МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 46
Том 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет*

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінґ М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінґ Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», протокол № 8 від 28.05.2026 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Костів О.М., Дерба В.С. ВЕБПОРТАЛ ДІАЛЕКТНИХ ЗАПИСІВ: СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ..... 9

Костриба О.В., Парахоняк А.Р. СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕМІНІТИВІВ ВІДМАСКУЛІНАТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІАЛЕКТІВ)..... 17

Кузьманенко А.В. ЕПОНІМИ У СФЕРІ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ МОВІ..... 24

Наумова Т.М. УРБАНІСТИЧНИЙ ПРОСТІР І ФРАЗЕОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА «ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ..... 33

Пилипак В.П. ЗАГОЛОВКИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ АНАЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ..... 40

Рошко С.М. ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ Ю. ВИННИЧУКА «ДІВИ НОЧІ»..... 48

Середницька А.Я. ІДЕОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИРІШЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ..... 54

Степанюк Г.М., Мар'янко Я.Г., Фадєєва А.П. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ ОСИПА НАЗАРУКА «РОКСОЛЯНА»..... 60

Тараненко К.В. ЛЕКСИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У СПІВВІДНОШЕННІ З МОВНОЮ НОРМОЮ: ПРОБЛЕМА ЗВУЖЕННЯ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ..... 66

Теглівець Ю.В. ПРИНЦИПИ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ ТЕРМІНІВ ФОТОГРАФІЇ..... 71

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Meleshkevych L.M. FROM EVALUATION TO ALIGNMENT: RHETORICAL PERSUASION IN JOURNALISTIC AUTOMOTIVE REVIEWS..... 76

Мельниченко Г.В., Лук'янченко І.О. ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРФОРМАТИВНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Г. МАКСВЕЛЛА)..... 81

Мельничук І.П. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ..... 87

Підлужна І.А. ПРАГМАТИКА РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ НАПОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)..... 93

Podosinnikova A.I., Kubatko O.V. FORMATION OF ENGLISH LEXICAL COMPETENCE USING THE "FLIPPED CLASSROOM" TECHNOLOGY IN STUDENTS OF GRADES 8-9TH GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS..... 98

Riabovol S.L. FORMING ENGLISH WRITTEN COMMUNICATION SKILLS AMONG HIGHER EDUCATION INSTITUTION STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZED LEARNING..... 105

Савчук І.І., Савчук О.Р. БРИТАНСЬКА КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТРИЛЕРАХ..... 112

Сідор М.В. ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ Й ІНТРИГИ В РОМАНІ ДЖ. АРЧЕРА «NOT A PENNY MORE, NOT A PENNY LESS»..... 117

Супрун Л.В., Бірецька Л.С., Горпинюк О.П. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..... 122

Томащук М.В. КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ: СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД..... 131

Томчаковська Ю.О., Швелідзе Л.Д., Караваєва Т.Л., Сташук Т.І. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ..... 136

Shapa L.M., Mikeshova G.P. CORRELATION OF VERB LEXEMES AND VERB COMPATABILITY MODELS (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS ON RADIO ELECTRONICS)..... **141**

Швець В.О. ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТРОПЕЇКО-НАРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОБУДОВИ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНІХ БІОГРАФІЙ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ..... **146**

РОЗДІЛ 3
ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ

Даліда А.В., Хода А.О. LES EMPRUNTS FRANÇAIS DANS LA FORMATION DE LA TERMINOLOGIE SOCIO-POLITIQUE DE LA LANGUE PERSANE MODERNE AUX XIX ET XX SIÈCLES..... **151**

Стельмах М.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СТИЛЬ В ІРАНІСТИЦІ..... **157**

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

Бондар М.В. СПЕЦИФІКА ПЕСТЛИВИХ ЗВЕРТАНЬ ДО КОХАНОЇ ЛЮДИНИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ..... **162**

РОЗДІЛ 5
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Грикун Ю.О. СПОСІБ НАПИСАННЯ ЯК МАРКЕР РОЗМЕЖУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ І СЕМАНТИЧНИХ НЮАНСІВ ДІЄСЛІВ ТА ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ..... **168**

Катишева П.М., Дементьєва Т.С. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ СТУДІЇ DISNEY НА ЯПОНСЬКУ МОВУ (НА ПРИКЛАДІ МУЛЬТФІЛЬМУ «КРИЖАНЕ СЕРЦЕ»)..... **175**

Руда Н.В. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: СТАТУС, МЕЖІ, ІНТЕРПРЕТАЦІЯ..... **184**

РОЗДІЛ 6
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Дашко Н.С., Жарко С.Ю. ЛАТИНСЬКІ НАПИСИ ЛЬВОВА ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ..... **189**

РОЗДІЛ 7
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Бортун К.О. КОМПОЗИЦІЙНО-СИНТАКСИЧНІ СТРАТЕГІЇ Й АРХІТЕКТОНІКА СУГЕСТИВНОГО ТЕКСТУ..... **195**

Diachuk N.V. STRATEGIC COMMUNICATION IN ENGLISH-LANGUAGE INTERVIEWS: A LINGUISTIC ANALYSIS..... **200**

Nasakina S.V. TOPONYMS IN THE ENGLISH TESTS: POLISH AND UKRAINIAN CASE..... **205**

Частник О.С., Мошинська О. Ю., Романцова Я.В. ЯК РОЗПІЗНАТИ КІБЕРБУЛІНГ В ОСВІТІ: ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ТА ЦИФРОВА ЕТИКА..... **211**

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Хавкіна О.М. ОЦІННІСТЬ ЯК ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ..... **217**

РОЗДІЛ 9
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Гонюк О.В., Кропивко І.В. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ АРХЕТИПІВ У РОМАНІ М. ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР» ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ..... **224**

Горбач Н.В. ІМАГОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ В РОМАНІ Й. ВІНКЛЕРА «ВИВЕЗЕНА: НЄТОЧКА ІЛЛЯШЕНКО РОЗПОВІДАЄ ПРО СВОЄ УКРАЇНСЬКЕ ДИТИНСТВО»..... **230**

Ігнатенко Д.Є. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПЕРФОРМАТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР» ТА В. ВУЛФ «ОРЛАНДО»)..... **235**

Йолкіна Л.В. ХРОНОТОПНИЙ АНАЛІЗ ТВОРУ: СПЕЦИФІКА І ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)..... **241**

Кобчінська О.І. ІМ'Я ПСА: ФІЛОСОФЕМА ДОСВІДУ ЛЮДСЬКОГО ОБЛИЧЧЯ В ОПОВІДАННІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА «БОСЕРОН» (2012)..... **246**

Статкевич Л.П. МЕТАФІЗИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕЦЕПЦІЇ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ У ТВОРЧОСТІ Т. С. ЕЛІОТА..... **253**

Федоряка Л.Д. АНГЛІЙСЬКА САТИРИЧНА ТРАДИЦІЯ В ДІАХРОНІЧНОМУ РОЗРІЗІ: КЛЮЧОВІ ПЕРСОНАЛІЇ, ТВОРИ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ (ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЕКСКУРС)..... **259**

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Батюк І. Ю. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПИСІВ ПРИРОДИ ТА ЇХ КОЛЬОРОВА ГАМА В ТВОРАХ КАВАБАТИ ЯСУНАРІ «СТУГІН ГОРИ» ТА «КРАЇНА СНІГУ»..... **273**

Вознюк Г.А. ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЯПОНСЬКИХ КАЗОК: СИСТЕМА КЕЙҐО СЕКІ ТА ІНДЕКС ААРНЕ–ТОМПСОНА–УТЕРА..... **280**

Dadashov Joshgun. MYTHOLOGICAL TIME AND THE REAL WORLD IN MICHAEL MOORCOCK'S ELRIC OF MELNIBONÉ..... **285**

Zhaboriuk I.A. QUIXOTISM AND SATIRE IN SMALLETT`S 'THE ADVENTURES OF SIR LAUNCELOT GREAVES'..... **290**

Заплатинський Б.Ю. МОВНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОПОВІДАЧІВ У РОМАНІ ДЕВІДА МІТЧЕЛЛА «АТЛАС ХМАР»..... **295**

Косарєва Г.С. КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ У РОМАНІ КОРМАКА МАККАРТІ «КОНІ, КОНІ»..... **303**

Крюкова Ю.Д. *БІГУНИ* О. ТОКАРЧУК ЯК МОДЕЛЬ ОНТОЛОГІЧНОЇ РЕЛЯЦІЙНОСТІ: СТАТИКА VS. ДИНАМІКА ПОЗА ЛОГІКОЮ ПРОТИСТАВЛЕНЬ..... **309**

Куций І.П., Куца Л.П. МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПАМ'ЯТІ «ЖИТТЄВИХ ІСТОРІЙ» У ТВОРАХ УЛЬФА СТАРКА..... **318**

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Kostiv O.M., Derba V.S. WEB PORTAL FOR DIALECTAL RECORDINGS: CURRENT STATUS, CHALLENGES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT.....9

Kostryba O.V., Parakhoniak A.R. SEMANTIC AND WORD-FORMATION CHARACTERISTICS OF FEMINATIVES DERIVED FROM MASCULINE BASES (A CASE CTUDY OS DIALECTS).....17

Kuzmanenko A.V. EPONYMS IN LAND MANAGEMENT: SYSTEMATIZATION AND FUNCTIONAL ISSUES IN PROFESSIONAL LANGUAGE.....24

Naumova T.M. URBAN SPACE AND THE PHRASEOLOGICAL WORLDVIEW IN YURII DATSENKO'S NOVEL *A TRAP FOR THE BUTCHER*: A LINGUOSTYLISTIC ASPECT.....33

Pylypak V.P. HEADLINES OF MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE ANALYTICAL TEXTS IN THE PRAGMALINGUISTIC ASPECT.....40

Roshko S.M. FUNCTIONAL-SEMANTIC TYPES OF COMPARISONS IN YU. VYNNYCHUK'S NOVELLA *THE MAIDENS OF THE NIGHT*.....48

Serednytska A.Ya. IDEOGRAPHIC DICTIONARIES AS A MEANS OF STUDYING THEORETICAL ISSUES AND SOLVING PRACTICAL TASKS.....54

Stepaniuk H.M., Marianko Ya.H., Fadieieva A.P. LEXICAL-SEMANTIC FILLING OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN OSYP NAZARUK'S HISTORICAL STORY «ROKSOLIANA».....60

Taranenko K.V. LEXICAL VARIABILITY IN RELATION TO LANGUAGE NORM: THE PROBLEM OF NARROWING SYNONYMOUS SERIES IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....66

Tehlivets Yu.V. PRINCIPLES OF ADAPTING BORROWED PHOTOGRAPHY TERMS.....71

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Meleshkevych L.M. FROM EVALUATION TO ALIGNMENT: RHETORICAL PERSUASION IN JOURNALISTIC AUTOMOTIVE REVIEWS.....76

Melnychenko H.V., Lukianchenko I.O. PHONETIC STYLISTIC DEVICES IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE PERFORMANCE POETRY (A CASE STUDY OF G. MAXWELL'S WORKS).....81

Melnychuk I.P. A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENDER REPRESENTATION STRATEGIES IN ENGLISH AND GERMAN FICTION.....87

Pidluzhna I.A. PRAGMATICS OF ADVERTISING TEXTS FOR BEVERAGES (BASED ON GERMAN LANGUAGE MATERIAL).....93

Podosinnikova A.I., Kubatko O.V. FORMATION OF ENGLISH LEXICAL COMPETENCE USING THE "FLIPPED CLASSROOM" TECHNOLOGY IN STUDENTS OF GRADES 8-9TH GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....98

Riabovol S.L. FORMING ENGLISH WRITTEN COMMUNICATION SKILLS AMONG HIGHER EDUCATION INSTITUTION STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZED LEARNING.....105

Savchuk I.I., Savchuk O.R. BRITISH CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY ENGLISH POLITICAL THRILLERS.....112

Sidor M.V. DISCOURSE STRATEGIES OF MANIPULATION AND INTRIGUE IN J. ARCHER'S NOVEL "NOT A PENNY MORE, NOT A PENNY LESS".....117

Cuprun L.V., Biretska L.S., Horpyniuk O.P. INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE ROLE OF LINGUOCOGNITIVE INTERACTION IN LEARNING ENGLISH 122

Tomashchuk M.V. PEJORATIVE VOCABULARY CLASSIFICATION: SEMANTIC PRAGMATIC APPROACH.....131

Tomchakovska Yu.O., Shvelidze L.D., Karavaieva T.L., Stashuk T.I. SPECIFIC FEATURES OF USING DIGITAL TOOLS IN THE TRANSLATION OF MANAGERIAL AND ECONOMIC TERMINOLOGY.....136

Shapa L.M., Mikeshova G.P. CORRELATION OF VERB LEXEMES AND VERB COMPATABILITY MODELS (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS ON RADIO ELECTRONICS).....141

Shvets V.O. GENRE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF TROPOLOGICAL AND NARRATIVE TEXT-BUILDING STRATAGIES IN CONTEMPORARY ENGLISH FICTIONALISED DOCUMENTARY BIOGRAPHIES OF POLITICAL FIGURES: COGNITIVE AND CULTURAL PERSPECTIVES.....146

SECTION 3
INDO-IRANIAN LANGUAGES

Dalida A.V., Khoda A.O. FRENCH BORROWINGS IN THE FORMATION OF MODERN PERSIAN SOCIO-POLITICAL TERMINOLOGY IN THE 19TH – 20TH CENTURIES.....151

Stelmakh M.Yu. CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF STYLE IN IRANISTICS.....157

SECTION 4
TURKIC LANGUAGES

Bondar M.V. SPECIFICITY OF TERMS OF TENDERNESS IN TURKISH LANGUAGE.....162

SECTION 5
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Hrykun Yu.O. GRAPHIC FORM AS A MARKER OF GRAMMATICAL AND SEMANTIC DISTINCTIONS IN JAPANESE VERBS AND VERB FORMS.....168

Katysheva P.M., Dementieva T.S. SPECIFIC ASPECTS OF TRANSLATING DISNEY ANIMATED FILMS INTO JAPANESE: A CASE STUDY OF *FROZEN*.....175

Ruda N.V. ASYNDETIC CONSTRUCTIONS IN CHINESE: STATUS, BOUNDARIES, INTERPRETATION.....184

SECTION 6
CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Dashko N.S., Zharko S.Yu. LATIN INSCRIPTIONS OF LVIV AS A PHENOMENON OF EUROPEAN CULTURAL MEMORY.....189

SECTION 7
GENERAL LINGUISTICS

Bortun K.O. COMPOSITIONAL AND SYNTAXICAL STRATEGIES AND THE ARCHITECTURE OF SUGGESTIVE TEXT.....195

Diachuk N.V. STRATEGIC COMMUNICATION IN ENGLISH-LANGUAGE INTERVIEWS: A LINGUISTIC ANALYSIS.....200

Nasakina S.V. TOPONYMS IN THE ENGLISH TESTS: POLISH AND UKRAINIAN CASE.....205

Chastnyk O.S., Moshynska O.Yu., Romantsova Ya.V. IDENTIFYING CYBERBULLYING IN EDUCATIONAL SETTINGS: LINGUISTIC INDICATORS AND DIGITAL ETHICS.....211

SECTION 8
COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Khavkina O.M. EVALUATIVITY AS A GRAMMATICAL CATEGORY: A CONTRASTIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UKRAINIAN.....217

SECTION 9
LITERATURE STUDIES

Honiuk O.V., Kropyvko I.V. INTERPRETATION OF NATIONAL ARCHETYPES IN THE NOVEL BU M. DOCHYNETS «KRYNYCHAR» AS A COMPONENT OF THE UKRAINIAN CULTURAL SPACE..... **224**

Horbach N.V. IMAGOLOGICAL REPRESENTATION OF THE HOLODOMOR IN J. WINKLER'S NOVEL «DEPORTED: NETOCHKA ILYASHENKO TELLS ABOUT HER UKRAINIAN CHILDHOOD»..... **230**

Ihnatenko D.Ye. DIGITAL TOOLS FOR THE STUDY OF GENDER PERFORMATIVITY (BASED ON THE NOVEL "JANE EYRE" BY CH. BRONTË AND "ORLANDO" BY V. WOOLF)..... **235**

Yolkina L.V. CHRONOTOPIC ANALYSIS OF A LITERARY WORK: SPECIFICS AND RESEARCH METHODS (BASED ON THE WORKS OF IVAN NECHUY-LEVYTSKYI)..... **241**

Kobchinska O.I. THE NAME OF THE DOG: THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF THE HUMAN FACE EXPERIENCE IN ERIC-EMMANUEL SCHMITT'S SHORT STORY «LE CHIEN» (2012)..... **246**

Statkevych L.P. METAPHYSICAL AND AESTHETIC ASPECTS OF THE RECEPTION OF ANCIENT INDIAN PHILOSOPHY IN THE WORKS OF T. S. ELIOT..... **253**

Fedoriaka L.D. ENGLISH SATIRICAL TRADITION IN A DIACHRONIC PERSPECTIVE: KEY FIGURES, WORKS, TOOLS (HISTORICAL AND LITERARY EXCURSION)..... **259**

SECTION 10
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Batiuk I.Yu. STYLISTIC FEATURES OF NATURE DESCRIPTIONS AND THEIR COLOR PALETTE IN THE WORKS OF KAWABATA YASUNARI "THE SOUND OF THE MOUNTAIN" AND "SNOW COUNTRY"..... **273**

Vozniuk H.A. TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF JAPANESE FAIRY TALES: THE SEKI KEIGO SYSTEM AND THE AARNE–THOMPSON–UTHER INDEX..... **280**

Dadashov Joshgun. MYTHOLOGICAL TIME AND THE REAL WORLD IN MICHAEL MOORCOCK'S ELRIC OF MELNIBONÉ..... **285**

Zhaboriuk I.A. QUIXOTISM AND SATIRE IN SMALLETT`S 'THE ADVENTURES OF SIR LAUNCELOT GREAVES'..... **290**

Zaplatynskyi B.Yu. LANGUAGE AND STYLE FEATURES OF INDIVIDUALIZATION OF NARRATORS IN DAVID MITCHELL'S NOVEL "CLOUD ATLAS"..... **295**

Kosarieva H.S. ADOLESCENT IDENTITY CONSTRUCTION IN ALL THE PRETTY HORSES BY CORMAC MCCARTHY..... **303**

Kriukova Yu.D. *FLIGHTS* BY O. TOKARCZUK AS A MODEL OF ONTOLOGICAL RELATIONALITY: STATICS VS. DYNAMICS BEYOND BINARY OPPOSITION..... **309**

Kutsyi I.P., Kutsa L.P.METAPHORICAL MODELING OF THE MEMORY OF «LIFE STORIES» IN THE WORKS OF ULF STARK..... **318.**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’282’373.2’42:004.774
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.1

ВЕБПОРТАЛ ДІАЛЕКТНИХ ЗАПИСІВ: СТАН, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

WEB PORTAL FOR DIALECTAL RECORDINGS: CURRENT STATUS, CHALLENGES AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Костів О.М.,
orcid.org/0000-0002-1878-2675
кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

Дерба В.С.,
orcid.org/0009-0000-0231-516X
аспірант катедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті представлено концепцію, структуру та функціональні можливості вебпорталу «Цифровий архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій ЛНУ», створеного на базі філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного переосмислення ролі територіальних діалектів як фундаменту національної ідентичності в контексті державної мовної політики. Автори обґрунтовують перехід від традиційного фізичного архівування на паперових та аналогових носіях до створення мультимодальних цифрових ресурсів, що забезпечують верифікацію діалектного матеріалу та відкритий доступ до нього.

У роботі детально описано технологічну будову порталу, побудовану на засадах адаптивного дизайну (Responsive Web Design) та асинхронних запитів (AJAX), що дозволяє ефективно працювати з архівом як стаціонарно, так і в польових умовах. Особливу увагу приділено вирішенню проблеми зберігання «важких» медіафайлів через комбіновану структуру: авдіозаписи зберігаються на серверах університету, а відео – на платформі YouTube з інтеграцією через embedded-плеєри.

Описано реляційну модель бази даних, яка включає сутності «Локації», «Записи», «Медіа» та «Теги», що гарантує структурну цілісність даних та унеможливлює дублювання інформації. Навігаційним ядром порталу є інтерактивна мапа України (бібліотека Leaflet та GeoJSON), яка за допомогою хороплетної візуалізації відображає щільність діалектних записів за регіонами. Окрему увагу приділено перспективам розвитку ресурсу, зокрема розробці модуля для фіксації та візуалізації мікротопонімії, що передбачає створення цифрових паспортів для географічних назв із детальною етимологією та відомостями про інформантів. Робота демонструє перехід від статичного опису мовних явищ до формування живого цифрового середовища для сталого розвитку української філології в цифрову епоху.

Ключові слова: діалектологія, діалекти, мікротопоніми, вебпортал, цифровий архів, інтерактивна мапа, мікротопонімія, реляційна база даних, мультимодальність, оцифрування, Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій.

This article presents the concept, structure and functional capabilities of the web portal ‘Digital Archive of the Laboratory of Dialectological and Onomastic Studies at LNU’, established within the Faculty of Philology at Ivan Franko National University of Lviv. The relevance of the study stems from the need for a systematic re-evaluation of the role of regional dialects as the foundation of national identity within the context of state language policy. The authors justify the transition from traditional physical archiving on paper and analogue media to the creation of multimodal digital resources that ensure the verification of dialectal material and open access to it.

The paper describes in detail the technical architecture of the portal, built on the principles of responsive web design and asynchronous requests (AJAX), which allows for effective work with the archive both in a stationary setting and in the field. Particular attention has been paid to addressing the issue of storing ‘heavy’ media files through a combined structure: audio recordings are stored on the university’s servers, whilst videos are hosted on YouTube with integration via embedded players.

A relational database model is described, which includes the entities ‘Locations’, ‘Records’, ‘Media’ and ‘Tags’, ensuring data structural integrity and preventing duplication of information. The navigation core of the portal is an interactive map of Ukraine (Leaflet and GeoJSON libraries), which uses choropleth mapping to display the density of dialect records

by region. Particular attention is paid to the prospects for the resource's development, specifically the development of a module for recording and visualising microtoponymy, which involves the creation of digital passports for geographical names with detailed etymology and information about informants. The work demonstrates a shift from a static description of linguistic phenomena to the creation of a dynamic digital environment for the sustainable development of Ukrainian philology in the digital age.

Key words: dialectology, dialects, microtoponyms, web portal, digital archive, interactive map, microtoponymy, relational database, multimodality, digitisation, Laboratory of Dialectological and Onomastic Studies.

Актуальність дослідження. Для сучасного етапу розвитку лінгвістичної науки характерний вихід за межі суто описового підходу до діалектних явищ і перехід до системного переосмислення ролі територіальних діалектів. Цифровізація діалектних фондів зумовлена необхідністю збереження вразливих мовних систем та забезпечення оперативного доступу до мультимодальних даних.

Діалектна мова – динамічне явище загальнонаціональної мови, що перебуває в стані безперервної інтерференції з літературним стандартом. Часто діалектне мовлення є єдиним джерелом інформації про давні факти історії мови, про історичні контакти між населенням різних територій, про міграційні та колонізаційні процеси та явища тощо. Важливим чинником інтенсифікації сучасних діалектологічних студій стало формування державної мовної політики. Зокрема, у Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) вперше на законодавчому рівні було задекларовано необхідність захисту та популяризації територіальних діалектів [6]. Це закріплення статусу говірок як невід'ємної частини національного культурного надбання трансформує науковий статус діалектології: вона перетворюється на стратегічно важливу галузь забезпечує наукове підґрунтя для реалізації мовного законодавства.

Осередки діалектологічних досліджень на базі навчальних закладів створюють міцний фундамент для нагромадження, фіксації та аналізу діалектного та часто онімного матеріалу в різних формах (авдіо-, відеофайлах, текстових документах, а також каталогах, які містять усі метадані). З квітня 2023 року на філологічному факультеті діє Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій, яка є структурним підрозділом філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка і спеціалізується на здійсненні науково-дослідницької, навчально-методичної та інформаційно-просвітницької діяльності у сфері діалектологічних та ономастичних студій.

Мета діяльності Лабораторії – забезпечення комплексних досліджень діалектів української мови з урахуванням сучасних можливостей автоматизованої роботи із текстовим матеріалом, а також створення бібліотеки авдіо- та відеозаписів живого усного мовлення, що має інноваційне значення для розвитку синхронної та діахронної діалектології, лінгвістичної географії, ономастичної лексикографії та онімної ареалогії. Спеціалізованою платформою, що забезпечує систематизацію, тривале зберігання та наукову обробку польових діалектних матеріалів, є цифровий архів Лабораторії [1].

Постановка проблеми. Первинну фіксацію зібраного діалектного матеріалу було здійснено на паперових та аналогових носіях, які є унікальними, оскільки фіксують не лише мовні явища, а й етнолінгвістичний контекст: описи обрядів, побутових реалій, малюнки об'єктів матеріальної культури. До початку активного впровадження цифрових технологій у лінгвістичну практику збереження діалектних даних базувалося на принципах фізичного архівування. Для цієї системи, попри значущість, характерною є низка методологічних та технічних обмежень (недовговічність, адже папір і магнітні стрічки схильні до природного старіння та руйнування; аналогові архіви є статичними та важкодоступними для оперативного аналізу; неможливо застосувати автоматизовані фільтри за регіоном, роком запису чи типом риси; статистичний аналіз матеріалу вимагає переписування даних, що збільшує ризик помилок через людський фактор та ін.).

Отже, традиційні методи зберігання діалектного матеріалу є дискретними, локальними та мають високий ризик незворотної втрати даних. Це зумовлює об'єктивну необхідність переходу до створення поліфункціональних вебресурсів, які здатні забезпечити верифікацію діалектного матеріалу та відкритий доступ до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація діалектних даних та створення інтерактивних інструментів є одним із пріоритетних завдань діалектології. Сучасні електронні ресурси надають миттєвий доступ до звукових записів, їх текстового відтворення та візуальних матеріалів. Яскравим прикладом є інтерактивна карта українських діалектів (dialectmap.org), розроблена в Ужгородському національному університеті у співпраці фахівців філологічного факуль-

тету та факультету інформаційних технологій, яка містить понад 29 тисяч слів із фонетичною транскрипцією та літературними відповідниками. Цей ресурс постійно оновлюється завдяки можливості користувачів додавати власні записи [11]. Окрім наукової цінності, такі проєкти мають суспільну значущість, адже демонструють природну єдність та багатство української мови, що допомагає протидіяти маніпулятивним політичним технологіям.

Прикладами успішних проєктів є «Фонокарта західнополіського говору та суміжжя», створена в Луцьку в Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки [3], а також спеціалізовані карти для дослідження фонетичних змін (наприклад, переходу наголошеного [е] в [а]) з використанням сучасних мов програмування та бібліотек (React, JavaScript) [5].

Інтерактивне картографування виступає як ефективний інструмент оптимізації вивчення діалектології у вищій школі, забезпечуючи трансформацію від статичної дескрипції мовних явищ до їхнього динамічного аналізу. Такий методологічний підхід сприяє активізації науково-дослідної роботи здобувачів освіти, дозволяючи інтерпретувати мовну систему як функціональний живий організм. Д. Марєєв акцентує на значущості впровадження автоматизованих алгоритмів збору та обробки емпіричних даних, що створює передумови для оперування великими інформаційними масивами та об'єктивної ідентифікації тенденцій розвитку сучасних діалектних систем [10, с. 674].

Паралельно з цим, інтерактивні карти слугують надійною базою для верифікації та фіксації мікротопонімії. Дослідниця Н. Сокіл-Клепар вперше концептуалізувала методику проєктування таких мап на платформі Google Maps, що включає системну послідовність етапів: напрацювання інструментарію (питальника), польовий збір матеріалу, безпосереднє картографування та пояснення мікротопонімних одиниць. Зазначену методологію наразі успішно імплементовано в освітній процес підготовки майбутніх фахівців ОП А4.01 Середня освіта (Українська мова і література), що сприяє посиленню автентичності та практичної спрямованості навчання [13]. Інтерфейс відповідних карт інтуїтивно зрозумілий, карта достатньо лабільна, адже завжди можна вносити корективи, окрім того презентувати значну кількість інформації як текстової, так і фото-, відео- та графічної, використовуючи різні застосунки – Google Maps, Bing Maps, OpenStreet Map [14, с. 59]. Окрім цього, на основі застосунку Google Maps інтерактивну карту мікротопонімів села Великі Дідушичі Стрийського району Львівської області створили та репрезентували Л. Сегін та Л. Тищенко, наголошуючи, що представлена у дослідженні мапа є фактично поєднанням ономастичного атласу й онлайн-словника з проведеним семасіологічним, структурним, етимологічним аналізом твірних основ та нелінгвістичною інформацією [12].

Звичайно, діалектологія потребує накладання ізоглос та складних символів, які б відображали мовні явища, тоді як комерційний сервіс (яким є Google Maps) обмежує дослідника лише стандартними точками-маркерами. На відміну від професійних ГІС-систем, він не дозволяє інтегрувати карту з глибокими базами даних, де кожна координата має бути зв'язана з авдіофайлом, транскрипцією, мікротопонімами та метаданими інформанта для статистичної обробки. База даних залежить від алгоритмів корпорації, яка може у будь-який момент змінити інтерфейс або обмежити доступ до даних. А діалектологічне дослідження вимагає стабільності та повного контролю над зібраним матеріалом.

Масштабним науковим проєктом є створення Корпусу українських діалектів (спільно з Єнським університетом), що базується на понад 500 годинах авдіозаписів. Робота над ним включає не лише транскрибування, а й розробку інструментів для автоматизованої обробки матеріалу [4, с. 114].

Цифровий підхід до діалектного матеріалу демонструє підручник викладачів катедри української мови ім. професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка Наталії Глібчук та Оксани Костів "Українська діалектологія" [2]. Намагання викласти матеріал по-новому зумовив подання не лише ареалів, історії формування та дослідження рис усіх структурних рівнів говорів, а й покликання на відеозаписи (у вигляді QR-кодів, міток, що містять інформацію про об'єкти, до яких вони прив'язані), які репрезентують мовлення діалектоносіїв [7, с. 255].

Одним із провідних осередків, що реалізує комплексний підхід до фіксації мовних явищ є Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, заснована у квітні 2023 року [9; 8, с. 348–360]. Головним у діяльності підрозділу є трансформація традиційних архівних матеріалів у цифровий формат та створення бази даних для автоматизованого опрацювання лінгвістичного матеріалу. Наукова концепція Лабораторії базується на муль-

тимодальності, що передбачає не лише текстову транскрипцію, а й збереження авдіо- та відеозаписів мовлення в його природному звучанні. Такий підхід має інноваційне значення для сучасної синхронної та діахронної діалектології, оскільки дозволяє фахівцям аналізувати не лише лексичні особливості, а й морфотактику, інтонаційні контури та специфіку побудови фрази в ідіолектах.

Систематизація матеріалів здійснюється за принципом максимальної інформативності: метадані містять відомості про рік народження, освіту та місце проживання респондентів, а також короткі складові змісту кожної розповіді. Географічне охоплення архіву репрезентує майже всі регіони України з особливим акцентом на ареалі південно-західного наріччя української мови [8, с. 354]. Наявність власного YouTube-каналу, вебсайту та сторінки в соціальних мережах дозволяє Лабораторії популяризувати зібраний діалектний матеріал та робити його доступним для широкого загалу [1; 9; 17].

Діяльність Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій демонструє перехід від статичного опису мовних явищ до створення живого цифрового архіву. Перспективним напрямом розвитку є повна візуалізація архівних фондів через створення інтерактивної діалектної мапи, де користувач зможе не лише побачити транскрипцію, а й безпосередньо почути автентичне звучання кожної говірки. Інтеграція наукового пошуку, сучасних технологій та освітнього процесу забезпечує не лише збереження нематеріальної спадщини, а й сталий розвиток української філологічної науки в цифрову епоху.

Цифрові ресурси сьогодні охоплюють усі етапи діалектологічної роботи: від польових досліджень та оцифрування записів до створення повноцінних мовних корпусів.

Мета дослідження. Незважаючи на наявні теоретичні розробки, досі не було створено єдиного спеціалізованого вебпорталу, який би комплексно презентував унікальні архівні діалектні фонди Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка. Існує необхідність створення системи, яка б поєднувала зручний користувацький інтерфейс з картографічною візуалізацією, оптимізоване зберігання «важких» відеофайлів та гнучку систему адміністрування бази даних безпосередньо через браузер.

Мета статті – опис структури бази даних та функціональних можливостей вебпорталу «Цифровий архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій ЛНУ», який слугує цифровим інструментом для збереження, дослідження та популяризації матеріалів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій.

Виклад основного матеріалу. Проєкт «Цифровий архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій ЛНУ» концептуально побудований як відкритий інтерактивний архів. Його головне завдання – надати дослідникам зручний інструментарій для пошуку та аналізу діалектного матеріалу в його природному авдіовізуальному контексті.

Для забезпечення стабільної та безперебійної роботи вебпорталу, ресурс буде розгорнуто та опубліковано на серверних потужностях Львівського національного університету імені Івана Франка. Це гарантує надійність зберігання даних та академічну легітимність ресурсу. Враховуючи, що відеофайли (особливо високої роздільної здатності) створюють значне навантаження на сервери та можуть знизити пропускну здатність каналів зв'язку, була розроблена комбінована архітектура зберігання медіа. Для оптимізації витрат на хостинг та забезпечення потокового мовлення відео використано інтеграцію з YouTube, тоді як критичні метадані та авдіофонд буде продубльовано на локальних серверах ЛНУ.

Авдіозаписи та статичні файли (мікротопоніми, транскрибовані тексти, звіти) зберігаються безпосередньо на університетському сервері. Натомість, усі відеоматеріали попередньо завантажуються на платформу YouTube у закритий або публічний плейлист проєкту. На самому вебпорталі відео представлені через інтегровані (embedded) плеєри. Таке рішення забезпечує миттєве завантаження сторінок, автоматичну адаптацію якості відео залежно від інтернет-з'єднання користувача та знімає критичне навантаження з локальних серверів.

Для забезпечення високої швидкодії платформи клієнтську частину спроєктовано з використанням сучасних підходів вебтехнологій. Інтерфейс порталу розроблено з використанням технології адаптивного дизайну (Responsive Web Design). Для дослідника-лінгвіста це означає, що візуальна структура сайту не є статичною: вона автоматично «відгукується» на розміри екрана пристрою, з якого здійснюється доступ. Система самостійно перегруповує блоки даних, змінює розмір шрифтів та масштаб інтерактивної карти так, щоб користувачеві не доводилося вручну збільшувати окремі фрагменти сторінки чи використовувати горизонтальне прокручування. Така технологічна гнучкість є критично важливою для сучасної діалектології, адже вона дозволяє однаково ефективно

працювати з мультимедійним архівом як у кабінетних умовах за великим монітором, так і безпосередньо під час польових досліджень, використовуючи планшет чи смартфон. При цьому всі елементи керування, зокрема медіаплеєри та фільтри пошуку, зберігають свою функціональність та зручність незалежно від технічних характеристик ґаджета. Взаємодія з базою даних на боці клієнта відбувається за допомогою асинхронних JavaScript-запитів (AJAX) [14], що усуває потребу в повному перезавантаженні сторінки під час фільтрації матеріалів чи навігації між регіонами.

Користувацький інтерфейс та функціональні можливості. Інтерфейс порталу спроєктований з акцентом на мінімалізм та інтуїтивну зрозумілість. Головна сторінка ресурсу містить інтерактивну мапу України (реалізовану за допомогою відкритої бібліотеки Leaflet [16] та формату GeoJSON), яка слугує основним навігаційним елементом.

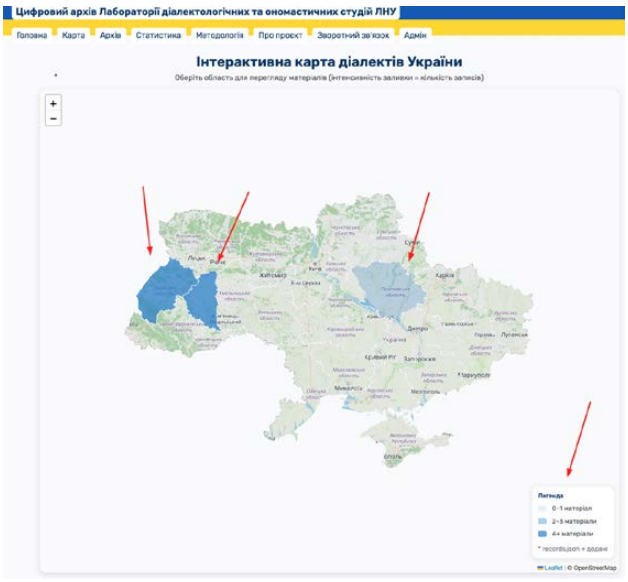

Рис. 1. Головна сторінка порталу з інтерактивною картою розподілу діалектних записів

Для просторової візуалізації застосовано картографічний рушій, що динамічно обробляє полігональні координати областей. Замість статичного відображення, бекенд порталу формує SQL-запит до таблиць бази даних для підрахунку кількості унікальних записів, прив'язаних до кожного регіону, використовуючи технологію хороплетної (choropleth) візуалізації. Залежно від результатів обчислення, полігон області отримує відповідний HEX-код кольору, що візуалізує щільність дослідженості території. При натисканні на відповідний регіон, користувач переходить до переліку матеріалів обраної області.

Для гнучкого пошуку реалізовано сторінки «Архів» та «Матеріали області». Вони дозволяють фільтрувати записи за типом медіа (авдіо або відео), тематичними тегами (наприклад: *розповідь про життя, лексика, традиції, побут*), текстовим запитом (пошук за назвою населеного пункту, районом чи роком фіксації).

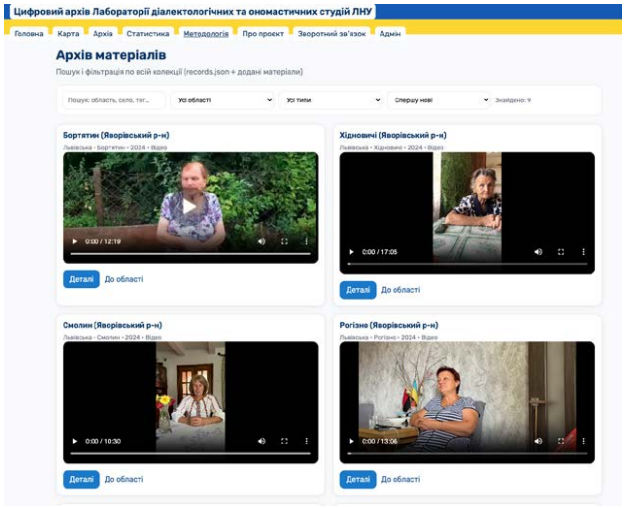

Рис. 2. Система фільтрації та відображення діалектних матеріалів регіону

Сторінка безпосереднього перегляду матеріалу містить інтегрований медіаплеєр (авдіо або YouTube-відео), вичерпні метадані (область, район, село, рік запису).

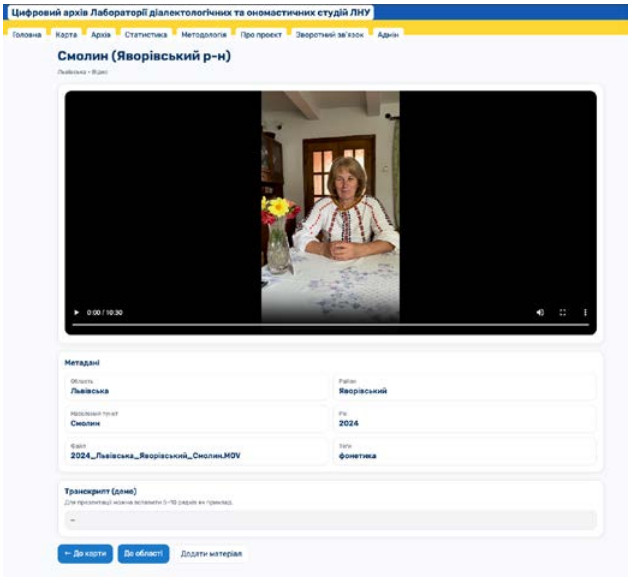

Рис. 3. Картка діалектного запису з метаданими та медіаплеєром

Структура бази даних. Для забезпечення масштабованості проєкту та переходу від статичних JSON-файлів до повноцінного бекенду,

спроєктовано реляційну модель бази даних. Вона дозволяє оптимізувати зберігання складних зв'язків між географічними об'єктами, медіафайлами та лінгвістичними метаданими. На рис. 4 подано ER-діаграму (Entity-Relationship Diagram), яка відображає логічну архітектуру бази даних вебпорталу. Модель побудована за реляційним принципом та включає чотири базові сутності (Locations, Records, Media, Tags) і одну зв'язкову таблицю (Record_Tags) для реалізації відношення «багато-до-багатьох». Зв'язки між сутностями забезпечуються через механізм первинних (PK – Primary Key) та зовнішніх (FK – Foreign Key) ключів. Такий підхід гарантує структурну цілісність даних і унеможливлює дублювання інформації (наприклад, багаторазове введення метаданих одного й того ж населеного пункту при додаванні різних авдіозаписів звідти).

Крім того, пошукові алгоритми платформи оптимізовані завдяки індексації ключових текстових полів у таблицях. Це забезпечує стабільно швидку видачу результатів навіть при значному збільшенні обсягу медіаархіву, формуючи надійний фундамент для створення повноцінного лінгвістичного корпусу з можливостями майбутньої інтеграції API-ендпоінтів.

База даних складається з таких основних таблиць:

1. **Таблиця Locations (Локації):**
   - id (Primary Key)
   - region (Область)
   - district (Район)
   - settlement (Населений пункт)
2. **Таблиця Records (Записи):**
   - id (Primary Key)
   - location_id (Foreign Key -> Locations.id)
   - title (Назва матеріалу)
   - year_recorded (Рік фіксації)
   - collector (Збирач матеріалу).
3. **Таблиця Media (Медіафайли):**
   - id (Primary Key)
   - record_id (Foreign Key -> Records.id)
   - media_type (ENUM: 'audio', 'video')
   - url_path (Локальний шлях для авдіо АБО ідентифікатор відео на YouTube).
4. **Таблиця Tags (Теги) та Record_Tags (Зв'язок записів із тегами).** Забезпечують зв'язок «багато-до-багатьох» (Many-to-Many), один

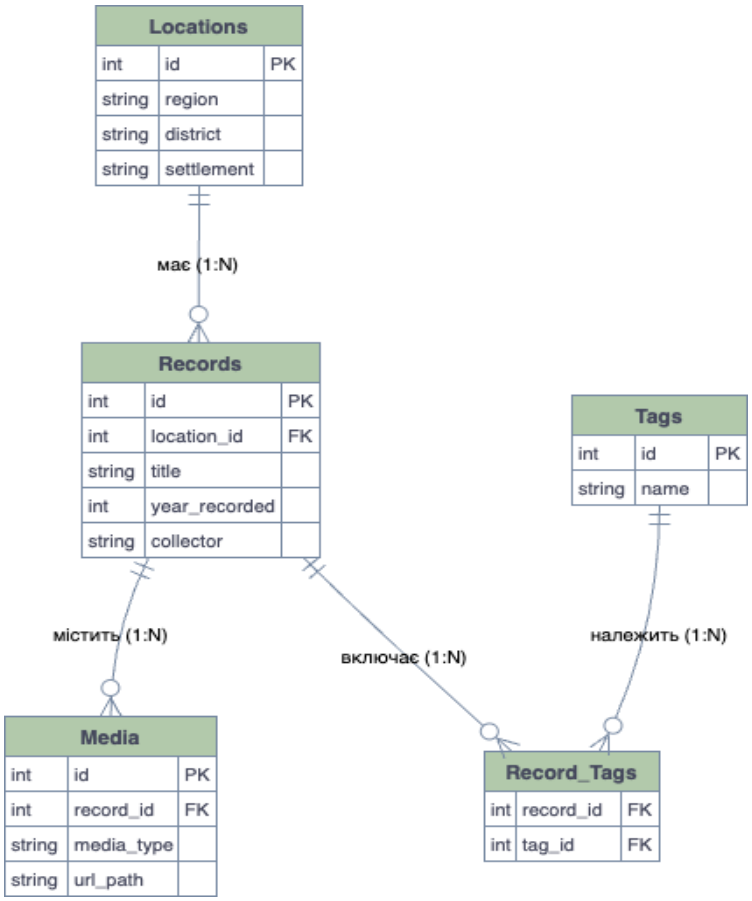

Рис. 4. ER-діаграма (схема реляційної бази даних) вебпорталу діалектних записів

запис може стосуватися і побуту, і весільних традицій, містити фонетичні та морфологічні риси.

Для керування цією базою даних розроблено модуль адміністрування («Адмінпанель»), доступ до якого здійснюється через веббраузер із відповідними правами доступу.

Окремим функціональним блоком є модуль статистики (stats.html), який автоматично об'єднує дані з бази та формує кількісні показники: загальну кількість матеріалів, розподіл відео та авдіо, а також статистику за областями. Це дозволяє дослідникам швидко оцінювати репрезента-

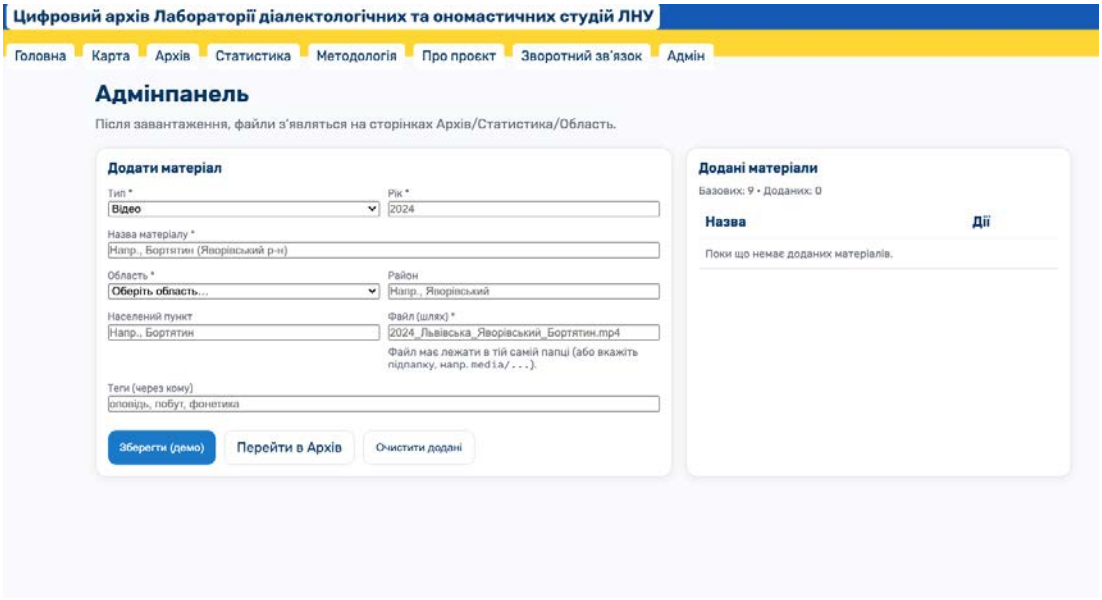

Рис. 5. Інтерфейс адміністратора для заповнення метаданих та додавання нових записів

тивність вибірки та планувати напрямки майбутніх діалектологічних експедицій.

Окрім мультимедійних записів діалектного мовлення, зміст вебпорталу передбачає масштабування через розробку окремого розділу для фіксації та візуалізації мікротопонімії українських говірок. Основа структури даних для нового модуля – реальні польові матеріали назв малих географічних об'єктів, адже архівні матеріали Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій – це унікальна база мікротопонімів [1]. Наприклад, на основі зібраних матеріалів із села Грабовець Стрийського району Львівської області (записи 2024 року), таблиця передбачатиме такі ключові параметри: тип географічного об'єкта (болото, хутір, озеро, ліс, частина села, перехрестя, потік тощо), його зафіксовану місцеву назву (зокрема *Гости́нец, Вели́ка попі́вщина, Виґна́ння, Ко́ло Гу́биша, Чаплинця́*), а також мотивованість чи етимологію (*Ко́ло буракопу́нкту – через те, що поблизу був склад буряків*). Важливою складовою стане цифровий паспорт запису, що фіксуватиме детальні метадані: відомості про інформанта (рік народження, професію, рівень освіти, час проживання в населеному пункті) та збирача матеріалу (рік фіксації, прізвище, ім'я та по батькові дослідника). Інтеграція такого модуля дозволить не лише зберігати мікротопоніми в цифровому реєстрі, але й відображати їх на інтерактивній мапі з можливостями розширеного просторового та семантичного пошуку.

Розроблений вебпортал «Цифровий архів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій ЛНУ» є сучасним, технологічним та ефективним інструментом для роботи з діалектними матеріалами. Використання матеріалів Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка забезпечує високу наукову цінність ресурсу. Запропоновані структурні рішення, зокрема інтеграція відеоматеріалів через YouTube, дають змогу оптимізувати серверне навантаження та забезпечити швидкий і зручний доступ до мультимедійного контенту у вебінтерфейсі порталу.

Перспективи дослідження полягають у наповненні бази даних новими записами з інших регіонів України, розробці та інтеграції модуля мікротопонімії, удосконаленні системи пошуку та фільтрації матеріалів, а також у розвитку інструментів лінгвістичного аналізу й візуалізації діалектних даних у межах вебпорталу.

Розвиток ресурсу має на меті зміцнити зв'язок між науковим пошуком, сучасними технологіями та навчанням майбутніх філологів, забезпечуючи сталий розвиток науки в цифрову епоху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архів діалектного матеріалу Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій. URL: http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/dialect-archive.

2. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Друге видання, виправлене і доповнене. Львів : Магнолія, 2024. 552 с.

3. Говіркове куфро. URL: https://surli.cc/jijvie.

4. Дика Л. Роль студентів у ревіталізації діалектів. *Діалектологічні студії*. Т. 2 (15). Львів–Варшава, 2024. С. 106–118.

5. Дружук І. Лінгвістична географія XXI ст.: інтерактивні звукові карти (на прикладі зміни [е] >[а] в західнополіському говорі). *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій*. Львів –Варшава, 2023. С. 185–195.

6. Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text.

7. Костів О. Українська діалектологія у вищій школі: традиції як основа інноваційності. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної.* Львів: Львівський національний ун-т. 2024. Випуск 18. С. 250–258. URL: https://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/4411/4835.

8. Костів О. Цифрові ресурси Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій у лінгвістичній підготовці майбутніх учителів-словесників. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів: Львівський національний ун-т, 2026. Випуск 20. С. 348–360. URL: https://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/5134/5711.

9. Лабораторія діалектологічних та ономастичних студій. URL: http://labs.lnu.edu.ua/dialect-onomastics/microtoponymic-archive.

10. Марєєв Д. А, Міняйло Р. В., Литвиненко Я. О. Особливості використання картографічних матеріалів на заняттях з української діалектології. *Перспективи та інновації науки (Серія* "*Педагогіка", Серія* "*Психологія", Серія* "*Медицина").* 2025. № 2. С. 669–676. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prainnsc_2025_2_62.

11. Міца О. В., Шумицька Г. В., Шаркань В. В., Венжинович Н. Ф., Дулишкович Г. І. Інтерактивна карта діалектів як інструмент фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей*. Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 88, № 2. С. 126-138.

12. Сегін Л., Тищенко Л. Інтерактивна карта мікротопонімів села Великі Дідушичі як засіб збереження і дослідження онімів. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2024. Том 102. №4. С. 85–94.

13. Сокіл-Клепар Н. Мікротопоніми на інтерактивних мапах: спроба презентації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* 2021. Вип. 1. С. 410–414.

14. Сокіл-Клепар Н. Мікротопонімія: традиції та перспективи. Навчальний посібник. Львів : Растр-7. 2025. 288 с.

15. Flanagan D. JavaScript: The Definitive Guide: Master the World's Most-Used Programming Language. O'Reilly Media, 2021.

16. Leaflet – an open-source JavaScript library for mobile-friendly interactive maps. URL: https://leafletjs.com/ (дата звернення: 24.02.2026).

17. YouTube-канал Лабораторії діалектологічних та ономастичних студій Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: https://www.youtube.com/channel/UCK8b1-nPhKX67HlPBJ3gHgQ.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’373.611’282’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.2

СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФЕМІНІТИВІВ ВІДМАСКУЛІНАТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДІАЛЕКТІВ)

SEMANTIC AND WORD-FORMATION CHARACTERISTICS OF FEMINATIVES DERIVED FROM MASCULINE BASES (A CASE CTUDY OS DIALECTS)

Костриба О.В.,
orcid.org/0000-0003-2551-5046
докторка філософії (PhD) зі спеціальності «Філологія»,
асистентка кафедри української філології та суспільствознавчих дисциплін
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

Парахоняк А.Р.,
orcid.org/0009-0007-9545-2972
студентка ІІ курсу
Фахового коледжу Університету Короля Данила

Стаття присвячена розкриттю специфіки функціонування фемінікону української мови на локальному рівні (на матеріалі діалектів Івано-Франківщини), що уможливило фіксувати мовні одиниці як важливе джерело для поповнення активного словникового складу сучасної української мови. Оскільки мова маркує інтенсифікацію перерозподілу соціальних ролей в суспільстві, то це свідчить про актуальність пропонованого дослідження.

Мета роботи – проаналізувати семантику та структурні особливості фемінітивів Прикарпатського й суміжних регіонів.

Методологічну базу розвідки становлять методи суцільної вибірки, описовий, структурно-семантичний і соціодемографічний методи. Також застосовано кількісний аналіз, методи індукції, дедукції та синтезу.

У дослідженні теоретично осмислено суть поняття «відмаскулінативний фемінітив», окреслено територіальне поширення аналізованих мовних одиниць південно-західного наріччя (гуцульського, наддністрянського, бойківського, покутсько-буковинського говорів) з урахуванням територіальної взаємодії діалектів та говірок, водночас здійснено комплексний аналіз фемінітивів у семантичному та словотвірному аспектах.

У роботі проаналізовано 205 відмаскулінативних фемінітивів, визначено способи творення досліджуваних одиниць (морфологічний (різновиди – суфіксація, флексація, префіксально-суфіксальний спосіб, словоскладання) та субстантивація), встановлено дев’ять лексико-семантичних груп (подекуди – семантичні підгрупи).

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в деталізуванні словотвірних особливостей фемінітивів і з’ясуванні позамовних чинників їхньої появи. Окремої уваги потребує соціолінгвістичний аспект функціонування фемінікону, зокрема аналіз взаємозв’язку між назвами жінок та гендерними ролями в соціумі.

Ключові слова: діалект, відмаскулінативний фемінітив, семантика, лексико-семантична група, словотвір, словотворчий засіб.

The article is devoted to revealing the specifics of the functioning of feminine nouns in the Ukrainian language at the local level (based on the dialects of the Ivano-Frankivsk region), which has made it possible to identify linguistic units as an important source for enriching the active vocabulary of modern Ukrainian. Since language reflects the intensification of the redistribution of social roles in society, this confirms the relevance of the study.

The aim of the study is to analyze the semantics and structural features of feminatives in the Prykarpattia region and adjacent areas.

The methodological framework of the research includes the continuous sampling method, as well as descriptive, structural-semantic, and sociodemographic methods. Quantitative analysis, along with induction, deduction, and synthesis, was also applied.

The study provides a theoretical interpretation of the concept of feminatives derived from masculine bases, outlines the territorial distribution of the analyzed linguistic units within the Southwestern dialect group (Hutsul, Upper Dniester, Boyko, and Pokuttia-Bukovyna dialects), taking into account their interaction. It also substantiates the need for a comprehensive semantic and word-formation analysis of feminatives.

The paper analyzes 205 feminatives derived from masculine bases and identifies the methods of their formation (morphological – suffixation, inflection, prefix-suffix formation, compounding – and substantivization). Nine lexico-semantic groups (and, in some cases, subgroups) have been established.

Prospects for further research include a more detailed analysis of word-formation features and clarification of the extralinguistic factors influencing their emergence. Special attention should be paid to the sociolinguistic aspect of feminatives, particularly the relationship between female designations and gender roles in society.

Key words: dialect, feminatives derived from masculine bases, semantics, lexico-semantic group, word formation, word-formation means.

Постановка проблеми. Науковий інтерес до вивчення явища лінгвофемінізації зростає з огляду на відкритість та динамічність мови, соціальні перерозподіли ролей у суспільстві. Водночас фемінітивотворення в українській мові не є новим явищем з урахуванням діахронійної традиції функціонування назв на позначення жінок, маркованих зокрема територіальною специфікою їхнього послуговування, адже вживання фемінітивів становить «<…> повернення до витоків української мови і її початкових особливостей <…>» [7]. Тому сьогодні є актуальним інтерпретування похідних відмаскулінативних фемінітивів діалектного ареалу Прикарпаття та суміжних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фемінітиви на історичному й сучасному мовних зрізах стали об'єктом наукових розвідок в аспектах семантики, словотвірних характеристик, а також соціолінгвістичних учень, які досліджували такі лінгвісти: А. Архангельська [1], М. Брус [3; 4; 5; 6], Г. Касім [9], Л. Кислюк [10], І. Ковалик [11], Т. Коць [12], а також І. Бодра [13], Л. Вакулович [7], В. Заєць [8], Н. Кочукова [13], Н. Назаренко [7], І. Регушевська [7] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Пропонована робота належить до контексту зацікавлень наукової спільноти, отож вагомо встановити лексико-семантичні групи й зафіксувати способи творення та словотворчі засоби фемінітивів локально визначеного діалектного ареалу, що доповнить уже наявні здобутки мовознавчих напрацювань.

Постановка завдання. Метою розвідки є проаналізувати фемінітиви Прикарпатського й суміжних регіонів в аспекті структурно-семантичних особливостей.

Реалізування мети передбачає розв'язати такі **завдання:** 1) інвентаризувати відмаскулінативні фемінітиви та сформувати картотеку; 2) висвітлити в лінгвістичному ключі поняття «відмаскулінативний фемінітив»; 3) окреслити територіальне поширення досліджуваних мовних одиниць південно-західного наріччя; 4) з'ясувати лексико-семантичні групи фемінітивів; 5) встановити специфіку вивідності дериватів та словотвірні характеристики зазначених одиниць.

Об'єкт дослідження – відмаскулінативні фемінітиви діалектів Прикарпаття та суміжних регіонів.

Предмет розвідки становить семантика та структурні особливості вказаних дериватів.

Матеріалом дослідження слугувала картотека відмаскулінативних фемінітивів, яка налічує 205 одиниць, інвентаризованих на базі словників, які фіксують лексеми, поширені здебільшого в межах Івано-Франківщини: 1) Гавука П. Д. Тлумачний словник гуцульських говірок (2017); 2) Голянич М. Мовний портрет села Тюдів (наук. ред. П. Ю. Гриценко; 2018–2022; у 2 т.); 3) Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові (відп. ред. В. Ґрещук; 2019–2020; у 2 т.); 4) Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок (1984); 5) Шило Г. Наддністрянський регіональний словник (відп. ред. Л. Полюга, Н. Хобзей; 2008); 6) Словник буковинських говірок (за заг. ред. Н. В. Гуйванюк; 2005); 7) опитувальник (уродженці / жителі Прикарпаття).

Методи дослідження. Для аналізу застосовано такі методи та прийоми: метод суцільної вибірки й соціодемографічний метод (збір мовного матеріалу), описовий метод (планомірний опис характеристик аналізованих явищ), зіставний метод (порівняння фемінітивів та їхнє класифікування), структурно-семантичний метод (встановлення мотиваційної специфіки й засобів творення дериватів), загальнонаукові методи, зокрема кількісних підрахунків, індукції, дедукції, синтезу.

Виклад основного матеріалу. Засадничі аспекти дослідження назв жінок (*фемінітивів* [3], *фемінативів* [1], *назв моцій* [10], *назв істот жіночого роду, назв жіночого роду* [11] тощо) передбачають врахування категорії жіночності (фемінітивності), яка проявляється на словотвірному, лексичному, граматичному рівнях мови [3, с. 10–42] та яку актуально вивчати у взаємодії двох перших на базі діалектного пласту мови, що підтверджує наявність мовознавчих праць такого штибу, які здійснила М. Брус на прикладі північного наріччя, а також гуцульського говору [4; 5; 6].

У розвідці акцентовано на реалізації семантико-словотвірних особливостей фемінітивів діалектного ареалу (205 од.), репрезентованого здебільшого на території Прикарпаття. На думку М. Бігусяка, «у межах Івано-Франківщини можна виокремити шість контактних діалектних зон: бойківсько-гуцульську, бойківсько-наддністрянську, гуцульсько-покутську, покутсько-наддністрянську, покутсько-буковинську, а також зону скупчення трьох говорів – бойківсько-гуцульсько-покутську <…>» [2, с. 31].

Отож у роботі проаналізовано фемінітиви південно-західного наріччя (гуцульський, наддністрянський, бойківський, буковинський говори), проте зона поширення слів з огляду на контактність говорів може охоплювати й інші терито-

рії. Так, вивчаючи фемінікон північного наріччя, М. Брус зазначає, що фемінітивам властиві спільні риси з фемінітивами сусідніх наріч та говорів [4], а також вважаємо, що частину буковинських слів можна віднести до покутсько-буковинського діалекту, а саме: південно-західні території Чернівецької області (Вижницький, Путильський, частково Сторожинецький, Кіцманський регіони).

Мовний матеріал дослідження по-різному актуалізований в діалектах Івано-Франківщини та прилеглих територій: гуцульський діалект (94 од.), буковинський діалект (41 од.), бойківський діалект (44 од.), мововжиток респондентів Прикарпаття (20 од.), наддністрянський діалект (6 од.) (див. Діаграму 1).

Під відмаскулінативними фемінітивами, які є об'єктом наукового зацікавлення, розуміємо субстантиви на позначення осіб жіночої статі, утворені безпосередньо від іменників на позначення осіб чоловічої статі й опосередковано через суб-

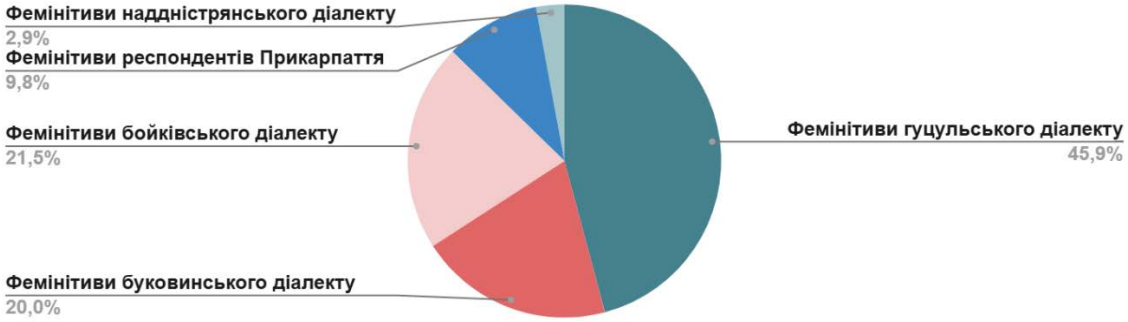

Діаграма 1. Відсоткове співвідношення фемінітивів у говорах Прикарпаття та суміжних регіонів

стантивовані присвійні прикметники з маскулінативним змістом. Проілюструємо: *фамільянтка* (Родичка) ← *фамільянт* (Хто перебуває у спорідненості з ким-небудь, родич), *Василишина* (*респ.*) (*субст.*) (*Дружина Василя) ← **Василишина*[1] ← **Василь.*

Вагомим аспектом інтерпретування фемінітивів є встановлення лексико-семантичних груп (ЛСГ), на що вказують праці М. Брус [3], Г. Касім [9] та інших.

З огляду на різнорідність семантики лексем зі значенням осіб жіночої статі виокремлюємо дев'ять ЛСГ, сформованих на базі інваріантних і варіантних значень (за умови фемінітивного змісту) лексем. Зауважимо, що фемінітиви в різних значеннях можуть належати до відмінних ЛСГ[2]: *мордунка* (*бойк.*) (1. (Про жінку) Вбивця) – «назви жінок за професією», *мордунка* (*бойк.*) (2. Дружина вбивці) – «назви жінок на позначення свояцтва, родинних зв'язків». Водночас залежно від ступеня узагальнення деякі фемінітиви експлікують ознаки кількох ЛСГ, тож беремо до уваги домінантну на наше переконання. Наприклад, фемінітив *нехарница / нехарниця / нихарница / нихарниця* (*покут.-буков.*) (*знев., згруб.* Нечепура, неохайна, неакуратна жінка) є складником групи «назви жінок з негативним значенням», але його доцільно також розглядати в межах об'єднання «назви жінок за зовнішністю».

Назви жінок на позначення свояцтва, родинних зв'язків (99 од.): *назви дружин за іменем чоловіка* (26 од.): *Адамова* (*респ.*) (*Дружина Адама), *Влоткова* (*респ.*) (*Дружина Влотка), *Їлачєха* (*гуцул.*) (Дружина Їлака), *Петрунева* (*респ.*) (*Дружина Петра), *Штефаниха* (*респ.*) (*Дружина Штефана), *Юзефчина* (*респ.*) (*Дружина Юзефа) та ін.; *назви дочок* (13 од.): *байстриця* (*гуцул.*) (*зневажл.* Байстрючка, нешлюбна дочка), *єдиначка* (*покут.-буков.*) (Єдина дочка), *зведенячка* (*бойк.*) (Дівчина з пари зведенят), *копилица* (*покут.-буков.*) (Позашлюбна дочка), *пасербиця* (*бойк.*) (Нерідна дочка), *побурєнница / побурянница* (*покут.-буков.*) (Позашлюбна дитина жіночої статі) та ін.; *загальні назви дружин за загальними назвами чоловіків* (11 од.): *владителька* (*бойк.*) (Жін. до *властитель*), *ґаздиня / газдиня* (*гуцул.*) (1. Жін. до *ґазда 1*. 2. Жін. до *ґазда 3*; жінка, людина. 3. Жін. до *ґазда 4*; дружина), *домарька* (*бойк.*) (Жінка, яка працює вдома, коло хати), *доматорка* (*гуцул.*) (Жінка, яка доглядає за господарством), *обхідниця*

[1] Фемінітиви зчасти утворені від форм маскулінативів, які реконструйовані з огляду на відсутність лексикографічного опису в аналізованих нами джерелах і відповідях респондентів.

[2] Це пояснює невідповідність між кількістю аналізованих мовних одиниць та реалізацією фемінітивних значень у межах лексико-семантичних груп та семантичних підгруп.

(*бойк.*) (Господиня), *хазяїна* (*респ.*) (Те саме, що хазяйка) та ін.; *назви дружин за професією чоловіка* (11 од.): *княгиня* (*бойк.*) (Війтиха, дружина війта), *ковалиха* (*респ.*) (*Дружина коваля), *коновкариха* (*гуцул.*) (Дружина коновкаря), *мандаториха* (*гуцул.*) (Дружина мандатора), *попадє* (*респ.*) (*Дружина попа), *фешторька* (*покут.-буков.*) (*заст.* Дружина лісника), *фірманка*[2] (*покут.-буков.*) (Дружина фірмана) та ін.; *назви жінок позашлюбного становища* (10 од.): *гониця / гоница* (*гуцул.*) (1. *зневажл.* Жінка, що перебуває у позашлюбному зв'язку з чоловіком, любовниця; жінка сексуально непристойної поведінки), *любаска* (*покут.-буков.*) (Коханка), *навірница* (*покут.-буков.*) (Жін. до *навірник*), *одовиця* (*гуцул.*) (Вдова (Удова). Жінка, яка після смерті чоловіка вдруге не виходила заміж), *розвідниця / розвідница* (*покут.-буков.*) (Жінка, яка розлучилася з чоловіком), *розхідница* (*покут.-буков.*) (Див. *розвідница*) та ін.; *назви тіток* (8 од.): *братова* (*гуцул.*) (Дружина, жінка брата), *вуйна* (*наддністр.*) (Дружина брата матері), *вуйчина* (*наддністр.*) (Див. *вуйна*), *стрийна* (*бойк.*) (Жінка батькового брата), *татачка* (*покут.-буков.*) (Батькова сестра) та ін.; *назви жінок релігійної та народної обрядовості* (6 од.): *батькова* (*покут.-буков.*) (*обр.* Дружина весільного батька), *кума* (*респ.*) (Дружина кума), *нанашка* (*покут.-буков.*) (*рідк.* 1. Хрещена мати, свідок при реєстрації народження дитини. 2. Весільна мати), *похресниця* (*бойк.*) (Хрещена дочка), *старостіна* (*респ.*) (*Дружина весільного старости), *фіїнка* (*респ.*) (*Похресниця) та ін.; *назви двоюрідних / троюрідних сестер* (5 од.): *братаниця* (*наддністр.*) (Дочка брата), *братанка* (*гуцул.*) (Дочка брата. Племінниця), *відуйчанка* (*бойк.*) (Троюрідна сестра по дядькові), *вітстричанка* (*бойк.*) (Троюрідна сестра по стрийкові), *первачька* (*гуцул.*) (Двоюрідна сестра в другому); *група узагальнених назв жінок-родичок, жінок-своячок* (4 од.): *кревнячка* (*гуцул.*) (Жін. до *кревняк*), *родичка* (*бойк.*) (Сестра), *сусідиця* (*бойк.*) (Сусідка), *фамільянтка* (*покут.-буков.*) (Родичка); *назви наречених / невісток / коханих* (3 од.): *кнєгиня / книгиня / княгиня* (*гуцул.*) (Жін. до *книзь*; наречена), *любця* (*бойк.*) (Кохана), *переймачка* (*наддністр.*) (Жінка, яку прийняли в дім чоловіка за невістку); *назви племінниць / онучок* (2 од.): *братанна* (*бойк.*) (Племінниця по братові), *внучка* (*бойк.*) (Див. *унук*).

Назви жінок з негативним значенням (33 од.): *бісиця* (*гуцул.*) (3. *перен.* Про злу, сварливу, підступну жінку), *звідниця* (*бойк.*) (Обманщиця), *капарниця* (*наддністр.*) (Неохайна жінка; нехлюя), *спльотниця* (*покут.-буков.*) (Пліткарка), *фарійонка* (*гуцул.*) (Жін. до *фарійон*; інтриганка, пліткарка) та ін.

Назви жінок за професією (25 од.): *громадінниця* (*гуцул.*) (Жін. до *громадінник*; жінка, що громадить сіно, отаву), *дерехторька / дьирехторька* (*гуцул.*) (Директор. Керівник закладу, підприємства), *дохторка* (*бойк.*) (Лікарка), *жалібниця / жєлібница / жєлібниц'є* (*покут.-буков.*) (4. *заст.* Жінка, яку колись наймали багаті сім'ї, щоб розжалобити учасників похоронної процесії), *жовнєрка*[2] (*покут.-буков.*) (Солдатка), *кухарька* (*гуцул.*) (Кухарка. Людина, яка вміє готувати їжу), *писанчарка* (*бойк.*) (Див. *писарка*), *плавачка* (*покут.-буков.*) (1. Жінка чи дівчина, що добре плаває) та ін.

Назви жінок за зовнішністю, фізичним станом (14 од.): *бісниця* (*гуцул.*) (4. *перен.* Про дівчину, жінку, що причаровують своєю вродою, красою), *боцмачька* (*гуцул.*) (Пох. від *боцмачь* (про особу жін. статі)), *кудлачька* (*гуцул.*) (Пох. від *кудлачь* (про особу жін. статі)), *лабачька* (*гуцул.*) (Ім. жін. р. від *лабачь*), *лицачька* (*гуцул.*) (Ім. жін. р. від *лицачь*), *хлоп-дівка* (*гуцул.*) (Про дівчину, наділену великою фізичною силою) та ін.

Назви жінок міфологічного, ірреального світу (14 од.): *бісниця* (*гуцул.*) (Див. *бісиця* (у 1, 2, 5 знач. – *прим. наша*)), *випулинка* (*гуцул.*) (*зневажл.* Прізвисько персонажа твору), *віддойниця* (*бойк.*) (Чарівниця, що відбирає молоко у корів), *знахірийка* (*бойк.*) (Знахарка), *мольфарка* (*покут.-буков.*) (*заст.* Чаклунка), *опириця* (*бойк.*) (Жінка-упир) та ін.

Назви жінок за майновим становищем (14 од.): *бідниця* (*гуцул.*) (1. Жін. до *бідник 1*), *богачка* (*бойк.*) (1. Багачка. 2. Дочка багача), *дідичка* (*заст.* У Галичині – власниця маєтку), *довжниця* (Боржниця), *майитниця* (*бойк.*) (Багачка), *панівна* (*покут.-буков.*) (*заст.* Панянка, пані), *панка* (*респ.*) (Те саме, що пані), *стариця* (*покут.-буков.*) (Жебрачка) та ін.

Назви жінок за віком (9 од.): *бахурица* (*покут.-буков.*) (*згруб.* Дівчисько, дівчина-підліток), *версниця* (*бойк.*) (Ровесниця), *верстачька* (Ім. жін. р. від *верстак*), *вуйна* (*гуцул.*) (2. Доросла чи стара жінка взагалі), *молодиця* (*бойк.*) (1. Молодиця), *старцунка* (*бойк.*) (*зневажл.* Стара баба) та ін.

Назви жінок за місцем проживання (6 од.): *бадєнка* (*гуцул.*) (Жителька, уродженка низинного населеного пункту), *верховинка* (*гуцул.*) (Жін. до *верховинець*), *гуцулка* (*гуцул.*) (1. Імен. ж. роду від гуцул.), *канадничка* (*покут.-буков.*) (Жінка, що була в Канаді), *косів'янка* (*гуцул.*) (Жителька

Косова), *лючінка* (*гуцул.*) (*етногр.* Мешканка с. Люча).

Назви жінок за національністю (4 од.): *вермінка* (*гуцул.*) (Вірменка), *волошка* (*гуцул.*) (Жін. до *волох*), *жидівка* (*гуцул.*) (*образл.* Єврейка), *маскалька* (*гуцул.*) (Росіянка).

Під час лексико-семантичного групування відмаскулінативних фемінітивів словниковий опис зчаста зберігає вказівку на врахування значеннєвої структури твірного слова, яка може по-різному входити в семантику деривата, що зумовлено дивергентно-конвергентними відношеннями в діаді «твірне – похідне». На вагомості аспекту семантичної структури фемінітивів – однозначності та багатозначності – наголошує науковиця М. Брус [3, с. 35].

Однозначність змісту дериватів здебільшого зумовлена моносемантичністю твірного слова: *розвідниця / розвідница* (*покут.-буков.*) (Жінка, яка розлучилася з чоловіком) ← *розвідник* (Чоловік, який розлучився з дружиною). Зрідка однозначність деривата зумовлена входженням кількох значень твірного в семантичну структуру похідного: *фірманка*[2] (*покут.-буков.*) (Дружина фірмана) ← *фірман* (*заст.* 1. Людина, яка править кінним екіпажем; візник. 2. Той, хто доглядає коні та їздить ними; їздовий).

Фіксуємо фемінітиви, які повністю ввібрали значення твірного, наприклад, *нанашка* (*гуцул.*) (1. *обряд.* Хрещена мати. 2. Старша чужа жінка) ← *нанашко* (1. *обряд.* Хрещений батько. 2. Старший, чужий чоловік) та інші.

Деякі похідні фемінітиви розвивають свої значення, не переймаючи їх від мотивувального слова, що свідчить про тяжіння до багатозначності та природність творення: *гониця / гоница* (*гуцул.*) (1. *зневажл.* Жінка, що перебуває у позашлюбному зв'язку з чоловіком, любовниця; жінка сексуально непристойної поведінки. *2. Назва корови у період годування*) ← *гоній* (*лайл.* Чоловік, що перебуває в позашлюбному зв'язку з жінкою, любовник; чоловік сексуально непристойної поведінки). Наведемо інші приклади: *плавачка* (*покут.-буков.*) (1. Жінка чи дівчина, що добре плаває. *2. Течія, спричинена проривом греблі чи дамби*) ← *плавак* (Плавець), *молодиця* (*бойк.*) (1. Молодиця. *2. Дерев'яний обруч під хусткою заміжної жінки*) ← *молодик* (Молодик). Варіантні значення аналізованих слів не мають фемінітивного змісту, радше йдеться про тяжіння до розчеплення полісемантичних лексем на омоніми.

Дериват твориться із урахуванням, з одного боку, семантичного входження твірного в значеннєву структуру похідного, з іншого – завдяки привнесенню нових смислів засобами словотворення. Отож досліджувані фемінітиви постали морфологічним способом (195 од.) та субстантивацією (10 од.).

Суфіксація є найпродуктивнішою (182 од.): -к(а)[3]: *брехач-к(а)* (*бойк.*), *віжлун-к(а)* (*гуцул.*), *дерехторь-к(а) / дьирехторь-к(а)* (*гуцул.*), *єдиначь-к(а) / їдиначь-к(а) / одиначь-к(а)* (*гуцул.*), *чінатарь-к(а)* (*гуцул.*); -ниц(я)/-ниц(а)/ -ниц(є): *безлиш-ниц(я)* (*гуцул.*), *капар-ниц(а)* (*покут.-буков.*), *нехар-ниц(а) / нехар-ниц(я) / нихарниц(а) / нихар-ниц(я)* (*покут.-буков.*), *парастас-ниц(а)* (*покут.-буков.*), *обхід-ниц(я)* (*бойк.*); -єх(а)/-их(а)/-іх(а)/-їх(а): *коновкар-их(а)* (*гуцул.*), *Андрій-іх(а)* (*гуцул.*), *Никола-їх(а)* (*гуцул.*), *Пантел-их(а)* (*гуцул.*), *Штефан-их(а)* (*респ.*); -иц(я)/-иц(а): *біс-иц(я)* (*гуцул.*), *гон-иц(я) / гонииц(а)* (*гуцул.*), *лякан-иц(я)* (*гуцул.*), *йороп-иц(а)* (*покут.-буков.*), *опир-иц(я)* (*бойк.*); -ин(я): *ґазд-ин(я) / газд-ин(я)* (*гуцул.*), *кнєг-ин(я) / книгин(я) / княг-ин(я)* (*гуцул.*), *ґазд-ин(я)* (*наддністр.*), *ґазд-ин(я)* (*покут.-буков.*), *ґазд-ин(я)* (*бойк.*), *господ-ин(я)* (*бойк.*), *княг-ин(я)* (*бойк.*); -н(а): *вуй-н(а)* (*наддністр.*), *стрий-н(а)* (*покут.-буков.*), *пан-н(а)* (*бойк.*); -ін(а): *старосьц-ін(а)* (*бойк.*), *хазяј-ін(а)* (*респ.*); -ш(а): *мандатор-ш(а)* (*гуцул.*), *дохтор-ш(а)* (*покут.-буков.*); -ад(є): *поп-ад(є)* (*респ.*); -анк(а): *брат-анк(а)* (*гуцул.*); -анн(а): *брат-анн(а)* (*бойк.*); -ачк(а): *тат-ачк(а)* (*покут.-буков.*); -єнк(а): *бад-єнк(а)* (*гуцул.*); -ийк(а): *знахір-ийк(а)* (*бойк.*); -івк(а): *жид-івк(а)* (*гуцул.*); -івн(а): *пан-івн(а)* (*покут.-буков.*); -уних(а): *Петр-уних(а)* (*респ.*); -усих(а): *Петр-усих(а)* (*респ.*).

Флексійний спосіб є малоактивним (11 од.): -(а)/-(я): *нанашк-(а)* (*гуцул.*), *нехлюј-(а) / нихлюј-(а)* (*покут.-буков.*), *одовиц-(а)* (*покут.-буков.*), *любц-(я)* (*бойк.*), *кум-(а)* (*респ.*); *-(і)*: *пан-(і)* (*бойк.*).

Непродуктивним є префіксально-суфіксальний спосіб (2 од.) (від- … -анк(а) / віт- … -чанк(а): *від-уйч-анк(а)* (*бойк.*), *віт-стри-чанк(а)* (*бойк.*)), а також словоскладання (1 од.), яке репрезентоване поєднанням іменників, де препозитивна основа *хлоп* характеризує домінантну основу *дівка* (*хлоп-дівка* (*гуцул.*)).

При встановленні семантико-структурної вивідності відмаскулінативних дериватів, утворених субстантивацією (10 од.), на позначення осіб жіночої статі беремо до уваги опосередковану похідність фемінітивів, при цьому лакунарність ступеня творення

[3] Засоби словотворення упорядковано за спаданням їхньої деривації активності.

слова реконструйовано (відтворено присвійні прикметники, які постали за допомогою суфіксів -ин(а), -ов(а), -ев(а), -ишин(а), -чин(а)). Наприклад, *Лукєнов(а)* (*гуцул.*) (*субст.*) (Дружина Лукєна) ← * *Лукєнова* ← **Лукин.* Наведемо інші приклади: *братов(а)* (*гуцул.*), *батьков(а)* (*покут.-буков.*) *вуйчин(а)* (*наддністр.*), *Адамов(а)* (*респ.*), *Василев(а)* (*респ.*), *Василишин(а)* (*респ.*), *Влотков(а)* (*респ.*), *Петрунев(а)* (*респ.*), *Юзефчина* (*респ.*).

Висновки та перспективи. Згідно з результатами фемінітиви південно-західного наріччя (Прикарпатського та суміжних ареалів) (205 од.) представлені дев'ятьма лексико-семантичними групами: 1) назви жінок на позначення свояцтва, родинних зв'язків; 2) назви жінок з негативним значенням; 3) назви жінок за професією; 4) назви жінок за зовнішністю, фізичним станом; 5) назви жінок міфологічного, ірреального світу; 6) назви жінок за майновим становищем; 7) назви жінок за віком; 8) назви жінок за місцем проживання; 9) назви жінок за національністю.

Семантична структура фемінітивів здебільшого однозначна, рідше – багатозначна: моносемантичність змісту зумовлена однозначністю твірного слова, зрідка йому властиві варіанти значень, які мотивують єдине значення фемінітива; полісемантичність дериватів спричинена входженням багатозначного твірного слова в значеннєву структуру похідного або ж деривати розвивають власні значення.

Фемінітиви утворені морфологічним способом (суфіксацією, рідше – флексацією, префіксально-суфіксальним способом, словоскладанням) та субстантивацією.

Перспективи дослідження полягають у деталізуванні аналізу творення фемінітивів, з'ясуванні позалінгвальних чинників виникнення, необхідності вивчення фемінітивів діалектного ареалу як соціолінгвістичного феномена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельська А. Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.

2. Бігусяк М. Покутсько-буковинське побужжя в контексті передкарпатських ареалів. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство.* 2014. Вип. II (24). С. 30–36.

3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.

4. Брус М. Фемінітиви північного наріччя української мови. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f4290bd5-eb14-4d48-bb03-74b922125c9b/content (дата звернення: 29.11.2025).

5. Брус М. П. Гуцульські фемінітиви: семантика і структура. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія.* Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. 2010. Вип. XXV-XXVI. С. 67–72.

6. Брус М. П. Словотвір фемінітивів-гуцулізмів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць.* Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2010. Вип. 6. С. 18–23.

7. Вакулович Л., Назаренко Н., Регушевська І. Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2024. Вип. 1(208). С. 61–66.

8. Заєць В. Г. Словотвірні типи фемінітивів сучасної прози та літературна норма. *Philological Sciens.* URL: https://cyberleninka.ru/article/n/slovotvirni-tipi-feminitiviv-suchasnoyi-prozi-ta-literaturna-norma/viewer (дата звернення: 27.11.2025).

9. Касім Г. М. Нові фемінітиви в сучасних українських ЗМІ. *Слов'янський збірник.* 2018. № 22. С. 70–77.

10. Кислюк Л. П. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі. *Культура слова.* Київ : Інститут української мови НАН України. 2013. № 78. С. 114–118.

11. Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. *Питання українського мовознавства*. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1962. Кн. 5. С. 3–34.

12. Коць Т. А. Словотвір назв осіб жіночого роду в українській літературній мові: між нормою і деструкцією. *Культура слова.* 2023. № 99. С. 96–111.

13. Кочукова Н. І., Бодра І. А. Функціонування фемінітивів у мові українських інтернет-видань. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки».* 2019. № 12. С. 90–93.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПОЗНАЧЕНЬ:

ЛСГ – лексико-семантична група
надрядкові цифри $^{1, 2...}$ – маркери омонімів
респ. – респондент
рядкові цифри 1, 2… – фіксатори лексико-семантичних варіантів
субст. – субстантиват
* – реконструйоване слово та його значення, відсутнє в джерельній базі
← – напрямок словотвірної вивідності

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2'276
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.3

ЕПОНІМИ У СФЕРІ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ МОВІ

EPONYMS IN LAND MANAGEMENT: SYSTEMATIZATION AND FUNCTIONAL ISSUES IN PROFESSIONAL LANGUAGE

Кузьманенко А.В.,
orcid.org/0009-0008-1245-7821
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики і мовної комунікації
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Статтю присвячено аналізу епонімічної термінології у сфері землевпорядкування та геопросторових наук. Епоніми, як мовні одиниці, утворені від власних імен, є значною складовою наукової мови, оскільки відображають історичний розвиток знань і персоніфікований внесок учених у формування спеціалізованих терміносистем.

Метою дослідження є вивчення структурних, семантичних і функціональних особливостей епонімів у терміносистемі землевпорядкування, а також виявлення проблем їх розуміння та використання у професійній комунікації. Методологічну основу становлять методи аналізу і синтезу, термінологічного аналізу, класифікації та порівняльного підходу.

У роботі узагальнено підходи до визначення епонімів у сучасному мовознавстві та термінознавстві, де вони розглядаються як результат переходу власних назв у загальні та як складова спеціалізованої лексики. Запропоновано систематизацію епонімів за походженням, сферою функціонування та характером об'єкта номінації.

Проаналізовано функціонування епонімів у підсистемах землевпорядкування, зокрема у геодезії, картографії, кадастрі та фотограмметрії, а також визначено етапи їх формування – від виникнення наукового поняття до його стандартизації. Додатково уточнено роль епонімів як засобу фіксації наукового знання та інструменту професійної комунікації.

Виявлено основні проблеми епонімічної термінології, серед яких семантична непрозорість, варіативність, зумовлена перекладом і транслітерацією, полісемія та співіснування епонімічних і дескриптивних назв, що ускладнює їх інтерпретацію та уніфікацію.

Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі епонімів у терміносистемі землевпорядкування та уточненні їх функціональних особливостей у професійній мові. Практичне значення пов'язане з можливістю використання результатів для впорядкування та стандартизації термінології, а також у навчальному процесі та професійній діяльності.

Ключові слова: епоніми; термінологія; землевпорядкування; геопросторові науки; наукова мова; термінотворення; семантична непрозорість; класифікація; професійна комунікація; стандартизація.

The article is devoted to the analysis of eponymous terminology in the field of land management and geospatial sciences. Eponyms, as lexical units derived from proper names, constitute an important component of scientific language, as they reflect the historical development of knowledge and the personal contributions of scholars to the formation of specialized terminological systems.

The aim of the study is to investigate the structural, semantic, and functional features of eponyms in the terminology of land management, as well as to identify the problems of their interpretation and use in professional communication. The methodological framework includes methods of analysis and synthesis, terminological analysis, classification, and a comparative approach.

The paper generalizes approaches to the definition of eponyms in modern linguistics and terminology studies, where they are considered as a result of the transition of proper names into common nouns and as a component of specialized vocabulary. A systematization of eponyms is proposed based on their origin, field of application, and the type of object they denote.

The functioning of eponyms in the subdomains of land management, including geodesy, cartography, cadastre, and photogrammetry, is analyzed, and the stages of their formation–from the emergence of a scientific concept to its standardization–are identified. Additionally, the role of eponyms as a means of preserving scientific knowledge and as a tool of professional communication is clarified.

The study reveals the main problems of eponymous terminology, including semantic opacity, variability caused by translation and transliteration, polysemy, and the coexistence of eponymous and descriptive terms, which complicate their interpretation and standardization.

The scientific novelty lies in the systematic analysis of eponyms within the terminology of land management and in clarifying their functional features in professional language. The practical significance is related to the possibility of applying the results to improve and standardize terminology, as well as in academic teaching and professional practice.

Key words: eponyms; terminology; land management; geospatial sciences; scientific language; term formation; semantic opacity; classification; professional communication; standardization.

Вступ. У сфері землевпорядкування, яка охоплює питання раціонального використання земельних ресурсів, кадастру, геодезії та картографії, широкого вжитку набули спеціальні терміни, значна частина з яких формується на основі власних імен учених, дослідників, винахідників або історичних постатей і використовується для позначення наукових понять, явищ, методів, об'єктів чи технічних рішень. Завдяки цьому такі терміни виконують не лише номінативну функцію, а й відображають еволюцію наукового знання.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема епонімів активно досліджується у межах сучасного мовознавства, зокрема в термінознавстві, лексикології та ономастиці. У міжнародній науковій практиці епоніми розглядаються як один із продуктивних способів термінотворення та значущий елемент наукової комунікації. Зокрема, у працях Л. Байера [22], М. Кабре[23], М. Менсера[25], Р. теммермана [28], Дж. Юля [29] епоніми аналізуються у контексті словотворчих процесів, розвитку лексики, систематизації термінів та їх етимології. Окрему увагу приділено їх ролі у формуванні спеціалізованої лексики та стандартизації наукової мови, що також відображено у документах International Organization for Standardization[24].

В українській науковій традиції епоніми досліджуються у межах термінознавства та ономастики з урахуванням національних особливостей термінотворення, що затверджено ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» [1]. Питання функціонування наукової термінології, зокрема епонімів, висвітлюються у працях М. Зарицького[13], М. Вакуленка [4], М. Дзюби [8-10], Ж. Колоїз[16], С. Єрмоленко [11;12]. Проблеми адаптації епонімів, їх перекладу та функціонування у спеціалізованих підмовах розглядаються у дослідженнях Ж. Баб'як[2], О. Галицької[5], О. Ковальчук[14;15], Р. Микульчика [17], О. Рябушко [18], В. Слабіна [19]. Питання уніфікації та розвитку української наукової термінології порушуються у працях М. Баган [3], А.Д'якова [7], Д. Фурт і Л. Дмитрук[20].

Як слушно зауважує С. Єрмоленко, сьогодні «українська епонімія має досліджуватись не лише на широкому культурно-історичному тлі, але й у ширшому мовному і теоретико-лінгвістичному контексті, що передбачає послідовне залучення іншомовних відомостей, використання теоретичних і методологічних розробок і опрацювань зарубіжних лінгвістів і, нарешті, підхід до висвітлення явищ епонімії в загальних рамках дослідження вторинного використання ономастичних одиниць у слово- і фразеотворенні» [11].

Проте, попри значну кількість досліджень, проблема епонімів у вузькоспеціалізованих галузях, зокрема у сфері землевпорядкування, залишається недостатньо розробленою, що зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження походження епонімів у сфері землевпорядкування та аналіз особливостей їх функціонування в професійній терміносистемі.

Об'єктом дослідження є термінологія сфери землевпорядкування, а *предметом* – епоніми як складова цієї терміносистеми.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, застосовано аналіз і синтез для узагальнення наукових підходів до епонімів; етимологічний метод – для встановлення їх походження; термінологічний аналіз – для виявлення особливостей функціонування у професійній мові; класифікаційний – для систематизації епонімів; порівняльний – для зіставлення їх використання у різних галузях; описовий – для характеристики їх функцій у терміносистемі землевпорядкування.

Джерельною базою розвідки виступили спеціалізовані словники, підручники та наукові публікації з геодезії, картографії, кадастру та землевпорядкування, а також відповідні стандарти. Емпіричну основу становить корпус епонімічної термінології обсягом понад 100 терміноназв, що забезпечує репрезентативність результатів.

Виклад основного матеріалу. Термінологія землевпорядкування формується на перетині геодезії, картографії, права та природокористування. Значну роль у її розвитку відіграють епоніми – терміни, утворені від власних імен учених, дослідників або інженерів, які зробили вагомий внесок у розвиток відповідної галузі.

Термін «епонім» походить від грецького слова eponymos – «той, що дає ім'я». У загальному розумінні він пов'язаний із перенесенням власного імені на певне явище, об'єкт або поняття [9].

Сучасна лінгвістика розглядає епоніми як результат переходу власних назв у загальні. Зокрема, британські лексикографи Дж. Аіто [21] та А. Рум [26] визначають епонім як назву, утворену від власного імені особи, що використовується для позначення явищ, відкриттів або предметів. Українська дослідниця С. Єрмоленко трактує епонім як «вторинні, похідні деономас-

тичні члени того зв'язку між мовними одиницями, яким є епонімія» [11].

З позицій загального мовознавства епоніми інтерпретуються як результат словотвірних процесів. Зокрема, Дж. Юль у праці «Дослідження мови» відносить їх до способів утворення нових слів шляхом переходу власних назв у загальні [29]. Утім, наведені підходи не повною мірою враховують специфіку функціонування епонімів у вузькоспеціалізованих терміносистемах, зокрема у сфері землевпорядкування. На відміну від загальномовних моделей, тут епоніми виконують не лише номінативну, а й системоутворювальну функцію, що потребує їх окремого аналізу.

У межах термінознавчого підходу епоніми розглядаються як складова спеціалізованої лексики. Французька дослідниця М. Кабре визначає їх як терміни, утворені від власних імен і закріплені у відповідних галузях знань для позначення наукових понять[23], а М. Дзюба підкреслює термінологічну природу епонімів як засобу репрезентації персоніфікованого внеску учених у професійній мові [10]. Однак, на наш погляд, таке трактування потребує уточнення з огляду на їх функціональне навантаження у галузевих терміносистемах.

При цьому, попри значну кількість досліджень, більшість із них зосереджена на загальномовному або міжгалузевому аспекті епонімії, тоді як її функціонування у вузькоспеціалізованих сферах, зокрема у землевпорядкуванні, залишається недостатньо систематизованим. Зауважимо, що епоніми не можна зводити лише до одного типу мовних одиниць. Вони поєднують у собі ознаки словотвірного процесу, лексичного значення і термінологічної функції. Мовознавство представляє їх у широкому розумінні як будь-які назви, утворені від власних імен[7;12], тоді як у фаховому (вузькому) вжитку йдеться насамперед про терміни, пов'язані з конкретними науковими постатями[5; 10]. Саме таке розмежування надає можливість чітко описати їхню роль у професійній мові та уникнути надмірного узагальнення; і саме цей підхід буде використано у нашому дослідженні.

Епоніми як мовні одиниці характеризуються низкою ознак: походженням від власного імені, зв'язком із конкретною історичною особою чи науковим відкриттям, закріпленістю у певній галузі знань, тенденцією до інтернаціоналізації та відносною стійкістю у професійному вживанні[15]. Сукупність цих характеристик зумовлює їх роль у формуванні наукової термінології.

Так, серед наукових термінів поширеними є епоніми, що репрезентують різні типи наукового знання, зокрема: *метод найменших квадратів Гауса, перетворення Гельмерта, формула Бесселя, закон Ома*. Усі ці терміни пов'язані з іменами вчених, які їх розробили або сформулювали. Узагальнення наведених прикладів дає підстави стверджувати, що епоніми у геопросторових і суміжних науках виконують функцію когнітивної компресії, забезпечуючи стислу номінацію складних наукових понять, методів і величин. Водночас така стисліть супроводжується зниженням семантичної прозорості, оскільки зміст терміна не виводиться безпосередньо з його форми. Це, своєю чергою, зумовлює потребу у додатковому фаховому тлумаченні та уніфікації відповідних терміноодиниць у межах професійної комунікації.

Широкого поширення набувають і картографічні номінації, де власні імена закріплюються за об'єктами природного середовища. Як зазначається у працях з історії картографії та топоніміки (зокрема, у розвідці Дж. Снайдера [27]), епонімічні географічні терміни виконують не лише ідентифікаційну функцію, закріплюючи авторство наукових відкриттів, і стають вагомим елементом міжнародної картографічної традиції, оскільки поєднують у собі лінгвістичний, історичний та науковий аспекти, а також забезпечують уніфікацію географічного знання в глобальному науковому просторі. Як-от, до класичних епонімів належать такі назви як *Гринвіч*, від якого походить система нульового меридіана та глобальна система координат, а також *море Ведделла*, назване на честь мореплавця Джеймса Ведделла. Ще одним прикладом є *протока Берінга*, яка увічнює ім'я дослідника Вітуса Берінга та має неабияке значення для географічних і навігаційних досліджень. Серед українських епонімічних географічних назв особливе місце посідає *станція «Академік Вернадський»*, названа на честь Володимира Вернадського, яка є центром українських антарктичних досліджень.

Велику групу становлять лексеми-назви міжнародних одиниць вимірювання, зокрема: *ват* (на честь Джеймса Ватта), що використовується для вимірювання потужності; *герц* (на честь Генріха Герца) – одиниця частоти коливань; *кулон* (на честь Шарля Кулона) – одиниця електричного заряду; *фарад* (на честь Майкла Фарадея) – одиниця електричної ємності; *тесла* (на честь Ніколи Тесли) – одиниця магнітної індукції; *беккерель* (на честь Анрі Беккереля) – одиниця радіоактивності; *грей* (на честь Льюїса Грея) – одиниця поглинутої

дози випромінювання; *сіменс* (на честь Вернера фон Сіменса) – одиниця електричної провідності; *джоуль* (на честь Джеймса Джоуля) – одиниця енергії. До назв технічних пристроїв і технологій належать, наприклад, *дизель* (від Рудольфа Дізеля) та *рентген* (від Вільгельма Рентгена), що також демонструє поширення епонімів у технічній сфері. Усі ці одиниці є епонімами, які закріплені в міжнародній системі SI та забезпечують уніфікацію наукової мови.

У геопросторових науках явище епонімії набуває специфічного вияву, пов'язаного з формуванням найменувань географічних об'єктів. Зокрема, у сферах геодезії і картографії відіменні терміни можуть розглядатися як власні назви природних або антропогенних об'єктів, утворені від імен осіб – дослідників, мореплавців, науковців або історичних діячів, пов'язаних із їх відкриттям, описом чи дослідженням, як-от *протока Дрейка*, названа на честь мореплавця Френсіса Дрейка; *море Росса*, пов'язане з експедицією Джеймса Кларка Росса; а також географічні об'єкти антарктичного регіону, зокрема район української *станції «Академік Вернадськи*й», названої на честь видатного вченого Володимира Вернадського. За М. Дзюбою, у цілому «між епонімічними термінами та номенами немає неперехідної межі, обсяг значення спеціальної мовної одиниці відепонімічного походження може змінюватися в процесі функціювання. На противагу термінам, утвореним від власних назв, наукові епонімічні номени мають посилену денотативність, співвідносяться з одиничними поняттями через терміни, відбивають класи однорідних предметів, зазвичай оформлені з додаванням стандартних елементів» [9] До цього шару професійної лексики належать, зокрема, назви картографічних проєкцій (*проєкція Меркатора, проєкція Ламберта, проєкція Альберса*), геодезичні методи та формули (*метод Гауса, перетворення Гельмерта, формула Бесселя*), моделі земної поверхні (*еліпсоїд Красовського, еліпсоїд Бесселя*), а також системи координат і трансформацій (*система координат Гауса – Крюгера*), які виступають значущими елементами терміносистеми землевпорядкування, сприяючи стандартизації професійної мови.

Як було зазначено вище, походження епонімів у науковій термінології пов'язане з історичним розвитком науки, техніки та практичної діяльності людини. У процесі формування наукових знань виникала потреба у швидкому та зручному позначенні нових явищ, методів і відкриттів, що й зумовило використання власних імен учених як основи для термінотворення.

Найбільш поширеною у сфері землевпорядкування є група епонімів, утворених від імен учених, які зробили значний внесок у розвиток геодезії та картографії. До таких належать, зокрема, згадувані вище *проєкція Гауса – Крюгера*, названа на честь Карла Фрідріха Гауса та Луї Крюгера, *проєкція Меркатора*, що походить від імені Герарда Меркатора, *проєкція Ламберта*, пов'язана з Йоганном Генріхом Ламбертом, а також *еліпсоїд Красовського*, названий на честь Феодосія Красовського. Зазначені відіменні терміносполуки широко використовуються при створенні картографічних проєкцій, координатних систем і геодезичних моделей.

Окрему групу становить епонімічна лексика, пов'язана з іменами винахідників технічних рішень і методів обробки вимірювань. Вона виникає унаслідок розробки нових приладів, алгоритмів або математичних підходів, що мають практичне значення для землевпорядної діяльності. До таких прикладів належать *перетворення Гельмерта*, назване на честь Фрідріха Роберта Гельмерта і використовуване для трансформації координат; *формула Бесселя*, пов'язана з іменем Фрідріха Бесселя і застосовувана в геодезичних обчисленнях; а також *метод Гауса*, який широко використовується під час обробки результатів вимірювань. Ці епоніми відображають технічний прогрес і розвиток інструментарію геодезичної науки.

Формування епонімів також тісно пов'язане з розвитком наукових шкіл і традицій у різних країнах, що впливали на становлення геодезії та картографії як галузей знань. Наприклад, *система координат Гауса – Крюгера* сформувалася в межах німецької геодезичної школи та стала основою для багатьох національних координатних систем. *Еліпсоїд Бесселя* широко використовувався в європейських країнах і відіграв істотну роль у розвитку геодезичних досліджень XIX–XX століть. *Проєкція Альберса*, названа на честь Генріха Альберса, набула поширення в американській картографічній традиції. Такі епоніми віддзеркалюють не лише внесок окремих учених, а й географію розвитку науки, підкреслюючи її міжнародний характер.

Разом із визначенням основних джерел походження епонімів необхідно враховувати, що їх виникнення не є одномоментним процесом. Кожен епонім проходить певний шлях розвитку – від появи у науковому середовищі до закріплення у професійній мові [12;28]. Вони формуються поступово, закріплюються завдяки практичній значущості та стають невід'ємною частиною

окремої терміносистеми. Цей процес уповні відображає розвиток наукової думки – від створення теоретичної моделі до її міжнародного визнання та стандартизації. Проілюструємо це конкретними прикладами.

Так, першим етапом виникнення епоніма є відкриття або розробка нового методу, теорії чи моделі, коли вчений створює нове наукове рішення для розв'язання практичних або теоретичних завдань. Прикладом тут слугують створення проєкції Меркатора для навігаційних карт, розробка методу найменших квадратів Гауса, побудова еліпсоїда Красовського як моделі Землі та розробка перетворення Гельмерта для координатних систем. Так, *проєкцію Меркатора* було створено у 1569 році Герардом Меркатором для потреб морської навігації. *Еліпсоїд Бесселя* запропонував у 1841 році Фрідріх Бессель на основі астрономо-геодезичних вимірювань. Своєю чергою, *проєкція Гауса – Крюгера* сформувалася на основі математичних досліджень Карла Фрідріха Гауса та подальшого їх розвитку Йоганнесом Крюгером, який адаптував ці принципи до практичних геодезичних потреб на початку XX століття.

Другий етап – це первинне закріплення назви в науковому середовищі, коли новий термін починає функціонувати в межах наукових шкіл. Зокрема, термін «*метод Гауса*» поширився серед математиків і геодезистів, «*проєкція Ламберта*» закріпилася у французькій картографічній традиції, а «*еліпсоїд Бесселя*» почав використовуватися в геодезичних розрахунках XIX століття. У XVI–XVII століттях *проєкція Меркатора* вживалася в англомовній традиції в описових формах «*карта Меркатора» (Mercator's chart*) або *«проєкція Меркатора» (projection of Mercator)*, тоді як *проєкція Гауса – Крюгера* спочатку розглядалася як розвиток гаусового відображення і лише згодом отримала усталену подвійну епонімічну назву. *Еліпсоїд Бесселя* в цей період позначався як «*еліпсоїд Бесселя*» (Bessel's ellipsoid) або «*сфероїд Бесселя 1841 року»* (Bessel 1841 spheroid) і поступово закріпився в геодезичних школах Європи у вигляді першої назви.

На третьому етапі відбувається поширення епонімічного терміна через наукові публікації та практику, коли він стає частиною міжнародної наукової комунікації [1]. *Проєкція Меркатора* у XVII–XIX століттях стала основою морської навігації та колоніальної картографії, а з XVIII століття – фактичним стандартом карт. Еліпсоїд Бесселя широко використовувався в європейських геодезичних системах і застосовувався для створення топографічних карт. *Проєкція Гауса – Крюгера* у XX столітті набула широкого поширення у геопросторових науках, зокрема для побудови координатних систем і топографічних планів. У цей же період такі терміни, як *метод Гауса, перетворення Гельмерта* та *система координат Гауса – Крюгера*, активно входять до навчальної та наукової літератури.

Четвертий етап – стандартизація та кодифікація, коли терміни закріплюються у професійній мові та нормативних системах. *Проєкція Меркатора* була включена до підручників і міжнародних стандартів картографії як базова циліндрична рівнокутна проєкція. *Еліпсоїд Бесселя* використовувався як офіційна геодезична основа в ряді країн, хоча згодом був частково витіснений сучасними моделями, зокрема WGS84. *Проєкція Гауса – Крюгера* стала основою державних координатних систем і широко застосовується в земельному кадастрі та геодезичній практиці. Аналогічно, *еліпсоїд Красовського* та *метод найменших квадратів Гауса* були закріплені в нормативних документах і професійних стандартах. Сьогодні ці епоніми активно функціонують у сфері землевпорядкування, геодезії та картографії, виконуючи важливу номінативну й системоутворювальну роль у професійній мові. Їх уживання засвідчує не лише історичну зумовленість термінотворення, а й потребу впорядкування таких одиниць у межах спеціалізованої лексики.

У зв'язку з цим для геопросторової епонімічної термінології доцільним є застосування класифікації за ґенезою, сферою функціонування та об'єктом номінації, що дає змогу систематизувати відповідні терміни за визначальними ознаками (див. табл. 1).

Запропонована класифікація відрізняється від наявних підходів тим, що поєднує кілька критеріїв – генетичний (походження), функціональний (сфера використання) та номінативний (характер об'єкта), що дозволяє комплексно описати епоніми саме у межах геопросторових наук. На відміну від традиційних класифікацій, орієнтованих переважно на загальномовні або міжгалузеві характеристики, запропонований підхід враховує специфіку професійної терміносистеми землевпорядкування, що забезпечує його більшу прикладну релевантність. Така систематизація для фахової терміносистеми землевпо-

[1] У XIX столітті терміни вже існували у формі іменних назв, однак відсутність сучасних процедур стандартизації не дозволяє говорити про їх офіційне затвердження у сучасному розумінні, тому доцільніше використовувати формулювання «закріпився в науковій та практичній літературі».

Таблиця 1

Класифікація епонімів у геопросторових науках

Критерій класифікації	Тип епонімів	Характеристика	Приклади
За походженням (ґенезою)	Антропонімічні	Утворені від імен учених, дослідників, винахідників	проєкція Меркатора, еліпсоїд Красовського, метод Гауса
	Топонімічні	Пов'язані з географічними об'єктами, що містять власні імена	море Росса, протока Дрейка
	Мішані	Поєднання кількох імен або складних номінацій	система Гауса – Крюгера
За сферою функціонування	Міжгалузеві	Використовуються у кількох наукових дисциплінах	перетворення Гельмерта, формула Бесселя
	Географічні	Закріплені в картографії, географії, топоніміці	Гринвіцький меридіан, гори Вернадського
	Технічно-інженерні	Назви приладів, технологій, технічних рішень	дизель, рентген
За характером об'єкта номінації	Моделі та математичні об'єкти	Геометричні та математичні моделі	еліпсоїд Бесселя, еліпсоїд Красовського
	Методи та формули	Обчислювальні та аналітичні процедури	метод найменших квадратів Гауса, перетворення Гельмерта
	Географічні об'єкти	Природні об'єкти, названі на честь осіб	море Росса, протока Дрейка

рядкування є значущою, оскільки вона забезпечує чітке розмежування між антропонімічними, топонімічними та мішаними епонімами, а також між міжгалузевими, географічними та технічно-інженерними одиницями. Крім того, класифікація за характером об'єкта номінації дає змогу виокремити епоніми, які позначають математичні моделі, методи обчислень і реальні географічні об'єкти, що підкреслює їхню прикладну значущість у кадастровій діяльності. Зокрема, вони сприяють стандартизації професійної мови та спрощують наукову комунікацію, дозволяючи скорочувати складні описи.

З огляду на галузеву специфіку виникає необхідність уточнення класифікації епонімів у сфері землевпорядкування. У цьому контексті їх систематизацію за основними критеріями в межах вузькогалузевої терміносистеми представлено в таблиці 2.

Практична цінність поданої типології полягає у можливості впорядкування епонімічної термінології відповідно до функціональних потреб сфери землевпорядкування. На відміну від узагальнених типологій, вона орієнтована на конкретні підсистеми професійної діяльності (геодезичні обчислення, картографування, моделювання земної поверхні, фотограмметрію), що сприяє більш чіткому використанню термінів у науковій і навчальній практиці. Це, своєю чергою, створює підґрунтя для подальшої стандартизації та уніфікації фахової мови.

Попри активне використання, епонімічна термінологія не завжди є зручною для сприйняття. Передусім це пов'язано з тим, що її значення рідко

Таблиця 2

Типи епонімів у сфері землевпорядкування

Вид епонімів	Характеристика	Приклади
Геодезичні епоніми	Використовуються для математичної обробки вимірювань та побудови координатних систем	метод Гауса; перетворення Гельмерта; формула Бесселя
Картографічні епоніми	Пов'язані з картографічними проєкціями та побудовою карт	проєкція Меркатора; проєкція Ламберта; проєкція Альберса
Епоніми геодезичних моделей	Описують форму Землі та системи координат	еліпсоїд Красовського; еліпсоїд Бесселя; система Гауса – Крюгера
Фотограмметричні епоніми	Використовуються у цифровій обробці зображень та координат	метод Гельмерта

можна зрозуміти без додаткового фахового контексту. Наприклад, назви на кшталт *метод Гауса* чи *перетворення Гельмерта* самі по собі не розкривають суті явища, на відміну від описових назв на кшталт *метод найменших квадратів*. Крім того, у процесі вживання відіменні терміни поступово втрачають зв'язок із конкретними історичними постатями і починають функціонувати як формальні позначення. Це спрощує професійну комунікацію, але водночас знижує їхню пізнавальну прозорість.

Також, у процесі функціонування епоніми часто втрачають зв'язок із первинним джерелом номінації. Так, використовуючи терміни *проєкція Меркатора* чи *еліпсоїд Красовського*, фахівці не завжди пов'язують їх із конкретними історичними постатями та особливостями відповідних наукових розробок, що призводить до формалізації їх уживання.

Додаткову складність створює варіативність епонімічних термінів, зумовлена перекладом і транслітерацією. Наприклад, у науковій практиці можуть співіснувати варіанти *Гаус* і *Ґаус*, *Меркатор* і *Mercator*, що ускладнює уніфікацію термінології та її стандартизоване використання.

Проблемним є також паралельне функціонування епонімічних і дескриптивних назв. Зокрема, поряд із терміном *метод Гауса* використовується назва *метод найменших квадратів*, а поряд із *проєкцією Меркатора* – визначення *рівнокутна циліндрична проєкція*. Таке дублювання може призводити до термінологічної надлишковості та ускладнювати навчальний процес.

У деяких випадках епоніми характеризуються полісемією або використовуються в різних значеннях у суміжних галузях. Наприклад, ім'я ***Гауса*** пов'язане з низкою понять – *метод Гауса, гаусова кривина, гаусів розподіл*, що може створювати труднощі для інтерпретації терміна поза конкретним контекстом.

Таким чином, зазначені особливості свідчать про необхідність систематизації епонімічної термінології, її уніфікації та поєднання з дескриптивними поясненнями у професійній мові землевпорядкування.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що епоніми у сфері землевпорядкування формують упорядкований сегмент професійної термінології, який поєднує лінгвістичні та галузеві характеристики. Їх виникнення зумовлене переходом власних назв у загальні, однак у спеціалізованій мові цей процес набуває системного характеру та пов'язується з фіксацією наукових досягнень у номінації понять.

Установлено, що функціонування епонімів у геодезії, картографії та землевпорядкуванні супроводжується низкою проблем, зокрема термінологічною варіативністю, неоднозначністю тлумачення та відсутністю уніфікованих підходів до їх класифікації. Це зумовлює потребу в їх систематизації та впорядкуванні відповідно до принципів термінознавства.

Запропонована класифікація за 3 основними параметрами – ґенезою, сферою функціонування та об'єктом номінації – дає змогу впорядкувати епонімічні терміни за визначальними ознаками та розглядати їх як структуровану підсистему фахової мови. Такий підхід розширює уявлення про епонімію як про мовне явище і конкретизує її роль у формуванні геопросторової термінології.

Наукова новизна дослідження полягає в системному описі епонімів у сфері землевпорядкування та обґрунтуванні підходів до їх класифікації з урахуванням галузевої специфіки, зокрема – розподілом на 4 основні вузькогалузеві групи. Практичне значення роботи вбачається у можливості використання отриманих результатів для стандартизації термінології, укладання галузевих словників і вдосконалення професійної комунікації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом функціонування епонімів у різних типах фахового дискурсу та розробленням принципів їх нормативного впорядкування.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількісним аналізом епонімічної лексики, вивченням її функціонування у фахових текстах та розробленням рекомендацій щодо стандартизації й перекладу епонімів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_3966_2009.pdf (Дата звернення: 01.04.2026)

2. Баб'як Ж., Боднар О., Плавуцька І. Специфіка відтворення епонімічних термінів у фаховому дискурсі. *Вчені записки ТНУ*. 2021. Т. 32(71). С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2021_32(71)_6(1)__17 Дата звернення: 08.04.2026)

3. Баган М. П. Основи термінознавства. Київ: КНЛУ, 2023. 44 с. URL: https://www.academia.edu/107778991/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%

D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0 Дата звернення: 23. 03.2026)

4. Вакуленко М. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с. https://www.researchgate.net/publication/336605824_Ukrajinsjka_terminologhija_kompleksnyj_linghvistychnyj_analiz_Ukrainian_terminology_complex_linguistic_analysis_Ivano-Frankivsjk_Foliant_in_Ukrainian_361_p_il (Дата звернення: 28.03. 2026)

5. Галицька О. Б. Специфіка конотативного значення епонімів. *Наукові записки НаУ «Острозька академія»*. *Серія: Філологія.* 2019. Вип. 5. С. 120–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2019_5_36 Дата звернення: 01.04.2026)

6. Гринь В. Г. Морфологічні терміни-епоніми в стоматології. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2022. Т. 7, № 1. С. 281–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmbs_2022_7_1_40 Дата звернення: 05.04.2026)

7. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.

8. Дзюба М. Епонімічні терміни як інтернаціональні мовні знаки. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 5 березня, 2016*. Київ, Україна: Київський національний економічний університет. 2016. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08de7d7b-133f-4c69-ae5a-ba8dbf8c53c9/content (Дата звернення: 08.04. 2026)

9. Дзюба М. Диференціація епонімічних термінів і номенів. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2010. № 676. С. 15–18. URL: https://science.lpnu.ua/uk/terminologiya/vsi-vypusky/visnyk-no-676-2010/dyferenciaciya-eponimichnyh-terminiv-i-nomeniv (Дата звернення: 29.03. 2026)

10. Дзюба М. Епонімічні найменування в українській науковій термінології. *Українська мова. 2010.* № 3. С. 55–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2010_3_7 (Дата звернення: 03.04. 2026)

11. Єрмоленко С. С. Мовою власних імен: сучасна українська епонімія в інтерлінгвістичному і міжкультурному контексті. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст*. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2020. С. 198–232. URL: http://www.inmo.org.ua/assets/files/2021/yermolenko-movoyu-vlasnih-imen-suchasna-ukrayinska-eponimiya-v-interlingvistichnomu-i-mizhkulturnomu-konteksti.pdf (Дата звернення: 15.04. 2026)

12. Єрмоленко С. С. Епонімія і дискурсивно-функційний контекст. *Мовознавство*. 2021. № 2. С. 19–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2021_2_4 (Дата звернення: 28.03. 2026)

13. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства. Київ: Політехніка, 2004. 128 с.

14. Ковальчук О. П. Структурно-семантичні особливості епонімів...: дис. … канд. філол. наук. Дрогобич, 2019. 188 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/dis_kovalchuk.pdf (Дата звернення: 24.03. 2026)

15. Ковальчук О. П. Теоретичне підґрунтя дослідження епонімів. *Науковий вісник МГУ*. 2019. Вип. 39(2). С. 104–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2019_39(2)__28 (Дата звернення: 29.03. 2026)

16. Колоїз Ж. Відонімні деривати в термінології гірничої справи. *Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 27–53. DOI: 10.31812/filstd.v19i0.2321 (Дата звернення: 08.04. 2026)

17. Микульчик Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. 2016. № 842. С. 92–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPUT_2016_842_19 (Дата звернення: 07.04.2026)

18. Рябушко О. Б. та ін. Епоніми у медичній біології. *Вісник проблем біології і медицини.* 2021. Вип. 2. С. 161–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpbm_2021_2_41 (Дата звернення: 26.03. 2026)

19. Слабін В. К. Хімічні епоніми у навчанні студентів. *Науковий часопис НПУ*. 2023. Вип. 92(1). С. 131–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_5_2023_92(1)__29 (Дата звернення: 16.04. 2026)

20. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія. Кривий Ріг, 2020. 172 с.

21. Ayto J. Dictionary of Word Origins. London: Bloomsbury, 1990. 576 p.

22. Bauer L. Names and Naming: People, Places, Perceptions and Power. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 250 p.

23. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1999. 248 p. URL: https://www.kufunda.net/publicdocs/cabre_m_teresa_terminology_theory_methods_and_applications.pdf (Дата звернення: 18.04. 2026)

24. International Organization for Standardization. ISO 1087: Terminology work – Vocabulary. Geneva, 2019. URL: https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:1087:ed-2:v1:en (Дата звернення: 11.04.2026)

25. Manser M. (ed.). Chambers Dictionary of Eponyms. Edinburgh: Chambers, 2004. 319 p.

26. Room A. Dictionary of Eponyms. London: Routledge, 1986. 256 p.

27. Snyder J. P. Map Projections–A Working Manual. Washington DC: US Government Printing Office, 1987. 397 p. URL: https://pubs.usgs.gov/pp/1395/report.pdf (Дата звернення: 06.04. 2026)

28. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2000. 258 p.

29. Yule G. The Study of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 320 p. URL: https://sharifling.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/09/the-study-of-language-george-yule.pdf (Дата звернення: 27.03. 2026)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування:22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2’38:821.161.2-3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.4

УРБАНІСТИЧНИЙ ПРОСТІР І ФРАЗЕОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ В РОМАНІ ЮРІЯ ДАЦЕНКА «ПАСТКА ДЛЯ РІЗНИКА»: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

URBAN SPACE AND THE PHRASEOLOGICAL WORLDVIEW IN YURII DATSENKO’S NOVEL *A TRAP FOR THE BUTCHER*: A LINGUOSTYLISTIC ASPECT

Наумова Т.М.,
orcid.org/0000-0001-7161-004X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
Державного вищого навчального закладу «Приазовський державний технічний університет»

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз роману Юрія Даценка «Пастка для різника» з погляду взаємодії урбаністичного простору та фразеологічної організації художнього тексту. Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного осмислення міста в сучасній українській історико-детективній прозі не лише як місця розгортання подій, а як активного смислотворчого чинника, що впливає на сюжет, психологію персонажів і загальну атмосферу твору. У роботі доведено, що урбаністичний простір у романі функціонує як персоніфікований художній образ, наділений рисами живого організму, власним ритмом, емоційною напругою, пам’яттю та здатністю реагувати на події.

Особливу увагу приділено мовним засобам моделювання міста: антропоморфній предикації, соматичній метафориці, полісенсорній деталізації, синтаксичному нанизуванню, контрастній оцінності та лексико-семантичним полям тілесності, шуму, вогкості, бруду, руху й тривоги. Простежено, що модель «місто – організм» забезпечує цілісне сприйняття художнього простору: вокзал, вулиці, річка, нетрі, туман і дощ постають не окремими деталями, а складниками напруженого міського тіла. Саме через таку образну систему детективна інтрига набуває не лише подієвого, а й психологічного та символічного виміру.

Фразеологічні одиниці розглянуто як важливі елементи мовної картини міста. Вони передають буденне мислення персонажів, їхні емоційні реакції, соціальні оцінки, стан розгубленості, страху, іронічного дистанціювання або безсилля. З’ясовано, що фразеологізми типу «світ за очі», «до одного місця» виконують у тексті характерологічну, оцінну, емоційно-експресивну й композиційну функції. Вони увиразнюють мовлення персонажів, посилюють ефект історичної достовірності та допомагають розкрити приховані психологічні стани героїв. Окреслено також їхню роль у формуванні напруженого ритму оповіді. У висновках обґрунтовано, що поєднання персоніфікованого урбаністичного простору та фразеологічної образності формує багатовимірну модель міста як живого, психологічно насиченого й морально проблемного художнього суб’єкта.

Ключові слова: урбаністичний простір, образ міста, фразеологізм, персоніфікація, соматична метафора, лінгвостилістика, історичний детектив, Юрій Даценко.

The article presents a linguostylistic analysis of Yurii Datsenko’s novel *A Trap for the Butcher* from the perspective of the interaction between urban space and the phraseological organization of the literary text. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive understanding of the city in contemporary Ukrainian historical detective prose not merely as a setting for events, but as an active meaning-making factor that influences the plot, the psychology of the characters, and the overall atmosphere of the work. The article proves that urban space in the novel functions as a personified artistic image endowed with the features of a living organism, its own rhythm, emotional tension, memory, and the ability to respond to events.

Particular attention is paid to the linguistic means of modelling the city: anthropomorphic predication, somatic metaphorics, polysensory detail, syntactic accumulation, contrastive evaluation, and the lexical-semantic fields of corporeality, noise, dampness, dirt, movement, and anxiety. It is shown that the “city as organism” model ensures a holistic perception of artistic space: the railway station, streets, river, slums, fog, and rain appear not as separate details, but as components of a tense urban body. It is through this figurative system that the detective intrigue acquires not only an event-based dimension, but also a psychological and symbolic one.

Phraseological units are considered important elements of the linguistic image of the city. They convey the everyday thinking of the characters, their emotional reactions, social evaluations, and states of confusion, fear, ironic distancing, or helplessness. It is established that phraseological units such as *svit za ochi* (“to the ends of the earth / wherever one’s eyes may lead”) and *do odnoho mistsia* (“of no use / irrelevant”) perform characterological, evaluative, emotionally expressive, and compositional functions in the text. They make the characters’ speech more expressive, strengthen the effect of historical authenticity, and help reveal the characters’ hidden psychological states. Their role in shaping the tense rhythm of the narrative is also outlined. The conclusions substantiate that the combination of personified urban space and phraseological imagery forms a multidimensional model of the city as a living, psychologically charged, and morally problematic artistic subject.

Key words: urban space, image of the city, phraseological unit, personification, somatic metaphor, linguostylistics, historical detective fiction, Yurii Datsenko.

Постановка проблеми. Сучасна українська проза дедалі активніше репрезентує місто не як нейтральне місце перебування персонажів, а як складну художню систему, що бере участь у формуванні смислів твору. Урбаністичний простір у такому тексті перестає бути пасивним тлом і набуває ознак самостійного суб'єкта: він «*дихає*», «*пульсує*», «*мовчить*», «*знервовано спить*», «*прокидається*» разом із героями або, навпаки, протистоїть їм як ворожа й непрозора структура. У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» ця тенденція виявляється особливо виразно, адже детективна інтрига пов'язана не тільки з діями окремих персонажів, а й з атмосферою міста, його темними вулицями, запахами, звуками, соціальними контрастами та психологічною напругою [2; 6; 7].

Проблема дослідження полягає в тому, що мовна організація міського образу в романі не може бути зведена лише до опису простору. Урбаністичний код тут поєднується з фразеологічною системою тексту: сталі вислови, ідіоми, розмовні формули та образні сполуки не тільки характеризують мовлення персонажів, а й поглиблюють уявлення про місто як середовище соціальної взаємодії. Фразеологізми фіксують спосіб мислення героїв, їхні оцінки, страхи, іронію, роздратування, досвід безпорадності або готовність діяти. Саме тому аналіз фразеологічних одиниць у поєднанні з лінгвостилістичним дослідженням образу міста дає змогу глибше розкрити поетику роману.

Актуальність теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, роман Ю. Даценка належить до сучасної української історико-детективної прози, у якій мовна реконструкція епохи має особливе значення. По-друге, образ міста у творі виконує не лише просторову, а й психологічну, символічну та композиційну функції. По-третє, фразеологічна організація тексту дає змогу простежити, як у межах художнього дискурсу взаємодіють індивідуально-авторські образи та колективні мовні стереотипи. По-четверте, поєднання урбаністичного й фразеологічного підходів дозволяє розглядати роман як цілісну мовно-художню модель, у якій простір, персонаж і слово перебувають у постійній взаємодії [2].

Отже, постає потреба в такому аналізі, який не обмежується описом окремих тропів або переліком фразеологічних одиниць, а виявляє їхню функціональну роль у художній структурі. Саме в цьому полягає наукова новизна пропонованої статті: образ міста й фразеологічна картина світу розглядаються як взаємопов'язані рівні текстової організації, що спільно формують напружену атмосферу історичного детективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади вивчення художнього простору сформувалися в українському літературознавстві та лінгвостилістиці в межах досліджень поетики тексту, просторової семантики, авторської картини світу й мовної образності. М. Коцюбинська розглядала художній простір як один із найважливіших чинників організації літературного твору, оскільки саме просторові координати часто виявляють глибинну структуру авторського мислення. Н. Копистянська наголошувала на жанротворчій ролі простору, його здатності визначати характер сюжетної динаміки й тип взаємодії персонажів. У цьому контексті місто може бути прочитане як структурний центр твору, що задає ритм подій і формує особливу атмосферу оповіді [5; 6].

Лінгвостилістичний аспект проблеми пов'язаний із працями С. Єрмоленко та Л. Мацько, у яких художній текст розглядається як система взаємодії образних, експресивних, синтаксичних і лексико-семантичних засобів. Персоніфікація, метафора, оцінна лексика, синтаксична ритмізація та повтор постають не як зовнішні прикраси, а як механізми смислотворення. Для аналізу роману Ю. Даценка особливо важливою є думка про те, що стилістичні засоби працюють комплексно: окрема метафора набуває повного значення лише в системі повторів, контрастів і композиційних зв'язків [3; 7].

Когнітивний підхід, представлений у працях О. Селіванової, дає змогу пояснити соматичну метафорику міста через концептуальну модель «*місто – організм*». За такої інтерпретації урбаністичний простір описується через людське тіло, його органи, фізіологічні процеси й емоційні стани. Саме ця модель є продуктивною для аналізу роману «Пастка для різника», де вокзал може набувати ознак «*серця*», новини – «*крові*», а саме місто – здатності «*дихати*», «*спати*», «*прокидатися*», «*нервуватися*» [8; 2].

Фразеологічний аспект дослідження спирається на праці Л. Скрипник, В. та Д. Ужченків, М. Алефіренка й інших дослідників української фразеології. У межах традиційної класифікації фразеологізми поділяють на фразеологічні зрощення, єдності та сполучення залежно від ступеня семантичної цілісності й мотивованості. Для художнього тексту важливим є не тільки тип фразеологічної одиниці, а й її функція: вона може створювати розмовність, передавати емоційну реакцію, маркувати соціальний статус мовця,

виявляти авторську іронію або ставати елементом психологічної характеристики.

Попередні напрацювання щодо роману Ю. Даценка засвідчують, що образ міста в ньому репрезентований через антропоморфну предикацію, соматичну метафорику, синтаксичне нанизування, полісенсорну деталізацію, семантичну контрастність та оцінну лексику. У завантаженому матеріалі слушно підкреслено, що урбаністичний простір у романі функціонує як автономний персонаж, який взаємодіє з героями та відображає їхні психологічні стани. На цій основі доцільно розширити аналіз, залучивши фразеологічний матеріал, адже сталі словесні формули допомагають з'ясувати, як персонажі вербалізують своє перебування в місті та як оцінюють події, що розгортаються довкола них [2].

Отже, сучасний стан дослідження проблеми дозволяє поєднати кілька наукових перспектив: поетику художнього простору, лінгвостилістику, когнітивну метафорологію та фразеологію. Такий синтез є продуктивним, оскільки роман Ю. Даценка демонструє складну взаємодію урбаністичного опису, психологічної напруги й фразеологічно забарвленого мовлення [1; 3; 8].

Постановка завдання. Мета статті – визначити лінгвостилістичні засоби репрезентації урбаністичного простору та з'ясувати функції фразеологічних одиниць у романі Юрія Даценка «Пастка для різника». Досягнення цієї мети передбачає розв'язання кількох завдань: по-перше, окреслити теоретичні засади аналізу міста як персоніфікованого художнього простору; по-друге, виявити провідні мовні механізми моделювання образу міста; по-третє, схарактеризувати фразеологічні одиниці, що беруть участь у творенні психологічної та соціальної атмосфери роману; по-четверте, встановити зв'язок між фразеологічною образністю і детективною інтригою; по-п'яте, показати, як через поєднання урбаністичного й фразеологічного кодів формується авторська концепція міста [2].

Об'єктом дослідження є мовна організація роману Ю. Даценка «Пастка для різника». Предметом аналізу виступають лінгвостилістичні засоби створення образу міста та фразеологічні одиниці, що функціонують у художньому дискурсі твору. Матеріалом дослідження стали урбаністичні фрагменти роману, описи Проскурова й Лондона, мовлення персонажів, а також сталі словосполучення, які мають ознаки фразеологічної цілісності [2].

У роботі застосовано описовий, контекстуально-інтерпретаційний, семантико-стилістичний і елементи когнітивного аналізу. Описовий метод дозволяє систематизувати мовні засоби; контекстуальний – з'ясувати функцію конкретної одиниці в художньому фрагменті; семантико-стилістичний – визначити її експресивне й оцінне навантаження; когнітивний – пояснити метафоричні моделі, що структурують образ міста.

Виклад основного матеріалу. У романі Юрія Даценка «Пастка для різника» місто постає як складна багаторівнева структура, що поєднує історичну конкретність, соціальну напругу, психологічну атмосферу й символічну глибину. Йдеться не лише про простір, у якому відбуваються події, а про особливий художній організм, здатний впливати на сприйняття персонажів і читача. Проскурів у творі має власний ритм, запах, звук, темп і настрій. Він не є застиглою декорацією: місто змінюється залежно від часу доби, погоди, сюжетної ситуації та фокалізації персонажа [2].

Першим і найпомітнішим засобом такого моделювання є персоніфікація. Автор наділяє місто ознаками живої істоти: воно може *відходити від сну*, *потягатися*, *загортатися в запону дощу*, *спати знервованим сном*, *дихати важким духом ріки*. У цих висловах урбаністичний простір отримує тіло й психіку. Дієслова «*відходити*», «*потягатися*», «*спати*», «*дихати*» належать до сфери людської або біологічної життєдіяльності, однак у тексті вони переносяться на місто. Такий перенос створює ефект оживлення: читач сприймає місто не як сукупність будівель, а як істоту, яка реагує на події [2; 8].

Особливої ваги набуває модель «*місто – людина*». Вона реалізується через антропоморфну предикацію та емоційні епітети. Якщо місто «*знервоване*», це означає, що страх або напруження не локалізовані в окремій особі, а розлиті в усьому просторі. Емоція стає колективною, майже фізично відчутною. У детективному романі такий прийом має композиційне значення: він посилює очікування небезпеки, робить злочин не приватною подією, а травмою всього міського організму [2; 8].

Другою важливою ознакою урбаністичного образу є соматична метафорика. Місто в романі має «*серце*», «*кров*», «*дихання*», тобто мислиться як тіло. Вокзал, наприклад, може інтерпретуватися як *пульсуюче серце, що розносить містом кров новин*. У цій метафорі поєднуються біологічний і соціальний плани: *серце* забезпечує життєвий ритм організму, а вокзал забезпечує ритм міської комунікації; *кров* підтримує життя тіла, а новини підтримують інформаційний обіг міста.

Завдяки такому зіставленню соціальні процеси отримують тілесну конкретність [2; 8].

Соматична метафорика виконує не тільки декоративну функцію. Вона організовує цілісне сприйняття простору. Якщо місто – це організм, тоді злочин можна тлумачити як хворобу, моральну патологію або рану, яка порушує нормальний ритм життя. Детективне розслідування в такому разі набуває символічного виміру: лікар-слідчий не лише шукає злочинця, а й намагається повернути місту втрачену рівновагу. Ця інтерпретація особливо важлива з огляду на професію Ровнєра, адже медична семантика природно поєднується з моделлю міста-тіла [2; 8].

Третім компонентом образу міста є полісенсорна деталізація. Автор моделює простір через зорові, слухові, нюхові й тактильні враження. *Туман*, *мжичка*, *бруд*, *потоки дощу* створюють візуальний план; *дзвін*, *вигуки*, *торохтіння*, *крики* формують акустичну тканину; запах мокрої землі, *сморід* нетрів, *важкий дух ріки* активізують ольфакторний рівень; *сирість*, холод і вогкість апелюють до тілесного досвіду. Завдяки цьому місто не просто описується, а переживається. Читач ніби входить у простір, який має температуру, запах і звук [2; 7].

Полісенсорність тісно пов'язана з психологічною атмосферою твору. *Туман* відповідає невизначеності слідства; вогкість і холод – відчуттю тривоги та моральної відчуженості; *сморід* і *бруд* – темі соціального занепаду або прихованої загрози. Звукова насиченість передає нервовий ритм міського життя. У цьому аспекті міський опис стає не зовнішнім, а внутрішнім: він відображає стан персонажів і водночас формує його [2; 7].

Четвертий механізм – синтаксичне нанизування. Переліки, однорідні члени речення, безсполучникові конструкції та ритмічні повтори імітують рух міста, його шум і багатоголосся. Синтаксис стає засобом передачі урбаністичного темпу. Там, де опис побудований на нагромадженні деталей, читач відчуває тісноту, інтенсивність і майже фізичний тиск простору. Такий синтаксис відповідає жанровій природі детективу, де напруга часто створюється не прямим повідомленням про небезпеку, а ритмом фрази, прискоренням переліків, несподіваними паузами й контрастами [3; 7].

П'ятий важливий аспект – контрастна семантика. Місто в романі не має одного сталого значення. Воно змінюється залежно від того, хто його сприймає. Для лікаря Ровнєра міський простір може бути складною, але принципово впорядкованою системою, яку можна пізнати й пояснити. Для Різника місто набуває негативної, патологічної семантики: воно здається недолугим, отруєним, *бруд*ним, морально зіпсованим. Отже, урбаністичний простір стає дзеркалом внутрішнього світу персонажа. Через опис міста автор фактично характеризує того, хто дивиться [2].

Саме тут до аналізу органічно долучається фразеологічний матеріал. Фразеологізми в романі виконують роль своєрідних маркерів буденної свідомості. Вони показують, як персонажі мислять, оцінюють події та реагують на ситуації. На відміну від індивідуально-авторської метафори, фразеологізм є готовою мовною формулою, яка зберігає колективний досвід. У художньому тексті така формула набуває нового контекстного звучання, оскільки входить у взаємодію з конкретною сюжетною ситуацією [1].

До фразеологічних зрощень належить одиниця «*світ за очі*», ужита в значенні «*без певної мети, навмання, куди-небудь далеко*». Вислів має високий ступінь семантичної цілісності: його значення не виводиться безпосередньо зі значень компонентів «*світ*» і «*очі*». У романному контексті така одиниця передає стан просторової та психологічної невизначеності. Персонаж, який їде «*світ за очі*», ніби втрачає чітку траєкторію руху. Це важливо для детективного тексту, де рух містом або за межі міста часто пов'язаний із пошуком, утечею, дезорієнтацією чи спробою вирватися з небезпечного простору [1; 2].

Фразеологізм «*світ за очі*» також корелює з урбаністичною проблематикою твору. Якщо місто постає як організм, який утримує людину в мережі вулиць, чуток і соціальних зв'язків, то рух «*світ за очі*» означає прагнення вийти за межі цієї системи. Однак фразеологічна семантика вислову підкреслює не свободу, а невизначеність: герой не стільки обирає напрям, скільки втрачає орієнтир. Отже, ідіома виконує психологічну функцію, позначаючи стан розгубленості [1; 2].

Іншим прикладом фразеологічного зрощення є вислів «*до одного місця*», що має значення «*марно, безрезультатно, не має сенсу*». Це розмовно-знижена одиниця, яка вносить у текст елемент емоційної різкості й прагматичної оцінки. У мовленні персонажів вона передає розчарування, скепсис, відчуття безсилля перед обставинами. У структурі детективного сюжету така фразеологічна одиниця може маркувати момент, коли логічні міркування здаються неефективними, а впорядкована система доказів тимчасово руйнується [1; 2].

Фразеологізм «*до одного місця*» важливий ще й тому, що він контрастує з раціональним типом мислення слідчого. Детективний жанр ґрунтується на вірі в те, що хаос можна пояснити, а злочин – розкрити. Натомість ця розмовна формула фіксує кризу раціональності: усі міркування можуть здаватися непотрібними, якщо місто приховує правду, а людська поведінка не піддається простому тлумаченню. Отже, фразеологічна одиниця посилює драматизм пізнання [1; 2].

Фразеологічні єдності, на відміну від зрощень, зберігають певну образну мотивованість. Їхнє значення не є повністю прозорим, але внутрішній образ ще відчутний. У романі такі одиниці виконують роль містка між індивідуальною метафорою та народнорозмовною образністю. Вони допомагають створити історичну й соціальну достовірність мовлення, оскільки персонажі не говорять абстрактною книжною мовою, а користуються живими, емоційно забарвленими формулами [1].

Фразеологізми в художньому тексті мають кілька основних функцій. По-перше, вони виконують характерологічну функцію: через добір сталих висловів автор виявляє темперамент, соціальний досвід, освіченість або емоційний стан персонажа. По-друге, вони мають оцінну функцію: фразеологізм часто містить готову позитивну або негативну оцінку ситуації. По-третє, вони забезпечують експресивність, оскільки стисло передають складний емоційний комплекс. По-четверте, вони створюють ефект мовної природності, наближаючи репліки персонажів до живого мовлення [1; 3].

У романі Ю. Даценка фразеологія пов'язана з атмосферою міста. Сталі вислови функціонують не ізольовано, а в середовищі чуток, розмов, здогадів, підозр і страхів. Місто живе не тільки завдяки вулицям, вокзалу чи річці, а й завдяки мовленню мешканців. Чутки, новини, уривки фраз, роздратовані репліки, емоційні оцінки – усе це творить акустичну й семантичну оболонку міського організму. Фразеологізми є частиною цієї оболонки, адже вони зберігають колективну реакцію на події [1; 2].

Показово, що фразеологічні одиниці часто мають просторову або рухову семантику. «*Світ за очі*» актуалізує мотив руху без певної мети; інші подібні вислови можуть передавати наближення небезпеки, втрату контролю, потрапляння в пастку, замкненість або безвихідь. Це особливо співвідноситься з назвою роману, де слово «*пастка*» вже задає просторово-психологічну модель: місто може бути не тільки місцем пошуку, а й простором, який захоплює, утримує, збиває з дороги [1; 2].

Назва «Пастка для різника» також має важливе стилістичне значення. Вона поєднує кримінально-детективний код із просторовою метафорою. Пастка – це організований простір, у якому рух суб'єкта обмежений, а свобода виявляється ілюзорною. Якщо місто в романі персоніфіковане, то воно потенційно може бути не лише свідком, а й учасником пастки. Вулиці, вокзал, темні закутки, нетрі, *туман* і *дощ* стають елементами великої просторової конструкції, де злочинець поступово втрачає перевагу [2].

У цьому сенсі фразеологізми й урбаністичні метафори працюють в одному напрямі. Метафори створюють образ міста як живого тіла, а фразеологізми передають людську реакцію на це тіло: страх, втому, зневагу, іронію, розгубленість, недовіру. Разом вони формують мовну картину світу, у якій простір і мовлення взаємно віддзеркалюють одне одного [1; 2; 8].

Лексико-семантична організація урбаністичного образу в романі вибудовується навколо кількох домінантних полів: життєдіяльності, стихії, шуму, *бруду*/вогкості, тілесності та оцінності. Поле життєдіяльності представлене дієсловами на зразок «*дихати*», «*жити*», «*пульсувати*», «*оживати*». Поле стихії формують «*дощ*», «*туман*», «*мжичка*», «*потоки*». Поле шуму охоплює «*дзвін*», «*вигуки*», «*торохтіння*», «*крики*». Поле *бруду* й вогкості включає «*сморід*», «*калюжі*», «*бруд*», «*сирість*». Поле тілесності об'єднує «*серце*», «*кров*», «*дихання*». Фразеологізми входять у цю систему як елементи оцінно-психологічного поля [2; 8].

Важливо, що ці поля не існують окремо. Вони накладаються, створюючи складну семантичну мережу. Наприклад, «*пульсуюче серце*» поєднує тілесність і ритм; «*кров новин*» – тілесність і комунікацію; «*важкий дух ріки*» – ольфакторність, стихію та психологічний тиск. Фразеологізм «*до одного місця*» у такій мережі активізує поле марності й розчарування, тоді як «*світ за очі*» – поле руху, втечі й невизначеності. Саме тому фразеологічний матеріал треба розглядати не як додаток до стилістичного аналізу, а як його органічний компонент [1; 2; 8].

Контраст між мовою автора й мовленням персонажів також має принципове значення. Авторські урбаністичні описи часто тяжіють до метафоричної щільності, сенсорної насиченості й синтаксичної ритмізації. Мовлення персонажів, навпаки, може бути коротшим, різкішим, розмовнішим, насиченим фразеологічними формулами. Така відмінність створює поліфонічність тексту.

Місто описується «*згори*» як художня цілість і водночас «*зсередини*» – через голоси тих, хто в ньому живе [2; 3; 7].

Фразеологічна насиченість мовлення персонажів є одним із засобів історичної стилізації. Сталі вислови допомагають уникнути надмірної книжності, роблять репліки природними й соціально впізнаваними. Водночас вони не руйнують художньої цілісності, бо включаються в загальну атмосферу роману. Навпаки, фразеологізми посилюють ефект присутності: читач не тільки бачить місто, а й чує, як про нього говорять [1; 2].

Окремо слід наголосити на емоційно-оцінному потенціалі фразеологізмів. На відміну від нейтральної лексики, фразеологічна одиниця майже завжди містить певну позицію мовця. Вона рідко просто називає факт; частіше вона оцінює його. У цьому полягає її важливість для детективного роману: кожна оцінка може бути слідом, симптомом, знаком прихованого ставлення. Зневажлива, різка або іронічна фраза здатна виявити більше, ніж пряме повідомлення [1].

У психологічному плані фразеологізми виконують функцію згортання досвіду. Коли персонаж користується готовою формулою, він ніби спирається на колективну мовну пам'ять, щоб швидко назвати складну ситуацію. Це особливо помітно в моменти напруження, коли індивідуальне мовлення стає уривчастим, а готові вислови допомагають структурувати хаос. У романі, де місто саме постає хаотичним і тривожним організмом, така функція є надзвичайно важливою [1; 2].

Зіставлення урбаністичного й фразеологічного рівнів дає підстави стверджувати, що роман Ю. Даценка вибудовує подвійну модель простору. З одного боку, місто має матеріальні координати: вулиці, будинки, вокзал, річку, нетрі, погодні умови. З іншого боку, воно існує як мовна реальність: у чутках, оцінках, фразеологізмах, репліках, внутрішніх монологах. Реальне місто й мовне місто взаємодіють, утворюючи єдиний художній простір [2].

У цій перспективі образ міста як персоніфікованого простору доповнюється поняттям фразеологічної картини світу. Персоніфікація показує, що місто живе; фразеологія показує, як це життя осмислюють люди. Соматична метафорика надає місту тіло; фразеологізми надають йому голос, адже через них промовляє колективний досвід міської спільноти. Полісенсорні деталі створюють ефект фізичної присутності; сталі вислови створюють ефект соціальної впізнаваності [1; 2; 8].

Отже, лінгвостилістична структура роману ґрунтується на взаємодії авторської образності та фразеологічної традиції. Автор не просто змальовує місто, а вибудовує складну семіотичну систему, у якій кожен запах, звук, рух, метафора й фразеологізм бере участь у творенні напруженої детективної атмосфери. Саме тому роман «Пастка для різника» можна розглядати як текст, у якому урбаністичний простір і мовна картина світу становлять нерозривну єдність [2].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що роман Юрія Даценка «Пастка для різника» демонструє складну й багаторівневу організацію урбаністичного образу. Місто в цьому творі не є нейтральним тлом подій. Воно функціонує як персоніфікований художній простір, наділений тілесністю, емоційною напругою, ритмом, голосом і здатністю впливати на сюжетну динаміку. Через антропоморфну предикацію, соматичну метафорику, полісенсорну деталізацію, синтаксичне нанизування та оцінну лексику місто набуває ознак живого організму [2; 8].

Ключовою концептуальною моделлю роману є модель «*місто – організм*». Вона реалізується через образи *дихання*, сну, пробудження, серця, *кров*і, пульсації. Завдяки цій моделі соціальні процеси, інформаційний обіг і психологічна тривога набувають тілесної конкретності. Злочин у такому контексті постає як патологія міського тіла, а розслідування – як спроба відновити порушений порядок [2; 8].

Фразеологічні одиниці доповнюють цю систему, вводячи в текст колективний мовний досвід. Фразеологізми «*світ за очі*», «*до одного місця*» та подібні сталі вислови виконують характерологічну, оцінну, експресивну й композиційну функції. Вони передають розгубленість, скепсис, розчарування, втечу, кризу раціонального пояснення. У поєднанні з урбаністичними метафорами вони формують фразеологічну картину міста – простору, який не лише бачиться й відчувається, а й постійно проговорюється персонажами [1; 2].

Отже, новизна запропонованого підходу полягає в поєднанні аналізу образу міста з аналізом фразеологічної організації роману. Такий підхід дозволяє розкрити «Пастку для різника» як текст, у якому детективна інтрига, психологічна характеристика персонажів і урбаністична атмосфера створюються спільною дією різних мовних рівнів. Перспективним напрямом подальших досліджень може стати зіставлення урбаністичного коду в романах Ю. Даценка з іншими зразками сучасної української історико-детективної прози, а також ширше вивчення фразеологізмів як засобу моделювання художнього простору [1; 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
2. Даценко Ю. Пастка для різника. Київ : КСД, 2019. 304 с.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова в стилістичному вимірі. Київ : Наукова думка, 1999. 312 с.
4. Забужко О. Українська література як простір культури. Київ : Факт, 2007. 368 с.
5. Копистянська Н. Х. Поетика художнього простору. Львів : ПАІС, 2002. 296 с.
6. Коцюбинська М. М. Літературний простір і час. Київ : Дніпро, 1998. 336 с.
7. Мацько Л. І. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
9. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2'06'27'42'44
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.5

ЗАГОЛОВКИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ АНАЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ У ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

HEADLINES OF MODERN UKRAINIAN-LANGUAGE ANALYTICAL TEXTS IN THE PRAGMALINGUISTIC ASPECT

Пилипак В.П.,
orcid.org/0000-0001-6242-5934
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті представлено широкий підхід до виокремлення в сучасному українськомовному контенті інтернету текстів різних жанрових форматів аналітичного характеру, що сформували аналітичний дискурс. На сьогодні можна виокремити різні жанри усних та писемних текстів аналітичного характеру: аналітичні статті, звіти, записки, інформаційні бюлетені, рейтинги, брифи, «дорожні карти», плани дій, моніторинги, стратегічні документи, аналітичні інтерв'ю, експертні аналітичні оцінки, пости в соцмережах, відео у фейсбуці чи ютюбі тощо. Специфікою сучасної української аналітики є її комунікативно-прагматична спрямованість, динамічність та мультимедійність. З початку повномасштабної війни Росії проти України вагому частину аналітики в медіа присвячено військово-політичній, воєнно-стратегічній, геополітичній і подібній проблематиці в українськомовному та світовому контенті.

На матеріалі сучасних аналітичних онлайн-текстів здійснено семантико-прагматичний аналіз заголовків щодо їх комунікативних функцій, зумовлених інтенціональними, сугестивними та емоційно-експресивними чинниками, які покликані забезпечити інформаційну змістовність, повноту, оригінальність, унікальність, клікабельність, привабливість, ідейно-концептуальне наповнення текстів сучасного аналітичного дискурсу.

Зазначено, що характер структури та семантики залоговку, його обсяг в аналітичному тексті залежить від його жанрового формату та прагматичних мотивів автора тексту. Функцію заголовка можуть виконувати вступний абзац, лід чи цілий заголовковий комплекс, що містить назву тексту, прев'ю (лід, підзаголовок), підзаголовки розділів чи структурних частин основного тексту.

На широкому текстовому матеріалі показано, що досягнення комунікативно-прагматичних цілей авторами аналітичних текстів здійснюється за допомогою різноманітних мовних прийомів, вибір яких зумовлений прагматичними мотивами, тобто інтенціями автора. Серед таких прийомів: прецедентні тексти в алюзійному та інтертекстуальному виявах, прийоми гри слів, або каламбуру, оксюморон, метафори, інтригуючі питання та інші.

Ключові слова: аналітичні тексти, аналітичний дискурс, заголовки, жанри аналітичних текстів, лінгвістична прагматика.

The article presents a comprehensive approach to identifying various genre formats of analytical texts within contemporary Ukrainian-language internet content, which together have formed an analytical discourse. Today, it is possible to distinguish different genres of oral and written analytical texts, including analytical articles, reports, briefs, memoranda, information bulletins, rankings, policy briefs, roadmaps, action plans, monitoring reports, strategic documents, analytical interviews, expert assessments, social media posts, and videos on platforms such as Facebook or YouTube. A distinctive feature of modern Ukrainian analytics is its communicative-pragmatic orientation, dynamism, and multimedia nature. Since the beginning of Russia's full-scale war against Ukraine, a significant portion of media analytics has focused on military-political, military-strategic, geopolitical, and related issues in both Ukrainian-language and global content.

Based on contemporary analytical online texts, a semantic-pragmatic analysis of headlines has been conducted, focusing on their communicative functions shaped by intentional, suggestive, and emotional-expressive factors. These factors are intended to ensure informational richness, completeness, originality, uniqueness, clickability, attractiveness, and the conceptual depth of modern analytical texts.

It is noted that the structure, semantics, and length of a headline in an analytical text depend on its genre format and the author's pragmatic intentions. The function of a headline may be performed by an introductory paragraph, a lead, or an entire headline complex that includes the title, preview (lead or subtitle), and subheadings of sections or structural parts of the main text.

A broad corpus of texts demonstrates that authors achieve communicative-pragmatic goals through a variety of linguistic devices, the choice of which is determined by pragmatic motives, that is, the author's intentions. These devices include precedent texts in allusive and intertextual forms, wordplay or puns, oxymorons, metaphors, intriguing questions, and others.

Key words: analytical texts, analytical discourse, headlines, genres of analytical texts, linguistic pragmatics.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток українського контенту інтернету актуалізує дослідження його жанрової різноманітності, структурно-змістових характеристик, функційних особливостей та прагматичних чинників формування. У сучасному інтернет-просторі поряд з інформаційними та художньо-публіцистичними активно виокремлюються й аналітичні жанри, що

становлять підґрунтя формування аналітичного дискурсу. Поява аналітичних текстів зумовлена запитом суспільства на правдиву, аргументовану інформацію у вирі сучасних пропагандистських і дезінформаційних кампаній, гібридних та інформаційних війн, динамічних геополітичних процесів.

Спільними ознаками аналітичних текстів різних жанрів є окреслення проблеми, наведення варіантів вирішення проблеми, надання рекомендацій на підставі здійсненого аналізу та наведених аргументів. Такі тексти поширюють ідеї, цінності, переконання й впливають на подальші дії адресатів. Ця їх специфіка робить їх цікавим об'єктом дослідження в аспекті прагматичної лінгвістики, метою якої є досліджувати ефективність впливу мовних засобів у процесі комунікації між автором повідомлення та адресатом, виявляти їхні прагматичні цілі (інтенції), враховувати мовну ситуацію, екстралінгвістичні чинники тощо.

Ключову роль у привернення уваги адресата, читача онлайн-тексту та його подальшому зануренні в зміст відіграє такий структурний елемент аналітичного тексту, як заголовок. Назва, або заголовок в аналітичному тексті, що загалом має відповідати принципу об'єктивності і неупередженості автора-аналітика, є все ж таки носієм різноманітних прагматичних функцій, образності, унікальності, залученості адресата тощо. Ці прагмалінгвістичні особливості сучасних аналітичних текстів загалом та їхніх заголовків, зокрема, є актуальними для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У лінгвістичних та журналістських колах широко висвітлюють питання ролі та функцій, типології та класифікації, структури, впливу на цільову аудиторію, зокрема маніпулятивного, заголовків сучасних медіатекстів.

Дослідження заголовків у медіа вказує на їхню особливу роль у сприйнятті новин та взаємодії читачів з контентом, виявляючи важливість комунікативних, прагматичних і лінгвістичних аспектів у формуванні заголовків.

У наукових дослідженнях автори звертають увагу на функційні ролі заголовків у текстах. І. Кочан вважає, що заголовок є стислим формулюванням всього тексту, яке «сприймають як єдине ціле разом із самим твором» [9, с. 93]. К. Лєснєвська визначає заголовок влучним вираженням суті та основної ідеї матеріалу [11, с. 61]. В. Михайленко зазначає, що заголовок тісно пов'язаний зі змістом і жанром публікації, що визначає його вибір, а також зауважує, що за заголовком тексту можна визначити ставлення журналіста до подій, про які йдеться в тексті, а також позицію редакції [14, с. 239]. В. Іванов вбачає успішність заголовка в тому, на скільки ефективно він впливає на читача, тому серед переваг вдалого заголовка виокремлює відповідність змісту, чіткість, точність, яскравість та виразність [7, с. 109].

Одним із напрямків дослідження заголовків медіатекстів є створення їх класифікацій за семантичним принципом. Л. Майборода запропонувала кілька класифікацій газетних заголовків. Наприклад, за охопленням змісту матеріалу: 1) *односпрямовані*, що відображають тезу, розкриту в тексті, та 2) *комплексні*, що одночасно акцентують увагу на темі, аналітичній оцінці ситуації, ключовій тезі тексту; 1) *повноінформативні* та 2) *неповноінформативні* [12, с. 152]. О. Іванова класифікує заголовки медіатекстів за змістом та функцією: *розповідний заголовок* – найчастіше використовується у новинних матеріалах; *заголовок-констатація* – може складатися з двох-трьох речень і фактично є коротким повідомленням, яке плавно переходить у текст статті; *заголовок-резюме* – часто має іронічний підтекст і підводить читача до певного розуміння змісту публікації; *заголовок-парадокс* – привертає увагу завдяки несподіваному або шокуючому формулюванню, інколи надаючи додаткову вагу менш значущій інформації; *заголовок з іменем,* що підвищує цікавість до тексту; *заголовок-цитата* – передає основну ідею тексту через пряме цитування; *ігровий заголовок* – використовує гру слів або перефразування, створюючи інтригу чи викликаючи посмішку [8].

Структуру заголовків медіа-текстів вивчали Г. Микитів, Т. Попруга, поділяючи їх на *прості* (утворені з одного речення); *ускладнені* (складаються з кількох самостійних синтаксичних одиниць); *заголовкові комплекси* (поєднують основний заголовок із підзаголовком різного ступеня складності) [13, с. 235]. І. І. Овдієнко пропонує у структуру заголовку залучати і *надзаголовок*, *рубрику*, *підзаголовок*, *внутрішні заголовки*, об'єднуючи їх поняттям *заголовковий комплекс*, а у широкому розумінні до заголовкового комплексу включати *ліди*, *анонси*, *підписи до текстів та зображень*, *епіграфи* й *вставки*, *зображальні елементи* [15, с. 39]. Принцип заголовкового комплексу підтримує і О. Бикова, аргументуючи, що заголовок дає лише часткову уяву про зміст статті, тоді як підзаголовок пояснює заголовок, тему статті та характер тексту визначає заголовок рубрики, важливий і лід – перший абзац публікації, який містить головний факт повідомлення. Усі ці елементи в комплексі допомагають читачу

орієнтуватися в тексті та надають загальне уявлення про його зміст [19].

Ряд дослідників нових медіа відзначають центральне місце заголовків в структурі контенту завдяки їхній прагматичній функції, адже вони важливі не лише в організації інформації, а й у приверненні уваги читача, впливі на його думку та сприйнятті інформації ним, почасти маніпулюванні інформацією. В. Богдан визначає прагмалінгвістичні засоби впливу на читача в заголовках: каламбури, оказіоналізми, прецедентні тексти, інтертекстуальність, порівняння, метафори, перифрази, які забезпечують клікабельність, привабливість і несподіваність матеріалу [1, с. 17]. Н. Шульська вивчає комунікативно-логічні стратегії творення заголовків у сучасних онлайнових ЗМІ, відзначаючи, що заголовки впливають на кількість переглядів новини, що зумовлює зв'язок між стилем заголовків і їхньою ефективністю [17, с. 251]. Х. Дацишин розглядає баланс між клікбейтом і інформативністю заголовків новин в українських медіа, що посилює твердження про важливість створення заголовків, які є не лише привабливими, але й інформативними. Розглядаючи вплив заголовків на емоційний стан аудиторії Х. Дацишин підкреслює, що такі заголовки можуть мати довготривалий ефект, спонукаючи до поширення інформації, навіть якщо зміст не є об'єктивним [4, с. 201].

Попри активне вивчення масмедійних текстів та їхніх заголовків в українськомовному інтернет-контенті загалом, аналіз аналітичних онлайн-жанрів, що значно розвинулися останнім часом, та дослідження їхніх заголовків у прагмалінгвістичному аспекті в науковій літературі залишаються актуальними.

Постановка завдання. Метою статті є визначення прагматичних мотивів створення заголовків сучасних різножанрових аналітичних текстів в українськомовному контенті інтернету. Завданнями відповідно до визначеної мети є встановлення зв'язку між жанровим різновидом аналітичного тексту та характером його заголовку, визначення мовних засобів створення заголовків текстів аналітичного дискурсу, здійснення прагмалінгвістичного аналізу заголовків аналітичних текстів щодо інтенцій автора та ситуативного контексту.

Виклад основного матеріалу. Сучасний інфопростір наповнюється аналітичними текстами й документами різних жанрів. Вони є результатом глибокого критичного аналізу й слугують основою для вироблення рекомендацій у сфері державного управління, внутрішньої та зовнішньої політики, економіки, громадської діяльності, оборони та тощо. Зважаючи на поширення аналітичних текстів у медіа, у сфері комунікацій із владою, у діяльності громадських організацій, аналітичних центрів, журналістів і експертів, можна говорити про формування українськомовного аналітичного дискурсу.

«Аналітичний документ – це орієнтований на проблему і керований цінностями комунікаційний інструмент» [6, с. 32], мета якого – «надати вичерпну й переконливу аргументацію для обґрунтування рекомендацій» щодо ухвалення рішень [18, с.19]. У змістовому аспекті обов'язковими складовими є постановка проблеми, формулювання позиції та їх деталізація [10, с. 164].

Характерологічна ознака аналітичних текстів є аргументативність. Вона є первинною щодо інформативності та зумовлює ефективність сугестивного компоненту. Від обраних аргументативних стратегій і тактик залежить вплив тексту на свідомість і дії адресата [3].

Головними ознаками текстів аналітичного дискурсу є 1) писемна або усна форма; 2) інтенціональність (усвідомлений намір адресанта); 3) проблемність (постановка актуальної важливої проблеми); 4) аргументативність (переконування, обґрунтування, обговорення); 5) сугестивність (вплив на цінності та стимулювання до дії); 6) об'єктивність й інформативність (фактична основа); 7) можливість виразної авторської оцінки (суб'єктивний чинник); 8) рекомендації щодо розв'язання проблеми; 9) доступний стиль викладу для ширшої цільової аудиторії; 10) поширення важливих ідей переважно соціально-політичного спрямування.

Більшість окреслених характерологічних рис аналітичних текстів залучені до кола лінгвістичної прагматики як галузі, що вивчає, як контекст, учасники спілкування та їхні наміри впливають на розуміння змісту мовленнєвих одиниць і висловлювань, досліджує, як мову використовує автор висловлювання / тексту в реальних ситуаціях для досягнення цілей.

Аналітичний дискурс є динамічним за жанровою різноманітністю. Поступово формується його типологія як система форматів аналітики в різних інформаційних сферах, зокрема суспільно-політичній та воєнній, що найбільш актуальні й змінні в сучасному українському масмедійному просторі (напр., «економічна аналітика», «політична аналітика», «воєнна аналітика», «журналістика рішень»).

У широкому розумінні аналітичний дискурс охоплює тексти, в основі яких певна проблема-

тика, рекомендації щодо її розв'язання та їх аргументоване обґрунтування. Такі тексти поширюють ідеї, цінності, переконання й впливають на подальші дії адресатів. Типологія жанрів включає традиційні журналістські та інтернет-формати, аналітичні документи у соціології й політології, тексти в громадській діяльності та самоврядуванні, а також новітні жанри контенту соціальних мереж, блогів, ютюб-каналів та електронних медіа.

З початком повномасштабної війни значну частину аналітики в інтернет-просторі, зокрема в українськомовному сегменті, присвячено військово-політичній, воєнно-стратегічній, суспільно-політичній, економічній та геополітичній проблематиці. Аналітичні тексти активно створюють як закордонні, так і українські журналісти, експерти, блогери та громадські діячі.

Показовими щодо аналітичної складової є публікації українських інтернет-видань Texty.org.ua, «Українська правда», «Збруч», «Тиждень», а також тексти П. Казаріна, В. Портникова, В. Пекаря, В. Денисенка, Т. Трощинської, Д. Казанського, Р. Цимбалюка, Ю. Бутусова, С. Мусаєвої, О. Довженка, К. Данільченка та інших.

Вивчення українськомовного електронного контенту аналітичного дискурсу дало можливість виділити ряд нових та актуалізованих аналітичних жанрів: аналітична проблемна стаття, аналітичний допис в соцмережах, наприклад, Facebook, аналітичне есе як поєднання публіцистичного та художнього стилів, аналітичне інтерв'ю, аналітичний експертний коментар, відеоролик на ютюб-каналі (авторська аналітика, відеоблог, іронічна авторська відеоаналітика, або відеоаналіз) [16].

Одним із базових компонентів створення вдалого, якісного аналітичного тексту є влучна назва, або заголовок. Назва, тобто ««точка входу» у текст може визначити, читатимуть ваш текст чи навіть не клікнуть на нього» [Зарембо, с. 116]. За рекомендаціями спеціалістів з написання аналітики, назва аналітичного матеріалу має бути коротка (від 5 до 12 слів), влучна (тобто така, що відбиває тему документа, статті, звіту тощо) й не нудна, а також вказувати на проблему, яку покликаний розв'язати текст [6, с. 116].

Заголовки аналітичних статей, відеоматеріалів у ютюбі, постів у фейсбуці відомих журналістів, воєнних, політичних експертів-аналітиків, як правило, відповідають зазначеним вище критеріям ефективної та якісної аналітики. Особливо вираженим у них є зазвичай прагматичних компонент, який може бути зумовлений емоційно-експресивними мовними засобами, що виражають суб'єктивну оцінку, ставлення автора до об'єкту, до проблеми висвітлення в матеріалі, прагнення вплинути на думку читача / слухача з метою формування потрібного меседжа або формування певної концепції бачення аналізованої проблеми, авторської ідеї тощо.

Вибір і використання емотивної семантики, інтенціонального мовного засобу в тексті є ситуативно зумовленими та детермінованими комунікативним наміром мовця [3, с. 306]. На виразному прагматичному характері заголовків сучасних аналітичних текстів наголошують в аспекті їх сугестивності, впливовій дії на адресата. Наприклад, у назвах (заголовках) аналітичних текстів, що традиційно належать до публіцистичного стилю, на думку К. Зарембо, «можна дозволити собі трохи «вольностей», щоб привернути увагу читача цікавими метафорами чи алюзіями», які були б «гачком для читацького ока» [6, с. 117].

Аналіз заголовків сучасних українськомовних аналітичних інтернет-жанрів дав змогу визначити типи заголовків та заголовкових комплексів щодо використання в них прагматичних, емотивно-експресивних засобів та прийомів, а також встановити комунікативно-прагматичні цілі авторів щодо застосування таких прийомів при називанні своїх аналітичних матеріалів. Усього дібрано понад 100 аналітичних текстів та їх заголовків.

Концентрований за змістом, стислий, короткий жанр аналітики – пост, або допис в соцмережі, наприклад, у Facebook на суспільно-політичну, геополітичну, воєнну тематику – може або мати заголовок, або не містити формальної назви через короткий формат (натомість мати невеликий вступний абзац – прев'ю, що є стислим викладом теми чи ідеї поста). Особливістю такого жанру в соцмережах є актуальність на момент публікації, тому він відзначається чіткістю, стислістю, інформативністю, виразністю заголовка (за наявності) та / або короткого підзаголовка, або прев'ю / лід. Наприклад, заголовок «*Путін попросив у Трампа перемир'я на 9 травня*» є тематичний фактологічним, натомість лід містить уточнення, емоційно-експресивну лексику, суб'єктивне іронічне ставлення автора, політолога, аналітика видання «Ділова Столиця» Вадима Денисенка: «*Це виглядає смішно, але Путін просить Трампа, щоб той вплинув на Україну, щоб та не била по Москві в день Побєдобєсія*». Подальший основний текст чітко структурований, має тезисний список розмірковувань та аргументів автора. Створюється

контраст, але й баланс інформативності та сугестивності такого аналітичного продукту.

Пости воєнно-політичного аналітика Кирила Данільченка в стрічці Facebook не мають заголовків, але розпочинаються зі стислих емоційно-образних прев'ю, що мають інтенцією автора сконцентровано на початку аналітичного тексту подати основну концепцію чи тему подальшого тексту, що читача, з одного боку, інтригує, але, з іншого, когнітивно та емоційно «мобілізує». Наприклад, «*В Африці зараз розгортається класична драма про те, як «руський мир» закопується в піски Сахари… Позиція Києва зрозуміла: російські військові ресурси мають горіти скрізь – на піску, в пустелі, на льодовиках та болоті…* ». А також прийом оксюморону в заголовку поста, що інтригує читача і виражає глузування автора (негативна суб'єктивна оцінка) – «*Дефіцит піску в Сахарі*» (про дефіцит пального в Росії та його здорожчання через удари по нафтопереробній галузі ворога).

Якщо аналітичний пост у соцмережі більш розлогий, то заголовок, як правило, є. Для клікабельності (спонукання адресатів причитати матеріал), для прагматичної мети висловити авторське ставлення до суб'єктів аналізу в основному тексті буде доречним емоційно-експресивний заголовок із прийомом гри слів, чи каламбуру. Наприклад, допис Konstantin Atyev «*Кал в обмін на калій?*» (про нерозуміння звільненими опозиційними білоруськими політв'язнями причинно-наслідкових зв'язків російської-української війни і підігрування в своїх перших інтерв'ю російській пропаганді; звільнення відбулося в обмін на дозвіл США режиму Лукашенка експортувати калійні добрива). Із інших прикладів заголовок-алюзія на відому приказку аналітичного допису Валерія Пекаря на геополітичну тему «*Вісь зла, полюбиш і козла*» або заголовок-каламбур Nikolay Sukhinskiy «*Кінець путінської сечі*» з підзаголовком «*Голова «Роснєфті» Ігор Сєчін остаточно втратив статус впливової політичної фігури і почав зазнавати безпрецедентного апаратного тиску*».

Тип заголовка-прев'ю, коли основний меседж, суспільно-політична проблема вводиться в побутову ситуацію-зав'язку, що зближує автора та адресата, надає допису щирості, емоційності. Наприклад, заголовок допису правозахисниці, лауреатки Нобелівської премії Олександри Матвійчук «*На днях ми з подругою говорили, чому Україна «неідеальна» жертва в очах світу…*» (про стійкість, резильєнтність українців під час небезпеки навіть у тилу і стереотип за кордоном: «не страждаєте, тримаєтеся – значить, не зовсім жертви, то, може, і не варто так допомагати…»).

Назви, засновані на історичних алюзіях, розраховані на ерудованого адресата та створення ефекту історичних паралелей, метою яких є емоційне підсилення значимості сучасних подій: «*Польське* ***гетто*** *для українців*» (Hromadske.ua), «***Геноцид*** *триває – але не в Газі*» (Горгона Бобровицька), «*Ми не* ***антиросія****, ми просто не Росія*» (Віталій Портников).

Аналітичні статті можуть мати заголовки та прев'ю з такими прагматичними мотивами: 1) поєднання сенсаційної новини та авторитетної думки – *««США до справді ефективного лазера лишається 4-6 років, Україна – рік-два». Контр-адмірал США Марк Монтгомері про те, як українській армії перехопити ініціативу у війні*» (видання «Бабель»); 2) підкреслено вичерпна, науково-аргументована подача тексту, що має викликати довіру в адресатів – «*Військово-економічний огляд: системні тенденції фронту та тилу (весна – літо 2026)*» (Кирило Данільченко); 3) поєднання метафори та питання-інтриги – «*Втрачене вікно можливостей. Чому в Україні не склалося із наступом на півдні у 2023 році*»; 4) втілення ідеї-концепції, основного меседжа – «*Інший Папа*» (про гуманізм Папи-американці Лева XIV на противагу американській адміністрації Трампа), «*Гібридна імперія*» (про постійну гібридну стратегію кремля, спрямовану на руйнування європейської єдності, дискредитації Євросоюзу), «*Учень Собчака*» (про тяглість імперства в усі часи в Росії), «*Сила юності*» (про українську молодь, що стала на захист антикорупційних органів влітку 2025) (Віталій Портников); 5) заголовки з прийомом інтертекстуальності з натяком на класичні тексти, що увиразнює сучасну проблему тексту – Віталій Портников «*Чисто російське вбивство*» (вбивство таджицького хлопчика у підмосковній школі внаслідок ксенофобії, культивується в сучасній росії), «*Сад танучих скульптур*» (про інтерв'ю Ліни Костенко Сергію Жадану на 95-річчя поетеси).

Виділяються типи заголовків аналітичних матеріалів В. Портникова з огляду на використані в них емоційно-експресивні засоби вираження суб'єктивної оцінки, ставлення чи думки автора.

Лексичний різновид вираження емотивно-експресивного забарвлення в заголовках найбільш поширений і має виразний сугестивний, а відповідно, потенційно клікабельний, тобто зацікавлювальний, з подальшим переходом до прочитання всього матеріалу, ефект на аудиторію. Тут серед зібраного матеріалу представлені назви:

1) зі зниженою дієслівною лексикою, що яскраво виражає ставлення автора до проблеми, негативну, глузливу оцінку щодо поведінки героя матеріалу або щодо характеру розгортання подій: «*Росіяни бісяться від нової «Павутини»*», «*Нащо Латиніна провокує українців*», «*Чому знахабнів Путін*», «*Росія гнобить всіх*», «*Кірієнко поліз у Вірменію*», «*Алієв плюнув на Путіна*», «*Путін надурив Трампа*» тощо;

2) зі сленговою лексикою маргінальних кіл, використання якої підкреслює низький рівень, на думку автора, політичної культури і поведінки героїв матеріалу: «*Вучіч використав Зеленського*», «*Киргизи «пакують» вербувальників*», «*Росія послала Трампа*», «*Трамп наїжджає на всіх*», «*Трамп зливається з переговорів*» тощо;

3) зі згрубілою, на межі з обсценною, лексикою з ефектом звинувачення та сарказму, справедливого гніву і звинувачення в аморальності, ницості, боягузливості тощо персонажів матеріалу: «*День народження брехухи*» (про святкування ювілею «мерзенної» (епітет, вжитий у підзаголовку до цієї статті самим автором) російської пропагандистки Маргарити Симоньян), «*Маніяк та імпотент*» (про зухвалість Путіна та неспроможність до рішучої відповіді Трампа), «*Сцикливий «герой» Путін у Курську*»;

4) з обігруванням значення фразеологічних сполук: «*Трамп умиває руки*», «*Жар чужими руками*» (про дипломатичні «успіхи» Путіна завдяки нерішучості і відступу від принципів сили американського президента), «*Мистецтво тягнути час*» (про намагання Трампа підіграти Путіну у веденні безрезультатних «перемовин»), «*Перемовини зайшли в глухий кут*», «*Театр одного глядача*», «*Театр абсурду Трампа*»;

5) із вживанням яскравих образів, метафор, епітетів: «*Росія скочується у прірву*», «*Російська нафта скочується у безодню*» (про наростання економічних проблем у Росії внаслідок ведення загарбницької війни), «*Путін полює на Трампа*», «*Брехливий день «побєдобєсія»*», «*Стамбульська пастка*», «*Стамбульська імітація*», «*Велика ганьба Трампа*».

Використання В. Портниковим експресивних прийомів у заголовках на рівні аналітичного дискурсу в широкому аспекті, що розраховане на більш інтелектуальну аудиторію адресатів, представлене використанням прийому прецедентності – натяку в назві на вже відомий текст в новому контексті. Прецедентні тексти – це добре відомі в певному суспільстві або культурному колі тексти, цитати, алюзії або натяки на які викликають певні асоціації та розуміння у людей, знайомих з цими "першоджерелами". Іншими словами, це тексти, які мають певну культурну вагу та використовуються для посилання, узагальнення або створення певного ефекту в новому контексті.

Серед прецедентних емоційно-експресивних засобів у заголовках аналітичних текстів В. Портников використовує:

1) «новомову» російських пропагандистів чи відомі цитати політиків: «*Треба просто припинити стріляти*» (відома фраза В. Зеленського на початку президенства, що вжита автором в новому контексті слабкої позиції американської адміністрації щодо агресії Росії), «*Червоні лінії Трампа*» (вперше поняття червоні лінії вжиті російськими пропагандистами щодо дій Путіна у відповідь на надану потужну зброю Україні, наприклад, хаймарсів), «*Цар без війни не цар*» (про залежність Путіна як авторитарного лідера від ведення війни як фактора згуртування свого народу для збереження влади);

2) алюзії на відомі художні тексти, міфи, фразеологізми, фільми, назви тощо: «*Україна між Трампом і Путіним*» (алюзія на античний міф та ідіому між Сциллою та Харибдою – у новому прочитанні: важка військово-політичну ситуацію української влади і держави), «*100 днів хаосу*» (алюзія на назву роману «*100 років самотності*» Габріеля Гарсія Маркеса в контексті суперечливих за результатами 100 днів правління президента Трампа), «*Трамп і туман перемовин*» (алюзія на вислів з військового експертного кола «туман війни» як важкопрогнозовану щодо подальшого розвитку подій ситуацію), «*Король говорить*» (алюзія на назву художнього фільму про британського короля Георга V, але в контексті приїзду британського монарха Чарльза III до Канади і виступ у парламенті країни на підтримку незалежності та демократичних цінностей на тлі територіальних зазіхань до Канади президента Трампа), «*Qirim*» (алюзія на самоназву Криму в кримських татар у контексті відзначення роковин депортації кримськотатарського народу сталінським режимом і проведення аналогії до політики російських загарбників в наші дні щодо кримських татар в окупованому Криму);

3) глибокі алюзії та аналітичні історичні паралелі між минулими історичними подіями, міфологією та сучасною воєнно-політичною ситуацією як у світі, так і в Україні. Наприклад, в аналітичній статті із назвою «Похорон Гектора» автор проводить порівняльний аналіз між образом Гектора – відомим захисником античної Трої як самостійної держави, символом нескореності та опору волі сильного (грекам) та захисниками

України, що чинять опір російському агресору, що є сильнішим за людським та матеріальним ресурсами. Кожен з українців, що стали на захист Батьківщини, і троянець Гектор об'єднані ідеєю, що вижити і відбутися може лише та країна, яку захищають люди, що щиро вірять в неї і зацікавленні в її існуванні. До цього ж типу належить недавня стаття із промовистим і актуальним заголовком «*Давид і Голіаф*» з ідеєю відчайдушного протистояння і успіху воєнних операцій, асиметричних дій у війні української армії проти російського агресора, а віднедавна – Ізраїлю проти Ірану.

Влучно і виразно застосовує журналіст-аналітик у заголовках своїх матеріалів каламбур як стилістичний прийом використання багатозначності, омонімії чи паронімії для створення експресивного ефекту впливу на аудиторію, виклику зацікавленості та комізму (сарказму) щодо змісту аналітичного матеріалу. У заголовку «*Путін у Павутині*» ефект каламбуру зумовлений значенням ідіоми потрапити в павутину (безвихідне становище) в контексті складної ситуації для російського керівництва через неможливість зупинки війни та наростаючою складністю її продовжувати, а також назвою вдалої спецоперація СБУ в глибокому тилу росіян зі знищення стратегічної авіації. Заголовок «*Трамп підпалює Каліфорнію*» обігрує пряме й переносне значення дієслова *підпалює*, оскільки жорстка міграційна політика американського президента спричинила масові протести, перепідпорядкування силових структур від губернатора штату президенту, обурення цим фактом місцевих еліт і, як наслідок, в ході протестів відбулися підпали майна, автомобілів, будівель на вулицях міст штату Каліфорнія.

Висновки. Семантико-прагматичні диференційні характеристики сучасних аналітичних текстів зумовлені комунікативно-прагматичними намірами комунікантів: інтенціональність як спрямованість на досягнення цілей автора тексту, проблемність і актуальність, аргументативність, що тісно пов'язана з сугестивністю, або впливовістю на установки та дії адресата, наявність виразної авторської оцінки проблеми, ситуації та поширення суспільно важливих ідей та рішень, рекомендацій.

Аналітичному дискурсу на сьогодні властива динамічність та мультимедійність. Лінійка аналітичних жанрів оновлює традиційні різновиди та постійно поповнюється новими форматами: від аналітичного есе, експертної аналітичної статті до аналітичної проблемної статті, аналітичного допису в соцмережерах, аналітичного інтерв'ю чи іронічної авторської відеоаналітики.

Заголовок аналітичного тексту як центральний семантичний та структурний його елемент має важливі прагматичні функції, що проявляються в конкретному заголовку в залежності від авторських інтенцій. Серед таких функцій визначаємо фактологічну (інформаційну), емоційно-експресивну, метою якої є висловити оцінку, зацікавити, спонукати, закликати, вплинути, рефлективну, призначену викликати спогади та аналогії в життєвому досвіді адресата, клікабельну, спрямовану до залучення адресата до подальшого ознайомлення з текстом, функцію оригінальності заголовка, що пов'язана із функцією запам'ятовування та естетичного задоволення. Визначені комунікативно-прагматичні функції заголовків аналітичних текстів можливі завдяки використаним авторами прийомів гри слів (каламбурів), прецедентних текстів (алюзій, інтертекстуальності), оксюморону, метафор, інтригуючих питань, емоційно-експресивних лексичних засобів тощо.

З огляду на розвиток аналітичного онлайн-дискурсу перспективою дослідження може стати визначення композиційних особливостей заголовків та основної частини аналітичних текстів різних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан В. Заголовок медіа тексту як основний засіб прагматичного впливу на читача. *Головний редактор*. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2020/1/5.pdf

2. Григораш С. М. Змістова композиція аналітичних документів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2013. № 1. С. 21–25.

3. Гузенко С. Аргументація у дискурсі українських мас-медіа (на прикладі аналітичних жанрів). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 130. С. 96–99.

4. Дацишин, Х. Сучасний заголовок новин в українських інтернет-ЗМІ: між клікбейтом та інформативністю. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2021. № 112. С. 45–56.

5. Довженко О. Як написати аналітичний текст. Київ, 2018. URL: https://medialab.online/news/analitics/

6. Заремба К. Писати аналітику може кожен: мистецтво переконливого тексту. Київ : «Віхола», 2021. 224 с.

7. Іванов В. Техніка оформлення газети: курс лекцій. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 222 с.

8. Іванова О. Лінгво-стилістичні особливості перекладу англійських газетних текстів українською мовою. *Наукова періодика України*. URL: http://intkonf.org/ivanova-oo-lingvo-stilistichni-osoblivostiperekladuangliyskihgazetnih-tekstiv-ukrayinskoyu-movoyu

9. Кочан І. Специфіка заголовків «Українського тижня» в аспекті відображення текстової інформації. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 3. С. 93–96.

10. Кришталюк Г. А. Композиція англомовних газетних аналітичних текстів: лінгвокогнітивний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 27. С. 163–167.

11. Лєснєвська К. Семантика та функції заголовка художнього твору. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2017. № 10. С. 60–62.

12. Майборода Л. Специфіка газетних заголовків до журналістських матеріалів різних жанрів. *Вісник Черкаського університету.* Серія Філологічні науки. Черкаси. 2006. Вип. 94. С. 150–164.

13. Микитів Г., Попруга Т. Інтерпретація газетних заголовків у сучасному інформаційному просторі. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2010. № 1. С. 233–237.

14. Михайленко В. Заголовковий комплекс як базовий елемент журналістського тексту. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2013. Т. 50. С. 239–244.

15. Овдієнко І.І. Заголовковий комплекс як складник журналістського твору у нових медіа. *Кваліфікаційна робота магістра.* О61 «Журналістика». Запорізький національний університет. Запоріжжя. 2024. 88 с.

16. Пилипак В. Сучасні аналітичні тексти в україномовному контенті: жанрова типологія // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. № 90. Том 2. С. 200–207 https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-2-29

17. Шульська Н. Комунікативно-логічні стратегії творення заголовків у сучасних онлайнових ЗМІ (на прикладі регіональних видань). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32 (71). № 4 Ч. 3. С. 250–256. URL: http://surl.li/ibterb

18. Янг Е., Куінн Л. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики: *Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній та Східній Європі*. Київ : К. І. С., 2003. 120 с.

19. Bykova O. M. Properties. Functions and Varieties of Titles of Reporting in the Structure of the Modern Press Reporting. *Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи*. 2012. С. 5–10.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2’367-042.2:81’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.6

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНІ РІЗНОВИДИ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ Ю. ВИННИЧУКА «ДІВИ НОЧІ»

FUNCTIONAL-SEMANTIC TYPES OF COMPARISONS IN YU. VYNNYCHUK’S NOVELLA *THE MAIDENS OF THE NIGHT*

Рошко С.М.,
orcid.org/0000-0002-7065-0784
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету

У науковій статті на матеріалі одного із найвідоміших українських бестселерів української літератури, повісті Ю. Винничука «Діви ночі», розглянуто функційно-семантичні різновиди порівнянь у граматичній структурі речення. Для аналізу фактичного матеріалу використано описовий метод, метод суцільної вибірки, аналізу, синтезу, порівняння, системного підходу та структурно-функціональний метод. Досліджено та проаналізовано основні функціональні типи порівнянь та засоби їх вираження у структурі простого речення та функційно-семантичне навантаження порівняльних конструкцій як компонентів складних речень. Методом суцільної вибірки з'ясовано, що у тексті повісті «Діви ночі» використано як безсполучникові порівняння, виражені прислівниковою структурою з **по-** у складі простого речення, так і сполучникові порівняння як компоненти простих і складних речень. Сполучникові порівняльні конструкції функціонують здебільшого як реальні, вірогідні порівняння, що моделюються модально-порівняльною часткою та сполучником **як**, однак можливі й ірреальні порівняння, показником ірреальності при цьому є сполучники-частки **мов, мовби, наче, начеб, ніби** і под. У статті за допомогою методів аналізу, порівняння та структурно-функціонального методу здійснено порівняльний аналіз засобів вираження порівняльних конструкцій у формально-синтаксичній та семантико-синтаксичній структурі простого речення, встановлено, що порівняння виступають як головними, так і другорядними членами речення різних структурних типів у формально-граматичні структурі речення (т.зв. порівняльними синтаксемами у семантико-синтаксичній структурі речення). Порівняльні конструкції як предикативні компоненти складного речення у аналізованому тексті витупають як повні, неповні, двоскладні, односкладні, поширені, непоширені компоненти. У проведеному дослідженні виконано комплексний функційно-семантичний, синтаксичний та експресивний аналіз порівнянь, що фігурують у тексті повісті «Діви ночі» Юрія Винничука, поглиблено знання про специфіку функціонування порівнянь у художньому постмодерному тексті, що дає змогу визначити місце категорії порівняння в системі сучасної української літературної мови. Основні теоретичні положення, викладені в роботі, та проаналізований у ній фактичний матеріал можуть стати вагомим внеском у подальші розробки в царині лінгвостилістики постмодерного художнього тексту.

Ключові слова: Категорія порівняння, суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння, порівняльна конструкція, функційно-семантичне значення, формально-граматична та семантико-синтаксична структура речення.

Based on one of the most well-known Ukrainian bestsellers, Yu. Vynnychuk’s novella *The Maidens of the Night*, this article examines the functional-semantic types of comparisons within the grammatical structure of sentences. The analysis employs descriptive methodology, continuous sampling, as well as methods of analysis, synthesis, comparison, a systemic approach, and the structural-functional method. The study identifies and analyzes the main functional types of comparisons and the means of their expression within the structure of simple sentences, as well as the functional-semantic load of comparative constructions as components of complex sentences. Using the method of continuous sampling, it has been established that the text of the novella *The Maidens of the Night* contains both asyndetic comparisons expressed through adverbial structures with the prefix **по-** within simple sentences, and conjunctive comparisons functioning as components of both simple and complex sentences. Conjunctive comparative structures predominantly function as real, plausible comparisons modelled by modal-comparative particles and the conjunction **як,** although unreal comparisons are also possible. In such cases, markers of irreality include conjunction-particles such as **мов, мовби, наче, начеб, ніби**, etc. Through methods of analysis, comparison, and the structural-functional approach, the article provides a comparative analysis of the means of expressing comparative constructions in formal-syntactic and semantic-syntactic structures of simple sentences. It has been established that comparisons function as both principal and secondary sentence elements across various structural types within the formal grammatical structure of a sentence (so-called comparative syntaxemes in the semantic-syntactic structure of the sentence). Comparative constructions as predicative components of complex sentences in the analyzed text appear as complete and incomplete, two-member and one-member, extended and non-extended structures. The study presents a comprehensive functional-semantic, syntactic, and expressive analysis of comparisons in the text of *The Maidens of the Night* by Yu. Vynnychuk, a deeper understanding of the specific functioning of comparisons in postmodern literary texts, which allows for a clearer determination of the place of the category of comparison within the system of modern Ukrainian literary language. The main theoretical principles, which are outlined in the study, along with the analyzed empirical material, may serve as a significant contribution to further research in the field of linguistic stylistics of postmodern literary texts.

Key words: category of comparison, subject of comparison, object of comparison, comparative construction, functional-semantic meaning, formal-grammatical and semantic-syntactic sentence structure.

Постановка проблеми. Категорія порівняння як одна з найбільш виразних граматичних категорій сучасної української мови характеризується широким спектром різноманітних функційно-семантичних засобів вираження як у складі простих, так і складних синтаксичних конструкцій. У тексті художнього твору мовна модель світу письменника відображається в певних мовних знаках, тому вивчення функційно-граматичних, семантичних, експресивних, стилістичних засобів увиразнення мови художніх творів – це спосіб дослідження мовної особистості автора, приналежності його до певної території, народу, історичної епохи, зрештою дослідження національної ментальності автора. Особливе зацікавлення у царині сучасної категорійної граматики становлять питання дослідження повного спектру специфічних семантико-синтаксичних мовних засобів вираження категорії порівняння у творах сучасних українських письменників-постмодерністів, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві роль порівнянь у художньому тексті привернула увагу багатьох дослідників: М. Заоборної [1], Н. Шаповалової [2], Л. Голоюх [3], І. Кучеренка [4], Л. Прокопчук [5], М. Мірченка [6] та інших, включаючи й наші власні напрацювання [7]. У роботах цих науковців досліджено реалізацію порівняння через зіставлення понять, предметів, асоціативних зв'язків, а також визначено стилістичну роль тропа і його універсальність як художнього засобу. Однак дослідження повного спектру функційно-семантичних різновидів порівнянь у творах сучасних українських письменників-постмодерністів є актуальним завданням категорійної граматики при лінгвостилістичному аналізі художнього постмодерного тексту.

Постановка завдання. Метою наукової статті є проаналізувати функційно-семантичні різновиди порівнянь у межах простих і складних речень у повісті Ю. Винничука «Діви ночі», а також звернути увагу на структурні типи досліджуваних порівнянь та на їх виразну експресивність у мові твору.

Виклад основного матеріалу. Дослідження засобів вираження порівнянь у текстах творів одного із найталановитіших сучасних митців художнього слова Західної України Ю. Винничука неодноразово були предметом наших досліджень [8-10], проте чи найвідомішим українським бестселером письменника є повість ««Діви ночі» – перша кримінальна повість сучасної української літератури, у якій автор достовірно і правдиво описав світ повій, кримінальних злочинців і партійних босів, однак зумів розгледіти доброту і душевну щирість там, де інші бачили тільки предмет розваги, іграшку, людину «другого сорту». Вже з перших сторінок твору за допомогою образних порівнянь письменник висловлює своє ставлення до героїнь твору: Жриці любові, *древні* **як світ**, *– з вулиць вузьких Вавилона, Єгипту й Ізраїлю, …Вони з'являються разом із сутінками – нічні троянди наших вулиць… Тільки тоді, як смеркне, зможеш їх розпізнати безпомилково. А вдень вони не помітні. Вдень* вони – **як усі. Як ти або я** (Винничук, 2013, с. 5) [1].

У тексті повісті «Діви ночі»» зауважено і досліджено широкий спектр засобів вираження категорії порівняння, переважну більшість цих засобів становлять сполучникові порівняльні конструкції, які функціонують як реальні, вірогідні порівняння і як ірреальні, можливі, що моделюються сполучниками-частками **як, мов, мовби, наче, начебто, ніби** і под., серед яких реальну, нейтральну семантику порівняння передає тільки інваріантний сполучник **як** (див. наведений вище приклад). Однак у тексті повісті спостерігаються і безсполучникові порівняння, виражені прислівниковою структурою з **по-**, які відносяться до порівняльно-уподібнювального підрозряду означальних прислівників, у формально-граматичній структурі речення виступають обставинами способу дії, у семантико-синтаксичній структурі речення є адвербіальними порівняльними синтаксемами, нерідко з уточнюючим значенням, причому розглядувані прислівникові форми переважно семантично співвідносні із семантикою істот, наприклад: Осю? – фігура заторохтіла щось швидко, **по-циганськи**,… (Винничук, 2013, с. 134); Потім [профура – уточнення тексту] погладила мене по руці і стала **по-котячому** ластитися (Винничук, 2013, с. 41); Як знайдеш джинси і тих підерасів, що Миколу побили, розійдемось **по-товариськи** (Винничук, 2013, с. 149); …слово взяв заступник Щербицького. Говорив, **як і всі тут**, звісно, **по-московському**,… (Винничук, 2013, с. 116) – у наведеному реченні наявна і сполучникова порівняльна конструкція у функції підрядного порівняльного речення, у якій прислівникова структура з по- виступає основою порівняння, оскільки вказує на характерну ознаку здійснення дії; …Марунька пропхалася до две-

[1] Примітка. Тут і далі суб'єкт порівняння умовно позначаємо підкресленням однією прямою лінією, об'єкт порівняння – жирним шрифтом, основу – курсивом. Якщо котрийсь із зазначених компонентів конструкції словесно не виражений чи не зовсім ясний, то вдаємось до описової характеристики.

рей і почала лопотіти щось **по-грецькому**,… (Винничук, 2013, с. 23).

Як функційні компоненти простого речення у тексті повісті спостерігаємо порівняльні присудки, переважно прості, виражені одною лексемою, порівняльне значення присудка визначається вживанням перед присудком модально-порівняльних часток **мовби, наче, ніби, нібито** і под., за допомогою яких виражається ірреальний порівняльний зміст сказаного. наприклад: Макс **мовби й не чув** нас (Винничук, 2013, с. 190); Малгося **мовби читає** мої думки…(Винничук, 2013, с. 60); Та я вдаю, що **наче не помічаю**, як вона подригується на кріслі, як намагається підспівувати (Винничук, 2013, с. 53); Ті джинси, які **нібито сперли** цигани в поляка. Триста пар (Винничук, 2013, с. 175). У ролі реальних порівнянь у аналізованому тексті простежуються складені іменні присудки з призв'язковим членом-іменником (субстантивованим словом) з модально-порівняльною часткою **як**, який виступає об'єктом порівняння по відношенню до підмета як суб'єкта порівняння. При цьому, як зазначає І.Р.Вихованець, дієслово-зв'язка може бути і опущене [11, с.80], наприклад: Невідомо, що тепер з ним робити. Це **як валіза без ручки**. І нести незручно, і кидати шкода (Винничук, 2013, с. 218). Складені іменні присудки дуже часто виступають і як ірреальні порівняння, як наприклад: Я роздивлявся лісок на пагорбі, дерева **видавалися наче намальованими і неживими** (Винничук, 2013, с. 226). У функційно-семантичній структурі речення згадані порівняння є порівняльними предикатними синтаксемами.

У структурі простого речення аналізованого тексту спостерігаємо також і уточнюючі порівняльні означення (порівняльні атрибутивні синтаксеми), як наприклад: А скільки ти думаєш дати за двох вісімнадцятилітніх дівчаток, *чистих*, **як сльоза** (Винничук, 2013, с. 59), а також порівняння-додатки (порівняльні об'єктні синтаксеми), наприклад: Я побачив у її очах **мовби таємний знак**, який заборонив мені наближатись до неї (Винничук, 2013, с. 192); На вигляд **начеб усе** спокійно…(Винничук, 2013, с. 229); Тут в процес вмішується Франьо, який взагалі ніби до цього справи не мав (Винничук, 2013, с. 176).

Але найвиразнішою і найчисельнішою групою порівнянь у формально-граматичній структурі простого речення у повісті «Діви ночі» є порівняння-обставини способу дії різних структурних типів як реальні, так і ірреальні, як непоширені, так і поширені, як наприклад: Цигани *билися*, **як леви**,… (Винничук, 2013, с. 37); Ти [Дзвінка – уточнення тексту] його знала віддавна і *дурила* мене, **як хлопчика**! (Винничук, 2013, с. 273); …а поляк просто йде на дно і *залягає*, **як бичок** (Винничук, 2013, с. 176); Пан Зеньо, **як заправський круп'є**, *хвацько виконував свою справу* (Винничук, 2013, с. 251); Ну, Боря *ревів*, **як дикий кабан** (Винничук, 2013, с. 207); Я *звивався і розвивався*, **мов ящірка** (Винничук, 2013, с. 148); Я набрав суворого вигляду, і руки грузинів, **мов сполохані зайці**, *вигулькнули з-під грецьких спідниць* (Винничук, 2013, с. 40); …верткий офіціант *пурхає над ними* [відвідувачами – уточнення тексту], **наче колібрі**, і щось тріщить, сюрчить, цвірінькає (Винничук, 2013, с. 65). У наведених прикладах засобами вираження суб'єкта порівняння виступають іменники в називному відмінку, які можуть поєднуватись з означеннями у поширених формах. У семантико-синтаксичній структурі речення це т.зв. адвербіальні порівняльні синтаксеми. Зазначені порівняння вельми часто виражаються в сучасній українській літературній мові і непрямими відмінками іменників у поєднанні з порівняльними сполучниками, наприклад: У нас, до речі, **як у бібліотеці** (Винничук, 2013, с. 231) – основа порівняння словесно не виражена, але домислюється з контексту; *Шиньйон подивився* на мене, **наче на божевільного** (Винничук, 2013, с. 162) і под. Засобами вираження категорії порівняння у функції обставини способу дії можуть бути також дієприкметникові і дієприслівникові звороти, як наприклад: …я *вже ніяк не можу вдавати*, **наче по вуха захоплений танцем**, … (Винничук, 2013, с. 57); – Ну, що нам робити з цією братією? – *спитав* лейтенант, *переводячи погляд то на Едика, то на Франя*, **мовби радячись з ними** (Винничук, 2013, с. 171); Сержант *кілька секунд помовчав*, **наче обдумуючи мої слова**, …(Винничук, 2013, с. 150). Іноді на основне обставинне значення способу дії дієприслівника чи дієприслівникового звороту нашаровується додатковий обставинний відтінок причини, що обумовлюється семантикою слів порівняльного звороту, наприклад: **І мовби непокоячись**, *що я сам не втрафлю в двері*, провела мене, поклавши руки на спину (Винничук, 2013, с. 204); Він *важко впав на стілець і посоловілими очима зиркнув у вікно,* **мовби не вірячи**, що там на дворі може бути така гарна сонячна погода (Винничук, 2013, с. 257); Четверо кухарів *при моїй появі, мов за командою завмерли,* **ніби чекаючи розпорядження** (Винничук, 2013, с. 100).

Спостерігаються у тексті твору також випадки вживання порівнянь у ролі обставин міри й сту-

пеня у формально-граматичній структурі простого речення, т. зв. атрибутивні синтаксеми у семантико-синтаксичній структурі. Засобами вираження таких порівнянь найчастіше є іменники у називному і непрямих відмінках, рідше – прислівники у поєднанні з порівняльними сполучниками, як наприклад: Ось з'являється група циганів. Двоє із них, чоловік і жінка, – дуже поважні, товсті і *набундючені*, **наче индики** (Винничук, 2013, с. 65); – А хто тут з Києва? – спитав я пошепки. – А он той *лисий*. – Тут половина лисих. – Але він єдиний – **як бубон**. Схожий на Хрущова (Винничук, 2013, с. 246); *Я обережно*, **мов сонячне проміння**, *відгорнув її* волосся…(Винничук, 2013, с. 227); – О, то я розумію! – сказала фрау. – *Хлоп вбраний*, **як до шлюбу**! (Винничук, 2013, с. 238) – у даній порівняльній конструкції суб'єктом порівняння виступає прикметник «святково, ошатно», який розуміється зі змісту речення, але словесно не виражений; *На «скупці»*, **як завше**, було тлумно (Винничук, 2013, с. 161); *Сонце пражило*, **як улітку** (Винничук, 2013, с. 226) – у значенні «немилосердно, повною мірою».

У тексті повісті «Діви ночі» представлені також порівняння, які за своєю структурою є предикативними компонентами складного речення з певним семантичним змістом. Порівняльні конструкції як підрядні предикативні компоненти складних речень поєднуються з головними реченнями, як і звичайні розчленовані підрядні речення, сполучним словом **як** та різноманітними порівняльними сполучниками, зокрема, як, мов, немов, наче, начеб, ніби і под., при цьому у головній частині речення дуже часто наявні співвідносно-вказівні слова, зокрема прислівник **так.** Розглянемо насамперед засоби вираження аналізованих порівняльних конструкцій у формально-граматичній структурі складного речення. Найвиразнішою групою підрядних порівняльних конструкцій, за нашими спостереженнями є конструкції з підрядними порівняльними повними двоскладними, рідше односкладними у функції способу дії. Двоскладні підрядні порівняльні речення способу дії виражають порівняння через зіставлення дій різних суб'єктів порівняння у головному та об'єктів порівняння у підрядному реченні. Ці речення «мають яскраво виражене значення власне способу дії» [13, 385], як наприклад: Принаймні голос його [Франя – уточнення тексту] *звучав саме так*, **як** *звучить* **голос старого діда** (Винничук, 2013, с. 141); Небавом і справді з'явився худий високий хлопець у вицвілих джинсах. *На вказівному пальці крутив ключами від машини так*, **начеб це він** *зайшов до бару, щоб зняти чергову пасажирку* (Винничук, 2013, с. 220); У Малгосі на очах сльози. *Ридаючи без причини, цмулить коктейль, водночас гойдаючись усім тілом так*, що мені здається**, ніби вона** *ось-ось гупне на підлогу* (Винничук, 2013, с. 61); Вона [Малгося – уточнення тексту] *зазирає мені в очі й муркоче так*, **наче б була на двадцять літ молодша** (Винничук, 2013, с. 57); Мене все пекло, я *почувався так*, **наче б щойно зійшов з конвеєра**,… (Винничук, 2013, с. 152). Підрядні порівняльні повні двоскладні та односкладні речення обставинні способу дії вживаються і без співвідносно-вказівного слова **так**. Правда, головне речення без підрядного втрачає експресивно-емоційний відтінок образності, що властивий йому у порівняльній конструкції, наприклад: *За кілька хвилин я вже не читав, а впівголоса наспівував* «речь любімого вождя», **наче арію модерної опери «Кремлівський цирульник»** (Винничук, 2013, с. 122). В останньому з наведених прикладів виразно прослідковується зневажливе, презирливе, осудливе ставлення головного героя до тогочасних «вождів» народу, як і власне у тексті всього твору.

Спостерігаємо у тексті повісті «Діви ночі» і підрядні порівняльні речення міри й ступеня, у яких на основне порівняльне значення нашаровується ще й кількісний відтінок значення. За структурним оформленням вони подібні до обставинних підрядних речень, наприклад: Казино *було зліва від входу і за розміром таке ж*, **як і бенкетна зала** (Винничук, 2013, с. 215); Красувалась там ще одна лошиця…*і була така худюща й плеската*, **мовби пролежала цілий рік під шафою** (Винничук, 2013, с. 212);І я любив її *так захланно*, **наче то був останній день у нашому житті** (Винничук, 2013, с. 228); Ярко *не такий простий*, **як виглядає** (Винничук, 2013, с. 229); Серце шалено калатало, і обійми мої *були такі несміливі*, **наче цілувався я вперше** (Винничук, 2013, с. 227). Інколи на основний обставинний відтінок підрядного порівняльного компонента нашаровується виразний відтінок причини чи мети, як наприклад: … він [Микола – уточнення тексту] *говорить у ніс, часто робить паузи*, **мовби чекає**, коли я перетравлю його слова (Винничук, 2013, с. 54).

Ще одним яскраво вираженим різновидом підрядних порівняльних речень у тексті повісті «Діви ночі» є підрядні порівняльні означальні речення, які також можуть бути як повними, так і неповними, як двоскладними, так і односкладними, як поширеними, так і непоширеними, як реальними, так і ірреальними, можуть вживати у конструкціях із співвідносно-вказівними словами-займен-

никами **такий (-а, -е, -і)** у головному реченні і без них, наприклад: У вас такі вуса, **як у мого дядька** (Винничук, 2013, с. 243); *Грузинські вина міг оцінити тільки* такий гурман, **як я** (Винничук, 2013, с. 7); Такі типи, **як оцей**, *дуже небезпечні для суспільства* (Винничук, 2013, с. 171); *Думав, що ти* такий самий негідник, **як і всі решта** (Винничук, 2013, с. 223); *Ніколи ще присутність жінки не викликала у мене* такої ніяковості, **як зараз** (Винничук, 2013, с. 210); *Сказала це* таким довірливим тоном, **наче б за тим мало стояти щось значно більше** (Винничук, 2013, с. 243); Таке враження, **ніби вона читала мої думки** (Винничук, 2013, с. 214) і под.

Окрім найрізноманітніших функційно-семантичних різновидів вираження категорії порівняння у тексті повісті «Діви ночі» ми звернули увагу і на виразну експресивність порівняльних конструкцій за допомогою яких Ю. Винничук виражає своє ставлення до правлячої еліти, як наприклад: Адже вони *себе звикли сприймати* **яко удільних князів**, а тут *спускаються до примітивних і тваринних інстинктів. І це на очах* таких плебеїв, **як ми** (Винничук, 2013, с. 208) – у даному реченні зневажливе ставлення виражене двома порівняльними конструкціями: складеним іменним присудком **сприймати яко удільних князів**, де модально-порівняльною часткою виступає старослов'янізм **яко** як варіант сучасної модально-порівняльної частки **як,** і підрядним неповним означальним реченням – **як ми**.

Висновки. У тексті постмодерної повісті «Діви ночі» Ю. Винничук використовує численні порівняння різних функційних, семантичних і структурних типів. Порівняльні конструкції репрезентують широкий діапазон зіставлюваних понять і демонструють оцінне та характерологічне значення. Використовуючи різні за семантикою і структурою порівняльні одиниці автор яскраво відтворює події, зображує предмети і явища. Засобами вираження категорії порівняння у тесті аналізованого твору є як безсполучникові порівняння, так і сполучникові реальні та ірреальні порівняльні конструкції у функції головних і другорядних членів речення у формально-граматичній структурі речення (порівняльні синтаксеми різних функційних типів у семантико-синтаксичній структурі речення). У граматичні структурі речень аналізованого твору порівняльні конструкції широко вживаються і як різноманітні предикативні компоненти складнопідрядних речень. За допомогою порівняльних конструкції автор твору виражає оцінну характеристику тогочасної дійсності, зневажливе ставлення до правлячої еліти, але при цьому і неосудну оцінку тих, кого образно називає ***дівами ночі***. Перспективу подальших наукових пошуків із окресленої проблеми вбачаємо у дослідженні порівняльних конструкцій у текстах індивідуальних стилів сучасних постмодерних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заоборна М.С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 1997. 18 с.

2. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровський держ. ун-т. Дніпропетровськ, 1998. 16 с.

3. Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної історичної прози): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України. Ін-т укр. мови. К., 1996. 20 с.

4. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1959.107 с.

5. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: Дис….канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2000. 197 с.

6. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій: Монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки., 2001. 340 с.

7. Рошко С.М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2001. 21 с.

8. Рошко С.М., Мірченко М.В. Семантико-синтаксичні засоби вираження категорії порівняння у романі Ю. Винничука «Танго смерті». *Закарпатські філологічні студії:* наукове видання. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 41. Т.2. С.31-36. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.2.5

9. Рошко Світлана. Функційно-семантичне та експресивне навантаження фразеологічних порівнянь у романі Ю. Винничука «Лютеція» / Svitlana Roshko. Ładunek funkcjonalno-semantyczny i wyrazowy porównań frazeologicznych w powieści Y. Winnychuka „Lutetsia" / Svitlana Roshko. The Functional-Semantic and Expressive Load of Phraseological Comparisons in Yuriy Vynnychuk's Novel «Lutetia». *KELM (Knowledge, Education, Law, Management).* 2024 № 1 (61). PP.77-84. DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.11.

10. Рошко С.М., Мірченко М.В. Засоби вираження категорії порівняння у романі Ю. Винничука «Аптекар». *Закарпатські філологічні студії:* наукове видання. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 29. Т. 2. С. 48-53. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.9

11. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.

12. Винничук Ю.П. Діви ночі. Харків: Фоліо, 2013. 314 с.

13. Сучасна українська літературна мова: Ситаксис / За заг. ред. акад. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1972. 516 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 808.3 – 541.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.7

ІДЕОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ ЯК ЗАСІБ ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПРОБЛЕМ ТА ВИРІШЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

IDEOGRAPHIC DICTIONARIES AS A MEANS OF STUDYING THEORETICAL ISSUES AND SOLVING PRACTICAL TASKS

Середницька А.Я.,
orcid.org/0000-0003-0883-3229
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Ідеографічні словники належать до системних словників, що дають змогу отримувати якісно нові теоретичні результати і розв'язувати практичні лінгвістичні завдання. Стаття ідеографічного словника має ономасіологічну спрямованість від концепту до слів, що виражають його в мові. Ці слова є семантично спорідненими, оскільки їхня семна структура співвідносна зі змістом концепту.

Ідеографічні словники використовують перекладачі для відбору найбільш відповідного слова. Вони зручні для вивчення мови як іноземної, бо групують споріднені слова в словникові статті, лексико-семантичні групи, а також визначають у масиві слів частовживані найважливіші і найзагальніші лексичні одиниці – архілексеми, які треба вивчити передусім. Множину архілексем можна використовувати для укладання словників-мінімумів, коротких тлумачних словників, укладання посібників для вивчення української мови як іноземної. Закономірності, встановлені під час узагальнення 8000 лексико-семантичних варіантів дієслів переміщення до 56 концептів, дають змогу здійснювати автоматичний логіко-семантичний аналіз у системах автоматичного опрацювання текстів.

Крім того, використовуючи матеріали словника, можна проводити теоретичні когнітивні дослідження. Найвагомішим теоретичним досягненням ідеографічного словника є його внесок у когнітологію, зокрема визначення структури фрагмента картини світу української мови. Система з 56 концептів, на основі яких сформовані словникові статті (синоптична схема), а також система диференційних лексико-семантичних ознак, за якими виділено синонімічні ряди та словотвірні значення, відображає мовну картину явища переміщення. У результаті ідеографічний словник дієслів переміщення сучасної української мови відтворює поняттєву класифікацію дієслів переміщення в тому вигляді, у якому вона існує в мовній картині світу. Словник може знадобитися науковцям, які вивчають системні зв'язки лексики, польову організацію лексичного континууму, аналізують проблеми семної структури слова, способи його визначення в тлумачних словниках.

Ключові слова: ідеографічний словник, концепт, архілексема, картина світу, системний словник.

Ideographic dictionaries belong to systematic dictionaries that make it possible to discover new theoretical results and solve practical linguistic tasks. An entry in an ideographic dictionary is onomasiologically oriented from a concept to the words that express it in a language. A concept is represented by a set of semantically related verbs whose seme structure closely aligns with the concept's content. These words are semantically related because their seme structure closely aligns with the content of the concept.

Translators use ideographic dictionaries to select the most appropriate equivalent. They are convenient for learning a foreign language as they group related words into dictionary entries and lexico-semantic groups. Furthermore, they identify the most frequently used, essential, and general lexical units – archilexemes, which should be prioritized in the learning process.

The set of archilexemes can also be used to compile minimum-vocabulary dictionaries, concise explanatory dictionaries, and manuals for studying Ukrainian as a foreign language. The patterns established by generalizing 8,000 lexico-semantic variants of verbs of motion into 56 concepts allow to conduct automatic logico-semantic analysis within automatic text processing systems.

Furthermore, the dictionary materials can be used to conduct theoretical cognitive research. The most significant theoretical achievement of the ideographic dictionary is its contribution to cognitology, specifically in defining the structure of a fragment of the Ukrainian linguistic worldview. The system of 56 concepts, which serves as the basis for the dictionary entries (the synoptic scheme), along with the system of differential lexico-semantic features used to identify synonymic series and derivational meanings, reflects the linguistic picture of the phenomenon of motion. As a result, the ideographic dictionary of verbs of motion in the modern Ukrainian language reproduces the conceptual classification of verbs of motion in the form in which it exists within the linguistic worldview. The dictionary may be of use to scholars who study systemic lexical relations, the structure of lexical fields, and analyze issues of the semic structure of words and methods of their definition in explanatory dictionaries.

Key words: ideographic dictionary, concept, archilexeme, linguistic worldview, systematic dictionary.

Постановка наукової проблеми. В останні десятиліття розвитку мовознавчої думки підходи до укладання словників зазнали фундаментального переосмислення. Причиною цього стала, передусім, зміна наукової парадигми. Науковці почали досліджувати мову як систему, аналізу-

ючи відношення між її складовими елементами на різних рівнях. Крім того, сучасна комп'ютерна техніка дає змогу поєднати в одному словнику різні лексикографічні праці: тлумачний словник, словник парадигм, орфографічний словник, словник наголосів, синонімічний, антонімічний, фразеологічний словники, і створити системний «портрет» слова. Переосмисленню лексикографічних досліджень також сприяли здобутки когнітології. Аналізуючи способи людського мислення і пізнання, науковці дійшли висновку, що між словом і його лексичним значенням існує проміжна концептуальна сфера – система концептів як узагальнених уявлень про дійсність, що існує у свідомості кожного носія мови. Одним із найбільш досконалих засобів представлення системності лексики та демонстрації зв'язку мови з процесом пізнання, зокрема, системою концептів, є ідеографічний словник.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові ідеографічні дослідження є надзвичайно давніми, але активізувалися протягом останніх 150 років. Зокрема, 1852 року П.М. Роже уклав ідеографічний словник англійської мови, який витримав багато видань і переробок [1]. Для французької, німецької, іспанської мов ідеографічні словники створили Е. Блан [2], П. Буассьєр [3], Р. Галліг і В. фон Вартбург [4], Ф. Дорнзайф [5], Х. Касарес [6]. В українському мовознавстві теоретичні ідеографічні дослідження проводили Н. П. Дарчук, І.М. Гетман, Н.Ф. Грозян, Є.А. Карпіловська, Н.Ф. Клименко, Ю. Ф. Прадід, О. Сірук, Н.В. Сніжко, Ж.П. Соколовська, С.В. Форманова та інші. Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирєва, Ю.В. Романюк уклали ідеографічний словник нової лексики [7]. Термінологічні тезауруси уклали І.В. Асмукович, І.Я. Гродський, Н.П. Дарчук і В.М. Сорокін, С.М. Дерба, О.М. Коссак і С.Л. Маньковський, С.О. Сисоєва та І.В. Соколова, О. Сірук, В.В. Тарасова та інші. Однак аспекти можливого використання ідеографічних словників до цього часу залишаються недостатньо вивченими.

Виклад основного матеріалу. Ідеографічний словник відображає зв'язок лексичної системи мови з концептуальною сферою – максимально концентрованими знаннями про дійсність – та подає лексику не в алфавітному, а системному порядку. Реєстровими одиницями ідеографічного словника є концепти, сукупність яких формує синоптичну схему, що відображає основні узагальнені уявлення мовців про навколишній світ. Стаття ідеографічного словника має ономасіологічну спрямованість від ідеї (концепту) до лексичних одиниць, які є засобами його вияву в мові. На відміну від традиційних тлумачних словників, у яких і означувані слова, і засоби їхнього тлумачення є лексичними одиницями, реєстровою одиницею статті ідеографічного словника є не лексема, а концепт. Концепту в статті відповідає множина семантично споріднених слів, семна структура яких є співвідносною зі змістом концепту.

Ономасіологічний принцип організації ідеографічного словника дає змогу використовувати його статті як зручний матеріал для вирішення низки завдань, поставлених перед практичним і теоретичним мовознавством.

По-перше, автори ідеографічних словників, обґрунтовуючи необхідність їхньої побудови, підкреслюють прагматичний аспект відношення концепт – знак, а саме, можливість використання такого словника для пошуків слова, яке адекватно передає певне поняття. Перехід від звучання до значення, який описують тлумачні словники, психологія називає «впізнаванням». Впізнавання, розуміння значення артикульованого чи графічно зображеного слова є регулярним, звичним для мовців. Натомість номінація є значно складнішою, і в процесі називання мовці роблять значно більше помилок. Ведучи лінію розповіді, мовець вибирає серед компонентів лексико-семантичного поля слово, семантика якого є найбільш адекватною для вираження певного поняття. Особливо помітно проявляється складність цього процесу в мовленні людей з афазіями, які відчувають труднощі, гублячись між можливими варіантами лексичного представлення понять або не розрізняють їхніх відтінків і плутають назви споріднених понять. З аналогічними проблемами вибору адекватного поняттю семантичного відповідника, тільки меншої інтенсивності, стикаються і звичайні мовці. Також ідеографічні словники використовують перекладачі для добору найбільш відповідного до поняття і ситуації слова.

По-друге, ономасіологічна спрямованість ідеографічного словника дає змогу вивчати системну організацію його лексичної частини [8, с. 21], [9]. Як відомо, знакова природа слів дає змогу групувати їх у лексикографічних працях за близькістю звучання або за змістовою близькістю. За першим принципом організовані тлумачні словники, які побудовані на семасіологічній основі і дають спочатку «уявлення про графічний, фонетичний образ слова, а вже потім розкривають і поняття, які ними названі» [8, с. 22]. Спрямованість статті ідеографічного словника є зворотною: від концепту

до групи слів, які його виражають. Оскільки лексичні відповідники концепту є близькими за семною структурою, у статті опиняються споріднені слова, значення яких мають близьку семантику і відрізняються обмеженою кількістю диференційних ознак. Системна організація словникової статті дозволяє аналізувати спільні та відмінні риси значень слів, системні (синонімічні, квазісинонімічні, антонімічні, словотвірні) відношення, якими вони пов'язані.

Ідею необхідності групування слів у лексикографічній праці за близькістю, спорідненістю значень пробували реалізувати впродовж усієї історії розвитку лінгвістичної думки. Попередниками сучасних ідеографічних словників були: Attikai Lexeis (приблизно I століття нашої ери), санскритський словник «Амаракоша» (II – III століття нашої ери), грецький словник Поллукса (II століття нашої ери); згодом розвиток ідеї смислової класифікації лексичного континууму був пов'язаний зі створенням штучних мов міжнародного спілкування, оскільки їхні автори намагалися сформувати перелік основних понять, для яких потрібно створити лексичні відповідники. Пізніше 1852 року був укладений ідеографічний словник П.М. Роже, який витримав багато видань і переробок. Послідовниками П.М. Роже були П. Баусьєр, Ф. Дорнзайф, Р. Галліг і В. фон Вартбург, Е. Блан.

По-третє, ідеографічний словник може бути використаний з навчальною метою, в процесі вивчення лексики іноземної мови. Системний характер статті, до складу якої входять семантично близькі слова, що позначають одне поняття або його різновиди, полегшує процес засвоєння лексики, дає змогу наочно представити її цілісність і системність, продемонструвати наявність семантичних зв'язків між окремими лексичними одиницями. Крім того, ідеографічний словник містить перелік частовживаних лексем з узагальненим значенням, або так званих архілексем. Це абстрактні слова, які є найточнішими лексичними відповідниками концепту. Значення архілексем семантично нейтральне, позбавлене додаткових диференційних ознак, конотацій та емоційного забарвлення. Архілексема виконує роль мовного семантичного центру, бо її семна структура є спільною частиною значень усіх дієслів статті.

Добираючи базові слова, треба враховувати, що в мові існують інтегральні одиниці на різних її рівнях. На семному рівні ними є інтегральні семи [10, с. 85], на лексичному – слова-центри, що мають різний рівень абстрактності: непохідні слова, синоніми-домінанти, архілексеми. Непохідні слова виконують функцію семантичних центрів у групі похідних, синоніми-домінанти очолюють синонімічні ряди. Проте найзагальнішими словами-центрами є архілексеми – узагальнені, абстрактні слова, які очолюють найбільші групи близьких за значенням, але конкретніших слів. Лексичні одиниці такого типу дослідники Ш. Баллі називає ідентифікаторами [11, с. 17], Е.В. Кузнецова – словами-ідентифікаторами [11, с. 17], Е. Косеріу – архілексемами [12, с. 67]. Архілексеми – це абстрактні, узагальнені за значенням лексичні одиниці, навколо яких групують інші слова, складніші за семною структурою. Наприклад, значення 8066 ЛСВ дієслів переміщення узагальнюють 56 архілексем: *бігти* «прискорено пересуватися на ногах; рухатися, швидко переставляючи ноги», *бігати* «швидко пересуватися на ногах у різних напрямках»*; вертатися* «іти, їхати і т. ін. назад; повертатися»; *випереджати* «рухаючись в одному напрямку з ким, чим-небудь швидше, обганяти, опинятися попереду»; *віддалятися* «переміщатися на певну віддаль від кого-, чого-небудь», *віддаляти* «переміщаючи, відстороняти на певну відстань від кого-, чого-небудь»; *вставати* «підводитися, ставати на ноги», *ставити* «примушувати кого-небудь або допомагати комусь стати на ноги, набути вертикального (стоячого) положення»; *гнати* «змушувати рухатися в певному напрямку», *ганяти* «те саме, що гнати, гонити1, 2, 5, 7, але означає дію, яка відбувається в різний час в різних напрямках»; *гнатися* «переслідувати кого-небудь, що-небудь; бігти за кимось, чимось, наздоганяючи», *ганятися* «те саме, що гнатися і гонитися1, 2, з тією різницею, що означає дію, яка відбувається в різних напрямках або повторюється»; *збиратися* «сходитися, з'їжджатися, злітатися і т. ін. в одне місце», *збирати* «скликати, зганяти, зводити докупи (людей, тварин)»*, зупинятися* «переставати рухатися, припиняти свій рух; ставати, спинятися», *зупиняти* «припиняти рух кого-, чого-небудь, примушувати когось або щось стати, спинитися»; *іти* «ступаючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі (про людину або тварин); протилежне бігти», *ходити* «ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (переважно в різних напрямках) протягом певного часу (про людину, тварин); протилежне стояти»*, вести* «спрямовувати рух кого-небудь, допомагати або примушувати йти»*, водити* «тримаючи когось за руку, лікоть і т. ін., допомагати йти»; *їхати* «рухатися, переміщатися в певному напрямку водою або суходолом за допомогою яких-небудь засобів пересування», *їздити* «їхати (у 1 значенні) багато

разів або в різних напрямках», *везти* «пересувати, переміщати якимсь транспортом кого-, що-небудь з одного місця на інше», *возити* «переміщати, пересувати, доставляти кого-, що-небудь машиною, возом і т. ін.»; *кидати* «махнувши рукою (руками), примушувати летіти, падати те, що є в руці (в руках)»; *класти* «надавати кому-небудь, чомусь лежачого положення»; *ковзати* «плавно рухатися, посуватися по гладкій, слизькій поверхні»; *коливатися* «ритмічно рухатися з одного боку в інший, назад і вперед або зверху вниз», *коливати* «змушувати коливатися (у 1 значенні)»; *котитися* «обертаючись, пересуватися у певному напрямі», *котити* «пересувати круглий предмет у певному напрямі, обертаючи його»; *крутитися* «робити обертові, колові рухи; обертатися», *крутити* «надавати чомусь обертового руху; обертати»; *летіти* «пересуватися в повітрі за допомогою крил (про птахів, комах та ін.)», *літати* «те саме, що летіти1, але означає рух, що відбувається в різний час і в різних напрямках»; *лягати* «приймати горизонтальне положення, розпластуючись усім тілом на чому-небудь (про людей і деяких тварин); протилежне вставати», *класти* «надавати кому-небудь, чомусь лежачого положення»; *метушитися* «рухатися безладно, похапливо або заклопотано; робити що-небудь, поратися, порядкувати поспішно»; *мчати* «пересуватися, переміщатися з великою швидкістю», *носитися* «те саме, що нестися1, але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках», *мчати* «дуже швидко вести, нести, переміщати когось, щось; *наближатися* «переміщатися на ближчу віддаль до кого-, чого-небудь», *наближати* «присувати, переміщати на ближчу відстань до кого-, чого-небудь»; *наштовхуватися* «рухаючись, натикатися, наскакувати на якусь перешкоду», *наштовхувати* «штовхаючи, змушувати натикатися, наскакувати на що-небудь»; *нести* «узявши кого-, що-небудь у руки або навантаживши на себе, переміщати, доставляти кудись», *носити*; «те саме, що нести1,2, але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках»; *опускатися* «переміщуватися нижче, спускатися донизу», *падати* «переміщатися, валитися, спрямовуватися і т. ін. зверху вниз під дією власної ваги», *опускати* «переміщувати нижче, донизу»; *переміщатися* «змінювати місце свого перебування, пересуватися з одного місця на інше», *переміщати* «змінювати місцезнаходження чого-небудь, переносити з одного місця на інше»; *переправлятися* «переїжджати або переходити через яку-небудь водну перепону, труднопрохідне місце», *переправляти* «перевозити або переводити через яку-небудь водну перепону, труднопрохідне місце»; *підніматися* «іти, їхати на гору, іти сходами і т. ін.», *піднімати* «узявши, переміщати (підводити, підносити і т. ін. знизу вгору)»; *плисти* «пересуватися у воді або по воді в якомусь напрямку за допомогою певних рухів тіла, спеціальних органів або знарядь», *плавати* «пересуватися в різних напрямках, тримаючись на поверхні води або в воді»; *повертати2* «змінювати напрямок свого руху, робити поворот; звертати», *повертати4* «змінювати напрямок руху кого-, чого-небудь в інший бік»; *повзти* «повільно пересуваючись, рухатися у певному напрямку», *повзати* «повільно пересуваючись, рухатися у різних напрямках»; *сповільнюватися* «ставати повільнішим, зменшувати свою швидкість», *сповільнювати* «робити повільнішим, зменшувати швидкість чого-небудь»; *подорожувати* «здійснювати подорож (у 1 знач.)»; *прямувати* «переміщатися в певному напрямку»; *розміщатися* «сідати або вставати в певних місцях, займати місця», *розміщати* «розставляти, розсаджувати або розкладати кого-небудь, що-небудь у певних місцях, у певному порядку»; *розходитися* «залишаючи місце збору, перебування, іти в різні боки, місця (про всіх або багатьох)»; *рушати* «починати рух, пересування, переміщення»; *сипатися* «падати (про що-небудь сипке або дрібне)», *сипати* «змушувати падати куди-небудь, поступово випускаючи щось сипке або дрібне»; *сідати* «зігнувши корпус, опуститися сідницями; займати місце на сидінні», *садити* «допомагати кому-небудь або примушувати чи запрошувати когось сісти; саджати»; *слати* «відправляти що-небудь поштою або через посильного для передачі комусь, посилати»; *стрибати* «робити стрибок, стрибки; скакати»; *сунутися* «соваючись, наближатися до кого-небудь, чого-небудь; підсуватися», *соватися* «переміщатися по якійсь поверхні (на сідницях, на руках, усім тілом і т. ін.)», *сунути* «соваючи, переміщувати, ставити що-небудь на інше місце; пересувати», *совати* «переміщувати що-небудь, рухаючи по якійсь поверхні вперед і назад, у різні боки»; *танцювати* «виконувати танець»; *текти* «переміщати свої води в певному напрямі (про річку, струмок і т. ін.); плисти», *литися* «текти струменем», *лити* «змушувати текти, витікати яку-небудь рідину»*)*; *тягти* «нести на собі чи в руках що-небудь важке великого розміру, що звичайно торкається землі», *тягтися* «будучи прикріпленим, прив'язаним і т. ін. до кого-небудь, чого-небудь, переміщатися за ним» тощо [13].

Архілексеми становлять ядро основного лексичного запасу мови. Кожна з архілексем є центральним словом словникової статті, за складом наближеної до лексико-семантичного поля. Архілексеми є прямими лексичними відповідниками реєстрової одиниці статті – концепту. Наявність у структурі статті центральної лексичної одиниці дає змогу висвітлити лексико-семантичні зв'язки між лексичними компонентами статті, провести типологізацію диференційних ознак, за якими відрізняються конкретніші лексичні одиниці від архілексеми та одна від одної.

Оскільки архілексеми є узагальненими лексичними еквівалентами цілих груп близьких за змістом, але конкретніших за значеннями слів, їх треба вивчати передусім і вводити як основний лексичний запас у посібники для вивчення української мови як іноземної. Разюче співвідношення між кількістю дієслів переміщення (8066) і кількістю центральних лексичних одиниць, які узагальнено передають їхнє значення (56) свідчить про доцільність використання множини архілексем як метамови для систем автоматичного опрацювання текстів. Множину архілексем можна використовувати під час формування словників-мінімумів, коротких тлумачних словників, укладання посібників для вивчення української мови як іноземної, у системах семантичного аналізу і синтезу.

По-четверте, використовуючи матеріали словника, можна проводити когнітивні дослідження. Закономірності, встановлені при узагальненні більш ніж 8000 лексико-семантичних варіантів дієслів переміщення до 56 концептів, дають змогу здійснювати автоматичний семантичний аналіз у системах автоматичного опрацювання текстів. Одним з найвагоміших теоретичних досягнень ідеографічного словника дієслів переміщення є його внесок у когнітологію, зокрема відтворення фрагмента картини світу української мови [14, с. 27]. Система з 56 концептів, на основі яких сформовано статті (синоптична схема), диференційні ознаки, за якими виділено синонімічні ряди, а також словотвірні значення відображають мовну картину явища переміщення. Вибір концептів, поділ дієслів за статтями здійснено за допомогою аналізу визначень дієслів [10]. Адже, як відомо, визначення тлумачних словників відтворюють загальні закономірності існування лексичної системи і зв'язків у ній [12, с. 8].

Висновки. Ідеографічний словник належить до системних словників, інформація у яких організована так, що дає змогу отримувати якісно нові теоретичні результати і розв'язувати практичні лінгвістичні завдання. Він може знадобитися науковцям, які вивчають системні зв'язки лексики, польову організацію лексичного континууму, аналізують проблеми семної структури слова, способи його визначення у тлумачних словниках, досліджують проблеми когнітології української мови (зокрема, створення національно-мовної картини світу) і типологічне порівняння картин світу у різних мовах, досліджують проблеми семантичного аналізу й синтезу; лексикографам-практикам, які укладають синонімічні, антонімічні, морфемні, короткі тлумачні, словотвірні словники, словники-мінімуми; авторам посібників для вивчення української мови як іноземної, перекладачам, що шукають найбільш адекватного відповідника для номінації певного поняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Roget P.M. Thesaurus of English words and phrases, classified so as to facilitate the expression of ideas and assist in literary composition. London, 1852.

2. Blanc Elie. Dictionnaire universel de la pensee. Alphabetique, logique, et encyclopedique. Classification naturelle et philosophique des mots, des idees et des choses. Lyon: Vitte, 1899. 1603 p.

3. Boissiere P. Dictionnaire analogique de la langue francaise. Paris: Larousse, 1862. 1439 p.

4. Hallig R., W. von Wartburg. Begriffssystem als Grundlage für der lexikographie. Akademie-Verlag, 1952. 140 p.

5. Dornseiff F. Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen. Berlin, New York, und Leipzig, 1970. 925 p.

6. Casares Julio. Diccionario ideologico de la lengua Espanola. Barselona, 1951. 351 p.

7. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Є.А. Карпіловська та ін. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

8. Український семантичний словник: Проспект. Київ : Наукова думка, 1990. 264 с.

9. Клименко Н.Ф, Пещак М.М., Савченко І.Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. Київ : Наукова думка, 1982. 250 с.

10. Шульжук Н. В. Місце лексичної семантики в процесі формування лексико-семантичної компетенції майбутнього словесника. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог : Видво НаУОА. 2017. Вип. 68. С. 84–87.

11. Купіна І. О. Фразеологічна вербалізація семантичного поля «Граничність» в українській мові: дис. канд. філол. наук. 10.02.01. Харків, 2017. 199 с.

12. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. Т. 3: Тлумачна лексикографія. Кн. 2: Системна семантика тлумачних словників / В. А. Широков та ін. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 250 с.

13. Словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.

14. Форманова С. В. Ідеографічні словники як крок до становлення поняття «картина світу». *Записки з українського мовознавства*. 2020. Вип. 27. С. 20-32.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2´373:821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.8

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ ОСИПА НАЗАРУКА «РОКСОЛЯНА»

LEXICAL-SEMANTIC FILLING OF COMPARATIVE CONSTRUCTIONS IN OSYP NAZARUK'S HISTORICAL STORY «ROKSOLIANA»

Степанюк Г.М.,
orcid.org/0000-0002-3911-641X
приват-доцент,
доцент кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації
Одеської державної академії будівництва та архітектури

Мар'янко Я.Г.,
orcid.org/0000-0001-7936-2562
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації
Одеської державної академії будівництва та архітектури

Фадєєва А.П.,
orcid.org/0009-0007-0605-0710
старший викладач кафедри мовної підготовки та міжнародної комунікації
Одеської державної академії будівництва та архітектури

У статті досліджено і проаналізовано експресивно-виражальний потенціал порівняльних конструкцій, вжитих відомим українським письменником початку ХХ століття Осипом Назаруком у його історичній повісті «Роксоляна».

Об'єктом дослідження є один із найбільш виразних засобів тропеїчної системи тексту історичної повісті «Роксоляна. Жінка халіфа й падишаха Сулеймана великого, завойовника і законодавця», а саме, традиційні та художні (образні) порівняння в контексті їхнього лексико-семантичного наповнення, яке є визначальним чинником увиразнення думок і почуттів автора під час написання ним глибоко психологічного твору.

Компаративеми, зафіксовані в повісті «Роксоляна», досліджено в декількох аспектах: зазначені основні ситуації використання порівняльних конструкцій; розглянуті особливості складників та побудови традиційних народнопоетичних порівняльних паралелей, різних типів фразем; схарактеризовані індивідуально-авторські порівняння, які є визначальним сегментом ідіостилю письменника.

Аналіз досліджуваного матеріалу зроблено переважно аналітико-описовим методом, який реалізовано способами класифікації зібраного фактичного матеріалу та лінгвістичного спостереження за порівняльними конструкціями з метою розмежування компаративем, зафіксованих в тексті повісті, за переліченими вище групами; та метод семантичного аналізу для виявлення смислової структури компаративем і логіко-смислових зв'язків між компонентами порівняльних конструкцій з акцентом на такій складовій частині, як об'єкти порівняння.

Перспективою майбутніх наукових досліджень вважаємо подальше вивчення особливостей компаративем Осипа Назарука (на матеріалі його історичної повісті «Роксоляна»), що передбачає увагу ще до одного компонента цих структур, а саме, суб'єктів порівняння.

Ключові слова: художні порівняння, лексико-семантичне наповнення, народнопоетичні паралелі, індивідуально-авторські порівняння, ідіостиль.

The article explores and analyzes the expressive potential of comparative constructions used by the famous Ukrainian writer of the early 20th century Osip Nazaruk in his historical novel "Roksolyana".

The object of the study is one of the most expressive means of the trope system of the text of the historical novel "Roksolyana". The wife of the caliph and sultan Suleiman the Great, the conqueror and the legislator", namely, traditional and artistic (figurative) comparisons in the context of their lexical and semantic content, which is a determining factor in the expression of the author's thoughts and feelings when writing a deeply psychological work.

The comparatives recorded in the novel "Roksolyana" are studied in several aspects: the main situations of using comparative constructions are indicated; the features of the components and construction of traditional folk poetic comparative parallels, various types of phrases are considered; characterized individual-author comparisons, which are a defining segment of the writer's idiostyle.

The analysis of the studied material was made mainly by the analytical-descriptive method, which was implemented by the methods of classifying the collected factual material and linguistic observation of comparative constructions in order to distinguish comparatives recorded in the text of the story according to the groups listed above; and the method of semantic analysis to identify the semantic structure of comparatives and logical-semantic connections between the components of comparative constructions with an emphasis on such a component as objects of comparison.

We consider the further study of the features of Osip Nazaruk's comparatives (based on the material of his historical story "Roksolyana") as a prospect for future scientific research, which involves paying attention to another component of these structures, namely, subjects of comparison.

Key words: artistic comparisons, lexical-semantic content, folk-poetic parallels, individual-author comparisons, idiostyle.

Постановка проблеми. Художня та публіцистична творчість українського письменника початку ХХ століття Осипа Назарука є, на нашу думку, дуже цікавою і в той же час недостатньо вивченою сторінкою в історії української літератури.

Мова його творів, зокрема історичної повісті «Роксоляна», лише останнім часом стала предметом наукових лінгвістичних студій. Нашу увагу привернули правописні норми, притаманні носіям української мови на підпольських землях на початку ХХ століття, які знайшли відображення в тексті цього твору, що вийшов друком у Львові 1930 року, а також порівняльні конструкції як елемент мовно-образної системи письменника та ознака його ідіостилю. Дослідження компаративем, вжитих Осипом Назаруком у тексті повісті, раніше виконане нами з метою схарактеризувати структурне розмаїття порівняльних конструкцій, на нашу думку, має бути доповнене вивченням їхнього лексико-семантичного наповнення, що є, з одного боку, відображенням авторських образних асоціацій, його естетичних уподобань та життєвих спостережень, а з іншого, неперевершеним інструментом створення образності та емоційної наповненості глибоко психологічного тексту цього художнього твору, про який сам письменник в примітках і поясненнях писав: «Нехай же ся перша спроба – вжитися в ті часи, заохотить письменників будучих поколінь української нації – краще і лучше представити ту епоху й найвеличнішу постать її, яка століттями звертатиме увагу на себе. Бо ставши своєю красою жінкою Султана виключно своїм блискучим умом і волею стала вона необмеженою панею двора і великої держави» [1, 297]

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Оскільки мовні побудови порівняльного типу є не лише окрасою будь-якого художнього тексту, а й активно застосовуваним авторами засобом вираження думок і почуттів, сприймання й осмислення навколишнього світу, вони були з давніх-давен і є донині предметом активних лінгвістичних досліджень науковців.

Українські філологи у своїх наукових спостереженнях останніх років, по-перше, виявляють інтерес до структурних особливостей порівняльних конструкцій та їхніх граматичних ознак (Г.Конторчук [2], В. Герман та Н. Кириленко [3], О. Межов [4], І. Кучеренко [5], М. Плющ [6], М. Заоборна [7]), також у порівнянні з аналогічними явищами в інших мовах (Н. Гут [8]), по-друге, зосереджені на вивченні семантики компаративем. Другий напрям досліджень сфокусовано на аналізі в художніх текстах окремих письменників семантики суб'єктів та об'єктів у складі компаративем, їхніх стилістичних особливостей та експресивно-виражального потенціалу в мовно-образній системі прозового чи поетичного тексту, на виокремленні певних семантико-тематичних груп у їхньому складі. Наприклад, Н. Шатілова дослідила використання порівнянь на матеріалі творів Сидора Воробкевича [9], Г. Ковальова, К. Зубенко – в гумористичному дискурсі Є. Гуцала та О. Ільченка [10]; О. Гаврилюк, О. Конєєва – в поезії Віталія Білозіра [11]; М. Баган і В. Заскалета – в романі-колажі Дмитра Кешелі «Родаки» [12], Н. Хараман схарактеризував порівняння в образній системі «Щоденника Олександра Довженка» [13], В. Городецька – у поезії Василя Стуса [14], С. Рошко – в українському фольклорі [15], Н. Сизоненко – на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад» [16], А. Свашенко – в прозі О.Кобилянської [17] тощо. Кожне таке проведене дослідження є цінним матеріалом для створення одного із сегментів ідіостилю того чи іншого письменника.

Постановка завдання. Мета дослідження – здійснити аналіз лексико-семантичного наповнення компаративем в історичній повісті Осипа Назарука «Роксоляна» в декількох аспектах, а саме: описати ситуації їхнього використання в творі, а також схарактеризувати вживані письменником традиційні та індивідуально-авторські порівняльні конструкції. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) оновити та проаналізувати картотеку порівняльних конструкцій повісті «Роксоляна»; 2) дослідити та систематизувати компаративеми твору за аспектами, зазначеними вище. 3) визначити роль компаративних конструкцій та їхнє значення для реалізації авторського задуму.

У процесі дослідження було використано такі методи: аналітико-описовий з метою фіксації та систематизації фактичного матеріалу; порівняльний – для розмежування компаративем, зафік-

сованих у тексті повісті, за заявленими класифікаціями; та метод семантичного аналізу для виявлення смислової структури компаративем і логіко-смислових зв'язків між компонентами порівняльних конструкцій.

Джерелом ілюстративного матеріалу є текст твору «Роксоляна» (оновлена картотека компаративем складає 542 одиниці). Під час наведення цитат із тексту збережено авторський правопис.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням українського дослідника компаративем В.Кононенка, «виконання порівнянням пізнавальних, естетичних, лінгвокогнітивних, мовностилістичних функцій, передовсім у сфері художнього словомислення виводить його на рівень одного з визначальних засобів текстотворення та образотворення» [18, с.18] Саме тому компаративеми є цікавим матеріалом для лінгвістичних студій, які дозволяють проаналізувати та схарактеризувати індивідуально-авторський почерк письменника, який часто базується на використанні цих форм.

До основних ситуацій, коли Осип Назарук активно послуговується порівняльними конструкціями в тексті повісті «Роксоляна» слід віднести зображення:

а) портретних та особистісних характеристик персонажів повісті: «… з волоссєм *чорним як смола* і *грубим як конячі гриви*» [18, с.22]; «Вона була наймиліша, *мов васильок пахуча*» [18, с.49]; «Пішла в товпі *чорних як уголь* євнухів» [18, с.78]; «Мав *чорні як терен*, блискучі очі» [18, с.82]; «Ум її був острий *як бритва* і *ясний як огонь*» [18, с.184]; «Гарна *як ангел з синими очима*» [17, с.261];

б) картин природи, на тлі яких відбуваються події твору: «Дерева в саду *немов занялися* червеню і *немов червоний пожар* обняв сад» [18, с.5]; «Море, *гладке мов дзеркало*, *посріблене сяйвом місячного блиску*» [18, с.103]; «А дощ так плакав по садах султанських, *як плаче дитина за матірю*» [18, с.239];

в) самих подій, що вибудовують сюжетну лінію і визначають долю персонажів: «*Мов тепла, ясна водиця в купелі* обіймала її дивна наука тодішнього меткого заходу» [18, с.49]; «Й увійшла в судейську салю з плачем, але твердо, *якби сама мала в нім судити*» [18, с.186]; «І стогнала земля, і стогнали гори від тягару гармат і від полків Сулеймана, що *мов величезні дими* оточили широким перстенем найбільшу християнську кріпость над Дунаєм» [18, с.261];

г) душевного стану дійових осіб, який постійно перебуває в русі внаслідок тих чи інших змін в їхньому житті: «Серце в ній билося *як пташка в клітці*» [18, с.20]; «…на саму думку про те рамена їй пружилися *мов сталеві пружини*» [18, с.48]; «Був такий утомлений, що виглядав *як розпряжений лук*» [18, с.264].

Крім зазначеного, розмаїття художніх компаративем, зафіксованих нами в історичній повісті «Роксоляна», з точки зору їхнього лексико-семантичного наповнення можна розподілити на дві групи, а саме: на традиційні порівняння та індивідуально-авторські порівняльні конструкції.

До складу традиційних компаративем, по-перше, слід включити лінгвокультурні мовні одиниці, що відображають стереотипні для тієї чи іншої культури сприйняття та оцінку життєвих реалій з використанням традиційних лексем-образів, закріплених у народній свідомості протягом тривалого часу, а по-друге, компаративеми фразеологічного типу, тобто сталі порівняльні звороти, які також є узвичаєними формами, що додають мові художнього тексту більш емоційного забарвлення.

Науковець Шатілова Н.О., аналізуючи мовно-образну систему художнього тексту на матеріалі творів Сидора Воробкевича, зазначала щодо традиційних порівнянь наступне: побутова свідомість українців закріпила порівняння людини, її вдачі, поведінки з іншими істотами (тваринами, рослинами, комахами, птахами, плазунами тощо), що мають яскраво виражені й добре відомі мовцеві характеристики. [9, с.96];

Порівнявши згадуваний вище аналіз з мовно-образною системою Осипа Назарука, можна одночасно констатувати і певну схожість, і певну відмінність лексем-образів, що вербалізуються в компаративемах аналізованої нами повісті у назвах об'єктів природи: а) *тварин* (кіточка, овечки, собаки, мишка, віл, бик, вивірка-білка, вовк, лев, левиця, верблюд, осел, тигр); *рослин* (калина, черешня, яблінка, осика, ялиця, терен, васильок, лілея, роза, ясмин, виноград, помаранчі, гранати, цитрина); *птахів* (соловейко, голубиця, гусак, курка, орел, шуліки, круки); *плазунів* (гадина, змій, вуж); *комах* (метелик, цвіркун, оси, пчола, мушки-світляники, мурашка).

Відмінність полягає в тому, що наведений перелік зоонімів та флоронімів в ролі об'єктів порівняння в повісті Осипа Назарука відображає не лише українську, а й східну флору й фауну, створюючи, з одного боку, у тексті повісті український національний колорит («Вже тьохкало серденько в груди. Спочатку *мов цвіркун в житі* – зривано, незначно. Нарешті розтьохкалося, *як соловейко в калині*» [1, с.71]), а з іншого – комбінуючи його

з культурним світобаченням жителів мусульманської країни («Маю одну дівчину, *білу як сніг на Ливані*, *свіжу як овоч с нестертим пухом*, *солодку як виноград з Кипру*, з *грудьми твердими як гранати з Базри*, *з очима синими як туркус* , що приносить щастя…» [1, с.75]

Зроблений нами аналіз порівняльних конструкцій, вжитих Осипом Назаруком, до того ж фіксує особливість у використанні ним традиційних порівнянь, які дуже рідко побудовані автором у формі прямої паралелі «суб'єкт – об'єкт». Хоча й такі порівняльні моделі мають місце в тексті твору. Тому наведемо для ілюстрування деякі приклади: «Тихо *як кіточка* перейшла попри султанську сторожу» [1, с.131]; «Виглядали ніжно *як квіточки лілеї*» [1, с.197]

У переважній же більшості випадків автор, вживаючи традиційні назви, послуговується складними порівняльними реченнями або якщо й простими, то неодмінно ускладненими дієприслівниковими чи дієприкметниковими зворотами, які наближають традиційні порівняння до художніх, образних, створюючи не просто пряму паралель «суб'єкт – об'єкт», а певний контекст для використаного образу. Наприклад, «І довго читала їх тай навіть виписувала з них старинну мудрість *як пчола, що збирає мід, де зустріне його*» [1, с.276]; « …чулася міцна, *як ранена львиця, що боронить своє молоде*…» [1, с.182]; «Почала бігти парком дрібними ніжками, *оглядаючись на нього як молода вивірка-білка*» [1, с.115]; «Море гладке *мов зеркало, посріблене сяйвом місячного блиску*» [1, с.103]

Текст повісті Осипа Назарука, крім наведених вище зоонімів, флоронімів, багатий на порівняльні конструкції, об'єкти яких можна класифікувати за іншими семантичними групами.

Науковиці О. Гаврилюк, О. Конєєва, аналізуючи компаративні конструкції в поезії Віталія Білозіра, розробили детальну класифікацію об'єктів порівняння саме за семантичним принципом.[11]

Скориставшись нею, можна констатувати, що в тексті повісті О. Назарука присутні майже всі виділені науковицями групи, окрім назв споруд і будинків: часові (4), просторові (4) та абстрактні поняття (12), соматизми (11), конфесійні назви (13), матеріально-речовинні назви (31); назви предметів, створені людиною (27), та назви явищ і об'єктів природи (44).

І хоча переважну більшість лексем, що виконують функцію об'єктів порівняння слід віднести до узвичаєних, часто вживаних (кришталь, золото, срібло, нектар, вино, молоко з числа матеріально-речовинних назв; дзеркало, пісня, свічка, молоток, бритва, ніж тощо – з переліку назв предметів, створених людиною; вогонь, пожар, повінь, промінь, озера, тучі, сонце, вихор, вітер, водиця, буря, звізди – з числа назв явищ та об'єктів природи), письменник застосовує й нестандартні лексеми, які не можна віднести до групи народнопоетичних, традиційних. Повернемося до їхнього розгляду під час аналізу індивідуально-авторських компаративем.

Крім зазначеного вище, не можна оминути увагою й застосування Осипом Назаруком достатньої кількості порівняльних фразем, тобто стійких словосполучень, у яких один компонент визначає значення іншого, оскільки вони також є мовними одиницями, зафіксованими у свідомості представників певної культури у формі кліше. Частина таких фразем базується на використанні традиційних у певному контексті іменників: «… сказала *лагідним як оксамит тоном*» [1, с.68]; «ти ж бідна дівчина далекої країни… одна одинока, *як билина в полі*» [1, с.156], але переважна більшість їх у тексті є порівняльними фраземами дієслівного типу: «*дріжала як лист осики*» [1, с.76]; «Думка молодої невольниці *випрямилася мов струна*» [1, с.104]» «…переляканий Вірменин, що також *побілів як смерть*» [1, с.118]; «Мала враження, що воно *розбилося мов скло*» [1, с.12]; «жаль *стискав її серце мов кліщами*» [1, с.21]; «Вона *побіліла як стіна*» [1, с.43]

До групи компаративних фразеологізмів слід додати ще один із їхніх різновидів – сталі порівняльні звороти з іменною частиною складеного присудка, які емоційно описують певні фізіологічні стани персонажів повісті, викликані переляком, здивуванням, роздратуванням, фізичним або душевним болем: «Хвильку обоє *стояли* перед одтвореною й освітленою церквою, *мов задерев'ілі*». [1, с.10]; «Се так поразило Настуню, що вона *стала як непритомна*» [1, с.101]; «Молодий Сулейман притиснув її ніжно до себе і *йшов мов осліплений*» [1, с.111]; «Генуенець *сів як підкошений*» [1, с.117]; «Вся сторожа *стояла мов остовпіла*» [1, с.143]; «Той *вискочив* з кімнати *як опарений*» [1, с.185];

Отже, традиційні порівняння та фраземи в повісті О.Назарука належать одночасно до скарбниць народної мудрості української та східної культур, відрізняються відтворюваністю та усталеністю, використані в них образи є джерелом мовної експресії, різноманітних емоцій як позитивних, так і негативних і застосовані автором саме з цією метою.

Уживанням лише традиційних (узвичаєних) порівняльних конструкцій Осип Назарук не обмежується, часто створюючи власні, авторські компаративеми.

Науковці М. Баган та В. Заскалета в своїй роботі «Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння» слушно зазначили, що «індивідуально-авторські порівняння в структурі художнього тексту завжди відповідають задуму автора й спрямовані на встановлення якомога тіснішого зв'язку з читачем, виклик у нього не лише замилування, а й цілком самостійних рефлексій…, вони «становлять місткі ментально-емоційні комплекси, які кожен читач може інтерпретувати по-своєму…» [12, с.32]

Саме тому в повісті Осипа Назарука індивідуально-авторські порівняння є одним з найпотужніших засобів, за допомогою якого творяться психологічні портрети персонажів твору, описується їхня зовнішність, і взагалі відтворюється тогочасна атмосфера східної країни, в умовах якої відбувається становлення характеру головної героїні повісті.

Індивідуально-авторські компаративеми О. Назарука, на нашу думку, за типом самої порівняльної моделі, можна поділити на прості та ускладнені.

До першої групи слід віднести порівняння, які нагадують народнопоетичні простотою конструкції, але об'єктом порівняння в них виступають нетрадиційні лексеми, які є результатом фантазії автора та його особистого асоціативного сприйняття дійсності. Наприклад, «Комендант сторожі … щез *як камфора*» [1, с.185]; «І дрож перейшла його тілом як *електрична струя*» [1, с.108]; «… спадала рання мряка *як пух із ангельських крил*» [1, с.116]; «Властива кожній жінці жадоба забезпечення себе і будучого потомства відпочивала в її душі *як насичена боа*» [1, с.131]; «… тихо моргали зорі і ясний місяць сунув *мов млинове коло*». [1, с.132].

До другої групи ускладнених індивідуально-авторських компаративем віднесемо конструкції, переважно виражені складними порівняльними реченнями, часто додатково ускладненими різноманітними зворотами, які є відображенням світобачення автора, його філософії та системи цінностей і насичені складними образами, що мають виникати у свідомості читачів, спонукаючи їх до роздумів. Наприклад, «А потім кара Божа так певно надійде, *як йде пустинею напоєний верблюд*» [1, с.58]; «Якийсь внутрішній розрух опанував її душу, *мов орану весною земельку, в яку має западати насіння*» [1, с.127]; «Усміхнувся, *як усміхається в думці лев, що переходить попри нору мишки*» [1, с.107]; «Прекрасна хатун Хуррем … так уміє лучити святі думки Корану зі своїми думками, *як лучить великий будівничий Сінан благородні мармори з червоним порфіром*» [1, с.152]; «Се була любов жінки, що так знайшла свій предмет, *як знаходить туча шпиль гори, котрий освічує лискавками і б'є перунами*» [1, с.157]; « Думкою спочила на тих словах, що виринали з забуття в її мозку, *як на зеленім гиллю спочивала голубиця, вислана Ноєм з ковчега по потопі*» [1, с.167]; «Якесь страшне почуття справедливості пробудилося в нім, *мов ключ цілющої води, що добувається зі скелі*». [1, с.200]; «З роздертої душі її *немов запах кадила з жару кадильниці* підносилася молитва до Бога». [1, с.231]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження лексико-семантичного наповнення компаративем, використаних О. Назаруком у тексті повісті «Роксоляна», дозволяє зробити певні підсумкові умовиводи: для увиразнення своїх думок і почуттів, створення портретних та психологічних характеристик дійових осіб, опису картин природи та зображуваних подій автор активно послуговується цілою системою компаративем, до якої слід віднести традиційні, народнопоетичні порівняння, фраземи та індивідуально-авторські порівняльні конструкції, які можна поділити, на нашу думку, на прості та ускладнені.

Відмінністю мовно-образної системи компаративем О.Назарука є включення до фольклорних традиційних об'єктів порівняння лексем, що притаманні не лишу українській, а й східній культурі. Більш того, художня майстерність письменника дозволила йому створити певний прошарок порівняльних моделей, які простотою нагадують традиційні, а за змістом є образними, авторськими.

Індивідуально-авторські порівняння О. Назарука, як прості, так і ускладнені, непередбачувані та самобутні; використані автором, щоб досягти максимального ефекту у відображенні переважно портретних та психологічних характеристик персонажів і стану природи. Автор «Роксоляни» створює свої оригінальні порівняння з метою опертися не на загальновідомі асоціації та паралелі, закарбовані в пам'яті народній, а відтворити своє світобачення, задум, ставлення до тих чи інших реалій, зображуваних ним у творі.

Перспективою майбутніх наукових досліджень вважаємо подальше вивчення особливостей компаративем Осипа Назарука (на матеріалі його історичної повісті «Роксоляна»), приділивши увагу ще одному компоненту порівняльних структур, а саме, суб'єктам порівняння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Назарук О. Роксоляна. Жінка халіфа й падишаха Сулеймана Великого, завойовника і законодавця. Історична повість з 16-го століття. Львів: Репринтне відтворення видання 1930 року. 302 с.

2. Конторук Г. Структурно-семантичні особливості порівняльних конструкцій в історичній повісті Валерія Шевчука «Розсічене коло». *Волинь – Житомирщина.* 2010. №20. С. 261 -270

3. Герман В. В., Кириленко Н. І. Лінгвістичний статус порівняльних синтаксем у структурі простого речення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. № 208. С. 112–119.

4. Межов О. Синтаксичні конструкції порівняльної модальності в поетичних творах Тараса Шевченка. *Волинь філологічна: текст і контекст.* 2014. Вип.18. С.297-308

5. Кучеренко І.К. Синтаксичні функції порівняльних конструкцій. *Актуальні проблеми граматики: Зб. наук. праць*. Львів: Світ, 2003. С. 136-139.

6. Плющ М.Я. Орудний порівняння в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 1979. № 4. С. 29-36.

7. Заоборна М.С. Порівняльні конструкції в системі складного речення української мови: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. 28 с.

8. Гут Н.В. Безсполучникові порівняльні конструкції в українській та англійській мовах. *Система і структура східнослов'янських мов: Збірник наукових праць.* К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 5. С. 299 –306.

9. Шатілова Н.О. Порівняння в мовно-образній системі художнього тексту (на матеріалі творів Сидора Воробкевича) *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Том 34.(73) № 1. Ч.1. С. 92–97

10. Ковальова Г. М., Зубенко К. В. Компаративи як прагматичний аспект формування картини світу в гумористичному дискурсі Є. Гуцала та О. Ільченка. *Вісник Харківського національного університету імені В .Н. Каразіна. Серія: Філологія.* 2016. Вип. 74. С. 68–71.

11. Гаврилюк О., Конєєва О. Компаративні конструкції в поезії Віталія Білозіра як елементи ідіостилю митця: семантико-тематична класифікація об'єкта. *Вісник Харківського національного університету ім.. В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»* Вип. 97. 2025. С. 70–77.

12. Баган М., Заскалета В. Типологія порівняльних конструкцій за модулем порівняння (на матеріалі роману-колажу із стихій життя Дмитра Кешелі «Родаки». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2023 № 36 С. 30–40.

13. Хараман Н.О. Порівняння в образній системі «Щоденника Олександра Довженка». *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту: зб. наукових праць.* Вип. 9. Кривий Ріг, 2013. С. 626–631

14. Городецька В. А. Порівняння як ознака художнього ідіолекту (на матеріалі поетичного мовлення В. Стуса). *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії.* 2018. Вип. 17. С. 124–134.

1. 15.Рошко С.М. Семантико-синтаксичні особливості вираження категорії порівняння в українському фольклорі. *Закарпатські філологічні студії: наукове видання.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 36–40.

15. Сизоненко Н. М. Семантична структура компаративем за об'єктом порівняння (на матеріалі збірки новел М. Дочинця «Хліб і шоколад»). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* 2020. № 4 (335). С. 76–85.

16. Свашенко А.О. Порівняння в прозі О. Кобилянської. Творчість Ольги Кобилянської у контексті української і світової літератури (До 125-річчя з дня народження письменниці): *Тези допов. і повід. наук. конф.* Ч. 2. Чернівці: ЧДУ, 1988. С. 102–103.

17. Кононенко В. І. Категорія порівняння в лінгвокогнітивному вимірі: постмодерністський культурний дискурс. *Українська мова*. 2019. № 3. С.17–28

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’33:81’27:316.77(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.9

ЛЕКСИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ У СПІВВІДНОШЕННІ З МОВНОЮ НОРМОЮ: ПРОБЛЕМА ЗВУЖЕННЯ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

LEXICAL VARIABILITY IN RELATION TO LANGUAGE NORM: THE PROBLEM OF NARROWING SYNONYMOUS SERIES IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Тараненко К.В.,
orcid.org/0000-0001-6518-0426
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології та мовної комунікації
Національного технічного увніверситету «Дніпровська політехніка»

У статті проаналізовано співвідношення мовної норми та лексичної варіантності в сучасній українській мові в умовах активних соціокультурних трансформацій. Встановлено, що сучасний мовний простір характеризується посиленням нормативного контролю за лексичним вибором, що нерідко супроводжується звуженням синонімічних рядів і маркуванням окремих мовних одиниць як небажаних або ненормативних. Обґрунтовано, що така тенденція зумовлює виникнення суперечності між природною варіантністю мовної системи та прагненням до її уніфікації. Особливу увагу приділено явищу так званих псевдоросіянізмів – слів, які мають українську мовну традицію або спільнослов’янське походження, проте витісняються з ужитку через асоціативне пов’язання з російською мовою. На матеріалі лексикографічних джерел, текстів художньої літератури та сучасної мовної практики продемонстровано, що подібні процеси не завжди мають лінгвістичне підґрунтя, а часто зумовлені позамовними чинниками. Проаналізовано конкретні випадки функціонування лексичних варіантів, зокрема у межах синонімічних рядів і дієслівних відповідників, що засвідчують наявність семантичних, стилістичних і функціональних відмінностей між одиницями, які в сучасному мовному дискурсі нерідко ототожнюються. Доведено, що звуження синонімічних рядів призводить до втрати смислових і стилістичних відтінків, а відтак – до збіднення виражальних можливостей мови. Обґрунтовано необхідність збереження лексичної варіантності як важливого складника культури мови, що забезпечує її гнучкість, динамічність і здатність адекватно відтворювати різноманітність комунікативних ситуацій. Наголошено на потребі критичного осмислення сучасних нормувальних практик та врахування взаємодії норми й узусу у процесах мовного розвитку.

Ключові слова: мовна норма, лексична варіантність, синонімія, узус, культура мови, псевдоросіянізми.

The article examines the correlation between language norm and lexical variation in modern Ukrainian in the context of ongoing sociocultural transformations. It is established that contemporary language practice is characterized by an increasing tendency toward normative regulation of lexical choice, which is often accompanied by the narrowing of synonymic series and the stigmatization of certain lexical units as undesirable or non-standard. It is argued that this tendency creates a contradiction between the natural variability of the language system and the стремлення toward its unification. Special attention is paid to the phenomenon of so-called pseudo-Russianisms – lexical items that belong to the Ukrainian linguistic tradition or have common Slavic origins but are excluded from usage due to their perceived association with the Russian language. Based on lexicographic sources, literary texts, and contemporary language practices, it is demonstrated that such processes are not always linguistically grounded and are often determined by extralinguistic factors. The study analyzes specific cases of lexical variation, particularly within synonymic series and verb pairs, which reveal semantic, stylistic, and functional differences between units that are often treated as interchangeable in modern discourse. It is proved that the reduction of synonymic variation leads to the loss of semantic and stylistic nuances and, consequently, to the impoverishment of the expressive potential of the language. The necessity of preserving lexical variation as an essential component of language culture is substantiated, as it ensures flexibility, dynamism, and the ability of the language to adequately reflect the diversity of communicative situations. The importance of a critical approach to contemporary prescriptive practices and of considering the interaction between norm and usage in language development is emphasized.

Key words: language norm, lexical variation, synonymy, usage, language culture, pseudo-Russianisms.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовному просторі проблема культури мови набуває особливої актуальності, що зумовлено не лише внутрішньомовними процесами, а й потужними соціокультурними трансформаціями, які переживає українське суспільство. Мова в цих умовах постає не лише як засіб комунікації, а як один із ключових маркерів ідентичності, інструмент консолідації та репрезентації національного досвіду. Відтак підвищена увага до питань мовної норми, правильності та чистоти мовлення є закономірною й соціально вмотивованою.

Водночас сучасний етап розвитку української мови характеризується інтенсифікацією процесів кодифікації та унормування, що проявляється в активному обговоренні мовних засобів,

їхньої нормативності та доцільності в публічному й повсякденному вжитку. Особливо це стосується лексичного рівня, де питання вибору слова дедалі частіше набуває не лише мовного, а й ідеологічного та ціннісного виміру. У цьому контексті культура мови традиційно осмислюється як дотримання усталених норм літературної мови, що забезпечують зрозумілість, точність і доречність висловлювання. Проте така інтерпретація не вичерпує всього спектра явищ, пов'язаних із функціонуванням мови, адже мовна система, зокрема на лексичному рівні, характеризується варіантністю, семантичною і стилістичною диференційованістю.

З огляду на це особливого значення набуває питання співвідношення мовної норми та лексичної варіантності як взаємопов'язаних, але не тотожних категорій. Саме варіантність забезпечує гнучкість мовлення, його виражальні можливості та здатність відтворювати найтонші смислові й емоційні відтінки. Водночас у сучасній мовній практиці простежується тенденція до посилення нормативного контролю над лексичним вибором, що нерідко супроводжується звуженням синонімічних рядів і маркуванням окремих мовних одиниць як небажаних або ненормативних. Особливо показовим є випадок так званих псевдоросіянізмів – слів, які, попри їхню наявність в українській мовній традиції або спільнослов'янське походження, витісняються з ужитку через асоціативне пов'язання з російською мовою. Унаслідок цього виникає суперечність між природною багатоваріантністю мовної системи та тенденцією до її нормативного звуження, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві варіантність норми розглядають як закономірний спосіб її існування, що відображає діалектичну взаємодію стабільності й змінності в межах мовної системи. Як зазначають українські лінгвісти (В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Є. Карпіловська, Т. Коць, З. Валюх та ін.), варіантність мовної норми є не відхиленням від системи, а її органічною ознакою, що забезпечує гнучкість і розвиток літературної мови. Варіантність традиційно тлумачать як співіснування кількох рівноправних або функціонально диференційованих мовних засобів для вираження одного змісту, що зумовлено як внутрішньомовними, так і позамовними чинниками. У цьому контексті слушною є думка, що варіантність постає як спосіб існування мовної системи й норми [8, с. 45], відображаючи її динамічну природу та здатність до адаптації в різних комунікативних умовах.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування лексичної варіантності в сучасній українській мові та з'ясувати тенденції звуження синонімічних рядів унаслідок посилення нормативного регулювання лексичного вибору, зокрема через переоцінку окремих мовних одиниць як ненормативних або небажаних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим для розуміння природи мовної норми є також її двоїстий характер, на якому наголошували як українські, так і зарубіжні мовознавці. Зокрема, М. Пилинський, спираючись на праці попередників, підкреслював, що мовна норма водночас є явищем мовним і соціальним: з одного боку, вона ґрунтується на системних властивостях мови, а з іншого – формується та підтримується суспільством, відображаючи його потреби, цінності та історичні обставини [8]. Такий підхід дає змогу розглядати норму не як жорстко фіксований набір правил, а як результат постійної взаємодії мовної системи та мовної практики.

У цьому зв'язку особливого значення набуває поняття узусу, яке в сучасній лінгвістиці визначають як сукупність реальних мовних уживань, що склалися в мовній практиці носіїв [5, с. 112]. Узус відображає живий стан мови, її функціонування в різних сферах комунікації та нерідко випереджає кодифіковану норму або, навпаки, співіснує з нею в стані певної напруженості. Саме взаємодія норми та узусу зумовлює динаміку мовних процесів, зокрема появу, закріплення або витіснення варіантних форм.

Одним із найвиразніших виявів мовної варіантності є лексична варіантність, яка охоплює співіснування кількох номінацій для позначення одного чи близького за змістом поняття. У межах лексичної системи вона найчастіше реалізується через синонімічні ряди, що відзначаються семантичною близькістю, але водночас розрізняються стилістичними, емоційними чи функціональними відтінками. Саме ці відмінності забезпечують багатство й виражальні можливості мовлення, дозволяючи мовцеві обирати найбільш доречний засіб відповідно до комунікативної ситуації.

Дослідники наголошують, що синонімія як форма лексичної варіантності є важливим показником розвиненості мови, адже вона відображає здатність мовної системи до тонкого диференціювання значень. Водночас існування синонімічних рядів передбачає не лише наявність кількох мовних одиниць, а й їхню функціональну доцільність, зумовлену узусом і стилістичною нормою. Варто також ураховувати, що мовна норма, будучи історично змінною, формується під впли-

вом численних соціальних, культурних та ідеологічних чинників. Українська мова як національна мова українського народу тісно пов'язана з усіма сферами суспільного життя, виконуючи не лише комунікативну, а й ідентифікаційну функцію. У зв'язку з цим мовні процеси, зокрема на рівні лексики, відображають ширші суспільні трансформації, реагуючи на зміни в колективній свідомості та ціннісних орієнтаціях. Саме тому більшість дослідників (М. Пилинський, К. Горбачевич, Є. Карпіловська, Л. Мацько, М. Кочерган, Т. Космеда, Т. Коць, О. Тараненко, Н. Клименко та ін.) наголошують на нерозривному зв'язку мови й суспільства: мова не може існувати поза соціумом, як і суспільство не може функціонувати без мови [6, с. 27]. У цьому взаємозв'язку мовна норма постає як результат суспільного консенсусу, але водночас залишається відкритою до змін, що відбуваються в реальному мовленні.

Отже, мовна норма й лексична варіантність становлять взаємопов'язані аспекти функціонування мовної системи: норма забезпечує її впорядкованість і стабільність, тоді як варіантність – динаміку, гнучкість і стилістичне багатство. Узус, у свою чергу, виступає посередником між цими двома площинами, фіксуючи реальні мовні практики та впливаючи на подальший розвиток норми. Водночас сучасні мовні процеси засвідчують, що баланс між нормою та варіантністю може зазнавати порушення, що актуалізує потребу в детальнішому аналізі змін, які відбуваються на лексичному рівні.

Сучасні мовні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, актуалізують питання співвідношення мовної норми та лексичної варіантності, особливо в контексті посилення уваги до "чистоти" мовлення. На лексичному рівні це нерідко проявляється у прагненні до нормативного впорядкування словникового складу, що супроводжується переоцінкою окремих мовних одиниць і їх кваліфікацією як небажаних або ненормативних. У цьому зв'язку особливої уваги потребує явище так званих псевдоросіянізмів – слів, які в мовній практиці часто маркують як росіянізми, попри їхню наявність в українській мовній традиції або спільнослов'янське походження. Аналіз лексикографічних джерел і наукових праць свідчить, що значна частина таких одиниць має давню історію функціонування в українській мові та не може бути однозначно кваліфікована як запозичення з російської.

Отже, мовна норма й лексична варіантність становлять взаємопов'язані аспекти функціонування мовної системи. Водночас сучасні мовні процеси засвідчують, що баланс між ними може порушуватися. Саме це порушення особливо виразно простежується на рівні лексики – у процесах звуження синонімічних рядів. Розглянемо це на конкретному мовному матеріалі.

Прислівник *мимо* є питомим для української мови і зафіксований в словниках, а також творах класиків української літератури, які репрезентують різні історичні періоди розвитку мови. Наприклад: *А ти нічого не сказала, .. Мене неначе не пізнала, Назустріч мимо обійшла*. (П. Грабовський). *Облупана пустка стояла ще страшніша, ніж та, котру купив Хрущ. Люди знову стали .. відхрещуватись, як проходили мимо.* (Панас Мирний). *Шура, сміючись, впіймала за голову Маковея, що, пробігаючи мимо, саме підвернувся їй під руку.* (Олесь Гончар). *У парку було порожньо і страшно. Мимо проїхав патруль, але вона вчасно сховалася.* (Любко Дереш) [10]. Сучасні мовці ж воліють маркувати його як "суржик", "русизм", "не українське слово". Як тоді бути із похідними прислівниками *мимохідь, мимохіть, мимоволі* чи складнішими словотвірними утвореннями: *мимобіжний, мимовільний, мимолітний, мимомовлення (мимоговоріння), мимоплавний, мимохідний* тощо? Ці одиниці органічно функціонують у сучасній українській мові, що свідчить про системність і внутрішню продуктивність цієї лексеми. Подібні випадки засвідчують, що мовна практика не завжди відображає реальні системні властивості мови, а часто формується під впливом позамовних уявлень про "правильність".

Окрему групу становлять дієслівні синонімічні ряди, що демонструють варіантність у межах літературної норми. Так, дієслова *ждати, надіятися, дрижати* зафіксовані в українській мовній традиції й сьогодні здебільшого замінюються на *чекати, сподіватися, тремтіти*. Однак ці пари не є абсолютними дублетами: вони різняться стилістично, частотно або регіонально. Зокрема, *ждати* має розмовний або діалектний відтінок, хоча не має такого маркування: *Бжозовський ждав тиждень, ждав другий, а суду не було.* (І. Нечуй-Левицький). *Ждав на Параску, та вона не приходила.* (І. Франко). *Товариші ждуть команди.* (Олесь Гончар). *Воно якби Василь сміливіший, то ми, може б, і побралися; тільки він жде, поки батькові рік вийде [після смерті].* (Панас Мирний) [11]. *Ждали, ждали – і всі жданики поїли* – говоримо відчайдушно в ситуації, коли людина не дочекалась чогось.

Є. Д. Чак запевняла, що *надіятися* вживається в двох прямих значеннях. Це насамперед – «мати

надію», тобто «очікувати на щось радісне, приємне і бути впевненим у можливості його здійснення» [12, с. 58]. *Варто було в найскрутніші часи воєнних невдач, розминувшись у розбурханому морі народному, втративши всякий зв'язок між собою, все-таки надіятись – без листів*. (О. Гончар). Друге пряме значення дієслова *надіятися* – «покладатися на когось, щось». *Лід треба ламати, і мені здавалося, що я вже це роблю, а виявляється, що ні. Я не з того боку почав. Надіявся сам на себе, а сам багато не зробиш*. (Григорій Тютюнник).

У слові *сподіватися* дуже сильно відчувається семантичний струмінь «чекання», який має різні забарвлення. Передусім – очікування, поєднане з позитивними емоціями в зв'язку з переконаністю в здійсненні мрій. *Це мороз його заковує. Головою у сніг, ліктем у сніг, обидві руки під себе, і боком, боком на шлях, бо його мати вдома виглядає, Марта сподівається його, йому жити, працювати треба…* (М. Стельмах) [11]. Євгенія Давидівна висновковувала, що *надіятися* і *сподіватися* мають семантично спільні моменти: здатність виражати значення «очікувати на щось позитивне, радісне і бути впевненим у можливості його здійснення», тобто те, що виражає слово *надіятися* в першому значенні. І в контексті, який зумовлює вживання слова саме в такому значенні, можна поставити будь-яке з них [12, с. 59].

Розмежовував семантичні й стилістичні відмінності синонімів *сподіватися* й *надіятися* й Борис Антоненко-Давидович у праці «Як ми говоримо» [1, с. 73]. Утім, на вкрай популярному сайті «OnlineCorrector. Стилістичні помилки та помилки у слововживанні», що “дбає” про унормованість сучасної літературної мови, знаходимо таку рекомендацію: *Замініть характерне для розмовного стилю дієслово* ***надіятися*** *на стилістично кращий варіант:* ***мати надію, сподіватися*** [13].

На цьому ж сайті радять замінити слово *дрижати* на *тремтіти*. По-перше, незрозуміло куди тоді подіти українські *дрижаки*, по-друге, дієслово *дрижати* передає більш інтенсивний або експресивний стан, ніж *тремтіти*, по-третє, в сучасній українській мові ці значення воліють розділяти: дрижати стосується неживих предметів, які дрижать під впливом зовнішньої сили (вікна дрижали, стіни дрижали від вибуху; «тремтіти» позначає реакцію живої істоти на страх, холод, збудження чи хвилювання (він тремтів від страху, тремтіли руки). Це підтверджує й фразеологія: хто-небудь дуже хвилюється з приводу чого-небудь – *аж серце (або душа) тремтить*. Дуже гучно, занадто голосно (що-небудь діється, відбувається) – *аж стіни (вікна чи двері) дрижать*. Витіснення таких форм із мовної практики зумовлює звуження можливостей стилістичного варіювання [2, с. 214].

Особливо показовими є сучасні рекомендації мовних ресурсів, які пропонують механічні заміни без урахування семантики. Це свідчить про спрощене розуміння мовної норми.

Аналогічні процеси спостерігаємо й у групі дієслів *бритися, прокидатися, жарити*, які співвідносяться з формами *голитися, прокидатися/пробуджуватися, смажити*. Зокрема, *бритися* є нормативним варіантом поряд із *голитися*, але може мати інші стилістичні відтінки або вживатися в різних комунікативних ситуаціях. Дієслово *жарити* функціонує поряд зі *смажити*, проте в розмовному мовленні може позначати інтенсивнішу або тривалішу дію. *Прокидатися* є загальновживаним, але співвідноситься з іншими варіантами, що формують синонімічний ряд.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасні мовні процеси в українській мові характеризуються одночасною дією двох взаємопов’язаних тенденцій: з одного боку, активізацією процесів кодифікації та унормування, з іншого – звуженням лексичної варіантності, зокрема у межах синонімічних рядів. Установлено, що посилення нормативного контролю над лексичним вибором нерідко супроводжується спрощеним трактуванням мовної норми та ігноруванням семантичних і стилістичних відмінностей між варіантними одиницями.

Доведено, що значна частина мовних рекомендацій щодо вилучення окремих лексем із активного вжитку ґрунтується не на системних характеристиках мови, а на позамовних чинниках – ідеологічних, емоційних або асоціативних. Це, зокрема, стосується так званих псевдоросіянізмів, які, попри свою історичну присутність в українській мовній традиції, зазнають необґрунтованої маргіналізації. Унаслідок таких процесів відбувається редукція синонімічних рядів, що призводить до втрати семантичної диференціації, стилістичних відтінків і, відповідно, звуження виражальних можливостей мовлення. Натомість лексична варіантність постає як важливий показник розвиненості мовної системи, її гнучкості та здатності до адаптації в різних комунікативних умовах.

Отже, збереження лексичної варіантності слід розглядати як одну з ключових умов повноцінного функціонування мовної норми, а також як необхідний чинник розвитку культури мовлення.

Баланс між нормою та варіантністю забезпечує як стабільність мовної системи, так і її динамічність. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні механізмів взаємодії норми й узусу на різних рівнях мовної системи, зокрема у корпусному аналізі сучасного мовлення, дослідженні мовної свідомості носіїв української мови, а також у вивченні впливу медіа та цифрових платформ на формування мовних норм і мовних уподобань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 256 с.
2. Єрмоленко С. Я. Сучасна українська літературна мова: стилістика. Київ : Вища школа, 2001. 320 с.
3. Карпіловська Є. А. Лексична система сучасної української мови: динаміка та структура. Київ : Інститут української мови НАН України, 2004. 304 с.
4. Космеда Т. А. Соціолінгвістика. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 256 с.
5. Коць Т. А. Лексична норма сучасної української літературної мови. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 280 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2010. 464 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Культура української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
8. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
9. Русанівський В. М. Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1973. 312 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
11. Словник української мови : у 20 т. Київ : Наукова думка, 2010–2018.
12. Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів. Київ : Радянська школа, 1980. 192 с.
13. OnlineCorrector. Стилістичні помилки та помилки у слововживанні. URL: https://onlinecorrector.com (дата звернення: 30.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 78 (038):81’374
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.10

ПРИНЦИПИ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ ТЕРМІНІВ ФОТОГРАФІЇ

PRINCIPLES OF ADAPTING BORROWED PHOTOGRAPHY TERMS

Теглівець Ю.В.,
orcid.org/0000-0002-7221-7554
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

У наукових дослідженнях останніх десятиліть особливу увагу приділяють процесам чужомовного впливу на національні терміносистеми, що зумовлено не лише інтенсивністю міжкультурної комунікації, а й стрімким розвитком технологій, які потребують номінування нових понять. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу процесів адаптації запозичених термінів у терміносистемі фотографії з урахуванням сучасних мовних тенденцій. Мета статті полягає у виявленні та систематизації основних принципів адаптації запозичених термінів фотографії.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що процес адаптації запозичених термінів фотографії реалізується на кількох рівнях мовної системи. Фонетична адаптація полягає у відтворенні звукової форми одиниць мови-джерела засобами, що є максимально наближеними до фонетичної системи мови-реципієнта. Її можна реалізувати за допомогою передавання звучання чужомовного слова (транскрипція) або відтворення його графічної форми (транслітерація). Калькування як спосіб адаптації запозичених термінів передбачає відтворення структурно-семантичної моделі слова або словосполучення мови-джерела за допомогою власних мовних засобів. Калькування орієнтоване на передачу змісту, що дає змогу інтегрувати нові поняття без прямого запозичення чужомовної форми. Словотвірна адаптація сприяє формуванню нових одиниць і підвищує рівень системності термінології. Семантична адаптація – це зміна або уточнення значення чужомовної одиниці відповідно до потреб галузі. У термінології фотографії вона через звуження, розширення, спеціалізацію та метафоризацію значення.

Отже, встановлено, що принципи адаптації запозичених термінів фотографії реалізуються на всіх мовних рівнях і відображають загальні тенденції розвитку української наукової мови.

Ключові слова: термінологія, термін, терміносистема, фотографія, запозичення.

In recent decades, scholarly research has paid particular attention to the processes of foreign-language influence on national terminological systems, driven not only by the intensity of intercultural communication but also by the rapid development of technologies that require the naming of new concepts. The relevance of this study is obusловлена the need for a comprehensive analysis of the processes of adaptation of borrowed terms in the terminology of photography, taking into account current linguistic trends. The aim of the article is to identify and systematize the main principles of adapting borrowed terms in photography.

The analysis of empirical material shows that the process of adapting borrowed photographic terms is implemented at several levels of the language system. Phonetic adaptation involves reproducing the sound form of source-language units using means that are максимально близкими to the phonetic system of the recipient language. It can be achieved through the transmission of pronunciation (transcription) or the reproduction of the graphic form (transliteration). Calquing as a method of adapting borrowed terms involves reproducing the structural and semantic model of a word or phrase from the source language by means of the recipient language. It is oriented toward conveying meaning, which allows the integration of new concepts without direct borrowing of foreign forms. Word-formation adaptation contributes to the creation of new lexical units and enhances the systematic nature of terminology. Semantic adaptation is understood as the modification or specification of the meaning of a borrowed unit in accordance with the needs of the field. In photographic terminology, it is realized through narrowing, expansion, specialization, and metaphorization of meaning.

Thus, it has been established that the principles of adaptation of borrowed photographic terms are implemented at all linguistic levels and reflect the general trends in the development of the Ukrainian scientific language.

Key words: terminology, term, term system, photography, borrowing.

Загальна постановка проблеми. Розвиток мовних систем відбувається в умовах інтенсивної міжкультурної комунікації, що істотно впливає на формування та функціонування спеціалізованих терміносистем. Проблему запозичення та адаптації термінів розглядають як одну з основних у межах термінознавства, соціолінгвістики та лінгвокультурології. Це зумовлено тим, що терміни, на відміну від слів загальновживаної лексики, виконують функцію точного позначення спеціалізованих понять, а отже, потребують високого рівня системності, однозначності та нормативності [4]. Сучасні терміносистеми характеризуються відкритістю та динамічністю, що зумовлює постійне оновлення їхнього складу, зокрема шляхом запозичень, які, однак, не завжди проходять повноцінну мовну інтеграцію [3]. Однією з таких динамічних і відкритих до інновацій галузей є фотографія, яка поєднує технічний, мистецький і комунікатив-

ний компоненти. Унаслідок цього відбувається систематичне поповнення її термінного складу за рахунок чужомовних запозичень, що відображають нові технологічні процеси, інструменти, практики знімання та оброблення зображень тощо.

З одного боку, інтенсивне проникнення чужомовної лексики сприяє інтеграції української термінології у світовий науково-технічний простір, забезпечуючи взаєморозуміння між фахівцями різних країн. З іншого боку, відсутність чітких норм і принципів адаптації призводить до появи варіантних форм, що можуть ускладнювати професійну комунікацію, знижувати рівень стандартизації та створювати труднощі у навчальному й науковому дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу процесів адаптації запозичених термінів у терміносистемі фотографії з урахуванням сучасних мовних тенденцій.

Мета статті полягає у виявленні та систематизації основних принципів адаптації запозичених термінів фотографії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових дослідженнях останніх десятиліть особливу увагу приділяють процесам чужомовного впливу на національні терміносистеми, що зумовлено не лише інтенсивністю міжкультурної комунікації, а й стрімким розвитком технологій, які потребують номінування нових понять. Проблеми чужомовних запозичень у своїх працях розглядали такі науковці, як І. Барнич [1], С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець [2], І. Казимирова, Н. Халіновська, Л. Яценко [3], І. Кочан [4], Н. Краснопольська [5], А. Радчук [6] та ін. Дослідники зазначають, що мова, з одного боку, збагачується новими мовними одиницями, з іншого – відбувається витіснення власних елементів, які замінюються словами із подібним значення [6]. Ефективність функціонування запозиченого терміна залежить від ступеня його відповідності нормам мови-реципієнта та здатності виконувати номінативну функцію без втрати точності [2].

Виклад основного матеріалу. Терміносистема галузі фотографії формується як відкрита динамічна структура, у якій співіснують одиниці різного ступеня адаптованості. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що процес адаптації запозичених термінів фотографії реалізується на кількох рівнях мовної системи. Відповідно до сучасних підходів у термінознавстві доцільно виокремлювати фонетичний, морфологічний, словотвірний і семантичний рівні адаптації, що взаємодіють між собою та забезпечують інтеграцію чужомовних одиниць у мовну систему.

Фонетична адаптація полягає у відтворенні звукової форми одиниць мови-джерела засобами, що є максимально наближеними до фонетичної системи мови-реципієнта. Її можна реалізувати за допомогою передавання звучання чужомовного слова (транскрипція) або відтворення його графічної форми (транслітерація). При цьому ступінь адаптації може варіюватися від майже повного відтворення оригінального звучання до значної трансформації, зумовленої структурними особливостями української фонологічної системи. Вибір того чи іншого способу зумовлюється сукупністю внутрішньомовних і позамовних чинників. У цьому процесі відбувається заміна невластивих звуків найближчими відповідниками, а також узгодження наголосу відповідно до українських акцентуаційних норм [2]. Наприклад, термін zoom ([zuːm]), який в українській мові набуває форми зум, характеризується заміною довгого голосного [uː] на український [у] без збереження ознаки довготи, оскільки українська мова не має фонологічної опозиції за тривалістю голосних. Термін camera ([ˈkæmərə]) в українській мові реалізується як камера, що передбачає заміну голосного [æ] звуком [а], а також усунення редукованого голосного [ə], який не є характерним для української фонологічної системи. Термін pixel ([ˈpɪksəl]) адаптується як піксель, що передбачає заміну голосного [і] українським [і] та редукованого [ə] голосним [е]. У терміні filter ([ˈfɪltər]) спостерігаємо не лише заміну голосного [і] на [і], але й редукцію кінцевого голосного [ə], що призводить до формування форми фільтр. Термін flash ([flæʃ]) адаптується як флеш, де голосний [æ] передається через [е], що свідчить про варіативність фонетичної адаптації залежно від фонетичного оточення.

Показовим прикладом комплексної адаптації є термін *lens* ([lenz]) – *лінза*. У процесі його адаптації відбувається низка фонетичних перетворень, зумовлених відмінностями між фонологічними системами англійської та української мов. Передусім спостерігаємо заміну голосного [е] на [і], що пов'язано з тенденцією до підвищення голосного в адаптованій формі та узгодженням із фонетичними нормами української мови. Приголосні [l], [n], [z] загалом зберігаються, однак кінцевий приголосний [z] переходить у позицію перед голосним унаслідок подальшої морфологічної перебудови слова. Важливими

також є усунення односкладової структури та поява додаткового складу, що реалізується через введення голосного [а] та форманта *-з-а*.

Одним із важливих способів адаптації запозичених термінів у сучасній українській мові є транслітерація, що полягає у передаванні графічної форми слова мови-джерела засобами алфавіту мови-реципієнта. У терміносистемі фотографії цей спосіб адаптації набуває особливої актуальності, оскільки значна частина термінів функціонує в умовах цифрового середовища. Водночас він не завжди гарантує повноцінну інтеграцію терміна в мовну систему, оскільки зберігає його чужомовну графічну структуру або лише частково адаптує її. Значну кількість таких транслітерованих термінів фотографії запозичено з англійської мови (*гістограма, дагеротипія, мікрофотографія, плагін*, *фотосесія, бітмап, рендер*, *прев'ю*), з латинської мови (*аберація, градієнт, дисперсія, дисторсія, дифракція, експозиція*, *експонометр, композиція*), з французької мови (*байонет, кадр, каше, колаж, міра*), з німецької мови (*бленда*), з грецької мови (***амбротипія,*** *анастигмат*, *ахромат*, *діафрагма*, *калотипія*), з іспанської мови (*ласо*).

Транслітерація у терміносистемі фотографії виконує, насамперед, функцію збереження графічної ідентичності терміна та забезпечує його впізнаваність. Її використання часто супроводжується поєднанням із фонетичною та морфологічною адаптацією. Зокрема, у терміносистемі фотографії широко функціонують назви форматів файлів, які зберігають свою первинну латинську графіку: *JPEG, TIFF, PNG, RAW*. Ці одиниці не зазнають транслітерації у традиційному розумінні, а виступають як графічно незмінні терміни, що мають статус міжнародних стандартів.

Аналогічну тенденцію простежуємо у використанні назв програмного забезпечення для оброблення зображень – *Adobe Photoshop, Adobe Photoshop Lightroom, Adobe Bridge, ACDSee, Digital Photo Professional, Adobe Acrobat*. Збереження оригінальної графічної форми зумовлене тим, що такі назви функціонують як терміни, але не підлягають транслітерації, оскільки їхнє написання закріплене виробниками програмного забезпечення.

Окрему групу становлять назви сучасних AI-сервісів та нейромереж, що використовуються для оброблення фотографій, зокрема *ON1 Photo, Capture One AI, Remini AI, Imagen AI, Photolemur, Leonardo AI, RunwayML, BlueWillow*.

Калькування як спосіб адаптації запозичених термінів передбачає відтворення структурно-семантичної моделі слова або словосполучення мови-джерела за допомогою власних мовних засобів. Калькування орієнтоване на передачу змісту, що дає змогу інтегрувати нові поняття без прямого запозичення чужомовної форми. У термінології фотографії цей спосіб адаптації реалізується здебільшого на рівні складених термінів, водночас зберігаючи семантику чужомовного прототипу. Калькування може реалізуватися в повній і в частковій формі. Під час повного калькування всі слова перекладено українською мовою: *burst shooting – серійна зйомка,* depth of field – глибина різкості, *double exposure – подвійна експозиція, dynamic range – динамічний діапазон*, *long exposure – довга витримка,* rule of thirds – правило третини. У деяких термінах може змінюватися порядок компонентів відповідно до норм українського синтаксису: *image processing – оброблення зображення, color correction – корекція кольору,* exposure compensation – компенсація експозиції, *face recognition – розпізнавання обличчя, focus point – точка фокусу, image enhancement – покращення зображення, noise reduction – зменшення шуму,* white balance – баланс білого.

За умови часткового калькування частину словосполучення перекладено українською мовою чи транслітеровано, частину залишено без змін: zoom lens – зум-об'єктив, *wide-angle lens – вайд-об'єктив.* Такі гібридні утворення відображають перехідний характер адаптаційних процесів.

Перевагою калькування є його здатність забезпечувати зрозумілість і прозорість термінів, оскільки вони формуються з використанням уже відомих мовних елементів. Водночас цей спосіб адаптації має певні обмеження: буквальний переклад може призводити до появи громіздких або неприродних конструкцій, що не відповідають мовній практиці. Крім того, кальки можуть конкурувати із запозиченими формами, що впливає на варіативність і нестабільність терміносистеми. Відтак ефективність цього способу залежить від балансу між точністю перекладу та відповідністю мовним нормам, що потребує подальшого наукового осмислення та унормування.

Морфологічна адаптація передбачає пристосування запозичень до категорій роду, числа, відмінка, а також їхню участь у словотвірних процесах. Наприклад, до чоловічого роду належать такі терміни, як *сенсор, штатив, об'єктив, кадр, спалах, байонет, адаптер, софтбокс, рефлектор, стабілізатор, градієнт, пресет*

тощо. До жіночого роду – *камера, матриця, витримка, діафрагма, глибина, експозиція, різкість, корекція, текстура, контрастність, віньєтка, композиція, перспектива*. До середнього роду або невідмінюваних одиниць належать терміни *боке, відео, ласо, портфоліо, фото* тощо. Окремо варто відзначити морфологічну адаптацію назв осіб у сфері фотографії: *фотограф – фотографка, ретушер – ретушерка, оператор – операторка, дизайнер – дизайнерка*.

У контексті сучасного розвитку термінології фотографії словотвірна адаптація тісно пов'язана з впливом цифрового середовища, де нові терміни швидко поширюються та набувають нових форм. Це сприяє активізації деривaційних процесів, однак водночас ускладнює їхнє унормування. Ефективність словотвірної адаптації залежить від поєднання з іншими способами адаптації та відповідності мовним нормам, що потребує подальшого дослідження та унормування. Аналіз термінів фотографії свідчить, що словотвірна адаптація реалізується передусім через використання традиційних українських деривaційних моделей. Одним із найпоширеніших способів є суфіксальне творення, за допомогою якого від запозичених основ утворюються похідні слова різних частин мови: іменники (*діафрагма → діафрагмування, фокус → фокусування, кадр → кадрування, ретуш → ретушування, тон → тонування*), прикметники (*цифра → цифровий*, *портрет → портретний*, *студія →* студійний, *фокус → фокусний*), дієслова (*фокус → фокусувати, кадр → кадрувати*). Префіксальний спосіб реалізується через приєднання префіксів до запозичених основ, що сприяє формуванню нових термінів (*зйомка → перезйомка*, *експонувати → переекспонувати*, *недоекспонувати*, *візуалізація → превізуалізація*). Окрему групу становлять складні терміни утворені шляхом поєднання різних компонентів – *зум-об'єктив, світлокорекція, кольорокорекція, фотооброблення, макрофотографія, фотозона, фотокнига* тощо.

Семантична адаптація – це зміна або уточнення значення чужомовної одиниці відповідно до потреб галузі. Такі терміни можуть набувати специфічних значень, які відрізняються від їх первісного вживання. Наприклад, лексема *layer* означає «шар», як термін в графічних редакторах використовується для позначення окремого рівня зображення, який можуть редагувати окремо від інших. Термін *mask* первісно означає «маска» як фізичний об'єкт, однак у фотографії та графічних редакторах він позначає інструмент, який дозволяє вибірково застосовувати ефекти до частини зображення. Лексему *highlight* у загальновживаній лексиці використовують у значеннях «підсвічувати» або «виділяти», у фотографії такий термін позначає найсвітліші фрагменти зображення. Термін *shadow* («тінь») використовують у фотографії не лише у прямому значенні, а й як параметр оброблення зображення, що відповідає за темні фрагменти кадру. Лексему *grain* («зерно») застосовують для позначення візуального шуму або текстури зображення, що імітує плівкову фотографію. Нове значення в обох випадках формується на основі асоціативної подібності.

Основних причини семантичної адаптації пов'язані, насамперед, з культурними та технічними особливостями, оскільки технічні процеси чи інструменти можуть мати різні назви або функціональні особливості в різних країнах. Зокрема, деякі терміни можуть не мати точного відповідника в українській мові або терміни можуть змінювати своє значення чи отримувати нові відтінки в контексті професійного використання.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що адаптація запозичених термінів фотографії є складним багаторівневим процесом, який охоплює фонетичний, графічний, словотвірний та семантичний рівні. Кожен із них виконує специфічну функцію в інтеграції чужомовних одиниць, формуючи цілісну систему їхнього освоєння. Встановлено, що адаптація запозичених термінів фотографії відображає взаємодію глобальних і національних мовних тенденцій, поєднуючи прагнення до міжнародної уніфікації з необхідністю збереження мовної ідентичності. Подальші дослідження мають бути спрямовані на систематизацію принципів адаптації та розроблення рекомендацій щодо унормування термінології, що сприятиме підвищенню ефективності професійної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барнич І. І. Англійські запозичення в комп'ютерній термінології німецької *та* української мов. Львівський філологічний часопис. 2020. № 7. С. 13-18.

2. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Англіцизми у термінології фотосправи. *Південний архів (філологічні науки): збірник наукових праць*. 2017. № 73. С. 14-16.

3. Казимирова І. А., Халіновська, Н. О., Яценко Л. А. Наукова термінологія: проблематика, пошуки, перспективи. *Українська мова*. 2021. № 4. С. 49-59.

4. Кочан І. Іншомовні слова, калька чи національні відповідники? *Українська наукова термінологія: Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу»*. Київ: Наукова думка, 2009. №2. С. 9-26.

5. Краснопольська Н. Запозичення в українській термінології менеджменту. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 675. С. 125-130.

6. Радчук В. А. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Мовознавство*. 2002. № 2-3. С. 39-45

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 81’42:070
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.11

FROM EVALUATION TO ALIGNMENT: RHETORICAL PERSUASION IN JOURNALISTIC AUTOMOTIVE REVIEWS

ВІД ОЦІНЮВАННЯ ДО УЗГОДЖЕННЯ: РИТОРИЧНА ПЕРЕКОНЛИВІСТЬ У ЖУРНАЛІСТСЬКИХ АВТОМОБІЛЬНИХ РЕЦЕНЗІЯХ

Meleshkevych L.M.,
orcid.org/0000-0002-6537-8683
Candidate of Philology,
Associate Professor at the Department of English Philology and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University

The article investigates the linguistic and rhetorical mechanisms of implicit persuasion in contemporary journalistic automotive reviews. Positioned at the intersection of information and evaluation, this genre performs a dual communicative function: it provides expert-driven factual reporting while simultaneously shaping readers’ attitudes and judgments without resorting to overt recommendation. The study addresses the scholarly problem of how persuasion operates in professional journalistic discourse under conditions where direct prescriptive judgment would undermine credibility, objectivity, and genre legitimacy.

The research is grounded in classical rhetorical theory, primarily Aristotle’s conception of persuasion as the coordinated interaction of ethos, logos, pathos, and kairos (situational appropriateness), supplemented by modern discourse-analytic approaches to evaluation and stance. Journalistic automotive reviews are treated as persuasive evaluative texts in which influence emerges through discursive alignment rather than directive instruction. The empirical basis of the study consists of reviews published across diverse market segments, including electric vehicles, luxury and performance cars, family vehicles, and heritage models. This diversity enables a genre-wide examination of persuasive strategies while preserving discourse coherence.

The analysis demonstrates that persuasiveness in journalistic automotive reviews is realized through recurrent linguistic patterns, including evaluative vocabulary, structured comparison, concessive argumentation, hedging, metaphor, experiential narration, and reader-oriented stance markers. These features function collectively to guide interpretation, manage uncertainty, and construct professional authority. The study shows that rhetorical appeals rarely operate in isolation; rather, persuasion arises from their systematic interaction and contextual calibration. Logical reasoning is reinforced by experiential credibility, emotional resonance is constrained by journalistic norms, and contextual framing aligns evaluation with broader technological, cultural, and market conditions.

The scholarly contribution of the article lies in conceptualizing persuasiveness as a form of rational, ethically constrained alignment within journalistic discourse. By integrating classical rhetoric with contemporary linguistic analysis, the study expands the understanding of implicit persuasion beyond promotional and political genres and offers a replicable methodological framework for analyzing evaluative discourse in professional media contexts.

Key words: media discourse, text interpretation, journalistic automotive review, rhetoric, evaluative language, pragmatics, persuasiveness, stance marker.

У статті аналізуються мовні та риторичні засоби імпліцитного переконування в сучасних журналістських автомобільних рецензіях. Цей жанр, що поєднує інформування з оцінюванням, виконує подвійну комунікативну функцію: він не лише подає фактичну інформацію, засновану на експертному знанні, а й водночас формує оцінні орієнтації та судження читачів, уникаючи при цьому прямої рекомендації. Дослідження зосереджене на науковій проблемі функціонування переконування в професійному журналістському дискурсі за умов, коли явне оцінювання могло б підірвати довіру до тексту, його об’єктивність і жанрову легітимність.

Теоретичним підґрунтям роботи є класична риторика, насамперед арістотелівське розуміння переконування як взаємодії етосу, логосу, пафосу та кайросу (ситуативної доречності), у поєднанні з сучасними підходами дискурс-аналізу до вивчення оцінності та позиціонування мовця. Журналістські автомобільні рецензії розглядаються як оцінні тексти переконувального характеру, в яких вплив на читача здійснюється не через директивні настанови, а через дискурсивне узгодження аргументації, експертної позиції та контексту. Емпіричний матеріал охоплює рецензії на автомобілі різних ринкових сегментів, від електромобілів і сімейних моделей до автомобілів класу люкс і спортивних моделей. Така різноманітність забезпечує можливість комплексного аналізу персуазивних стратегій у межах жанру за збереження його дискурсивної цілісності.

Переконування у журналістських автомобільних рецензіях формується через стійкі мовні патерни, зокрема оцінну лексику, структуроване порівняння, аргументацію, ґеджування, метафоричне осмислення, наратив дос-

віду та орієнтовані на читача маркери позиції. У сукупності ці засоби впливають на інтерпретацію тексту читачем, знижують рівень невизначеності та конструюють образ професійної авторитетності автора. Показано, що риторичні апеляції зазвичай не функціонують ізольовано: переконування виникає внаслідок їхньої узгодженої взаємодії та контекстуального вживання. Логічна аргументація підкріплюється достовірністю досвіду, емоційна експресія обмежується нормами журналістської етики, а контекстуальне фреймування співвідносить оцінювання з ширшими технологічними, культурними та ринковими процесами.

Наукова новизна статті полягає в осмисленні переконування як форми раціонального й етично обмеженого узгодження в межах журналістського дискурсу. Поєднання класичної риторичної теорії з сучасним лінгвістичним аналізом дає змогу розширити уявлення про імпліцитне переконування за межі рекламного й політичного мовлення та запропонувати відтворювану методологічну модель аналізу оцінного дискурсу в професійних медійних практиках.

Ключові слова: медіадискурс, інтерпретація тексту, журналістська автомобільна рецензія, риторика, оцінна мова, прагматика, персуазивність, маркер позиції.

Introduction. In contemporary media environments characterized by informational abundance and intensified market competition, evaluative journalistic discourse has acquired heightened persuasive significance. Among such genres, journalistic automotive reviews occupy a particularly influential position, functioning as key mediators between complex technological products and non-specialist audiences. While ostensibly informational in purpose, these texts play a decisive role in shaping readers' attitudes, expectations, and evaluative orientations toward vehicles, brands, and broader mobility practices. The growing centrality of automobiles in debates surrounding sustainability, electrification, consumer identity, and technological innovation further underscores the topical relevance of automotive reviews as a site of linguistic and rhetorical inquiry.

Existing studies of persuasive discourse have traditionally focused on advertising, political communication, or overtly promotional genres, often marginalizing forms of influence that operate under the guise of neutrality, expertise, and critical judgment. Automotive reviews challenge such categorical distinctions: they are institutionally framed as independent, expert-driven evaluations, yet they simultaneously engage in subtle attitudinal guidance through language, framing, and evaluative structure. This dual communicative status raises an important theoretical problem for discourse analysis, namely, how persuasion is achieved and legitimated in genres where overt advocacy would undermine credibility and genre integrity.

Theoretical Background. The Aristotle's *Rhetoric* is a systematic and analytical treatise on the nature and practice of persuasion. Aristotle defines rhetoric as the capacity to discern the available means of persuasion in any given situation, thereby presenting it not as mere ornamentation or manipulation, but as a rational and ethically grounded discipline closely aligned with logic, psychology, and civic life. The work outlines three primary modes of persuasion such as *ethos* (the character and credibility of the speaker), *pathos* (appeals to the emotions of the audience), and *logos* (logical argumentation) and situates them within three rhetorical genres: deliberative, judicial, and epideictic discourse. The philosopher devotes sustained attention to issues of style, arrangement, and appropriateness, emphasizing the importance of fitting language and argument to audience, context, and occasion. Taken as a whole, the *Rhetoric* offers a comprehensive theory of persuasive communication grounded in practical judgment, ethical responsibility, and sensitivity to situational factors such as timing and propriety [1, 2, 3].

In their study *Kairos in Aristotle's Rhetoric*, Kinneavy and Eskin [4] note that although rhetorical scholars increasingly recognize the significance of *kairos*, understood as right timing and appropriate measure, Aristotle's treatment of the concept has been largely neglected or undervalued, particularly in comparison with Plato's more explicit discussion in the *Phaedrus*. They attribute this neglect partly to flawed reference tools and partly to a restrictive focus on the lexical term *kairos* rather than on its broader conceptual manifestations. To address these limitations, Kinneavy and Eskin undertake a systematic examination of Aristotle's explicit references to *kairos* in the *Rhetoric*, demonstrating its centrality to his rhetorical theory, especially in relation to emotional appeal, stylistic propriety, and argumentative practice. They argue that Aristotle's most consequential engagement with *kairos* appears indirectly in his definition of rhetoric and in his discussions of equity in both the *Rhetoric* and the *Nicomachean Ethics*, which together constitute some of the most influential ancient treatments of the concept.

Drawing on Aristotle's *Rhetoric*, Claudia Carbonell [5] reconceptualizes persuasion as a form of practical judgment rather than a technique of verbal influence. She argues that Aristotle's close association of rhetoric with dialectic situates rhetorical reasoning within domains characterized by evaluative choice,

probabilistic reasoning, and contextual constraint. In such settings, rationality is not grounded in demonstrative proof but in the capacity to orient audiences toward credible and reasonable judgments through the coordinated use of argument, character, and situational relevance. This interpretation is particularly pertinent to contemporary evaluative genres, where persuasion operates implicitly and must remain compatible with professional norms of objectivity and expertise. It provides a theoretical basis for analyzing how non-prescriptive discourse achieves influence by aligning logical reasoning, ethical authority, and contextual framing, allowing practical truth to emerge as a function of situated evaluation rather than overt recommendation.

Unresolved Problems and Research Tasks. Despite growing scholarly interest in evaluative and persuasive discourse, a number of theoretically and methodologically significant problems remain unresolved, particularly in relation to professional journalistic genres that operate under strong norms of objectivity and independence. While persuasion has been extensively examined in advertising, political communication, and promotional media, considerably less attention has been paid to genres in which influence must remain implicit in order to preserve credibility and genre legitimacy. As a result, the linguistic mechanisms through which persuasion is achieved without overt recommendation are still insufficiently theorized.

The **purpose of this study** is to analyse the linguistic and rhetorical mechanisms through which implicit persuasion operates in contemporary journalistic automotive reviews and to demonstrate how evaluative judgment in this genre functions as discursive alignment rather than explicit evaluative endorsement.

The **objectives of the study** are: 1) to conceptualize journalistic automotive reviews as implicitly persuasive evaluative texts; 2) to apply Aristotle's rhetorical categories (ethos, logos, pathos, and kairos) through their linguistic realizations in journalistic discourse; 3) to identify recurrent evaluative and stance-taking patterns that contribute to persuasive meaning.

Results and discussions. Journalistic automotive reviews are framed as evaluative texts in which persuasion is implicitly embedded. Although their overt communicative purpose is informational reporting specifications, test results, and driving impressions they subtly guide readers' attitudes through rhetorical framing, strategic concession, and evaluative lexis. Persuasion is achieved implicitly, under the guise of expertise rather than explicit recommendation.

This dual function is evident in both positive and ambivalent verdicts. For instance, the Infiniti QX80 review concludes:

Infiniti really nailed the QX80's fundamentals, but it's still missing some sizzle to really make it stand out from the crowd [6].

Here, praise *"nailed the QX80's fundamentals"* is immediately tempered by limitation *"missing some sizzle"*, positioning the reader as a rational arbiter of trade offs rather than a target of promotion.

In automotive reviews, Aristotle's four interrelated dimensions (ethos, logos, pathos, kairos) rarely operate in isolation. Quantitative performance data (logos) is frequently supported by experiential narration (pathos), legitimised by professional expertise (ethos), and situated within broader market or regulatory contexts (kairos).

Business oriented persuasion principles such as confidence, clarity, and lexical precision are embedded within journalistic discourse but strongly constrained by genre norms. Reviewers do not encourage purchase directly; instead, they allow persuasion to emerge through reasoned judgment.

This restraint is evident even in highly enthusiastic texts. The Ferrari 12Cilindri Spider is described in overtly affective terms:

This is a car for driving. This is a car for the heart [7].

Yet such declarations are embedded within experiential narrative and technical explanation, maintaining journalistic legitimacy while permitting emotional appeal.

Logos is realized through numerical data, structured comparison, and probabilistic framing. In automotive discourse, reviewers repeatedly contrast official figures with lived experience [8, 9, 10]. This contrast foregrounds epistemic caution and enhances trust.

Similarly, in the Ferrari 360 CS vs Porsche 911 GT3 comparison, logos takes the form of exhaustive performance benchmarking. Yet even here, the reviewer concedes the limits of quantification:

The Challenge Stradale used its high-tech high-buck composite units to great effect for a 60-to-0 stopping distance of 107 feet, with the 100-to-0 stop taking 298. But numbers can't convey the feeling of these binders [11].

Logos thus establishes credibility while simultaneously making space for emotional persuasion. Negative logos plays a comparable role in the Geely Starray EM i review:

"Long journeys in hilly terrain in the Geely Starray EM-i would be tiring and noisy [12].

Here, conditional phrasing and experiential grounding invite rational inference rather than emotional reaction.

Kairos is crucial in aligning vehicle evaluation with contemporary conditions. In performance discourse, the Alfa Romeo Giulia Quadrifoglio is framed as a response to emissions driven homogenization:

Some may baulk at the price, but the Quadrifoglio has a purity many of its rivals have lost [13].

Similarly, the Ferrari 12Cilindri Spider is positioned against electrification and turbocharging:

I practically hate myself for saying this, but I must: They just don't make them like this anymore, and I mean that literally. There are only six V12 cars on the market today, and just two are naturally aspirated [7].

Such framing activates cognitive dissonance in readers who value heritage and analogue engagement, resolving it by positioning the reviewed car as a rare refuge.

In pragmatic segments, kairos operates differently. *The Infiniti QX80* review situates the vehicle within an intensely competitive luxury SUV market dominated by the Escalade, explicitly addressing concerns about relevance, differentiation, and value.

Infiniti stuck the landing with its redesigned QX80, but is that enough to stand out in the ruthless, premium segment? [6].

Infiniti used to push that distinction much more aggressively, but when your primary adversary is the Cadillac Escalade, being truck-like isn't exactly a liability [6].

Ethos is constructed through professional experience, technical fluency, and reflexive self positioning. Reviewers frequently foreground their own testing conditions or skepticism, as in the Mercedes Benz GLS Off Road review:

And yet we couldn't shake our doubts. Given its luxury positioning and its size, the GLS isn't a poster child for off-roading, and the grounds of an assembly plant in Alabama aren't exactly Moab or the Rubicon. How much could we possibly experience? [14].

In the context of automotive reviews persuasion and credibility are constructed through narrative and ethos. A common rhetorical strategy is when the reviewer initially expresses skepticism or raises potential shortcomings about a vehicle. When these doubts are later resolved through testing or experience, the reviewer's evaluation becomes more convincing. The narrative arc from doubt to confirmation signals honesty, critical judgment, and experiential authenticity, thereby strengthening the review's persuasive impact.

In heritage or legacy-oriented automotive narratives, such as reviews of classic cars, reissues, or historically significant models, ethos does not arise from direct comparison with contemporary competitors but from historical proximity and designer or manufacturer testimony. Authority is established through access to original designers, archival knowledge, or firsthand historical insight. This proximity to the vehicle's origins lends credibility and evaluative weight, allowing the reviewer to make persuasive claims even when modern benchmarks or direct comparisons are unavailable. Thus, automotive reviews rely on narrative structure and ethos whether through experiential testing or historical authority to legitimize judgment and enhance persuasive force.

Pathos is most salient in performance and luxury reviews. The Lamborghini Temerario becomes *"four wheeled theatre*,*"* while the Ferrari 12Cilindri Spider is framed as a *"love letter to driving"* and even a *"spiritual retreat."* Metaphor, personification, and sensory imagery invite emotional identification and elevate driving from transport to experience.

Conversely, pathos functions defensively in negative or utilitarian reviews. In the Geely Starray EM-i, phrases such as *"inbuilt frustration"* and "*evil nanny"* actively discourage emotional attachment (English). In the Infiniti QX80 review, moderated language *"pleasant," "reserved," "lacking sizzle"* tempers enthusiasm without alienating the reader [6].

Across all cases, emotional language aligns reader attitude with reviewer stance, stabilizing the reviewer–reader–vehicle triad described by Balance Theory [15].

Throughout the analysed corpus of reviews, persuasiveness emerges as a multidimensional phenomenon:

Linguistic realisation of logos: data, benchmarking, hedging.

Linguistic realisation of ethos: expertise, testing authority ("*We drove…"*), historical testimony.

Linguistic realisation of pathos: imagery, metaphor, affect (Ferrari *"love letter,"* Lamborghini *"theatre"*).

Linguistic realisation of kairos: contextual framing (electrification, emissions pressure, interior).

This synthesis supports the conception of persuasiveness as alignment rather than manipulation.

Conclusions and Perspectives. The present study has demonstrated that journalistic automotive reviews constitute a coherent persuasive genre in which influence is achieved implicitly through rhetorical alignment rather than overt recommendation. The analysis shows that persuasiveness in this genre emerges from the systematic interaction of logical

reasoning, evaluative stance, professional credibility, emotional framing, and situational relevance. These components are not deployed independently but operate in coordinated patterns that guide readers toward particular judgments while preserving the genre's normative claims to objectivity, expertise, and critical distance.

The research establishes that Aristotle's rhetorical framework including ethos, logos, pathos, and kairos remains analytically productive for examining contemporary journalistic discourse, provided that these categories are operationalized through concrete linguistic realizations. In automotive reviews, logos is predominantly realized through structured comparison, numerical data, and hedging strategies; ethos through markers of expertise, experiential authority, and reflexive self-positioning; pathos through metaphor, imagery, and affective lexis; and kairos through contextual framing related to technological change, market competition, and cultural values. Persuasion, therefore, functions not as manipulation but as a form of guided evaluative judgment grounded in shared assumptions and contextual appropriateness.

The discussion points to clear **prospects for further research**. Future studies could expand the corpus quantitatively and geographically to examine cross-linguistic and cross-cultural variation in evaluative persuasion. Corpus-based or computational approaches may complement qualitative findings by identifying frequency-based patterns of evaluative lexis and stance markers. Further investigation could also explore reader reception and cognitive processing of implicit persuasion, thereby linking linguistic analysis more closely with experimental and psychological research on attitude formation.

REFERENCES:

1. Aristotle. Rhetoric. (W. Rhys Roberts, Trans.). Dover Publications, 2004. 196 p.
2. Aristotle. The Nicomachean Ethics. (A. Beresford, Trans.). Penguin Classics, 2020. 528 p.
3. Duerr S., Lange T., Gloor P. What Makes a Message Persuasive? Identifying Adaptations Towards Persuasiveness in Nine Exploratory Case Studies. *Computation and Language.* 2021. https://doi.org/10.48550/arXiv.2104.12454
4. Kinneavy J., Eskin C. Kairos in Aristotle's Rhetoric. *Written Communication.* 2000. Vol. 17, no. 3. P. 432–444. https://doi.org/10.1177/0741088300017003005
5. Carbonell C. Aristotle's Rhetoric as an Enhancement of Practical Reasoning. *Eidos.* 2023. Vol. 39. P. 12–37. https://doi.org/10.14482/eidos.39.120.357
6. Hurd B. 2026 Infiniti QX80 Review: Not Quite an Armada or an Escalade. April 10, 2026. URL: https://www.thedrive.com/car-reviews/2026-infiniti-qx80-review
7. Perez J. Ferrari 12Cilindri Spider Review: A Love Letter to Driving. March 20, 2026. URL: https://www.thedrive.com/car-reviews/ferrari-12cilindri-spider-review
8. Robbins A. BMW iX review: One of the smoothest EVs around – if you can live with the looks. April 9, 2026. URL: https://www.telegraph.co.uk/cars/bmw/bmw-ix-review-smooth-ev/
9. Wilkinson Sh., Braithwaite-Smith G. Peugeot E-208 review. April 10, 2026. URL: https://www.autoexpress.co.uk/peugeot/e-208#buying
10. Perez J. 2026 Porsche Cayenne Electric First Drive Review: Forget Your Expectations. This Is Better. April 27, 2026. URL: https://www.thedrive.com/car-reviews/2026-porsche-cayenne-electric-first-drive-review
11. Stone M. I Drove the Ferrari 360 CS and Porsche 911 GT3. Only One Will Make You Scream "Holy Sh-t!" April 10, 2026. URL: https://www.motortrend.com/reviews/2004-ferrari-360-challenge-stradale-vs-porsche-911-gt3-comparison-archive
12. English A. This Chinese family SUV is cheap to run but has plenty of inbuilt frustration. March 10, 2026. URL: https://www.telegraph.co.uk/cars/features/geely-starray-em-i-phev-max-review/
13. Robbins A. Alfa Romeo Giulia Quadrifoglio review: A performance saloon for the ages. March 18, 2026. URL: https://www.telegraph.co.uk/cars/alfa-romeo/alfa-romeo-giulia-quadrifoglio-review/
14. Priddle A. 2027 Mercedes-Benz GLS Off-Road Impressions: Hittin' the Dirt. April 7, 2026. URL: https://www.motortrend.com/reviews/2027-mercedes-benz-gls-off-road-ride
15. Heider F. The psychology of interpersonal relations. New York: Wiley, 1958. 322 p.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 811.111’38:811.111’34:82-1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.12

ФОНЕТИЧНІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПЕРФОРМАТИВНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Г. МАКСВЕЛЛА)

PHONETIC STYLISTIC DEVICES IN CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE PERFORMANCE POETRY (A CASE STUDY OF G. MAXWELL’S WORKS)

Мельниченко Г.В.,
orcid.org/0000-0002-6895-0999
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Лук’янченко І.О.,
orcid.org/0000-0003-4762-0736
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

У статті здійснено аналіз фоносемантичної організації поетичного доробку сучасних британських авторів на прикладі Гліна Максвелла. Дослідження ґрунтується на гіпотезі про реінтерпретацію традиційних звукових засобів в ідіостилі сучасних поетів. Метою дослідження є аналіз особливостей фонетичної організації сучасної перформативної англомовної поезії як засобу творення та передачі смислу та авторського ставлення. У роботі застосовано фоносемантичний, ритмікомелодійний і стилістичний методи аналізу для вивчення образів та їхніх функцій у структурі поетичного твору, а також описовий і компілятивний методи для систематизації засобів репрезентації авторського задуму в тексті та шляхів його реалізації в умовах живого виконання. Встановлено, що сучасні поети часто вдаються до звукописно-поетичних експериментів, зокрема верлібру, що створює можливість формувати індивідуальні поетичні правила, сприяє концентрації на образності та ідейному задумі, зменшенню дистанції між автором і реципієнтом, а також відтворенню проблематики сучасного життя. Наголошено, що визначальною рисою сучасної поетики є перформативність, яка виявляється в орієнтації поетичного тексту на слухача й сценічне виконання та призводить до породження думки в процесі читання. Аналіз фонетичних засобів у поетичних творах Гліна Максвелла дав змогу виявити системну організацію звукового рівня, що безпосередньо корелює з емоційно-семантичними та ідейними характеристиками текстів. З’ясовано, що Глін Максвелл реалізує переосмислення фонічних прийомів поетики на трьох рівнях: (1) на фоносемантичному рівні традиційні звукові засоби трансформуються з інструментів милозвучності у засоби створення психоакустичного напруження; (2) ритмомелодійний рівень характеризується варіативністю темпоритмів – від розмовного до маршового – кожен з яких виступає знаряддям тематичного змісту та емоційного дискомфорту і навіть краху; (3) композиційно-структурний рівень поєднує повне та неповне римування з анжамбеманом, що дає змогу маркувати смислові центри й наближати поетичний текст до динаміки живого мовлення.

Ключові слова: фоностилістика, фоносемантика, ритмомелодіка, фонетичні стилістичні засоби, поетичний ідіостиль, сучасна англомовна поезія, перформативна англомовна поезія.

The article offers an analysis of the phonosemantic organisation of contemporary British poetic discourse through the works of Glyn Maxwell. It is hypothesised that traditional sound devices undergo reinterpretation within the idiostyle of modern poets. Thus, the aim of the research is to study the specific features of the phonetic organisation of contemporary English-language performance poetry as a means of constructing and conveying meaning as well as expressing the authors’ attitude. The research methods included phonosemantic, rhythmic-melodic and stylistic methods of analysis to investigate poetic imagery and its functions within the structure of poetic works as well as descriptive and compilatory methods to systematise the means of representing the author’s intention in the text and the ways of its realisation in live performance. The analysis indicates that contemporary poets frequently resort to sound-based poetic experimentation, particularly through free verse, which allows for the development of individual poetic rules, promotes a focus on imagery and conceptual intent, reduces the distance between the author and the recipient, facilitates the representation of contemporary realities. The authors emphasise the performativity as the prominent feature of modern poetics. It is manifested in the orientation of the poetic text toward the listener and stage performance and contributes to the meaning creation in the very process of reading or recitation. The analysis of phonetic stylistic devices in Glyn Maxwell’s poetic works reveals a systematic organisation of the sound level which directly correlates with the emotional-semantic and conceptual characteristics of the texts. The study shows that Glyn Maxwell reinterprets phonetic poetic techniques across three levels: (1) at the phonosemantic level, traditional sound devices are transformed from instruments of euphony into means of creating psychoacoustic tension; (2) the rhythmic-melodic level is characterised by variability of tempo-rhythmic patterns – from conversational to march-like – each functioning as a vehicle of thematic content, emotional discomfort and even collapse; (3) at the compositional-

structural level, full and partial rhyme are combined with enjambment, providing the marking of semantic focal points and bringing the poetic text closer to the dynamics of live speech.

Key words: phonostylistics, phonosemantics, rhythm and melody, phonetic stylistic devices, poetic idiostyle, contemporary English-language poetry, English-language performance poetry.

Постановка проблеми. З переходом сучасного споживача до усномовного інформаційно-розважального дискурсу трансформуються вимоги до мови як засобу впливу. Зокрема, в умовах цифровізації контенту зростає роль звукового образу тексту. Епоха подкастів, відеопоезії та шортформ-відео спирається на фонетичні засоби для посилення емоційного та смислового ефекту, що підтверджує вагомий потенціал звукового арсеналу як інструменту смислостворення і стилістичної виразності. Традиційно провідну роль акустична палітра відіграє в поезії, адже саме в ній найповніше втілюються найцінніші ідеї прогресивних верств суспільства, реалізовуючи фоноемоційні, фоносемантичні і фонопрагматичні коди тексту. Усе вищесказане повною мірою підтверджує актуальність обраної проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Естетичній і виразній функції звуків присвячено чимало наукових розвідок вітчизняних і закордонних науковців. Зокрема, фоностилістичні особливості українськомовної поезії досліджують М. Акподжішері, В. Кікоть, С. Маді, Л. Мацько, Т. Мішеніна, О. Науменко, В. Сабліна та ін. У своїх роботах науковці дотримуються семантико-інтерпретаційного й когнітивно-рефлексивного підходів у контексті дослідження фоностилістичних аспектів поетичного мовлення, обґрунтовуючи значення фонетичної організації поетичного тексту як маркера смислу та авторського ставлення. Аналізуючи фонетичні засоби творення образності поетичного мовлення, Т. Мішеніна зазначає, що зіставлення звукових комплексів спричиняє виникнення оригінальних смислових ефектів і функціональне переосмислення звукопису [1, с. 90], та акцентує увагу на фоноемоційній палітрі соціальної рефлексії вірша, підкреслюючи доцільність використання фонетичних засобів не для надання філігранності, а й як засобу правдивого відображення дійсності та реалізації творчого покликання митця [1, с. 91]. Подібної ж думки дотримується С. Сабліна, яка, аналізуючи твори молодих українських поетів, констатує, що вони експериментують зі звуковою організацією мовлення, намагаючись осмислити складні буденні, філософські та соціальні явища сучасності [2, с. 110].

Значний внесок було зроблено в рамках дослідження фоностилістичного потенціалу іншомовних поетичних текстів. Група науковців акцентує увагу на неповторності звукової архітектури першотексту, яка втрачається під час інтерпретації і перекладу, реалізовуючи перекладознавчий підхід до досліджуваної проблеми. О. Науменко, наприклад, вивчає використання фоностилістичних прийомів Е. А. По як інструмент увиразнення та індивідуалізації мовлення поета. Аналізуючи основні фоностилістичні прийоми, якими послуговувався поет, вона робить акцент на внесені певних змін до авторського задуму під час перекладу творів та знебарвленні фоностильового образу першотвору, що відбувається в результаті авторського сприйняття перекладача [3, с. 5], що дає підстави інтерпретувати фоностиль поетичного тексту як фонетичний ідіолект, або ідіофон поета. Тієї ж думки дотримується В. Кікоть, який, досліджуючи твори Е. А. По, відводить важливе місце засобам поетичної фоніки як інструменту творення образів, настроїв, смислових і субсемантичних зв'язків і акцентує увагу на відповідності звукової організації поетичного твору під час перекладу [4, с. 76].

З функціонально-стилістичної точки зору проблему розглядає М. Акподжішері, який аналізує фонетичні стилістичні засоби як інструменти генерування смислу та вмістилище значення, що дозволяють автору зробити ідейний посил твору наочним для читача та розкрити глибинний зміст поезії через маніпуляцію фонологічними особливостями мови [5].

Окремі науковці підходять до окресленої проблеми з формально-аналітичної позиції. Зокрема, В. Маді, аналізуючи поезію XX століття, визначає найбільш домінантні типи алітерації, демонструючи, як саме звукова стратегія допомагає читачеві глибше сприймати текст [6].

Попри значний доробок у галузі фоностилістики поетичних текстів, недостатньо вивченими залишаються особливості звукоорганізації сучасної англомовної поезії в перформативному контексті, який дозволив би виконати аудіоцентричний аналіз живого виконання на сегментному й супрасегментному рівнях.

Постановка завдання. У межах нашої наукової розвідки метою було дослідити особливості фонетичної організації сучасної перформативної англомовної поезії як засіб творення й передачі смислу й авторського ставлення. Матеріалом

дослідження ми обрали твори сучасного британського поета й драматурга Г. Максвела (“No Special Day”, “On a Devon Road”, “The Byelaws”, “Rumpelstiltskin”, “The Breakage”), розраховані на слухове сприйняття. Методологія дослідження передбачала застосування фоносемантичного, ритмікомелодійного, стилістичного та інших видів аналізу для дослідження образів та їхніх функцій у структурі поетичного твору, а також описового та компілятивного методів для систематизації засобів відображення авторських задумів у тексті і шляхів їх реалізації в живому виконанні.

Виклад основного матеріалу. Характер світоглядних змін XXI ст. породив нову естетику та тип мислення, прагнення відтворити дух часу і проблеми сьогодення, що відобразилося на мові, як-от змісті та формі сучасних віршованих творів, часто радикальних і нетрадиційних. Треба зазначити, що сучасні поети часто вдаються саме до звукописно-поетичних експериментів, зокрема, верлібру – форми вільного вірша, яка надає автору безмежну свободу творчості й можливість створювати власні правила. Так, відмова від рими та суворого віршованого розміру дозволяє підбирати мовні одиниці заради смислу, а не звучання, що, у свою чергу, надає автору можливість зосередитися на образі та ідейному задумі, нівелювати дистанцію між ним і читачем, передати складний і швидкий темп сучасного життя тощо. Іншою особливістю є перформативність, що проявляється, по-перше, в орієнтації твору на слухача, на сцену та, як результат, підлаштування під живий слух; по-друге, в організації вірша як інструкції до дії, партитурності запису; по-третє, у дискурсивності, породженні думки в момент читання. Відсутність рими та перформативний характер сучасної поетичної творчості вимагають високого рівня майстерності для утримання уваги аудиторії, що, у свою чергу, передбачає ширший арсенал фонетичних засобів виразності, аніж традиційних форм.

Проблеми сучасного світу породжують відгук в серцях і думках активних представників суспільства, змушуючи їх шукати вихід у коротких формах писемної творчості – віршах, адже саме через свою обмеженість в мовному просторі такі форми мистецтва максимально ідейно сконденсовані. Ідейна палітра сучасних поетів дуже багатошарова та навантажена. Зазначимо, що особливо це відчутно в сучасній англомовній поезії, адже вона, як ніяка інша, переосмислює і глобалізаційні, і технологічні, і соціальні, і психологічні моменти. Так, у мережі її посилань можна зустріти проблеми кризи ідентичності, травми міграції, переосмислення історичних і соціальних процесів та перерозподілу достатку. Ці глобальні виклики та особисті переживання знаходять свій вияв у творчості популярних поетів нової хвилі, як-от А. Лімон, С. Армітиджа, О. Вуонга, Дж. Брауна, Г. Максвелла та В. Шайр, кожен з яких став унікальним голосом своєї культури, тоді як твори Р. Каур, Н. Гілла, Л. Діксона та К. Гулд навіть зробили поезію масовим культурним феноменом у соцмережах.

Як ми вже зазначали вище, у нашій науковій розвідці ми досліджували саме твори сучасного британського поета й драматурга Г. Максвела як представника цієї плеяди сучасних поетів, адже його поезії вважаються яскравим прикладом створення ефекту документалізації дійсності, спроби впорядкувати хаотичний напружений світ фонетичними засобами.

Платформами для аналізу авторської декламації віршів виступили архіви поезії Poetry archive (http://poetryarchive.org), the Atlantic Unbound (https://www.theatlantic.com/past/docs/unbound/poetry/maxwell.htm) та верифікована персональна сторінка автора у Facebook https://www.facebook.com/PoetGlynMaxwell/), головною особливістю яких є наявність записів голосів поетів, що краще допомагає зрозуміти їхній задум.

Для підрахунку кількісних показників та аналізу частотності фонем у відібраному текстовому корпусі виступили такі інструменти як Phonetic Counter (https://phoneticcounter.pythonanywhere.com) та The Frequentizer (http://akana.conlang.org/tools/frequentizer.html), що дали змогу визначити найчастотніші фонетичні прийоми створення естетико-смислового навантаження творів автора (див. Таблицю 1).

Аналіз фонетичних засобів у поетичних творах Г. Максвелла дозволяє виявити системну організацію звукового рівня, яка безпосередньо корелює з емоційно-семантичними й ідейними характеристиками текстів.

На фонічному (фоносемантичному) рівні в усіх досліджуваних віршах простежується домінування приголосних повторів, проте їхнє функціональне навантаження варіюється. Отримані результати свідчать, що автор активно використовує алітерацію для завершення образів й підсилення атмосфери, але якщо в переважній більшості це сонорні фонеми, то у вірші “On a Devon Road” це повтор приголосного [t], що створює ефект реверберації кроків по твердому ґрунтові в лісу та підсилює відчуття порожнечі, таємності і помилки в коді реальності від смерті тварини.

Таблиця 1

Фонетичні засоби створення естетико-смислового навантаження віршів Г. Максвелла, %

Твори / ФЗ	"No Special Day", 2013	"On a Devon Road", 1998	"The Byelaws", 2013	"Rumpelstiltskin", 1992	"The Breakage", 1998
Алітерація	[n], n= 4.9	[t], n=2.2	[n], n=3.2	[l], n=7.3	[w], n=13.8
Консонанс	[s], n=7.9 [t], n=16.3 [d], n=11.0	[t], n=16.3 [d], n=11.0 [n], n=11.0	[t], n=11.2 [n], n=8.2 [s], n=7.7	[t], n=16.0 [h], n=11.6 [s], n=11.0	[t], n=15.3 [r], n=13.9
Асонанс	[e], n=7.6	[e], n=27.7	[e], n=38.3	[e], n=36.8	[e], n=46.8
Анжамбеман	К=20	К=18	К=0	К=25	К=0
Ономатопея	К=0	К=12	К=0.5	К=0	К=0
Какофонія	К=130 (важкість вимови)	К=120 (важкість вимови)	К=50 (співучість)	К=70 (співучість, майже норма)	К=80 (співучість, майже норма)
Ритм	Розмовно-природний		Маршований	Гипнотично-монотонний	Маршований
Рима	неповна	повна неповна	повна	повна неповна	повна

Водночас сонорні алітерації в інших віршах так само не спрямовані на полегшення відчуттів або створення позитивно пофарбованих смислів. Так, наприклад, у вірші "No Special Day" приголосний [n] підсилює ефект заперечення й підкреслює потребу залишитися непоміченим, тоді як у творі "The Byelaws" ця ж фонема створює відчуття формального лабіринту, з якого безуспішно намагається вибратися герой. Аналогічно, у вірші "Rumpelstiltskin" сонант [l] пов'язується з темою обману й маніпуляції, що пояснюється звичною для англійської фоносемантики асоціацією цієї фонеми з концептами брехні, ілюзії та прихованих намірів. Алітерація [l] має гіпнотичний вплив на слухача: вона вводить в оману, присипляє пильність. На перший погляд, м'який [w] працює на тему краху у вірші "The Breakage", підтверджуючи майстерність поета: губо-губний сонант, фонетично близький до завивання вітру, в контексті описуваної трагедії перетворює мовлення на стогін над руїнами почуттів. Під час авторської декламації слова з цією фонемою відкривають рядки, акустично створюючи ефект саспенсу та готуючи слухача до трагічного безсилого оніміння героя від болю. Отже, Г. Максвелл переосмислює функціональну роль сонорних фонем, позбавляючи їх традиційного зв'язку з концептом ніжності та спокою, натомість вони стають інструментом передачі когнітивного дисонансу й маніпуляцій.

Приголосні повтори є улюбленим стилістичним засобом автора, і тут можна побачити певні закономірності. У всіх віршах спостерігається підвищена частотність вибухової [t], як, наприклад, у вірші "The Breakage", де вона використовується Г. Максвеллом як акустична імітація тріску або клацання, посилюючи ідею про неприступний світ, готовий зламати людину, ізолюючи її і зводячи неприступні бар'єри для всього живого. У вірші "No Special Day" ця фонема імітує тупіт повсякденної метушні, а в творі "On a Devon Road" – кроки вздовж твердого ґрунту в лісі та посилює відчуття порожнечі, таємності і помилки в коді реальності від смерті тварини. Такий же пульсуючий ефект ця фонема створює в рядках поезії "The Byelaws", де автор досягнув ефекту цокання годинника або роботи друкарської машинки, підкреслюючи бюрократичну атмосферу реальності і вірша. У своєму творі "The Breakage" поет спирається на означений повтор для віддзеркалення руйнації мрій, імітації краху, вибухів і загалом за його допомогою створює негативну конотацію. Як бачимо, найчастотніший консонантизм Г. Максвелла стає наскрізним інструментом звуконаслідування, що концептуально маркує фатальність буття через звукоімітацію деструкції, механічної рутини й відчуження.

У всіх текстах домінує голосна [e], причому її частотність зростає від "No Special Day" до "The Breakage". Зазначимо, що цілеспрямоване використання голосного для створення ефекту емоційної експресії та фонічної єдності відрізняє поета від інших. Найвища концентрація асонансу в "The Breakage" корелює з його інтенсивною ритмічною організацією та підсилює відчуття тривожності. Оскільки ця голосна майже відкриває рядки, створюється ефект луни, яка реверберує як нав'язлива думка, що немов затягує слухача в пастку. Приблизно такий же ефект справляє ця фонема в творі "The Byelaws", у якому вона допомагає створити відчуття гулкого простору, під-

креслити самотність героя і пустоту між людьми. У свою чергу в поезії “Rumpelstiltskin” цей повтор створює відчуття легкості слів, які нічого не варті: звук [е] робить ці «брехливі» слова короткими та швидкими. Водночас голосна пом’якшує вірш, привносячи в нього нотки суму і втоми, що якби переносить твір з рамок сухого документа в простір сумного роздуму. А ось у віршах “No Special Day” та “On a Devon Road” голосна [е], навпаки, підкреслює атмосферу прозорості, тиші і висоти, відчуття спокою і безкрайність лісу, та при прослуховуванні асоціюється зі спокоєм, буденністю, тривалістю. Отже, частотність голосної [е] у поетичному корпусі автора виявляє двовекторну стилістичну закономірність: від формування атмосфери медитативного спокою та прозорості в описах буденності чи природи до створення ефекту тривоги в текстах деструктивного спрямування. Зазначимо, що остання особливість фоніки автора підкреслює революційність його підходу у використанні традиційно вокально м’якої милозвучної голосної [е] як інструменту психоакустичного тиску.

Фоносемантичний рівень звукової організації віршів Г. Максвелла проявляє себе по-різному. Наприклад, ономатопея практично відсутня, що свідчить про переважання абстрактно-звукової, а не імітативної фоніки, при цьому суттєву функцію виконує какофонія. Так, у вірші “No Special Day” спостерігається скупчення неприємних і важких для сприйняття звуків, метою якого є створення образу лихоманкового дня. Аналогічно, вірш “On a Devon Road” містить вибухові й глоткові звуки, що підсилюють ідею порушення балансу лісу, розриву, втрати, рани. Автор немов ламає мову, щоб слухач відчув фізичний дискомфорт від смерті тварини на тлі гармонійної природи. Рівень співучості автора варіюється від дисонансної, важкої вимови (“No Special Day”, “On a Devon Road”) до більш гармонізованої звукової організації (“The Byelaws”, “Rumpelstiltskin”, “The Breakage”), яка, втім, легко поєднується з ритмічною напругою.

У ритмомелодійній манері поета спостерігається чітка диференціація ритмічних типів: від розмовно-природного (“No Special Day”, “On a Devon Road”) до маршового (“The Byelaws”, “The Breakage”) і гіпнотично-монотонного (“Rumpelstiltskin”), що свідчить про тісний зв’язок між ритмікою та тематико-емоційним змістом творів. Наприклад, у творах “No Special Day” та “On a Devon Road” Г. Маквелл використовує ритм, який рухається за динамікою звукового потоку повсякденного мовлення, передаючи атмосферу звичайного дня. Натомість вірш “The Byelaws” використовує строгий, майже механічний ритм, що нагадує марш або юридичний протокол (та відсилає до назви “Byelaws”). Аналогічно, вірш “Rumpelstiltskin” має чітку ритмічну основу, яка імітує рух прядки (монотонний, майже гіпнотичний ритм, що передає нескінченну нічну працю), лише іноді порушуючи його в моменти емоційної напруги (наприклад, коли звучать запитання про імена), ніби колесо прядки заїдає. Часто ритм прискорюється до кінця строф, що створює відчуття неминучої катастрофи. Як бачимо, ритмомелодіка Г. Максвелла ґрунтується на ідеї семантизації ритму для втілення емоційно-тематичного задуму.

Проведений аналіз свідчить, що у звуковій парадигмі поета переважає повна рима, інколи з елементами неповної, що забезпечує структурну завершеність і водночас допускає варіативність звучання, що дозволяє віршу звучати як природна розмова, а не як урочиста поема. (У творі “No Special Day” рима ховається, щоб не створювати зайвого святкового пафосу, проти якого виступає герой). Водночас у “The Byelaws” та “Rumpelstiltskin” присутня суха регламентована схема римування, що підкреслює тему обмежень, правил, неправильності, підсилюючи відчуття внутрішнього дискомфорту.

Іншою особливістю фоноритмічного рівня фоніки Г. Максвелла є анжамбеман як засіб виокремлення композиційного й смислового центру тексту. Поет розташовує паузу перед важливим словом, неначе поділяючи твір на «до» та «після» (наприклад, розділяючи моменти між метушнею і моментом тиші; між досконалістю природи і гротескною, потворною картиною мертвої тварини на її фоні або між намаганнями приховати брехню та неминучим викриттям). При цьому текст не проспівується, а проговорюється, при цьому його фоніка підкреслює природні мовленнєві акценти, наближаючись до прозового твору (“No Special day” , “On a Devon Road”, “Rumpelstiltskin”). Отже, анжамбеман постає інструментом смислової акцентуації, де специфічне розташування пауз маркує композиційні межі між контрастними образами та наближає звучання вірша до живої мовленнєвої партитури.

Висновки. Проведений аналіз дозволив встановити, що як лінгвіст-експериментатор Г. Максвелл використовує три рівні для переосмислення фонічних прийомів поетики. На фоносемантичному рівні він реінтерпретує традиційні звукові засоби, перетворюючи їх з інструментів милозвучності на способи пере-

дачі психоакустичного тиску. Ритмомелодійний рівень характеризується гнучким розмаїттям темпів, де кожен тип ритму – від розмовного до маршового – стає носієм тематичного змісту та емоційної напруги. Композиційно-структурний рівень базується на поєднанні повного й неповного римування та специфічного використання анжамбеману, що дозволяє автору маркувати смислові центри та наближати вірш до динаміки живої мовленнєвої партитури. Як підсумок зазначимо, що Г. Максвелл, поет перформативного простору, постає як монтажер реальності, який немов перевіряє мову на витривалість. Він конструює реальність з мови, змушуючи її працювати, як інструмент, створюючи простір за допомогою пауз, звуків, композиції, техніки читання, що робить його текст більш людяним і живим.

Перспективи подальших наукових розвідок ми пов'язуємо з інтердисциплінарним дослідженням поетики автора на перетині лінгвістики, когнітивної психології та психоакустики у порівнянні з його сучасниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мішеніна Т. М. Авторські фонетичні стилістичні засоби в поетичному мовленні Миколи Вінграновського. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов*. 2007. Вип. 5. С. 88-95. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/5491 (дата звернення: 06.02.2026).

2. Сабліна С. В. Специфіка звукопису й графічних засобів стилізації у творах молодих поетів третього тисячоліття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 4, ч. 1. С. 110-115. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-1/21

3. Науменко О. В. Фоностилістика поезії Едгара Аллана По та її відтворення у перекладах : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Миколаїв, 2018. 268 с.

4. Кікоть В. Поетична форма й переклад. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2023. Т. 1, № 54. С. 74-84. DOI: https://doi.org/10.17721/if.54.23.10

5. Akpojisheri M. Sound patterning: An index for generating meaning in poetry. *Tropical Journal of Arts and Humanities*. 2020. Vol. 2(2). P. 28-35. DOI: https://doi.org/10.47524/tjah.v2i2.6

6. Mahdi W. A. A phonological study of alliteration in William Blakes' selected poems. *International Journal of Humanities and Educational Research (IJHER)*. 2023. Vol. 5(5). P. 25-39. DOI: http://dx.doi.org/10.47832/2757-5403.22.2

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81'42:316.346.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.13

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENDER REPRESENTATION STRATEGIES IN ENGLISH AND GERMAN FICTION

Мельничук І.П.,
orcid.org/0009-0008-1456-8605
асистент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті досліджено особливості мовної репрезентації гендеру в художньому дискурсі на матеріалі англомовного та німецькомовного текстів. Гендер розглядається як соціально зумовлена категорія, що реалізується через мовні практики та відображає систему суспільних уявлень про ролі й моделі поведінки. Особливу увагу приділено аналізу мовних засобів, за допомогою яких конструюються гендерні образи персонажів, зокрема лексичним одиницям, граматичним механізмам та оцінній лексиці.

У роботі визначено, що мовна репрезентація гендеру тісно пов'язана із соціальними нормами, процесами соціалізації та формуванням гендерної ідентичності. Показано, що художній текст виступає не лише засобом відображення дійсності, але й простором формування та трансформації гендерних стереотипів. У цьому контексті досліджено роль мовних одиниць у відтворенні соціально зумовлених моделей поведінки та у формуванні уявлень про чоловічі та жіночі ролі.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу мовних систем англійської та німецької мов. Встановлено, що в англійській мові гендерна маркованість реалізується переважно на лексичному та дискурсивному рівнях і має імпліцитний характер, тоді як у німецькій мові вона закріплена граматично, що зумовлює її експліцитність. Водночас у межах обох мов простежуються спільні моделі репрезентації гендеру, зокрема тенденція до відображення жіночих образів через емоційно-психологічні характеристики, а чоловічих – через дієвість і соціальну активність.

Доведено, що мовна система впливає на способи репрезентації гендеру, визначаючи ступінь його вираженості та засоби реалізації. Художній дискурс розглядається як ефективне середовище для виявлення взаємодії мовних і соціокультурних чинників, що формують гендерні уявлення. Результати дослідження підтверджують, що гендерна репрезентація є багаторівневим явищем, яке реалізується через поєднання лексичних, граматичних і дискурсивних засобів і залежить як від мовної системи, так і від культурного контексту.

Ключові слова: гендерна репрезентація, художній дискурс, мовні засоби, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи, лексичний рівень, граматична категорія роду, дискурсивні особливості.

The article examines the peculiarities of gender representation in literary discourse based on English and German texts. Gender is interpreted as a socially constructed category that is realized through linguistic practices and reflects socially established roles and behavioral models. Particular attention is paid to the analysis of linguistic means used to construct gender images of characters, including lexical units, grammatical mechanisms, and evaluative vocabulary.

The study demonstrates that gender representation in language is closely related to social norms, processes of socialization, and the formation of gender identity. It is shown that literary texts function not only as a means of reflecting reality but also as a space for constructing and transforming gender stereotypes. In this regard, the role of linguistic units in reproducing socially determined behavioral patterns and shaping perceptions of male and female roles is analyzed.

Special emphasis is placed on the comparative analysis of English and German linguistic systems. It is established that in English gender marking is primarily realized at the lexical and discursive levels and is mostly implicit, whereas in German it is grammatically encoded, which makes it more explicit. At the same time, both languages demonstrate similar patterns of gender representation, including the tendency to portray female characters through emotional and psychological features, and male characters through activity and social functionality.

The research proves that the linguistic system significantly influences the ways gender is represented, determining the degree of its explicitness and the means of its realization. Literary discourse is viewed as an effective domain for identifying the interaction between linguistic and sociocultural factors that shape gender perceptions. The findings confirm that gender representation is a complex, multi-level phenomenon realized through the interaction of lexical, grammatical, and discursive means and conditioned by both language structure and cultural context.

Key words: gender representation, literary discourse, linguistic means, gender identity, gender stereotypes, lexical level, grammatical gender, discourse features.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика розглядає гендер як одну з ключових категорій, що визначає особливості мовної поведінки та комунікації. На відміну від біологічної статі, гендер трактується як соціально зумовлена характеристика, сформована під впливом суспільних норм і очікувань [1, с. 32]. Мова в цьому контексті виступає не лише засобом комунікації, але

й інструментом соціальної організації, оскільки вона відображає та водночас формує уявлення про «чоловіче» і «жіноче».

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення конкретних мовних механізмів репрезентації гендеру, які найбільш виразно проявляються у художньому дискурсі. Художній текст у цьому аспекті постає як простір, де гендерні моделі не лише відтворюються, а й формуються, закріплюючи або трансформуючи соціальні стереотипи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У рамках гендерно-лінгвістичних досліджень значну увагу приділено дослідженню мовних механізмів репрезентації гендеру. У працях українських і зарубіжних дослідників гендер розглядається як категорія, що формується у процесі мовної взаємодії та відображає соціальні відносини. Зокрема, у дослідженнях підкреслюється роль мови як засобу формування гендерних значень і моделей поведінки [1, с. 32; 3, с. 1].

Подібний підхід простежується і в працях, присвячених аналізу художнього дискурсу, де мова розглядається як інструмент конструювання гендерних образів і соціально зумовлених характеристик персонажів [2, с. 144; 2, с. 73].

У межах гендерної лінгвістики значна увага приділяється аналізу мовних засобів репрезентації гендеру, зокрема на лексичному та дискурсивному рівнях. Дослідження засвідчують, що мовні засоби беруть участь у формуванні гендерних уявлень, закріплюючи відповідні стереотипи [3, с. 1]. Водночас наголошується на залежності цих процесів від структури мови: у мовах із граматичною категорією роду гендерна маркованість має експліцитний характер, тоді як в англійській мові вона реалізується переважно контекстуально [7, p. 4].

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей мовної репрезентації гендеру в художньому дискурсі на матеріалі англомовних і німецькомовних текстів.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати лексичні засоби репрезентації гендеру; визначити роль граматичних механізмів у маркуванні гендерної належності; дослідити функціонування оцінної лексики у формуванні гендерних образів; окреслити дискурсивні особливості конструювання маскулінності та фемінінності; здійснити порівняльний аналіз мовних засобів у різних мовних системах.

Виклад основного матеріалу. Гендерна репрезентація у мові безпосередньо пов'язана із соціальними нормами та культурними установками. Кожна культура диференціює поведінку чоловіків і жінок, приписуючи їм відповідні ролі, що знаходить відображення у мовних практиках. Бути чоловіком або жінкою означає відповідати певним соціальним очікуванням, які закріплюються у мовній поведінці [3, с. 1]. Відповідно, вибір мовних засобів не є випадковим, а визначається соціальними чинниками.

Важливим для дослідження є поняття гендерної ідентичності, що розуміється як усвідомлення індивідом своєї статевої належності та прийняття відповідних соціальних ролей [5, с. 1]. Вона формується поступово в процесі соціалізації та залежить від культурного контексту, історичних умов і соціального середовища, водночас впливаючи на мовну поведінку та вибір комунікативних стратегій.

У сучасній гендерній лінгвістиці значна увага приділяється гендерним стереотипам, які відображають узагальнені уявлення про характерні риси та поведінку чоловіків і жінок. Вони формуються під впливом соціальних і культурних чинників та реалізуються через мовні засоби, впливаючи на комунікацію [5, с. 1].

Важливу роль у цьому процесі відіграє соціалізація, яка передбачає засвоєння індивідом системи ролей, норм і моделей поведінки, що вважаються типовими для чоловіків і жінок. Вона супроводжується нормативним та інформаційним впливом, який сприяє закріпленню гендерно маркованих моделей мовлення [5, с. 1].

У сучасних підходах гендер розглядається як динамічне явище, що реалізується у мовленні. Це означає, що гендер не є статичною характеристикою, а постає як процес, який проявляється через використання мовних ресурсів. Відповідно, дослідницька увага зосереджується не на відмінностях мовлення чоловіків і жінок, а на тих мовних засобах, за допомогою яких формується гендерна ідентичність [3, с. 3].

Серед теоретичних підходів до вивчення гендеру в мові традиційно виокремлюють теорію домінування та теорію відмінностей. Перша пов'язує мовні відмінності із соціальною нерівністю, тоді як друга – з різними комунікативними стилями. Обидва підходи підкреслюють роль мови у відтворенні соціальних відносин [3, с. 3].

Окремим напрямом сучасних досліджень є вивчення гендерної асиметрії у мові, що проявляється, зокрема, у домінуванні чоловічого роду як універсального. Це призводить до часткової маргіналізації жіночого досвіду в мовній системі [1, с. 32]. Такі явища свідчать про андроцентрич-

ний характер мови та зумовлюють необхідність її критичного переосмислення.

Особлива увага в сучасних дослідженнях приділяється взаємозв'язку між мовною структурою та гендерною репрезентацією. У мовах із граматичною категорією роду, таких як німецька, гендерна маркованість проявляється на різних рівнях мовної системи – у іменниках, артиклях і прикметниках, що ускладнює використання нейтральних форм. Натомість у мовах природного роду, зокрема в англійській, гендер здебільшого виражається через займенники та окремі лексеми [7, с. 4]. Це зумовлює відмінності у способах мовного вираження гендеру в різних мовах.

Сучасні дослідження також демонструють, що мовні практики можуть впливати на формування уявлень про гендер. Зокрема, використання гендерно нейтральних форм підвищує видимість жінок і небінарних осіб, тоді як уживання маскулінних форм як універсальних може призводити до їх невидимості [6, с. 1]. Таким чином, мова виступає не лише засобом відображення, але й чинником формування соціальної реальності.

Тому, гендерна репрезентація в мові постає як складне багатовимірне явище, зумовлене соціальними, психологічними та мовними чинниками. Вона виявляється у виборі мовних засобів, комунікативних стратегій і структурних особливостей мови, що визначає її значущість для лінгвістичного аналізу.

У сучасній лінгвістиці гендер розглядається як явище, що реалізується у мовленні та відображає систему суспільних уявлень про чоловічість і жіночість. У цьому зв'язку особливого значення набуває дослідження конкретних мовних механізмів, які найбільш повно проявляються у художньому дискурсі.

Художня література функціонує не лише як форма естетичного відображення дійсності, а й як засіб її інтерпретації та моделювання. У межах сучасних гендерних досліджень текст і мова розглядаються як такі, що не лише репрезентують, а й формують гендерні уявлення [4, с. 73]. Це дає підстави розглядати художній текст як простір формування гендерних значень, у якому мовні засоби виконують не лише описову, але й ідеологічну функцію.

Зміщення акцентів у сучасному літературознавстві від аналізу опозиції «чоловіче – жіноче» до дослідження гендерної ідентичності зумовлює нові підходи до інтерпретації тексту. Зокрема, увага дослідників зосереджується на тому, яким чином мовні та стилістичні засоби беруть участь у формуванні образів персонажів і відтворенні соціальних моделей поведінки [4, с. 73].

Важливо підкреслити, що гендерний аналіз художнього тексту передбачає дослідження не біологічної статі персонажа чи автора, а способів її мовного та символічного вираження [4, с. 74]. У цьому аспекті мова постає як ключовий засіб репрезентації гендерної ідентичності, що реалізується через систему лексичних, граматичних і стилістичних засобів.

Особливу роль у художньому дискурсі відіграють мовні одиниці, які вербалізують гендерні концепти. Зокрема, концепти «чоловік» і «жінка» формуються на основі соціально вироблених уявлень про маскулінність і фемінінність, що відображають взаємодію культурних, соціальних і психологічних чинників [4, с. 74]. У художньому тексті ці уявлення виявляються через опис зовнішніх і внутрішніх характеристик персонажів, що дозволяє простежити закріплені у мовній свідомості моделі гендерної поведінки.

Крім того, художня література є важливим джерелом дослідження гендерних стереотипів. Саме через художні образи відбувається формування і трансляція соціально значущих уявлень про ролі чоловіків і жінок, які впливають не лише на інтерпретацію тексту, але й на світогляд читача. Стереотипні образи, закріплені у літературі, можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер, обмежуючи або, навпаки, розширюючи уявлення про гендерні ролі.

Зокрема, у традиційній літературі жіночі образи часто репрезентуються через обмежений набір ролей (мати, дружина, об'єкт бажання), що свідчить про домінування патріархальних моделей. Водночас чоловічі образи також формуються відповідно до соціальних очікувань, пов'язаних із силою, раціональністю та домінуванням, що відображається у мовних характеристиках персонажів.

Особливого значення набуває аналіз художнього тексту як простору взаємодії мовної системи та соціальних уявлень про гендер. Саме художній текст дозволяє виявити, яким чином мовні одиниці беруть участь у формуванні уявлень про чоловічість і жіночість, зокрема через використання тропів, серед яких важливе місце посідають епітети [4, с. 75].

Художня література розглядається як релевантний матеріал для дослідження мовної репрезентації гендеру, оскільки в ній відбувається системне функціонування лексичних і граматичних засобів у межах конкретного дискурсивного контексту. У художньому тексті мовні одиниці не лише вико-

нують номінативну функцію, але й беруть участь у формуванні та відтворенні гендерно зумовлених значень, пов'язаних із усталеними соціальними моделями [3, с. 3].

У цьому аспекті художній дискурс дозволяє простежити, як мовні ресурси використовуються для репрезентації гендерної ідентичності та формування образів персонажів. Зокрема, мовні засоби виступають інструментом актуалізації уявлень про маскулінність і фемінінність, що реалізуються через опис поведінки, характеристик і ролей персонажів [3, с. 74].

Водночас художні тексти відображають не лише індивідуальні авторські стратегії, але й ширші культурні та соціальні настанови, що проявляються у відтворенні гендерних стереотипів і моделей поведінки. Як показують дослідження, мовні практики в художньому дискурсі можуть як репродукувати традиційні гендерні уявлення, так і трансформувати їх залежно від контексту [5, с. 1].

З огляду на це, аналіз художніх текстів дає змогу виявити функціонування гендерно маркованої лексики та граматичних засобів у різних мовах, а також простежити взаємодію між мовною структурою та соціальними чинниками репрезентації гендеру. У порівняльному аспекті це дозволяє встановити спільні та відмінні риси реалізації гендерних значень в англійській та німецькій мовах

У дослідженні аналіз здійснюється за трьома основними параметрами: лексичними засобами репрезентації гендеру (номінація ролей і характеристик персонажів), граматичними механізмами маркування (займенники, категорія роду) та оцінною лексикою, що відображає моделі маскулінності й фемінінності. Такий підхід забезпечує комплексний аналіз мовної репрезентації гендерних ролей у художньому дискурсі.

В англійській мові, де граматичний рід практично відсутній, гендерна диференціація реалізується переважно на лексичному та дискурсивному рівнях. Роман П. Гоукінз «Дівчина в потязі» демонструє цю особливість: мовні засоби тісно пов'язані з внутрішнім станом персонажів і соціальними уявленнями про маскулінність і фемінінність.

На лексичному рівні простежується системне використання гендерно маркованих номінацій *напр. wife, husband, mother, girl*, які не лише позначають стать, а й актуалізують соціальні ролі. Так, висловлювання *everything a husband should be* [9, с. 73] та *he was a good husband* [9, с. 112] відображають нормативну модель маскулінності через відповідність соціальній ролі.

Жіночі персонажі часто визначаються через міжособистісні зв'язки: *the wife of one of his friends* [9, с. 58], *she's a mother now* [9, с. 94], що свідчить про залежність ідентичності від сімейного статусу. Використання лексеми *girl (I am not the girl I used to be* [9, с. 11]; *that girl on the train* [9, с. 23]) демонструє тенденцію до інфантилізації жіночого образу.

Оцінна лексика формує гендерні образи через аксіологічні характеристики. Самоопис героїні має негативну спрямованість: *off-putting in some way* [9, с. 5], *I look dreadful* [9, с. 18], *I am a mess* [9, с. 47], *I feel useless* [9, с. 82], що відображає модель жіночої вразливості. Водночас інші жіночі образи ідеалізуються через зовнішність: *she looks perfect* [9, с. 41], *a beauty* [9, с. 37], а також об'єктивуються: *long bare legs* [9, с. 40].

Чоловічі персонажі, навпаки, описуються через позитивні характеристики: *strong, protective, kind* [9, с. 74], *he's in control* [9, с. 101], що підкреслює раціональність і домінантність.

На граматичному рівні гендер маркується через займенники *he/she*, однак їхнє значення реалізується у взаємодії з лексикою. На дискурсивному рівні відтворюються типові моделі: жіночий досвід асоціюється з емоційністю (*I am crying again* [9, с. 52], *tears stinging my eyes* [9, с. 16]) та залежністю (*please don't leave me* [9, с. 97]), тоді як чоловічий – із раціональністю та дистанційованістю (*you need help* [9, с. 70]).

Проведений аналіз засвідчує, що в англомовному художньому тексті гендерна репрезентація реалізується переважно на лексичному та дискурсивному рівнях. Мовна організація тексту системно відтворює гендерні стереотипи, водночас демонструючи їхню залежність від соціального контексту та індивідуального досвіду персонажів.

Аналіз гендерної репрезентації в німецькомовному художньому тексті демонструє іншу мовну організацію порівняно з англійською, що зумовлено наявністю граматичної категорії роду. У романі Ш. Лінк «Обдурені» гендерна маркованість реалізується на лексичному, граматичному та дискурсивному рівнях, що забезпечує більш експліцитне структурування гендерних ролей і характеристик персонажів.

Передусім, на лексичному рівні простежується системне використання іменників із чіткою родовою маркованістю, що безпосередньо кодує гендер персонажів. У тексті активно функціонують такі одиниці, як *der Mann, die Frau, die Mutter, der Sohn, der Freund*, які не лише позначають стать, але й відображають соціальні ролі.

Наприклад, *Sammy's leibliche Mutter* [10, с. 17] акцентує передусім материнську ідентичність жінки, тоді як *der Mann nur gebeugt stehen konnte* [10, с. 16] репрезентує чоловіка через фізичний стан і витривалість.

Аналогічно, у висловлюванні *ein junger Mann* [10, с. 8] гендерна номінація поєднується з віковою характеристикою, що є типовим для німецького дискурсу і створює більш деталізований портрет персонажа. У випадку жіночих персонажів номінації часто супроводжуються оцінними компонентами: *eine Stimme: weiblich, jung, etwas schüchtern* [10, с. 16], що поєднує біологічну та психологічну характеристики.

Оцінна характеристика жіночих персонажів у тексті має виразну емоційно-психологічну спрямованість. Наприклад, опис Стелли: *verunsichert und angestrengt* [10, с. 24], *eine Art düstere Vorahnung* [10, с. 26] формує образ внутрішньо нестабільної, тривожної жінки. Подібні приклади, як *sie hatte sich schon dabei wie in Trance bewegt* [10, с. 16] або *sie nahm ihren Sohn … kaum wahr* [10, с. 17], підкреслюють її психологічну вразливість та емоційну перевантаженість.

Водночас інші жіночі образи репрезентуються через зовнішність і тілесність: *Ein Minirock, der knapp an die Oberschenkel reichte* [10, с. 24], *High Heels, die sie einen ganzen Kopf größer machten* [10, с. 24]. Такі описи вказують на об'єктивацію жіночого тіла та його оцінювання крізь призму зовнішнього вигляду.

На противагу цьому, чоловічі персонажі характеризуються через силу, контроль і соціальну функцію. Наприклад, *ein überdurchschnittlich großer Mann* [10, с. 8], *Der Kerl war stark wie ein Bär* [10, с. 8] є типовими маркерами традиційної маскулінності, що акцентують фізичну силу. Крім того, чоловічий персонаж часто постає як активний суб'єкт дії: *Er trat an Neil heran und nahm ihm den Prospekt aus der Hand* [10, с. 26], що підкреслює домінантну позицію у взаємодії.

Граматичний рівень відіграє ключову роль у формуванні гендерної репрезентації. Використання артиклів *der, die* та узгодження прикметників забезпечує постійну експліцитну маркованість роду: *die freundliche, helle Küche* [10, с. 16], *der junge Mann* [10, с. 8]. Таким чином, гендер не лише позначається, але й граматично закріплюється у структурі висловлювання.

Особливо показовим є функціонування прикметників як носіїв оцінки (епітетів). У тексті використовуються як прямі, так і метафоричні характеристики: *ein hässlicher Klang* [10, с. 16], *ein milchiges, trübes Licht* [10, с. 16], *ein unangenehmer Kerl* [10, с. 25]. Такі одиниці не лише описують реальність, але й передають суб'єктивне сприйняття, що є важливим для аналізу гендерної репрезентації.

На дискурсивному рівні простежується диференціація мовленнєвої поведінки персонажів. Жіночі персонажі частіше використовують емоційно насичене мовлення: *Ich habe Angst* [10, с. 18], *Ich kann nicht mehr warten* [10, с. 18], що відображає тривожність і залежність. Натомість чоловічі персонажі демонструють раціональність і контроль: *Wir wissen recht gut, was wir zu welchem Zeitpunkt zu tun haben* [10, с. 25], *Machen Sie sich keine Sorgen* [10, с. 25].

Важливим аспектом є також тематизація професійної діяльності. Чоловічі персонажі частіше асоціюються з професійною реалізацією: *Detective Chief Inspector* [10, с. 21], *freier Drehbuchautor* [10, с. 25], тоді як жіночі персонажі частіше представлені у сфері сімейних ролей: *Mutter, sie blieb zu Hause* [10, с. 16].

Отже, аналіз німецькомовного художнього тексту засвідчує, що гендерна репрезентація реалізується більш експліцитно завдяки граматичній категорії роду. Водночас на лексичному та дискурсивному рівнях відтворюються традиційні гендерні моделі: жінка асоціюється з емоційністю, тілесністю та сімейною сферою, тоді як чоловік – із раціональністю, силою та соціальною активністю.

Порівняльний аналіз англомовного та німецькомовного художнього матеріалу дозволяє виявити як універсальні, так і мовно-специфічні механізми репрезентації гендеру. Ключова відмінність полягає у ступені експліцитності: у німецькій мові гендер закріплений граматично (артиклі, узгодження), тоді як в англійській він реалізується переважно лексично та контекстуально. Відповідно, німецький текст забезпечує постійну формальну ідентифікацію персонажів, тоді як англійський – більш гнучку та контекстуально залежну.

На лексичному рівні простежується подібність: жіночі образи пов'язані з емоційно-психологічними характеристиками та тілесністю, чоловічі – з дієвістю, контролем і соціальною функцією. Водночас в англомовному тексті ці риси частіше передаються через внутрішній монолог і образні засоби, тоді як у німецькомовному – через прямі номінації та прикметникові характеристики.

На дискурсивному рівні відмінність полягає у способі подачі: в англомовному тексті гендерні характеристики формуються через внутрішній погляд персонажа і мають більш варіативний

характер, тоді як у німецькому вони подаються як відносно стабільні та соціально зумовлені.

Крім того, у німецькому тексті чіткіше простежується зв'язок гендеру з соціальними ролями: жіночі персонажі частіше асоціюються із сімейною сферою, тоді як чоловічі – з професійною діяльністю. В англомовному матеріалі ці межі є менш жорсткими, що свідчить про більшу варіативність гендерних ролей.

Таким чином, попри наявність спільних моделей, мовна система визначає спосіб їх реалізації: англійська тяжіє до імпліцитності та психологізації, тоді як німецька – до експліцитності та структурованості.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що гендерна репрезентація в художньому дискурсі є складним багаторівневим явищем, яке формується під впливом мовних і соціальних чинників. Встановлено, що в англійській мові гендер реалізується переважно на лексичному та дискурсивному рівнях і має імпліцитний характер, тоді як у німецькій мові він закріплений граматично, що зумовлює його експліцитність. Водночас в обох мовах простежуються спільні моделі гендерної репрезентації, однак їх мовне оформлення є різним. Художній текст виступає ефективним матеріалом дослідження, оскільки поєднує мовні засоби із соціальними уявленнями. Отже, гендерна репрезентація може розглядатися як мовно зумовлене явище, що відкриває перспективи для подальших міжмовних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарбар А. І. Гендерна лінгвістика: передумови становлення і розвиток. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 52, т. 1. С. 32–36.

2. Ликова К. І. Гендерний аспект лінгвістичних досліджень художнього тексту. *Львівський філологічний часопис*. 2019. № 6. С. 144–148.

3. Маслова Ю. П. Мовна репрезентація гендеру. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во НаУ «Острозька академія», 2009. Вип. 12. С. 224–233.

4. Архіпова О. В. Епітети-вербалізатори концепту «чоловік» у сучасній українській прозі. *Лінгвістика*. 2013. № 2 (29). С. 73–78.

5. Галустян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 7–13.

6. Bartl M., Murphy T. B., Leavy S. Adapting Psycholinguistic Research for LLMs: Gender-inclusive Language in a Coreference Context. *Proceedings of the 6th Workshop on Gender Bias in Natural Language Processing*. 2025. P. 451–467.

7. Hord L. C. R. Bucking the Linguistic Binary: Gender Neutral Language in English, Swedish, French, and German. *Western Papers in Linguistics*. 2016. Vol. 3, Iss. 1.

8. Parker K. Gender Identity in the Linguistics Literature: A Review. *Mercury – HKU Journal of Undergraduate Humanities*. 2016. Vol. 1, Iss. 1.

9. Hawkins P. *The Girl on the Train*. New York: Riverhead Books, 2015.

10. Link C. *Die Betrogene: Ein Kate-Linville-Thriller*. München: Blanvalet Taschenbuch Verlag, 2025. 640 S. ISBN 978-3-7341-1387-1.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.11’276.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.14

ПРАГМАТИКА РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ НАПОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

PRAGMATICS OF ADVERTISING TEXTS FOR BEVERAGES (BASED ON GERMAN LANGUAGE MATERIAL)

Підлужна І.А.,
orcid.org/0000-0003-2720-804X
старший викладач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

Статтю присвячено проблемі вивчення прагматичних особливостей реклами напоїв на матеріалі німецькомовних рекламних текстів. Рекламний текст розглянуто як особливий вид тексту з максимальним прагматичним потенціалом. Описано мовні засоби та стилістичні прийоми, що використовуються при конструюванні рекламних повідомлень у рекламних кампаніях напоїв. Матеріалом дослідження слугували рекламні повідомлення і слогани, виокремленні з німецькомовного рекламного середовища. Автором досліджено специфіку, особливості рекламних німецьких текстів, визначено основні структурні елементи рекламного тексту. Охарактеризовано особливості композиційної структури рекламного тексту та акцентується увага на взаємозв’язку його вербальних і невербальних компонентів. Автор дійшов висновку, що в німецькій рекламі напоїв активно застосовується широкий спектр засобів на різних мовних рівнях, що забезпечують привабливість подачі інформації. Лексика, за допомогою якої репрезентується предмет реклами, відрізняється емоційно-оціночним забарвленням. У морфологічній організації тексту перевага надається іменникам, прикметникам і дієсловам, а переважаючими синтаксичними моделями є односкладові номінативні та імперативні речення, риторичні запитання і вигуки, питально-відповідні та еліптичні конструкції. Роль спонукальних речень в рекламі є фундаментальною для досягнення кінцевої мети рекламного тексту. З погляду стилістики вони можуть відтворюватися у вигляді захоплення, хвилювання, застереження, запрошення, рекомендації тощо. У рекламі напоїв зустрічаються англомовні слова як засіб привернення уваги, що створює враження неповторності та значущості рекламованого товару. Крім того, для створення виразного та такого, що запам'ятовується, образу товару в рекламних текстах напоїв використовуються різні тропи і стилістичні прийоми, такі як гіпербола, уособлення, метафора, метонімія та ін. Внаслідок взаємодії цих основних компонентів рекламного тексту відбувається його підсилений вплив на свідомість реципієнта, що безпосередньо впливає на купівельну поведінку клієнта.

Ключові слова: мова реклами, рекламний дискурс, прагматика, рекламний слоган, стилістичний прийом.

The article is devoted to the problem of studying the pragmatic features of beverage advertising based on German-language advertising texts. Advertising text is considered as a special type of text with maximum pragmatic potential. The linguistic means and stylistic techniques used in the construction of advertising messages in beverage advertising campaigns are described. The research material consisted of advertising messages and slogans selected from the German-language advertising environment. The author examines the specifics and features of German advertising texts and identifies the main structural elements of advertising text. The features of the compositional structure of advertising text are characterized, and attention is focused on the interconnection of its verbal and nonverbal components. The author concluded that German beverage advertising actively uses a wide range of means at different linguistic levels to ensure the attractiveness of the presentation of information. The vocabulary used to represent the subject of advertising is characterized by emotional and evaluative connotations. In the morphological organization of the text, preference is given to nouns, adjectives, and verbs, and the predominant syntactic models are monosyllabic nominative and imperative sentences, rhetorical questions and exclamations, question-answer and elliptical constructions. The role of imperative sentences in advertising is fundamental to achieving the ultimate goal of the advertising text. From a stylistic point of view, they can be reproduced in the form of admiration, excitement, caution, invitation, recommendation, etc. In beverage advertising, English words are used as a means of attracting attention, creating an impression of uniqueness and significance of the advertised product. In addition, various tropes and stylistic devices, such as hyperbole, personification, metaphor, metonymy, etc., are used in beverage advertising texts to create a vivid and memorable image of the product. The interaction of these main components of the advertising text results in its enhanced impact on the recipient's consciousness, which directly influences the customer's purchasing behavior.

Key words: advertising language, advertising discourse, pragmatics, advertising slogan, stylistic device.

Постановка проблеми. У маркетинговій індустрії мова є не просто засобом комунікації, а потужним інструментом, який допомагає компаніям привернути увагу своїх цільових груп. Вона використовується не тільки для передачі інформації, але й для формування ідентичності та індивідуальності бренду. Вдало сформульоване рекламне повідомлення може істотно вплинути на сприйняття товару або послуги і стати незаперечною перевагою для будь-якого бізнесу. Слова і фрази, що викликають такі почуття, як радість, довіра або цікавість, здатні підвищити ефективність впливу рекламного контенту, що позначиться

як на уподобаннях покупців, так і на успіху кампанії в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження рекламних текстів знайшли своє відображення у роботах сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів – роботи Т.Безуглої, Г.Сорокіної, О.Зелінської, T.Heun, U.Krieg-Holz, G.Zurstige, N.Janich, що присвячені загальному опису мови реклами та її аналізу, класифікації стилістичних та риторичних засобів. Питання прагматики текстів рекламного дискурсу піднімається в наукових розвідках Н.Іщенко, К.Тєлєгіної, Т.Мелкумової, С.Гузенко. Мовним особливостям та стратегіям перекладу німецькомовного рекламного тексту присвячено дослідження А.Мельник Ю.Ніколащенко та ін. Однак, зазвичай науковці вивчають прагматичний вплив рекламних текстів загалом, залишаючи поза увагою окремі предметні сфери.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні прагматичних особливостей німецькомовних рекламних текстів напоїв. Мета зумовила розв'язання наступних завдань: 1) визначити основні лінгвостилістичні характеристики німецькомовних рекламних текстів; 2) виділити найбільш вживані морфологічні засоби мовного впливу в рекламних повідомленнях, пов'язаних з напоями; 3) виявити стилістичні особливості оформлення розглянутих рекламних текстів і проаналізувати їх застосування на конкретних прикладах; 4) визначити основні структурно-синтаксичні моделі, що використовуються при створенні ефективних рекламних текстів з метою просування обраної категорії товарів.

Матеріалом дослідження послужили рекламні повідомлення і слогани з інтернет-журналів Konsument (https://konsument.at/), Für Sie (https://www.fuersie.de/), Men's Health (https://www.menshealth.de/), Stern (https://www.stern.de/) та інших інтернет-джерел: Slogans.de (https://www.slogans.de/), Getränke news! (https://getraenke-news.de/).

Виклад основного матеріалу. Рекламні тексти напоїв у німецькій мові являють собою особливий різновид медіадискурсу, у якому провідну роль відіграють прагматичні чинники. Головним завданням таких текстів є формування у споживача стійкого позитивного образу продукту, створення емоційного зв'язку між напоєм і певними життєвими цінностями, а також стимулювання бажання здійснити покупку. Для реалізації цих цілей мовні засоби відбираються з урахуванням їхньої здатності здійснювати максимальний вплив у мінімальному обсязі. Тому структура речень у німецькій рекламі напоїв відзначається лаконічністю, експресивністю й орієнтацією на легке сприйняття [13].

До основних елементів структури рекламного тексту відносяться: заголовок, основний текст, слоган та назва продукту.

Заголовок – найяскравіший текстовий елемент, покликаний привернути увагу та інтерес споживача. Основна частина рекламного повідомлення призначена переважно для інформативного читання. У ній викладено доводи та аргументи на користь придбання того чи іншого продукту, про які не повідомляється в інших складових рекламного тексту.

Фінальна частина будь-якого рекламного тексту включає слоган, найважливіший структурний компонент реклами, і назву торгової марки. Рекламний слоган є найважливішою мовною складовою рекламного тексту, він становить центральне висловлення у рекламному тексті [1]. Слоган, як правило, представлений у вигляді короткої фрази, що легко запам'ятовується, підсиленої різними засобами виразності. Це свого роду короткий рекламний девіз, що підкреслює переваги виробленого фірмою товару. Його завдання полягає в передачі основної концепції рекламованого товару, створюючи та/або посилюючи тим самим впізнаваність і позитивний імідж продукту, бренду або компанії.

Принципи структурної організації рекламного слогану можна проілюструвати за допомогою рекламного тексту від компанії ViO: WER FRISCH IM KOPF IST, HAT FRISCH IDEEN. / У кого свіжий розум, у того свіжі ідеї (це заголовок, як видно з текстової графіки). Wie gut das schmeckt, erleben Sie mit ViO. Das stille Premium-Wasser aus dem Hause Apollinaris ist weich und leicht – eben richtig frisch... / Ви можете перевірити, наскільки вона смачна, разом з ViO. Преміальна негазована вода з Аполлінаріса м'яка і легка − дійсно дуже свіжа…(це основний текст, який у даному випадку слугує описом продукту і додає інформативні аспекти до заголовка). Фраза Immer frisch im Kopf (Завжди свіжа голова) виступає в якості слогана і сприяє впізнаваності бренду, а ViO – це назва продукту, яка в даному рекламному тексті зустрічається кілька разів: спочатку в основному тексті, потім разом зі слоганом і, нарешті, як частина зображення пляшки. Однак не всі рекламні тексти містять всі елементи. Більшість з них складається тільки з заголовку або слогану.

До лексичних особливостей рекламних текстів належить використання так званих ключових слів і меліоративів. Ключові слова – це лексеми, свого

роду репрезентанти рекламованого товару, що служать основою для конструювання його образу або відображають його суть [12]. Наприклад, компанія Jägermeister під девізом Für sonnengereifte Nächte (Для вечорів, наповнених сонцем) просуває свій новий напій Jägermeister Orange. За допомогою ключового слова Nächte рекламодавець акцентує свою увагу на тому, що його продукт відноситься до напоїв для вечора, який є улюбленою порою доби для багатьох людей, що вживають алкоголь, а прикметник описує смакові відчуття від споживання даного напою, що асоціюються з яскравістю і ароматом соковитих, прогрітих на сонці апельсинів.

В іншому рекламному повідомленні субстантивами Mut і Stil у слогані Mut zum eigenen Stil (Сміливість вибрати свій власний стиль (вино від Lillet)) виробник підкреслює не тільки унікальний смак свого напою, але й закликає споживача розвивати почуття власного стилю.

Меліоративна лексика – це слова або суфікси, які виражають позитивну оцінку, ставлення мовця до дійсності, змісту повідомлення або співрозмовника. До лексичних засобів, що мають властивість меліоративності, відносяться, перш за все, прикметники та іменники: Ideales Wasser – dein gesunder Start in den Tag. / Ідеальна вода – твій здоровий початок дня (вода від Gerolsteiner); Wallis vom Feinsten. / Найвишуканіший Валліс (вино від Wallis Family Estate).

Німецька реклама напоїв особливо багата на абстрактні назви, що мають позитивний, емоційно-експресивний потенціал: Pure Lebenslust aus Tessin./ Чиста радість життя з Тічино (вино від Denner Vineyards); Spaß im Glas./ Задоволення в склянці (вино від Braunewell); Glückstee./ Чай для щастя (біо-чай від SONNENTOR); Harmonie für Körper & Seele. Für Deinen Moment vollkommener Gelassenheit./ Гармонія для тіла і душі. Для твого повного спокою (біо-чай від Teekanne); Genuss zum Verlieben./ Насолода, в яку можна закохатися (коктейль від Müllermilch).

У проаналізованих рекламних текстах були виявлені випадки використання англіцизмів та іноземних слів: Geniess Summer Crush./ Насолоджуйтесь літньою закоханістю (смузі від innocent drinks); Be the Meister des Zusammenhaltens./ Будь майстром згуртованості (лікер від Jägermeister). Присутність англійських лексем у німецьких слоганах надає престижності товару, що рекламується.

Створення нових інноваційних слів або нестандартних фраз – неологізмів – також відноситься до ефективних способів привернення уваги потенційного споживача: Das Verwöhnaroma./ Аромат, що балує (кава від DEK); Your Energizer./ Ваш енергетик/ Ваш заряд бадьорості (енергетичний напій від Effect); CREart summer./ Справжнє літо (фруктовий холодний чай від Fuze Tea); Neinschlafhilfe./ Жодних снодійних (лимонад від fritz-kola). Такі слова дозволяють зайняти рекламованому продукту особливе місце на ринку, оскільки асоціюються тільки з цим продуктом.

У німецькій рекламі напоїв присутні певні форми стилістичних фігур, що підвищують запам'ятовування рекламного повідомлення. Можна виділити наступні групи прийомів:

1. Фонетико-стилістичні:

– алітерація – фігура, у якій повторюються початкові звуки складів чи слів, що створює гармонічну серію звуків, що легко запам'ятовується: Actimel activiert Abwehrkräfte. / Actimel активує імунну систему (молочний напій від Danon); Milch macht müde Männer munter. / Молоко бадьорить втомлених людей (Молоко від Bären Marke);

– редуплікація – дублювання сегментів слова: назва пива від OeTtinger NULL SCHICKIMICKI (НУЛЬОВА ФАНТАЗІЯ) та NULL ETEPETETE (НУЛЬОВІ ЗУСИЛЛЯ). Навмисний повтор однакових букв, що йдуть поспіль, також посилює звукову промовистість мови: Du schmeckst soooo Himmmmbeeeerig!/ У тебе такий чудовий смак;

– парономазія – фігура мови, що передбачає зближення слів, що подібно звучать, але мають різне значення: Bitte ein Bit./ Будь ласка, небагато (пиво від Bitburger);

– анафора – фігура, що полягає в повторенні одного і того ж слова або групи слів на початку кількох послідовних речень: Guter Saft. Gute Zeit./ Гарний сік. Гарний час (соки від Albi).

2. Лексико-стилістичні:

– гіперболізація – навмисне перебільшення, що використовується в рекламі для підвищення цінності товару: Aus dieser Quelle trinkt die Welt./ З цього джерела п'є світ (замість die Menschen der Welt/ люди світу) (мінеральна вода від Apollinaris); Große Kunst – ohne Allüren./ Велике мистецтво – без надмірностей (вино від Österreich Wein);

– антономазія – троп, що виражається в заміні власного імені на апелятив і навпаки: Überzeugend Gut. Das Weizen aus Krombach./ Переконливо – добре. Пшеничне із Кромбаху; Gemischtes Doppel für Geschmack und Erfrischung./ Подвійна суміш для аромату та свіжості (пиво Krombacher);

– об'єктивація: виробник Hella у своєму слогані Frische, die man schmeckt (Свіжість, яку можна спробувати на смак) шляхом уречевлення абстрактного поняття робить продукт та його якості відчутними;

– метонімія: за допомогою даного прийому компанія Wüteria, наприклад, підкреслює природне походження своєї мінеральної води: Hier sprudelt die Natur (Тут вирує природа). У рекламному слогані Unsere Überzeugung können Sie trinken (У кожному ковтку – наша сила переконання) спостерігається метонімічне перенесення з об'єкта дії (напій) на причину дії (уявлення про якість об'єкта), в Ein Glas Toskana (Келих Тоскани (вино від Denner Vineyards)) та Ein Glas und der Tag gehört dir! (Одна склянка – і день твій! (вітамінний напій) від Eckes-Granini)) – з предмета на вміст (склянка – напій).

– іронія: Sag JA zu Plastik. Glas kann kaputt gehen. Plastik bleibt im Meer und ewig./ Скажи «ТАК» пластику. Скло може розбитися. Пластик залишається у морі назавжди (лимонад від true fruits);

– інтертекстуальність: наприклад, слоган Möge die Nacht mit dir sein (Нехай буде з тобою ніч) від бренду fritz kola сприймається як алюзія на «Зоряні війни» (Хай буде з тобою сила)), гумористично закріплюючи продукт у пам'яті споживача.

3. Лексико-стилістичні:

– антитеза – прийом, який протиставляє окремі слова, групи слів, фрази або речення: Für die wenigen, die mehr verlangen./ Для тих небагатьох, хто потребує більшого (вино від Kaltenburger);

– заперечення як стилістичний інструмент для створення контрасту в тексті, що викликає одночасно інтерес і когнітивний дисонанс у адресата, провокуючи його на роздуми: Alkohol ist entbehrlich, Geschmack nicht./ Алкоголь необов'язковий, смак – ні (пиво від Krombacher); Macht nicht schön aber undurstig./ Не робить красивим, але не викликає спрагу (вода від Sachsen Quelle).

4. Синтактико-стилістичні:

– паралелізм – це конструктивний прийом, у якому кілька суміжних речень будуються з однаковою синтаксичною структурою: Werde groß, bleibe stark./ Зростай великим, залишайся сильним (молоко від SwissMilk); Global denken, regional trinken. / Думай глобально, пий регіонально (мінеральна вода від Thüringer Waldquell).

– Неповні номінативні речення: Voller Geschmack. Ohne Zucker./ Повний смак. Без цукру (лимонад від Coca-Cola); Bio ohne blabla./ Органічний без blabla (напій від Provamel);

– еліпси – пропуск у реченні слова чи словосполучення, зрозумілого з контексту, для вираження динамічності чи енергійності: Es ist nicht, was man feiert, sondern wie./ Не важливо, що святкують, а як (лікер від Jägermeister); Für uns ein echtes Experiment./ Справжній експеримент для нас (вода від Bionade);

– риторичне питання – це провокаційне питання, що не вимагає відповіді, але спонукає до роздумів. Наприклад, фраза Kannst du 3 Liter Kola am Tag trinken? (Чи можеш ти випити 3 літри Коли на день?) у рекламі газованих безалкогольних напоїв від компанії fritz-kola, що спеціалізується на виробництві напоїв у невеликих скляних пляшках, супроводжується зображенням динозавра, який гумористично ілюструє, наскільки великим потрібно бути, щоб випивати 3 літри на день, не турбуючись про здоров'я. Основа ідея: пляшки меншого розміру сприяють більш усвідомленому споживанню;

– конструкції «питання-відповідь»: Lust aus Eistee? Wir hätten da was./ Любите холодний чай? У нас є дещо для вас (холодний чай від Bionade); Was jetzt fehlt? Urlaub./ Чого зараз не вистачає? Відпустки (лімітована серія чаю «Кантрі»). Подібні конструкції надають розмовну тональність рекламному повідомленню.

Висновки. Проведений аналіз текстів підтверджує, що рекламний дискурс є складним, багатофункціональним і динамічним комунікативним явищем. Він виконує не тільки інформаційну, а й соціально-прагматичну функцію, виступаючи як інструмент соціальної взаємодії, здатний формувати поведінку, емоційні установки та сприйняття аудиторії.

Найбільш перспективною темою для подальших досліджень є контрастний аналіз, наприклад, німецьких та українських рекламних текстів зі сфери маркетингу напоїв, який дозволить виявити відмінності у використанні лінгвістичних засобів у різних мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безугла Т. А. Лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2013. № 74. С. 31-36.

2. Гузенко С. Структура рекламного тексту в прагмалінгвістичному аспекті. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*, 2013. Т. 219. Випуск 207. С. 25-30.

3. Дерпак О. В. Ефективність реклами: мовні особливості. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика,* 2010. № 8. С.24-33.

4. Зелінська О. І. Особливості функціонування частин мови в рекламних текстах. *Нова Філологія. Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 2017. Вип. 3 (50). С. 26-30.4 .

5. Іщенко Н. Г., Тєлєгіна К. І. Рекламний текст як форма соціального впливу. *Advanced education: збірник наукових праць*, 2014. Вип. 1. С. 30-35.

6. Коваленко Є. Рекламний дискурс: лінгвістичні аспекти вивчення. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць*, 2009. Вип. 19. С. 314-319.

7. Лянг О. Маніпулятивний вплив у дискурсі комерційної реклами. *Наукові записки: зб. наук. праць*, 2008. Вип. 89. С. 303-306.

8. Мелкумова Т. В. Стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького педагогічного університету*, 2016. Вип. 15. С. 63-72.

9. Мельник А. П. Німецькомовний рекламний текст: мовні особливості та стратегії перекладу. *Грааль науки*, 2021. № 1. С. 296-300.

10. Ніколащенко Ю. А. Лінгвістичні особливості німецьких рекламних текстів та їх переклад. *Молодий вчений*, 2018. № 4. С. 590-593.

11. Сорокіна Г. В. Реклама як форма соціальної комунікації (теоретичні підходи). *Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Nowoczesne badania podstawowe i stosowane*." Варшава: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. С. 69-75.

12. Heun T. Werbung. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2017. 166 S.

13. Janich N. Werbesprache. Ein Arbeitsbuch. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2010. 323 S.

14. Krieg-Holz U. Werbesprache. *Sprache im kommunikativen, interaktiven und kulturellen Kontext*. Berlin − Boston: De Gruyter, 2018. S. 295-320.

15. Zurstige G. Medien und Werbung. Wiesbaden: Springer Fachmedien, 2015. S. 140.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 811.111’243:373.5.091.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.15

FORMATION OF ENGLISH LEXICAL COMPETENCE USING THE "FLIPPED CLASSROOM" TECHNOLOGY IN STUDENTS OF GRADES 8-9TH GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНУТИЙ КЛАС» У УЧНІВ 8–9 КЛАСІВ ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Podosinnikova A.I.,
orcid.org/0000-0001-6123-4845
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the English Department philology and linguistic didactics
Sumy State Pedagogical University A.S. Makarenko University

Kubatko O.V.,
orcid.org/0009-0008-3535-4657
Master's student,
Sumy State Pedagogical University A.S. Makarenko University

The article examines the issue of developing English-language lexical competence in secondary education students using the "flipped classroom" technology. Since the primary goal of forming ELC is to equip students with lexical means for participating in communication, expressing and understanding thoughts, feelings, and intentions in typical communication situations, it is essential that vocabulary learning is integrated, contextual, and focused on practical application. The relevance of using this technology in the modern educational process is substantiated, as it allows for individualized learning, increases students' motivation, and intensifies the process of vocabulary acquisition. The theoretical foundations of the "flipped classroom" concept and its practical application in developing lexical skills are analyzed. The methodology for developing English lexical competence (ELC) in secondary education students is presented, which includes the selection of educational materials and the organization of students' independent and interactive work in the classroom. Flipped Classroom technology involves independent learning of educational materials at home through videos, presentations, and interactive resources, as well as classroom sessions that emphasize active interaction, practical application of knowledge, speech activities, and reflection. This model, particularly in times of crisis, makes it possible to harmonize the educational process with the conditions of learning, the age-specific needs, and the potential of students. In this work, we focus on the use of the “flipped classroom” model/technology as a technology for interactive learning of foreign languages in the formation of ELC. The methodology proposed in our study effectively integrates FC technology into the formation of ECL in students of grades 8-9 by using the potential of digital technologies.

Key words: flipped classroom, formation, English, lexical competence, model.

У статті розглядається проблема формування англомовної лексичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти із застосуванням технології «перевернутий клас». Основною метою формування англомовної лексичної компетентності (АЛК) є забезпечення учнів лексичними засобами для участі в спілкуванні, вираження та розуміння думок, почуттів і намірів у типових комунікативних ситуаціях, важливо, щоб вивчення словникового запасу було інтегрованим, контекстуальним та спрямованим на практичне застосування. Обґрунтовано актуальність використання цієї технології в сучасному освітньому процесі, адже вона забезпечує індивідуалізацію навчання, підвищує мотивацію учнів та інтенсифікує процес засвоєння лексики. Проаналізовано теоретичні засади концепції «перевернутого класу» та її практичне застосування у розвитку лексичних навичок. Представлено методику формування АЛК учнів закладів загальної середньої освіти, яка включає добір навчальних матеріалів та організацію самостійної й інтерактивної роботи школярів у класі. Технологія «перевернутий клас» передбачає самостійне опрацювання навчальних матеріалів вдома за допомогою відео, презентацій та інтерактивних ресурсів, а також заняття в класі, що акцентують увагу на активній взаємодії, практичному застосуванні знань, мовленнєвій діяльності та рефлексії. Така модель, особливо в умовах кризових ситуацій, дозволяє гармонізувати освітній процес відповідно до умов навчання, вікових потреб та потенціалу учнів. У роботі акцентовано увагу на використанні моделі «перевернутого класу» як технології інтерактивного навчання іноземних мов у процесі формування АЛК. Запропонована методика ефективно інтегрує технологію «перевернутого класу» у формування лексичної компетентності учнів 8–9 класів, використовуючи потенціал цифрових технологій.

Ключові слова: перевернутий клас, формування, англійська мова, лексична компетентність, модель.

Problem statement. The rapid development of information technologies and globalization processes places new demands on the level of proficiency in foreign languages, in particular English. One of the key components of communicative competence, which ensures effective communication in various spheres of life, is ELC. Since the primary goal of forming ELC is to equip students with lexical means for participating in communication, expressing and understanding thoughts, feelings, and intentions in

typical communication situations, it is essential that vocabulary learning is integrated, contextual, and focused on practical application.

In the modern Euro-Atlantic paradigm of sustainable development and multiculturalism, increasing the effectiveness of the formation of ELC is actively researched in the context of updating educational standards, humanization of education, dialogue of cultures, introduction of information and communication technologies and digital tools, flexible forms of the educational process to ensure the inclusive development of key competencies and the so-called "21st century skills" of education seekers [1].

Strategic educational documents indicate the need to study ways to increase the effectiveness of the formation of ELC, which simultaneously leads to the activation of cognitive activity and interpersonal interaction of students [2]

In our opinion, the effective formation of ELC requires a combination of traditional methods with modern educational technologies. Thus, we consider it relevant to consider the possibilities of forming ELC of education seekers by means of information and communication technologies, authentic materials (Podosinnikova, Khrystych, 2024 [3]; as well as the potential of interactive and collaborative learning, the role of interactive technologies and digital educational tools in teaching foreign languages and cultures (Podosinnikova , & Kryvoshiya, 2022 [4]

Modern educational technologies of interactive learning that demonstrate effectiveness in the formation of ELC include the model of “flipped classroom” / “flipped learning” (“Flipped Classroom” (FC), “flipped learning”).

FC technology involves independent study of educational material at home (through videos, presentations, and interactive resources), as well as in the classroom, where active interaction, practical consolidation of knowledge, speech activities, and reflection are encouraged. This model, especially in crisis situations, allows you to harmonize the educational process in accordance with the conditions of learning, age needs, and potential of students [5]

In this work, we focus on the use of the “flipped classroom” model/technology as a technology for interactive learning (IL) of foreign languages in the formation of ELC.

FC technology meets the psychological needs and characteristics of high school students, in particular their need for self-affirmation, and contributes to the development of educational autonomy, motivation, critical thinking skills, media literacy, integrated formation of ELC and linguistic and sociocultural competence, a deeper understanding of language material and the contextual features of its use, and involvement in the dialogue of cultures.

Analysis of recent research and publications . Lexical competence (LC) is the ability of a person to correctly formulate their own thoughts and successfully understand the statements of others, which is based on a complex, variable combination of relevant lexical knowledge, skills, and vocabulary awareness. [6]

The conceptual framework of the flipped classroom (FC) as a blended learning model was developed by D. Bergmann and A. Sems [7], according to which the acquisition of new material takes place outside the classroom, usually in the form of video lectures, interactive presentations or online resources, and classroom time is devoted to practical tasks, discussions, project work and individual consultations [7].

Conducted by S. Yablokov [8], an analysis of scientists' views on the definition of the technology of "flipped" learning reveals that, despite a common understanding of the educational process organization, researchers perceive its methodology differently. J. Oki emphasizes the importance of paying attention to complex cognitive processes that allow students to develop greater autonomy in learning and realize their role and responsibility in the educational process [9].

Most researchers emphasize the key role of discussion, dialogue, and interactivity in creating a dynamic educational environment where “the teacher guides students to master the learning material and its creative application” [8]

In the context of the formation of ELC, FC technology allows transferring the “theory”, i.e. the assimilation of lexical material (in particular, a wide range of lexical knowledge) and the analysis of its contextual use to the extracurricular space, and directing educational activities to “practice” – the automation of lexical skills in the process of performing communicative exercises and interactive interaction [10].

In the flipped learning model, student engagement has a significant impact on performance and experience; however, research suggests that lower levels of engagement can lead to better outcomes. While higher levels of engagement are generally correlated with better learning, in the FC model, a more structured, teacher-led approach with lower levels of student engagement can lead to better performance and assessment, potentially reducing confusion and allowing students to better utilize the instructor’s guidance during classroom instruction

[11]. This feature makes FC technology suitable for widespread use in distance learning settings.

The advantage of FC is the flexibility of the learning process – students can watch videos and other materials several times, which is especially useful for those with different levels of preparation. The result is a positive attitude towards learning: students express satisfaction with this format, considering it modern and effective [12]

FC allows taking into account the individual needs of students and stimulates their autonomy. In the work [13], the following quantitative results are presented, confirming the effectiveness of the FC model:

- Students who learned using the flipped model showed an average score increase of 15–20% on vocabulary tests compared to the control group.
- The level of participation in learning activities increased by 30%, indicating a rise in motivation and engagement.
- More than 80% of the experiment participants reported that they found it easier to remember new words thanks to the videos and interactive exercises.
- In the final assessment, students from the experimental group achieved higher results in written tasks, particularly in terms of vocabulary accuracy.

The authors also reported a 25% reduction in word usage errors, indicating a deeper level of learning. These data demonstrate that the flipped classroom can significantly improve the quality of English vocabulary acquisition in high school [13]

The results of the study presented in the article [14] indicate the high effectiveness of the FC model in the formation of lexical competence. Transferring theoretical material to the extracurricular space allowed students to better prepare for practical work. Classroom time was utilized for communicative exercises, interactive tasks, and group discussions, which facilitated the active acquisition of new vocabulary. Students demonstrated increased motivation, interest, and willingness to participate in the learning process. Technological support – particularly videos, platforms, and mobile applications – provided flexibility and accessibility to materials. The model contributed to the development of autonomy, self-regulation, and responsibility for learning. Compared to the traditional approach, the flipped classroom showed higher results in vocabulary tests. Teachers noted an increase in student activity and an improvement in the quality of their answers. Overall, the study confirms that adapting lexical strategies in the flipped classroom is effective and promising for language education [14].

At the same time, the success of implementing FC technology depends on the quality of the video content, the structure of the tasks, and the support from the teacher.

M. Podoliak (2024) [12] emphasizes the importance of attention to the procedure for using a FC, namely: formation, creation, selection of appropriate educational materials by the teacher, creation of interactive exercises to consolidate the acquired knowledge, editing, and creation of video presentations. He emphasizes the feasibility of using short, interesting video presentations (up to 15 minutes) with clear explanations and examples. The researcher suggests that teachers create interactive exercises in video lectures with questions related to the material just listened to, using various online services and programs, as well as place educational materials on cloud storage or in a learning management system [14].

In the article [15], which is devoted to the analysis of scientific studies studying the application of the FC model in teaching English, the authors consider technological tools as an important element of the successful implementation of the FC model. The authors highlight several key tools – digital resources that support FL:

1. Video services (e.g., YouTube, Edpuzzle, Khan Academy) are used to create and view educational videos that students work through before class. Edpuzzle allows you to integrate questions into the videos to check understanding.
2. Learning Management Platforms (Google Classroom, Moodle, Edmodo) provide access to materials, assignments, and feedback, as well as support communication between participants in the educational process.
3. Online boards (Padlet, Jamboard) that facilitate collaboration, idea sharing, mind mapping, and knowledge visualization [15]
4. Mobile language learning apps (Quizlet, Duolingo Kahoot!), which are used to review vocabulary in a game-like format that stimulates motivation [16]

The use of these tools not only supports independent study of the material but also activates student participation in learning, contributing to the development of independence, critical thinking, and communication skills [15].

Among the difficulties of organizing the educational process using FC technology are significant expenditure of time and effort on the part of the teacher, insufficient training in the field of information technology, qualitative analysis and selection of digital tools that meet the educational tasks set.

N. Lenok [17] refers to the problems associated with the use of FC technology in the process of learning

a foreign language as the loss of real communication with the teacher and students: the use of technology involves learning in an electronic environment, which, in turn, is ensured by the use of an online course, chat, forum instead of live communication.

The purpose of the article (task statement) is to study the methodological potential of the "flipped classroom" as a technology for interactive foreign language learning, to identify promising tools/ materials and the main stages of organizing their use in the formation of the ELC of students in grades 8-9 of secondary education institutions, and to develop relevant methodological recommendations.

Presentation of the main material / results. In the context of learning English in a general secondary education institution, the lexical competence of students in grades 8–9 is formed on the basis of the following components: lexical knowledge (understanding the meaning of words, their grammatical characteristics, and stylistic features); lexical skills (the ability to use vocabulary in context, form words, and find synonyms and antonyms): functional communicative skills (the use of lexical units to express thoughts, and intentions in typical communication situations) [1]

The goal of developing ELC in primary school students are: Developing the ability to communicate effectively in a foreign language within topics that are appropriate to the age group and curriculum and formation of skills of receptive, productive use of lexical units in various types of speech activity.

The FC model combines independent study of theoretical content with active, practical activities in the classroom, which promotes the development of learning autonomy, critical thinking, and speech activity. It provides dialogic interaction, flexibility of the educational environment (Table 1).

Taking into account the primary age, cognitive, and motivational characteristics of 8th- and 9th-grade students is a key factor in selecting an effective educational technology for the development of ELC.

Students in grades 8-9 belong to the age group of 13-15. This period spans the completion of primary school and the transition to high school, often characterized by restrained psychosocial development and maturation. There is a rapid growth of memory, characterized by a transition from the dominance of mechanical memorization to semantic. Adolescents by this age are in the transition stage from concrete-figurative to abstract-logical thinking. The adolescent begins to think in concepts and master higher forms of thinking, particularly logical thinking and reflection [30]. This opens up wide opportunities for the independent processing of complex educational material, working with modern information sources, and authentic texts, but at the same time requires a clear structure, motivational support, and pedagogical guidance.

Model as a technology for interactive foreign language learning meets these requirements, as it combines flexibility, visual richness, the possibility of independent study of the material, and active, practical activities in the classroom.

By harmonizing the methodological aspects of using FC technology to form the ELC of students in grades 8–9, we will consider how the methodological advantages of the model are transformed into specific pedagogical actions, digital solutions.

Taking into account the above, we have proposed a methodology for forming ALK, which enables the integration of FC technology into the organization of work on developing English-language lexical skills, with an emphasis on authentic, visual, and interactive resources that are as attractive as possible for modern students.

This technique has the conditional name " Vocabulary" Flip – Chat – Set " (scheme 1) and consists of three main stages:

1. pre-audit work, “ Flip ” (Pre – class) – aimed at familiarizing students with new lexical material, preparing them for work in the classroom;

Table 1

Key components of the "flipped classroom" model as a technology for interactive foreign language learning [7]

Component	Characteristic
Individualization of learning	each student has the opportunity to master the material at their own pace
Activation of cognitive activity	Students become subjects of the educational process, not passive listeners.
Creating an interactive educational environment	Using a variety of multimedia resources and interactive tasks.
Development of self-regulation and self-control	Students learn to plan their learning activities and evaluate their results.

Scheme 1

Correlation of the stages of lexical skills formation and the stages of implementation of the "flipped classroom" model in teaching English to students in grades 8-9th general secondary education institutions

Stages of developing lexical skills	Stages of the "flipped classroom"
Introduction to new vocabulary material	Pre-class
Automation of skills in using new lexical material at the level of words, phrases, and phrases	In-class
Automation of skills in using new lexical material at the level of supra-phrase unity (monological or dialogical)	After-class

2. classroom work, " Chat " (In – class) – automation skills in using new lexical material in the process of interactive interaction;

3. post-class work, " Set " (After – class) – further automation of skills in using new lexical material in the process of independent work and asynchronous interaction.

In the first stage, pre-audit work – "Flip" (Pre – class) it is assumed that students independently work on new lexical material before the lesson, using pre-prepared digital resources. This allows them to work at their own pace, revisit challenging points, and prepare for active work in the classroom.

Considering the specifics of FC technology, students independently familiarize themselves with new vocabulary through multimedia resources. The form of presentation of the material is through a video on the topic (for example, "Teen Life", "Technology in Our Lives", ""Healthy Habits"), interactive flashcards (Quizlet , Wordwall), audio, and transcription (podcasts, short dialogues). The teacher offers exercises on using digital tools, for example:

- Word–Image Matching : matching a word with a picture
- Contextual Gap- fill: insert words into sentences from video/text
- Pronunciation Practice: record the pronunciation of words via a mobile app
- Google Forms: Check understanding of key words in the text, which are new LU

In the second stage, classroom work – "Chat" (In – class), which takes place in the classroom, there is practical application of new vocabulary in communicative situations, active discussions, and games. The main key elements and actions are shown in Table 2

At the level of words, phrases, and exercises of a playful and communicative nature with support, techniques – role-playing games, simulations, retelling with creative elements, and written creative tasks, which are aimed at consolidating the acquired knowledge and are related to the 3rd stage – after-class work " Set " (After – class).

Examples of tasks for the first stage include the following:

- Lexical Maps: building an associative map, mind map.
- Lexical Dominoes: make a logical chain of words based on a specific topic, communicative situation, picture, etc.
- Dialogue Builder: create a dialogue using given words for a specific communicative situation.

To automate the skills of using new lexical material at the level of supra-phrase unity, communicative exercises based on spontaneous speech and logical thinking, and creative speech tasks are offered. With the involvement of digital multimodal teaching aids, the teacher organizes a cognitively and emotionally rich learning environment that stimulates students to use the learned vocabulary in accordance with the given communicative situation. For the second stage, the following examples of tasks can be suggested:

- Role-play: "You're a YouTuber talking about your daily routine»
- Group Discussion Questions : Types of Teenagers
- Speaking Task

The third stage involves reflection, addressing mistakes, and further practice. Students use vocabulary in open communicative situations, including:

- Mini-project: create a digital poster or digital story « My Digital Day .
- Video contest: create a video «My Dream Career» using new lexical units.

A key indicator of the formation of lexical skills is their correctness. This implies an accurate understanding of the content of the text during reading and listening, as well as the adequate use of lexical units in the process of oral and written speech. In this case, the number and nature of lexical errors are taken into account.

Table 2

Key elements and actions of the second stage of the methodology for forming ELC using the "inverted" technology class

Quick Check & Warm-up	At the beginning of the lesson, there is a short blitz survey or interactive quiz on knowledge of new words from the home video, which allows the teacher to quickly assess the level of students' preparation and identify key problem
Thematic Role-Plays/ Situations	Students are grouped into small groups to model a specific communicative situation that requires the active use of new vocabulary.
Storytelling Chain	The teacher begins the story based on the material of the developed communicative situations with one new word, and each subsequent student continues it, adding 1-2 new words from the studied topic.
Debate & Discuss	Organizing short debates or discussions on controversial topics related to the vocabulary learned and the situations discussed.
Peer Teaching & Feedback	Students who have mastered the material well can help their peers by explaining the meaning of words or correcting errors in their usage.

Monitoring and evaluation of student learning outcomes are carried out using tools that correspond to the organizational nature and objectives of the stage, for example, online testing (Lexical Quiz) and peer assessment mini-projects (Peer Review). It is advisable to suggest that students keep a personal dictionary with examples of usage (Vocabulary Journal).

Conclusions / prospects for further developments. The use of the "flipped classroom" model as an IN technology for the formation of ELC in students of secondary education institutions is a promising direction of scientific research in the field of foreign language teaching methods. The methodology proposed in our study effectively integrates FC technology into the formation of ELC in students of grades 8-9 by using the potential of digital technologies. Reliance on interactive learning, critical thinking, and modern, authentic materials provides space for increasing the effectiveness of learning and the personal development of students. In addition to memorization, interactive learning stimulates the active use of new lexical material in various contexts. The use of attractive multimodal formats, innovative tools (video vlogs, digital games) increases motivation, making learning exciting.

REFERENCES:

1. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). URL. https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages (Date of application 10/26/2025)

2. Resolution of the Cabinet Ministers of Ukraine No. 851 approved by July 25, 2024 "State standard of profile average education". URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/66a/3b9/644/66a3b96443c48380633931.pdf (Date of application 10/26/2025)

3. Podosinnikova G.I., Khrystich N.S. Formation of English-language lexical competence in high school students using fashion vlogs. *Slobozhanskyi scientific bulletin. Series: Philology*. 2024. №7. P. 107-115.

4. Podosinnikova G., Kryvoshiya, K. "Film Club" as the Interactive Technology in Pre-Service English Teachers Training. *Foreign language.* 2022. № 2. (Date of application 10/20/2025) https://doi.org/10.32589/1817-8510.2022.2.262813

5. Quinie O. Online Flipped Classroom in English Language Grammar Learning during the Unprecedented Times. *Asia Pacific Journal of Educators and Education*. 2021. №2. (Date of application 10/26/2025) https://doi.org/10.21315/APJEE2021.36.2.8

6. Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities/edited by S. Yu. Nikolaeva. – Kyiv: Lenvit 2013. 590 p.

7. Bergmann, J., & Sams, A. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. 2012. 120 p. (Date of application 10/20/2025)

8. Yablokov S. "Flipped" learning English languages under professional guidance *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2021. № 6 (110). URL: https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/26.pdf.

9. Oki, Y. Flipping a content-based ESL course: An action research report. *Hawaii Pacific University TESOL.* 2016. №14. P. 62-75

10. Joseph P. V., Ali H. Al-Hoorie (2023) The flipped classroom in second language learning: A meta-analysis. *Discover world-class research.* 2023. №27(5). URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1362168820981403 (Date of application 10/26/2025) https://doi.org/10.1177/136216882098140

11. Heng L., Tingting Y., Jin X., Mingzhang Z. Impact of student agency on learning performance and learning experience in a flipped classroom. *British Journal of Educational Technology.* URL: https://bera-journals.onlinelibrary.

wiley.com/doi/10.1111/bjet.12604?medium=article&utm_source=researchgate.net (Date of application 10/26/2025) https://doi.org/10.1111/bjet.12604

12. Podolyak M. V. Using the “inverted” method in a class in progress study of foreign languages . *Science and Education*. 2024. № 2. P. 33–40

13. Claire Angela R. Luna, Jeric Z. Romero, Karen J. Cusi, Amelia A. Jarapa Flipped Classroom Approach for Enhancing Vocabulary Skills among Senior High Schools in the Philippines. *Tamansiswa international journal in education and science*. 2025. №6(2). P.87-99 (Date of application 10/26/2025) DOI:10.30738/tijes.v6i2.18488

14. Zhang H., Li J., Jiao L., Ma W. The Adjustment and Effects of Vocabulary Teaching Strategies in Flipped Classroom. *Creative Education.* 2016. №7(14) P. 1966-1973. (Date of application 10/10/2025) DOI:10.4236/ce.2016.714199

15. Hui Kiang Ngo, Melor Md Yunus Flipped Classroom in English Language Teaching and Learning: A Systematic Literature Review. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences.* 2021. P. 185-196. (Access date 25.10.2025)

16. Woro Retnaningsih, Arif Nugroho, Dao Thi Hong Van, Nur Hidayah Al Amin Booming the Vocabulary Acquisition by Using Flipped Classroom on EFL Learners’ PPA (Performance, Perception and Acceptance) *VELES voices of english language education society* VOL. 6 №. 2. 2022. (Date of application 10/10/2025) DOI: https://doi.org/10.29408/veles.v6i2.6107

17. Lenok N. The use of "flipped learning" technology in learning a foreign language by students of non-linguistic specialties *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 27. том 3. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/35.pdf (Date of application 10/20/2025) DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203717

18. Danchuk Y.P. Peculiarities of mental regulation of motor activity in Teen: dis... Candidate of Psychological Sciences:19.00.07, Kamenets-Podilskyi, 2015. 242 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 811.111’243:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.16

FORMING ENGLISH WRITTEN COMMUNICATION SKILLS AMONG HIGHER EDUCATION INSTITUTION STUDENTS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZED LEARNING

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМОВОГО СПІЛКУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ЗВО У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОГО НАВЧАННЯ

Riabovol S.L.,
orcid.org/0000-0001-7403-0382
Lecturer at the Department of English Language for non-Philological Specialities
Oles Honchar Dnipro National University

The article explores the systemic development of English writing skills among university students, specifically those in non-philological specialties, within the context of a modern digitalized educational environment. The research under discussion shifts the pedagogical focus from a product-oriented approach to a process-based methodology. The latter emphasises scaffolding, genre integration, and the strategic use of educational technology. The present study evaluates the integration of academic and professional genres (i.e. essays and business correspondence) alongside the implementation of process-based instruction, with a focus on planning, drafting, and revising. The investigation focuses on the role of digital tools, including artificial intelligence (AI) assistants such as ChatGPT and automated grammar checkers like Grammarly and DeepL Write. These tools function as scaffolds, supporting and enhancing student autonomy. The analysis indicates that the efficacy of digital tools is contingent upon a reflective rather than automated usage model. Specifically, the utilisation of “error logs” in conjunction with digital correctors has been demonstrated to foster self-editing skills and pattern recognition in specialised fields such as history and archaeology. Moreover, the research establishes that Generative AI is most effective during the pre-writing stage for brainstorming and outlining, provided it is coupled with rigorous critical evaluation by the student. The implementation of audio-visual support and step-by-step templates was found to significantly mitigate “blank page syndrome” and improve logical coherence in professional texts. The findings suggest that the transformation of the teacher’s role from supervisor to facilitator, supported by a culture of systematic feedback and digital literacy, is essential for cultivating autonomous learners. Mastery of these multifaceted writing competencies equips students with the skills necessary to thrive in the global labour market, where written English is the predominant medium for professional and academic interaction.

Key words: English writing skills, digital tools, generative AI, scaffolding, ESP, student autonomy.

У статті досліджується системний розвиток навичок письма англійською мовою серед студентів університетів, зокрема здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, у контексті сучасного цифрового освітнього середовища. Наукова розвідка зміщує педагогічний фокус з підходу, орієнтованого на результат письма, на процесно-орієнтовану методологію. Наголошується на ефективності звернення на скафолдингу, інтеграції жанрів та стратегічному використанні освітніх технологій. У цьому дослідженні оцінюється інтеграція академічних та професійних жанрів з акцентом на плануванні, написанні та редагуванні. Дослідження зосереджено на ролі цифрових інструментів, включаючи помічників штучного інтелекту (ШІ), таких як ChatGPT, та автоматизованих засобів перевірки граматики, таких як Grammarly та DeepL Write. Ці інструменти функціонують як підтримка, допомагаючи розширити автономію студентів. Аналіз показує, що ефективність цифрових інструментів залежить від рефлексивної, а не автоматизованої моделі використання. Зокрема, було продемонстровано, що використання власних «журналів помилок» у поєднанні з цифровими коректорами сприяє розвитку навичок самостійного редагування у спеціалізованих галузях. Більше того, дослідження встановлює, що генеративний штучний інтелект є найефективнішим на етапі перед написанням тексту для мозкового штурму та складання плану майбутньої письмової роботи, за умови, що він поєднується з ретельною критичною оцінкою з боку здобувача вищої освіти. Було виявлено, що впровадження аудіовізуальної підтримки та покрокових шаблонів значно допомагає впоратись зі страхом «чистого аркуша» та покращує логічну зв’язність у професійних текстах. Результати дослідження свідчать про те, що трансформація ролі викладача з керівника на фасилітатора, що підтримується культурою систематичного зворотного зв’язку та цифрової грамотності, є важливою для розвитку автономності студентів. Оволодіння цими багатогранними письмовими компетенціями надає студентам навички, необхідні для успіху на світовому ринку праці, де письмова англійська мова є переважним засобом професійної та академічної взаємодії.

Ключові слова: навички письма англійською мовою, цифрові інструменти, генеративний штучний інтелект, скафолдинг, англійська мова для спеціалістів, студентська автономія.

Formulation of the problem. In the contemporary educational context, proficiency in English has evolved from a fundamental skill to a pivotal instrument for both professional and academic competitiveness. Writing is one of the four core language skills, requiring complex cognitive processing, the synthesis of knowledge, and a mastery of specific linguistic registers. In higher education institutions, students’ ability to structure arguments in essays and adhere to the etiquette of business correspondence is widely considered to be a definitive marker of their academic maturity.

The contemporary landscape of higher education faces a critical challenge: the widening gap between traditional English language instruction and the complex writing demands of the global professional environment. While university students are expected to produce sophisticated academic and professional texts, conventional pedagogical models often overemphasize grammatical accuracy at the expense of rhetorical flexibility and critical inquiry. This discrepancy is particularly acute for students in non-philological specialties who must navigate specific genre conventions while overcoming psychological barriers and linguistic interference.

By addressing these issues, this study seeks to develop and empirically validate a comprehensive methodology that prepares students for the rigors of the global labour market, where written English serves as the primary vehicle for professional interaction and sustainable career growth.

Analysis of the research. The integration of artificial intelligence (AI), particularly generative AI such as ChatGPT, is fundamentally reshaping the classroom dynamic. L. Kohnke, B. Moorhouse and D. Zou posit that such instruments demand a transition towards enhanced student autonomy. Their research highlights how the role of the educator is shifting from a primary knowledge provider to a facilitator who guides students in navigating AI-human collaboration. This transition is pivotal in fostering "AI literacy", whereby students are equipped with the capacity to utilise these tools critically rather than passively [9, p. 2].

A significant impediment to effective language learning is writing anxiety, particularly during the initial stages of the writing process. N. M. Bui and J. S. Barrot provide experimental evidence demonstrating that ChatGPT serves as an effective intervention for EFL (English as a Foreign Language) learners. By facilitating the pre-writing phase – brainstorming ideas, structuring outlines, and generating vocabulary – AI tools have been shown to enhance writing performance while concurrently reducing students' anxiety levels. This approach enables learners to engage with higher-order cognitive tasks, thus circumventing the "blank page" syndrome that can often immobilise writers [4, p. 2053].

The theoretical foundation for the use of tools to support writers experiencing difficulties is deeply rooted in the concept of scaffolding. S. Graham, K. R. Harris and C. A. MacArthur emphasise that for students encountering challenges with writing or disabilities, technology is not merely an ancillary resource but a crucial support system. It is suggested by S. Graham's work that effective instruction must comprise explicit strategies and digital scaffolds, the function of which is to break down the complex writing process into manageable steps. This approach is designed to ensure that students with varying ability levels can produce coherent and academically rigorous texts. The utility of writing tools is particularly pronounced in English for Specific Purposes (ESP) and English for Academic Purposes (EAP) [6, p. 102].

The analysis of scientific works indicates a prevailing consensus that digital and AI tools are transformative rather than merely supplementary. While S. Graham and J. S. Barrot emphasise the cognitive and psychological benefits (scaffolding and anxiety reduction) [6], L. Kohnke highlights the structural shifts in autonomy and academic integration [9]. Collectively, these works advocate for a balanced pedagogical approach, in which technology empowers the learner while maintaining academic integrity and specialised skill development.

The objectives of the article. The aim of the research is to analyse methodologies for developing written communication skills among students of non-philological specialties. The transition from general writing skills to more specialised ones (academic and professional) will be examined, with reference to the communicative approach to teaching and the implementation of digital tools.

Presentation of the main material of the study. Academic writing is a pivotal instrument for intellectual communication, necessitating not only a grasp of grammatical conventions but also the capacity to articulate a cogent argument. In accordance with the theoretical framework proposed by K. Hyland, the notion of academic literacy is predicated on the premise that a successful essay is predicated on the mastery of genre conventions, with each component serving a distinct and specific function [8, p. 52].

A significant number of students encounter what is referred to as the writing barrier. In their research, T. Silva and P. K. Matsuda emphasised that the primary challenge for non-native speakers of English is not merely a lack of vocabulary, but rather "native language interference". This term refers to the attempt to transfer sentence structures from one's mother tongue to English, which leads to a loss of stylistic precision [12, p. 642]. This phenomenon is especially pronounced during transitions to formal business styles, which demand conciseness and strict adherence to protocols for structuring information.

The development of effective writing skills is predicated on the mastery of the framework of the essay. The introduction is of pivotal importance in engaging the reader, and it is essential that it fulfils three functions. Firstly, it must serve as a "hook" to

capture the reader's attention. Secondly, it must provide a general overview of the topic. Thirdly, it must culminate in a formal thesis statement. The Purdue Online Writing Lab asserts that the thesis constitutes the "heart" of the essay and must be clear, arguable, and appropriately limited within the scope of the work [10]. After this, the body paragraphs are constructed using a disciplined "Topic Sentence – Supporting Details – Concluding Sentence" principle. It is imperative to instruct students in the utilisation of facts, statistics, and examples to substantiate each claim, thereby ensuring that each paragraph contributes logically to the overall argument. The conclusion synthesises these arguments and restates the thesis. Rather than merely repeating the introduction, it serves as a final emphasis on the significance of the researcher's position.

Contemporary pedagogical methodologies have diverged from the conventional practice of producing a single final copy. Contrary to conventional wisdom, researchers have emphasised the importance of the Process Approach, which breaks writing down into three distinct, manageable stages [1, p. 156]. The initial phase, designated as pre-writing, encompasses planning through brainstorming, mind mapping, and the formulation of a formal outline. This is followed by the drafting stage, in which students primarily focus on content and the flow of ideas, without the pressure of immediate grammatical perfection. The final stage, Revising and Editing, involves a critical analysis of the essay's structure, often facilitated through the process of peer review, and a meticulous final proofreading to ensure linguistic accuracy and professional polish.

The transition from a passive correction approach to an active learning strategy signifies a paradigm shift in the manner in which students engage with digital writing assistants. When learners treat tools such as Grammarly or DeepL Write as mere "crutches", they frequently unthinkingly accept suggestions without comprehending the underlying linguistic principles. Conversely, an active approach necessitates that students regard AI feedback as a form of dialogue. The implementation of methods such as the double check process, which involves students first attempting self-editing before consulting software, has been shown to facilitate a transition from mindless copying to critical analysis. This pedagogical shift ensures that digital tools actually foster long-term autonomy, as the learner begins to understand the rationale behind every correction rather than merely the correction itself.

The audio-to-draft exercise is a pre-writing strategy that serves to bridge the gap between spontaneous thought and structured writing, thereby overcoming the "blank page" syndrome. The utilisation of tools such as Vocaroo or smartphone recorders enables students to engage in verbal exploration of complex professional subjects. This approach prioritises the progression of ideas over grammatical precision. In order to provide the necessary scaffolding, it is incumbent upon the instructors to supply a list of essential, discipline-specific terms that must be included in the recording. Following the transcription of the audio, students employ artificial intelligence prompts to transform their raw thoughts into a logical three-paragraph outline, thereby converting a disorderly brainstorm into a coherent academic structure.

During the preliminary drafting stages, instructors should exercise restraint in imposing penalties for minor grammatical inaccuracies. Instead, the primary focus should be on whether the student has successfully transitioned from oral spontaneity to a structured plan. The evaluation process should be centred on the extent to which the AI assisted in the organisation of the student's original thesis without compromising its intended meaning. It is hypothesised that students with lower proficiency levels would benefit from the opportunity to interject key terms in their native language during the recording. This would be expected to significantly reduce cognitive load and stress, thus allowing the AI to act as a bridge for translation during the structuring phase.

The transition of students from a personal, subjective style of writing to one that is professional, objective, and action-oriented is a key component of official business writing. In the context of English-language business communication, the "5Cs" (clear, concise, courteous, complete, and correct) have been identified as the key characteristics that define this field. The text is characterised by clarity, conciseness, courtesy, thoroughness and precision [7, p. 314]. This framework is designed to ensure that the message is professional and easily comprehensible to the recipient, thereby minimising the risk of misinterpretation in a high-stakes environment.

The fundamental distinction between business writing and academic essays lies in the emphasis placed on practical outcomes. In order to achieve this objective, it is imperative that students develop a comprehensive understanding of particular stylistic features and registers. The use of a formal register, characterised by full verb forms (e.g. "I am" instead of "I'm"), the avoidance of colloquial phrasal verbs, and the strategic use of the passive voice, is employed in order to lend the text an air of objectivity [3, p. 143]. Moreover, it is imperative to prioritise conciseness, as in a business context, time is a valua-

ble resource. A well-crafted letter must satisfactorily address two fundamental questions: The fundamental questions that must be posed at the outset of this investigation are: firstly, what is the purpose of the present author's writing, and secondly, what response is expected?

To achieve professional competence, it is imperative to master a standardised structure. [13]. A formal letter is characterised by a strict protocol, which is initiated by an appropriate salutation, such as "Dear Mr./Ms. [Surname]" or "Dear Hiring Manager" when the name is unknown. The letter is initiated with an opening that explicitly articulates the purpose of the correspondence, for example, "I am writing to inquire about...". The body of the letter comprises the details of the request or proposal, employing courteous forms such as "I would be grateful if you could...". In conclusion, the letter is brought to a close with a standardised formula, such as "Yours sincerely" or "Yours faithfully", which is selected based on the initial greeting.

In order to assist students in mastering these conventions, the employment of practical teaching strategies, such as the case study method, has been demonstrated to be highly effective. The approach commences with the modelling stage, in which students analyse authentic samples of inquiries, complaints, or cover letters. This is followed by situational simulations, in which students respond to complex scenarios, such as apologising for a shipping delay or declining a proposal. Finally, the implementation of peer-correction sessions enables students to engage in the review of each other's work, thereby ensuring adherence to business etiquette and the elimination of emotionally charged language.

Furthermore, the establishment of a collective "phrase bank" constitutes an invaluable pedagogical instrument. The grouping of clichés and standard expressions for specific situations, such as making requests, acknowledging receipt of information, or scheduling meetings, enables students to significantly reduce their cognitive load. The utilisation of these pre-established linguistic components enables the focus to be directed towards the strategic elements of communication, thereby obviating the necessity to expend energy on elementary formulation during the writing process.

In order to ensure effective writing instruction, it is essential to make a decisive shift from passive theoretical acquisition to active, hands-on practice. The contemporary approach to methodology is predicated on the integration of pedagogical innovations that are designed to take into account the psychological characteristics and cognitive needs of students.

The communicative approach is at the core of contemporary pedagogical practices, with writing being regarded as a conduit for conveying authentic meaning rather than a mere instrument for executing grammatical exercises [11, p. 92]. The concept of scaffolding, which provides temporary pedagogical support, plays a vital role in this process. Students employ diagrams to visually represent the structure of their arguments prior to committing them to text. The provision of a linguistic "skeleton" for a letter or essay has been demonstrated to assist students in overcoming the "blank page syndrome". These supports are gradually phased out as the student gains mastery.

The quality of a student's writing is directly proportional to the effectiveness of the assessment system. Multi-level feedback has been demonstrated to be the most impactful form of feedback in a number of studies [5, p. 86].

By implementing peer-review process and subjecting the work of their course mates to critical analysis, students refine their ability to discern minutiae and enhance their capacity for self-editing. The utilisation of clear, standardised criteria of assessment encompassing content, organisation, vocabulary and grammar ensures transparency and enables students to identify specific areas for improvement.

The integration of artificial intelligence and digital technologies is fundamentally transforming the writing process. Grammar-checking tools such as Grammarly and DeepL Write provide students with immediate feedback on their work [2, p. 50]. However, from a methodological standpoint, it is crucial to shift the focus from "automatic error correction" to an "analysis of the root causes of errors".

It is imperative that educators impart the ethical utilisation of AI, conceptualising it as a medium for the structuring of thoughts or the augmentation of vocabulary, as opposed to a mechanism for the automatic generation of text on behalf of the student.

For students in non-philological fields, such as history or law, the most significant hurdle in academic writing is often the intimidating complexity of text structure. The utilisation of artificial intelligence as a collaborative brainstorming partner has been demonstrated to be an effective method of dismantling this psychological barrier by converting abstract concepts into a visual mind map. The usage of tools such as ChatGPT facilitates the organisation of a topic into coherent segments, including an introduction, methodology, and findings. This approach enables learners to prioritise the substance of their arguments over the concern of organisation. The effectiveness of this approach is measured by the speed at which

students are able to transition from a raw idea to a coherent draft, thereby ensuring that the logical progression remains sound throughout the process.

The video-based scaffolding exercise provides a structured pathway for developing these writing skills by utilising visual content as a primary source. The tiered methodology commences at the first stage, where students extract process-oriented verbs from a brief professional video, such as "discovered" or "analysed". At the second stage, these verbs are transformed into the passive voice in order to align with the conventions of formal reporting. At the last stage, students are finally able to synthesise the information presented in the form of sentences into a logical summary paragraph. In order to facilitate this transition, instructors provide sentence starters such as "The video demonstrates that...", to act as a linguistic framework, thus helping students to navigate the shift from viewing to formal writing.

From a pedagogical standpoint, the video-based scaffolding focus is the transformation of visual information into professional, discipline-specific text. It is incumbent upon educators to evaluate this task based on the appropriate style criterion, seeking a clear transition from general vocabulary to technical terminology and formal constructions. For instance, a successful student will progress from elementary phrases such as "the team found" to more sophisticated alternatives such as "it was established". The use of videos with subtitles has been shown to provide an additional layer of scaffolding, thereby facilitating students' ability to correctly spell complex professional terms.

In the ensuing discourse AI collaboration: fact vs. structure phase, the objective shifts toward developing critical AI literacy. Students are tasked with prompting an LLM to generate a structure for a highly specialised topic, such as the methodology of archaeological stratigraphy, and then rigorously evaluating the output. The exercise demands that students make a comparison between the AI-generated outline and authentic academic sources and textbooks. The purpose of this exercise is to identify potential "hallucinations" or missing critical components. By populating this structure with their own research findings, students are able to develop an understanding of how to utilise AI as a structural guide rather than an infallible source of truth, thereby maintaining their role as the primary researcher.

The instructor's evaluation for this collaborative phase is centred on the concept of critical analysis. It is imperative that students who can articulate the AI's deficiencies are awarded high marks, for example by noting its failure to include a necessary discussion of primary sources or specific historical contexts. In the event of a student adopting a generic AI structure that is lacking in disciplinary depth, it is to be expected that their score will reflect a paucity of critical engagement. By providing a uniform prompt for the entire class, teachers can better compare how different students interpret and refine the same AI output, thereby fostering a classroom environment that values independent thought and professional scepticism.

The development of academic writing skills is most effective when structured through a process of intentional scaffolding that gradually recedes as the learner gains confidence. The journey commences with imitation, wherein students depend on multimedia resources, including professional podcasts and videos, to supplement templates. This stage provides a secure linguistic framework, enabling the students to assimilate the cadence of academic English. As students progress to transformation phase of the task, the scaffolding begins to thin; students move from passive completion to active manipulation, restructuring simple sentences into complex ones using specific conjunctions. The final stage, known as production, fosters complete autonomy by instructing students to record their spontaneous thoughts on platforms such as Vocaroo, subsequently transforming these oral outputs into formal written paragraphs.

In order to progress from the drafting phase to a state of true autonomy, the smart editor exercise shifts the focus from mere correction to profound analytical reflection. Instead of unquestioningly accepting all recommendations offered by tools such as Grammarly or DeepL Write, students are assigned the task of identifying their own linguistic patterns. By producing a concise description of a historical event or scientific method and subsequently categorising the top three types of errors identified by the software – such as article usage or word choice – learners transform a passive technical fix into an active cognitive realisation. This method is supported by a specialised checklist of common errors relevant to their specific field, ensuring the feedback remains contextually grounded.

For the instructor, the pedagogical goal shifts from grading the final, polished text to evaluating the student's "error log". The capacity of AI to effortlessly generate a flawless final product serves to underscore the true essence of learning, which lies in the student's capacity to recognise their own deficiencies. A student will achieve a higher mark not for a perfect essay, but for a perceptive analysis of their typical pitfalls, such as a recurring tendency to omit

articles before professional titles. The highest level of autonomy is demonstrated when a student can justify why they chose to reject a specific AI suggestion, thereby proving that they have transitioned from a dependent user to a critical, self-aware writer.

Conclusions and prospects for further research. The development of English writing skills among university students is a multifaceted process that requires educators to move beyond traditional grammar instruction. A systemic approach, integrating the mastery of genre conventions (e.g. essays, business letters) with the cultivation of critical thinking, serves as the foundation for successful academic and professional communication.

The most effective approach to facilitate students' navigation of psychological writing barriers is to transition from a product-based teaching methodology, which prioritises the final written text, to a process-based approach. This process encompasses planning, drafting, and revising, thereby offering a more comprehensive and effective framework for addressing students' writing-related challenges.

In the contemporary educational environment, there has been a notable integration of advanced technological tools, including artificial intelligence (AI) assistants and peer-review platforms, which have become integral components of the educational landscape. The efficacy of these tools is contingent upon whether students employ them as learning aids, rather than as substitutes for their own cognitive processes.

The implementation of systematic error correction, underpinned by clear assessment rubrics, serves to transform evaluation from a source of anxiety to a catalyst for professional growth.

The integration of digital tools for non-philological specialties has the potential to transform the lecturer's role from that of a supervisor to that of a facilitator, thereby enabling students to evolve into autonomous researchers of their own texts.

It has been established that tools such as Grammarly or DeepL Write foster self-editing skills only when employed in conjunction with an "error log" methodology. The enhancement of student autonomy is not realised through the implementation of automatic remedies; rather, it is achieved through the process of reflection on the specific grammatical and stylistic patterns that are characteristic of their respective professional domains, such as history or archaeology.

The efficacy of a developed set of exercises was demonstrated through empirical testing. The utilisation of audio-visual supports, such as video lectures and podcasts, in conjunction with step-by-step scaffolding, including templates and clichés, was found to facilitate students' successful conversion of professional knowledge into structured written texts.

The efficacy of generative AI models was found to be most significant during the preparatory stage, which encompasses the structuring of ideas and the construction of outlines. Nevertheless, critical evaluation of AI output remains an essential component of instruction, as it fosters analytical thinking and prevents the propagation of factual errors in specialized content.

It is concluded that the successful cultivation of university-level writing skills prepares students not only for academic tasks but also for the challenges of the global labour market, where written English is the primary channel for professional interaction. The sustainable development of professional writing competence is contingent upon three essential factors: continuous practice, reflection on progress, and openness to new educational technologies.

REFERENCES:

1. Badger R., White G. A process genre approach to teaching writing. *ELT Journal*. 2000. 54(2), P. 153-160. DOI: 10.1093/elt/54.2.153

2. Baker R. Artificial Intelligence in Education: Bringing it all together. *OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the frontiers with AI, blockchain, and robotics. OECD Library.* 2021.P. 43-54. DOI: 10.1787/f54ea644-en

3. Bargiela-Chiappini F., Nickerson C., Planken B. Business Discourse. London: Palgrave Macmillan. 2013. 359 p.

4. Bui N. M., Barrot J. S. ChatGPT as an automated essay scoring tool in the writing classrooms: how it compares with human scoring. *Education and Information Technologies.* 2025. Vol.30, P. 2041–2058. DOI: 10.1007/s10639-024-12891-w

5. Ferris D. R. *Treatment of Error in Second Language Student Writing (2nd ed.)*. University of Michigan Press. 2002.152 p.

6. Graham S., Harris K. R., MacArthur C. A., Schwartz S. Writing and Writing Instruction for Students with Learning Disabilities: Review of a Research Program. *Learning Disability Quarterly*. 1991. Vol.14(2), P. 89-114. DOI: 10.2307/1510517

7. Guffey M. E., Loewy D. *Essentials of Business Communication (12th ed.)*. Cengage Learning. 2022. 600 p.

8. Hyland K. Second Language Writing. Cambridge University Press. 2019. 303 p.

9. Kohnke L., Moorhouse B. L., Zou D. ChatGPT for Language Teaching and Learning. *RELC Journal*. 2023. Vol. 54(3), P. 537–550. DOI: 10.1177/00336882231162868

10. Purdue Online Writing Lab (OWL). *Tips and Examples for Writing Thesis Statements*. Purdue University. 2024. URL: https://owl.purdue.edu/owl/general_writing/the_writing_process/thesis_statement_tips.html

11. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching *(2nd ed.)*. Cambridge University Press. 2001. 270 p.

12. Silva T., Matsuda P. K. On Second Language Writing. *TESOL Quarterly.* 2002. Vol. 36(4). P. 642-643. DOI: 10.2307/3588251

13. Stein S. 5 Tips for Writing Professional Emails**.** Harvard Business Review. 2022. URL: https://hbr.org/2022/08/5-tips-for-writing-professional-emails

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.11’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.17

БРИТАНСЬКА КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТРИЛЕРАХ

BRITISH CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY ENGLISH POLITICAL THRILLERS

Савчук І.І.,
orcid.org/0000-0002-8428-3663
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та іншомовної освіти
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Савчук О.Р.,
orcid.org/0009-0000-7006-0920
магістр середньої освіти

Поєднання лінгвокультурного і когнітивно-орієнтованого напрямків дослідження мовних одиниць та їх використанні в тексті як комунікативній одиниці є актуальним напрямом сучасної теорії міжкультурної комунікації. Автор тексту інтерпретує колективний та індивідуальний досвід народу і реалізує сформовані структури знання мовними засобами у тексті, а отже зображає типові ознаки культурної ідентичності носіїв мови. Проведені концептуальний та інтерпретаційний аналізи культурно-маркованої лексики політичних трилерів М. Доббса уможливлюють визначення авторської картини світу, що віддзеркалює національну мовно-концептуальну картину світу британського суспільства. Для опису британської культурної ідентичності у вимірах Г. Гофстеде мовні одиниці, які вербалізують культурну ідентичність британців, вивчаються з урахуванням того, що вони виконують когнітивну, комунікативну і культурну функції, які взаємопов’язані. Культурна ідентичність носіїв мови як внутрішня динамічна усвідомлювана або неусвідомлювана структура визначає людську діяльність, сприяє соціокультурній інтеграції для створення сучасної глобальної культури. Культурні виміри Г. Гофстеде є фундаментальними для характеристики британської культурної ідентичності і слугують інструментом для вивчення її основних властивостей, відображаючи, як культурні відмінності визначають цінності та поведінку в соціумі. За такою моделлю з шістьма критеріями – дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, маскулінність/фемінинність, уникнення невизначеності, довгострокова/ короткострокова орієнтація, поблажливість/стриманість – британці належать до індивідуалістської, маскулинної культури з низькою дистанцією влади, низьким уникненням невизначеності, довгостроковою орієнтацією, високим рівнем дозволеності прояву емоцій і намірів.

Ключові слова: британська культурна ідентичність, політичний трилер, дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, маскулінність/фемінинність, уникнення невизначеності, довгострокова/ короткострокова орієнтація, поблажливість/стриманість.

The combination of linguistic and cultural and cognitive-oriented research of language units and their organization in the text as a communicative unit is a relevant direction of the modern theory of intercultural communication. The author of the text interprets the collective and individual experience and embodies the formed structures of knowledge by means of language in the text, and therefore, the writer reflects the typical features of the cultural identity of the language bearers. The conceptual and interpretive analyzes of the culturally marked vocabulary of political thrillers by M. Dobbs provide an opportunity to determine the author's picture of the world, which accounts for the national linguistic and conceptual picture of the world of the British society. To describe the British cultural identity in the dimensions of G. Hofstede, the linguistic units used to denote the cultural identity of the British are studied taking into account the fact that they perform cognitive, communicative and cultural functions, which are interconnected with each other. The cultural identity of individuals as an internal dynamic conscious or unconscious structure directs human activity, enables socio-cultural integration for the formation of modern global culture. Geert Hofstede's cultural dimensions are the basis for understanding British cultural identity and serve a tool for identifying its main characteristics, reflecting how cultural differences influence values and behavior in society. In terms of such a model, according to six criteria – power distance, individualism/collectivism, masculinity/femininity, uncertainty avoidance, long-term/short-term orientation, indulgence/restraint – the British belong to an individualistic, masculine culture with low power distance, low uncertainty avoidance, long-term orientation, and a high level of the expression of emotions and intentions.

Key words: British cultural identity, a political thriller, power distance, individualism/collectivism, masculinity/femininity, uncertainty avoidance, long-term/short-term orientation, indulgence/restraint.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики властивою є зростаюча увага до проблеми взаємозв’язку мови, культури і когніції у вираженні національної культури [3; 12; 14]. Увагу лінгвістів привертають структури, що кодують етнічні й соціокультурні особливості бачення світу представниками різних соціумів [3, с. 82-83]. Відповідно до уявлень Е. Сепіра і Б. Уорфа [16], мова і образ мислення народу взаємопов'язані, оскільки вивчаючи мову, її носії

опановують певне ставлення до середовища через мовні і картину світу, виражену в рідній мові [16].

У системно-семантичній організації англійської мови функціональний потенціал національно-культурних знаків, що позначають британську культурну ідентичність, полягає у текстотворенні, зокрема у текстах політичних трилерів М. Доббса. Культурно маркована лексика відбиває національну картину світу, а також типові риси економіки, географії, суспільного ладу, мистецтва, науки, побуту, звичаїв носіїв мови [2, с. 11].

Актуальний напрям у лінгвістиці XXI ст. є злиттям лінгвокультурного і когнітивно-орієнтованого вивчення мовних форм та їх організації в тексті, який є комунікативною одиницею. Засади когнітивно-дискурсивної парадигми знання сформувалися на початку 80-х рр. XX ст. [14, с. 195] і характеризуються поєднанням двох підходів до дослідження мови та мовлення. У когнітивних розвідках фокусується зв'язок функціонування мовних одиниць з розумовою діяльністю людської свідомості, процесами пізнання світу, структурами знання й досвіду в сприйнятті й осмисленні навколишньої дійсності., з когніцією, яка є одночасно індивідуальним і колективним феноменом [13, с. 12]. Мовні форми, що кодують культурної ідентичності британців, досліджуватимуться з урахуванням того, що мовні одиниці реалізують когнітивну (відображають прототипний образ британця та авторську картину світу), комунікативну (відтворюють у тексті інформацію про типову поведінку й культуру британців) і культурну (мова втілює інформацію про культурну ідентичність британців) функції, які узгоджуються одна з одною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурна ідентичність індивідів визначає людську діяльність та соціокультурну інтеграцію, які разом з питаннями ідентифікації актуалізуються в роцесі формування сучасної глобальної культури [5, с. 271].

Особливості поведінки індивіда та його ідентичності є об'єктом пильної уваги психологічної науки. У теорії соціального впливу Й. Бергер [1] зазначає, що особа у прийнятті рішення керується або наслідуванням дій авторитету, або протидією до того, хто є неприємним. У процесі соціалізації люди формують свою ідентичність відносно один одного, однак, як стверджує Ф. Фукуяма, ідентичність не є повністю сталою категорією, а може варіюватись під впливом соціо-політичних факторів [7, с. 171].

Ідентичність структурується на індивідуальному та соціальному рівнях і пов'язана з потребою визнання особистої й суспільної гідності [7, с. 57]. Дослідження ідентичності відбувається з залученням понять самоідентифікації, самоототожнення, автентичності, дихотомії «свій – чужий», самовизначення, самобутність, психофізіологічна цілісність, психологічна визначеність, саморегульована єдність, тотожність із самим собою як справжність індивіда, соціокультурна відповідність, самоналежність, самореферентність, цілісність, ступінь відповідності соціальним категоріям, модель розрізнення «Я» від «не-Я», релевантність внутрішнього досвіду зовнішньому [4, с. 258].

К. Юнг трактував ідентифікацію метою психологічного розвитку, внутрішньою основою особистості, що відбувається у процесі поєднання свідомого та несвідомого не в конформізмі до більшості, а в усвідомленому прагненні до самості, що веде до конструювання цілісного "Я". Основними елементами структурування ідентичності слугують архетипи – універсальні образи з колективного несвідомого, які надають людині вроджені психологічні моделі [8]. З. Фройд досліджував поняття ідентифікації як спосіб відновлення прив'язаності до втраченого об'єкта «Я», як феномен, що утворюється через внутрішні конфлікти та соціальну адаптацію, особливо в період формування дитиною власної гендерної ідентичності та інших моральних взірців [6].

У розрізі теорії психосоціального розвитку Е. Еріксон запропонував поняття ідентичності, що формується протягом життя, трактуючи її як цілісне і безперервне усвідомлення себе, відчуття унікальності індивіда і несвідоме устремління до безперервності життєвого досвіду, і ототожнення з ідеалами групи. Криза ідентичності з'являється, коли особа виявляє необхідність інтегрувати свої цінності, цілі та соціальні ролі, щоб сформувати стабільне уявлення про себе [11].

Культурна ідентичність вирізняється рівнем усвідомлення, коли неусвідомлена основана на несвідомому прийнятті людиною норм, цінностей, звичок, патернів поведінки та мислення, які вона отримує від групи, з якою себе ототожнює. Властивістю усвідомленої ідентичності є її здійснення з задіюванням рефлексії, врахуванням цілей діяльності, проявом суб'єктності, здійсненням вибору та рішень [4, с. 258].

Отже, вивчення ідентичності яка формується на індивідуальному та соціальному прошарках, є міждисциплінарною проблемою сучасної науки з виділенням психологічного, соціального, філософського розумінь поняття, що зводиться до

прояву "Я-образу" в його зв'язках з навколишнім світом у процесі творення особистості. Культурна ідентичність як внутрішня динамічна усвідомлювана або неусвідомлювана будова виникає як наслідок соціалізації, засвоєння суспільних норм, цінностей, способів діяльності.

Постановка завдання. Метою розвідки є вивчення типових рис британської культурної ідентичності у вимірі культур Г. Гофстеде у політичних трилерах М. Доббса. За допомогою концептуального й інтерпретаційного аналізів відбуватиметься реконструкція характеристик британської культурної ідентичності шляхом встановлення типових ознак за класифікацією культурних вимірів.

Концептуальний аналіз базується на встановленні ментальних механізмів і категорій з інформації про особливості британської культурної ідентичності, що представлена за словесними виразами. Кактегорії, які є ознаками культурної ідентичності, виділяються завдяки розумовим процесам концептуалізації, категоризації й інтерпретації. Концептуальний аналіз опирається на семантичний, який передбачає перехід від змісту значень до змісту концепту [15, с. 710] чи поняття – тож, від значень культурно-маркованої лексики до реконструкції змістовного представлення культурної ідентичності британців.

Лінгвістична інтерпретація, як і наукова інтерпретація в цілому, ґрунтується на побудові класифікацій і категорій, коли визначення основ для типологій є індивідуальним за певними критеріями, що і є маркером інтерпретації. Інтерпретація результатів опису семантики культурно-маркованих мовних одиниць як ментальне узагальнення на більш високому рівні абстракції є потрібним кроком, який трансформує мовні дані у когнітивно-змістовні і дозволяє перейти до узагальнення рис британської культурної ідентичності. Ознаки британської культурної ідентичності далі піддаються ранжуванню й категоризації за сферою прояву культурної ідентичності та вимірами Г. Гофстеде.

Виклад основного матеріалу. Культурні виміри Г. Гофстеде слугують фундаментом для розуміння того, як культурні відмінності впливають на цінності та поведінку в соціумі. Модель включає шість вимірів: дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, маскулінність/фемінинність, уникнення невизначеності, довгострокова/короткострокова орієнтація, поблажливість/стриманість. Такі характеристики дають змогу порівнювати й аналізувати культурні цінності у Великобританії [12].

1. ***Дистанція влади*** пов'язана з ставленням носіїв культури до соціальної нерівності і визначається як ступінь, до якого менш впливові члени інституцій та організацій у країні очікують і приймають той факт, що влада розподілена нерівномірно.

У Великобританії показник дистанції влади становить 35% [17], тобто у суспільстві вважається, що нерівність між людьми має бути мінімізована. Така оцінка видається несумісною, з історично усталеною британською класовою системою і висвічує одну з властивих британській культурі суперечностей – між важливістю рангу народження, з одного боку, та глибоко усвідомленим переконанням, що те, де британці народилися, не повинно обмежувати: *"The King's job is to give garden parties and to save us the bother of electing someone else president, not to go round interfering in the business of government"* [10, с. 18] – у фрагменті трилеру підтверджено, що ролі у суспільстві усталені і влада чітко розподілена навіть в політиці, однак розуміння необхідності чесної гри спонукає до переконання, що до людей потрібно певним чином ставитися як до рівних.

2. ***Індивідуалізм*** (76%) [17] охоплює ступінь взаємозалежності, якої дотримується суспільство між своїми членами, що пов'язано з тим, чи визначається самооцінка людей у термінах «Я» або «Ми». В індивідуалістичних суспільствах особи дбають переважно про себе та свою родину, а у колективістських спільнотах люди належать групам, які піклуються про них в обмін на лояльність.

"The guests had clattered through the dark December night into the narrow confines of Downing Street, where they found a large Christmas tree outside the door of Number Ten, placed at Elizabeth Urquhart's instructions to give TV-viewers the impression that this was simply another family eagerly waiting to celebrate Christmas" [10, с. 30]; *"Mycroft bit his lip, suddenly feeling the pain and the humiliation of being alone at Christmas"* [10, с. 35]. Хоча британці зміцнюють культуру плекання власного «Я», їм важлива родина, особливо на свята. *"To remind us all that we must work towards being one nation"* [10, с. 38] – ознаки колективізму проявляються і у випадку єднання британців як нації. Великобританія є індивідуалістичним суспільством з самостійним мисленням та розумінням унікальної мети в житті та внеску в розвиток суспільства шляхом руху до успіху через особисту реалізацію.

3. ***Уникнення невизначен***ості (35%) пов'язане з усвідомленням суспільством факту, що

майбутнє не може бути відомим, з намаганням не занадто контролювати майбутнє і дозволити йому статися, одна така неоднозначність приносить невисоку тривогу. Масштаб, у якому члени культури відчувають загрозу через невідомі ситуації та створили переконання та інституції, які намагаються їх уникати, відображається в балах за уникнення невизначеності.

Великобританія представляє низький бал уникнення невизначеності, що означає, що як нація вони помірно схвильовані невизначеністю і готові змінювати плани, коли з'являється нова інформація: *"Our futures can be measured almost in moments,' Urquhart continued"* [10, с. 22] – британці комфортно почуваються в неоднозначних ситуаціях, вирізняються гнучкістю до мінливих умов, характеризуються високим рівнем креативності та значною потребою в інноваціях.

4. ***Довгострокова орієнтація*** (60%) [17] вказує, як суспільство підтримує зв'язки зі своїм минулим, реагуючи на виклики сьогодення та майбутнього. Нормативні суспільства, які мають низький бал за цим виміром, вважають за необхідне підтримувати традиції та норми, водночас з підозрою ставлячись до суспільних змін. З іншого боку, ті, хто має високий відсоток довгострокової орієнтації, дотримуються більш прагматичного підходу: вони заохочують ощадливість і зусилля в сучасній освіті як спосіб підготуватися до майбутнього: *"Can't we for once in our parsimonious lives make a choice in keeping with the existing character of Westminster Abbey, create something which will respect the achievements of our forefathers, not insult them by allowing some misguided modernist to construct a stainless-steel monolith which crams people on the inside and has its mechanical entrails displayed without?"* [10, с. 17]. У наведеному прикладі політик критикує помітні зміни в архітектурі і пропонує створювати нові будівлі з орієнтацією на давно сформовані конструкції з повагою до творінь попередньої поколінь.

Шістдесят балів у вимірі часової орієнтації робить Великобританію прагматичною культурою з переконанням, що істина залежить від ситуації, контексту та часу: *"I want this to be made a sanctuary right in the heart of the city, to recreate the natural habitat of London before we smothered it in concrete"* [10, с. 36] – британці виявляють здатність легко адаптувати традиції до мінливих умов, а також суттєву схильність до заощаджень та інвестицій. ощадливості й наполегливості у досягненні результату.

5. ***Індульгенція***, або міра прояву емоцій, бажань, намірів. Відносно слабкий контроль бажань тлумачать поблажливістю, а сильний – стриманістю, тому культури описують як поблажливі та стримані. Високий бал британського суспільства (69%) [17] свідчить про те, що британська культура вбачається як поблажлива, де населення виявляє готовність реалізувати свої імпульси та бажання щодо насолоди життям і розваг: *"You know I'm not by nature a humble man yet, dammit, for a moment it got to me"* [10, с. 22]. Британці схильні до позитивного настрою і оптимізму, надають більше значення дозвіллю.

6. ***Маскулинність/фемінинність.*** У контексті культурних аспектів Великобританію класифікують як маскулінне суспільство через його акцент на досягненнях, самовпевненості та конкуренції. Мотивація до досягнень та успіху висока (66%) [17], що вказує на те, що суспільству властива орієнтація на конкуренцію, досягнення та успіх. Однак помітним є очевидне протиріччя з британською культурою скромності та недомовленості, яка суперечить системі цінностей, що лежить в основі культури, орієнтованої на успіх: *"In an Englishwoman her abruptness would have been viewed as bad manners, but it was normal to afford Americans somewhat greater licence"* [10, с. 33] – приклад типової ввічливості в манерах британців на шляху до успіху.

"Minor backbenchers who were too self-promoting even to take a break during the holiday season were honoured with significant pieces quoting 'senior party spokesmen" [9, с. 66] – жителі Великій Британії мають чіткі амбіції та тяжіють до продуктивності.

Висновки. Культурна ідентичність народу втілює його картину світу – світоглядну структуру, що детермінує культурне наповнення суспільної свідомості. Мовна картина світу відображає систему знань народу, відображену у системі значень її одиниць, адже структури знання представляють досвід у мовних і у комунікативних одиницях, таких як текст і дискурс. Концептуальний та інтерпретаційний аналізи культурно-маркованої лексики політичних трилерів М. Доббса уможливлюють визначення авторської картини світу, що експлікує національну мовно-концептуальну картину світу британського соціуму.

Культурна ідентичність конструюється в результаті соціалізації, засвоєння суспільних норм, цінностей, різних видів діяльності діяльності. Культурні виміри Г. Гофстеде є інструментом для виокремлення типових рис британської культурної ідентичності, відображаючи, як культурні відмінності впливають на цінності та поведінку в суспільстві. Згідно з такою моделлю британці належать до індивідуалістської, маскулинної

культури з низькою дистанцією влади, низьким уникненням невизначеності, довгостроковою орієнтацією, високим рівнем дозволеності прояву емоцій і намірів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер Й. Невидимий вплив. Приховані сили, які формують поведінку. Київ : Наш формат, 2018. 240 с.
2. Бобришева О. Мовна картина світу та проблеми перекладу національно-культурних реалій. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 14 (201). Ч. ІІ. 2010. С. 9-13.
3. Борисенко Н. Д., Славова Л. Л., Кодубовська О. О. Художній світ реалій американських університетів: лінгвокраїнознавчий та лінгвокультурологічний аспекти. Закарпатські філологічні студії. 2023. Вип. 27, Т. 1. С. 82-86.
4. Герасименко О. А. Особистісна ідентичність у житті сучасної людини. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України.* Харків, 2020. С. 257-260. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/79.pdf (дата звернення 7.04.2026).
5. Танчер В. Культурна ідентичність в полікультурному суспільстві. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. (4). С. 271-285.
6. Фройд З. Вступ до психоаналізу. К. : Основи, 1998. 204 с.
7. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ : «Наш формат». 2020. 192 с.
8. Юнґ К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія: 2018. 608 с.
9. Dobbs M. House of Cards. Collins: Sourcebooks Landmark, 2014. 391 p.
10. Dobbs M. To Play the King. London: HarperCollins Publishers, 2014. 315 p.
11. Erikson E., Erikson J. The Life Cycle Completed. New York: W. W. Norton & Company, 1998. URL: https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=85207 (дата звернення 7.04.2026).
12. Hofstede G. The 6-D model of national culture. URL: https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/ (дата звернення 7.04.2026).
13. Nuyts J. Aspects of a Cognitive-pragmatic Theory of Language: on cognition, functionalism and grammar. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1992. 401 p.
14. Poluzhyn M. M. Lecture Notes on Historiography of Linguistics. Vinnitsa: Foliant, 2004. 272 p.
15. Rehder B. Categorization as Causal Reasoning. Cognitive Science. 2003. Vol. 27, №5. P.709-748.
16. Sapir E. Language an introduction to the study of speech. URL: https://www.ugr.es/~fmanjon/Sapir,%20Edward%20%20Language,%20An%20Introduction%20to%20the%20Study%20of%20Speech.pdf (дата звернення: 7.04.2026).
17. United Kingdom. Country Comparison Tool. *The Culture Factor.* URL: https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool?countries=united+kingdom (дата звернення 7.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’42:821.111-31
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.18

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ МАНІПУЛЯЦІЇ Й ІНТРИГИ В РОМАНІ ДЖ. АРЧЕРА «NOT A PENNY MORE, NOT A PENNY LESS»

DISCOURSE STRATEGIES OF MANIPULATION AND INTRIGUE IN J. ARCHER'S NOVEL "NOT A PENNY MORE, NOT A PENNY LESS"

Сідор М.В.,
orcid.org/0009-0009-3702-0121
аспірант кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті здійснено лінгвопрагматичний аналіз дискурсу роману Дж. Арчера «Not a Penny More, Not a Penny Less», спрямований на виявлення комунікативних стратегій, що формують сюжетну інтригу та визначають розвиток міжособистісних стосунків персонажів у жанрі «revenge thriller». Наукова актуальність розвідки зумовлена необхідністю глибокого вивчення мовленнєвих засобів, за допомогою яких автор реалізує динаміку влади, конфлікт та трансформацію соціальних ролей героїв. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять класичні положення теорії мовленнєвих актів Дж. Серля та Дж. Остіна, а також сучасні підходи до критичного дискурс-аналізу Н. Фейрклафа та Т. ван Дейка.

У роботі детально охарактеризовано основні дискурсивні стратегії, використані в романі. Зокрема, встановлено, що антагоніст Гарві Меткалф послуговується імперативною моделлю комунікації, де ілокутивна сила висловлювань спрямована на встановлення жорсткої ієрархічної домінації, що маркується відсутністю фатичного компонента та використанням директивів. Протилежну стратегічну лінію демонструють протагоністи, які застосовують когнітивне моделювання, що реалізується через модальні конструкції, та стратегію «кооперативного приховування» (omission), що дозволяє їм вибудовувати складні схеми протидії без експліцитного розкриття намірів. Особливу увагу приділено аналізу синтаксичної парцеляції як інструменту актуалізації саспенсу, що пришвидшує наративний темп і передає стан психологічної напруги персонажів у критичні моменти сюжету.

Ключовим результатом дослідження є виявлення процесу «дискурсивної десакралізації» влади антагоніста через інтертекстуальну іронію. Протагоністи, перехоплюючи ініціативу, апропріюють лексикон Меткалфа, перетворюючи його професійну мову на засіб його ж приниження, що знаменує остаточний перехід від авторитарного монологу до іронічного діалогу. Систематизація виявлених стратегій у зведеній таблиці дозволила наочно продемонструвати динаміку зміни дискурсивних ролей, де перемога у творі здобувається не лише через фінансові чи операційні дії, а через успішне оволодіння мовленнєвим простором опонента. Отримані результати можуть бути використані в подальших дослідженнях жанрової специфіки кримінального трилера та лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Ключові слова: лінгвопрагматика, дискурсивна стратегія, наратив, інтертекстуальність, сюжетна інтрига, художній дискурс.

The article provides a linguopragmatic analysis of the discourse in J. Archer’s novel "Not a Penny More, Not a Penny Less," focusing on the identification of communicative strategies that construct narrative intrigue and define the development of interpersonal relationships within the "revenge thriller" genre. The scientific relevance of this research is determined by the need for a thorough examination of the linguistic tools through which the author implements dynamics of power, conflict, and the transformation of the characters' social roles. The theoretical and methodological framework of the study is based on the classical provisions of speech act theory by J. Searle and J. Austin, as well as modern approaches to critical discourse analysis by N. Fairclough and T. van Dijk.

The work characterizes the main discourse strategies employed in the novel. In particular, it is established that the antagonist, Harvey Metcalfe, utilizes an imperative communication model, where the illocutionary force of utterances is aimed at establishing rigid hierarchical dominance, marked by the absence of phatic components and the use of explicit directives. A contrasting strategic line is demonstrated by the protagonists, who apply cognitive modeling realized through modal constructions and a strategy of "collaborative omission," which enables them to build complex counter-schemes without explicitly revealing their intentions. Special attention is paid to the analysis of syntactic parceling as a tool for actualizing suspense, which accelerates the narrative pace and conveys the characters' psychological tension during critical moments of the plot.

The key result of the study is the identification of the process of "discursive desacralization" of the antagonist’s power through intertextual irony. By seizing the initiative, the protagonists appropriate Metcalfe’s lexicon, transforming his professional language into a means of his own belittlement, which marks the final transition from an authoritarian monologue to an ironic dialogue. The systematization of the identified strategies in a summary table allows for a clear demonstration of the changing discursive roles, where victory in the novel is achieved not only through financial or operational actions but through the successful mastery of the opponent's linguistic space. The obtained results can be utilized in further research into the genre specifics of the crime thriller and the linguistic analysis of fictional texts.

Key words: linguistic pragmatics, discursive strategy, narrative, intertextuality, plot intrigue, artistic discourse.

Постановка проблеми. У сучасному англомовному художньому дискурсі жанр «revenge thriller» виступає не лише майданчиком для розгортання сюжетних колізій, а й простором інтенсивного мовленнєвого впливу. У романі Джеффрі Арчера «Not a Penny More, Not a Penny Less» інтрига виходить за межі сюжетних перипетій, трансформуючись у цілеспрямовану дискурсивну практику, де мова стає головним інструментом реалізації влади. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах сучасного інформаційного суспільства вивчення лінгвістичних механізмів маніпуляції та приховування інформації дозволяє глибше зрозуміти прийоми впливу на реципієнта. Дослідження дискурсивних патернів у названому творі є важливим завданням для прагмалінгвістики, оскільки дозволяє виокремити мовні засоби, що забезпечують формування саспенсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовленнєвої маніпуляції та дискурсивного аналізу художнього тексту ґрунтовно висвітлено у працях закордонних та вітчизняних лінгвістів. Класичні теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна [1] та Дж. Серля [2] стали методологічною основою для вивчення ілокутивної сили висловлювань. Вагомий внесок у розвиток дискурс-аналізу зробили Н. Фейрклаф [3] та Т. ван Дейк [4], розглядаючи текст як систему соціальної взаємодії. Серед українських дослідників вагомими є праці О. П. Воробйової, яка досліджує когнітивні аспекти художнього дискурсу [5], та О. С. Гриценко, що вивчає прагматику комунікації [6]. Також варто згадати напрацювання І. В. Корунця щодо стилістичних засобів англійської мови [7]. Попри ґрунтовність зазначених праць, лінгвістична специфіка творчості Джеффрі Арчера залишається недостатньо вивченою.

Дотепер у науковій літературі відсутня систематизація лінгвістичних маркерів, які в межах роману «Not a Penny More, Not a Penny Less» виконують функцію інтриги. Недостатньо досліджений аспект взаємозв'язку між синтаксичною організацією діалогів та динамікою психологічного напруження. Саме ця прогалина становить об'єкт нашої розвідки.

Постановка завдань. Мета дослідження реалізується через розв'язання таких наукових завдань:

1. Виявити та структурувати лексико-семантичне поле інтриги в романі Дж. Арчера, окресливши ключові номінації, що вербалізують концепт «обман».

2. Дослідити синтаксичні засоби створення саспенсу, зокрема функціональне навантаження парцеляції та еліпсису.

3. Проаналізувати мовленнєві акти головних героїв з метою встановлення стратегій прихованого впливу на реципієнта.

4. Систематизувати дискурсивні стратегії приховування інформації, що використовуються персонажами для досягнення переваги.

5. Визначити прагматичну модель жанру «revenge thriller» через аналіз мовленнєвої організації тексту.

Творчість Джеффрі Арчера займає особливе місце в сучасній англійській літературі завдяки вмінню автора будувати сюжетні структури, що ґрунтуються на детально вивірених комунікативних кроках персонажів. Роман «Not a Penny More, Not a Penny Less» не є винятком: він демонструє перехід від лінійної розповіді до багатошарового дискурсу, де інтрига формується не лише сюжетними поворотами, а насамперед мовленнєвими стратегіями героїв. Особливість цього твору полягає в тому, що автор майстерно поєднує діловий лексикон із психологічною маніпуляцією, створюючи унікальний дискурсивний простір, де «грошові транзакції» стають метафорою міжособистісних стосунків, а свідомо обрана мовчазність чи неоднозначність висловлювань – чи не найпотужнішими інструментами впливу.

Дослідження вищезазначених механізмів виходить за межі вузького літературознавчого аналізу. В епоху глобальної інформатизації, коли техніки маніпуляції стають невід'ємною частиною медійного та соціального дискурсів, аналіз художніх текстів дозволяє виявити універсальні патерни мовленнєвого впливу, які герої використовують для досягнення стратегічних переваг над опонентами. Розуміння того, як саме автор конструює інтригу через використання специфічних синтаксичних та прагматичних засобів, дає змогу не лише краще оцінити художню майстерність письменника, а й отримати інструментарій для розпізнавання та критичного осмислення маніпулятивних впливів у реальній комунікативній практиці.

Виклад основного матеріалу. Лінгвопрагматичний аналіз діалогічного дискурсу роману Дж. Арчера «Not a Penny More, Not a Penny Less» засвідчує, що інтрига у творі реалізується через багаторівневу систему дискурсивних стратегій. Мовленнєва взаємодія персонажів функціонує не лише як засіб передачі інформації, а як інструмент боротьби за владу, де кожна репліка є кроком у стратегічній «грі».

1. Дискурсивна стратегія «імперативного контролю» антагоніста. Мовлення Гарві Меткалфа ґрунтується на асиметричній комунікації. Він використовує мову як інструмент проектування своєї влади. Аналіз його реплік показує, що він уникає фатичного спілкування, фокусуючись на чистих директивах.

«Expect seven million dollars from Credit Parisien...» [8, p. 2].

Тут ілокутивна сила спрямована на фіксацію дії. Меткалф не просить, він інформує про неминучість виконання.

«Place one million dollars in the Banco do Minas Gerais...» [8, p. 2].

Використання назв конкретних фінансових установ (*Banco do Minas Gerais*, *Barclays Bank*) надає його наказам ваги «об'єктивної необхідності», де персоналізація відсутня – він діє від імені системи.

«Cancel the call loan at Barclays Bank...» [8, p. 2].

Коротке дієслово *cancel* позначає точку неповернення в комунікації. Згідно з теорією Дж. Серля [2, с. 67], це директив-наказ, який не передбачає іншої реакції, крім «Yes, Harvey».

Меткалф свідомо обмежує поле вибору співрозмовника, маркуючи власну вищість. Кожне його речення є логічним завершенням ієрархічної структури, де роль підлеглого – лише підтвердження отримання інструкції.

2. Стратегія «кооперативного приховування». Протагоністи використовують протилежну стратегію. Їхнє мовлення насичене еліпсисом, що дозволяє їм вибудовувати складну інтригу без зайвих слів.

«My plan for Mr. Metcalfe ought to be carried out on September thirteenth...» [8, p. 330].

Використання пасивного стану (*ought to be carried out*) дозволяє герою дистанціюватися від прямого визнання власної ролі, зберігаючи простір для маневру.

«I shall require a telex and telephone» [8, p. 330].

Тут спостерігаємо мінімізацію засобів – героєві потрібен лише інструмент, а не весь опис процесу. Це приклад «інформаційного дефіциту» [1, с. 52], який змушує опонента (або читача) самостійно домальовувати картину, що підсилює психологічне напруження.

«If it were possible to recover the money, what would be the most effective method?» [8, p. 145].

Замість прямого обговорення помсти, герої використовують гіпотетичні конструкції. Це дозволяє їм перевіряти лояльність один одного, не «видаючи» своїх намірів прямо.

Ця стратегія створює «захисний купол» навколо плану помсти. Дискурс протагоністів – це мова натяків, яка кардинально відрізняється від «відкритого» (але водночас обмеженого) диктату Меткалфа.

3. Синтаксична динаміка як засіб актуалізації напруги. У моменти кризи автор використовує синтаксичну парцеляцію. Цей прийом дозволяє штучно прискорити темп наративу, імітуючи стрес.

«Cancel it. ... Yes» [8, p. 255].

Короткі речення розривають потік думок, створюючи ефект уривчастого дихання. Кожна парцеля – це окремий акт волі.

«Tell Jean Pierre as well» [8, p. 255].

Додаткова вказівка вплітається в діалог як короткий імпульс. Відсутність сполучників (*and* мінімізовано) робить мовлення «сухим» та діловим.

«Report to Adrian on the speaker and meet as quickly as possible» [8, p. 255].

Тут ми бачимо накопичення дієслів (*report, meet*), що створює ілюзію високої швидкості подій.

Як зазначає Дж. Крістел [9, с. 95], такий синтаксичний стиль позбавляє текст емоційної «води», залишаючи лише «кістяк» дії. Це виключно ефективний засіб для трилера, адже читач мимоволі починає сприймати текст як послідовність нагальних завдань.

4. Іронічна інтертекстуальність як зброя. Фінальна стадія інтриги – перехоплення ініціативи через мову. Протагоністи починають «грати» словами Меткалфа, десакралізуючи його.

«Try and buy in the troughs and don't rush-be patient» [8, p. 2].

Наприкінці твору ці фрази звучать у контексті обговорення краху бізнесу Меткалфа. Герої цитують його власні поради як насмішку.

Використання його ж лексики (*troughs, patient*) у ситуації, коли він втрачає контроль, є найвищою формою дискурсивного приниження. Це приклад «лінгвістичної помсти», описаної у працях Н. Фейрклафа [3, с. 150]: мова, яка раніше була символом влади, стає доказом поразки. Герої не просто забирають гроші – вони «очищують» свій дискурс від Меткалфа, доводячи, що оволоділи його інструментами краще за нього самого. Таким чином, інтрига в Арчера – це змагання за «право називати», де перемагає той, чиє слово виявляється останнім.

Для узагальнення виявлених дискурсивних стратегій та систематизації лінгвістичних засобів, які формують структуру інтриги, доцільно представити аналітичні дані у зведеній формі. Таблиця нижче демонструє кореляцію між мовленнєвими

стратегіями, їх формальними маркерами та прагматичним призначенням у контексті роману. Така класифікація дозволяє чітко побачити, як через мовленнєві акти здійснюється перехід від стратегії «влади через наказ» (антагоніст) до стратегії «влади через обізнаність» (протагоністи).

Систематизовані у таблиці дані демонструють чітку кореляцію між дискурсивними стратегіями персонажів та їхньою роллю у розгортанні сюжетної інтриги. Антагоніст Гарві Меткалф спирається на «імперативну стратегію», що формує жорстку ієрархічну структуру, де мовлення виконує функцію інструменту беззаперечного підпорядкування. Натомість протагоністи застосовують комплексний лінгвістичний інструментарій – від «кооперативного приховування» (omission) до стратегічного моделювання через модальні конструкції, що дозволяє їм зберігати інформаційну перевагу та мінімізувати ризики на кожному етапі реалізації плану.

Кульмінаційним етапом цієї дискурсивної еволюції стає «інтертекстуальна іронія», коли протагоністи апропріюють лексикон антагоніста, перетворюючи його власні професійні максими на зброю проти нього. Цей процес демонструє, що перемога у творі Дж. Арчера здобувається не лише через фінансові маніпуляції, а через деконструкцію мови влади ворога. Таким чином, лінгвістичний аналіз підтверджує, що інтрига роману функціонує як складне дискурсивне змагання, де здатність адаптувати мовленнєву модель опонента та перехопити ініціативу в діалозі визначає фінальний результат протистояння.

Висновки. Проведене лінгвопрагматичне дослідження дискурсу роману Дж. Арчера «Not a Penny More, Not a Penny Less» дозволило підтвердити, що стратегії комунікації є не лише засобом мовленнєвої взаємодії, а ключовим механізмом реалізації сюжетної інтриги в жанрі «revenge thriller». Аналіз діалогічного дискурсу доводить, що перебіг подій у творі жорстко корелює з використанням персонажами специфічних дискурсивних стратегій, які виступають інструментами боротьби за владу та контроль над ситуацією.

Було встановлено, що антагоніст Гарві Меткалф обирає імперативну модель комунікації, яка, забезпечуючи тимчасове домінування завдяки жорстким директивам, зрештою стає його слабкістю через негнучкість та передбачуваність. Натомість протагоністи вибудовують багатовекторну систему взаємодії, що поєднує стратегію «кооперативного приховування» (omission), когнітивне планування через модальні конструкції та синтаксичну динамізацію (парцеляцію).

Ключовим висновком дослідження є те, що фінальна перемога протагоністів має лінгвіс-

Таблиця 1

Класифікація дискурсивних стратегій у романі Дж. Арчера

Стратегія	Лінгвістичний маркер	Приклад із тексту (Цитата)	Прагматична функція та аналіз
Імперативна	Наказові дієслова	*«Jörg, expect seven million dollars... and place it overnight... Understood?»* [8, p. 2]	Встановлення ієрархічної домінації; Меткалф ігнорує фатичний компонент, перетворюючи діалог на монолог-наказ.
Приховування (Omission)	Еліпсис, пасивні конструкції	*«My plan... ought to be carried out on September thirteenth... I shall require a telex and telephone.»* [8, p. 330]	Створення інформаційної ізоляції; «професійний еліпсис» забезпечує конфіденційність без детальних пояснень.
Стратегічно-модальна	Модальні дієслова (*would, could, should*)	*«If it were possible to recover the money, what would be the most effective method?»* [8, p. 145]	Когнітивне планування; перехід від наказу до моделювання ризиків та гіпотетичних сценаріїв.
Синтаксична (Парцеляція)	Короткі фрази без сполучників	*«Cancel it. ... Yes, and tell Jean Pierre as well. Both of you report...»* [8, p. 255]	Актуалізація саспенсу; «рваний» синтаксис прискорює наратив та передає стан психологічної напруги.
Інтертекстуальна (Іронія)	Іронічне цитування лексики	*«Try and buy in the troughs...»* (цитата Меткалфа, використана протагоністами) [8, p. 2]	«Лінгвістична помста» та десакралізація; привласнення мови влади антагоніста перетворює її на інструмент його висміювання.

тичну природу. «Інтертекстуальна іронія» та апропріація професійного лексикону антагоніста стали тими дискурсивними маркерами, які десакралізували владу Меткалфа, перетворивши його «мову успіху» на інструмент його ж приниження. Таким чином, інтрига роману функціонує як складне інтелектуальне протистояння, де здатність оволодіти дискурсивними інструментами опонента є вирішальним чинником успіху.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку є досить широкими, оскільки лінгвопрагматичний аналіз художнього тексту дозволяє виходити за межі локального дослідження одного роману. Зокрема, актуальним видається проведення порівняльних контрастивних досліджень дискурсивних стратегій у творах інших авторів жанру «revenge thriller», що дозволить виокремити як універсальні прагматичні маркери, так і специфічні ідіостильові особливості сучасних прозаїків. Окрім того, надзвичайно перспективним є перекладознавчий ракурс, адже дослідження того, як саме ілокутивна сила висловлювань, іронічні підтексти та професійно маркований еліпсис відтворюються в українських перекладах, може суттєво доповнити розуміння прагматичної еквівалентності та способів передачі авторського задуму.

Подальші студії також можуть зосередитися на соціолінгвістичних та гендерних аспектах комунікації, де аналіз залежності мовленнєвих стратегій від соціального статусу, професійної приналежності чи статі персонажів дасть змогу глибше зрозуміти механізми соціальної та психологічної маніпуляції, що формують динаміку сучасного художнього дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1975. 169 p.
2. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.
3. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. 2nd ed. Harlow: Longman, 2010. 592 p. doi:10.4324/9781315834368.
4. Van Dijk T. A. Discourse as Structure and Process. London: SAGE Publications, 1997. 368 p. doi:10.4135/9781446221853.
5. Воробйова О. П. Лінгвістичні аспекти відтворення художнього тексту : навч. посіб. Київ : КДЛУ, 1996. 196 с.
6. Гриценко О. П. Дискурс як соціокультурний феномен. Київ : Наукова думка, 2014. 210 с.
7. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2000. 448 с.
8. Archer J. Not a Penny More, Not a Penny Less. London: Coronet Books, 1976. 256 p.
9. Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p. doi:10.1017/CBO9780511487002.
10. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 250 p. doi:10.4324/9781315835976.
11. Wodak R., Meyer M. Methods of Critical Discourse Analysis. 3rd ed. London: SAGE, 2015. 232 p. doi:10.4135/9781526401342.
12. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378.147:811.111:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.19

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПІД ЧАС ОПАНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE ROLE OF LINGUOCOGNITIVE INTERACTION IN LEARNING ENGLISH

Супрун Л.В.,
orcid.org/0000-0002-9427-922X
доктор наук із соціальних комунікацій, кандидат філологічних наук,
професор кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та природокористування

Бірецька Л.С.,
orcid.org/0009-0001-6116-897X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Горпинюк О.П.,
orcid.org/0009-0009-4560-2762
старший викладач кафедри філології
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

У статті розглянуто міжкультурну комунікацію як складний дискурсивний феномен у контексті опанування англійської мови з позицій лінгвокогнітивного підходу. Теоретичною основою дослідження слугують положення когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та теорії міжкультурної комунікації, що дозволяють трактувати мовні явища як результат взаємодії мовних структур, когнітивних моделей і культурно зумовлених смислів. Основну увагу зосереджено на характеристиці лінгвокогнітивних механізмів, які беруть участь у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності в процесі вивчення іноземної мови.

Встановлено, що опанування англійської мови не обмежується засвоєнням граматичних і лексичних норм, а передбачає також поступове входження у концептуальну картину світу носіїв англомовної культури. У цьому зв'язку особливого значення набувають процеси концептуалізації та категоризації, а також інтерпретація культурно маркованих мовних одиниць, які відображають специфічні культурні смисли та систему цінностей англомовного суспільства. Лінгвокогнітивна взаємодія при цьому постає як динамічний процес співвіднесення мовних форм із відповідними когнітивними структурами, що формуються під впливом культурних, соціальних і комунікативних чинників.

Показано, що ефективність міжкультурної комунікації значною мірою залежить від здатності здобувача освіти інтерпретувати мовні одиниці з урахуванням культурних концептів, фонових знань і дискурсивних практик англомовного середовища. Застосування лінгвокогнітивного підходу у процесі навчання англійської мови сприяє розвитку мовної особистості, здатної адекватно сприймати й інтерпретувати іншокультурні смисли та ефективно взаємодіяти у полікультурному комунікативному просторі. Міжкультурна комунікація в умовах опанування англійської мови постає як багатовимірна система лінгвокогнітивної взаємодії, що поєднує мовні, когнітивні та культурні компоненти і забезпечує формування цілісної міжкультурної комунікативної компетентності.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лінгвокогнітивна взаємодія, когнітивна лінгвістика, лінгвокультура, концептуалізація, мовна особистість, міжкультурна комунікативна компетентність, англійська мова.

This article explores intercultural communication as a complex discursive phenomenon within the context of learning English, approached from a linguocognitive perspective. The theoretical framework draws on cognitive linguistics, linguoculturology, and intercultural communication theory, which together allow for interpreting linguistic phenomena as the result of interactions between language structures, cognitive models, and culturally conditioned meanings. Special attention is given to the linguocognitive mechanisms that contribute to the development of intercultural communicative competence in foreign language education.

The study demonstrates that learning English involves not only mastering grammatical and lexical structures but also gradually integrating into the conceptual worldview of native speakers of the language. In this context, processes such as conceptualization, categorization, and interpretation of culturally marked linguistic units gain particular significance, as they reflect specific cultural meanings and value systems of the English-speaking community. Linguocognitive interaction is understood as a dynamic process of relating linguistic forms to corresponding cognitive structures shaped by cultural, social, and communicative factors.

The findings indicate that the effectiveness of intercultural communication largely depends on the learner's ability to interpret linguistic signs through the lens of cultural concepts, background knowledge, and discourse practices of the English-speaking environment. Applying a linguocognitive approach in English language teaching promotes the development of the learner's linguistic personality, enabling them to interpret intercultural meanings accurately and achieve communicative relevance in a multicultural discourse space.

Thus, intercultural communication in the context of learning English emerges as a multidimensional system of linguocognitive interaction, integrating linguistic, cognitive, and cultural components and fostering the formation of holistic intercultural communicative competence.

Key words: intercultural communication, linguocognitive interaction, cognitive linguistics, linguaculture, conceptualization, linguistic personality, intercultural communicative competence, English language.

Постановка проблеми. Проблема міжкультурної комунікації в процесі опанування англійської мови нині належить до одних із ключових у когнітивно-лінгвістичних і прикладно-педагогічних дослідженнях. Сучасні наукові підходи до мовної компетенції вже давно виходять за межі формально-граматичних і лексичних знань, розглядаючи її як цілісну когнітивно-культурну систему. Вона включає інтеграцію концептуальних схем, фреймів, image-schemas, прототипних структур та концептуальних просторів (conceptual spaces), формування яких визначають когнітивні, дискурсивні та етнокультурні чинники. У такому контексті міжкультурна комунікація постає як динамічний процес взаємодії когнітивних систем, де продуктивне й рецептивне мовлення ґрунтується на глибоко засвоєних когнітивних і культурно детермінованих моделях мислення носіїв мови.

Сьогодні ця проблематика стає особливо актуальною через глобалізацію та активне міжнародне спілкування, зокрема через цифрові платформи, соціальні мережі й мультимедійні ресурси. Сучасні студенти та користувачі англійської мови постійно зіштовхуються з необхідністю швидко адаптувати свої когнітивні схеми й мовні стратегії до різних культурних контекстів, де значення слів, прагматика висловлювань і дискурсивні патерни можуть істотно відрізнятися. У таких умовах особливо зростає значення міжкультурного навчання як інструменту розвитку когнітивної гнучкості, здатності до ментального моделювання та інтеграції різних концептуальних просторів, що допомагає ефективно сприймати повідомлення й адекватно реагувати в глобальному комунікативному середовищі.

У сучасному науковому й прикладному дискурсі міжкультурна комунікація розглядається не лише як мовний феномен, а як складна когнітивно-дискурсивна діяльність. Вона передбачає опанування концептуальних метафор, культурних сценаріїв, фреймів і ментальних моделей, інтеграцію когнітивних стратегій та адаптацію мовлення до культурно детермінованих очікувань співрозмовника. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність навчання англійської мови, а й формувати міжкультурну компетентність, необхідну для успішної професійної, академічної та соціальної інтеграції у сучасному глобальному комунікативному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим аспектом наукового дефіциту є обмежена кількість системних досліджень, які поєднують лінгвокогнітивну парадигму та міжкультурну комунікацію. Попри численні когнітивно-лінгвістичні студії, що досліджують концептуальні метафори, ментальні моделі, прототипні структури та фрейми, а саме: Лакоф [1, с. 72], Лакоф та Джонсон [2, с. 39]; Фокон'є [3, с. 24], сучасна література недостатньо висвітлює їхнє функціонування у міжкультурному дискурсі та вплив на формування іншомовної комунікативної компетенції. Останні роботи з когнітивної лінгвістики та прикладної педагогіки Чен та Лі [4, с. 1384] підкреслюють важливість інтеграції когнітивних схем із міжкультурними контекстами, однак більшість методологічних підходів залишаються фрагментарними, описовими і не забезпечують системного поєднання когнітивного, дискурсивного та культурологічного компонентів. Це створює концептуальний вакуум у сучасній прикладній лінгвістиці та методиці викладання англійської мови.

Другим аспектом є недостатня інтеграція когнітивно-дискурсивного підходу в освітній процес. Дискурсивний аналіз і когнітивна семантика дозволяють виявляти ментальні моделі, концептуальні простори, прототипи, концептуальні метафори та культурні сценарії Фокон'є & Тернер [5, с. 163]; Заре [6, с. 4], проте їхнє системне використання у навчальному процесі є обмеженим. Більшість сучасних методик навчання англійської мови Нгуйен [7, с. 209]; Д. Лопез-Фернандез [8, с. 362] орієнтовані на граматико-лексичний компонент і поверхневе засвоєння дискурсивних стратегій, що ускладнює формування глибинної когнітивно-культурної компетенції. Студенти здобувають переважно декларативну мовну компетенцію, не опановуючи механізми продукції й інтерпретації концептуальних схем, які визначають адекватність міжкультурного спілкування.

Третім аспектом є проблема інтеріоризації когнітивних схем іншої мови. Інтеріоризація передбачає глибинне засвоєння концептуальних метафор, image-schemas, фреймових структур, прототипів і культурно детермінованих когнітивних сценаріїв, що формують ментальні

моделі носіїв мови. Невідповідність між рідними когнітивними схемами та іншомовними концептуальними просторами створює когнітивні бар'єри, які ускладнюють процес адаптації мовлення до міжкультурного контексту Руан, Ванг, Хонг [9, с. 11]. Систематичний аналіз когнітивних схем англійської мови в контексті інтеграції міжкультурних комунікативних практик у навчанні представлений у сучасній літературі фрагментарно, що підкреслює методологічну актуальність дослідження.

Особливо перспективним у цьому контексті є застосування теорії концептуальної інтеграції, яка дозволяє моделювати процес інтеграції ментальних моделей і когнітивних схем рідної та іншомовної культури. Використання концептуального змішування у навчанні сприяє формуванню когнітивно-гнучких стратегій продукції й інтерпретації іншомовного дискурсу, підвищуючи ефективність опанування англійської мови на рівні когнітивної компетенції Еммріх, Т. [10, с. 37].

Таким чином, епістемологічне позиціонування дослідження ґрунтується на інтеграції когнітивної лінгвістики, дискурсивного аналізу та міжкультурної комунікації для формування теоретико-методологічної основи навчання англійської мови. Актуальність визначається науковим дефіцитом у сфері лінгвокогнітивних механізмів міжкультурної взаємодії, недостатньою інтеграцією когнітивно-дискурсивних методик у практику викладання та проблемою інтеріоризації концептуальних схем іншомовного дискурсу. Реалізація дослідження сприятиме розробці комплексної методології, що забезпечить глибинне опанування англійської мови як когнітивно, дискурсивно та культурологічно детермінованого процесу.

У статті виокремлюються три основні невирішені проблеми в контексті міжкультурної комунікації та когнітивно-лінгвістичного підходу до навчання англійської мови: обмежена кількість системних досліджень, що поєднують лінгвокогнітивну парадигму та міжкультурну комунікацію, особливо щодо функціонування концептуальних метафор, ментальних моделей, прототипних структур і фреймів у міжкультурному дискурсі, а також їхнього впливу на формування іншомовної комунікативної компетенції; низька інтеграція когнітивно-дискурсивного підходу в освітній процес, що обмежує системне використання когнітивних схем, концептуальних просторових моделей та культурних сценаріїв у навчанні англійської мови; проблеми інтеріоризації когнітивних схем іншої мови, які створюють когнітивні бар'єри в адаптації мовлення до міжкультурного контексту, що ускладнює процес інтеграції концептуальних схем і когнітивних моделей рідної та іншомовної культури.

Постановка завдання: розробка теоретико-методологічної основи для навчання англійської мови на основі лінгвокогнітивного підходу, що дозволить: з'ясувати механізми інтеграції когнітивних, дискурсивних і культурних компонентів у процесі міжкультурної комунікації; розкрити значення концептуальних метафор, фреймів і культурно детермінованих мовних одиниць для формування міжкультурної компетентності; оцінити ефективність застосування теорії концептуальної інтеграції та когнітивно-гнучких стратегій у процесі навчання англійської мови, сприяючи розвитку здатності до адаптації мовлення в різних міжкультурних контекстах; моделювати процес лінгвокогнітивної реконфігурації концептуальних структур у ситуації іншомовного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опанування англійської мови супроводжується не лише лексико-граматичною інтерналізацією, а й когнітивною перебудовою концептуально-фреймових структур, що зумовлює міжкультурну трансформацію мовної особистості. Методологічна база дослідження спирається на комплекс когнітивно-лінгвістичних й дискурсивних підходів, що дозволяють всебічно дослідити взаємозв'язок мови, мислення та культури. Використання когнітивно-дискурсивного та прагмакогнітивного аналізів допомагає простежити, як мовні практики відображають когнітивні структури та прагматичні стратегії учнів, тоді як концептуальний аналіз і метод реконструкції концептів дозволяють ідентифікувати та відтворити ключові культурні та когнітивні уявлення. Фреймова семантика та корпусний аналіз забезпечують системне вивчення значень і контекстів мовних одиниць у реальних текстах, що дає змогу зрозуміти, як опанування англійської мови формує міжкультурну комунікативну компетентність. Теоретична парадигма лінгвокогнітивних досліджень спирається на когнітивну лінгвістику як епістемологічну основу, що розглядає мову як систему когнітивно-семантичних структур, які реалізують концептуальні моделі пізнання та культурної репрезентації світу. У цій когнітивно-лінгвістичній перспективі центральними одиницями аналізу спостерігаємо концепт, концептосферу, когнітивну модель, сценарій,

фрейм, ментальний простір та образну схему, які функціонують як когнітивні й семантичні контейнери для реконструкції знання та культурно-когнітивних патернів у мовленні.

Теорія концептуальної метафори [11, с. 3] описує когнітивний механізм, завдяки якому абстрактні концепти структуровано відображаються через тілесний, сенсорний та культурний досвід. У межах цього підходу концепти інтегруються у концептосфери, які виконують функцію когнітивних «контейнерів значень» й забезпечують когерентність концептуальних моделей. Концептосфери діють як когнітивно-семантичні структури, що об'єднують метафоричні проєкції, сценарії та фрейми, формуючи комплексні когнітивні моделі взаємодії між суб'єктом та культурно-когнітивним контекстом.

Когнітивна модель слугує системним конструктом, що інтегрує концепти, концептосфери, фрейми та ментальні простори у когнітивно-семантичну мережу, яка дозволяє прогнозувати поведінкові та комунікативні патерни мовця. У структурі когнітивної моделі сценарії репрезентують типові послідовності подій або комунікативних дій, що організовують концепти в когнітивно-семантичні ансамблі та забезпечують когнітивну передбачуваність мовленнєвих висловлювань.

Фреймова семантика Філмора [12, с.115] формалізує категорію фрейму, який виступає когнітивною структурою, що об'єднує концепти у когерентні семантичні комплекси та моделює культурно-контекстуальні ролі й події. Фрейми функціонують як когнітивні механізми, що регулюють активацію концептосфер у мовленні, координацію сценаріїв та інтеграцію ментальних просторів, сприяючи когнітивній структуризації комунікативної ситуації.

Теорія концептуальної інтеграції Фоконьє й Тернера вводить категорію ментального простору, який є динамічною когнітивною конструкцією для комбінації концептів із різних доменів. Процес когнітивного блендингу – conceptual blending, забезпечує генерацію нових смислових одиниць, інтегрує фрейми, концепти та сценарії у когнітивну модель, створюючи когнітивно-семантичні ансамблі, що репрезентують міжкультурну комунікацію та когнітивну креативність.

Ключовим елементом когнітивної архітектури є образна схема – image schema Джонсона [13, с. 84], універсальна когнітивна структура, що репрезентує тілесний та сенсорний досвід, слугує базисом для формування концептів, концептосфер, сценаріїв, фреймів та ментальних просторів. Образні схеми виконують інтегруючу функцію у когнітивному моделюванні, забезпечуючи когнітивну когерентність і когнітивно-семантичну структурованість ментальних просторів та концептуальних блендів.

Таким чином, теоретична парадигма лінгвокогнітивних досліджень формує когнітивно-семантичний та міжкультурний каркас аналізу мовленнєвої діяльності. Вона дозволяє системно реконструювати концепти, організовувати їх у концептосфери, моделювати когнітивні моделі та сценарії, активувати фрейми і інтегрувати ментальні простори через образні схеми, що забезпечує комплексне дослідження процесів опанування англійської мови та міжкультурної комунікативної взаємодії.

Сучасний науковий дискурс у сфері міжкультурної комунікації дедалі більше акцентує увагу на лінгвокультурологічних аспектах, що забезпечують інтеграцію когнітивних, соціокультурних та мовленнєвих структур у процесі оволодіння іноземними мовами. Лінгвокультурологія, як міждисциплінарний напрям, виступає критичною платформою для дослідження взаємозв'язку між мовними формами та культурними парадигмами. Її предметом є не тільки фіксація лексико-граматичних одиниць, а й відображення специфіки національної картини світу, соціокогнітивних моделей та культурно-актуалізованих когнітивних схем, які реалізуються через мовну практику.

Аналіз лінгвокультурологічних компонентів у контексті навчання англійської мови стає фундаментальним для формування міжкультурної компетенції, що виходить за рамки формальної лексико-граматичної інтерпретації і включає розуміння концептів, когнітивних домінант та національно-специфічних категоріальних структур. Дослідження цих одиниць забезпечує методологічно обґрунтовану реконструкцію культурно-мовних значень, дозволяючи студентам інтегрувати знання про мову та культуру у когнітивну й соціальну практику.

У межах когнітивної лінгвокультурології концепт визначається як ментальна одиниця, що функціонує як когнітивно-культурний маркер, інтегруючи знання, уявлення, стереотипи та емоційні компоненти певної спільноти. Він відображає специфічну ментальну картину світу та є структурним елементом культурного дискурсу. Концепт реалізується через мовні знаки, лексеми, стійкі словосполучення та фразеологізми, які несуть у собі комплекс соціокультурних конотацій та когнітивних схем. В англійській мові

концепти як «freedom», «justice», «community» не є лише абстрактними категоріями; вони кодують комплекс соціальних, політичних та моральних уявлень, які формувалися історично та підтримуються соціальною практикою носіїв мови. Важливо, що концепт не тотожний словниковому значенню; він є синтезом лінгвістичних, когнітивних і культурних компонентів, через який носії культури інтерпретують реальність.

Концепт у лінгвокультурологічному аналізі виконує кілька ключових функцій, а саме: когнітивну, яка являє собою структуризацію сприйняття і мислення відповідно до культурно детермінованих схем; комунікативну, яка забезпечує ефективну передачі культурно-кодованих значень у мовленні та соціокультурну, що забезпечує підтримку ідентичності та культурної пам'яті спільноти через мовні маркери.

Поняття лінгвокультуреми вводиться у науковий обіг в якості мінімальної лінгвістичної одиниці, що функціонує як носій культурно-актуалізованого концепту. Вона синтезує в собі семантичну, прагматичну та культурну компоненти, дозволяючи зафіксувати когнітивно-емоційний контекст конкретної нації. Лінгвокультурема є, таким чином, ключовим інструментом у вивченні англійської мови як іноземної, оскільки забезпечує доступ до ментальної моделі соціокультурної реальності англомовної спільноти. Лінгвокультурема проявляє себе у семантичному аспекті, виражає конкретний культурний зміст, наприклад «Thanksgiving» як інституалізоване свято з визначеним соціокультурним значенням; у когнітивному аспекті, тобто реалізує концепт через асоціативні мережі та ментальні схеми; у прагматичному аспекті де виконує функції сигналізації культурної приналежності та комунікативної адекватності. Національно-специфічна категоризація являє собою специфічний процес концептуалізації дійсності відповідно до культурних і когнітивних стандартів певного етносу, який фіксується мовними формами та структурними моделями. Вона відображає так звані ментальні домінанти, ціннісні пріоритети та когнітивні стратегії конкретної культурної спільноти. У когнітивно-лінгвістичному аспекті англійська мова демонструє специфічні категоріальні структури: акцент на індивідуалізм, правову і соціальну автономію, концептуалізацію часу через точність і планування. Українська мова, натомість, репрезентує категоріальні моделі, що орієнтовані на колективізм, сімейні та родові цінності, емпатичні та соціально інтеграційні схеми. Зіставний аналіз цих категоризацій дозволяє виявляти інтеркультурні когнітивні розбіжності, що критично важливо для формування міжкультурної компетентності. Когнітивна домінанта культури є центричним концептом або сукупністю концептів, що структурно організує когнітивну карту культури, визначає пріоритети мислення, оцінки та поведінкові моделі носіїв мови, тобто функціонує як осьова категорія, від якої відгалужуються підлеглі концепти та когнітивні патерни.

У англомовній культурі на поширену думку науковців-дослідників когнітивними домінантами виступають: individual freedom, концептуальна база для інтерпретації соціальної та політичної поведінки; rule of law як когнітивна рамка для оцінки справедливості; meritocracy в якості соціально-когнітивного принципу оцінки особистих досягнень. В українській культурі когнітивні домінанти орієнтовані на: родові та сімейні зв'язки як основу соціальної ідентичності; гостинність та колективну солідарність як пріоритети соціальної поведінки; духовність та історичну пам'ять як уявну когнітивну рамку для оцінки культурних явищ. Розуміння когнітивних домінант дозволяє філологу лінгвісту або студенту інтерпретувати мовну поведінку носіїв мови не лише на поверхневому рівні, а й як функціональний прояв культурно детермінованої когнітивної системи. Лінгвокультурологічний аналіз передбачає застосування методу концептологічного аналізу, виявлення, структуризації та семантичної інтерпретації концептів у межах лексико-семантичного поля; когнітивного картографування – побудови моделей ментальної карти культури на основі лексичних і фразеологічних маркерів; семіотичного та прагматичного аналізу, а саме: дослідження мовних одиниць як носіїв культурної та емоційної інформації.

Лінгвокультурологічний вимір у вивченні англійської мови виступає ключовим чинником формування міжкультурної компетенції. Концепти, лінгвокультуреми, національно-специфічна категоризація та когнітивні домінанти утворюють когнітивно-культурну основу мови, яка забезпечує адекватне розуміння та продуктивне відтворення соціокультурних реалій англомовного світу. Їх системне дослідження сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення, когнітивної гнучкості та міжкультурної чутливості, що є необхідними складовими компетентного мовця у глобалізованому соціокультурному середовищі. У *Таблиці 1* наводимо порівняння лінгвокультурем та концептуальних структур.

Таблиця 1

Порівняння лінгвокультурем та концептуальних структур за комунікаційною функцією

Лінгво-культурема	**Концептуальна структура**	**Когнітивна домінанта**	**Культурно-емоційна конотація**	**Функція у комунікації**	**Аналог в українській культурі**
Freedom	Індивідуальна автономія, політичні права, вибір	*Individualism*	Позитивна, самореалізація	Підкреслення індивідуальної позиції	Свобода як колективна відповідальність
Thanksgiving	Сімейне святкування, історична пам'ять	*Collectivism*	Єдність, традиції	Соціальна консолідація	Різдво, Великдень родинне об'єднання
Big Ben	Національний символ Лондона, історична спадщина	*National identity*	Патріотизм, стабільність	Лінгво-культурний маркер	Майдан Незалежності, Софія Київська
Royal Family	Інституалізована монархія, історична легітимність	Hierarchy	Респект, традиційна повага	Підтвердження соціальної структури	Гетьманство, Козацька старшина
Meritocracy	Соціальна оцінка через досягнення	*Achievement-oriented culture*	Мотиваційна, стимулююча	Орієнтація на успіх	Особистий внесок у спільноту
Work ethic	Професіоналізм, дисципліна, працьовитість	*Productivity culture*	Позитивна, оцінка досягнень	Соціальна регуляція поведінки	Сумлінність, працьовитість у колективі
Community service	Добровільна участь у суспільних проєктах	*Social responsibility*	Альтруїстична конотація	Соціальна інтеграція, підтримка іміджу	Громадська активність, волонтерство
Hospitality	Гостинність, прийом гостей, культурна ввічливість	*Collectivism*	Емоційно тепла, позитивна	Формування соціальних зв'язків	Гостинність, родинне прийняття гостей
Rule of law	Правова система, справедливість, законність	*Legalism, social order*	Повага до норм, структурна стабільність	Соціальна регуляція	Право та звичаєве право
Individual responsibility	Особиста відповідальність за дії	*Individualism*	Моральна і соціальна конотація	Формування автономної поведінки	Відповідальність перед родиною та громадою
Community	Соціальна група, спільнота	*Collectivism*	Позитивна конотація взаємодопомоги	Соціальна координація	Товариство, родова громада
Innovation	Новаторство, технологічний прогрес	*Creativity, progress*	Стимулююча конотація	Орієнтація на розвиток	Творчість, інженерні та культурні новації
Volunteerism	Добровільна діяльність, соціальна активність	*Social responsibility*	Альтруїстична, мотиваційна	Соціальна інтеграція	Волонтерство, благодійність
Equality	Рівність прав та можливостей	*Social justice*	Позитивна, моральна конотація	Формування соціальної справедли-вості	Рівність у правах громади, братерство
Tradition	Культурна спадщина, обряди, ритуали	*Cultural continuity*	Позитивна, емоційно насичена	Підтримка культурної ідентичності	Народні традиції, обрядовість
Patriotism	Відданість державі, національна свідомість	*National identity*	Гордість, моральна конотація	Формування національної ідентичності	Патріотизм, любов до Батьківщини

Продовження таблиці 1

Education	Система знань, соціальна мобільність	*Cognitive culture*	Позитивна конотація, стимул	Соціальна та культурна інтеграція	Освіта, навчання у родинних та шкільних традиціях
Politeness	Ввічливість, соціальні норми	*Communicative competence*	Позитивна, регулятивна конотація	Підтримка соціальних норм	Ввічливість, етикетні правила
Independence	Самостійність, автономія, особистий вибір	*Individualism*	Позитивна конотація самореалізації	Формування автономної поведінки	Самостійність у сімейному та соціальному

Оскільки нас цікавить науковий когнітивно-лінгвістичний аналіз теорії мовної картини світу та концептуальні структури цієї теорії, то засновуючись на вивчених дослідженнях, ми дійшли спільної думки, що мова у сучасному когнітивно-лінгвістичному дискурсі постає не лише як засіб комунікації, а радше як структурний агент когнітивної організації досвіду, що визначає способи сприйняття та інтерпретації реальності. Поняття мовної картини світу у цьому сенсі набуває багатошарової природи: воно включає як лексичні та граматичні засоби, так і культурно-історичні конотації, що репрезентують специфічний спосіб когнітивної категоризації досвіду носіями певної мови. Її можна розглядати як динамічну когнітивну карту, через яку досвід інтерпретується, організовується та передається культурно і мовно детермінованим способом. Фундаментальною одиницею цієї системи є концептуальна структура, тобто ментальна репрезентація певного об'єкта, явища або процесу, що реалізується через лексичні й граматичні форми.

Концепт має дві взаємопов'язані площини, а саме: семантичне ядро, що визначає когнітивне і смислове «центрування», та коннотативний шар, який інтегрує емоційні, культурні та соціально-історичні конотації. Таким чином, мовна одиниця виявляється і знаком, і безпосереднім носієм когнітивного сценарію, через який світ постає у свідомості носія. Цей підхід дозволяє пояснити, чому поняття, що здаються універсальними на перший погляд, у різних мовних культурах організовані не однаково. Так, категорія часу у мовах хопі радикально відрізняється від англійської, адже замість лінійного поділу на минуле, теперішнє та майбутнє, досвід часу у хопі організований через процесуальні та динамічні стани, що свідчить про невід'ємну культурно-когнітивну специфіку концептуалізації явищ. Так само, мовні системи, що диференціюють кольорові категорії або орієнтири простору, демонструють, що граматичні та лексичні ресурси формують когнітивні патерни сприйняття, спрямовують увагу та виділяють релевантні ознаки об'єктів та явищ. Ці спостереження лежать у площині проблематики лінгвістичної відносності, яка ставить під сумнів універсальність когнітивних схем і досліджує вплив мовних структур на процеси мислення. Класичні експерименти Ворфа на прикладі носіїв мови хопі продемонстрували, що структура мови модулює сприйняття часу та організацію причинно-наслідкових зв'язків, однак не обмежує здатність мислення радикально [14,с.134]. Таким чином, мова виступає не детермінантою, а когнітивним фільтром, що формує специфічні патерни уваги та інтерпретації, не позбавляючи носія універсальних когнітивних можливостей. Сучасні дослідження підтверджують цю гнучку модель тим фактом, що носії мов з граматичною категорією роду, а саме: німецька та італійська, демонструють специфічні асоціативні зв'язки між предметами та гендерними ознаками, що відсутні у мовах без граматичного роду, як у англійській мові. Просторові орієнтири у аборигенів Австралії організовані за абсолютними координатами, тоді як у більшості європейських мов застосовуються відносні системи, що формує різні когнітивні карти простору. Системи кольору з більшою кількістю базових категорій дозволяють точніше диференціювати відтінки, тоді як обмежені палітри формують когнітивні схеми з меншим розрізненням. Ці спостереження підтверджують, що гіпотеза Сепір–Ворфа [15, с.1], яка інтерпретована в різних дослідженнях не однаково, функціонує як концептуальний місток між мовою, культурною семантикою та когнітивною психологією. Вона демонструє, що структура мови усе ж таки визначає когнітивні патерни, модулюючи спосіб інтерпретації досвіду, не накладаючи радикальних обмежень на мислення. Мова у цьому сенсі постає як активний агент когнітивної організації реальності: вона не просто репрезентує явища, а формує способи їхнього усвідомлення, структурує

знання та конструює культурно-когнітивні карти світу. Когнітивна лінгвістика сучасності розширює ці принципи через дослідження на теми ментальної категоризації, концептуальних метафор, культурних моделей та типологічних варіацій категорій, що дозволяє відстежити, як сама мова впливає на когнітивну діяльність, моделюючи як індивідуальний, так і колективний досвід. Адже мовна картина світу постає як динамічна, саморегульована система, у якій кожен концепт взаємодіє з іншими, утворюючи когнітивні мережі, що організовують мислення та відтворюють культурно-історичний контекст.

Дослідження вивчає процес опанування англійської мови з погляду когнітивно-лінгвістичних та міжкультурних аспектів. Основна увага приділяється вивченню того, як мовна діяльність не тільки передає лексико-граматичні структури, але й викликає значні зміни в когнітивних та культурних структурах мовної особистості. Виявлено, що опанування англійської мови є складним процесом, що включає інтерналізацію концептуальних та фреймових структур, що змінюють спосіб сприйняття світу, мислення й поведінки. Методологія, що базується на когнітивно-дискурсивному та прагмакогнітивному аналізах, дає змогу не лише вивчити мову як засіб комунікації, але й розглянути її як когнітивну структуру, що формує специфічні патерни мислення та культурної інтерпретації.

Концептуальні і культурні уявлення, закодовані у мові, впливають на взаємодію між учасниками комунікації та визначають їхні стратегії у процесі міжкультурної взаємодії. Використання фреймової семантики, концептуальних метафор і лінгвокультурем допомагає аналізувати, як певні концепти, такі як «свобода», «право» чи «спільнота», репрезентують культурно специфічні уявлення та феномен зміни когнітивної картини світу носіїв різних мов.

Завдяки методу концептуального аналізу та реконструкції концептів, підкреслено важливість розуміння мовної картини світу як складної, багаторівневої когнітивної системи, яка охоплює лексичні одиниці, культурні контексти та зумовлює способи сприйняття та інтерпретації дійсності.

Таким чином, ми дійшли висновку, що дослідження мовної картини світу і мовної репрезентації концептуальних структур не обмежується філологією: воно розкриває складні механізми взаємодії мови, культури і когнітивних процесів, демонструючи, що мова є активним творцем когнітивної реальності, а не пасивним її відображенням. Кожна структура мови, від граматичної до лексичної, є носієм когнітивної інформації, а її аналіз дозволяє глибше розуміння того, як саме різні етноси організовують, систематизують і інтерпретують світ навколо себе. Сучасна когнітивна лінгвістика демонструє, що мова не просто відображає реальність, а активно формує когнітивну діяльність людини та колективний досвід. Дослідження концептуальних структур, метафор, культурних моделей і типологічних варіацій показують, що мовна картина світу є динамічною системою, де концепти взаємодіють у когнітивних мережах, організовуючи мислення і відтворюючи культурно-історичний контекст. Аналіз мовних структур відкриває механізми взаємодії мови, культури та пізнання, підкреслюючи, що мова є активним творцем когнітивної реальності, а не її пасивним віддзеркаленням. Взаємодія мови, культури та когнітивних процесів стає ключем до розуміння того, як індивідуальний і колективний досвід формують уявлення про реальність.

Перспективи подальших розвідок можуть включати розширення когнітивно-лінгвістичних моделей, вивчення як мова формує когнітивні патерни в контексті міжкультурної комунікації може бути доповнене інтеграцією новітніх теорій когнітивної лінгвістики, зокрема дослідженням більш складних концептуальних моделей, метафор і схем у реальному мовному середовищі; поглиблений аналіз мовної картини світу в різних мовах; порівняння лінгвокультурних концептів у різних мовах, зокрема з фокусом на специфіку когнітивної категоризації часу, простору та моральних цінностей, що допоможе розширити розуміння культурних відмінностей у сприйнятті реальності; міжкультурна компетентність в освіті, а саме: вивчення способів формування міжкультурної компетентності через вивчення лінгвокультурем може стати важливим напрямом в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G. Why It Matters How We Frame the Environment. *Environmental Communication*. 2010. Vol. 4, № 1. P. 70–81. URL: https://doi.org/10.1080/17524030903529749 1

2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.

3. Fauconnier G. Ten Lectures on Cognitive Construction of Meaning. 2018. URL: https://doi.org/10.1163/9789004360716 (дата звернення: 23.02.2026).

4. Chen J., Chen H., Li Y. Transitions in Daily Search Tactics: During the Cross-App Interaction Search Process. *Information Technology & People*. 2023. Vol. 37. P. 1379–1402. URL: https://doi.org/10.1108/itp-10-2022-0814 (дата звернення: 23.02.2026).

5. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 350 p.

6. Zare M. Oral Corrective Feedback: Iranian In-Service EFL Teachers' Cognitions and Reported Practices. *Language Teaching Research*. 2026. URL: https://doi.org/10.1177/13621688251391502 (дата звернення: 23.02.2026).

7. Nguyen H. T. T. Unproctored Assignment-Based Online Assessment in Higher Education: Stakeholder Evaluation of Issues. *Issues in Educational Research*. 2023. Vol. 33, № 1. P. 207–226. URL: http://www.iier.org.au/iier33/nguyen.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

8. López-Fernández D., Gordillo A., Pérez J., Tovar E. Learning and Motivational Impact of Game-Based Learning: Comparing Face-to-Face and Online Formats on Computer Science Education. *IEEE Transactions on Education*. 2023. Vol. 66, № 4. P. 360–368.

9. Ruan K., Wang X., Hong J. et al. Evaluating LLMs' Divergent Thinking Capabilities for Scientific Idea Generation with Minimal Context. *Nature Communications*. 2026. URL: https://doi.org/10.1038/s41467-026-70245-1 (дата звернення: 23.02.2026).

10. Emmrich T. Towards an Ethics of Philology. *Revue de littérature comparée*. 2024. Vol. 389, № 1. P. 37–52. URL: https://doi.org/10.3917/rlc.389.0041 (дата звернення: 23.02.2026).

11. Kövecses Z. Conceptual Metaphor Theory. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/311403391_Conceptual_metaphor_theory (дата звернення: 23.02.2026).

12. Fillmore Ch. Frame Semantics. *Linguistics in the Morning Calm: Selected Papers from SICOL-1981*. Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982. P. 111–137. URL: http://brenocon.com/Fillmore%201982_2up.pdf (дата звернення: 23.02.2026).

13. Johnson M. A Definition of an Image Schema. *Diagrammatik-Reader: Grundlegende Texte aus Theorie und Geschichte*. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2016. P. 104–105. URL: https://doi.org/10.1515/9783050093833-018 (дата звернення: 23.02.2026).

14. Whorf B. L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / ed. by J. B. Carroll, S. C. Levinson, P. Lee. Cambridge : MIT Press, 2012. URL: http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hhbx2 (дата звернення: 23.02.2026).

15. Lucy J. A. Sapir–Whorf Hypothesis. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* / ed. by N. J. Smelser, P. B. Baltes. Oxford : Pergamon, 2001. URL: https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/03042-4 (дата звернення: 23.02.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111'373.47:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.20

КЛАСИФІКАЦІЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ: СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД

PEJORATIVE VOCABULARY CLASSIFICATION: SEMANTIC PRAGMATIC APPROACH

Томащук М.В.,
orcid.org/0009-0009-8374-8869
аспірант кафедри англійської мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджуються стратегії класифікації пейоративної лексики в сучасній англомовній художній прозі, що є актуальним завданням у межах антропоцентричної лінгвістичної парадигми. Попри значну кількість розвідок, питання систематизації пейоративів залишається дискусійним через складну структурну організацію та багатоаспектність цієї лексики. У роботі здійснено критичний огляд наявних підходів: від семантико-морфологічних моделей, що фокусуються на способах словотвору та типах оцінних ознак, до прагматичних концепцій, що аналізують соціальну стратифікацію та гендерну зумовленість мовних одиниць.

Застосовано інтегрований семантико-прагматичний підхід до інвентаризації пейоративів. Виокремлюються три основні типи семантичного профілю: фігуральний (базується на метафоричному чи метонімічному перенесенні), оцінний (експліцитне вираження небажаних рис через розумові чи фізичні характеристики) та категорійний (референція до групової ідентичності – расової, етнічної, соціальної, гендерної).

Практична частина дослідження виконана на матеріалі роману К. Бредлі «Ministry of Time». Результати аналізу демонструють кореляцію між семантичним профілем одиниці та її ілокутивною силою. Встановлено, що фігуральні пейоративи переважно слугують засобом прямої образи, посилюючи виражальний ефект через переносне значення. Оцінні одиниці мають збалансовану структуру, поєднуючи образу зі знеціненням. Категорійні пейоративи характеризуються найширшим ілокутивним діапазоном і є єдиною групою, безпосередньо пов'язаною з використанням слюрів та елементів мови ненависті. З'ясовано, що прагматичний потенціал негативно-оцінних одиниць базується не лише на інтенції мовця, а й на внутрішніх семантичних характеристиках висловлювання. Сформовані висновки підкреслюють необхідність подальшого вивчення взаємозв'язку між семантичними та прагматичними компонентами в художньому дискурсі.

Ключові слова: пейоративна лексика, семантичний профіль, ілокутивна сила, образа, слюр.

This article examines strategies for classifying pejorative vocabulary in contemporary English-language fiction, a topic of current relevance within the anthropocentric linguistic paradigm. Despite a significant body of research, the issue of systematizing pejoratives remains a matter of debate due to the complex structural organization and multifaceted nature of this vocabulary. The paper provides a critical review of existing approaches: from semantic-morphological models focusing on word-formation methods and types of evaluative features to pragmatic concepts analyzing the social stratification and gender conditioning of linguistic units.

An integrated semantic-pragmatic approach is applied to the inventory of pejoratives. Three main types of semantic profiles are identified: figurative (based on metaphorical or metonymic transfer), evaluative (explicit expression of undesirable traits through mental or physical characteristics), and categorical (reference to group identity – racial, ethnic, social, gender).

The practical part of the study was conducted using material from K. Bradley's novel "Ministry of Time". The results of the analysis demonstrate a correlation between the semantic profile of a unit and its illocutionary force. It has been established that figurative pejoratives primarily serve as a means of direct insult, enhancing the expressive effect through figurative meaning. Evaluative units have a balanced structure, combining imagery with devaluation. Categorical pejoratives are characterized by the broadest illocutionary range and constitute the only group directly linked to the use of slurs and elements of hate speech. It has been established that the pragmatic potential of negatively evaluative units is based not only on the speaker's intention but also on the internal semantic characteristics of the utterance. The findings underscore the need for further study of the relationship between semantic and pragmatic components in literary discourse.

Key words: pejorative vocabulary, semantic profile, illocutionary force, insult, slur.

Постановка проблеми. Питання класифікації пейоративів залишається дискусійним у сучасній лінгвістиці з огляду на різні методологічні підходи, що обумовлені комплексною структурною організацією досліджуваної лексики. Водночас проблема є актуальною в межах сучасної антропоцентричної лінгвістичної парадигми, у якій категорія мовної оцінки відіграє ключову роль у системі засобів вираження ставлення індивіда до навколишньої дійсності [20, с. 78]. Відтак вважаємо за доцільне зробити свій внесок у підходи до класифікації пейоративної лексики, що виступає лінгвальним інструментом висловлення негативної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підходи до класифікації пейоративної

лексики ґрунтуються на різних методологічних засадах і, як правило, зосереджуються або на прагматичних, або на семантичних характеристиках досліджуваного пласта лексики.

Семантичному виміру пейоративної лексики присвячені класифікації, запропоновані О. Є. Голод [...], О. В. Кульчицькою [4], J. Sánchez Fajardo [19], тоді як прагматичний аспект класифікації перебуває у фокусі досліджень Ю. В. Лахматової [5], М. Р. Ткачівської [6; 7; 8], V. Carranza-Pinedo [10], J. Perhat [17], A. C. Polakof [18] та ін. Відсутність інтегрованої класифікаційної моделі зумовлює необхідність системного опису пейоративів з урахуванням як семантичного, так і прагматичного вимірів.

Т. Вайдич наводить класифікацію за об'єктом висловлювання. Одиниці іменникового походження дослідниця поділяє на пейоративи на позначення: 1) людини; 2) анатомічного походження; 3) діяльності інтимного характеру; 4) інших видів діяльності; 5) стану людини; 6) чогось нестандартного чи екстремального; 7) жартівливі прізвиська; 8) конкретних предметів або продуктів [2, с. 130–134].

У фокусі дослідження J. Sánchez Fajardo перебуває смислова природа пейоративів. Опираючись на морфологічні особливості творення англійської пейоративної лексики, дослідник пропонує розрізняти такі її семантичні категорії:

- зменшення (diminution);
- надмірність (excess);
- подібність (resemblance);
- метонімізація [14, с. 205], [19].

На думку дослідника, ці чотири категорії пов'язані з пейорацією, і відповідно словотвірні морфеми, що асоціюються з цими категоріями, "попри різне етимологічне походження, <...> позначають надмірність або крайнє посилення певної ознаки чи властивості, пов'язаної з твірною основою" [19, с. 104]. Пейорація через метонімізацію в англійській мові виявляється через "асоціацію з референтом" [19, с. 164]. Дослідник наводить приклади словотвірних елементів, які сприяють цьому процесу: -head, -asss, -pants (egghead, smartass, smartypants) [14, с. 207].

О. Є. Голод також виокремлює пейоративи, що творяться морфологічними засобами, і зараховує їх до підгрупи структурно-похідних пейоративів групи похідних пейоративів, у якій також виокремлюється група семантично-похідних пейоративів [3, с. 10], яка за своїми характеристиками збігається із лексикою, що, за J. Sánchez, набуває пейоративного значення через метонімізацію.

J. Perhat розділяє пейоративи на три групи:

- родові (generic) пейоративи, які пов'язані з конкретним родом (genus), наприклад "nigger" або "hun";
- підродові (sub-generic) пейоративи, де наявний референт на певну групу, наприклад, "sheister";
- неконкретизовані (non-specific) пейоративи, як-от "asshole" [17, с. 47].

Отже, семантико-морфологічні підходи до класифікації пейоративів дозволяють систематизувати цю лексику за внутрішньою структурою значення, способами словотвору та типами оцінних ознак. Такі класифікації є важливими для опису лексико-семантичного складу пейоративної лексики, однак вони здебільшого не враховують прагматичних параметрів уживання.

Ю. В. Лахматова та В. В. Пономаренко пропонують суспільно обумовлену класифікацію пейоративів з висловлюваннями на позначення:

- учасників ідеологічних рухів або спільнот;
- гендерних груп;
- соціальної стратифікації [5, с. 748].

Розглядаючи гендерно обумовлену пейоративну лексику, М. Р. Ткачівська вводить поняття "фемінофолізму" та "маскулінофолізму", які застосовуються для висловлення негативної, образливої та зневажливої оцінності щодо жінки та чоловіка відповідно [8, с. 137].

A. Polakof досліджує "пейоративні висловлювання, що застосовуються для образи індивіда як індивіда або індивіда як частини групи", і поділяє ці висловлювання на групові та індивідуальні образи [18, с. 3]. V. Carranza-Pinedo натомість пропонує як окремий тип розглядати партикуляристські пейоративи – одиниці "що систематично обмовляють, висміюють або принижують індивідів, зосереджуючись на їхніх особистих якостях" [10, с. 1].

На думку V. Carranza-Pinedo, партикуляристські пейоративи не достатньо категоризувати відповідно до типу відхилення особистих якостей індивіда, за якими виділяються групові, що націлені на позначення індивідів як членів певної соціальної групи (етнічної, національної, релігійної тощо), та індивідуальні: "партикуляристські пейоративи охоплюють спектр щонайменше з чотирьох типів: універсальні (all-purpose), вузьконаправлені (narrow), диспозиційні (dispositional) та категоріальні (categorical)" [10, с. 3].

Класифікація V. Carranza-Pinedo пропонується як критично осмислена альтернатива, класифікації D. Kaplan [13], який поділяє пейоративи на "насичені" ("thick"), у яких переважає дескриптивний компонент, та "розріджені" ("thin"), які передають

експресивний зміст. Класифікація V. Carranza-Pinedo базується на аналізі оцінності, градуйованості і поведінкової залежності, і відповідно, згадані вище чотири типи пейоративів, за V. Carranza-Pinedo, розрізняються за такими критеріями:

− універсальні пейоративи допускають градуйованість і залежать від спостережуваних дій [10, с. 2]. О. Є. Голод також виділяє універсальні пейоративи і вирізняє їх від решти за критерієм наявності диференційних сем, які "дають загальну негативну характеристику адресата" [3, с. 9];

− вузьконаправлені пейоративи денотують більш вузькі набори характеристик з негативною конотацією ("wimp", "retard");

− диспозиційним пейоративам притаманна градуйованість, але їм бракує залежності від поведінки, тобто такі пейоративи не денотують специфічні поведінкові патерни;

− категорійні пейоративи не допускають градуальності і не залежать від поведінки, бо можуть денотувати об'єкт відповідно до його стандартного набору якостей, які не включають поведінкові [10, с. 8].

Окрім дескриптивно-експресивних пейоративів, дослідники виділяють суто експресивні пейоративи, тобто такі, що "зовсім не містять дескриптивного компонента, а мають лише конотативний компонент, яким мовець висловлює силу свого емоційного стану" [12, с. 146–147].

Експресивні пейоративи, за цією класифікацією, є засобами вивільнення негативної енергії лексичного квантора [1, с. 57] або ж емоційного розкріпачення, яке М. Р. Ткачівська визначає як "вербальне та невербальне звільнення від внутрішньої напруги, зниження "температури кипіння" психічного стану людини" [7, с. 264]. На думку дослідниці, найчастіше емоційне розкріпачення виражається через лайливу лексику [6, с. 145].

Таким чином, аналіз сучасних підходів до класифікації пейоративів засвідчує відсутність універсальної моделі, здатної в повному обсязі охопити семантичні, прагматичні та соціокультурні характеристики пейоративної лексики. Саме це обумовлює **мету** нашого дослідження: виявити типи семантичного профілю та на його основі запропонувати інвентаризацію пейоративної лексики художнього тексту за критерієм зв'язку між типом профілю та ілокутивною силою. Семантичний профіль тут визначаємо як результат аналізу значеннєвих характеристик одиниць висловлювання [15]. Для досягнення мети виконуємо такі **завдання**:

1. Схарактеризувати критерії інвентаризації пейоративної лексики;

2. Згрупувати матеріал дослідження на основі спільних семантичних та прагматичних характеристик;

3. Структурувати базу даних;

Методи дослідження: Методом ***суцільної вибірки*** добираємо **матеріал** дослідження – випадки застосування пейоративної лексики в романі сучасної англійської письменниці Kaliane Bradley "Ministry of Time". Описуємо критерії інвентаризації пейоративної лексики методом ***контент-аналізу*** з елементами ***компонентного аналізу*** досліджуваних одиниць та на основі отриманих результатів формуємо структуровану базу даних з метою наочної ілюстрації частотності застосування виявлених семантико-прагматичних типів у художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. За результатами семантичного профілювання виявляємо три типи семантичного профілю у пейоративній лексиці:

1) Переносний/фігуральний: охоплює пейоративні одиниці, лексико-семантичне значення яких зумовлене метафоричним та метонімічним перенесенням. Передбачає дескриптивну функцію як домінанту, тобто негативне емоційно-оцінне значення формується внаслідок подібності або суміжності об'єкта висловлювання з чимось, що завідомо сприймається як негативне;

2) Оцінний: становить основу для пейоративів, у яких оцінний компонент переважає дескриптивний. Такі одиниці кодують пейорацію через експліцитне вираження небажаних рис об'єкта висловлювання, які охоплюють такі основі категорії як фізичні характеристики, розумові здібності, небажана соціальна поведінка. Пейоративи, основою яких є оцінний семантичний профіль, не передбачають переносних значень;

3) Категорійний: охоплює пейоративи, у яких емоційно-оцінне значення висловлюється через референцію до приналежності об'єкта висловлювання до певної групи осіб, об'єднаної спільною ідентичністю – соціальної, етнічної, расової.

Ілокутивна сила як прагматична категорія виявляється у функціях мовленнєвого акту, що реалізуються у контексті висловлювання. Відтак виокремлюємо такі основні категорії для співвіднесення із окресленими вище типами семантичного профілю: образа, знецінення, слюр.

Варто окремо схарактеризувати поняття слюру, яке дедалі частіше стає об'єктом досліджень у межах соціолінгвістичних студій. У цій розвідці слюр розуміємо як мультиактове комунікативне явище, у ході якого мовець вдається до двох мовленнєвих актів – дескриптивного та експресивного – другий з яких не є первинним, але при цьому

не перетворюється на конвенційну імплікацію як елемент мови ненависті [11, 2025, с. 120], [17, с. 3].

Отже, ілокутивна сила висловлювання співвідноситься із його семантичним профілем, внаслідок чого можемо говорити про інтегрований семантико-прагматичний підхід до класифікації пейоративної лексики. Кількісні результати розподілу одиниць досліджуваного матеріалу ілюструємо у Табл. 1.

Розподіл свідчить про чітку функціональну диференціацію між семантичними профілями. Фігуральні пейоративи переважно використовуються для прямої образи, що свідчить про те, що конструкції, що базуються на переносному значенні, підсилюють виражальний ефект.

(1) "You don't look Cambodian, one early ***clown*** *had said to me, then glowed like a pilot light because the interview was being recorded for staff monitoring and training purposes" [9, с. 4].*

(2) "'He is a ***pizzle-headed doorknob****,' said Margaret" [9, с. 124].*

У фрагментах (1) та (2) спостерігаємо, як комунікативний акт образи втілюється в метафоричних конструкціях, що мають на меті схарактеризувати об'єкт висловлювання як актора принизливої діяльності (1) або як позбавлену суб'єктності річ, у якої замість голови *"pizzle" – the penis of an animal* [16]. Таким чином суб'єкт висловлювання підважує розумові здібності об'єкта, але форма такого висловлювання передбачає експресивний компонент як домінантний над дескриптивним.

Оцінні одиниці демонструють схожу, але дещо збалансованішу структуру, поєднуючи в собі як образу, так і знецінення.

*(3) The neighbours came out to berate and threaten my mother in increasingly racially loaded ways – dangerous, irresponsible****, stupid*** *woman can't understand me, what are you even saying, accent, gibbering, maybe it's different where you're from but here we have values [9, с. 176].*

Спостерігаємо в прикладі, що ілокутивний ефект пейоративної посилюється шляхом послідовного переліку інших негативно-оцінних одиниць, що мають на меті схарактеризувати об'єкт висловлювання у якомога менш вигідному світлі.

Натомість категоричні пейоративи мають найширший ілокутивний діапазон і є єдиною групою, пов'язаною з використанням слюру, що вказує на те, що соціально марковані ярлики відіграють вирішальну роль у кодуванні образливих значень. Таку особливість цього типу пейоративної лексики можемо пояснити адресною спрямованістю елемента мови ненависті на конкретні категорії осіб, об'єднаних спільною ідентичністю.

(4) "…you don't look it, dragon ladies, fucking ***paki****, Tuol Sleng was a school, Saloth Sar was a teacher, my grandfather's medals, the firing squad, my uncle's trembling hands, it's on my bucket list'" [9, с. 182].*

(5) Didst thou know he was a ***sodomite****, commander? [9, с. 296].*

У прикладі (4) ілокутивна сила категорійний пейоратива посилюється поєднанням із прикметником "fucking", який вульгаризує висловлювання та виражає крайньо негативне ставлення. Прикметно, що в обох випадках спостерігаємо, що оцінно-експресивний компонент висловлювання базується на дескриптивному – приналежності об'єктів висловлювання до певної групи осіб зі спільною ідентичністю.

Отже, результати проведеної спроби інвентаризації пейоративної лексики свідчать про те, що прагматичний компонент негативно-оцінних одиниць у художньому тексті базується на лише на інтенції мовця та контексту комунікативного акту, а й на семантичному профілі висловлювання. Таким чином можемо говорити про потребу у подальшому дослідженні взаємозв'язку між семантичними та прагматичними компонентами пейоративів у художньому дискурсі.

Таблиця 1

Дистрибуція пейоративних одиниць у межах поєднання семантичного профілю та ілокутивної сили

Ілокутивна сила / **Семантичний профіль**	**Образа**	**Знецінення**	**Слюр**	**Загалом**
Переносний / фігуральний	7	1	0	8
Оцінний	6	2	0	8
Категорійний	6	2	5	13
Загалом	**19**	**5**	**5**	29

Висновки. Підсумовуючи, класифікація пейоративів потребує розробки інтегрованого підходу. Пейоративи доцільно групувати за типом семантичного профілю (фігуральний, оцінний, категорійний), оскільки це визначає спосіб формування негативного значення – від метафоричного порівняння до прямої дескрипції групової приналежності.

Кількісний аналіз підтверджує чітку функціональну диференціацію: фігуральні пейоративи підсилюють експресивний ефект і тяжіють до прямих образ; оцінні одиниці демонструють баланс між образою та знеціненням; категорійні пейоративи є найбільш експресивно насиченими, оскільки кодують елементи "мови ненависті" через адресну спрямованість на спільну ідентичність об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бялик В. Інформаційно-енергетична сутність лексичного квантора. Тези звітної наукової конференції професорсько викладацького складу факультету іноземних мов за 2025 рік (6 лютого 2026 рік). Львів : ЛНУ імені Івана Франка. С. 55–58.

2. Вайдич Т. Морфологічний аналіз пейоративів у романі «МУР» Андрія Любки. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica, IV(1),* 2025. С. 128–140. DOI: https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-1-128-140.

3. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. … канд. : 10.02.04. Львів, 2001. 20 с.

4. Кульчицька О. В. Мовні засоби реалізації пейоративності в романах С. Майєр : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2019. 249 с.

5. Лахматова Ю. В., Пономаренко В. В. Пейоративна лексика в сучасному китайськомовному дискурсі та особливості її перекладу українською мовою. *Перспективи та інновації науки*, 2025, № 11 (57). С. 744–753. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-.

6. Ткачівська М. Р. Емоційне розкріпачення і вербальна агресія (на прикладах пейоративної лексики на позначення чоловіка). *Науковий вісник Чернівецького університету : Германська філологія.* 2014. Вип. 708–709. С. 144–149.

7. Ткачівська М. Р. Мова гніву або вербальне опоганення. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Філологія*, 2014, Вип. 19. С. 263–268.

8. Ткачівська М. Р., Чорна Я. І. Переклад пейоративів та його особливості (на прикладі перекладу поеми І. Котляревського «Енеїда»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія,* 2023, № 62. Т. 2. С. 137–141. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.2.33.

9. Bradley, Kaliane. The Ministry of Time : London, Hodder & Stoughton Ltd, 2024. 353 p.

10. Carranza-Pinedo, V. What are particularistic pejoratives? *Mind & Language. 2025.* P. 1–21. DOI: https://doi.org/10.1111/mila.70005.

11. Frigerio, A; Tenchini, M. P. Slurs and speech act. Language & Communication, 100, 2025. P. 108–121. DOI: https://doi.org/10.1016/j.langcom.2024.12.003.

12. Frigerio, A; Tenchini, M. P. Pejoratives: a classification of the connoted terms. *RIFL, 2019, Vol. 13*, n. 1. P. 143–156. DOI: https://doi.org/10.4396/09201904.

13. Kaplan, D. The meaning of ouch and oops, MS, University of California, Los Angeles : A Howison Lecture in Philosophy presented by the UC Berkeley Graduate Council. Series: "UC Berkeley Graduate Council Lectures", 2004.

14. Lensch, A. Review of Sánchez Fajardo, José A. 2022. Pejorative Suffixes and Combining Forms in English. *Research in Corpus Linguistics 12/1: 205–211*, 2024. P. 205–211. DOI: https://doi.org/10.32714/ricl.12.01.11.

15. Loderer, K., Gentsch, K., Duffy, M. C., Zhu, M., Xie, X., Chavarría, J. A., … Pekrun, R. Are concepts of achievement-related emotions universal across cultures? A semantic profiling approach. *Cognition and Emotion, 2020, 34(7).* P. 1480–1488. DOI: https://doi.org/10.1080/02699931.2020.1748577.

16. Merriam-Webster. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/pizzle (date of request: 20.04.2026).

17. Perhat, J. The case of gender pejoratives: the semantic, ethical and political dimension : Doctoral thesis, Rijeka, 2024. 153.

18. Polakof, A. C. Different Mechanisms of Pejoration in Rioplatense Spanish. *Manuscrito, Campinas, v.48, n.1*, 2025. DOI: https://orcid.org/0000-0001-9016-3273.

19. Sánchez Fajardo, J. A. Pejorative Suffixes and Combining Forms in English : Monograph. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2022. 229 pp. DOI: https://doi.org/10.1075/slcs.222.

20. Soloviova, O. Etymological Analysis of Old English Adjectives Denoting Negative Appraisal. *Folia Philologica, 10,* 2025. P. 77–84. DOI: https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2025/10/9.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’374
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.21

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ УПРАВЛІНСЬКОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

SPECIFIC FEATURES OF USING DIGITAL TOOLS IN THE TRANSLATION OF MANAGERIAL AND ECONOMIC TERMINOLOGY

Томчаковська Ю.О.,
orcid.org/0000-0003-0117-2704
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Швелідзе Л.Д.,
orcid.org/0000-0003-2291-5255
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Караваєва Т.Л.,
orcid.org/0000-0001-8755-8282
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Сташук Т.І.,
orcid.org/0000-0002-3475-6530
аспірант, асистент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню особливостей використання цифрових інструментів у перекладі управлінської та економічної термінології. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі спеціалізованого перекладу в умовах глобалізації економічних процесів, інтенсифікації міжнародної бізнес-комунікації та цифровізації перекладацької діяльності. У роботі проаналізовано специфіку управлінської та економічної термінології як об’єкта перекладу, зокрема її абстрактність, полісемічність, контекстуальну залежність, тенденцію до стандартизації та динамічність розвитку. З’ясовано, що ці характеристики зумовлюють підвищені вимоги до точності, однозначності та узгодженості перекладу. Охарактеризовано основні цифрові інструменти, що застосовуються у перекладацькій практиці, зокрема системи автоматизованого перекладу, машинний переклад, корпусні ресурси, термінологічні бази даних і системи керування перекладацькими проєктами. Визначено їх функціональні можливості та роль у забезпеченні ефективності перекладацького процесу. Особливу увагу приділено аналізу застосування цифрових технологій у перекладі спеціалізованої термінології, зокрема питанням автоматизації рутинних операцій, підтримки термінологічної узгодженості, використання перекладацької пам’яті та інтеграції різних ресурсів у межах єдиного середовища. Встановлено, що використання цифрових інструментів значно підвищує продуктивність перекладача та якість перекладу, однак не усуває потреби у професійному контролі. Обґрунтовано необхідність постредагування результатів машинного перекладу та критичного аналізу термінології з урахуванням контексту та галузевої специфіки. Доведено, що ефективність застосування цифрових технологій безпосередньо залежить від рівня фахової підготовки перекладача та його здатності поєднувати технологічні інструменти з аналітичними навичками. Зроблено висновок про доцільність комплексного підходу до використання цифрових ресурсів у перекладі управлінської та економічної термінології.

Ключові слова: переклад, управлінська термінологія, економічна термінологія, цифрові інструменти, CAT-технології, машинний переклад, термінологічна узгодженість, галузевий переклад.

The article is devoted to the study of the specific features of using digital tools in the translation of managerial and economic terminology. The relevance of the topic is determined by the growing role of specialized translation in the context of globalization of economic processes, intensification of international business communication, and digitalization of translation activities. The paper analyzes the specificity of managerial and economic terminology as an object of translation, in particular its abstract nature, polysemy, context dependence, tendency toward standardization, and dynamic development. It is established that these characteristics impose increased requirements on the accuracy, consistency, and adequacy of translation. The main digital tools used in translation practice are characterized, including computer-assisted translation systems, machine translation, corpus resources, terminological databases, and translation management systems. Their functional capabilities and role in ensuring the efficiency of the translation process are defined. Particular attention is paid to the analysis of the application of digital technologies in the translation of specialized terminology, including the automation of routine operations, maintenance of terminological consistency, use of translation memory, and integration of various resources within a unified working environment. It is found that the use of digital tools significantly increases trans-

lator productivity and improves translation quality; however, it does not eliminate the need for professional control. The necessity of post-editing machine translation output and critically analyzing terminology with regard to context and domain specificity is substantiated. It is demonstrated that the effectiveness of digital technologies directly depends on the translator's professional competence and ability to combine technological tools with analytical skills. The study concludes that a comprehensive approach to the use of digital resources in translating managerial and economic terminology is essential.

Key words: translation, managerial terminology, economic terminology, digital tools, CAT technologies, machine translation, terminological consistency, specialized translation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації суспільства та глобалізації економічних процесів переклад управлінської й економічної термінології набуває особливої актуальності. Стрімкий розвиток міжнародних бізнес-комунікацій, зростання обсягів спеціалізованих текстів та необхідність забезпечення їхньої точності й однозначності висувають підвищені вимоги до якості перекладу. Водночас активне впровадження цифрових інструментів перекладу, зокрема CAT-систем, машинного перекладу та інших технологій, істотно трансформує традиційні підходи до перекладацької діяльності [6].

Попри значні можливості цифрових засобів, їх використання у перекладі управлінської та економічної термінології супроводжується низкою проблем, зокрема труднощами забезпечення термінологічної узгодженості, адекватності передачі спеціалізованих понять, а також залежністю результату від рівня підготовки перекладача та якості налаштування інструментів. Крім того, спостерігається недостатня систематизація підходів до ефективного використання цифрових технологій у цій сфері. Отже, виникає необхідність дослідження особливостей застосування цифрових інструментів перекладу саме у роботі з управлінською та економічною термінологією, що зумовлює актуальність даної наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження охоплюють як питання формування, функціонування та унормування терміносистеми менеджменту, так і впровадження новітніх технологій у перекладацьку практику.

У наукових працях значну увагу приділено вивченню специфіки англомовної терміносистеми менеджменту, її структурних, семантичних і функціональних характеристик [1]. Окремі дослідження спрямовані на розроблення рекомендацій щодо стандартизації та впорядкування української термінології менеджменту, що є важливим для забезпечення точності та однозначності перекладу [3]. Також розглядаються етимологічні особливості формування термінів і джерела їх походження, що дозволяє глибше зрозуміти закономірності розвитку цієї терміносистеми [4]. Поряд із цим аналізуються структурно-семантичні аспекти формування англомовних термінів менеджменту [5].

Важливий напрям сучасних досліджень становить цифровізація перекладацької діяльності. Зокрема, увага приділяється аналізу методів і технологій навчання перекладу в умовах цифрового освітнього середовища, де підкреслюється роль цифрових інструментів у формуванні професійної компетентності перекладачів [2]. Окремі праці висвітлюють значення CAT-інструментів як невід'ємного елемента підготовки майбутніх перекладачів і підвищення ефективності перекладацької діяльності [6]. Перспективи використання корпусних технологій у процесі перекладу та навчання перекладачів також знаходять відображення в сучасних наукових розвідках [8].

Крім того, дослідження у сфері бізнес-комунікації підкреслюють важливість точного та адекватного використання економічної термінології у професійному середовищі, що безпосередньо впливає на якість перекладу спеціалізованих текстів [7].

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що, незважаючи на наявність значної кількості праць, присвячених термінології менеджменту та цифровим технологіям перекладу, питання комплексного дослідження використання цифрових інструментів саме у перекладі управлінської та економічної термінології залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують подальшого вивчення аспекти забезпечення термінологічної точності, узгодженості та адекватності перекладу із застосуванням сучасних цифрових засобів, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей використання цифрових інструментів у процесі перекладу управлінської та економічної термінології, а також у визначенні їх ефективності для забезпечення точності та адекватності перекладу спеціалізованих текстів.

Завдання дослідження: проаналізувати специфіку управлінської та економічної термінології як об'єкта перекладу; охарактеризувати основні цифрові інструменти, що використовуються у перекладацькій діяльності; дослідити особливості застосування цифрових технологій у перекладі спеціалізованої термінології; визначити переваги та обмеження використання цифрових інструментів у перекладі управлінських та економічних текстів; оцінити ефективність цифрових ресурсів для

забезпечення термінологічної точності та узгодженості перекладу.

У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних положень; описовий метод – для характеристики термінологічних одиниць; порівняльний метод – для зіставлення варіантів перекладу; контекстуальний аналіз – для дослідження функціонування термінів у фахових текстах; а також елементи корпусного аналізу для виявлення особливостей уживання термінології.

Матеріал дослідження становлять англомовні управлінські та економічні терміни, відібрані з авторитетних лексикографічних і корпусних джерел, зокрема спеціалізованого словника бізнесу та менеджменту [9], Британського національного корпусу (BNC) [10], а також фахових наукових видань у галузі державного управління та економіки [11]. Зазначені джерела забезпечують репрезентативність мовного матеріалу та дають змогу здійснити комплексний аналіз особливостей перекладу термінології із застосуванням цифрових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Управлінська та економічна термінологія як об'єкт перекладу характеризується низкою специфічних ознак, що зумовлюють складність її адекватної передачі іншою мовою.

Передусім, однією з ключових особливостей є високий рівень абстрактності понять. Багато термінів позначають не конкретні предмети, а процеси, стратегії, моделі чи управлінські явища (наприклад, outsourcing, benchmarking, stakeholder management). Це ускладнює переклад, оскільки вимагає не лише лексичного відповідника, а й глибокого розуміння концептуального змісту терміна.

Другою важливою рисою є полісемічність і контекстуальна залежність термінів. Одні й ті самі одиниці можуть мати різні значення залежно від галузі чи контексту. Наприклад, термін equity може означати «власний капітал», «акції» або «справедливість». У зв'язку з цим перекладач повинен враховувати контекст уживання та функціональне навантаження терміна.

Ще однією особливістю є інтенсивне використання англіцизмів та запозичень, що зумовлено глобалізацією економічних процесів. Частина термінів не має усталених відповідників у мові перекладу або функціонує паралельно з калькованими та транскрибованими формами (наприклад, startup, branding, management). Це створює проблему вибору між адаптованим і оригінальним варіантом.

Важливою характеристикою є також тенденція до стандартизації та уніфікації термінології. У сфері управління та економіки існують міжнародні стандарти та усталені терміносистеми, що вимагає від перекладача дотримання нормативних відповідників і уникнення варіативності, яка може призвести до спотворення змісту.

Окрему складність становить наявність багатокомпонентних термінів і термінологічних словосполучень (наприклад, corporate social responsibility, return on investment, supply chain management). Їхній переклад потребує врахування синтаксичних особливостей мови перекладу та збереження логіко-семантичних зв'язків між компонентами.

Крім того, управлінська та економічна термінологія відзначається динамічністю та швидким оновленням, що пов'язано з розвитком технологій, появою нових бізнес-моделей і економічних явищ, що призводить до виникнення неологізмів, переклад яких часто не має усталених норм і потребує творчого підходу.

Основні цифрові інструменти, що використовуються у перекладацькій діяльності, охоплюють широкий спектр програмних засобів, спрямованих на підвищення ефективності, точності та узгодженості перекладу. Їх застосування суттєво трансформує сучасну перекладацьку практику, забезпечуючи автоматизацію окремих етапів роботи та оптимізацію процесу обробки текстів.

Передусім до ключових інструментів належать CAT-tools (системи автоматизованого перекладу). Вони забезпечують сегментацію тексту, створення та використання пам'яті перекладів (translation memory), а також інтеграцію термінологічних баз. Такі інструменти дозволяють зберігати перекладені фрагменти й повторно використовувати їх у подальшій роботі, що сприяє підвищенню продуктивності та забезпеченню термінологічної узгодженості.

Важливу роль відіграють системи машинного перекладу (Machine Translation, MT), які автоматично генерують переклад тексту без безпосереднього втручання людини. Сучасні системи, засновані на нейронних мережах, забезпечують відносно високу якість перекладу, особливо для загальномовних текстів. Однак у роботі зі спеціалізованою термінологією вони часто потребують постредагування (post-editing) для досягнення належної точності.

Окрему групу становлять термінологічні бази даних і електронні словники, які забезпечують доступ до стандартизованих відповідників термінів. Вони є важливим інструментом для роботи зі спеціалізованою лексикою, оскільки дозволяють

підтримувати єдність терміновживання та уникати помилок.

Суттєве значення мають також корпусні ресурси, зокрема British National Corpus (BNC), які являють собою великі електронні бази текстів і дають змогу аналізувати реальне вживання мовних одиниць у контексті. Використання корпусів дозволяє перевіряти частотність і доречність уживання термінів, а також знаходити типові мовні конструкції у фахових текстах.

До сучасних цифрових інструментів належать і системи керування перекладацькими проєктами (Translation Management Systems, TMS), які забезпечують організацію спільної роботи перекладачів, редакторів і менеджерів, контроль термінів виконання, розподіл завдань та зберігання перекладацьких ресурсів у єдиному середовищі.

Крім того, важливу роль відіграють додаткові інструменти, зокрема програми перевірки якості перекладу (QA-tools), засоби автоматичної перевірки орфографії та граматики, а також сервіси для роботи з різними форматами файлів. Вони допомагають виявляти помилки, забезпечувати відповідність перекладу встановленим стандартам і підвищувати загальну якість тексту.

Дослідження особливостей застосування цифрових технологій у перекладі спеціалізованої термінології дозволяє виокремити низку ключових характеристик, які визначають ефективність та обмеження їх використання.

Передусім цифрові технології забезпечують підвищення термінологічної узгодженості перекладу. Використання CAT-систем із вбудованими пам'ятями перекладів і термінологічними базами дозволяє автоматично відстежувати повторювані терміни та пропонувати однакові відповідники в межах одного проєкту. Наприклад, термін return on investment у межах одного документа має стабільно передаватися як «рентабельність інвестицій», а не варіюватися між «прибутковість інвестицій» чи «віддача від інвестицій». У системах типу CAT це забезпечується автоматично, тоді як без їх використання можливі варіативні й неконсистентні переклади.

Другою важливою особливістю є автоматизація рутинних процесів перекладу. Цифрові інструменти здійснюють сегментацію тексту, пошук відповідників, перевірку якості та форматування, що значно зменшує навантаження на перекладача. Наприклад, при перекладі звітів або контрактів терміни на кшталт operating expenses, net profit, supply chain автоматично підтягуються з пам'яті перекладів, що дозволяє уникати повторного аналізу та прискорює роботу. Водночас перекладач зосереджується на складніших фрагментах, де потрібна інтерпретація.

Застосування машинного перекладу та технологій штучного інтелекту характеризується залежністю від контексту та галузевої специфіки. Наприклад, термін equity у фінансовому тексті має перекладатися як «власний капітал», тоді як у загальноекономічному чи правовому контексті він може означати «справедливість» або «частка». Машинні системи нерідко пропонують універсальний варіант без урахування контексту, що призводить до семантичних помилок. Аналогічно, термін margin може бути перекладений як «маржа», «прибуток» або «різниця», і лише контекст визначає правильний варіант.

Ще однією особливістю є необхідність постредагування результатів автоматизованого перекладу. Наприклад, машинний переклад може передати corporate governance як «корпоративне управління», що є коректним, але у певних контекстах точнішим буде «система корпоративного управління». Інший приклад – stakeholders, який може бути перекладений як «зацікавлені сторони», однак у деяких випадках доцільніше використовувати «стейкхолдери» як термін, що вже закріпився в професійному середовищі. Такі нюанси вимагають втручання перекладача.

Важливою характеристикою є інтеграція різних цифрових ресурсів у межах єдиного перекладацького середовища. Наприклад, перекладач може одночасно використовувати корпуси для перевірки вживання терміна market share і встановити, що в українських економічних текстах домінує варіант «частка ринку». Аналогічно, через корпусний аналіз можна визначити, що термін human resources у більшості контекстів перекладається як «людські ресурси», але в управлінській практиці часто використовується скорочена форма «HR».

Водночас застосування цифрових технологій має певні обмеження. Зокрема, існує ризик механічного перенесення термінів без урахування контексту. Наприклад, буквальний переклад cost leadership strategy як «стратегія лідерства за витратами» може бути формально правильним, але в українській науковій традиції частіше використовується варіант «стратегія мінімізації витрат». Подібні розбіжності вимагають від перекладача не лише технічної, а й фахової компетентності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що управлінська та економічна термінологія як об'єкт перекладу характеризується високим рівнем абстрактності, полісемічністю, контекстуальною залежністю та динамічністю розвитку. Ці особливості зумовлю-

ють підвищені вимоги до точності, однозначності та термінологічної узгодженості перекладу, що ускладнює роботу перекладача та потребує залучення сучасних інструментів підтримки перекладацької діяльності.

Аналіз основних цифрових інструментів засвідчив, що їх використання сприяє оптимізації перекладацького процесу, зокрема через автоматизацію рутинних операцій, збереження та повторне використання перекладених сегментів, а також забезпечення єдності терміновживання. Встановлено, що інтеграція CAT-систем, машинного перекладу, корпусних ресурсів і термінологічних баз створює ефективне середовище для роботи зі спеціалізованою лексикою.

Водночас дослідження показало, що застосування цифрових технологій у перекладі спеціалізованої термінології має як переваги, так і обмеження. З одного боку, вони забезпечують швидкість і узгодженість перекладу, з іншого – не завжди враховують контекстуальні, семантичні та прагматичні особливості термінів, що зумовлює необхідність обов'язкового постредагування та критичного аналізу результатів перекладу фахівцем.

Особливу увагу приділено тому, що ефективність використання цифрових інструментів безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки перекладача, його обізнаності у відповідній галузі та вміння коректно застосовувати технологічні ресурси. Цифрові інструменти не замінюють перекладача, а виступають засобом підвищення якості перекладу за умови їх грамотного використання.

Отже, використання цифрових технологій у перекладі управлінської та економічної термінології є необхідною складовою сучасної перекладацької діяльності, яка забезпечує підвищення ефективності, точності та узгодженості перекладу. Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні шляхів удосконалення цифрових інструментів з урахуванням галузевої специфіки та розробленні методик їх ефективного застосування у професійній перекладацькій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галинська, О. М. Специфіка англомовної терміносистеми менеджменту як сфери бізнес-діяльності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2014. Вип. 45. С. 11–14.

2. Гладьо С. Методи і технології навчання перекладу в умовах цифрової освіти. Журнал крос-культурної освіти. 2025. № 6. Т. 2. С. 64–72. DOI: 10.31652/2786-9083-2025-6(2)-64-72

3. Краснопольська Н.Л. Загальні рекомендації щодо унормування української термінології менеджменту. *Українська мова*. 2014. 1(49). С. 97-104.

4. Сухачова Н. С., Воскобойник В. І., Кононенко В. В. Англомовна терміносистема менеджменту: етимологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 35. С. 121–126. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.21

5. Томчаковська Ю.О., Строченко Л.В., Шевченко-Бітенська О.В., Лесневська К.В. Формування англомовних термінів менеджменту в структурно-семантичному аспекті. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Випуск 40. Том 2. С. 258-262. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.41

6. Требик О., Полторацька А., Капітон А. CAT-інструменти та їх місце у структурі підготовки майбутніх перекладачів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія.* 2023. Вип. 1(6). С. 57–63. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.9

7. Havryliuk O. Effective business communication in the system of accounting and taxation. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки.* 2023. № 11(1). С. 19-22.DOI: 10.25313/2520-2294-2023-11-9340

8. Tarnavska M. M. Corpora-Based Analysis of Specialised Texts for Translation Training: Terms and Neologisms. *Naukovi zapysky. Series: Philological Sciences.* 2025. Issue 2 (213). P. 177–182. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-23

9. A dictionary of business and management. URL: https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199234899.001.0001/acref-9780199234899 (дата звернення: 19.03.2026 р.).

10. British National Corpus (BNC). English-Corpora.org. URL: https://www.english-corpora.org/bnc/ (дата звернення: 20.03.2026).

11. Hildreth W. B., Miller G. J., Lindquist E. A. (eds.). Handbook of Public Administration. 4th ed. New York : Routledge, 2021. 334 p. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053215.pdf (дата звернення: 21.03.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81’367.625:62+811.111’367.625:521.396
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.22

CORRELATION OF VERB LEXEMES AND VERB COMPATABILITY MODELS (ON THE BASIS OF TEXT CORPUS ON RADIO ELECTRONICS)

СПІВВІДНОШЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ ЛЕКСЕМ ТА ДІЄСЛІВНИХ СУМІСНИХ МОДЕЛЕЙ (НА ОСНОВІ ТЕКСТОВОГО КОРПУСУ З РАДІОЕЛЕКТРОНИКИ)

Shapa L.M.,
orcid.org/0000-0002-3502-4577
Candidate of Philological Sciences, PhD,
Associated Professor at the Foreign Languages Department
National University “Odesa Polytechnic”

Mikeshova G.P.,
orcid.org/0000-0003-1963-0013
Senior Lecturer at the Foreign Languages Department
National University “Odesa Polytechnic”

The paper deals with the continuation of scientific research carried out on the basis of one of the texts referring to scientific and technical discourse – radio electronics. The object of the work is verbal compatibility models functioning in the texts and their matching with the corresponding verbs used in these models quantitively and qualitatively. The previous article was devoted to the description of verbal lexemes and quantity of models from the viewpoint of verbs, which are used in. The given paper describes the models, their statistical and grammar characteristics, the number of models the verbal lexemes are connected with. That is why all the verbs are grouped according to the number of models they (verbs) are matching with. Since the same typical model is found in several verbs, all analyzed verbs can be grouped according to the commonality of the typical models they share: verbs with one, two, three, etc. common models are distinguished. But first of all, the compatibility models are arranged in frequency decreasing order. For example, the first group of verbs ('find', 'set') with one common model is identified by VN model (F = 7730), which has the highest total frequency. The next group of verbs with two matching models is identified by the VN and VNprpN models, since the VNprpN model is the second according to total frequency after the VN model. This procedure continues until all typical models for each verb are verified to match. As a result, the two rows of sets of models and the groups of verbs models are obtained: the first is established by increasing ranks of the models with a continuous sequence – 1, 2, 3, 4, etc. The second row is also established by increasing ranks of the models, but with a discrete sequence of the latter (models), for example, 1, 3, 4; 1, 3, 5, etc. The classification of verbs taking into account the frequency of typical model for each verb was performed. It allows to construct several scheme-trees in which all verbs that have the similar most frequent models are distinguished into separate groups. Based on this characteristic, four groups were identified in the study material. The authors select two groups of verbs: a group of verbs represented by one common most frequent model, and a group of verbs identified by two common most frequent models.

Key words: frequency, commonality, classification, subgroup, distribution.

Стаття присвячена продовженню наукового дослідження, проведеного на основі одного з текстів, що стосуються науково-технічного дискурсу – радіоелектроніки. Об'єктом роботи є моделі вербальної сумісності, що функціонують у текстах, та їх зіставлення з відповідними дієсловами, що використовуються в цих моделях, кількісно та якісно. Попередня стаття була присвячена опису дієслівних лексем та кількості моделей з точки зору дієслів, що використовуються в них. У цій статті описано самі моделі, їх статистичні та граматичні характеристики, кількість моделей, з якими пов'язані дієслівні лексеми. Саме тому всі дієслова згруповані за кількістю моделей, з якими вони (дієслова) збігаються. Оскільки одна й та сама типова модель зустрічається у кількох дієслів, усі аналізовані дієслова можна згрупувати за спільністю типових моделей, які вони поділяють: виділяються дієслова з однією, двома, трьома тощо спільними моделями. Але перш за все, моделі сумісності розташовані в порядку зменшення частоти. Наприклад, перша група дієслів (‘find’, ‘set’) з однією спільною моделлю ідентифікується за моделлю VN (F = 7730), яка має найвищу сумарну частоту. Наступна група дієслів з двома відповідними моделями ідентифікується за моделями VN та VNprpN, оскільки модель VNprpN є другою за сумарною частотою після моделі VN. Ця процедура продовжується доти, доки не буде перевірено, що всі типові моделі для кожного дієслова збігаються. В результаті отримано два ряди наборів моделей та групи дієслів: перший встановлюється шляхом зростання рангів моделей з безперервною послідовністю – 1, 2, 3, 4 тощо. Другий ряд також встановлюється шляхом зростання рангів моделей, але з дискретною послідовністю останніх (моделей), наприклад, 1, 3, 4; 1, 3, 5 тощо. Було проведено класифікацію дієслів з урахуванням частоти типової моделі для кожного дієслова. Це дозволяє побудувати кілька схем-дерев, в яких усі дієслова, що мають подібні найчастіші моделі, виділяються в окремі групи. На основі цієї характеристики в досліджуваному матеріалі було виділено чотири групи. Автори як приклад виділяють дві групи дієслів: групу дієслів, представлену однією спільною найчастішою моделлю, та групу дієслів, визначену двома спільними найчастішими моделями.

Ключові слова: частота, спільність, класифікація, підгрупа, розподіл.

Statement of Problem. Literature review. Modern linguistics is characterized by an appeal to the study of not individual text units (word forms) found in text corpora, on the basis of which the so-called probabilistic-statistical models (frequency dictionaries) are created (our dictionaries), but entire constructions connected on the basis of grammatical compatibility [1; 2].

This is also emphasized in literary sources devoted to the theoretical development of this topic [3; 4], and in modern English grammars [5]. Practical attempts have already been made both based on works of fiction [6; 7; 8] and on text corpora related to scientific and technical discourse. One can also cite the rather successful analysis of Modal Verbal Construction [9], which determines the correspondence between the lexical and grammatical characteristics of the elements of a modal phrase.

In addition to providing material for modern English grammars, collocation dictionaries, as well as the results of research on compatibility and combinatorics in English, contribute to the development of automated text translation systems.

Despite the well-developed applied base, which includes works on compatibility and combinatorics, this article may offer a degree of novelty, as it describes the results of an analysis performed using real texts on radio electronics.

This article is a logical continuation of the research described in the article "Kernel Models of Verbal Subordinating Word-Phrases in the Text Corpus "Radio-Electronics" by Shapa L.M., Kudinova T.I. [1], so some facts presented in this work will be repeated to clarify how the data described were obtained and how the research is being further developed.

The main methods used in working with the texts were as follows: contextual analysis, expert assessment (i.e., a survey of specialists in the field of radio electronics), and statistical methods of data calculation.

Goal of the article. The goal of the article is to describe the correlation of the verb lexemes and verb compatibility models functioning in the text corpus on radio electronics and to justify the distribution of verb lexemes around the groups, taking into account matching models.

Basic material. First of all, as mentioned above, it's necessary to reiterate some of the data already described to clarify the presented analysis results:

1) a list of the most frequent verb lexemes selected for analysis. The list included the 52 most frequent verbs found in the "Radio electronics" text corpus: use (F= 1291), make F(=518), show (F=500), see (F=339), check (F=324), connect (F=303), get (F=303), operate F=283), work (F=269), find (F=262), go (F=254), do (F= 231), provide (F= 205), apply (F=205), need (F=205), give (F=198), take (F=195), require (F=189), set (F=183), record (F=182), read (F=176), cause (F=165), produce (F=160), know (F=158), look (F=157), mount (F=156), increase (F=145), reduce (F=143), determine (F=138), start (F=137), tune (F=133), add (F=131), change (129), develop (F=128), measure (F=127), adjust (F=123), replace (F=122), want (F=122), build (F=121), control (F=121), flow (F=121), include (F=120), note (F=120), design (F=113), say (F=112), come (F=109), test (F=108), call (F=107), try (F=196), short (F=104), switch (F=104).

2) a list of verb combinability models implemented in the text corpus on radio electronics. To create an inventory of compatibility models, a distributional sentence analysis was conducted, taking into account both contact and distance elements, but always connected to the verb by a grammatical (subordinate) relation and forming a phrase with it. The inventory list includes 53 kernel verbal combinability models. Grammatical relations of the verbs with the surrounding elements were expressed in terms of classes of words which are denoted with the help of conventional markers: V0 – a verb that has no subordinating bonds, N – noun, A – adjective, D – adverb, adverbial modifier, V= – infinitive, Ving – Participle I, Ven – Participle II, S – verb-dependent subordinating clause, which in our case can be considered as a word class, prp – preposition, cnj – conjunction.

The list of models will be presented in descending order of frequency: 1. VN (F = 7730); 2. VNprpN (F = 2844); 3. VprpN (F = 1036); 4. VND (F =944); 5.V0 (F = 914); 6. VNV= (F = 715); 7. VD (F = 500); 8. VS(F=422); 9. VNN (F =252); 10. VNprpVing (F = 217); 11. VNS (F = 200); 12. VNA (F = 180); 13. VV= (F = 160); 14. VNlike/as/cnj/N (F = 135); 15. VA (F = 107); 16. AsVenprpN (F = 58); 17. VNVing (F = 55); 18. VprpNprpN (F = 48); 19. VNlike/as/cnj/Ving (F = 33); 20. Vlike/as/cnj/N (F = 32); 21. VVing (F = 29); 22. VNVen (F = 24); 23. VNlike/as/cnj/Ven (F = 23); 24. VprpVing (F = 17); 25. VDV= (F = 16); 26. VVen (F = 13); 27. VAS (F = 10); 28. VNNV= (F = 9); 29. AsVenD (F = 7); 30. Vlike/as/cnj/Ven (F = 6); 31. VNlike/as/cnj/A (F = 6); 32. VNND (F = 4); 33. VNlike/as/cnj/V (F = 4); 34. VprpNV= (F = 4); 35. VprpNasN (F = 3); 36. VNDprpN (F = 3); 37. V/like/as/cnj/A (F = 3); 38. VNNS (F = 2); 39. VNAV= (F = 2); 40. VSprpN (F = 2); 41. VprpNVen (F = 2); 42. VAD (F = 1); 43. Vlike/as/cnj/Ving (F = 1); 44. VNNVing (F = 1); 45. VNAD (F = 1); 46. VNAVing (F = 1);

47. VNAS (F = 1); 48. VNlike/as/cnj/D (F = 1); 49. VAprpN (F = 1); 50. VDprpN (F = 1); 51. VNNprpN (F = 1); 52. VNasprpN (F = 1); 53. VprpNprpNVing (F = 1).

The entire list of models was conditionally divided into frequency zones: high-frequency zone – from 7730 to 200; medium-frequency zone – from 199 to 10 occurrences in the texts; low-frequency zone – from 9 to 1 use in the texts. The high-frequency zone includes 11 models; the medium-frequency zone includes 16 models; the low-frequency zone includes 26 models. As we can see, the total number of occurrences of the entire list of combinability models is 16775 units. Having the number of models, the frequency of use of each model and their total frequency, it is easy to calculate the share of models in each frequency zone in the overall list of models. Models in the high-frequency zone account for 93% of all presented in the list, i.e., the smallest number of models covers the majority of uses; in the medium frequency zone, the percentage of 16 models occupies 5%; in the low-frequency zone, the share of 26 models is 2%.

3) a list of the most frequent verb lexemes with which the combinability models are realized: find (F=262), set (F=183) (2 words) – 11 models; check (F = 324), make (F = 518), read (F = 176), see (F = 339), show (500) (5 words) – 10 models; add (F = 131), build (F = 121), change (F = 129), connect (F = 303), develop (F = 128), do (F = 231), get (F = 303), give (F = 198), increase (F = 145), mount (F = 156), operate (F = 283), replace (F = 122), start (F = 137) (13 words) – 9 models; apply (F = 205), cause (F = 165), determine (F = 138), know (F = 158), measure (F = 127), switch (F = 104), take (F = 195, tune (F = 133) (8 words) – 8 models; adjust (F = 123), come (F = 109), feed (F = 250), go (F = 254), produce (160), provide (F = 205), record (F = 182), reduce (F = 143), require (F = 189), try (F = 196), use (F = 1291) (11 слов) – 7 моделей; call (F = 107), look (F = 157), need (F = 205), note (F = 120), say (F = 112), short (F = 104), want (F = 122), work F = 269) (8 words) – 6 models; control F = 121), design (F = 113), test (F = 108) (3 words) – 5 models; flow (F = 121) (1 word) – 3 models; include (F = 120) (1 word) – 2 models.

Here, we can observe a certain statistical relationship between the number of words and the number of models they are implemented with. Initially, the fewer words, the more models they are used in (the first and the second word groups). Then, the relationship reverses: the more words, the fewer models (groups three through six). Then, the relationship repeats itself: the fewer words, the more models (groups seven through the end of the list).

With all the necessary data, we can present a study that focuses on the distribution of verbs into groups based on the number of correlated models. That is, the focus here will be not on the lexemes (presented above), but on the models. Since the same typical model is found in several verbs, all the verbs analyzed can be grouped based on the commonality of their matching typical models.

The procedure for distributing verbs into groups based on the number of matching models is as follows. Verbs with one, two, three, and so on common models are placed into separate groups. Since all models vary in frequency, we will organize the verbs into groups based on the number of models they correlate, taking into account the descending of their total frequency (in this case, we are not talking about the frequency with which a particular verb appears in texts, but about the frequency of a model in which the verb lexeme functions). For example, the first group of verbs ('find', 'set') with one common model is identified by VN model (F = 7730), which has the highest total frequency. The next group of verbs with two matching models is identified by the VN and VNprpN models, since the VNprpN model is the second according to total frequency after the VN model. This procedure continues until all typical models for each verb are verified to match.

All analyzed verbs differ in the sets of inherent models in which they (the verbs) are realized in speech. If a verb or a group of verbs lacks a given model, the model with the next highest total frequency is taken into account when sorting the verbs into groups. This allows us to identify subgroups with identical quantitative but different qualitative models. For example, the verbs 'come' and 'include', although they possess the same number of models (2), are classified into different subgroups because the models VN and VprpN are recorded for the verb 'come', while VN and VNV= are recorded for the verb 'include'. As a result of this procedure of dividing verbs into groups, we obtain two rows of sets of models and the groups of verbs they unite: the first is established by increasing ranks of the models with a continuous sequence – 1, 2, 3, 4, etc. The second row is also established by increasing ranks of the models, but with a discrete sequence of the latter (models), for example, 1, 3, 4; 1, 3, 5, etc. Thus, with the help of the described procedure, all the verbs under study are distributed among models, and the models, in turn, among the verbs that are used in them, with each model in the group taking a place depending on its rank.

The data obtained show that, through various combinations of models, it is possible to identify 26 sets that correspond to the same number of verb groups. All of these verb groups can be characterized both by the sets of models registered for them and by the number of verb lexemes.

All model groups are characterized by high diversity in the number of verbs recorded within them.

It's noteworthy that the subgroups identified with a continuous sequence of models represent larger groupings of verbs than those identified with a discrete sequence of models. Thus, among the subgroups of the first classification, the largest grouping is the one consisting of 51 lexemes. Among the subgroups identified with a discrete sequence of models, however, there are 11 verbs. Furthermore, among the subgroups identified with a continuous sequence of models, not a single subgroup is identified that contained a single verb. Among those established with a discrete sequence, there are seven subgroups represented by only one verb. These include subgroups (with a continuous sequence) that cover the verbs: flow (model VprpN), come (models VN, VprpN), include (models VN, VNV=), say (models VN, VNprpN, VprpN, VNV=), look (models VN, VNprpN, VprpN, VD), test (models VN, VNprpN, VprpN, VND, VNprpVing), short (models VN, VNprpN, VprpN, VND, VNV=, VNS), show (models VN, VNprpN, VprpN, VND, VNV=, VD, VS, VNN, VNS).

It's interesting to note a certain regularity of subgroups identified in a continuous sequence of models. It consists of the fact that as the number of matching models increases, the number of verbs in the subgroups decreases. Thus, if a subgroup represented by one model contains 51 verbs, then a subgroup represented by two models contains 38 lexemes, and so on, up to the subgroup containing two verbs–'find' and 'set'–united by eleven models.

In subgroups organized with a discrete sequence of models, the number of verbs does not depend on the number of models identified in them. Thus, there are subgroups with the same number of verbs but different numbers of models. For example, separate subgroups include the verb 'flow' with one model, the verb 'short', for which six models are identified, and the verb 'show', which implements nine models.

Among the resulting verb groups, four are highly enriched (from 51 to 34 lexemes), two are moderately enriched (from 33 to 16 lexemes), and twelve are lightly enriched (from 15 to two verbs). Eight verbs form groups containing one lexeme each.

From all of the above, it can be concluded that the classification is characterized primarily by its ability to generalize linguistic units, and secondarily by their individualization. Consequently, this classification focuses primarily on the combinability of the aforementioned verb groups, and less on the combinability of individual lexemes. The sets of models, correlated with each of the established verb groups characterize them in terms of combinability as parts of speech as a whole (within the verbs under study).

Let’s present a classification of verbs based on the frequency of typical models for each verb. Each of the typical models used to classify verbs has a different frequency for different verbs. By arranging the models for each verb in descending order of frequency, we can derive a classification of verbs based on the commonality of models and their ranking.

For clarity, the classification of verbs based on this feature can be represented as a classification tree.

The procedure for constructing a tree consists of several stages and can be summarized as follows:

1. All verbs that have the similar most frequent model are distinguished into separate groups. Based on this characteristic, four groups were identified in the study material.

The first group identified, based on the most frequent VN model, includes 42 verbs.

The second group of verbs, also united by one of the most frequent VprpN model, is represented by the following seven verbs: 'come, flow, go, look, operate, start, and work'.

The third group includes two verbs, 'note, say', united by the VS model.

The verb 'call', for which the VNN model is the most frequent, forms the fourth group.

2. Within each of the identified groups, all verbs are selected based on the second most frequent model, then the third, and so on, until all typical models for each verb in the identified groups have been ranked. As an example, we will select two groups of verbs: a group of verbs represented by one common most frequent model, and a group of verbs identified by two common most frequent models. We will then observe how the grouping of verbs on the basis of models and the models organized verbs changes.

The group of verbs united by the VN model is the most numerous and includes the following verbs: add, adjust, apply, build, cause, change, check, connect, control, design, determine, develop, do, find, feed, get, give, include, increase, know, make, measure, mount, need, produce, provide, read, record, reduce, replace, require, see, set, show, short, switch, take, test, try, tune, use, want. The verbs 'call, come, go, look, note, operate, say, start, and work', for which the VN model cannot be typical based on their valence properties, are excluded from the list.

The verbs that are correlated on the basis of the two most frequent models are presented in the table.

Verb groups defined by sets of two common most frequent models

Common models	Verbs combined with common models	Amount of words
VN, VNprpN	add, adjust, apply, build, change, check, connect, determine, develop, do, feed, find, get, measure, mount, produce, provide, read, record, reduce, replace, require, set, short, show, take, test, try, tune, use	30
VN, VS	design, know, see	3
VN, VNV=	cause, include, need, want	4
VN, VprpN	increase, switch	2
VN, VNA	make	1
VN, VND	control	1
VN, VNN	give	1

Conclusions. All of the above allows us to draw the following conclusions.

1.A description of verb lexemes from the perspective of the verb models in which they (the verbs) function in the texts on radio electronics allows us to distinguish two types of sequences: continuous (1, 2, 3, 4, etc.) and discrete (1, 3, 4; 1, 3, 5), which makes it possible to rank-order verbs and models. The continuous sequence encompasses a larger number of verb lexemes (51 units) than the discrete sequence (11 units). Verb groups identified using the continuous sequence contain more verb lexemes than those identified using the discrete sequence.

2. The mutual combination of models and verb lexemes allows us to identify 26 sets of models and 26 sets of verb lexemes.

3. The ability to arrange models in descending order of frequency allows us to identify groups of verbs that are distributed according to the commonality of models and their ranking.

4. The most frequent models also include the most frequent verb lexemes (only groups of verbs that share one or two most frequent models are presented).

REFERENCES:

1. Shapa L. N., Kudinova T. I. Kernel Models of Verbal Subordinating Word-Phrases in the Text Corpus “Radio-Electronics”. *Науковий часопис Національного педагогічного університету им. М.П.Драгоманова*. Київ, вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова. Сер. 9 «Сучасні тенденції розвитку мов». Вип. 15. 2017. С. 211-221.

2. Shapa L., Nevreva M., Tsinovaya M. Statistics of low-frequency kernel (subordinating) models of the verbal word-groups in the text corpus “Radio electronics”. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2018. С.47-55.

3. Benson M., Benson E. and Ilson R. The BBI combinatory dictionary of English: a guide to word combinations, Amsterdam-Philadelphia, 1997.

4. Перебійніс В.С. Моделювання в лінгвістиці. Проблеми та методи структурної лінгвістики: лекції, прочитані на респ. *Семінарі викладачів мовознавчих кафедр пед ін-тів УССР*, 30.09 – 2.10. Київ, 1964. С.34-47.

5. English Course. Phrase Grammar. *Hollywood Vocabulary*, available at: hollywoodvocabulary.com›grammar.php

6. Сердюков П.І. Граматична сполучність дієслів в англійської мові: Дис. … канд. філол. наук: Германські мови 10.02.04, Київ. 1978. 257 с.

7. Ткаченко Ю.М. Сполучність дієслова в сучасній англійської мові. Дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 Германські мови. Харків, 1972. 305 с.

8. Bobohodjaeva M. Таҳлили муқоисавии ибораҳои номӣ: дар асоси маводи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ: дисс. ... Номзади илмҳои филологӣ.: 10.02.20 «Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ». Душанбе, (Comparative analysis of the nominal word combinations: on the material of the Tadjik and English languages: dys. ... Candidate of Philological Science: 10.02.20 “Comparative-historical, typological and comparative linguistics”. Dushanbe, 2000. 126 p.

9. Borisenko T. I., Tsinovaya M. V., Tsapenko L. E., Sirotenko T. V. The influence of component semantics in modal verb constructions with the modal verbs of “obligation” on their grammatical and statistical features (on the basis of the technical discourse texts). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. Київ: Київський національний університет ім.Тараса Шевченка. 2018. С. 82-100.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111'38/'42:[821.111-94.09:32(092)](045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.23

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТРОПЕЇКО-НАРАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОБУДОВИ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНІХ БІОГРАФІЙ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

GENRE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF TROPOLOGICAL AND NARRATIVE TEXT-BUILDING STRATAGIES IN CONTEMPORARY ENGLISH FICTIONALISED DOCUMENTARY BIOGRAPHIES OF POLITICAL FIGURES: COGNITIVE AND CULTURAL PERSPECTIVES

Швець В.О.,
orcid.org/0009-0001-1313-8100
аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Статтю присвячено дослідженню жанрової специфіки тропеїко-наративних стратегій у сучасних англомовних документально-художніх біографіях політичних діячів в аспекті формування їхнього іміджу в суспільстві. Зважаючи на наявні прогалини в розкритті особливостей взаємодії тропеїки та наративних стратегій у біографічних текстах загалом, цю наукову розвідку сфокусовано на виявленні зазначеної взаємодії передовсім в етнокультурному контексті із залученням методів лінгвостилістичного, концептуального та наративного аналізів документально-художніх біографій трьох видатних політичних фігур XX століття, а саме, “Nehru: The invention of India” Ш. Тарура [13], “Reagan: The Life” Г. В. Брандса [14] та “Margaret Thatcher. The Authorized Biography, Volume 1: Not For Turning” Ч. Мура. У результаті зіставлення текстів зазначених біографій виокремлено ключові концептуальні метафори POLITICAL CAREER IS A JOURNEY PROVOKED BY A TRAUMATIC EVENT, POLITICIAN IS A PERFORMER, CHARACTER FORMATION IS OVERCOMING FEAR, POLITICIAN IS A DREAMER, які беруть наскрізну участь у розгортанні біографічного повістування, актуалізуючись у наративних стратегіях травматизації, подолання труднощів і провіденційності. Встановлено, що взаємодія наративних стратегій з ключовими метафоричними структурами сприяє формуванню цілісності біографічного наративу, що в свою чергу зумовлює їхню інтерпретаційну функцію. Отримані результати засвідчують, що тропеїко-наративні стратегії виконують не лише естетичну, а й функцію концептуалізації досвіду героїв біографій. Дослідження робить внесок у розуміння механізмів побудови біографічного наративу та відкривають перспективи для подальших досліджень, зокрема із залученням ширшого корпусу біографій видатних особистостей, що належать до різних етнокультурних традицій, а також з урахуванням мультимодальних засобів наративізації.

Ключові слова: біографічний наратив, етнокультурний контекст, концептуальна метафора, образ політика, розгортання наративу, тропеїко-наративні стратегії.

This paper addresses the genre-specific features of tropological and narrative text-building strategies in contemporary English fictionalised documentary biographies of political figures, focusing on the formation of their public image in society. Given the existing gaps in the analysis of the interaction between tropes and narrative strategies in biographical texts in general, this research is primarily aimed at identifying this interaction within an cultural context, using linguistic and stylistic methods, conceptual, and narrative analysis of fictionalised documentary biographies of three prominent political figures of the 20th century, namely “Nehru: The Invention of India” by Shashi Tharoor, “Reagan: The Life” by H. W. Brands, and “Margaret Thatcher: The Authorized Biography, Volume 1: Not For Turning” by Charles Moore. As a result of the comparative analysis of these biographical texts, the following key conceptual metaphors are identified: POLITICAL CAREER IS A JOURNEY PROVOKED BY A TRAUMATIC EVENT, POLITICIAN IS A PERFORMER, CHARACTER FORMATION IS OVERCOMING FEAR, and POLITICIAN IS A DREAMER. These metaphors play a pervasive role in the unfolding of the biographical narrative, being actualized through narrative strategies of traumatization, overcoming difficulties, and providentialism. It is established that the interaction between narrative strategies and key metaphorical structures contributes to the coherence of the biographical narrative, which in turn determines their interpretative function. The obtained results demonstrate that tropological and narrative strategies perform not only an aesthetic function but also a function of conceptualizing the protagonists’ experiences. The research contributes to a deeper understanding of the mechanisms underlying the construction of biographical narratives and opens up prospects for further research, particularly through the inclusion of a broader corpus of biographies of prominent figures from different cultural traditions, as well as by taking into account multimodal means of narrativization.

Key words: Biographical narrative, conceptual metaphor, cultural context, image of a politician, narrative development, tropological and narrative text-building narratives.

Постановка проблеми. Сучасна документально-художня біографія як жанр біографічної прози є ефективним інструментом створення образу політичного діяча, чим зумовлюється вплив таких творів на читацьку аудиторію, а згодом – і на суспільну думку [1, с. 212; 2, с. 30]. Відтак, з’ясування й осмислення композиційно-текстових і власне лінгвальних механізмів

побудови біографічного наративу та способів його розгортання становить інтерес для широкого кола дослідників, зокрема у галузі мовознавства [3; 4]. Особливої уваги в цьому контексті набуває застосування словесних і відповідних концептуальних тропів – метафоричних моделей, що висвітлюють значущі риси особистості політика як героя біографії та віхи його/її життєвого шляху в певному історичному й етнокультурному контексті [5, с. 73-76; 6, с. 19] Водночас важливою для розкриття шляху героя до політичного олімпу є встановлення задіяних наративних стратегій, що формуються навколо зазначених тропів, їхній вплив на розгортання оповіді, та переконання читацької аудиторії у невипадковості такого шляху [2, с.29-30]. Розгляд зазначених вербальних і наративних інструментів спонукає до виявлення особливостей їхньої взаємодії, оскільки саме завдяки такому поєднанню розгортання біографічної оповіді окреслює контури становлення образу політика та шляхи його інтерпретації читачем. [3, с. 17; 4, с. 45-46].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до наратології як міждисциплінарної галузі досліджень, що поєднує здобутки мовознавства [3] і літературознавства [6], наразі охоплює декілька аспектів, серед яких особливо вирізняється аспект оповідного смислотворення у лінгвокультурному [4], концептуальному [6; 7; 8], тропеїко-стилістичному та жанровому [1] ключі. Основоположно у своїй праці “An Introduction to Narratology” [6] відома літературознавиця М. Флудернік припускає, що мова наративу створює можливі світи, речення створюють персонажів, події, часово-просторові лаштунки, де ці компоненти поєднуються у певному порядку. Дослідниця вказує на роль читацької уяви, яка заповнює інформаційно-сюжетні прогалини [там само , с. 41], та на місце метафори й метонімії у розгортанні наративу [там само, с 73-77]. Вітчизняний погляд на наратологічні традиції репрезентує праця Ф. Бацевича «Основи лінгвонаратології» [3], де мовознавець розглядає наратив як «тип дискурсу, смислові, структурні й композиційні елементи якого скеровані на втілення прийнятих у конкретній лінгвокультурі способів представлення різноманітних за своїм виявом подій та їхніх наслідків для руху текстової історії» [там само, с. 17].

Із зазначеного вище природно випливає увага дослідників до феномена наративної стратегії [9; 10], де останню визначають подвійно. З одного боку, наративні стратегії у художній прозі пов’язують з фокалізацією [9, с. 30] та іншими способами актуалізації думок автора й персонажів, зреалізованих за посередництвоа наратора [там само, с. 29]. З іншого боку, поняття наративної стратегії тлумачать як «сукупність наративних процедур, яких дотримуються, або наративних засобів, що використовуються для досягнення певної мети у репрезентації наративу» [10, с. 79].

Розгляд власне біографічного наративу у вітчизняній та європейській традиціях переважно стосується трьох моментів: 1) фіксації досвіду біографічного суб’єкта у фікціональному світі і способів концептуалізації його життєвого шляху [11, с. 46, 48], у тому числі і в контексті певних історичних подій [там само, с. 2], що у разі звернення до політичних біографій спрямовано на конструювання минулого та «олюднення» політичної історії [1, с. 219]; 2) жанрової специфіки автобіографій і біографій, які містять однаковий життєвий матеріал, проте розмежовуються залежно від способів побудови наративу [12, с. 79], зокрема структурування біографічного наративу навколо героїчного сюжету, що виконує презентаційну функцію у розкритті іміджу політика [4]. Це надає власне біографіям як послідовному опису подій, які відбулися та були проаналізовані зі сторони, особливої «моральності» [12, с. 79]; 3) ролі тропеїки (метафор, метонімій, іронії) як засобів відтворення світу героя, а й подекуди втраченого світу історії, який залишив по собі відбиток у вигляді архівів та свідчень [11, с. 2].

Особливу роль у контексті відтворення світу героя-політика крізь призму тропеїки відіграє звернення до актуалізованих у біографічних творах концептуальних метафор, які відбивають сутнісні моменти політичного життя суспільства [6; 7; 8] крізь призму неусвідомленої системи метафоричних концептів [7, с. 177].

Отже, незважаючи на значний доробок у галузі лінгволітературознавчих студій біографічних текстів комплексний аналіз саме тропеїко-наративних стратегій в англомовних документально-художніх біографіях політичних діячів сучасності залишається востребованим. Наявні дослідження політично значущої тропеїки зосереджені переважно на публічному політичному дискурсі (дебати, промови тощо) [13, с. 140]. Тому актуальним залишається питання виокремлення та систематизації політично вагомих словесних метафор, реконструції на їхній основі відповідних концептуальних метафор та визначення шляхів їхнього впливу на розгортання біографічної оповіді у ракурсі застосування певних наративних стратегій.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та характеризація жанрової специфіки тропеїко-наративних стратегій у трьох англомовних документально-художніх біографіях політичних діячів XX століття: "Nehru: The invention of India" Ш. Тарура [14], "Reagan: The Life" Г. В. Брандса [15] та "Margaret Thatcher. The Authorized Biography, Volume 1: Not For Turning" Ч. Мура [16]. Досягнення визначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

1) окреслити зміст поняття «тропеїко-наративні стратегії» у контексті біографічного наративу;

2) виявити лінгвокогнітивні та етнокультурні особливості реалізації тропеїки в зазначених англомовних текстах документально-художніх біографій політичних діячів;

3) визначити основні стратегії наративного розгортання тропів і тропологічних структур в обраних документально-художніх біографіях.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на думку Ф. Бацевича, який зазначає, що наративи потенційно можуть виконувати функцію впливу, переконання, а тому використовуються у політичному дискурсі [3, с. 12], транспонуємо цей підхід на досліджуваний біографічний дискурс. Перш ніж перейти до аналізу зіставлюваних біографій політичних діячів, окреслимо зміст поняття тропеїко-наративних стратегій у контексті документально-художніх біографій. Відтак, слідом за О. Ткачук [10, с. 79] розуміємо наративні стратегії як поєднання наративних процедур або прийомів, яких дотримується автор, що застосовуються для досягнення певної мети у розгортанні наративу. Концептуальні метафори в цьому ракурсі виконують роль когнітивного інструменту, що формує сприйняття читачами особистостей героїв біографій, а також ключових подій біографічного наративу. Отже тропеїко-наративні стратегії є способом розгортання, в нашому контексті, біографічного тексту, де концептуальні метафори створюють смислову архітектуру повістування.

Саме крізь призму того, як тропеїко-наративні стратегії впливають на побудову оповіді, впливаючи у такий спосіб на читацьку аудиторію, проаналізуємо низку ключових фрагментів документально-художніх біографій Р. Рейгана, Д. Неру та М. Тетчер, де було виявлено спільні концептуальні метафори, що є основоположними у формуванні образів зазначених політиків.

Наскрізною в усіх зіставлюваних біографічних оповідях виявилась концептуальна метафора POLITICAL CAREER IS A JOURNEY PROVOKED BY A TRAUMATIC EVENT. Життєвий та політичний шлях героя чи героїні біографічного твору осмислюється як рух від чітко окресленої автором травматичної події до олімпу, причому сама «травма» стає необхідною умовою для досягнення суспільно-політичного успіху.

Так, у біографії Р. Рейгана "Reagan: The life" Г. В. Брандса виокремлюється декілька травматичних моментів: родинна дисфункція (алкоголізм батька, переїзди, злиденність [15, с. 9-10]) та кар'єрні невдачі ("a washed-up actor at a turning point in his life" [там само, с. 2]). Наприклад: "But in Hollywood he hit the limits of his talent. He never captured the movie-house marquees, never cracked the A-list of leading men. By his mid-thirties he couldn't get good roles" [там само, с. 2].

У біографії Д. Неру "Nehru: The invention of India" Ш. Тарура травматизм становлення героя біографії також пов'язаний із драматичною сімейною динамікою. Той факт, що двоє його братів померли ще до народження Д. Неру, надало йому особливого статусу в сім"ї і дещо перебільшеного відчуття власної вагомості й непогрішності ("An only son of prosperous parents is apt to be spoilt especially in India" [14, с. 15]). Акцентуючи на привілейованості героя й відповідно його вразливості, автор описує показовий фрагмент з дитинства героя, який сам політик згадує згодом: Д. Неру у п'ятирічному віці взяв без дозволу одну з двох ручок зі столу свого батька, якого це надзвичайно обурило. Руйнація ілюзії про власну вседозволеність принесла герою великий біль і сором: "His father had two fine pens in an inkstand atop his mahogany desk, which caught the young boy's eye. Thinking that Motilal "could not require both at the same time," Jawaharlal took one for his lessons. When Motilal found it missing, a furious search ensued. The frightened boy first hid the pen and then himself, but he was soon discovered by servants and turned in to his enraged father. What ensued was, in Jawaharlal's recollection, "a tremendous thrashing. Almost blind with pain and mortification at my disgrace…" [там само, с. 17].

Судячи з життєпису М. Тетчер "Margaret Thatcher: The Authorized Biography. Volume 1: Not For Turning" Ч. Мура травматичну роль у дитинстві майбутньої прем'єр-міністерки відігравали побутові труднощі ("House without hot water, outside lavatory, no garden"; "Margaret never went on holiday with her parents" [16, с. 5].

Наступна вагома концептуальна метафора, характерна для всіх трьох біографій, – це POLITICAN IS A PERFORMER. В усіх трьох біографіях вона закладається в дитячих або юнаць-

ких сценах. У біографії Р. Рейгана описується, як майбутній політик брав мітлу, уявляючи мікрофон (“Used to take an old broom from the locker room and pretend it was a microphone” [15, с. 18]). Проте у біографії Д. Неру ця метафора реалізується через зусилля самоподолання (“a shyness in public that he would have to work had to overcome in later life” [14, с. 21]). Прослідковуємо, що акцент авторів на ранній сором’язливості майбутніх політиків виявлено як у біографії Д. Неру, так і у Р. Рейгана (“By the time he had outgrown a bit of his shyness, not least by discovering a sport…” [15, с. 14]). Отже, обидва автори обирають стратегію опису «слабких сторін» героїв біографії, що провокує виокремлення концептуальної метафори CHARACTER FORMATION IS OVERCOMING FEAR. У біографії М. Тетчер зосереджено увагу на риторичних техніках її батька (“Say it as clearly as you can. That is the only secret of style” [16, с. 25]).

Кодування мрійливості, фантазії та ідеалізму як способу когнітивної підготовки до політичної кар’єри, що оформлюється в концептуальній метафорі POLITICAN IS A DREAMER, наскрізно прослідковується в зіставних біографіях. У життєписі Р. Рейгана метафора реалізується через захоплення пригодницькими книжками (“The tales of the Rover Boys, of Tarzan and Frank Merriwell provided escape from his father’s drinking and smoothed the rough edges of life” [15, с. 12]). У біографічній оповіді про Д. Неру еквівалентна метфора реалізується через юнацькі політичні погляди (“The radical streak in Jawaharlal Nehru began to show from the moment of his arrival in England, when news of the Japanese naval triumph over Russia at Tsushima in 1905 thrilled him with the realization that a great European power could be defeated by an Asian nation” [14, с. 20–21]). М. Тетчер, в свою чергу, мріяла вступити на державну службу в Індії, її батько зауважив, що Імперії до того часу може вже й не існувати (“Methodist missionaries from India inspire the child Margaret to dream of joining the Indian Civil Service. Her father replies the Empire may not exist by then” [16, с. 32–33]). З цієї метафори випливає провіденційність – стратегія, яку застосовують автори в зіставних біографіях для того, щоб передбачити (foreshadow) долю героїв оповідей.

Висновки. У статті було здійснено аналіз жанрової специфіки тропеїко-наративних стратегій у сучасних англомовних документально-художніх біографіях політичних діячів. Було окреслено зміст поняття «тропеїко-наративні стратегії» в контексті політичних біографій – це поєднувальний механізм, що інтегрує концептуальні метафори та наративні прийоми розгортання біографічної оповіді. У ході аналізу фрагментів біографічних текстів було виокремлено ключові, наскрізні концептуальні метафори: POLITICAL CAREER IS A JOURNEY PROVOKED BY A TRAUMATIC EVENT, POLITICIAN IS A PERFORMER, CHARACTER FORMATION IS OVERCOMING FEAR, POLITICAN IS A DREAMER та POLITICAN IS A DREAMER. Зазначені концептуальні метафори формують смислову архітектуру зіставних біографічних текстів, де ми можемо виокремити основні стратегії застосування цих метафор: наративна стратегія травматизації, подолання труднощів, провіденційності.

Отримані результати засвідчують, що метафорика в біографічному наративі виконує не лише естетичну, а й інтерпретаційну функцію, впливаючи на сприйняття читачами життєвого шляху політика та формування його образу. Водночас це дослідження має певні обмеження, де увагу зосереджено переважно на метафоричних моделях, при тому як мультимодальні засоби (обкладинка, шрифт, ілюстрації) залишаються поза увагою, припускаємо, що наведені мультимодальні аспекти можуть бути частиною відповідної тропеїко-наративної стратегії.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у розширенні корпусу досліджуваних текстів, зокрема включаючи біографії інших культурних традицій, для підтвердження або оскарження універсальності тропеїко-наративних стратегій у різних етнокультурних просторах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стамбол І. І. Політична біографія: сучасний вимір. Українська біографістика. 2020. Вип. 20. С. 211–227. DOI: https://doi.org/10.15407/ub.20.211

2. Олещук П. Біографічний наратив як складова політичного дискурсу. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2010. Вип. 20. С. 27–36.

3. Бацевич Ф. С. Основи лінгвонаратології : підручник. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. 292 с.

4. Бистров Я. Біографічний наратив у лінгвокогнітивному вимірі (на матеріалі англомовної прози XX – початку XXI століть) : дис. … д-ра філол. наук. Київ, 2016. 460 с.

5. Fludernik M. An Introduction to Narratology. London ; New York : Routledge, 2009. 200 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203882885

6. Gibbs R. W. Jr. Conceptual metaphor in thought and social action. Metaphor and Thought. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139173863

7. Lakoff G. Metaphor, morality, and politics, or why conservatives have left liberals in the dust. Social Research. 1995. Vol. 62, No. 2. P. 177–213.

8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 256 p.

9. Римар Н. Наративні стратегії художньої прози Ніни Бічуї : дис. … канд. філол. наук. Київ, 2016.

10. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 200 с.

11. Crowley P. Paul Ricoeur: the concept of narrative identity, the trace of autobiography. Paragraph. 2003. Vol. 26, No. 3. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.3366/para.2003.26.3.1

12. Klein C. Biography as a concept of thought: on the premises of biographical research and narrative. The Biographical Turn: Lives in History. London : Routledge, 2017. P. 79–92.

13. Пастернак Т. А. Метафоричність у політичному дискурсі. Закарпатські філологічні студії. 2023. Вип. 28, т. 1. С. 140–145. URL: https://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/28/part_1/26.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

14. Tharoor S. Nehru: The Invention of India. New York : Arcade Publishing, 2003. 336 p.

15. Brands H. W. Reagan: The Life. New York : Doubleday, 2015. 816 p.

16. Moore C. Margaret Thatcher: The Authorized Biography. Vol. 1: Not for Turning. London : Allen Lane, 2013. 896 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 3
ІНДОІРАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.222.1'373.45+ 811.133.1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.24

LES EMPRUNTS FRANÇAIS DANS LA FORMATION DE LA TERMINOLOGIE SOCIO-POLITIQUE DE LA LANGUE PERSANE MODERNE AUX XIX ET XX SIÈCLES

ФРАНЦУЗЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ ПЕРСЬКОЇ МОВИ В XIX –XX СТОЛІТТЯХ

FRENCH BORROWINGS IN THE FORMATION OF MODERN PERSIAN SOCIO-POLITICAL TERMINOLOGY IN THE 19TH – 20TH CENTURIES

Даліда А.В.,
orcid.ord/0000-0001-8909-3263
викладач кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Хода А.О.,
orcid.org/0009-0003-8507-1579
викладач кафедри італійської і французької філології та перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Cet article est consacré à l'étude des emprunts français dans la terminologie socio-politique du persan moderne. Il examine les conditions historiques de l'intégration du vocabulaire français dans le système linguistique persan et détermine son rôle dans la formation de cette terminologie. Le corpus de l'étude comprend 55 termes issus de l'usage du persan moderne, dont 52 sont d'origine française et 3 d'origine anglaise, ces derniers ayant été introduits par la médiation linguistique du français. L'analyse sémantique de ces lexèmes a permis de proposer une classification de la terminologie socio-politique de la langue persane, reflétant les caractéristiques de sa formation et de son fonctionnement. Dans la classification on a déterminé sept groupes lexico-sémantiques : les institutions les autorités d'État (12 lexèmes) ; les processus électoraux et l'activité politique (6 lexèmes) ; le régimes politiques et les formes de gouvernement (8 lexèmes) ; le droit, la diplomatie et les relations internationales (11 lexèmes) ; les finances (8 lexèmes) ; la sphère publique et la politique d'information (4 lexèmes) ; la sphère militaire et politique (6 lexèmes). L'article analyse également les équivalents persans des emprunts français, divisés en deux groupes selon leur fréquence de l'usage dans la langue. Pour atteindre cet objectif dans la recherche, on a utilisé des méthodes d'analyse descriptives, étymologiques, comparatives et lexico-sémantiques, permettant de retracer l'origine des termes ainsi que leur adaptation structurale et phonétique. Cette approche souligne la pertinence de cette étude, qui répond à la nécessité d'une analyse approfondie des processus de formation de la terminologie socio-politique du persan dans un contexte de contacts interlinguistiques. Les résultats obtenus peuvent être utilisés dans des recherches ultérieures en linguistique de contact, en études iraniennes et en traductologie.

Mots clés: langue persane, emprunts français, vocabulaire socio-politique, classification lexico-sémantique, adaptation phonétique, terminologie.

Статтю присвячено дослідженню французьких запозичень у суспільно-політичній термінології сучасної перської мови. У цьому контексті розглянуто історичні передумови запозичення французької лексики до перської мовної системи та визначено її роль у формуванні суспільно-політичної термінології. Матеріалом дослідження слугували 55 термінів, відібраних із сучасного перського мовного вжитку, серед яких 52 мають французьке походження, а 3 є англійськими за походженням, проте потрапили до перської мови через французьке мовне посередництво. Аналіз семантики цих лексем дав змогу запропонувати класифікацію суспільно-політичної термінології перської мови, що відображає особливості її формування та функціонування. У класифікації визначено сім лексико-семантичних груп: державні інституції та органи влади (12 лексем); виборчі процеси та політична діяльність (6 лексем); політичні режими та форми влади (8 лексем); право, дипломатія та міжнародні відносини (11 лексем); фінанси (8 лексем); публічна сфера та інформаційна політика (4 лексеми); військово-політична сфера (6 лексем). У статті також проаналізовано перські відповідники французьких запозичень, які поділено на дві групи залежно від частоти їхнього вживання в мові. Для реалізації поставленої мети у дослідженні застосовано описовий, етимологічний, порівняльний та лексико-семантичний методи аналізу, які дозволили простежити походження термінів, їхню структуру й фонетичну адаптацію. Такий підхід зумовлює актуальність дослідження, пов'язану з необхідністю комплексного вивчення процесів формування суспільно-політичної термінології перської мови в умовах міжмовних контактів.

Отримані результати можуть бути використані у подальших дослідженнях з контактної лінгвістики, іраністики та перекладознавства.

Ключові слова: перська мова; французькі запозичення; суспільно-політична лексика; лексико-семантична класифікація; фонетична адаптація; термінологія.

The article is devoted to the study of French borrowings in the socio-political terminology of the modern Persian language. In this context, the historical preconditions for the borrowing of French lexical units into the Persian linguistic system are examined, and their role in the formation of socio-political terminology is determined. The research material consists of 55 terms selected from contemporary Persian usage, among which 52 are of French origin, while 3 are of English origin but entered Persian through French linguistic mediation. The semantic analysis of these lexemes made it possible to propose a classification of socio-political terminology that reflects the specific features of its formation and functioning. The classification identifies seven lexical-semantic groups: state institutions and authorities (12 lexemes); electoral processes and political activity (6 lexemes); political regimes and forms of government (8 lexemes); law, diplomacy and international relations (11 lexemes); finance (8 lexemes); public sphere and information policy (4 lexemes); military and political sphere (6 lexemes). The article also analyzes the Persian equivalents of French loanwords, which are divided into two groups depending on the frequency of their use in the language. To achieve the research objective, descriptive, etymological, comparative, and lexical-semantic methods of analysis were employed, which allowed the origin of the terms as well as their structural and phonetic adaptation to be traced. Such an approach determines the relevance of the study, which lies in the need for a comprehensive examination of the processes involved in the formation of socio-political terminology in Persian under conditions of interlingual contact. The results obtained may be used in further studies in contact linguistics, Iranian studies, and translation studies.

Key words: Persian language; French loanwords; socio-political vocabulary; lexico-semantic classification; phonetic adaptation; terminology.

Introduction. Aux XIX et XX siècles, l'Iran est entré dans une période d'intensification des contacts politiques, culturels et éducatifs avec les pays européens, ce qui a considérablement influencé le processus de formation de la langue persane moderne (farsi). Ces interactions engendrèrent un nombre important d'emprunts lexicaux français, couvrant divers aspects de la vie de la société iranienne. Certains de ces emprunts sont utilisés dans le langage courant, tandis que d'autres servent à désigner de nouveaux concepts politiques, juridiques et sociaux.

Cependant, le rôle des emprunts au français dans la formation et le développement du système terminologique socio-politique du persan demeure insuffisamment étudié. Ceci s'explique notamment par le manque de ressources lexicographiques. En particulier, il n'existe pas de dictionnaires ukrainien-persan et persan-ukrainien permettant d'analyser le vocabulaire concerné. Les dictionnaires anglais-persan et persan-anglais, qui sont activement réédités en Iran depuis les années 1990, recensent un nombre important d'emprunts étrangers, mais la plupart d'entre eux ne couvrent pas la terminologie socio-politique. Parallèlement, les dictionnaires explicatifs persans modernes contiennent le vocabulaire correspondant, mais ces sources sont difficiles à trouver en accès libre.

La question des emprunts au français en persan n'a pas fait l'objet d'une large étude dans les travaux de linguistique moderne. En Iran, ce sujet est abordé dans un nombre limité d'ouvrages. Parmi les sources en langue ukrainienne, on peut notamment citer l'article scientifique de Yulia Ferentchak [1], qui examine les emprunts français et anglais en persan moderne. Dans le discours scientifique anglophone, certains aspects de la sémantique des emprunts français en persan ont été étudiés par l'iranologue polonais Mateusz Kłagisz [2], ainsi que par les chercheuses iraniennes Azadeh Sharifi Moghaddam et Farimah Farrahi Moghaddam [3]. Les travaux en français sur ce sujet sont représentés par les études des iraniennes Mahnaz Rezaei et Khadija Naderi Beni [4], qui ont analysé les particularités du fonctionnement du vocabulaire emprunté dans le système linguistique persan. En même temps, une part importante des travaux scientifiques en persan reste difficile d'accès pour les utilisateurs externes, ce qui complique leur pleine participation à l'analyse scientifique dans le cadre de cette étude.

Tout cela exige une analyse approfondie des sources des emprunts français, de leurs modalités d'adaptation et des spécificités de leur fonctionnement au sein du système linguistique persan moderne.

Le but et les tâches de cet article sont de déterminer le rôle des emprunts français dans la formation de la terminologie socio-politique du persan moderne aux XIXe et XXe siècles, ainsi qu'à analyser les particularités de leur fonctionnement et de leur adaptation dans le système linguistique farsi. Pour ce faire, il convient d'analyser les conditions historiques de l'émergence des emprunts lexicaux français en persan aux XIX et XX siècles ; d'identifier les principales sources et modalités d'emprunt du vocabulaire socio-politique français ; d'étudier les spécificités sémantiques de ces emprunts au sein du système linguistique persan moderne ; de préciser les spécificités de leur adaptation phonétique ; et de définir le rôle des emprunts au français dans la formation

du système terminologique socio-politique du persan moderne.

Méthodologie et méthodes de la recherche. La méthodologie de la recherche repose sur une approche globale. La méthode étymologique a été employée pour établir l'origine des lexèmes empruntés. L'analyse étymologique a permis de retracer les facteurs historiques et sociaux de l'influence linguistique française. La méthode descriptive a servi à systématiser et organiser une sélection d'emprunts français en persan. Cette méthode a également permis de classifier les unités lexicales empruntées. L'utilisation de la méthode comparative a permis de comparer les lexèmes français avec leurs équivalents persans, contribuant ainsi à l'identification des points communs et des particularités phonétiques, morphologiques et sémantiques. La méthode lexico-sémantique a permis d'étudier le rôle du vocabulaire emprunté dans l'enrichissement de la conception linguistique persane et son interaction avec les unités lexicales persanes elles-mêmes.

Présentation et analyse du matériel de la recherche. Bien que les relations politiques entre l'Iran et l'Europe aient débuté sous la dynastie des Séfévides (1501-1722), l'assimilation progressive du lexique français n'a commencé qu'au XIX siècle. Ce phénomène s'est inscrit dans le cadre de la modernisation culturelle et sociale de l'Iran sous la dynastie Qajar (1779-1925) [2, p. 38-39]. Grâce au souverain Qajar Nasser ad-Din Shah, l'Iran a développé des relations multilatérales avec l'Occident. L'iranologue français Christophe Balaÿ, dans son ouvrage consacré à l'influence des modèles littéraires français sur la culture et le vocabulaire persans, souligne que le français était alors considéré comme la langue commune de l'Europe ; il n'est donc pas surprenant que cette langue ait contribué à enrichir le vocabulaire du persan moderne [5, p. 43-44].

La période d'emprunts linguistiques accrus a débuté avec la création d'institutions éducatives modernes de type occidental, notamment la fondation du premier établissement d'enseignement supérieur moderne, Dar-ol-Fonoun (en persan : دارالفنون), en 1851 par le Premier ministre de l'époque, Amir Kabir, et la première université d'Iran en 1934, l'Université de Téhéran (en persan : دانشگاه تهران) [2, p. 39]. Les liens diplomatiques, culturels et scientifiques entre l'Iran et la France, ainsi que les séjours d'étudiants iraniens en France, ont joué un rôle déterminant dans l'influence qu'a connue la langue persane [4, p. 88]. La presse, les livres, la correspondance administrative et les travaux scientifiques ont fait l'objet de traductions actives, permettant ainsi aux premiers traducteurs iraniens de se familiariser avec la langue et la culture occidentales. L'emprunt actif de vocabulaire français en persan a progressivement diminué au milieu du XX siècle, et a cessé en tant que phénomène de masse après les années 1970.

Avec l'arrivée au pouvoir de la dynastie Pahlavi (1925-1941), la diminution du nombre d'emprunts lexicaux étrangers s'est accentuée. Le souverain Reza Pahlavi (Reza Shah le Grand) est connu pour sa réforme linguistique visant à purifier le persan des éléments étrangers, principalement d'origine arabe et européenne. En 1935, l'Académie de la langue et de la littérature persanes (en persan : فرهنگستان ادبیات و زبان فارسی) a été fondée. Ses activités étaient consacrées à la recherche et à la création d'équivalents persans pour les mots empruntés. Cependant, les tentatives de remplacer complètement ces emprunts par une terminologie persane nouvelle n'ont pas abouti. Les locuteurs persans de différents groupes sociaux ont continué à utiliser du vocabulaire emprunté et ont également employé activement des néologismes, qui se sont progressivement intégrés au système linguistique [4, p. 100]. D'après diverses estimations de compilateurs iraniens de dictionnaires persans réputés, le nombre d'emprunts français en persan moderne varie de 820 à 1700 unités lexicales : 820 selon Ali-Akbar Dehkhoda, 1700 selon Mohammad Moin, 1600 selon Hassan Amid et 1200 selon Ahmad Moshiri [2, p. 38]. Certains emprunts français, s'étant adaptés au système phonétique du persan, ont subi une adaptation linguistique et sont progressivement devenus partie intégrante de la langue [6].

Les emprunts lexicaux français se sont intégrés à divers groupes thématiques du vocabulaire persan, notamment le vocabulaire courant, professionnel et technique, économique et socio-politique. Leur influence a été particulièrement marquée dans le domaine de la terminologie socio-politique, dont la formation était étroitement liée aux processus de modernisation de l'Iran aux XIX et XX siècles. L'introduction de nouvelles institutions étatiques, de structures administratives et de concepts politiques a nécessité l'émergence d'une terminologie appropriée, dont une part importante a été empruntée au français ou créée sur son modèle. De ce fait, le français est devenu l'une des sources majeures de la formation du vocabulaire socio-politique moderne du persan.

Dans le cadre de cette recherche, 55 termes persans à caractère socio-politique ont été sélectionnés, dont 52 d'origine française, et 3 d'origine anglaise, empruntés au français : بولتن (bulletin), بایکوت (boycott), پتیشن (pétition). Afin de mieux comprendre la sémantique des termes étudiés, leur classification a été effectuée selon des groupes lexico-sémantiques :

1) **les institutions et les autorités de l'État** : نامل‌راپ – *parlement*; انس – *sénat*; هن‌ی‌باک – *cabinet*;هرگ‌نک – *congrès*; هت‌ی‌مک – *comité*; نو‌ی‌س‌ی‌مک – *commission*; س‌ی‌لپ – *police*; ی‌رم‌رادن‌اژ – *gendarmerie*; اک‌ی‌دن‌س – *syndicat*; ی‌ن‌اپ‌مک – *compagnie*; مس‌ی‌ال‌ارول‌پ – pluralisme; س‌ن‌اژآ – *agence*;

2) **les processus électoraux et l'activité politique** : مودن‌ارفر – *référendum*; نو‌ی‌س‌ی‌زوپا – *opposition*; ادی‌دن‌اک – *candidat*; ن‌ش‌ن‌ت‌پ – *pétition*; ت‌وک‌ی‌اب – *boycott*; ن‌ت‌ل‌وب – *bulletin*;

3) **les régimes politiques et les formes de gouvernement** : م‌ی‌ژر – *régime*; روت‌ات‌ک‌ی‌د – *dictateur*; ل‌ای‌ر‌پ‌ما – *impérial*; مس‌ی‌ل‌ای‌ر‌پ‌ما – *impérialisme*; ل‌اک‌ی‌دار–*radical*;مس‌ی‌ل‌ار‌ب‌ی‌ل–*libéralisme*;مس‌ی‌ل‌ای‌س‌وس–*socialisme*; ی‌زاوژ‌روب – *bourgeoisie*;

4) **le droit, la diplomatie et les relations internationales** : ل‌وس‌نک – *consul*; ت‌امل‌پ‌ی‌د – *diplomate*; وت‌و – *veto*; نو‌ی‌س‌ار‌ل‌ک‌د – *déclaration*; موت‌ام‌ی‌ت‌ال – *ultimatum;* ن‌ی‌ر‌ت‌ک‌د – *doctrine*; س‌ن‌ار‌ف‌ن‌ک – *conférence*; ت‌ی‌ز‌ن‌ار‌ت – *transit*; س‌ن‌اس‌ی‌ل – *licence*; نو‌ی‌س‌ن‌او‌ن‌ک – *convention*; ی‌ت‌ن‌ار‌اگ – *garantie*;

5) **les finances** : ه‌ج‌دوب – *budget*; س‌روب – *bourse*; ک‌ن‌اب – *banque*; ی‌س‌ار‌ک‌وروب – *bureaucratie*; ن‌پ‌وک – *coupon*; ک‌ن‌ارف – *franc*; ت‌ی‌د‌رک – *crédit*; ت‌ون‌ک‌ن‌اب – *billet de banque*.

6) **la sphère publique et la politique de l'information** : روس‌ن‌اس – *censure*; ز‌ی‌ل‌انآ – *analyse*; ه‌ژورپ – *projet*; ی‌ژ‌ول‌وئ‌دی‌ا – *idéologie*.

7) **la sphère militaire et politique** : ات‌دوک – *coup d'État*; رورت – *terreur*; ب‌مب – *bomb*; ن‌ار‌اب‌مب – *bombardement*; ی‌ژ‌ت‌ار‌ت‌س‌ا – *stratégie*; ودن‌امک – *commando*.

Les emprunts français suivants en persan ont la même valeur fonctionnelle que leurs équivalents persans et sont utilisés dans le langage formel des affaires et les documents officiels. Les deux lexèmes fonctionnent comme des unités synonymes. Il s'agit d'un exemple typique de concurrence lexicale entre terminologie spécifique et terminologie empruntée en persan moderne :

1) مودن‌ارفر (fr. *référendum*) = fa. ی‌س‌ر‌پ‌ه‌مه (*hameporsi*);

2) ه‌ن‌ی‌باک (fr. *cabinet*) = fa. ارزو ت‌ئ‌ی‌ه (*ha(e)y'at vozarā*);

3) ادی‌دن‌اک (fr. *candidat*) = fa. دزمان (*nāmzad*);

4) نامل‌راپ (fr. *parlement*) = fa. س‌ل‌ج‌م (*majles*);

5) م‌ی‌ژر (fr. *régime*) = fa. ماظن (*nezām*);

6) اک‌ی‌دن‌س (fr. *syndicat*) = fa. ه‌ی‌داح‌ت‌ا (*etehādie*);

7) ت‌ون‌ک‌ن‌اب (fr. *billet de banque*) = fa. س‌ان‌ک‌س‌ا (*'eskenās*).

Il convient d'examiner un autre cas de fonctionnement lexical. Les lexèmes persans énumérés ci-dessous ne sont presque jamais utilisés dans le langage courant, leur fonction ayant été reprise par des emprunts d'origine française :

1) س‌ی‌لپ (fr. *police*) > fa. ی‌ن‌اب‌ر‌ه‌ش (*shahr[e] bāni*);

2) س‌ن‌ارف‌ن‌ک (fr. *conférence*) > fa. ی‌ی‌ام‌ه‌ارف (*farāhamāyi*);

3) نو‌ی‌س‌ی‌مک (fr. *commission*) > fa. ه‌ورگ‌راک (*kārgoruh*);

4) ت‌امل‌پ‌ی‌د (fr. *diplomate*) > fa. رادم‌ت‌س‌ای‌س (*siyāsatmadār*);

5) ک‌ن‌اب (fr. *banque*) > fa. ه‌امگنب ی‌فارص (*sarāfi bongāh*);

6) ه‌ج‌دوب (fr. *budget*) > fa. ج‌رخ و ل‌خد (*dakhl-o-kharj*);

7) س‌روب (fr. *bourse*) > fa. رازاب‌اه‌ب (*bahābāzār*);

8) ن‌ی‌ر‌ت‌ک‌د (fr. *doctrine*) > fa. ه‌زوم‌آ (*āmuze*);

9) ات‌دوک (fr. *coup d'État*) > fa. ی‌زادنا رب ه‌ئ‌طوت (*to[w]te'e bar andāzi*).

Parmi les emprunts présentés, on peut également identifier les mots hybrides – des lexèmes – dont la structure combine des éléments empruntés et des éléments persans spécifiques. Autrement dit, certains mots ou groupes de mots sont composés d'une base empruntée et d'un morphème persan [6]. Par exemple, ن‌ار‌اب‌مب – *bombardement* : ce mot est consonantique avec les lexèmes persans ب‌مب et ن‌ار‌اب , qui signifient respectivement « bombe » et « pluie ». Ainsi, le sens métaphorique du mot « bombardement » apparaît : « pluie de bombes ». Cette interprétation peut être considérée comme un exemple d'étymologie populaire. Parallèlement, en français, le terme correspondant est formé à partir de la base **« bombarde »** à laquelle on ajoute la terminaison **-ment**.

Outre les caractéristiques sémantiques et lexicales, l'analyse des emprunts français en persan moderne révèle également certains schémas phonétiques. L'adaptation du vocabulaire étranger s'est accompagnée d'une adaptation de sa structure sonore au système phonétique persan. De ce fait, certains sons et combinaisons sonores ont subi des modifications, assurant ainsi leur intégration naturelle au sein de la langue persane. Par conséquent, l'étude des caractéristiques phonétiques des termes socio-politiques empruntés permet de retracer les mécanismes de leur adaptation linguistique.

Il convient de noter que le persan utilise un alphabet arabe modifié, mais que certaines lettres sont absentes de l'écriture arabe classique, notamment ژ [zh],گ [g], چ [ch], پ [p]. Ces graphèmes sont considérés comme typiquement persans, car ils ont été introduits pour retranscrire plus fidèlement les sons caractéristiques de la langue persane, ainsi que pour reproduire des emprunts étrangers, en particulier au français.

Les termes sélectionnés retracent la transmission du son français [ʒ] peut être retracée (j, g) à travers le persan [zh] (ژ), [g] (گ), ainsi que le son [p] à travers le persan – [p] (پ): ***rezhim*** – régime; ***prozhe*** – projet; ***burzhuāzi*** – bourgeoisie; ***gārānti*** – garantie; ***pārlemān*** – parlement; ***polis*** – police; ***emperiâl*** – impérial; ***emperiālism*** – impérialisme; ***opozision*** – opposition.

L'adaptation de la voyelle française [y] a également été enregistrée : consul – **konsol.** La voyelle antérieure française [y] étant absente du persan, elle a été remplacée, lors des emprunts, par la voyelle [o] la plus proche, transmise par la lettre « و ». De manière générale, le persan ne possède pas de voyelles nasales [ɔ̃] et [ɑ̃], qui sont donc remplacées par les voyelles non nasales [a], [ā], [o], [i] les plus proches.

Une autre caractéristique phonétique et morphologique de l'adaptation des emprunts français en persan est le transfert des suffixes **-tion** et **-sion**, qui ne sont pas propres au système de formation des mots persans. Lors de l'emprunt, ces suffixes sont transférés sous la forme **-ﻧﻮیﺲ** (-sion), devenue un modèle typique pour les noms étrangers. Par exemple : ***opozision*** – *opposition*, ***komision*** – *commission*, ***deklārāsion*** – *déclaration*.

Dans le processus d'assimilation du vocabulaire étranger, la structure sonore des mots empruntés s'adapte aux normes phonologiques de la langue persane. Cela conduit souvent à une simplification de la prononciation, notamment à l'élimination des combinaisons de sons atypiques du persan, ainsi qu'à la modification ou à la réduction de sons individuels. Ces transformations facilitent l'articulation et l'intégration plus naturelle des lexèmes empruntés dans le discours. Prenons quelques exemples de cette adaptation phonétique :

1) simplification de la prononciation devant les lettres françaises [str] par l'utilisation du son prosthétique ا[e] : ***estrâtezhi*** – stratégie;

2) simplification de la prononciation par l'ajout de voyelles supplémentaires : ***kongere*** – congrès. En persan, la voyelle [e] a été ajoutée pour faciliter la prononciation, formant la forme **kongere**. Le graphème « ه» apparaît également, qui désigne le son vocalique final [e]. Ainsi, la structure finale française [-grès] a été simplifiée et adaptée aux modèles phonétiques persans, donnant la structure [-gere];

3) simplification des consonnes finales [t] : projet – **prozhe**, budget – **budje**, sénat – **senā**, cabinet – **kābine**, candidat – **kāndidā**, syndicat – **sandikā**. En français, la lettre « t » en position finale d'un mot ne se prononce pas, c'est pourquoi la langue persane a adapté juste la version phonétique des lexèmes. Il existe des exemples dans lesquels le [t] final reste, mais dans ce cas une voyelle supplémentaire [e] est ajoutée pour faciliter la prononciation : crédit – **keredit**.

Parallèlement, parmi les emprunts français en persan, certains lexèmes ont conservé des similitudes phonétiques importantes avec leurs prototypes français. Ces emprunts témoignent de leur relative facilité d'intégration au système linguistique, leurs formes sonores et graphiques n'ayant nécessité que peu d'adaptations. Ces lexèmes restent souvent reconnaissables même pour les francophones. Par exemple : **veto** – veto, **frank** – franc.

Conclusions de la recherche. L'étude menée montre que les emprunts français jouent un rôle significatif dans la formation du vocabulaire socio-politique du persan moderne. Une part importante de ces lexèmes est liée à la terminologie de l'administration publique, de l'organisation politique de la société, des relations économiques et de la vie publique. Lors de leur intégration au système linguistique persan, les emprunts subissent divers types d'adaptation linguistique, notamment phonétique, graphique et, en partie, morphologique. L'analyse a montré que les mots étrangers peuvent à la fois modifier considérablement leur structure sonore conformément aux normes phonologiques du persan et conserver une ressemblance significative avec leurs prototypes français. De plus, dans le langage courant, on observe une coexistence de lexèmes persans spécifiques et d'emprunts au français, formant des paires synonymes et illustrant le phénomène de concurrence lexicale. Ainsi, les emprunts français sont devenus une source importante d'enrichissement de la terminologie socio-politique du persan et témoignent des contacts historiques, culturels et politiques de l'Iran avec l'espace linguistique et culturel européen aux XIX et XX siècles.

RÉFÉRENCES

1. Ференчак Ю. Французькі та англійські запозичення в сучасній перській мові. *Сходознавство*. 2009. № 45-46. С. 159–169.

2. Kłagisz M. Hints on French loanwords in modern new Persian. *Romanica Cracoviensia.* 2013. T. 13, № 1. С. 38–51. DOI: https://doi.org/10.4467/20843917RC.13.004.1389.

3. Sharifi Moghaddam A., Farrahi Moghaddam F. A semantic change model for french loanwords in persian. *Acta Linguistica Asiatica.* 2013. № 3(2). С. 71–86. DOI: 10.4312/ala.3.2.71-86.

4. Rezaï M., Nâderi Beni K. L'influence de la langue française sur le vocabulaire politique persan. *Recherches en langue et Littérature Françaises Revue de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines Année 53.* № 218. С. 87–102.

5. Balaÿ C. La genèse du roman persan moderne. Téhéran: Moʾin, 1997. 364 p. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/20794.

6. Nâderi Beni K. L'influence du français sur la langue persane. *La Revue de Téhéran.* 2013. № 88. URL: http://www.teheran.ir/spip.php?article1708#gsc.tab=0.

DICTIONNAIRES

7. Steingass F. A. Comprehensive Persian – English dictionary. London: Routledge & K. Paul, 1963. 1539 p.

8. ن ا. فرهنگ فارسی عامیانه. تهران : نیلوفر، ۱۳۷۸.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.22’38
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.25

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СТИЛЬ В ІРАНІСТИЦІ

CONCEPTUAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF STYLE IN IRANISTICS

Стельмах М.Ю.,
orcid.org/0000-0001-8996-4313
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича
Львівського національного університету імені Івана Франка

Розгляд теоретичних підходів до перської лінгвістики та стилістики показує, що сучасне розуміння стилю сформувалося внаслідок тривалої еволюції мовознавчої думки. У ХХ столітті перська лінгвістика пройшла шлях від традиційної описово-філологічної моделі до структурного та генеративного аналізу мови, що забезпечило наукові підвалини для більш системного вивчення мовних явищ, зокрема стилю. У цьому контексті сучасні дослідники розвивають і конкретизують зазначені теоретичні підходи, застосовуючи їх до аналізу перської стилістики. Стиль, таким чином, розглядається як багаторівнева система, що поєднує мовні засоби, образність та культурно-історичні чинники, а також відображає взаємодію традиції й індивідуального авторського мислення.

Водночас класична модель перської стилістики, закладена в праці М. Багара «Sabk-shenasi» («Стилістика»), залишається базовою для типологізації стилів як історично зумовлених «шкіл» художнього мовлення. У сукупності ці підходи демонструють, що перська стилістика є інтегрованою дисципліною, яка поєднує риторичну традицію та сучасні лінгвістичні методи.

Важливим вектором сучасних іраністичних студій є розмежування книжного (*ketābi*) та розмовного (*goftāri*) мовлення, а також диференціація офіційного й неофіційного стилів у руслі соціолінгвістичної парадигми. У такому вимірі стиль переосмислюється: він постає як соціально зумовлений варіант мовної актуалізації. У цій системі стиль є не лише естетичною атрибуцією тексту, а й інструментом соціального маркування, що відображає складну взаємодію між мовною структурою та суспільною ієрархією. Отже, сучасна іраністика успішно інтегрує концепт функціонального стилю, адаптуючи його до специфічних умов іранської диглосії.

Таким чином, сучасне вивчення стилю в перській філології ґрунтується на синтезі класичної традиції та новітніх мовознавчих теорій, що дозволяє розглядати стиль як динамічне явище, зумовлене як мовною системою, так і культурно-історичним контекстом.

Ключові слова: іраністика, перська мова, стилістика, стиль, методологія досліджень.

The consideration of theoretical approaches to Persian linguistics and stylistics shows that the modern understanding of style was formed as a result of the long evolution of linguistic thought. In the 20th century, Persian linguistics went from the traditional descriptive-philological model to the structural and generative analysis of language, which provided the scientific foundations for a more systematic study of linguistic phenomena, in particular style. In this context, modern researchers develop and specify the mentioned theoretical approaches, applying them to the analysis of Persian stylistics. Style, thus, is considered as a multi-level system that combines linguistic means, imagery and cultural and historical factors, and also reflects the interaction of tradition and individual authorial thinking. At the same time, the classical model of Persian stylistics, laid down in the work of M. Bahar “Sabk-shenasi” (“Stylistics”), remains the basis for the typology of styles as historically conditioned “schools” of artistic speech. Taken together, these approaches demonstrate that Persian stylistics is an integrated discipline that combines rhetorical tradition and modern linguistic methods.

An important vector of modern Iranian studies is the distinction between bookish (ketābi) and colloquial (goftāri) speech, as well as the differentiation of official and unofficial styles in line with the sociolinguistic paradigm. In this dimension, style is reinterpreted: it appears as a socially conditioned variant of linguistic actualization. In this system, style is not only an aesthetic attribution of the text, but also a tool of social marking, reflecting the complex interaction between linguistic structure and social hierarchy. Thus, modern Iranian studies successfully integrates the concept of functional style, adapting it to the specific conditions of Iranian diglossia.

Thus, the modern study of style in Persian philology is based on the synthesis of the classical tradition and the latest linguistic theories, which allows us to consider style as a dynamic phenomenon, determined by both the language system and the cultural and historical context.

Key words: іраністика, перська мова, стилістика, стиль, методологія досліджень.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві наявність розвиненої системи функціональних стилів розглядається як фундаментальний показник зрілості літературної мови. Поширена теза про типологічну подібність стилістичних систем у розвинених мовах світу зазвичай обґрунтовується спільністю позамовних реалій та універсальністю сфер людської життєдіяльності. Водночас питання природи стилю, його структурних параметрів і функціонального

призначення залишається дискусійним, особливо в контексті зіставлення різних національних наукових традицій.

Особливої ваги набуває аналіз підходів до інтерпретації категорії «стиль» в іраністиці, де вона трактується як нерозривна єдність естетичного змісту та мовної форми, що базується на глибокому історизмі та багатовіковій літературній канонічності. Іранське стилезнавство (sabk-shenāsi) формувалося передусім як інструмент аналізу художньої спадщини, акцентуючи увагу на авторській індивідуальності та національно-культурній специфіці мовлення.

Натомість українська та загальноєвропейська стилістика еволюціонували в руслі комунікативної лінгвістики, де стиль розглядається переважно як функціонально зумовлений різновид мовлення, детермінований сферою спілкування. Така розбіжність у наукових парадигмах актуалізує проблему співвідношення універсальних і національно-специфічних моделей стилю, а також зумовлює потребу переосмислення традиційних класифікацій функціональних стилів у кроскультурному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В іраністиці вагомий внесок у розвиток учення про стиль зробили такі дослідники, як Мохаммад Такі Багар, Сірус Шаміса, Махмуда Ебадіан та ін., які розглядали стиль у контексті історичного розвитку перської літератури, акцентуючи увагу на його естетичних і культурних характеристиках. Окремі аспекти стилістики перської мови та літератури висвітлено також у працях Хоссейна Хатібі, Мохаммада Голамрезая, Мохаммада Джафара Махджуба.

Попри значну кількість досліджень, питання зіставлення іранської та європейської моделей розуміння стилю залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей іранської моделі стилю, її співвідношенні з європейськими підходами та з'ясуванні ролі національного культурного коду у формуванні стилістичних категорій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стиль» у перській мовознавчій і літературознавчій традиції є ключовим у розумінні формування національного художнього мислення та розвитку мови і літератури. Слід підкреслити, що природа функційних стилів зумовлена об'єктивною реальністю, проте принципи їх класифікації значною мірою залежать від методологічних позицій дослідника. Розбіжність у використанні мовних засобів у різних сферах спілкування є безперечним фактом, проте в самій мові не дано безпосередньо критеріїв того, що ми можемо визначити як функційний стиль, що і відкриває простір для різноманітності національних філологічних підходів.

Вивчення стилістики як окремої галузі знань сформувалося в Ірані у XX столітті, спираючись на багатовікову традицію класифікації жанрів, поетичних шкіл і манер письма. Водночас значення термінів سبک [sabk] та سبک‌شناسی [sabk-shenāsi] з часом зазнали змістовної еволюції. Слово سبک (*sabk*), що в перській мові означає «стиль», походить від арабського кореня *s-b-k* («сабак»). У словнику Алі Акбар Деххода подано значення цього слова як «плавити», зокрема «плавити золото чи срібло». У ширшому значенні поняття стилю можна трактувати як «особливий спосіб здійснення певної діяльності».

Першим в Ірані, хто використав термін *sabk* («стиль») у сучасному значенні, був Реза Голі-Хан Хедаят. У вступі до своєї праці «Majmaʿ al-Fuṣaḥā» він, поряд із такими термінами, як *tarz* «спосіб», *tarighe* «образ», *siagh* «манера викладу» та *shive* «метод», також згадує слово *sabk* [4, с.150].

Узагальнення розвитку перського мовознавства у XX столітті, здійснене Azita H. Taleghani у статті *"Persian Linguistics in the Twentieth Century"*, створює необхідне підґрунтя для розуміння сучасних стилістичних підходів в іраністиці. Дослідниця показує, що еволюція перської лінгвістики відбувалася як перехід від традиційної описово-філологічної парадигми до структурних і генеративних моделей аналізу мови [3].

Системне становлення стилезнавства як самостійної галузі філології в Ірані невід'ємне від імені Мохаммада Такі Бахара. Вихід у 1942 році його монументальної тритомної праці «Sabk-shenāsi» ознаменував перехід від суто описового коментування текстів до системної філологічної науки. Головна інновація Багара полягала у впровадженні історико-генетичного методу: він уперше здійснив періодизацію перської прози, орієнтуючись не на зміну правлячих династій, а на внутрішньомовні критерії – трансформації у фонетиці, лексиці та синтаксисі. Метою вченого було простежити вектор еволюції мови: від лаконічної простоти ранніх пам'яток через надмірну орнаментальність середньовічного «квітчастого» стилю до відродження ясності у модерні [5].

Таким чином, М. Багар запропонував унікальну модель розвитку мови від початку ісламської доби до новітнього часу, виокремивши

шість етапів. Для кожного періоду вчений визначив референтні тексти, проаналізував їхні структурні компоненти (лексичні, синтаксичні, морфологічні) та окреслив домінантні стильові риси, що дозволило іранській філології перейти від інтуїтивного опису текстів до суворої наукової класифікації.

У теоретичному вступі до свого дослідження М. Багар визначає стиль як цілісну систему осмислення та вербалізації думок, що об'єктивується через специфічний добір лексичних одиниць, особливості їх синтагматичного поєднання та авторську інтерпретацію смислів.

Такий підхід називають традиційним або філолого-історичним. Подальший розвиток іранської стилістики в межах цього підходу пов'язаний із поглибленням аналізу окремих літературних епох та жанрів. Як зазначає А. Ахмаді, поняття «стиль» уживається у трьох основних значеннях:

- особистий стиль (ідіостиль) – індивідуальний стиль поета чи письменника, який чітко відрізняє його твори від творчості інших представників тієї ж мовної та історико-літературної доби;
- часовий стиль – сукупність спільних стильових рис, притаманних групі поетів і письменників певного періоду в історії літератури;
- літературний стиль – система ознак, що слугує критерієм розмежування художніх (літературних) і нелітературних текстів [4, с.17].

Таким чином, у межах цього підходу мовний стиль не відокремлюється від літературного, оскільки обидва розглядаються як взаємопов'язані прояви єдиної мовно-естетичної системи, а дослідження ґрунтуються переважно на матеріалі художньої літератури, яка виступає основним джерелом аналізу мовних засобів, образності та стилістичних прийомів.

У другій половині XX століття під впливом структуралізму та формалізму дослідники почали шукати об'єктивні критерії стилю. Такий підхід називають структурним або лінгвістичним. Для нього характерний перехід від описовості до статистики. Дослідники рахують частотність вживання певних сполучників, архаїзмів, арабських запозичень чи синтаксичних інверсій.

На сучасному етапі є декілька напрямів цього підходу. Розуміння стилю у Сіруса Шаміси є синтезом традиційного «sabk-shenāsi» та сучасних методів лінгвістичного аналізу [8, с.13]. Шаміса фактично завершив процес інституціоналізації дисципліни, запропонувавши універсальний інструментарій для аналізу текстів, що поєднує філологічну точність із теоретичною глибиною.

Водночас у сучасному іранському мовознавстві спостерігається тенденція до переосмислення традиційних підходів до класифікації стилів. Махмуд Ебадіан здійснив порівняльний аналіз європейських теоретичних підходів, ілюструючи їх матеріалом перської літератури [9, с.48]. Слідом за ним Н. Сарлі відходить від класичного літературознавчого поділу і пропонує функціонально-лінгвістичну модель, що ґрунтується на сфері вживання мови та її структурних особливостях [7, с.140].

У межах цієї концепції дослідник виокремлює кілька основних стилів. Офіційно-адміністративний стиль характеризується високим рівнем стандартизації, використанням усталених мовних кліше, віддієслівних іменників і пасивних конструкцій; він є найбільш консервативним і найменш схильним до змін. Науковий стиль відзначається точністю, логічною послідовністю викладу та використанням спеціалізованої термінології при мінімізації емоційно-експресивних засобів.

Публіцистичний стиль поєднує інформативність із певною експресивністю і виконує роль динамічного посередника між офіційною та розмовною мовою, активно реагуючи на мовні інновації та запозичення. Літературно-художній стиль розглядається як найбільш складний рівень мовної організації, у якому важливу роль відіграє відхилення від мовної норми, використання тропів і звукової організації тексту, що забезпечує естетичну функцію мови.

Окреме місце посідає розмовний стиль, який функціонує у сфері повсякденного спілкування і характеризується спрощенням граматичних структур та використанням специфічних розмовних форм. Дослідник також підкреслює його вплив на сучасну художню прозу, зокрема у формуванні ефекту поліфонії.

Таким чином, підхід Н. Сарлі демонструє перехід іранської стилістики від суто літературознавчої традиції до функціонально-комунікативного аналізу мови, що зближує її з сучасними європейськими лінгвістичними концепціями.

Вагомий внесок у системне дослідження перської стилістики зробив американський лінгвіст Карлтон Т. Годж. У своїй класичній праці «Some Aspects of Persian Style» (1957) він застосував методи структурної лінгвістики для дескрипції стилістичних розбіжностей у перській мові. Ключова новація К. Годжа полягала в переосмисленні стилю: він запропонував розглядати його не як суто літературознавчу категорію, а як прояв лінгвістичної варіативності [2].

У центрі уваги дослідника – глибока дихотомія між формальним та розмовним регістрами перської мови. К. Годж детально описує механізми трансформації висловлювання залежно від обраного комунікативного режиму, виокремлюючи три детермінанти стилістичного вибору:

• соціальна ієрархія: взаємозалежність між статусом мовця та адресата;

• дистанція спілкування: рівень інтимності чи офіційності стосунків;

• тематична зумовленість: автоматичне підвищення регістру до формального (ketābi) при обговоренні релігійних, наукових або філософських питань.

Новий етап у дослідженні іранської стилістики пов'язаний із працями американського антрополога та лінгвіста Вільяма О. Бімана. У статті «The Hows and Whys of Persian Style» (1974) [1] автор пропонує оригінальну інтерпретацію стилю як динамічного «соціального маневру». На відміну від формально-структурного аналізу К. Годжа, В. Біман розглядає вибір мовних засобів як інструмент постійної рекогнісцировки соціального статусу.

Згідно з концепцією В. Бімана, функціонування стилю в іранському дискурсі підпорядковане двом основним векторам:

Відносна перевага (Relative Superiority): стиль слугує маркером ієрархічного домінування або підпорядкування в момент комунікації.

Соціальна дистанція (Social Distance): ступінь формалізації мовлення прямо залежить від рівня близькості між суб'єктами.

Особливу наукову цінність має запропоноване Біманом розмежування комунікативних сфер на Biruni (зовнішню, публічну) та Andaruni (внутрішню, приватну). У межах цієї дихотомії стиль постає як регулятор культурної поведінки:

У сфері Biruni мовлення максимально ритуалізується, стаючи складним, етикетно маркованим та прагматично завуальованим (явище таароф). У сфері Andaruni стилістичні бар'єри мінімізуються, поступаючись місцем прямолінійності та неформальності.

Таким чином, у працях В. Бімана категорія стилю остаточно виходить за межі суто філологічного поняття, стаючи складним психолінгвістичним механізмом самопрезентації іранця в соціумі.

Власне сучасний підхід до стилю передбачає розгляд стилю як частину ширшого соціокультурного контексту.

Так у праці сучасних дослідників [4] стиль трактується як сукупність специфічних мовних ознак, що реалізуються у певних соціально зумовлених ситуаціях як в усному, так і в писемному мовленні. У межах кожної мовної спільноти функціонує мовний репертуар, який охоплює різні стилі; їх вибір визначається комунікативним контекстом і конкретними умовами спілкування.

Вибір мовного стилю зумовлюється низкою чинників, серед яких важливу роль відіграють соціальні відносини між комунікантами (зокрема соціальний статус і ступінь близькості), предмет і мета мовлення, а також просторово-часові умови комунікації та наявність чи відсутність третіх осіб.

Мовні стилі доцільно розглядати як континуум, у межах якого рівень формальності поступово змінюється залежно від соціальних параметрів взаємодії. Чіткі межі між стилями відсутні, оскільки вони можуть взаємоперетинатися та взаємодіяти. Такий континуум умовно репрезентується шкалою: від шанобливого та офіційного стилю до неформального й інтимного мовлення.

У цьому контексті виділяють такі основні рівні стилістичної варіативності: офіційний (характерний для юридичних і релігійних текстів), формальний (використовується в лекціях і публічних виступах), консультативний (притаманний діловому спілкуванню), розмовний (застосовується у повсякденній комунікації) та інтимний стиль, що функціонує у сфері найближчих міжособистісних контактів.

Висновки. Розуміння стилю як сукупності мовних ознак, зумовлених комунікативною ситуацією, узгоджується з сучасними функціонально-лінгвістичними підходами, зокрема в іранському мовознавстві. Так, у працях Насерголі Сарлі стиль розглядається як варіативна система мовлення, що функціонує залежно від соціального контексту, сфери застосування та комунікативної мети. Водночас у класичній іранській традиції, представленій працями Мохаммада Такі Багар, стиль розглядається передусім у літературно-історичному аспекті як відображення естетичних норм певної епохи, авторської індивідуальності та культурної традиції. На відміну від функціонального підходу, тут акцент зміщується з комунікативних параметрів на художню форму та історичну еволюцію мовлення.

Сучасна іранська стилістика демонструє поєднання двох підходів: з одного боку, функціонально-комунікативного та соціолінгвістичного, що зближує її з європейською лінгвістичною традицією, а з іншого – історико-літературного, який підкреслює естетичну та культурну специфіку поняття стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Beeman W. O. The hows and whys of Persian style. *Studies in language variation* / Eds. R. W. Fasold, R. W. Shuy. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1974. P. 269–282.

2. Hodge C. T. Some aspects of Persian style. *Language.* 1957. Vol. 33, No. 3, Part 1. P. 355–369. DOI: https://doi.org/10.2307/411158

3. Taleghani AH. Persian Linguistics in the Twentieth Century. Iranian Studies. 2009; 42(2). 275-284. DOI: https://doi.org/10.1080/00210860902765000

4. احمدی ا. آرمانشهر دینی در پهنه شعر فارسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴

5. افخمی ا، قاسمی س. سبک‌های زبانی در فارسی و نمود ادبی. پژوهش ادبیات معاصر جهان 14 .2009

6. بهار م. سبک‌شناسی: یا تاریخ تطور نثر فارسی در ۳ جلد. تهران: خودکار، ۱۳۶۳

7. سارلی ن.ق. زبان فارسی معیار، تهران: هرمس، ۱۳۸۷

8. شمیسا س. سبک شناسینثر، ویراست دوم، تهران: میترا، ۱۳۷۴

9. عبادیان م. سبک شناسی در ادبیات، تهران: آوای نور، ۱۳۷۲

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 4
ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'373.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.26

СПЕЦИФІКА ПЕСТЛИВИХ ЗВЕРТАНЬ ДО КОХАНОЇ ЛЮДИНИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

SPECIFICITY OF TERMS OF TENDERNESS IN TURKISH LANGUAGE

Бондар М.В.,
orcid.org/0000-0002-2463-6308
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена вивченню специфіки пестливих звертань до коханого / коханої в турецькій мові, їх особливого статусу, функціонального призначення (ідентифікація, індивідуалізація, експресивність, емотивність, апелятивна та контактовстановлювальна (фатична) функції тощо). Обґрунтовано актуальність дослідження, що пов'язана із національними особливостями цього класу слів в турецькій мові (національна мовна картина світу, турецька ментальність, риси національного характеру), високою частотністю використання, існуванням мовної моди на пестливі слова тощо. Описано емотивний характер досліджуваних одиниць. Визначено термінологічний апарат дослідження у контексті специфіки досліджуваного мовного матеріалу, проведені паралелі між українською та турецькою лінгвістичною термінологією, обґрунтовано доцільність вживання тих чи інших термінів (у зв'язку з відсутністю кличного відмінка в турецькій мові). Зібраний матеріал дозволив типологізувати турецькі пестливі звертання до коханого / коханої в турецькій мові відповідно до адресата (маскулінні, фемінні та унісекс (можливе звертання до осіб обох статей)), структури (непоширені та поширені відповідно до кількості компонентів), семантики (конкретні та абстрактні поняття; неметафоричні та метафоричні номінації), лексико-тематичної приналежності неметафоричних та метафоричних найменувань (соматизми, астроніми, зооніми, фітоніми, гліконіми, мелітоніми, ентомоніми, орнітоніми, метеоніми, ангелоніми, геммоніми, металоніми тощо). Було визначено найбільш частотні слова та слова з найбільшим словотвірним потенціалом, описано особливості оформлення (афікс присвійності 1 особи однини, числівник «один», відносний ізафет, субстантивовані прикметники). Дається переклад турецьких одиниць українською мовою, що дозволяє зробити важливі висновки про специфіку турецької мовної картини світу: акцент на певних групах слів, специфічний відбір слів в межах групи, що має виразно національний характер (прикметники на позначення позитивних рис характеру, моральних якостей коханої людини; метафоричні зоонімічні та фітонімічні найменування тощо).

Ключові слова: гоноратив, звертання, апелятив, вокатив, пестливі слова.

The article is devoted to the study of the specifics of affectionate addresses to a beloved in the Turkish language, their special status, functional purpose (identification, individualization, expressiveness, emotionality, appellative and contact-establishing (phatic) functions, etc.). The relevance of the study is substantiated, which is associated with the national features of this class of words in the Turkish language (national linguistic picture of the world, Turkish mentality, features of the national character), high frequency of use, the existence of a linguistic fashion for affectionate words, etc. The emotional nature of the studied units is described. The terminological apparatus of the study is determined in the context of the specifics of the studied linguistic material, parallels are drawn between Ukrainian and Turkish linguistic terminology, and the expediency of using certain terms is substantiated (due to the absence of the vocative case in the Turkish language). The collected material allowed us to typify Turkish affectionate addresses to a beloved in the Turkish language according to the addressee (masculine, feminine and unisex (possible address to persons of both sexes)), structure (uncommon and common according to the number of components), semantics (concrete and abstract concepts; non-metaphorical and metaphorical nominations), lexical and thematic affiliation of non-metaphorical and metaphorical names (somatisms, astronyms, zoonyms, phytonyms, glyconyms, melitonyms, entomonyms, ornithonyms, meteonyms, angelonyms, gemmonyms, metalonyms, etc.). The most frequent words and words with the greatest word-forming potential were identified, and the features of the formation were described (affix of the possessiveness of the 1st person singular, the numeral «one», the relative isafet, substantivized adjectives). A translation of Turkish units into Ukrainian is given, which allows us to draw important conclusions about the specifics of the Turkish linguistic picture of the world: emphasis on certain groups of words, specific selection of words within the group, which has a distinctly national character (adjectives to denote positive character traits, moral qualities of a loved one; metaphorical zoonymic and phytonymic names, etc.).

Key words: honorific, address, appellative, vocative, terms of endearment, affectionate words.

Постановка проблеми. Звертання до людини у будь-якій мовній спільноті мають важливе значення, бо спрямовані на ідентифікацію співрозмовника та водночас його індивідуалізацію (виокремлення, акцентування на особливих, унікальних рисах), встановлення контакту з відповідними емотивними (експресивними) параметрами комунікації, а також відображають національну специфіку мовної картини світу, типові риси національного характеру, акумулюють напрацьовані традиції найменувань. Турецька мовна стихія – це справжній конгломерат емоцій, експресія, яка виражається за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів (міміка, жести).

Емотивна складова передбачає виявлення цілої палітри емоцій до співрозмовника, встановлення певного емоційного контакту. Особливо коли мова йде про кохану людину й звертання виступають маркером теплого ставлення, виявом поваги, любові, захоплення, часом навіть ідеалізації, проявом ніжності, турботи тощо. Специфіка турецького національного характеру (галантність, шляхетність, ревність, власницькі почуття, запал) сприяє активному використанню цих слів.

Кожна мова виробляє свою сталу систему поетичних звертань, які відображають специфічні уявлення народу про еталони краси, знакові речі, важливі риси характеру, типові соціальні ролі дружини та чоловіка. Існують також певні тенденції у формуванні метафоричних номінацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У турецькій лінгвістичній науці звертання привертають особливу увагу дослідників. Багато праць присвячено:

− діахронічному аспекту (звертання в гьоктюркських текстах – S. Gömeç [8], звертання в давньотюркських літературних пам'ятках – H. Alkan Ataman [1], гоноративи в єнисейських текстах – E. Aydın [2], використання звертань у часи давніх тюркських держав – Z. Odabaşı [13], звертання в епоху панування тюркської династії Сельджуків – M. A. Hacıgökmen [10]);

− порівняльному аспекту (спільні риси у вживанні звертань в тюркських мовах – B. Güneş, A. A. Yoldaşev [9]);

− соціолінгвістичному аспекту (звертання як відображення соціального статусу – F. Toköz Göktepe [14]);

− структурному аспекту (типові моделі побудови звертань – D. Y. Torun [15]),

− прагматичному аспекту (різне емоційне забарвлення звертань до жінок в тюркських мовах – N. Yıldırım [16]);

− діалектному аспекту (звертання в турецьких говорах – A. G. Canibek [5]);

− типологізації (класифікація гонорativів – Ş. Bulak [4], загальна класифікація видів звертань (включно з вигуками) – N.Özer, P. İbe Akcan [11], F. Doğru [7]);

− гендерно-віковим особливостям звертань (звертання до жінок в цифровому просторі – F. Öztürk Dağabakan [12]), звертання до дітей в турецьких колискових – İ. Bayrak İşcanoğlu [3]);

− військово-субординаційному аспекту (A. Doğan [6]) тощо.

Вивчення пестливих слів турецької мови не ставало темою окремого дослідження, а здійснювалося у контексті загальної теорії звертань. У зв'язку з цим важливе значення має розрізнення термінів, якими послуговуються сучасні турецькі мовознавці при дослідженні звертання та їх правильне застосування.

У турецькій лінгвістичній термінології активно вживаються такі терміни, як «unvan», «honorifik» (відповідає українському терміну «гонoратив», звертанню за титулом, званням чи посадою), «seslenme sözlücükleri», «seslenme sözü» (ünlemler) (звертання та вигуки для привертання уваги), «göreceli sesleniş» (відносне/суб'єктивне звертання, що базуються на родинному, віковому, дружньому зв'язку), «hitap», «hitap sözü» (звертання, апелятив, вокатив). Вживання терміна «вокатив», на нашу думку, не є виправданим в контексті саме турецької мови, бо на відміну від української мови, де є форма кличного відмінка, що використовується при звертанні, турецька мова послуговується виключно інтонацією та спеціальними вигуками для привертання уваги. Це стосується і пестливої форми слова. Українська мова тяжіє до зменшувально-пестливих форм (демінутивів), їх специфічного граматичного оформлення (суфікси здрібнілості (пестливості)), на відміну від турецької мови, у якій доцільно відрізняти «sevgi sözcükleri» (ласкаве ставлення детерміноване безпосередньо семантикою слова та афіксами присвійності) та «küçültme» (diminutif).

У нашому дослідженні ми зосередили увагу на особливому типі звертань, а саме «sevgi sözcükleri» (пестливі слова, ласкаві слова, досл. «слова любові»), що вживаються на позначення слів, що підкреслюють емоційну близькість, передають почуття симпатії, любові до співрозмовника. У зв'язку з особливим емотивним колоритом цілком зрозуміле існування серед них великої кількості метафоричних найменувань «metaforik hitap biçimleri».

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – це комплексний аналіз різних типів звертань (пестливих слів) до коханих людей в турецькій мові.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: зробити вибірку частотних пестливих слів; проаналізувати специфіку семантики та класифікувати практичний матеріал відповідно до лексико-тематичних груп; визначити структурні особливості та типові моделі.

Об'єктом нашого дослідження стали звертання (апелятиви) до коханої людини, які виконують емотивну функцію (передають особливе емоційне ставлення мовця до адресата). Мова йде про пестливі слова, що виражають любов, кохання, ніжне та турботливе ставлення тощо.

Матеріалом дослідження стало турецьке розмовне мовлення (спілкування між закоханими людьми як в усній, так і в писемній формі), оскільки саме в ньому найбільш активно відображаються загальні тенденції у вживанні цього класу слів та прослідковується мовна мода у відборі відповідних лексем.

Виклад основного матеріалу. Комунікація між людьми, які відчувають симпатію, кохання одне до одного, передбачає встановлення особливого емоційного контакту, що знаходить своє вербальне вираження на рівні пестливих слів, які часто замінюють власні імена та використовуються як звертання.

Усі зібрані нами пестливі слова турецької мови можна класифікувати за семантикою (поділ на лексико-семантичні групи), структурними особливостями (кількість складників), інтенсивністю емоційної складової (загальновживані слова, поетичні звертання) тощо.

За структурою пестливі слова, звертання до коханої людини в турецькій мові поділяються на непоширені (виражені одним словом) та поширені, що виражаються словосполученням. Поширені здебільшого є прикладом метафоричної номінації, яка надає висловлюванню додаткової експресивності.

Аналіз семантичних особливостей дозволив більш детально класифікувати мовний матеріал.

На наш погляд, усі звертання до коханої людини доцільно поділити на три великі групи: фемінні (ті, що стосуються жіночої статті), маскулінні (ті, що стосуються чоловічої статті) та гендерно нейтральні (унісекс – ті, що стосуються обох статей).

Якщо аналізувати лексико-тематичні групи, то можна виділити як загальні, так і специфічні тенденції.

Як для маскулінних, так і фемінних пестливих слів типовими є такі види:

1) антропонімічні звертання за статтю та віком (жінка – чоловік, дівчина – хлопець): *erkeğim – мій чоловік, delikanlım – мій юнак (хлопець), adamım – мій чоловік, biricik adamım – мій єдиний чоловік, kadınım – моя жінка, hayatımın kadını – жінка мого життя*;

2) антропонімічні звертання за титулом *(король – королева, принц – принцеса): kralım – мій король, prensim – мій принц, paşam – мій паша, prensesim – моя принцеса, kalbimin kraliçesi – королева мого серця*;

3) соціально-рольові апелятиви (-daş – супутник, ortak – спільник): *yol arkadaşım – мій супутник, ruhdaşım – моя споріднена душа, akıldaşım – однодумець, hayat ortağım – мій супутник життя, macera ortağım – «партнер у злочині» (партнер у пригодах)*;

4) апелятиви, що виникли шляхом субстантивації прикметників (здебільшого мова йде про красу, вроду, харизму, розум, благородство, шляхетність, силу, сміливість, хоробрість, цінність): *yakışıklım – мій красень (красунчик), güçlüm – мій сильний, akıllım – мій розумний, karizmatiğim – мій харизматичний, asilim – мій благородний (шляхетний), yüreklim – мій сміливий (хоробрий, відважний), yakınım – мій найближчий, güzelim – моя красуня, tatlım – моя мила («солодка»), değerlim – мій дорогоцінний (-а)*;

5) апелятиви, що підкреслюють унікальність коханої людини (активне вживання турецького числівника bir – один): *vazgeçilmezim – мій незамінний; biricik kadınım – моя єдина й неповторна жінка, bitanecik aşkım – моє єдине й неповторне кохання, birtanem – моя єдина*;

6) апелятиви, що акцентують увагу на спорідненості душ: *gönül eşim – моя споріднена душа, ruh eşim – моя споріднена душа*, yarim – моя половинка;

7) окрему групу становлять метафоричні апелятиви (вокативні одиниці вторинної номінації):

а) соматичні метафоричні звертання (назви органів, частин тіла та похідні): *kalbim – моє серце, gözbebeğim – зіниця мого ока, gülüşüm – моя посмішка, kalp atışım – моє серцебиття*;

б) астрономічні, гідрономічні метафоричні звертання: *dünyam – мій світ, denizim – моє море, gökyüzüm – моє небо, güneşim – моє сонце, yıldızım – моя зірка*;

в) зоонімічні метафоричні звертання: *aslanım – мій лев, koçum – мій баран, kedim – мій кіт/киця, sincabım – моя білка, kuzum – моє ягнятко, ceylanım – моя газель*;

г) аксіологічні, екзистенційні метафоричні звертання: *gururum – моя гордість, güсüt – моя сила, cesurum – моя мужність, güvencem – моя безпека, dayanağım – моя підтримка, sığınağım – мій прихисток, alın yazım – моя доля, mucizem – моє диво, rüyam – моя мрія, hayatım – моє життя, ömrüm – моє життя, işığım – моє світло, kıvılcımım – моя іскра, merakım – моя допитливість, şansım – моя удача, dermanım – мої ліки*;

ґ) емотивні метафоричні звертання: *hasretim – моя туга (мій біль розлуки), huzurum – мій спокій, özlemim – моя туга (смуток), tutkum – моя пристрасть*;

д) описові метафоричні номінації: *kalp rotam – шлях мого серця, güç kaynağım – моє джерело сили, yaşama sevimcim – моя радість життя, masal kahramanım – мій казковий герой, mutluluğumun anahtarı – ключ до мого щас*тя.

Маскулінні звертання, пестливі слова до коханого, можуть виражатися й специфічними соціально-рольовими апелятивами: *destekçim – моя опора, підтримка, partnerim – мій партнер, şampiyonum – мій чемпіон, rehberim – мій провідник, kahramanım – мій герой, yiğidim – мій герой (сміливець), kaptanım – мій капітан, komutanım – мій командир*. У цьому контексті зрозуміле історичне тяжіння до моделей зі словом «володар»: *ruhumun sahibi – володар моєї душі, kalbimin sahibi, kalbimin efendisi – володар мого серця*.

Фемінні звертання є високочастотними в турецькій мові. Серед пестливих слів, адресованих жінкам, виділяємо такі групи:

а) фізіогномічні звертання (описові конструкції зовнішності, зокрема волосся, обличчя, шкіра, губи, очі, щоки, брови): *teni beyazım – моя світлошкіра, tatlı yanaklım – моя «солодкощока», sırma saçlım – моя золотокоса, nehir gözlüm – моя блакитноока («очі як річка»), güzel gözlüm – моя ясноока, ela gözlüm – моя кароока, duman gözlüm – моя «туманноока», deniz gözlüm – моя синьоока (блакитноока), bal gözlüm – моя «медоока», badem gözlüm – моя мигдалеока, minik gözlüm – з маленькими очима, nur yüzlüm – із сяючим обличчям (світлолика), güzel yüzlüm – моя вродлива (прекраснолика), ay yüzlüm – моя місяцелика, kiraz dudaklım – мої вишневі губи, keman kaşlım – мої брови-скрипки, güzel suratlım – моє гарне лице, bal yanaklım – мої медові щоки, ay tenlim – зі шкірою кольору місяця, kara sevdam – «моя чорна любов» (моя фатальна пристрасть), kara güzelim – моя чорнява красуня*;

б) звертання, що мають корінь sev-: *sevgilim, sevdiğim, sevdiceğim – моя кохана, sevdam – моє кохання, sevdalım – моя кохана*, güzel-: *güzeller güzeli – найкрасивіша, güzellik – красуня*;

в) звертання, що утворені від слів із семантикою «душа»: *ruhum – моя душа, can parçam – частина моєї душі, canımın içi – досл. «внутрішня частина моєї душі»*;

г) фітонімічні метафоричні номінації (назви рослин та плодів): *çiçeğim – моя квітка, iki gözümün çiçeği – квітка моїх очей, gülüm – моя троянда, papatyam – моя ромашка, karanfil kokulum – мій аромат гвоздики, balkabağım – мій гарбуз, marulum – мій салат-латук, karadutum – моя чорна шовковиця, nar tanem – моє гранатове зерня*;

ґ) гліконімічні метафоричні номінації (назви солодощів та кондитерських виробів): *lokumum – мій рахат-лукум, ballım bademim – мій медовий, мій мигдальний, şekerim – мій цукор, fıstığım – моя фісташка, şekerparem – мій цукровий десерт, kurabiyem – моє печиво, çikolatam – мій шоколад, bayram şekerim – мої святкові солодощі*;

д) мелітонімічні метафоричні номінації (лексема «мед» та пов'язані з нею слова): *balım – мій мед, bal peteğim – мій медовий стільник, bal böceğim – моя бджола, ballı lokmam – мій медовий шматок*;

е) ентомологічні метафоричні номінації (назви комах): *böceğim – моя маленька комаха, uğur böceğim – моє сонечко (комаха), sevgi böceğim – моя комаха кохання, k**elebeğim** – мій метелик*;

є) орнітонімічні метафоричні номінації (назви птахів): ***bülbülüm** – мій соловей, g**üvercinim** – мій голуб/голубка, kuşum – моя пташа, minik kuşum – моя маленька пташа, yavru kuşum – моє пташеня*;

ж) метеонімічні та астрономічні метафоричні номінації (назви явищ природи та астрономічних об'єктів): *gökkuşağım – моя веселка, okyanusum – мій океан, parlayan yıldızım – моя сяюча зірка, güneşim – моє сонце, kış güneşim – моє зимове сонце, gün ışığım – мій промінь сонця, rüzgarım – мій вітер, kar tanem – моя сніжинка*;

з) геммонімічні та металонімічні метафоричні номінації (назви дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів, металів): *inci tanem, incim – моя перлина, altınım – моє золото, pırlantam – мій діамант*;

и) ангелонімічні метафоричні номінації (безтілесні надприродні істоти): *meleğim – мій ангел, koruyucu meleğim – мій ангел-охоронець, perim – моя фея*.

Гендерно нейтральні звертання є здебільшого традиційними номінаціями: *canım – моя душа, aşkım – моє кохання, sevgilim – мій коханий (кохана), hayatım – моє життя, birtanem – мій єдиний (єдина)* з тенденцією до розширення арсеналу відповідно до особистих вподобань. Якщо

адресатом це сприймається як гендерно марковане для протилежної статі, то вживання несе гумористичне, іронічне забарвлення.

Останнім часом у турецькій мові спостерігається активне творення нових звертань, зокрема з гумористичним забарвленням: *çerez tabağında son kalan fıstığım – остання фісташка, що залишилася в мисці для снеків, krakerim – мій крекер, sütlacım – мій рисовий пудинг, ponçiğim – мій пончик (донат), kaymaklı kadayıfım – мій вершковий кадаїф, sabah kahvem – моя ранкова кава, tatlı patatesim – моя солодка картопля, fındıklı kurabiyem – моє печиво з лісовими горіхами, üzümlü kekim – мій виноградний пиріг, elmalı turtam – мій яблучний пиріг, tosbağam – моя черепаха, danam – моє теля, maymuş – моя маленька мавпа.* Як бачимо, особливий інтерес викликають групи назв страв, напоїв, кондитерських виробів, тварин.

Молодь також вдається до словесної гри, обігруючи запозичені слова та сленгізми: *koca-man – мій великий чоловік, atom bombam – моя атомна бомба, aşkitoşki – моя кохана, beybi – моя малеча, canikom – моя кохана, tontişim – моя пухкенька*, *wifi'm – мій wi-fi, turbo yakışıklı – турбо красень*.

Водночас інтерес до різних галузей знань (психології, філософії, астрономії тощо) активізує вживання одиниць різних терміносистем, що породжує незвичні метафоричні найменування: *evrenim – мій всесвіт, yörüngem – моя орбіта, kutup yıldızım – моя полярна зірка, paralelim – моя паралель, kaos ortağım – мій партнер хаосу, ruh frekansım – моя частота душі, çarpışma noktam – моя точка зіткнення, ruh yankım – моє відлуння душі, gölge partnerim – мій тіньовий партнер, evrenin tesadüfü – збіг всесвіту, denge noktam – моя точка рівноваги, kalp haritam – моя карта серця, kozmik ruhum – моя космічна душа, enerji eşim – мій енергетичний партнер, rota saptam – моє відхилення від курсу, iç sesim – мій внутрішній голос*.

Висновки. Як бачимо, пестливі слова до коханої людини в турецькій мові є частотними і представлені досить великою групою, що активно розвивається, поповнюючись новими найменуваннями відповідно до сучасних тенденцій та мовної моди. Найбільш частотні фемінні пестливі слова, менш частотні – маскулінні та гендерно нейтральні. Непоширені за структурою пестливі слова лишаються актуальними завдяки автоматичності й легкості відтворюваності, проте спраглі до креативності молоді люди шукають нові, нетипові, нешаблонні мовні засоби для вираження палітри емоцій до коханої людини. Поруч з традиційними поетичними пестливими словами активно вживаються нові метафоричні утворення як гумористичного характеру, так і з науковим підходом (використання лексики терміносистем різних галузей знань, що набули особливої популярності останнім часом). Обом групам притаманні загальні тенденції в граматичному оформленні (афікси присвійності, відносний ізафет), реалізація словотвірного потенціалу (набір типових словотворчих формантів), базові моделі побудови, традиційні вже лексико-тематичні класи слів та специфічна абстрактна лексика.

Результати дослідження засвідчили перспективність цього напряму наукових пошуків, необхідність подальшого комплексного вивчення, оскільки мовний матеріал має тенденцію до збагачення, пошуку нових форм вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Alkan Ataman H. Kutadgu Bilig'de hitaplar ve göreceli seslenişler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.* 2019. Sayı 45. S. 287–306. DOI: https://doi.org/10.21563/sutad.636245

2. Aydın E. Yenisey yazıtlarında geçen unvanlar ve unvan niteleyicileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. 2011. Cilt 59. Sayı 2. S. 5–26. URL: https://izlik.org/JA23KM86NF (дата звернення: 02.04.2026).

3. Bayrak İşcanoğlu İ. Türk ve Kırgız ninnilerinde çocuklar için kullanılan hitaplar. *Gazi Türkiyat*. 2018. № 22. S. 181–201. URL: https://izlik.org/JA26BS45BN (дата звернення: 02.04.2026).

4. Bulak Ş. Türkiye Türkçesinde unvan grubu. *Universal Journal of History and Culture*. 2021. Cilt 3. Sayı 2. S. 188–208. DOI: https://doi.org/10.52613/ujhc.995942

5. Canibek A. G. Türkiye Türkçesi ağızlarında hitaplar. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature.* 2025. Cilt 11. Sayı 2. S. 314–318. DOI: https://doi.org/10.20322/littera.1642832

6. Doğan A. Askerlik terimleri olarak Türkçe sözlük'teki rütbeler ve unvanlar üzerine. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 2020. Cilt 5. Sayı 4. S. 1–25. URL: https://izlik.org/JA44ZD47UG (дата звернення: 02.04.2026).

7. Doğru F. Seslenme sözleri ve genel Türkçe sözlüklerdeki görünümü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 2018. Cilt.19. Sayı 1. S. 135–150. DOI: https://doi.org/10.17494/ogusbd.458087

8. Gömeç S. Kök Türkçe yazılı belgelerde yer alan unvanlar. *Erdem*. 2000. Cilt 12. Sayı 36. S. 929–946. URL: https://izlik.org/JA86CE99CD (дата звернення: 02.04.2026).

9. Güneş B., Yoldaşev A. A. Türk dillerinde sesleniş sözcükleri. *Journal of Turkish Research Institute.* 2013. Sayı 48. S. 441–446. URL: https://izlik.org/JA46AC98NJ (дата звернення: 02.04.2026).

10. Hacıgökmen M. A. Türkiye Selçuklu Sultanlarının kitabelerde geçen bazı unvanları ve bunların Selçuklu siyasetine yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 2012. Sayı 31. S. 173–190. URL: https://izlik.org/JA96SU68GY (дата звернення: 02.04.2026).

11. Özer N., İbe Akcan P. Türkçede hitap ifadeleri: anlam ve sözcük türü temelinde bir ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 2022. Cilt 7. Sayı 1. S. 382–407. DOI: https://doi.org/10.32321/cutad.1000242

12. Öztürk Dağabakan F. Türkçe ve Almanca dijital ortamlarda kadınların kullandıkları hitap ifadeleri. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*. 2021. Cilt 9. Sayı 2. S. 591–610. DOI: https://doi.org/10.37583/diyalog.1030753

13. Odabaşı Z. Türk devletlerinde kullanılan idari ünvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 2019. Cilt 5. Sayı 9. S. 165–192. URL: https://dergipark.org.tr/tr/pub/osmed/article/561384?issue_id=46904 (дата звернення: 02.04.2026).

14. Toköz Göktepe F. Address forms in Turkish culture as a reflection of social status. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2021. Vol. 12. № 6 November. S. 99–106. DOI: https://doi.org/10.36941/mjss-2021-0060

15. Torun D. Y. Türkçede unvan grupları ve diziliş özellikleri üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2006. Cilt 15. Sayı 1. S. 361–368. URL: https://izlik.org/JA56RD37JY (дата звернення: 02.04.2026).

16. Yıldırım N. Çağdaş Türk yazı dillerinde kadına yönelik hitaplar. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*. 2017. Cilt 1. Sayı 1. S. 123–137. DOI: https://doi.org/10.30563/turklad.318269

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 5
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.521’36’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.27

СПОСІБ НАПИСАННЯ ЯК МАРКЕР РОЗМЕЖУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ І СЕМАНТИЧНИХ НЮАНСІВ ДІЄСЛІВ ТА ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

GRAPHIC FORM AS A MARKER OF GRAMMATICAL AND SEMANTIC DISTINCTIONS IN JAPANESE VERBS AND VERB FORMS

Грикун Ю.О.,
orcid.org/0000-0002-1967-6284
старший викладач кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню явища граматикалізації в японській мові. Як основні приклади було обрано і розглянуто часто вживані дієслова та дієслівні форми, на основі яких було розроблено і подано класифікацію дієслів з огляду на їх граматичну функцію, відповідно до чого їх розмежовано на «самостійні» дієслова та «допоміжні» дієслова. У кожній категорії було виділено особливості прояву дієслова як «самостійного» чи «допоміжного», завдяки чому дієслова кожної категорії у свою чергу було розділено на підкатегорії. Встановлено, що критерієм розмежування дієслів на зазначені вище категорії на письмі виступає спосіб написання, а саме: ієрогліфічне написання використовується для позначення «самостійних» дієслів і написання абеткою хіраґаною – для позначення «допоміжних». У категорії допоміжних дієслів було виокремлено такі, що можуть також виконувати афіксальну функцію, тобто по суті виступають як афіксоподібний формант. Усі аналізовані у статті приклади ілюструють, як проявляє себе одне й те саме дієслово у ролі самостійного і у ролі допоміжного, при цьому особливо акцентується, які саме трансформації можуть відбуватися з основним (фактичним) значенням дієслова при переході його у статус допоміжного. Кожен з розглянутих прикладів демонструє певні особливості представленого дієслова у статусі допоміжного зокрема, що дало можливість комплексно розглянути явище граматикалізації японських дієслів та дієслівних форм та впорядкувати результати аналізу у вигляді класифікації. Особливу увагу було приділено наказовій дієслівній формі 「下さい」/「ください」, у вживанні котрої також може оприявлюватися й екстралінгвістичний аспект, який стосується питання сприйняття цих форм залежно від способу написання. Було з’ясовано, що особливості сприйняття вищезгаданих форм пов’язані з етимологією форми「下さい」.

Ключові слова: граматикалізація, самостійне дієслово, допоміжне дієслово, ієрогліфічне написання, написання хіраґаною, значення

The article is devoted to the study of the phenomenon of grammaticalization in the Japanese language. Frequently used verbs and verb forms were selected and analyzed as the primary examples, on the basis of which a classification of verbs was developed and presented according to their grammatical function. Accordingly, verbs are distinguished as “main” / “lexical” (“independent”) verbs and “auxiliary” verbs. Within each category, the specific features of how a verb functions as either “independent” or “auxiliary” were identified, which in turn made it possible to subdivide each category into further subcategories. It was established that the criterion for distinguishing between these categories in written form is the method of writing: namely, hieroglyphic writing is used to denote “independent” verbs, while hiragana writing is used to denote “auxiliary” verbs. Within the category of auxiliary verbs, a subset was identified that can also perform an affixal function, effectively functioning as affix-like formants. All the examples analyzed in the article illustrate how the same verb manifests itself both as an independent verb and as an auxiliary verb. Particular attention is paid to the transformations that may occur in the core (lexical) meaning of a verb when it shifts into an auxiliary function. Each example demonstrates specific features of the verb in its auxiliary usage, which made it possible to examine the phenomenon of grammaticalization of Japanese verbs and verb forms in a comprehensive manner and to systematize the results of the analysis in the form of a classification. Special attention is given to the imperative verb form 「下さい」/「ください」, in whose usage an extralinguistic aspect may also be observed, related to how these forms are perceived depending on their method of writing. It was found that the perceptual features of the aforementioned forms are related to the etymology of the form 「下さい」.

Key words: grammaticalization, “main” / “lexical” (“independent”) verb, “auxiliary” verb, hieroglyphic writing, hiragana writing, meaning

Постановка проблеми. Явище набування лексичною одиницею граматичного значення має місце у багатьох мовах, проте в японській мові саме завдяки особливій системі змішаного письма є можливим розмежовувати лексичне і набуте граматичне значення лексичної одиниці. У цій науковій розвідці ми зробимо спробу висвітилити особливості явища граматиклізації дієслів у японській мові на основі аналізу низки часто вживаних прикладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню граматикалізації в японській мови приділяли увагу такі дослідники, як 松木正恵 (1997), 澁谷良穂 (1998), 青木博史 (2005), 三宅知宏 (2005), 山本裕子(2005), 堀江薫 (2005),貝島良太 (2009), 李延玉 (2010), 加藤重広 (2011), H. Narrog (2011, 2017), T. Ohori (2011), та ін. Дослідники розглядали явище граматикалізації в японській мові у різних акпектах, як-от: граматикалізація іменників (青木博史,堀江薫, 貝島良太), граматикалізація дієслів (貝島良太, 松木正恵, 山本裕子, T. Ohori, H. Narrog), граматикалізація дієслівних форм, зокрема, наказової форми「下さい」(*kudasai*) (貝島良太). Стосовно історичного аспекту явища граматикалізації в японській мові, особливої уваги, на наш погляд, заслуговують праці дослідників青木博史 「複文における名詞節の歴史(<特集>日本語における文法化・機能語化)」(2005) та H. Narrog і T. Ohori «Grammaticalization in Japanese» (2011). Вищезазначена проблема наразі лишається поза увагою українських японознавців, що зумовило проведення цього дослідження.

Постановка завдання. Метою нашої статті є комплексний аналіз представлених лексичних одиниць, які зазнали граматикалізації в японській мові. Фокус нашої уваги у цій розвідці є зосередженим на японських дієсловах та дієслівних формах, що часто вживаються в японських текстах різних стилів. Завданнями, які ми поставили для досягнення мети, є: 1) визначити, які саме особливості мають дієслова, що зазнали граматикалізації; 2) розробити класифікацію таких дієслів за відповідними критеріями на основі аналізованих прикладів; 3) виявити лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості вживання ієрогліфічного написання та написання хіраґаною.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що японська мова послуговується системою письма «漢字仮名混じり文» (*kanji-kana-majiri-bun*), в межах якої використовують ієрогліфи, які є ідеографічною складовою, і знаки абеток (хіраґани і катакани), які являють собою форми фонетичного письма. Використання ідеографічного чи фонетичного компонента має певне смислове навантаження. Чинниками, які обумовлюють вибір способу запису в японській мові, виступають: 1) властивості частин слова і членів речення; 2) виконання функції службових слів [цит. за:1, с. 76]. Останнє є пов'язаним з явищем *граматикалізації* (тут і далі виділено – *Г.Ю.*). Коротко зупинимося на визначенні цього лінгвістичного терміна.

За визначенням «Великої Української Енциклопедії», *граматикалізація* являє собою десемантизацію лексичного значення слова внаслідок вживання в граматичній функції і формування на його основі граматичного значення [2, с. 27]. Під час цього процесу, зазначає японський дослідник М. Яманаші, *самостійне* слово, що має *фактичне значення* (実質的な意味を持つ「内容語」), має тенденцію до перетворення на *службове* слово「機能語」 (на кшталт частки (助詞), префікса (接頭辞), суфікса (接尾辞)), тобто поступово втрачає статус самостійної лексичної одиниці, в результаті чого поступово перетворюється на *обмежений афіксальний вираз*[1] (束縛された接辞的な表現) [3, p. 63]. Таким чином, реалізація певною словоформою вторинної граматичної семантики та її підтвердження типовими контекстами засвідчує функційні вияви останньої [4, с. 79]. У цьому зв'язку наведемо зауваження дослідниці H. Narrog: «Незважаючи на те, що концепція граматикалізації може здаватися тривіальною, вона може поглибити наше розуміння граматики, якщо ми виходитимемо з того, що практично усі граматичні елементи досягли свого статусу шляхом граматикалізації» [5, p. 333], з чим у контексті японської мови не можна не погодитися.

Проілюструємо сказане вище на деяких прикладах. У сучасній японській мові спостерігаємо таке явище, за якого певні дієслова та їх форми трапляються записаними ієрогліфічно або абеткою хіраґаною. Так, наприклад, 「頂く」та「いただく」(*itadaku*), 「言う」та「いう」(*iu*),「置く」і「おく」(*oku*),「見る」і「みる」(*miru*), 「致す」та「いたす」(*itasu*), 「付く」і「つく」*(tsuku)*, 「居る」і「いる」*(iru)*, 「来る」і「くる」*(kuru)*,「行く」та「いく」*(iku)*, 「上げる」і「あげる」*(ageru)*,「下さい」 і 「ください」(*kudasai*) тощо [6, p. 4]. Тим, що об'єднує ці приклади, є використання вищевказаних дієслів / дієслівних форм у ролі *самостійних* частин (「動詞」) і у ролі, коли вони виконують *допо-*

[1] У цій науковій розвідці ми продемонструємо, що в японській мові «*обмежений афіксальний вираз*» (за М. Яманаші) може бути одним з результатів граматикалізації, проте не є єдиним (див. класифікацію «допоміжних» дієслів нижче).

міжну функцію (「補助動詞」). Таким чином, *ієрогліфічне* написання необхідно використовувати, коли виділяємо *самостійне дієслово*, а абеткою *хіраґаною* необхідно записувати *допоміжне дієслово*. Вперше таке розмежування було рекомендовано спеціальною директивою Кабінету Міністрів Японії щодо сприяння поліпшенню укладання текстів офіційно-ділового стилю (「公用文改善の趣旨徹底について。公用文作成の要領」)1952 p. , а також у додатку до документу 「常用漢字表」(«Список загальновживаних ієрогліфів»), виданим Кабінетом Міністрів Японії 2010 p. [7, p. 7; 8, p. 2]. Такий підхід базується на тому, що ієрогліф як такий має власне значення (固有の意味), і вважається, що якщо дієслово, яке має певне значення, не записати ієрогліфом, його значення не проявиться (意味は生かせません) [9, 2014]. Також хіраґаною записують дієслова, вихідне значення яких стало менш явним / дещо абстрагованим (意味が薄れている), але при цьому вони не виконують роль допоміжних дієслів [6, p. 4]. Останнє не є безпосередньо пов'язаним з явищем граматикалізації, проте ієрогліфічне написання і написання абеткою тут виконують функцію семантичного розмежування фактичного і неявного значень відповідно, при цьому дієслово зберігає граматичний статус як самостійне, натомість у випадку, коли відбувається граматикалізація, ієрогліфічне написання і написання абеткою вказують на граматичний статус «самостійне» – «допоміжне» відповідно.

Вивчивши групу дієслів, які зазнають граматикалізації в японській мові, ми розділили їх на групи, враховуючи описані вище особливості системи письма як маркера, що вказує на їх граматичну функцію / статус. Зауважимо, що зазвичай у статусі самостійного такі дієслова мають декілька фактичних (лексичних) значень, тобто є полісемічними.

Отже, для впорядкування вищесказаного ми розробили подану нижче класифікацію, у якій намагалися врахувати всі деталі.

Говорячи про дієслова у статусі *самостійних* дієслів, ми виокремили підгрупи, в яких:

1) *дієслово має фактичне (лексичне) значення і виступає як самостійне (цілісне) дієслово* (наприклад, дієслово 来る*kuru*, 致す*itasu,* 言う*iu,* 置く *oku*);

2) *дієслово може бути також однією із складових складного слова* (наприклад, у складних дієсловах, іменниках, прикметниках), де воно стоїть на першому місці, тобто є смислоутворювальним (наприклад, дієслово 言う*iu,* 置く *oku*).

3) дієслова *«змішаного типу»* – у більшості випадків одне й те саме самостійне дієслово може виступати і *у цілісній формі* (п.1), і як *складова складного дієслова* (п.2) (наприклад, 言う*iu,* 置く *oku*).

«***Самостійність»*** дієслова тут підкреслюється ***ієрогліфічним написанням***.

Статус ***допоміжного*** виявляється, коли дієслово з'являється:

1) як *складова граматичної конструкції / форми / звороту* (наприклад, くる*kuru*, いる*iru*) або

2) як *складова складного слова, в якому воно стоїть на останньому місці, додаючи певного нюансу до основному значення* (наприклад, つく*tsuku*) – у цьому випадку можна сказати, що дієслово радше набуває функції *афіксу,* тобто стає *афіксоподібним формантом,* про що зазначав цитований нами вище японський дослідник М. Яманаші, розглядаючи це як результат *граматикалізації* [3, p. 63] ,або

3) дієслова *«змішаного типу»* – деякі дієслова у ролі *допоміжного* можуть виступати і як *складова граматичної конструкції* (п.1), і як *складова складного слова* (*афіксоподібний формант* – п.2) (наприклад, おく*oku,* いう*iu*).

При цьому таке дієслово може:

а) зберігати вихідне значення (наприклад, いる*iru,* みる*miru*);

б) втрачати вихідне значення (наприклад, おく*oku*);

в) його значення може стати неявним / абстрагованим порівняно з фактичним значенням цього ж дієслова у статусі самостійного (наприклад, いただく*itadaku,* いく*iku,* つく *tsuku*);

г) втрачати функцію дієслова (наприклад, дієслово いう*iu* у складі деяких граматичних конструкцій).

Роль ***допоміжного*** дієслова підкреслюється за допомогою написання ***хіраґаною***.

Розглянемо детальніше деякі з прикладів, які ми зазначили у поданій вище класифікації, щоб з'ясувати, як проявляє себе одне й те саме дієслово у ролі *самостійного* і у ролі *допоміжного*, особливо акцентуючи на тому, які трансформації можуть відбуватися з основним (фактичним) значенням при переході дієслова у статус *допоміжного* у кожному конкретному випадку.

1)「頂く」та「いただく」. Візьмемо як приклади такі два словосполучення「お土産を頂く」і「参考にしていただく」. У першому словосполученні 「頂く」(*itadaku*) виступає як *самостійне* дієслово зі значенням «отримувати» («отримувати [як подарунок] *із вдячністю*»), яке

«підкреслюється» за допомогою ієрогліфа і приєднується до іменника за допомогою частки ~ を (*~wo*). Також як самостійне це дієслово може мати значення «їсти», «пити» (скромно про свої дії), як, наприклад, у словосполученні «お茶をもう一杯頂きたいのですが» (*укр.* «Хотів би випити ще чашку чаю»). У другому випадку (「参考にしていただく」) це дієслово є *допоміжним* (приєднується до форми ~ て(*~te*)-форми іншого дієслова / *більш ввічливою формою є: お＋Vます＋いただく *(*у випадку з дієсловами японського походження)* / ご＋Nする＋いただく *(*у випадку з дієсловами китайського походження)*), що показує написання абеткою, і тут воно надає певного нюансу значенню основного дієслова (*укр. переклад:* «прийняти до уваги інформацію (про дії 2-ї / 3-ї особи особи для 1-ї особи (в інтересах 1-ї особи))»). ***Значення***, описане вище, тут ***проявляється дещо абстраговано*** / не відчувається, тому ієрогліфічне написання, що чітко пов'язується зі значенням, тут вважається неприйнятним.

2) 「言う」та「いう」(*iu*). Дієслово「言う」вживається як самостійне з іменниками, до яких приєднується за допомогою частки ~ を (*~wo*), з прислівниками, у реченнях з прямою мовою: 文句を言う (*укр. висловлювати* претензії) / 直接に言う (*укр. говорити* прямо) / 彼は「俺が秀才だ」と言っている (*укр.* Він *говорить:* «Я – талановитий») або виступає основною частиною складних дієслів, віддієслівних та складних іменників і прикметників на кшталт: 言い表す (*укр. описати (словами); висловити*) / 言い争い (*укр. сварка*) / 言い訳 (*укр. виправдання*) / 言いにくい (*укр. важко сказати*) – тут проявляється його значення, тому необхідним є ієрогліфічне написання. У випадках, коли 「言う」(*iu*) **втрачає фактичне значення** «говорити» або коли **втрачає функцію як дієслово** (наприклад, у складі граматичних конструкцій або деяких висловів): 「飛行士という職業」(*укр.* професія пілот),「そういうこと」(*укр.* така річ / справа),「そういえば」(*укр.* якщо так, то…),「~といっても」(граматична конструкція, *укр.* «хоча й так, але…»), 「デザインといい、値段といい」(*укр.* **і** дизайн, **і** ціна) тощо, доречним є написання абеткою – 「いう」, оскільки у цих випадках немає чітко вираженої дії, що закріплена за дієсловом 「言う」(*iu*).

3) 「置く」і「おく」(*oku*). Наприклад, у наведених нижче словосполученнях「置く」 проявляє себе як *самостійне* дієслово, яке, до того ж, є полісемічним (має декілька значень): 「机の上に雑誌を置く」(*укр.* покласти журнал на стіл);「役員を置く」(*укр.* мати / наймати працівників); 「相談所を置く」(*укр.* відкрити [заснувати] консультаційний центр);「メモを置く」(*укр.* залишити записку) тощо. 「置く」також може виступати як основний компонент складних дієслів / іменників「置き換える」(*дієсл.* замінити, поміняти місцями), 「置き場」(*ім.* склад, сховище). Проте як *допоміжне* дієслово 「おく」**втрачає своє початкове значення** і, приєднуючися до форми ~ て(*~te*)-форми іншого дієслова, надає йому такого нюансу: «робити щось заздалегідь / про всяк випадок (враховуючи майбутню ситуацію)» (「確認しておく」 *укр.* підтвердити *заздалегідь* / перевірити [*до настання певної події*]; 「明日は会議があるから、資料を用意しておきます」*укр.* Завтра збори, тому підготую матеріали *[для цього]*).

4) 「付く」і「つく」*tsuku*. Як самостійне дієслово означає «прикріпитися» / «бути прикріпленим», «приєднатися», «приліпитися» тощо і вживається у відповідних контекстах: 知恵が付く(*укр.* набути розуму / мудрості); 色が付く(*укр.* набути забарвлення); 秘書が付く(*укр.* мати секретаря); 名前が付く(*укр.* бути названим певним іменем). У цих випадках воно є неперехідним самостійним дієсловом, яке вживається з конкретними і абстрактними іменниками у називному відмінку (が) і записується ієрогліфом 「付く」. Однак, у складі складних дієслів, де **практично втративши своє вихідне значення**, дієслово стало другим компонентом (наприклад, 近づく (*укр.* наблизитися), 思いつく (*укр.* вигадати), ギラつく (*укр.* [сонце] пече; *дієслово, утворене на основі ономатопоетичної одиниці ギラギラ(сліпуче, яскраво) + дієсл. つく)) або у висловах і складних дієсловах, де його значення вже є втраченим (決心がつく(*укр.* зважитися); 高くつく (*укр.* коштувати дорого), 浮つく(*укр.* бути неспокійним)) воно записується хіраганою [9]. Стосовно цього прикладу можна зауважити, що дієслово 「つく」тут радше виконує функцію афікса, тобто виступає як *афіксоподібний формант*.

5)「居る」та「いる」*iru*. Дієслово「居る」як *самостійне* означає «бути», «існувати», «жити» (наприклад, 「居ても立ってもいられない」(*укр.* не знаходити собі місця від хвилювання) або 「私は、若い頃、この辺に居た。」(*укр.* Я жив у цих краях, коли був молодий)). У функції *допоміжного* воно трапляється у складі граматичної форми ～て(で) いる на позначення тривалої дії, стану або результату дії, а також регулярних дій, де **простежується зв'язок з основним значенням** дієслова («бути»). Наприклад, 読んでいる (*укр.* читаю (* *тривала дія, дія у цей момент*)); 結婚している (*укр.* бути одруженим (* *стан*

або результат дії)); 毎月図書館に行っている (*укр.* щомісяця ходжу до бібліотеки (**регулярна дія*)). Стосовно цього випадку принагідно слід зазначити, що хоча ієрогліф 「居る」входить до «Списку загальновживаних ієрогліфів» (「常用漢字表」) 2010 р., на сучасному етапі здебільшого в обох описаних вище випадках є тенденція використовувати написання хіраґаною, оскільки він сприймається як дещо застарілий і здебільшого з акцентом на значенні 「座っている」(«сидіти», «зупинитися в певному місці»), ніж 「いる」(«бути» / «перебувати»). Тож наразі простежується тенденція використовувати ієрогліфічне написання за потреби підкреслити нюанс значення, що ми описали вище.

6)「来る」і「くる」*kuru*. Дієслово 「来る」як *самостійне* має значення «приходити», «прибувати» (*абстр. і конкр.*). Наприклад, 「日本から来た」(укр. *приїхав з Японії*); 「春が来た」(укр. *прийшла весна*);「ラテン語から来た言葉」(укр. слово латинського походження (досл. *слово, що прийшло з латини*)). Як *допоміжне* дієслово 「くる」записується хіраґаною і входить до складу форми ～て(で)　くる　на позначення початку і наближення дії (「雨が降ってきた」*укр.* почався дощ) або завершення дії (「本を買ってきた」*укр.* купив книгу), де **частково зберігає своє вихідне значення**. (Також 「くる」записується хіраґаною у висловах, де воно відійшло від свого вихідного значення, хоча й залишилося самостійним, як, наприклад, у 「ぴんとくる」(укр. *бути переконливим; відразу зрозуміти*) [6, p. 4]. Принагідно зауважимо, що така ситуація відбувається і з іншими дієсловами, які виступають у ролі самостійних, однак мають дещо абстраговане від основного значення або втратили його). Проте є випадки, коли 「来る」може виступати як *самостійне* після дієприслівникової форми ～て (наприклад, 「彼は東京に横浜を通って来た」*укр.* Він приїхав у Токіо через Йокогаму) – тут потрібно зважати на контекст.

7) Наостанок розглянемо приклад з двома варіантами написання наказової дієслівної форми: 「下さい」 і 「ください」(*kudasai*) (укр. *будь ласка*). Ієрогліфічне написання свідчить, що ця форма є самостійною, і її рекомендується вживати після іменників – у цих випадках 「下さい」виражатиме прохання з акцентом на об'єкті (як конкретному, так і абстрактному), що виражено іменником, до якого 「下さい」приєднуватиметься за допомогою частки ~ を (*~wo*) і матиме значення «*дайте*, *будь ласка*». Також ця форма може приєднуватися до займенників за допомогою частки ～に (*~ni*) чи ін. [6, p. 3].

Приклади вживання:

* 原本を下さい。*Дайте, будь ласка*, оригінальний документ! *(* з конкретним іменником)*

*時間を下さい。*Дайте* мені, *будь ласка*, час! *(* з абстрактним іменником)*

*ぼくに下さい。*Дайте* мені, *будь ласка*! *(* із займенником)*

У випадках, коли 「ください」записується хіраґаною, акцентується прохання виконати певну дію, тобто ця форма приєднується до дієслів у формі ~ て (*~te*) або お＋Vます＋ください *(*у випадку з дієсловами японського походження)* / ご＋Nする＋ください *(*у випадку з дієсловами китайського походження)* (більш ввічлива форма наказового способу) і має значення «[*зробіть*]..., *будь ласка*». Тут 「ください」виконує *допоміжну* функцію.

Приклади вживання:

*教えてください / 説明してください。Поясніть, *будь ласка*.

*お任せください。Доручіть мені, *будь ласка*.

*ご確認ください。Підтвердьте / перевірте, *будь ласка*.

У цьому контексті бачиться цікавим зауваження японської експертки з укладання текстів офіційного стилю Д. Ода стосовно використання вищезазначених форм, яка вказує не тільки на лінгвістичний аспект (що ми розглянули вище), а й на екстралінгвістичний аспект вживання 「下さい」і 「ください」, тобто торкається питання сприйняття цих форм залежно від способу написання [10]. Тож у цьому зв'язку бачиться доречним розглянути етимологію「下さい」.

Форма 「下さい」походить від дієслова 「下さる」(*kudasaru*), яке означає «давати» / «дарувати» (про дії 2-ї, 3-ї особи (від початку малися на увазі дії з боку синтоїстських та буддійських божеств (神仏) і вищих за статусом осіб) або те, що дія виконується 2-ю або 3-ю особою в інтересах того, хто говорить (якщо це дієслово стоїть після форми ~ て (*~te*)). Таким чином, 「下さい」дослівно тлумачиться як прохання *«надати щось тим, хто знаходиться внизу»* (「下に置く」, 「下に与える」), на основі чого доходимо, що по суті вона **зберігає основне значення дієслова**, від якого походить. Також походження цієї форми пов'язують з дієсловом 「下す」(*kudasu*), яке записується тим самим ієрогліфом (「下」) і має значення «виконувати дію, спрямовану вниз» (про фізичну дію) (物理的な「下方向への動き」) [11]. Так, виходячи зі значення ієрогліфа 「下」(значення: «низ») , яким записується 「下さい」, фраза загалом може сприйматися як така, що справляє не дуже приємне враження

(「『見下している』印象」(*укр.* дивитися на когось / щось зверхньо)) — тут відчувається, ніби той, хто висловлює прохання, просить, щоб на нього «подивилися зверху», тим самим підкреслюючи свій низький статус відносно того, до кого він звертається . Тому нині радять уникати ієрогліфічного написання 「下さい」 у випадках, коли висловлюється прохання виконати певну дію (використання з дієсловами) під час бізнес-листування або у документах офіційного характеру, оскільки ця форма сприймається як занадто формальна (硬い), офіційна / ділова (事務的), достатньо «прохолодна» (冷たい) і навіть дещо «старомодна» (やや古風な) або така, що транслює наказ (命令) [10; 11]. Натомість форма 「ください」, записана хіраґаною, справляє м'яке враження (柔らかい印象), через що Д. Ода рекомендує надавати перевагу вживанню саме її у документах, оскільки вона, до того ж, «знімає» всі описані вище екстралінгвістичні ефекти, які пов'язані із вживанням 「下さい」в ієрогліфічному написанні [10]. Цікавим є те, що у приватному листуванні і творах (文章) розмежування у написанні「下さい」 /「ください」можна не дотримуватися [12].

Таким чином, у сучасній японській мові закріпилося розмежування форм наказового способу「下さい」/「ください」 за способом написання, що також має екстралінгвістичне підґрунтя, врахування якого є особливо важливим у галузі бізнес- та офіційної документації, оскільки це може справляти негативний вплив на комунікацію у разі неправильного використання.

Висновки. Докладно проаналізувавши представлені вище приклади, можемо підсумувати, що ієрогліфічне написання в японській мові має властивість «проявляти» значення дієслова, що створює статус «самостійного», при цьому дієслово може мати *цілісну форму* або *бути однією зі складових слова* – наприклад, у складних дієсловах, іменниках, прикметниках, де стоїть на першому місці, а також бути дієсловом *«змішаного» типу*, що може виступати і у цілісній формі, і у ролі складової складного слова. Натомість написання абеткою вказує на те, що у цього ж дієслова, але у ролі «допоміжного» вихідне значення частіше за все або втрачається, або стає неявним, проте, незважаючи на це, у такий спосіб воно сприяє більш детальному опису ситуації / дії, надаючи певного нюансу значенню основного дієслова або будучи вживаним як складова граматичної конструкції / форми / звороту (тут має місце *цілісна форма* дієслова). Також у деяких випадках «допоміжне» дієслово має тенденцію виконувати радше афіксальну функцію, будучи *складовою* складного дієслова, де воно стоїть на другому місці. Виходячи з описаних вище особливостей, *допоміжні* дієслова можна розділити на *допоміжні як такі* (ті, що мають *цілісну* форму) і на *афіксоподібні форманти* (ті, що є *складовою* слова), а також дієслова *«змішаного типу»*, які можуть виступати як допоміжні і у цілісній формі, і у вигляді складової складного слова, тобто у ролі афіксоподібних формантів. Таким чином кожен з варіантів написання виступає маркером, завдяки якому можливо чітко розмежувати граматичне і семантичне навантаження дієслова, а саме, ієрогліфічне написання вказує на те, що дієслово виступає як *самостійне* із *чітко вираженим значенням*, що відповідає певному контексту (у випадку полісемічних дієслів), а написання абеткою – на те, що дієслово виступає як *допоміжне часто* з *неявним (абстрагованим) або втраченим вихідним значенням* у *специфічному граматичному оточенні*, причому останнє не завжди відображається у перекладі на українську за браком відповідних граматичних конструкцій (іноді необхідно вдаватися до описового перекладу чи додаткових пояснень, щоб передати різні аспекти, що нам довелося застосовувати у деяких прикладах), хоча японською мовою ситуація є описаною деталізовано. З усіх наведених та проаналізованих нами прикладів є такі, що дещо виокремлюються з загальної схеми, а саме:「居る」/「いる」(*iru)* та「下さい」/「ください」(*kudasai*). Перший вказує, що попри загальну тенденцію розмежування дієслів на самостійні та допоміжні за способом написання, на практиці є тенденція уніфікувати обидва випадки, записуючи хіраґаною і допоміжне дієслово, і самостійне, якщо останнє виступає у значенні саме «бути» / «перебувати» (основне значення), оскільки тут ієрогліф (「居る」) здебільшого вживається для підкреслення додаткового значення цього дієслова. Припускаємо, що також факт збереження вихідного значення дієслова 「いる」міг вплинути на те, що для запису самостійного і допоміжного дієслова обирається однаковий спосіб (написання хіраґаною). Другий демонструє, що, окрім лінгвістичного аспекту, вагомим є й екстралінгвістичний аспект, а саме: спосіб написання може справляти вплив на сприйняття повідомлення адресатом, особливо у формальній сфері (офіційно-ділова документація), де правила та деталі відіграють важливу роль – у цьому випадку написання абеткою вказує не лише на допоміжну функцію дієслова, а й сприяє

«пом'якшенню» процесу комунікації. Таким чином, спосіб написання, завдяки якому в японській мові здійснюється розмежування граматичних і семантичних нюансів дієслів та дієслівних форм зокрема, створює певний контекст, який можна «зчитати» / дешифрувати, знаючи, яке смислове навантаження має ідеографічний або фонетичний компонент. Список японських дієслів, що зазнають граматикалізації, є довшим, ніж ми змогли представити, будучи обмеженими форматом статті, і це відкриває перспективу для майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комарницька Т., Комісаров К. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс : підручник. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. Т. 1. 320 с.

2. ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. Тематичний реєстр гасел з напряму «Філологічні науки» (Мовознавство). / ред. А. М. Киридон; уклад. С. І. Гірік. Київ: Держ. наук. установа «Енциклопед. вид-во» ДІА, 2020. 96 с.

3. 山梨正明. 認知文法論. 東京, ひつじ書房: 1995. 320 p.

4. Загнітко А. Мовний простір граматики: монографія. Вінниця: Нілан-Лтд, 2018. 448 с.

5. Narrog H. The morphosyntax of grammaticalization in Japanese. Handbook of Japanese Syntax : посібник / ed. by M. Shibatani, S. Miyagawa, H. Noda. Berlin/Munich/Boston, 2017. P. 333–370. URL: https://www.degruyter-brill.com/document/doi/10.1515/9781614516613-010/html (date of access: 23.04.2026).

6. 貝 島 良. 太.「下さい」と「ください」を正しく使い分けていますか？ ——ほかにも「見る/みる」「言う/いう」「置く/おく」などは？—— How to choose the appropriate form of “kudasai” with kanji or hiragana. ТС ｼﾝﾎﾟ, м. 東京. 2009. С. 1–5.

7. 公用文改善の趣旨徹底について。公用文作成の要領：内閣閣甲依命通知 від 04.04.1952 № 16. URL: https://www.bunka.go.jp/kokugo_nihongo/sisaku/joho/joho/series/21/pdf/kokugo_series_021_02.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

8. 公用文における漢字使用等について(別紙), 常用漢字表： 内閣告示 від 30.11.2010 № 2. URL: https://www.bunka.go.jp/kokugo_nihongo/sisaku/joho/joho/kijun/naikaku/pdf/joyokanjihyobesi_20101130.pdf (дата звернення: 23.04.2026).

9. 菊池 捷男. 公用文の書き方 5 “動詞は漢字で，補助動詞は平仮名で書く”と覚えるべし. 2014. 6 вересня. URL: https://mbp-japan.com/okayama/kikuchi/column/3307794/#:~:text=公用文の書き方%20５, べし｜菊池捷男 (дата звернення: 25.04.2026).

10. 小田 順子. 「ください」の使い方・書き方. 2025. 9 вересня. URL: https://note.com/junko_oda/n/neb64fb6683be｜小田 順子 (дата звернення: 26.04.2026).

11. 「ください」と「下さい」の違いとは? ビジネスシーンでの正しい使い方は?. https://forbesjapan.com/articles/detail/71050#:~:text=%E4%B8%80%E8%88%AC%E7%9A%84%E3%81%AA%E8%AA%8D%E8%AD%98%E3%81%A8%E3%81%97%E3%81%A6,%E3%81%A6%E4%BD%BF%E3%81%84%E5%88%86%E3%81-%91%E3%82%8B%E5%BF%85%E8%A6%81%E3%81%8C%E3%81%82%E3%82%8A%E3%81%BE%E3%81%99%E3%80%82.

12. 『「下さい」と「ください」は意味が異なる』という誤解. https://kakuyomu.jp/works/1177354054881006064/episodes/1177354054885832991.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.521
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.28

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ СТУДІЇ DISNEY НА ЯПОНСЬКУ МОВУ (НА ПРИКЛАДІ МУЛЬТФІЛЬМУ «КРИЖАНЕ СЕРЦЕ»)

SPECIFIC ASPECTS OF TRANSLATING DISNEY ANIMATED FILMS INTO JAPANESE: A CASE STUDY OF *FROZEN*

Катишева П.М.,
orcid.org/0009-0002-0987-3732
студентка ІІІ курсу факультету східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Дементьєва Т.С.,
orcid.org/0009-0009-6252-9368
викладачка кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Стаття присвячена дослідженню особливостей перекладу анімаційних фільмів студії Disney на прикладі мультфільму «Крижане серце» (*Frozen*). Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі мультиплікаційного медіа у міжкультурній комунікації та необхідністю вдосконалення стратегій локалізації контенту, враховуючи культурні відмінності країн оригіналу та реципієнта. У ході дослідження було висвітлено, що адаптація вербальних та невербальних аспектів перекладу покращує сприйняття сюжету глядачами та посилює міжкультурне розуміння. Обґрунтовано, що вибір форми перекладу (дубляж, закадрове озвучення чи субтитри) має залежати від потреб глядачів. Зокрема, дубляж рекомендовано для дитячої аудиторії та людей із нейровідмінностями, оскільки він знижує когнітивне навантаження. Окрема увага приділена ролі музичного супроводу, який виступає не лише фоновим елементом, а й суттєво сприяє розкриттю сюжетних поворотів.

Практична частина дослідження зосереджена на аналізі перекладу мультфільму «Крижане серце» з англійської мови на японську. Запропоновано класифікацію стратегій перекладу, що включає скорочення з переформулюванням та розширення змісту з культурною адаптацією. Встановлено, що через фонетичні особливості японської мови перекладачі часто спрощують репліки, роблячи акцент на емоційній складовій. Особливу увагу приділено специфіці японської локалізації, унікальними рисами якої є: використання звуконаслідування для підсилення експресивності, авторське додавання прикметників для уточнення контексту тощо. Наголошено, що успішна адаптація жартів та культурних реалій досягається через їхню заміну локальними еквівалентами й перетворення каламбурів у фонетичну гру слів.

Ключові слова: японська мова, аудіовізуальний переклад, «Крижане серце», переклад мультфільмів, локалізація.

This paper examines the characteristics of translating Disney animated films, using *Frozen* as an example. The relevance of this study stems from the growing role of animated media in cross-cultural communication and the need to improve content localization strategies, taking into account the cultural differences between the source and target countries. The study highlights that the adaptation of verbal and nonverbal aspects of translation improves viewers' perception of the plot and enhances cross-cultural understanding. It is concluded that the choice of translation type (dubbing, voice-over, or subtitles) should depend on the needs of the audience. In particular, dubbing is recommended for children and neurodivergent individuals, as it reduces cognitive load. Special attention is given to the role of musical accompaniment, which serves not only as a background element but also significantly contributes to highlighting key plot moments.

The empirical part of the study focuses on analysing the translation of the animated film *Frozen* from English into Japanese. A classification of translation strategies is proposed, which includes compression with rephrasing and expansion of content with cultural adaptation. It has been established that, due to the phonetic characteristics of the Japanese language, translators often simplify lines, emphasizing the emotional component. Particular attention is paid to the specifics of Japanese localization, whose unique features include: the use of onomatopoeia to enhance expressiveness, the addition of adjectives to clarify the context in detail, among others. The study concludes that the successful adaptation of jokes and culture-specific elements is achieved by replacing them with local equivalents and transforming puns into phonetic wordplay.

Key words: Japanese language, audiovisual translation, *Frozen*, animation translation, localization.

Постановка проблеми. З розвитком мультимедійної індустрії кількість розважального контенту для сучасних дітей та підлітків значно зросла. Попри величезну популярність творів Walt Disney Animation Studios (*Анімаційна студія Волта Діснея*), як однієї з провідних студій, особливості перекладу її анімаційних стрічок на сьогодні вивчені недостатньо. На відміну від звичайного художнього перекладу, переклад мультфільмів виключає можливість коментарів та розлогих пояснень, вимагаючи від перекладача миттєвої зрозумілості кожного мовного еле-

мента. В контексті глобалізації перекладач часто виступає в ролі культурного посередника: завданням є не лише вдало передати зміст, а й адаптувати його так, щоб він був повністю зрозумілий іноземній цільовій аудиторії. В той же час зміст часто є обмеженим технічними рамками дубляжу. Враховуючи значні відмінності між культурами Заходу і Сходу, аналіз перекладу мультфільмів студії Disney з англійської на японську мову є актуальним, а вивчення перекладацьких стратегій під час роботи з текстом анімаційних фільмів, які враховують ці культурні відмінності, становить значний дослідницький інтерес.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення перекладу мультфільмів – це напрям лінгвістики, що стрімко розвивається, зважаючи на велику кількість візуального медіа, що регулярно виходить у широкий прокат. Видом перекладу, що використовують під час адаптації візуального медіа, є аудіовізуальний переклад (АВП). Попри відносну новизну цієї дисципліни, кількість наукових розвідок у галузі АВП невпинно зростає. Теоретичні засади та специфіку цього виду перекладу окреслювали Д. Сінтас, Г. Андерман, Р. Адачі, І. Гамб'є, Ф. Шом, Я. Педерсен тощо. Серед вітчизняних науковців зміну візуальних компонентів АВП досліджував, зокрема, О. Романюк. Питання дубляжу в українському науковому дискурсі висвітлювали О. Мітіна, Л. Ростомова, К. Драпалюк, тоді як проблематику субтитрування досліджували Н. Підмогильна, М. Трофімова тощо. Водночас, попри зростання інтересу науковців до цієї галузі, особливості локалізації західних мультфільмів для японської аудиторії залишаються недостатньо висвітленими.

Мета нашої роботи полягає в ґрунтовному порівняльному аналізі особливостей перекладу мультфільмів студії Disney з англійської мови на японську, насамперед на матеріалі повнометражного мультфільму «Крижане Серце» / *Frozen* (2013, режисери К. Бак, Д. Лі) [1; 2]. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: проаналізувати роль мультиплікаційного медіа у сучасній міжкультурній комунікації; розглянути основні види АВП та охарактеризувати відмінності в їхньому використанні під час перекладу; класифікувати стратегії перекладу мультфільмів студії Disney з англійської на японську мову; визначити особливі риси японської локалізації.

Виклад основного матеріалу. На відміну від художніх текстів, при перекладі мультиплікаційних фільмів фахівець має зважати не лише на текст, що виголошують персонажі, а й на їхню мову тіла, жести, емоції, місце перебування героїв тощо. Саме АВП є тим видом перекладу, що бере до уваги всі ці аспекти. Так, І. Гамб'є зазначає, що АВП вимагає комплексної роботи з більшою кількістю елементів, ніж просто текстами [3, с. 55], а Р. Адачі називає інтеграцію вербальної та невербальної комунікації ключовою характеристикою АВП [4, с. 18], що і є основною відмінністю між будь-яким іншим видом перекладу та аудіовізуальним. «*...Це не буквальний переклад. Перекладачі повинні враховувати культурні нюанси, ідіоматичні вирази та гумор, щоб створити версію сценарію, яка відчуватиметься автентичною для цільової аудиторії. Адаптація діалогів відповідно до таймінгу анімації та рухів губ також має вирішальне значення, оскільки це гарантує, що дубльовані репліки звучатимуть природно*» [5].

Не лише міміка та усний текст передають інформацію, а й кольорові гами сцен, розташування персонажів на екрані, звукові ефекти та музика, що лунає на фоні. Як стверджує Р. Адачі, звукові та візуальні компоненти впливають на лінгвістичні елементи в перекладі аудіовізуальних засобів масової інформації [4, с. 37]. Ф. Шом відзначає, що для того, щоб фільми відзначились успіхом в різних суспільствах, перекладачі мають вдаватися до локалізації, інтернаціоналізації або навіть глокалізації, тобто процесу адаптації аудіовізуальної продукції до норм, уподобань та антипатій різних цільових культур [6, с. 41]. Саме завдяки цьому глядач краще зрозуміє контекст та моделі поведінки персонажів.

У дослідженні локалізації візуальних елементів на прикладі анімаційних фільмів студії Pixar О. Романюк зазначає, що в анімаційному медіа часто відбувається локалізація не лише тексту, а й візуальних елементів. До прикладу, у мультфільмі «Думками навиворіт» персонажка Огида з'являється вперше, коли маленьку Райлі намагаються нагодувати броколі (тобто цей овоч викликає огиду в дитини). Однак у японській локалізації броколі замінили на зелений болгарський перець, адже саме його, а не броколі, стереотипно ненавидять японські діти: зміна візуальних елементів оригіналу на ті, що є більш притаманними мові перекладу, покращують розуміння та сприйняття аудиторії [7, с. 705–707]. Локалізація завдяки цьому набуває більш самостійних рис та відкриває нові можливості для кіностудій різних країн. Такі зміни не лише полегшують роботу перекладача, а й створюють інклюзивну версію медіа продукту, що зважає на культурні особливості країни реципієнта. Г. Арман наголошує,

що для людей, які розмовляють різними мовами, належать до різних соціальних груп та мають різне культурне походження, переклад анімаційних фільмів можна розглядати як інструмент для розуміння точок зору одне одного. Він позитивно впливає на стосунки між країнами оригіналу та перекладу через створення нових міжкультурних зв'язків, взаємне поширення культурних особливостей та подолання культурних розривів [8, с. 31–32].

Дослідники виокремлюють два основних підходи до АВП: макро- та мікроконтекстуальний. Макроконтекстуальний підхід включає в себе прийняття більш широкого погляду на процес перекладу та встановлення взаємозв'язків із соціальними та культурними явищами, тоді як мікроконтекстуальний підхід досліджує процес створення значення в аудіовізуальному тексті через детальний аналіз взаємодії між мультикодами, включаючи невербальні фактори [4, с. 8–9]. Однак важливо зазначити, що ці підходи не існують відокремлено, а радше поповнюють одне одного, вибудовуючи стратегію перекладача.

Думки стосовно поділу АВП на різновиди розділяються. Більшість дослідників сходяться та тому, що існує три основних: дубляж, закадрове озвучення та субтитри. Однак Д. Сінтас та Г. Андерман навпаки зазначають, що існує лише два основних підходи до перекладу усного мовлення: зберегти його як усне або перетворити на письмовий текст [9, с. 4], а Р. Адачі зазначає, що деякі дослідники виділяють до семи видів перекладу, як-от субтитри, дубляж, усний переклад, коментарі, закадровий голос, розповідь та електронне лібрето (система, що використовується для транскрибування переважно оперного співу та перекладу тексту пісень для глядачів) [4, с. 19].

О. Мітіна, М. Ростомова та К. Драпалюк зазначають, що дублювання є видом переозвучування, у якому здійснюється повна заміна іноземної мови акторів (тобто оригінальні репліки замінюються на нові), і при цьому мова персонажів мовою перекладу має співпадати з оригінальною промовою за тривалістю фраз, а також із артикуляцією акторів [10, с. 237]. Натомість субтитри – це перекладений текст, який з'являється у нижній частині екрана синхронно з відповідними за змістом монологами та діалогами героїв кінофільму або серіалу [11, с. 108]. Розглянемо детальніше дослідження, що стосуються саме цих двох видів АВП.

Переклад субтитрів є часто більш обмеженим, ніж дублювання, оскільки кількість часу, за яку текст має з'явитись на екрані, лімітована. Це пов'язано з тим, що швидкість читання часто є меншою за швидкість мовлення. Тому письмова інформація, яка може бути передана субтитрами, повинна бути більш стислою з огляду на такі фактори, як тривалість відображення субтитрів на екрані, необхідність їхньої зміни відповідно до зміни зображення та максимальна кількість символів, які можуть вміститися в одному кадрі [8, с. 25]. В кожній мові ця кількість часу відрізняється. Х. Інаґакі та А. Мацумура зазначають, що в японських субтитрах кількість символів на екрані становить 10, 15 або 20, і при цьому вони можуть бути поділеними на 1, 2 або 3 рядки [12, с. 241]. Такі стандарти значно відрізняються від європейських, де на екрані може бути до 42 символів [13, с. 1], оскільки японські ієрогліфи більш компактні. В результаті багато речень у фільмах з японськими субтитрами є радше стислим викладом сказаного, ніж повним перекладом [14]. Крім того, раніше субтитри в японських фільмах подавалися вертикально, як і в книгах, однак на сьогодні більшість із них є горизонтальними, що зумовлено західним упливом.

Можна стверджувати, що залежно від цільової аудиторії перекладу дубляж переважає недоліки субтитрів. Г. Арман згадує, що техніка дубляжу часто є прийнятним методом для глядачів, які не володіють іноземними мовами, неграмотні або занадто молоді, щоб швидко читати [8, с. 28]. Додамо, що дубляж часто є більш зручним і для глядачів з обмеженими можливостями, які можуть мати складнощі з читанням субтитрів через поганий зір, нейровідмінності (як-от дислексія, РДУГ та ін.) тощо, а не недостаню обізнаність. Завдяки синхронізації перекладеного тексту, що виголошує персонаж, із рухом губ у глядачів створюється враження, що вони дивляться мультфільм мовою оригіналу, а не перекладу. Цей фактор стає ключовим при виборі виду перекладу у мультфільмах: увага дітей обмежена, і більшість із них не можуть одночасно читати субтитри й дивитися фільм, оскільки це вимагає додаткових когнітивних зусиль [8, с. 28]. До того ж, за допомогою дубляжу можна повноцінно передати текст, що накладається один на одного, і так повністю передати зміст, не перекриваючи весь екран репліками героїв. Через дубляж можливо передати особливості мовлення персонажів разом із інтонаціями, які можуть залежати від віку, соціального статусу та індивідуальних особливостей мовлення.

Для підтримки враження автентичності картини під час дубляжу перекладач має «*вписувати відкриті голосні та губно-губні приголосні в ті моменти, коли людина на екрані крупним планом*

помітно відкриває рот або закриває губи, щоб вимовити відповідні звуки» [6]. Ця вимога значно ускладнює переклад, однак саме вона покращує враження глядача. Х. Де лос Рейєс Лосано зазначає, що синхронізація губ під час дублювання дитячих анімаційних фільмів, залежить від різних факторів, таких як тип медіа платформи (кіно, телебачення, планшет тощо), техніка анімації (мультфільм, стоп-моушн-анімація, 3D-анімація тощо) та цільова аудиторія (дорослі, діти або обидві групи) [15, с. 100]. Під час перекладу субтитрів з такою проблемою неможливо зіткнутися, втім часто постає питання щодо перекладу назв предметів, постерів та табличок, які часто трапляються у стрічках. А також ускладнюється переклад реплік, коли персонажі говорять одночасно та знаходяться далеко від екрану.

Труднощі перекладу мультфільмів становить також наявність реалій та слів, що відсутні у мові перекладу, до яких належать, зокрема, оказіоналізми, притаманні мультимедійній сфері, як-от мультфільмам. О. Содель зазначає, що в мультиплікаційній продукції переклад оказіоналізмів повинен легко сприйматися глядачем та не відволікати його від сприйняття сюжету [16, с. 35]. Важливо, щоб переклад справляв однаковий ефект і на оригінальну аудиторію, і на іноземну. Додатковою складністю тут є обмеженість в екранному часі, що унеможливлює прописування розлогих пояснень. Значні культурні відмінності змушують перекладача підбирати відповідні по значенню каламбури та вирази у мові перекладу. До того ж, наявність каламбурів чи жартів із використанням топонімів, як і сама наявність назв місцевості, також ускладнюють переклад. У такому випадку перекладачеві слід пам'ятати, що передача гумору не потребує повної та точної передачі змісту задля досягнення адекватності перекладу фільму, оскільки важливою умовою є виклик миттєвої реакції у глядача [11, с. 238]. Культурна адаптація дитячих мультфільмів відзначається не лише лінгвістичною адаптацією, а і пристосуванням до вікової категорії та когнітивних особливостей дітей певного віку. Як стверджує С. Єлісєєва, невіддільною частиною процесу перекладу є прагматична адаптація аудіовізуального матеріалу з урахуванням базових знань цільової аудиторії й прагматична адаптація для збереження емоційного відгуку [17, с. 56].

Окремої уваги при перекладі потребують і пісні, що з'являються в мультфільмах. На додачу до фонової естетичної функції вони можуть доповнювати сюжет усієї стрічки, її частини чи емоції героїв. Музичні композиції зазвичай потребують адаптації перекладу, яка відповідає ритму музики відповідно до чотирьох поетичних ритмів класичної риторики (тобто ритм кількості складів, ритм інтенсивності або розподілу акцентів, ритм тону та ритм тембру або рими). Аналіз тексту пісні неможливо провести без урахування її музичного супроводу й нот [6]. Крім того, фонова музика грає не лише для заповнення тиші, а й упливає на переклад: пом'якшує, підсилює та змінює емоційний уплив на реципієнта. С. Коккола зазначає, що комбінація візуального зображення та звуку «*сприяють інтенсивності та плинності вражень від перегляду*» [18].

У перекладознавстві існує кілька підходів до класифікації стратегій АВП. Так, Я. Педерсен розділяє стратегії перекладу субтитрів на орієнтовані на вихідну культуру (source-oriented) та орієнтовані на цільову культуру (target-oriented). До першої групи він відносить прямий переклад, уточнення під час перекладу, збереження змісту, тоді як до другої – узагальнення, заміну лексем та упущення під час перекладу [19, с. 75]. У свою чергу Ф. Шом досліджує види синхронізації у дубляжі, виокремлюючи фонетичну (синхронізацію губ), кінетичну (синхронізацію рухів тіла) та ізохронну (синхронізацію між висловлюваннями та паузами) [20, с. 68]. Враховуючи ці підходи, у межах аналізу мультфільму «Крижане серце» ми виокремлюємо дві узагальнені стратегії, що були застосовані під час його перекладу з англійської мови на японську.

Головною особливістю перекладу цього мультфільму є значний обсяг адаптованого й локалізованого матеріалу. Зокрема це стосується пісень, які є ключовими елементами сюжету. Так, можемо виокремити такі основні стратегії перекладу цього мультфільму, як: (1) скорочення змісту із переформулюванням реплік з орієнтацією на загальний зміст; (2) розширення змісту шляхом додавання описових компонентів та культурної адаптації.

Перша стратегія перекладу найчастіше застосовується під час адаптації пісень, де довжина висловлювань обмежена ритмічним та звуковим супроводом. Було виявлено, що завдяки фонетичним та структурним особливостям японської мови протягом однакового проміжку часу може бути виголошений менший обсяг тексту порівняно з англійським оригіналом. Цей чинник суттєво впливає на передачу змісту. До прикладу, у пісні «Frozen Heart», з якої починається мультфільм, оригінальна репліка звучить так: «Ice has a magic can't be controlled, // Stronger than one, stronger

than ten, // Stronger than a hundred men!». Її можна перекласти як «*Лід має магію, яку неможливо контролювати, // Сильнішу за одного, сильнішу за десятьох, // Сильнішу за сотню чоловіків*». У японській версії репліку адаптовано наступним чином: 「魔法の力 // とても強くて // 誰にも支配できないぞ」 */махō но чікара // тотемо цуйокуте // даре ні мо шіхай-декінаї зо/*, що в перекладі означає «*Магічна сила настільки потужна, що ніхто не може нею керувати*», тобто основний семантичний зміст переданий без стилістичного повторення, що присутнє в оригіналі. Далі в тій же пісні знову бачимо цю особливість: «Born of cold and winter air, and mountain rain combining, // This icy force, both foul and fair, has a frozen harbor mining» (*«Народившись із поєднання холодного зимового повітря та гірського дощу, // Ця крижана сила, водночас грізна й прекрасна, заморожує порт»*), що в японському перекладі звучить як: 「木枯らし吹けば川さえ凍る」 */когараші фукеба кава сае кōру/* (*«Коли дме холодний вітер, замерзає навіть річка»*). Так, під час перекладу основний зміст переданий у перефразованому вигляді, а прикметники, наявні в оригіналі, були випущені.

Як було зазначено вище, такі зміни суттєво впливають на передачу основного змісту. Зокрема у пісні «Do you want to build a snowman» знаходимо оригінальний текст: «Please, I know you're in there. // People are asking where you've been. // They say «Have courage», and I'm trying to. // I'm right out here for you. // Just let me in» – «*Будь ласка, я знаю, що ти там. // Люди питають, де ти. // Вони кажуть: «Будь мужньою», і я намагаюся. // Я тут, поруч із тобою. // Просто впусти мене*». Його японський варіант звучить як: 「ねえドアを開けて心配してるの。// 会いたいわ。// そばにいれば支え合える 2人で」 */Нē доа о акете шімпай-шітеру но. // Аїтаї ва. // Соба ні іреба сасае-аеру футарі де/* – «*Послухай, відчини двері, я переживаю. Я хочу побачитись. Якщо ти будеш поруч, то ми зможемо підтримати одна одну*». Тут японський переклад нівелює аспект соціального тиску на головну героїню Ельзу, натомість акцент зміщений на почуття та прохання її сестри Анни бути поруч. Аналогічна тенденція спостерігається у пісні «For The First Time In Forever», де відбувається зміщення акценту в характері Ельзи: «Don't let them in and see // Be the good girl you always have to be» – «*Не впускай їх і не показуй // Будь хорошою дівчинкою, якою ти завжди мусиш бути*». Японський переклад 「一人でいたいのに誰にも会いたくない」 */хіторі де ітаї но ні даре ні мо аїтакунаї/* («*Я хочу побути сама, нікого не хочу бачити*») демонструє її закритість від зовнішнього світу та прагнення до самоізоляції, на відміну від оригіналу, де акцентується увага на тому, що персонажка має бути «хорошою» для інших.

Звернімо окрему увагу на назву композиції «For The First Time In Forever». В оригіналі вона дослівно перекладається як «*Вперше за вічність*», тоді як японською 「生まれて初めて」 */умарете хаджімете/* – дослівно «*Вперше з народження*», що знижує експресивність порівняно з першоджерелом. Іншою композицією, назва якої зазнала змін у перекладі, є «Fixer Upper» (дослівно: *«Той, хто потребує ремонту»*). Така назва пісні зумовлена частим повторюванням однойменного рядка в контексті: «якби лише було кохання, то можна змінити іншу людину та самому змінитись». Японський переклад назви врахував цей контекст: 「愛さえあれば」 */ай сае ареба/* (*«Якби лише було кохання»*). Серед назв пісень виділяється й композиція за назвою «Let It Go», що японською має подвійну назву: 「レット・イット・ゴーーありのままでーー」 */ретто іттo гō ~ арі но мама де ~/*. Це пов'язано популярністю пісні, що спонукало перекладачів залишили оригінальну назву, транскрибовану катаканою, у поєднанні з власне перекладеним варіантом.

На відміну від оригіналу, де в піснях «Frozen Heart» та «Love Is An Open Door» відбувається зміна останніх рядків другого приспіву, в японському перекладі ця зміна відсутня та приспів залишається ідентичним – це спрощення також зумовлене структурними та фонетичними особливостями японської мови. Так у другій із зазначених пісень перший приспів звучить як: «Love is an open door // Love is an open door (door) // Love is an open door // With you (with you), with you (with you) // Love is an open door» («Кохання – це відчинені двері // Кохання – це відчинені двері (двері) // Кохання – це відчинені двері // З тобою (з тобою), з тобою (з тобою) // Кохання – це відчинені двері». Другий, відмінний, приспів в свою чергу звучить як: «Love is an open door // Love is an open door (door) // Life can be so much more // With you (with you), with you (with you) // Love is an open door (door)» («Кохання – це відчинені двері // Кохання – це відчинені двері (двері) // Життя може бути набагато більшим // З тобою (з тобою), з тобою (з тобою) // Кохання – це відчинені двері». В японському перекладі обидва приспіви звучать перефразовано, проте однаково: 「 二人だから // 扉開けて // 飛び出せるの // 今（今） // もう（もう） // 二人だから」 */футарі да кара // тобіра акете //*

тобі-дасеру но // іма (іма) // мо̄ (мо̄) // футарі да кара// – «*Тому що ми вдвох // Відчини двері // І ми зможемо вибігти // Зараз (зараз) // Тому що ми вдвох*».

В японському перекладі мультфільму також використовується велика кількість так званих *катакана-го*, тобто слів, запозичених з іноземних мов (здебільшого англіцизмів) і записаних абеткою *катакана*. Окрім антропонімів і топонімів, як, наприклад, назви іншого королівства «Southern Isles» (японською: 「サザラン・アイルス」 /*сазаран аірусу*/), запозичена лексика допомагає створювати стилістичні акценти. Так, у транслітерованому вигляді названа «Північна гора» – «North Mountain», як найвища гора, на яку втекла Ельза: 「ノルス・マウンテン」 /*норусу маунтен*/, а «Love experts» – «експерти в коханні» адаптовано як 「恋愛のスペシアリスト」 /*рен'ай но супешіарісуто*/, де використання запозичення акцентує додаткову увагу глядачів.

Пісня «Reindeer(s) Are Better Than People» закінчується фразою «Let's call it night. Good night» («*Давайте на цьому завершимо. На добраніч*»), що в японському перекладі звучить як: 「もう寝ようか。グッドナイト」 /*Мо̄ нейо̄ ка. Ґуддо найто*/, буквально «*Мабуть, ходімо вже спати. На добраніч*». Останній вислів виражений саме через транскрибований англіцизм, що зумовлено збереженням ритмічного малюнка мелодії та додаванням стилістичного акценту. Аналогічний прийом також використаний у пісні «Fixer Upper», яка закінчується великою кількістю повторів, що зливаються в одну мелодію. Тому в японському перекладі було прийнято рішення транскрибувати репліки катаканою: «True, true... True love, love... true love! True love» – 「トゥルーラブ・ラブ・ラブ・ラブ・ラブ・ラブ・ラブ・トゥルーラブ・トゥルー」 /*турӯ рабу, рабу, рабу, рабу, рабу, рабу, рабу, турӯ рабу, турӯ*/.

Згадане поняття «справжнього кохання» або ж «true love» є одним із ключових у мультфільмі. В японському перекладі для його позначення використовуються три різних відповідники. По-перше, транскрипція 「トゥルーラブ」 /*турӯ рабу*/, що вживається для збереження ритму в пісні. По-друге, на початку та в середині мультфільму Анна часто каже, що хоче знайти справжнє кохання, використовуючи поняття 「運命の人」 /*уммей но хіто*/, тобто «людина, яка визначена долею», що має виключно романтичний підтекст. В заключній частині мультфільму використовується поняття 「真実の愛」 /*шінджіцу но ай*/ – «справжнє кохання», що має ширше значення та використовується також на позначення любові між родичами, а в аналізованому мультфільмі – між сестрами. Зміна терміна в японському перекладі вдало підкреслює розвиток персонажа Анни, що на початку мультфільму сприймала поняття «справжнього кохання» лише в романтичному ключі.

Окремою особливістю японської адаптації є використання ономатопеїчних висловів – особливого шару японської лексики, що повторює звуки навколишнього середовища, відображає зовнішні і внутрішні стани істот тощо. Так, коли Анна впала в крижане озеро, героїня повторювала «Cold, cold...» – «*холодно, холодно...*» безліч разів. В японському перекладі було застосовано ономатопеїчний відповідник: 「こちゃこちゃ」 /*кочя-кочя*/, який перекладається, як «змішуватись докупи», «створювати безлад»: імовірно мова про звук зубів, які цокотять, наче перемішуючись, що є авторським використанням цієї ономатопеї. Іншим прикладом є використання вислову 「ギャンギャン」 /*ґян-ґян*/ у поєднанні з дієсловом 「行きます」 /*ікімас*/, який є відповідником до оригінального «We like to go fast». Окремо ця ономатопея має переклад «галасувати», тобто її вживання є також авторським та означає: «голосно, швидко їхати». Після падіння головних героїв у сніг з висоти Анна реагує на зауваження Крістофа про колір її волосся: «You should see your hair» («*Ти би побачив своє волосся*») і цим так би мовити «переводить стрілки» на те, що її співрозмовник також весь у снігу. Тоді як японською вона каже: 「ぼしゃぼしゃになっただけの」 /*бошя-бошя ні натта даке но*/ – «*Воно просто розпатлалось*», акцентуючи увагу на собі без взаємного зауваження. Цей приклад, як і наступні, ілюструє другу стратегію перекладу, а саме: зміну фокусу висловлювання та додавання описових компонентів під час перекладу з орієнтацією на культурні особливості країни реципієнта.

Яскравим прикладом є сцена на початку мультфільму, коли король та королева повезли власних дочок до тролів, щоб ті вилікували Анну. Король просить про допомогу та викрикує: «My daughter!» («*Моя донька!*»), що в японському перекладі доповнено як 「娘が危ない」 /*мусуме ґа абунаї*/ – «*Моя донька в небезпеці!*», і таке розширення акцентує увагу на критичності ситуації та напруженості моменту. Доповнення висловів на позначення почуттів відбувається і в пісні «For The First Time In Forever»: «I wanna stuff some chocolate in my face» («*Я хочу вдосталь наїстись шоколаду*») та японська версія 「恥ずかしいからチョコを食べちゃう」 /*хазукашіі кара чьоко о табечяу*/ («*Через те що ніяково, об'ємся шоко-*

ладом»). Тут у перекладі до основної дії додане пояснення причини, на додачу граматична конструкція 「Vちゃう」 підсилює, що мовець жалкує про зроблену дію.

Японській локалізації мультфільму «Крижане серце» також притаманно додавання відсутніх в оригіналі прикметників, спираючись на візуальний супровід. Так, при описі снігу його порівнюють із десертом маршмелоу, що в перекладі звучить як 「大きいマシャマロ」 /*ōкії машямаро*/ – «велике маршмелоу». Також у пісні «Love Is An Open Door» до оригінального іменника «someone» («*хтось*») в японському перекладі доданий прикметник «*особливий*»: 「特別な誰か」 /*токубецу-на дарека*/ – «*хтось особливий*». У пісні «For The First Time In Forever» іменник «*сніговик*» доповнений прикметником «*великий*», якого не було в оригіналі: 「大きな雪たるま」 /*ōкі-на юкідарума*/.

Під час перекладу мультфільму також відбувається адаптація жартів та культурних особливостей. До прикладу, через різницю в релігійних контекстах та відсутність в японській культурі звертання «thank goodness» («*слава Богу*»), його замінили на 「ならよかった」 /*нара йокатта*/ – «*от і добре, коли так*». Культурну різницю також можна спостерігати під час перекладу уривку, коли Анна та Ганс підійшли до Ельзи, як до королеви та старшої сестри Анни, з проханням благословити їхній шлюб: «We would like your blessing of our marriage... You asked for my blessing, but my answer is no» («*Ми б хотіли попросити вас благословити наш шлюб... Ви попросили мого благословення – моя відповідь ні*»). В перекладі: 「私たち 実はですね 結婚します... あなたの結婚は絶対に認められません」 /*ваташі-тачі джіцу ва дес не кеккон-шімас... аната но кеккон ва дзеттай ні мітомераремасен*/ («*Насправді ми одружуємося... Я нізащо не дам згоди на ваше одруження*»). Японський переклад представляє прохання про благословення як констатацію факту, адже в європейській культурі благословення можуть просити і у старших родичів, і у монархів, тоді як у японській культурі зазвичай чоловік просить благословення на шлюб із дівчиною саме у її батька.

У пісні «Love Is An Open Door» Анна та Ганс одноголосно співають «Jinx! Jinx again!» («*Чорт! Чорт, знову співпало*!»), що є алюзією на однойменну дитячу гру, під час якої, якщо діти ненавмисно вигукують якесь однакове слово одночасно, вони мають крикнути «Jinx!» [21]. У японському перекладі вони вигукують 「あ、またそろった」 /*а, мата соротта*/, тобто «*Ой, знову усе збігається*», що передає особливості гри, на яку була зроблена алюзія. Гру слів також знаходимо в оригіналі під час діалогу Анни з Ельзою на вечірці після коронації. Ельза робить Анні комплімент: «You look beautiful» («*Чудовий вигляд*»), на що Анна відповідає: «Thank you. You look beautifuller. I mean, not fuller, you don't look fuller, but more beautiful» («*Дякую. У тебе чудніший. Тобто чудовіший, тобто ще прекраснішій*»). У цій репліці Анна помиляється через хвилювання та підбирає неправильну форму прикметника. В перекладі ця фраза звучить, як: 「とてもきれいね。ありがとう。エルサも負けずにじゃなくて、私よりももっともっとずっときれい」 /*Тотемо кірей не. Аріґатō. Еруза мо макезу ні джя накте, ваташі йорі мо мотто-мотто дзутто кірей*/. – «*Ти дуже гарна. Дякую. Ельза не просто не поступається мені, а набагато-набагато гарніша за мене*». Тобто присутня в оригіналі гра слів із ніяковістю була втрачена та трансформована в щире захоплення й вишуканий комплімент.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено, що для перекладу мультфільмів використовується так званий аудіовізуальний переклад (АВП). Цей вид перекладу є не просто мовною трансформацією, адже на зміст твору безпосередньо впливають такі невербальні чинники, як звуковий і візуальний ряди. Зміна візуальних чинників може покращити розуміння змісту цільовою аудиторією та підвищити міжкультурне взаєморозуміння народів. Доведено, що успішна локалізація базується на трансформації ідіоматичних виразів та культурних реалій. Окрім семантичної точності, важливим є дотримання технічних параметрів: часової синхронізації губ, врахування обмежень простору на екрані, тобто кількості знаків у субтитрах тощо. Вибір виду АВП (дубляж, закадровий переклад чи субтитрування) має залежати від практичних чинників, зокрема, дубляж є найбільш ефективним для дитячої аудиторії та людей із фізичними обмеженнями чи нейровідмінностями, оскільки зменшує когнітивне навантаження під час перекладу. Крім того, переклад мультфільмів потребує як культурної, так і вікової адаптації. Особлива увага приділяється музичному супроводу: музичні композиції в мультфільмах функціонують як важливий аспект сюжету, що додають емоційного забарвлення та розкривають важливі сюжетні повороти.

Під час аналізу перекладу мультфільму «Крижане серце» з англійської мови на японську було запропоновано класифікацію на основні стратегій перекладу, що базуються на двох ключових підходах: скороченні з переформулюван-

ням реплік і розширенні змісту через додавання описових компонентів з орієнтацією на культурні особливості країни реципієнта. Така класифікація покращує розуміння механізмів адаптації західних мультфільмів для японської аудиторії та може бути використана в подальших дослідженнях, що ґрунтуються на особливостях перекладу медійного продукту студії Disney. Встановлено, що у зв'язку з особливостями фонетичної будови японської мови, японські перекладачі часто вдавалися до спрощення формулювань, спираючись лише на основний зміст висловлювань. Важливою особливістю стало нівелювання соціального тиску та, натомість, фокусування на емоційному стані головних героїв.

У перекладі пісень було виявлено збереження однакових рядків приспіву, тоді як в оригіналі відбувалася зміна рядків; використання запозичень для збереження ритмічного малюнку мелодії; явище подвійної номінації пісні (перекладеної та транскрибованої за допомогою *катакани*), що пов'язано з популярністю композиції.

Характерною рисою японського перекладу є авторське використання ономатопеїчних лексем, що додають оповіді експресивності. Також виявлено широке застосування додаткових описових прикметників та уточнювальних частин речення, що покращують розуміння японської аудиторії. Завдяки варіативності перекладу ключового поняття «справжнього кохання» залежно від моменту у стрічці, було додатково візуалізовано еволюцію головної героїні. Адаптація культурних особливостей та жартів оригіналу відбувалася завдяки заміні їх на більш природні для японської культури відповідники та спрощення каламбурів до фонетичної гри слів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Frozen. *MEGOGO*. 2013. URL: https://megogo.net/ua/view/1001501-krizhane-serce.html (дата звернення: 27.04.2026).
2. アナと雪の女王を配信で見る. *Disney+ (ディズニープラス)*. URL: https://www.disneyplus.com/ja-jp/browse/entity-04c97b72-504b-47f2-9c6f-fe13d9aea82f (date of access: 27.04.2026).
3. Gambier Y. Translation Studies, Audiovisual Translation and Reception // *Reception Studies and Audiovisual Translation*. 2018. P. 43–66.
4. Adachi R. *A Study of Japanese Animation as Translation: A Descriptive Analysis of Hayao Miyazaki and Other Anime Dubbed into English*. Boca Raton: Dissertation.com, 2012. 294 p.
5. Jean-Marc. Animation Dubbing: a Full Guide. *Subtitle Generator & AI Dubbing – Checksub*. URL: https://www.checksub.com/blog/animation-dubbing-guide (date of access: 23.02.2026).
6. Chaume F. An overview of audiovisual translation: Four methodological turns in a mature discipline. *Journal of Audiovisual Translation*. 2018. Vol. 1, №. 1. P. 40–63. https://doi.org/10.47476/jat.v1i1.43
7. Романюк О. Локалізація візуальних елементів у анімаційних фільмах (на прикладі фільмів студії Pixar). *Вісник науки та освіти*. 2025. № 4(34). https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4(34)-693-715
8. Arman G. *An analysis of domestication and foreignization techniques in the dubbing of two animated movies: Coco and Encanto: Master's Thesis*. Ankara: Ankara University, 2023. 117 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/396589873_AN_ANALYSIS_OF_DOMESTICATION_AND_FOREIGNIZATION_TECHNIQUES_IN_THE_DUBBING_OF_TWO_ANIMATED_MOVIES_COCO_AND_ENCANTO (date of access: 26.02.2026).
9. Cintas J., Anderman G. Introduction // *Audiovisual Translation*. London, 2009. P. 1–17. https://doi.org/10.1057/9780230234581_1
10. Мітіна О., Ростомова Л., Драпалюк К. Дублювання як вид аудіовізуального перекладу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33(72), № 6, Ч. 1. Р. 235–242. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.6.1/40
11. Підмогильна Н., Трофімова М. Субтитрування кінофільмів як лінгвістична проблема. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2019. № 3. С. 107–117. https://doi.org/10.15421/251914
12. Inagaki H., Matsumura A., Uda N. Subtitle design for personalized video clips. *Joho Chishiki Gakkaishi*. 2016. Vol. 26, № 2. P. 239–244. https://doi.org/10.2964/jsik_2016_026
13. Digital subtitling Guidelines. *Stagetext*. URL: https://www.stagetext.org/app/uploads/2021/09/Digital_subtitling_Guidelines.pdf (date of access: 28.04.2026)
14. Legends of Localization: Movies in Japanese #01: The Wizard. Legends of Localization. URL: https://legendsoflocalization.com/articles/movies-the-wizard/ (date of access: 02.03.2026).
15. De los Reyes Lozano J. Bringing all the Senses into Play: the Dubbing of Animated Films for Children. *Palimpsestes*. 2017. № 30. P. 99–115. https://doi.org/10.4000/palimpsestes.2447
16. Содель О. Оказіоналізми в мультфільмах студії «Pixar»: лінгвістичні особливості та способи перекладу. *Міжнародний філологічний часопис*. 2023. Т. 14, № 4, с. 34–45. https://doi.org/10.31548/philolog14(4).2023.04

17. Єлісєєва С. Культурологічний аспект перекладу аудіовізуального контенту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 43, Т. 4. С. 56–59. https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.43.4.13

18. Kokkola S. The Role of Sound in Film Translation: Subtitling Embodied Aural Experience in Aki Kaurismäki's Lights in the Dusk. *TTR*. 2014. Vol. 27, № 2. P. 17–47. https://doi.org/10.7202/1037744ar

19. Pedersen, J. Subtitling Norms for Television: An Exploration Focussing on Extralinguistic Cultural References. Amsterdam : John Benjamins, 2011. 238 p.

20. Chaume, F. Audiovisual Translation: Dubbing. Manchester : St. Jerome, 2012. 230 p.

21. What do Hans and Anna mean when they Jinx each other in «Love Is an Open Door»? *Movies & TV Stack Exchange*. URL: https://movies.stackexchange.com/questions/26429/what-do-hans-and-anna-mean-when-they-jinx-each-other-in-love-is-an-open-door (date of access: 06.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’367,335’581.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.29

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ: СТАТУС, МЕЖІ, ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

ASYNDETIC CONSTRUCTIONS IN CHINESE: STATUS, BOUNDARIES, INTERPRETATION

Руда Н.В.,
orcid.org/0000-0003-1776-3816
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східних мов
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті розглядається проблема безсполучникових конструкцій у сучасній китайській мові. Незважаючи на те, що паратаксис визнається фундаментальною характеристикою китайської мови, статус, межі та принципи опису безсполучникових конструкцій залишаються предметом наукової дискусії.

Метою статті є виявлення ключових проблем опису безсполучникових конструкцій у китайській мові та систематизація основних підходів до їх вивчення. У роботі показано, що паратаксис є не периферійним відхиленням, а центральним способом організації висловлювання в китайській мові. Відсутність формальних маркерів зв’язку породжує три взаємопов’язані проблеми, пов’язані з інтерпретацією семантичних відношень у безсполучникових конструкціях; встановленням меж між безсполучниковим складним реченням і послідовністю простих речень; відсутність консенсусу щодо базових понять ускладнює класифікацію та термінологічну визначеність.

У китайській лінгвістичній традиції безсполучникові конструкції розглядаються як норма, а не відхилення, однак визнаються труднощі їх класифікації через відсутність формальних індикаторів зв’язку. У західній синології китайський синтаксис трактується як дискурсивно орієнтована система, де зв’язок між одиницями визначається принципами організації інформації в мовленні. Типологічні дослідження розглядають китайську мову як крайній випадок превалювання безсполучникових структур. Когнітивний підхід показує, що часові та причинно-наслідкові відношення часто виражаються без сполучників та інтерпретуються на основі концептуальних схем. Корпусні дослідження демонструють високу частотність безсполучникових послідовностей та їх залежність від жанру й регістру мовлення.

У висновках наголошується, що опис безсполучникових конструкцій вимагає врахування взаємодії формальних, семантичних і дискурсивних чинників. Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробкою формальних критеріїв розмежування синтаксичних і дискурсивних безсполучникових послідовностей, поглибленим корпусним аналізом, а також зіставними дослідженнями в типологічній перспективі.

Ключові слова: безсполучникові конструкції, паратаксис, китайська мова, дискурс, синтаксис, функціональна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, корпусна лінгвістика.

The article addresses the problem of asyndetic constructions in modern Chinese. Although parataxis is recognized as a fundamental characteristic of the Chinese language, the status, boundaries, and principles of description of asyndetic constructions remain a subject of scholarly debate.

The aim of the article is to identify the key problems in describing asyndetic constructions in Chinese and to systematize the main approaches to their study. The article demonstrates that parataxis is not a peripheral deviation but a central way of organizing utterances in Chinese. The absence of formal markers of syntactic connection gives rise to three interrelated problems related to the interpretation of semantic relations in asyndetic constructions; establishing the boundaries between asyndetic complex sentences and sequences of simple sentences; and the lack of consensus on basic concepts, which complicates classification and terminological clarity.

In the Chinese linguistic tradition, asyndetic constructions are regarded as the norm rather than an exception, although difficulties in their classification due to the absence of formal indicators of connection are acknowledged. In Western sinology, Chinese syntax is interpreted as a discourse-oriented system, where the connection between units is determined by the principles of information organization in speech. Typological studies view Chinese as an extreme case of the predominance of asyndetic structures. The cognitive approach shows that temporal and causal relations are often expressed without conjunctions and are interpreted on the basis of conceptual schemas. Corpus studies demonstrate the high frequency of asyndetic sequences and their dependence on genre and speech register.

The conclusion emphasizes that the description of asyndetic constructions requires an integrated approach that accounts for the interaction of formal, semantic, and discursive factors. Further research perspectives include the development of formal criteria for distinguishing syntactic and discourse asyndetic sequences, in-depth corpus analysis, as well as comparative studies from a typological perspective.

Key words: asyndetic constructions, parataxis, Chinese language, discourse, syntax, functional linguistics, cognitive linguistics, corpus linguistics.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці китайської мови безсполучникові конструкції розглядаються як один із базових способів організації висловлювання. Однак їх статус, межі та принципи опису залишаються предметом дискусії. У китайській лінгвістичній традиції (напри-

клад, у відомих роботах Сін Фуї (邢复议), Ху Юйшу (胡裕树), Люй Шусяна (吕叔湘)) [1], [2], [3] під безсполучниковими конструкціями розуміються послідовності предикативних одиниць, між якими відсутні формально виражені засоби зв'язку, а семантичні відносини визначаються порядком слів і контекстом. Семантичні відносини всередині таких конструкцій інтерпретуються на основі лінійного порядку слів, контексту та прагматичних факторів [4].

Звернення до цієї проблеми зумовлено трьома чинниками. По-перше, частотністю явища: безсполучникові конструкції більшою чи меншою мірою функціонують у всіх стилях та жанрах китайської мови, від розмовної мови до поезії та публіцистики. Без їхнього адекватного опису неможливо побудувати повноцінну граматику сучасної китайської мови. По-друге, теоретичною значимістю: китайська мова є унікальним матеріалом для вивчення питання про співвідношення форми і сенсу в мові. По-третє, методологічною різноманітністю: за останні десятиліття накопичено значний матеріал про безсполучникові конструкції, отриманий у рамках структурного, функціонального, когнітивного, типологічного та корпусного підходів, проте ці дані потребують систематизації.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема безсполучникових конструкцій у китайській мові висвітлена в працях як китайських, так і західних лінгвістів. У китайській традиції основоположними є роботи Ван Лі (王力), Люй Шусяня (吕叔湘), Чжу Десі (朱德熙), Сін Фуї (邢复议) та Ху Чжуанліня (胡壮麟), які розглядають безсполучниковість як норму китайського синтаксису. У західній синології вагомий внесок зробили Y. R. Chao, Ch. N. Li, S. A. Thompson, а також дослідження в межах типологічного (T. Givón, B. Comrie), когнітивного (J. H-Y Tai) та корпусного (Chu-Ren Huang) підходів.

Мета статті – виявити ключові проблеми опису безсполучникових конструкцій у китайській мові та подати огляд основних підходів до їх вивчення, від класичних робіт китайських лінгвістів до досліджень західних синологів.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти природу безсполучниковості, необхідно звернутися до загального поняття паратаксису. У китайській лінгвістичній традиції паратаксис визнається фундаментальною характеристикою мови. Під ним розуміється здатність синтаксичних одиниць з'єднуватися без формально виражених засобів зв'язку, спираючись переважно на семантику, логіку, контекст та порядок слів.

Терміни «паратаксис» і «гіпотаксис» стосовно китайської мови вперше використовував лінгвіст Ван Лі (王力) [5]. Він підкреслив, що для китайської мови характерне опущення сполучників там, де в інших мовах вони обов'язкові: поєднання морфем у слова, слів у словосполучення, предикативних одиниць у складні речення та речень у тексти ґрунтується на неявній семантиці та логіці, а не на явній граматичній формі. Ван Лі пов'язував переважання безсполучниковості з історичним розвитком китайської мови та обмеженою граматикалізацією службових елементів.

У сучасній китайській мові поняття паратаксису та гіпотаксису значно розширилися, охоплюючи не тільки зв'язування, а й будову та організацію одиниць на синтаксичному, морфологічному та текстовому рівнях [6].

Конкретним проявом паратаксису на синтаксичному рівні є безсполучниковості. Як зазначається в дослідженнях, згаданих вище, складні речення в сучасній китайській мові є класом одиниць, межі якого залишаються досить розмитими. Синтаксичні поняття, вироблені у межах традиційного мовознавства (зокрема, протиставлення сурядності і підрядності), виявляються слабко застосовні. Описувати матеріал китайської мови, спираючись на це протиставлення, важко як за формальними критеріями, так і через ряд інших факторів, наприклад, рівності чи нерівності компонентів складного речення, їх однорідності чи неоднорідності.

Ця проблема багато в чому пов'язана з діахронічним розвитком китайської мови. Сучасна китайська мова походить від байхуа, який відображав норми розмовної мови пізньоімперського періоду. Характерною особливістю байхуа (і це загалом справедливо для нині діючої мовної системи) було використання безсполучниковості та простого складання предикатів як первинної форми вираження різних відносин між описами окремих подій у рамках однієї ситуації. З цієї причини здатність до експліцитного виразу синтаксичного зв'язку, що поєднує прості речення у складі складного, розвинулася у китайській мові діахронічно досить пізно.

Класичним прикладом безсполучниковості є поетичні рядки Ван Вея (王维):

吹箫凌极浦，日暮送夫君。

湖上一回首，青山卷白云。

Ми бачимо речення, в яких предикативні одиниці просто слідують одна за одною без сполучників та сполучних слів: *Граю на флейті над далекою водою, на заході сонця проводжаю чоловіка. Озирнулася з озера, сині гори згортають*

білі хмари. Паралельні структури в таких прикладах сприяють семантичному групуванню і вважаються паратаксичним засобом.

Візьмемо для порівняння фрагмент з сучасної поезії автора Сюй Лічжи (许立志):

我咽下一枚铁做的月亮	Я ковтаю місяць, зроблений із заліза
他们管它叫做螺丝	Вони називають його гайкою
我咽下这工业的废水，失业的订单	Я ковтаю цих промислових стоків, звільнене замовлення
那些低于机台的青春早早夭亡	Молодість, що опустилася нижче заводського верстата, рано померлу
我咽下奔波，咽下流离失所	Я ковтаю поневіряння, ковтаю безпритульність
咽下人行天桥，咽下长满水锈的生活	Ковтаю надземний перехід, ковтаю життя, вкрите іржею

Ми бачимо відсутність формальних показників речень і можемо тільки припустити, що кожен рядок є реченням. Але, здається, що автор навмисне не став розмежовувати думки розділовими знаками. Тому виникає питання, чи можемо ми повною мірою назвати це безспілковими реченнями, або ж ми бачимо типовий прояв паратаксису, який не є безсполучниковістю за умовчанням.

Наведемо приклад із прози:

才到高亮桥西边，他坐在河岸上，落了几点热泪！(老舍。骆驼祥子). Дійшов до західної сторони мосту Гаолян, сів на березі річки, покотилося кілька гарячих сліз. Бачимо трикомпонентне безсполучникове речення. Виходячи з контексту, можемо припустити, що між предикативними одиницями наявні відносини послідовності, однак формальні засоби зв'язку відсутні.

Таким чином, ми вважаємо, що за загальним визнанням паратаксичної природи китайської мови ховається ціла низка невирішених проблем. Основна складність полягає у відсутності формальних маркерів синтаксичного зв'язку. На відміну від сполучникових конструкцій, де відносини між частинами експліцитно виражені, у безсполучникових конструкціях ці відносини доводиться реконструювати на основі розташування предикативних одиниць, контексту та прагматичних факторів. Це породжує, на нашу думку, три взаємопов'язані проблеми:

1. Інтерпретація семантичних відносин. Одна й та сама безсполучникова послідовність (наприклад, 你去，我不去) може бути зрозуміла як умовна, поступова, причинно-наслідкова чи протиставна залежно від ситуації спілкування. （如果你去，我就不去 / 虽然你去, 但我不去 / 因为你去，所以我不去 / 你去，而我不去） Виникає питання, чи можна приписувати таким конструкціям певний тип семантичних відносин чи їх інтерпретально завжди залишається контекстуально обумовленою та принципово множинною.

Розмежування синтаксису та дискурсу. За відсутності формальних показників межа між складним безсполучниковими реченнями і послідовністю самостійних простих речень стає розмитою. Проблема виникає у невизначеності: чи належить така конструкція до сфер синтаксису чи її слід аналізувати лише на рівні дискурсу. Як відрізнити послідовне, пов'язане інтонаційно розташування простих речень від безсполучникового зв'язку всередині складного речення? Особливо це питання актуальне для розмовного стилю китайської мови, для якого у синтаксичному плані характерні прості, часто неповні речення, парцельовані конструкції, еліптичні структури.

3. Класифікація та термінологічна визначеність. Різні наукові традиції по-різному відповідають на ці питання. Формально-граматичний (класичний) підхід включає безсполучникові конструкції в систему складного речення та класифікує їх за типами семантичних відносин. Функціонально-дискурсивний підхід розглядає їх як послідовності предикативних одиниць, об'єднаних на рівні тексту, де ключову роль відіграють прагматичні та когнітивні фактори. Відсутність згоди щодо базових понять ускладнює як теоретичне осмислення явища, так і його практичний опис.

У китайській традиції, яка виходить із визнання паратаксису як норми, у роботах Люй Шусяна (吕叔湘) підкреслюється, що смислові відносини між частинами висловлювання можуть виражатися без формальних показників, а відсутність сполучників є не відхиленням, а саме нормою. Як відомо, в рамках структурного підходу, представленого в граматиці Чжу Десі (朱德熙) [7] безсполучникові конструкції включаються до системи складного речення. Водночас відсутність формальних маркерів зв'язку, на який сам Чжу Десі звертав увагу у своїй аналітиці граматичної форми, створює відомі труднощі для їхньої чіткої класифікації.

Подальший розвиток китайської синтаксичної теорії призвів до появи більш деталізованих описів. Сін Фуї (邢福义) [1] пропонує системну типологію складних речень, включаючи безсполучникові, на основі семантичних відносин між частинами. Шень Цзясюань (沈家煊) [8] розвиває функціонально-когнітивний підхід, підкреслюючи, що синтаксичні структури китайської мови

тісно пов'язані з процесами концептуалізації та категоризації, а тому безсполучникові конструкції відображають особливості когнітивної організації висловлювання. У роботах Хуан Божуна (黄伯荣) у співавторстві з Ляо Сюйдуном (廖序东) [9] безсполучникові структури розглядаються в рамках описових граматик, де вони систематизуються як один з типів складних речень, проте при цьому визнається їх семантична неоднозначність.

Значне місце у китайських дослідженнях займає проблема розмежування речення та тексту. Ху Чжуанлінь (胡壮麟) [10], розвиваючи ідеї функціональної лінгвістики, показує, що багато безсполучникових структур слід аналізувати лише на рівні дискурсу, а не на рівні речення. Аналогічну точку зору підтримують дослідники, орієнтовані на аналіз дискурсивних відносин (话语关系), де безсполучниковість сприймається як засіб економної передачі при високої ролі контексту.

У західній синології безсполучникові конструкції також інтерпретуються переважно у рамках функціонально-дискурсивних моделей. У роботах Y. R. Chao [11] підкреслюється, що в розмовній китайській мові послідовності предикативні одиниці часто з'єднуються без сполучників, а їхня інтерпретація спирається на інтонацію та ситуацію спілкування. Істотний внесок зробили Charles N. Li та Sandra A. Thompson [12], які розглядають китайський синтаксис як дискурсивно орієнтовану систему: зв'язок між одиницями визначається не так граматичними правилами, скільки принципами організації інформації в мові.

William A. Foley та Robert D. Van Valin Jr. [13] в рамках теорії рольової та референціальної граматики підкреслюють, що зв'язки між предикативними одиницями можуть кодуватися не тільки синтаксично, а й семантично та прагматично, що особливо характерно для китайської мови.

Особливе місце займають когнітивні та корпусні дослідження. James H-Y Tai [14] аналізує тимчасові та причинно-наслідкові відносини в китайській мові, показуючи, що вони часто виражаються без сполучників та інтерпретуються на основі концептуальних схем. Chu-Ren Huang [15] та інші використовують корпусні дані для вивчення синтаксичних структур, демонструючи високу частотність безсполучникових послідовностей та їх залежність від жанру та стилю мови.

Таким чином, різноманітність підходів, від структурного до когнітивного та корпусного, свідчить про багатовимірність безсполучникових конструкцій у китайській мові. Їх опис вимагає врахування взаємодії формальних, семантичних та дискурсивних факторів, а також визнання того, що синтаксичний зв'язок у китайській мові часто реалізується поза традиційними граматичними засобами.

Проведений огляд дозволяє зробити такі **висновки**. По-перше, безсполучниковість в китайській мові є не периферійним відхиленням, а центральним, системно значущим способом організації висловлювання, укоріненим у паратаксичній природі мови. По-друге, відсутність формальних маркерів зв'язку породжує принципову багатозначність, яка знімається (чи не знімається повністю) контекстом, прагматикою та фоновими знаннями учасників комунікації. По-третє, розмитість кордону між реченнями та дискурсом вимагає відмови від жорстких синтаксичних критеріїв та вироблення інтегративних моделей, що враховують різнорівневі фактори. Незважаючи на домінуючий в українському китаєзнавстві формально-структурний підхід до класифікації безсполучникових речень, автор статті вважає більш доцільним та логічним спиратися на теорію паратаксизму китайською мови та надавати перевагу семантичними та дискурсивним ознакам синтаксичних конструкцій, залишаючи лексичним засобам зв’язку другорядну роль.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в розробці формальних критеріїв розмежування синтаксичних та дискурсивних безсполучникових структур, в поглибленні корпусного аналізу частотності та функціонування таких конструкцій у різних жанрах та стилях, а також в порівняльних дослідженнями безсполучниковості у китайській та інших мовах світу в рамках типологічної перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 邢复义. 汉语复句研究. 北京:商务印书馆. 2021. 674 页.
2. 胡裕树. 现代汉语（重订本）. 上海:上海教育出版社. 2011. 651页.
3. 吕叔湘. 语法学习, 语文常谈. 上海:复旦大学出版社. 2006. 207页.
4. Li Jingmin. *Xinghe* vs. *yihe* in English-Chinese translation – analysis from the perspective of syntactic construction. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. 2011. №9. P.189-203. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676X.2010.514347
5. 王力. 汉语语法纲要（王力全集:9）. 北京:中华书局, 2015. 492 页.

6. 张全. 全球化语境下的跨文化翻译研究. 第一编辑部. 2010. URL: https://mooc1.chaoxing.com/mooc-ans/ztnodedetailcontroller/visitnodedetail? courseId=83415252&knowledgeId=83415279&_from_=&rtag=&nohead=1 (дата звернення: 18.04.2026).

7. 朱德熙. 语法讲义. 北京:商务印书馆. 1982. 240页.

8. 沈家煊（主编）. 现代汉语语法的功能、语用、认知研究. 北京：商务印书馆. 2005. 476页.

9. 黄伯荣, 廖序东. 现代汉语（增订六版）下册. 北京：高等教育出版社. 2017. 254页.

10. 胡壮麟. 语篇的衔接与连贯 [M]. 上海：上海外语教育出版社. 1994. 235页.

11. Chao Yuen Ren. A Grammar of Spoken Chinese [M]. University of California Press Berkeley and Los Angeles, 1968. 847 p.

12. Li Charles N., Thompson Sandra A. Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar [M]. University of California Press Berkeley and Los Angeles 1981.691 p.

13. Foley, William A., Robert D. Van Valin Jr. Functional Syntax and Universal Grammar. *Cambridge Studies in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 428 p.

14. Tai James H-Y. Conceptual Structures and Chinese Syntax. 2005. URL: https://lngtai.ccu.edu.tw/var/file/65/1065/img/132/Tai_2005a_Conceptual.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

15. Hou Renkui, Huang Churen, Liu Hongchao. A Study on Chinese Register Characteristics Based on Regression Analysis and Text Clustering. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory,* 2019. Vol. 15, no. 1, pp.1-37 DOI: https://doi.org/10.1515/cllt-2016-0062

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 6
КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.124'373.2 (477.83)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.30

ЛАТИНСЬКІ НАПИСИ ЛЬВОВА ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

LATIN INSCRIPTIONS OF LVIV AS A PHENOMENON OF EUROPEAN CULTURAL MEMORY

Дашко Н.С.,
orcid.org/0000-0002-5415-4983
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну
Університету митної справи та фінансів

Жарко С.Ю.,
orcid.org/0000-0002-5301-6036
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну
Університету митної справи та фінансів

У статті подано дослідження латинських написів Львова як унікального епіграфічного феномену, що формує інтелектуальний, візуальний та ціннісний ландшафт міста. Актуальність роботи зумовлена зростанням інтересу до урбаністичної семіотики та необхідністю осмислення міста як складного тексту, у якому латина виступає ключовим маркером входження України до загальноєвропейського цивілізаційного простору. Об'єктом аналізу є корпус латиномовних написів на фасадах сакральних споруд, навчальних закладів і приватних кам'яниць, які було зібрано й систематизовано в колективному дослідженні «Anno Domini. Року Божого. Латинські написи Львова» [5].

У роботі використано семіотичний підхід, історико-культурний метод та епіграфічний аналіз, що дозволило класифікувати написи за їхніми функціонально-тематичними ознаками. Детально проаналізовано сакральну епіграфіку (доксологічні формули, біблійні цитати та апотропеїчні тексти), яка в середньовічному та ранньомодерному Львові виконувала роль «матеріалізованої молитви», створюючи захисний духовний каркас міського простору. Увагу приділено, зокрема, морально-філософським сентенціям на житлових будинках площі Ринок. Виявлено, що вони транслювали гуманістичні ідеали античності, перетворюючи архітектуру на засіб публічної моральної дидактики.

У статті доведено, що академічна епіграфіка навчальних закладів (від Колегіуму єзуїтів до Львівської політехніки) не лише декларувала освітні маніфести, а й легітимізувала статус Львова як потужного інтелектуального центру. Дослідження підтверджує, що латина функціонувала як живий елемент побутової культури, про що свідчать ідентифікаційні та іронічні інскрипції. У висновках підкреслено, що сучасна ревіталізація латинських гасел у Львові є інструментом актуалізації історичної пам'яті й свідченням неперервності культурної традиції, що поєднує історичний Leopolis із сучасним контекстом українського державотворення.

Ключові слова: латинська мова, епіграфіка, Львів, урбаністичний текст, культурна пам'ять, семіотика міста, сакральна комунікація, афоризми, європейська ідентичність, Leopolis.

The article presents a profound study of Latin inscriptions in Lviv as a unique epigraphic phenomenon that shapes the intellectual, visual, and value-based landscape of the city. The relevance of the study is driven by the increasing interest in urban semiotics and the necessity to interpret the city as a complex text, where Latin serves as a key marker of Ukraine's belonging to the common European civilizational space. The object of analysis is the corpus of Latin inscriptions recorded on the facades of sacred buildings, educational institutions, and private townhouses, specifically based on the systematized materials of the collective research *"Anno Domini. In the Year of Our Lord. Latin Inscriptions of Lviv".*

The work integrates a semiotic approach, a historical-cultural method, and epigraphic analysis, which allowed for the classification of inscriptions according to their functional and thematic characteristics. Sacred epigraphy (doxological formulas, biblical quotations, and apotropaic texts) is analyzed in detail, revealing its role in medieval and early modern Lviv as "materialized prayer", creating a protective spiritual framework for the urban environment. Special attention is paid to moral and philosophical maxims on residential buildings in Rynok Square. It is found that they transmitted the humanistic ideals of antiquity, transforming architecture into a means of public moral didactics and intellectual dialogue.

The article demonstrates that the academic epigraphy of educational institutions (from the Jesuit Collegium to Lviv Polytechnic) not only declared educational manifestos but also legitimized Lviv's status as a major intellectual center. The study confirms that Latin functioned as a living element of everyday culture, which is evidenced by identification and even

ironic inscriptions on private buildings. The conclusions emphasize that the modern revitalization of Latin slogans in Lviv is a tool for actualizing historical memory and evidence of the continuity of the cultural tradition that connects the historical Leopolis with the modern context of Ukrainian state-building and European integration.

Key words: Latin language, epigraphy, Lviv, urban text, cultural memory, urban semiotics, sacred communication, aphorisms, European identity, Leopolis, linguistic landscape.

Постановка проблеми. Латинська мова впродовж століть була універсальним засобом наукової, освітньої, правової та богословської комунікації в Європі. Хоч українські землі не входили до складу Римської імперії, латина відіграла важливу роль у культурному й інтелектуальному розвитку України. Її поширення було зумовлене контактами із Західною Європою, діяльністю освітніх і церковних інституцій, а також прагненням української еліти інтегруватися в європейський культурний простір.

Проникнення латинської культурної спадщини в українську засвідчене написами, що й нині зафіксовані в українських містах. Вони демонструють європейські культурні традиції, історичні контакти й освітній розвиток. Найчастіше латинізми містяться на фасадах навчальних закладів, пам'ятниках, гербах міст і родів, на культових спорудах та сучасних артоб'єктах. Переважна кількість латинських написів збереглася в містах із давньою освітньою та багатокультурною історією, зокрема, у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському, Острозі, Чернівцях. Це найдавніші просвітницькі українські осередки. Наприклад, Острог тісно пов'язаний із традиціями освіти й гуманізму, тому в символіці Острозької академії використано вислів *«Sapientia et veritas» – «Мудрість та істина».* У медичних університетах Києва поширені латинські професійні гасла на зразок*: «Primum non nocere» – «Насамперед – не нашкодь».* У навчальних і духовних установах Чернівців зафіксований біблійний вислів *«Initium sapientiae timor Domini» – «Початок мудрості – страх Божий».* Ці та інші латинські написи часто мають науково-філософський характер, підкреслюють спадкоємність європейської університетської традиції.

Беззаперечним лідером за кількістю латинських написів в Україні є Львів – центр латинських традицій, де вислови латинею збереглися на фасадах храмів, житлових будинків, адміністративних споруд і є важливими джерелами історичної пам'яті. Комплексне зібрання та переклад латиномовної епіграфіки Львова здійснено у виданні «Anno Domini. Року Божого. Латинські написи Львова», опублікованому у видавництві «Піраміда» у 2016 році [5]. Воно стало підґрунтям для подальшого осмислення латини як складника урбаністичного тексту міста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні латинські запозичення вивчаються в різних аспектах: функціональному, історичному, соціокультурному, лінгвістичному тощо. Зокрема, у статті О. Семенюка й Г. Патлатої латинізми розглядаються як чинник інтелектуалізації мови (особливо в науці, публіцистиці, освіті), що є важливим елементом розвитку сучасної української літературної мови й інструментом модернізації української мовної системи. На думку дослідників, латинська лексика виконує функцію інтернаціоналізмів**,** що забезпечують зв'язок із європейським культурним простором і підвищують науковість мовлення [4].

Т. Жовновач й А. Глущенко, проаналізувавши наукові джерела, матеріали Національного корпусу української мови, а також контент медіа й соціальних мереж, дійшли висновку, що сучасні латинські запозичення часто потрапляють в українську мову не безпосередньо, а через англійську мову. Зберігаючи латинську морфемну структуру, вони адаптуються фонетично та граматично й активно функціонують у науці, медицині, юриспруденції. Латинізми відіграють суттєву роль у забезпеченні міжнародної комунікації, відображають трансформації, характерні для сучасного суспільного розвитку [2].

Дослідження латинської лексики на матеріалі пам'яток XVI–XVIII ст. засвідчили її проникнення в українську мову через посередництво польської. І, на переконання науковців, «механізми, за якими відбувалися процеси запозичення українською мовою латинської лексики, були складними й заплутаними» [3].

У статті Дель Ґаудіо С. латинізми вивчалися в історичному аспекті. Автор праці пояснює, що вони мають давню традицію в слов'янських мовах, у які проникають завдяки християнству, книжній культурі, перекладній літературі й закріплюються в церковній та освітній сфері, ставши таким чином історично глибоким пластом української лексики [1].

На думку Л. Удовики й О. Ганжі, латинська мова як підґрунтя формування європейської правової традиції й нині зберігає свій вплив на розвиток як національних, так і наднаціональних правових систем. Одним із проявів цього є використання латинських висловів у судових рішеннях. У сучасних умовах, попри активний розвиток

національних мов та домінування англійської в міжнародному спілкуванні, латина виконує роль своєрідного універсального інструменту юридичної комунікації. Завдяки їй юристи з різних країн мають змогу легше знаходити спільне розуміння правових категорій і принципів. При цьому латинізми виконують не лише мовну, а й культурно-цивілізаційну функцію, оскільки є частиною європейської правової традиції (римського права) [7].

Питання латиномовної спадщини України порушувалося в працях із класичної філології та історії культури. Вагомий внесок у дослідження латинської традиції зійснив Андрій Содомора [6]. Разом із Мироном Домбровським та Андрієм Кісем вони уперше систематизувала латинські написи Львова та подала їх переклад із ґрунтовними коментарями в праці, яка стала цінним дослідження міського простору крізь призму латиномовної епіграфіки [5].

Постановка завдання. Незважаючи на те, що латинізми перебували в колі наукових зацікавлень дослідників, обрана для розгляду тема є актуальною, оскільки латинізми є невід'ємною частиною мовного ландшафту Львова. Вони формують своєрідний «міський текст», у якому поєднуються історія, культура та багатомовна традиція міста, що потребує подальшого вивчення.

Латинські елементи міського тексту стають своєрідними «знаками пам'яті», що відкривають доступ до глибшого розуміння історії Львова. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до урбаністичної семіотики та необхідністю осмислення міста як тексту. Латинські написи в цьому контексті виступають носіями смислів, що дозволяють реконструювати світогляд минулих епох.

Тож, м**етою статті** є аналіз латинських написів Львова як феномену культурної пам'яті та чинника формування європейської ідентичності міста. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: визначити основні типи написів, проаналізувати їх зміст та роль у формуванні культурної ідентичності, окреслити функції в міському просторі. У роботі використано історико-культурний метод, епіграфічний аналіз, філологічну інтерпретацію текстів та семіотичний підхід до аналізу міського простору.

Виклад основного матеріалу. Львів – місто з багатовіковою європейською історією, що віддзеркалюється не лише в архітектурі чи культурних традиціях, а й у латинських написах, що прикрашають фасади кам'яниць, храмів, громадських будівель і навіть пам'ятників. Видання «Anno Domini. Року Божого. Латинські написи Львова» документує цю унікальну епіграфічну спадщину й демонструє присутність латини в житті міста від Ренесансу до сучасності.

Латина у Львові з'явилася ще в епоху середньовіччя як мова літургії, науки та адміністрації. Вона була мовою культури й освіти в католицькому середовищі, що домінувало в місті протягом значної частини його історії. Через це чимало написів на будинках, храмах та громадських спорудах були виконані саме латиною. Крім того, у давніх документах латина використовувалася як стандартна мова ділового та юридичного спілкування, що не дивно для міста, яке в ті часи називали Leopolis – «Левове місто» (латинізована назва Львова, що побутує й у сучасних джерелах англійською мовою). Така форма назви засвідчує інтеграцію Львова до європейського інтелектуального простору, у якому латина функціонувала як lingua franca.

Крізь призму використання латинізмів Львів можна розглядати як «місто-текст», як складну знакову систему, де архітектура, символи та написи формують єдине культурне середовище. Латинські тексти виступають у цьому контексті особливим видом комунікації, що поєднує різні історичні епохи.

Значний корпус латинських написів, зібраних у книзі «Anno Domini. Латинські написи Львова», зосереджений у сакральному просторі. Вони становлять одну з найдавніших і найзмістовніших груп епіграфічної спадщини Львова, зафіксованих на фасадах храмів, каплиць, монастирів, навіть житлових будівель. Латина в цьому контексті ніби виступає засобом сакральної комунікації, що поєднує людину з божественним.

Можна виділити декілька основних типів сакральних написів, а саме:

– доксологічні вирази, спрямовані на возвеличення Бога, наприклад: «Soli Deo honor et Gloria» – *«Єдиному Богові честь і слава»* (Домініканський собор) [5, с. 245]; «Omnia ad maiorem del Glorian» – «Все – для більшої слави Бога» [5, с. 291] (Костел єзуїтів);

– молитовні формули, які часто розміщені біля ікон та скульптур і містять звернення до Бога, Христа або святих: «Ora pro nobis» – *«Молися за нас»,* «Santa Maria, ora pro nobis» – *«Свята Маріє, молися за нас»* [5]*;*

– біблійні цитати, що відображають ключові положення християнського віровчення, наприклад: «Ego sum via, veritas et vita» – *«Я є дорога, правда і життя»*; «In manus tuas, Domine, commendo piritum meum» – *«У руки Твої, Господи,*

віддаю дух мій». Вважалося, що апотропеїчні (захисні) тексти оберігають будівлю та її мешканців: «Sub tuum praesidium confugimus» – *«Під Твою опіку прибігаємо»* [5];

– надгробні написи та меморіальні плити, які увіковічнюють формули пам'яті, дати життя та смерті, прохання про молитву. Латинська мова таким чином постає універсальним кодом пам'яті, зрозумілим освіченим верствам суспільства: «Requiescat in pace» – *«Нехай спочиває з миром»* [5].

Як видно з наведених прикладів, сакральні написи характеризуються лаконічністю, використанням біблійної лексики, високим стилем. Латина як «сакральна мова» надає текстам урочистості та авторитетності. Загалом сакральні написи виконували декілька функцій, основною з яких була релігійна – вираження віри та участь у богослужбовій традиції. Функцію духовного захисту виконували апотропеїчні написи, які були ніби посередниками між людиною й Богом і задовольняли комунікативні потреби. Світоглядна функція реалізувалася у формуванні релігійної картини світу. Інтеграція тексту в архітектуру храмів – вияв естетичної функції.

Сакральні латинські написи у Львові можна розглядати як форму «матеріалізованої молитви». Вони не лише передають зміст, а й створюють духовний простір міста і є елементом колективної пам'яті, свідченням універсальності християнської традиції та її домінування в історії Львова.

Друга численна група – це написи морально-філософського змісту, до яких належить чимало епіграфів на кам'яницях площі Ринок, що закликають до роздумів про багатство та людські чесноти. Наприклад, один із гекзаметрів містить латинський діалог «*Qvis dives? Qvi nil cvpiat. Qvis pavper? Avarvs» – «Хто ж багач? Хто не має жадань. А хто вбогий? Захланний»* [5, с. 42]. Цей вислів репрезентує морально-дидактичну функцію латини. Подібні тексти апелювали до гуманістичних ідеалів стриманості та духовного багатства. А сентенція коринфського правителя Періандра *«Nvnqvam discrepant vtile a decoro» – «Ніколи не дисонує корисне з красивим»* [5, с. 43], на думку укладачів книги, стає принципом, що «виразно проступає в архітектурі ренесансного Львова» [5, с. 43].

Однією з найцікавіших будівель із латинськими написами є споруда початку XVII століття, яку називають «Кам'яниця з афоризмами». Це унікальний приклад поєднання архітектури та інтелектуальної культури. Кам'яниця розташована в історичному центрі Львова (площа Ринок) і відома тим, що її фасад оздоблений латинськими висловами – афоризмами, які мають глибоке філософське та моральне значення. Такі будівлі були характерні для доби Ренесансу та бароко, коли латина виконувала роль мови освіти, науки і культури. На фасаді подібних кам'яниць можна побачити класичні латинські вислови: «Memento mori» – *«Пам'ятай про смерть»; «*Vita brevis, ars longa» – *«Життя коротке – мистецтво вічне»*; «Festina lente» – *«Поспішай повільно»*; «Amor vincit omnia» – *«Любов перемагає все».* Ці фрази походять із античної традиції (Горацій, Вергілій, Гіппократ) й активно використовувалися в європейській культурі [5].

Афоризми на кам'яниці виконували такі функцій: світоглядну – латинські написи передавали моральні принципи та філософію життя мешканців; освітню – будівля фактично «навчала» перехожих, адже латинські тексти були зрозумілі освіченим людям того часу; естетичну – написи були частиною декору та підсилювали художній вигляд фасаду; статусну –наявність латинських цитат демонструвала освіченість і престиж власника будинку; комунікативну – як спосіб «діалогу» між минулим і сучасністю. Насамкінець додамо, що в книзі «Anno Domini. Латинські написи Львова» зазначається, що подібні кам'яниці виконували роль своєрідних «книг на фасадах» – мешканець міста міг «читати» архітектуру як текст.

Значна частина латинських написів зроблена на будівлях навчальних закладів: шкіл, колегіумів, університетів. Ці написи відображають освітні ідеали та цінності різних епох. Наведемо декілька прикладів. На головному корпусі Національного університету «Львівська політехніка» напис *«Litteris et Artibus» – «Для наук і ремесел»* [5, с. 307], що є гармонійним поєднанням науки й творчості як основи освіти. Типовим для освітніх установ австрійського періоду є напис *«Patriae decori civibus educandis» – «Для окраси батьківщини – через виховання громадян»* [5, с. 307], що акцентує на вихованні гідних громадян держави. На бібліотеці ЛНУ ім. Івана Франка напис *«Sapientia sola libertas est» – «Мудність – єдина свобода»* [5, с. 313], що акцентує важливість знань. На будівлях колишніх духовних шкіл або колегіумів трапляється напис *«Initium sapientiae timor Domini» – «Початок мудрості – страх Божий»*, який відображає релігійну основу освіти. Напис *«Docendo discimus» – «Навчаючи – навчаємось»* підкреслює взаємність процесу навчання. Одним із найпоширеніших освітніх девізів є *«Non scholae, sed vitae discimus» – «Ми вчимося не для школи, а для життя»*) (із Сенеки).

Латинські інскрипції на навчальних закладах мали на меті виконувати низку функцій: 1) ідеологічну (ціннісну), що полягала у формулюванні ідеалів освіти – служіння суспільству, розвиток особистості, моральність; 2) виховну, адже написи впливають на студентів і викладачів, нагадуючи про мету навчання; 3) репрезентативну – латина як мова науки підкреслює престиж закладу, його зв'язок із європейською освітньою традицією; 4) історико-культурну – вони є свідченням певної епохи (особливо часів Речі Посполитої та Австро-Угорщини), коли латина була мовою освіти; 5) комунікативну (символічну) – короткі формули передають складні ідеї у концентрованому вигляді, створюючи «меседж» закладу для кожного, хто входить.

Отже, латинські написи на навчальних закладах Львова – не просто декор. Вони виконують роль своєрідних «маніфестів освіти», які поєднують традицію, мораль і прагнення до знань. Завдяки латинізмам навчальні заклади транслюють свої головні принципи: від релігійного виховання до світського гуманізму.

Окремою й досить цікавою категорією, яка відрізняється від урочистих церковних чи університетських текстів, є побутові латинські написи Львова. Вони ближчі до щоденного життя й розкривають «людське обличчя» міста. Написи побутового характеру розміщені на житлових будинках, кам'яницях, подвір'ях, майстернях та крамницях і, як правило, виконували функції побажань, захисту дому, самоідентифікації власника, іноді – гумору або моралі. На порогах будинків чи гербах, наприклад, розміщувалися латинські привітання «*Salve»* («Вітаю») [5. с. 109], «*Pax tibi» («Мир тобі!»*), що несли символічні та доброзичливі послання для перехожих і гостей міста. Часто це короткі «словесні обереги», що розміщені над входом і відображають віру в силу слова, наприклад: *«Felicitas» – «Щастя»* мислили дім як простір, який потрібно захищати символічно. Інші написи поєднують побут і релігію, відображають бажання «закріпити» захист на стінах: *«Deus providebit» – «Бог подбає»; «Dominus custodit» – «Господь оберігає».* Ці мовні формули характерні для ранньомодерного Львова, у якому релігія була частиною повсякденності.

Серед побутових вирізняються ідентифікаційні написи як підкреслення приватної власності (наприклад, *«Domus mea» – «Мій дім»),* демонстрація статусу, своєрідний «паспорт будинку» або написи з іменами власників і датами. У багатьох випадках латина використовувалась як мова престижу. Проте навіть серед побутових трапляються написи моралізаторського та філософського змісту, на зразок: «*Memento mori» – «Пам'ятай про смерть»* чи *«Vita brevis» – «Життя коротке»* [5, с. 177] – нагадування про швидкоплинність життя; *«Vanitas vanitatum» – «Марнота марнот» –* простежується вплив християнської етики й настанови на формування «правильного» способу життя. Цікаво, що такі написи могли бути безпосередньо на житлових будинках, тобто філософія була частиною щоденного простору. Іноді трапляються жартівливі та іронічні написи, що демонстрували освіченість власника, створювали «інтелектуальний жарт» для перехожих, показували, що латина була й живою культурною мовою, а не лише офіційною. Найбільше побутових написів збереглося в історичному центрі: площа Ринок, Вірменський квартал, старі кам'яниці середмістя. Саме там вони інтегровані в архітектуру над порталами, у двориках, на фасадах.

Побутові написи Львова лаконічні, як правило, це короткі слова або формули замість довгих текстів. Вони символічні, оскільки мають «більше значення», ніж здається. Простежується поєднання сакрального й буденного: Бог, смерть, щастя – поруч із повсякденним життям. Крім того, латина робить навіть побутові написи частиною загальноєвропейської культури.

Таким чином, побутові латинські написи Львова – це своєрідний «щоденник міста», але не в текстах, а в камені [5]. Вони показують, як люди думали, чого боялися, у що вірили, до чого прагнули. І головне – вони доводять, що латина у Львові була не лише мовою університетів, а й мовою повсякденного життя та особистих сенсів**.**

У XX–XXI ст. латинські написи знову з'являються в архітектурному просторі Львова. На нових будівлях прописують епіграфи з філософським змістом чи заклики жити повноцінно; «*Fruere vita dum vivis» – «Насолоджуйся життям, поки живеш».* Їх призначення має як практичний, так і символічний характер. Вони маркують історичну спадкоємність та європейський культурний код міста. Саме завдяки латині місто зберегло в архітектурному й мовному середовищі сліди давніх традицій ренесансної освіти, католицької літургії та академічного спілкування. Сучасні дослідники, архітектори й вчителі щороку проводять екскурсії й лекції про латинські написи у Львові, відкриваючи цей пласт історії для нових поколінь.

Висновки. Таким чином, латинські написи Львова є важливим елементом

культурної пам'яті міста та складником його урбаністичного тексту. Вони засвідчують історичну інтеграцію Львова до європейського культурного простору, у якому латина функціонувала як універсальна мова науки, освіти, релігії та права. У дослідженні виокремлено основні типи латиномовних інскрипцій: сакральні, морально-філософські, освітні та побутові. Встановлено, що вони виконують різноманітні функції: релігійну, виховну, естетичну, ідеологічну та комунікативну – формуючи багаторівневий семіотичний простір міста. Латинські написи постають як «знаки пам'яті», що відображають світоглядні орієнтири різних епох і поєднують сакральне та повсякденне. У сучасному міському середовищі вони зберігають символічне значення, виступаючи маркерами історичної тяглості та європейської ідентичності Львова. Дослідження розраховане на перспективу, оскільки можливе подальше вивчення латиномовної епіграфіки в ширшому міждисциплінарному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дель Ґаудіо С. Лексичні латинізми у старослов'янській мові. *Актуальні проблеми української лінгвістики*. Випуск XXVIII. 2014. С. 80–87. URL: https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/db7d28d1-9bda-4cf9-85ec-4a854bf318b8/content.

2. Жовновач Т. А., Глущенко А. В. Лексика латинського походження в англійській мові, запозичена українською. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Випуск 2 (213). 2025. С. 254–260. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/753/717.

3. Латинізми на українському ґрунті і посередницька роль польської мови. URL: https://ukrlit.net/article/1144.html.

4. Семенюк О., Патлата Г. Латинізми як чинник інтелектуалізації сучасної української мови. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. Випуск 202. С. 76–83. URL: https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/12/9.

5. Содомора А., Домбровський М., Кісь А. Anno Domini. Року Божого. Латинські написи Львова. Львів : Видавництво «Піраміда», 2016. 336 с.

6. Содомора А. Наодинці зі словом: студії з латинської мови та літератури. Львів : Літопис, 2022. 408 с.

7. Удовика Л. Г., Ганжа О. Г. Використання латинізмів у межах європейського правового простору: стан і перспективи для національної судової практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 1. № 91. С. 116–126. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343264/331143.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 7
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81’42:81’23:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.31

КОМПОЗИЦІЙНО-СИНТАКСИЧНІ СТРАТЕГІЇ Й АРХІТЕКТОНІКА СУГЕСТИВНОГО ТЕКСТУ

COMPOSITIONAL AND SYNTAXICAL STRATEGIES AND THE ARCHITECTURE OF SUGGESTIVE TEXT

Бортун К.О.,
orcid.org/0000-0003-1223-347X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри ділової української та іноземних мов
Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний аналіз композиційно-синтаксичних стратегій та архітектоніки сугестивного тексту в сучасному медіадискурсі. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією мови в умовах цифровізації, де вона функціонує не лише як засіб передачі інформації, а як інструмент прихованого впливу на свідомість і підсвідомість аудиторії.

Дослідження ґрунтовано на міждисциплінарному підході, що поєднує досягнення лінгвістики, психолінгвістики, когнітивної психології та теорії комунікації. У роботі доведено, що сугестивний текст є багаторівневою системою, де імпліцитний вплив реалізується через синергію композиційних, синтаксичних і фоносемантичних засобів. Особливу увагу приділено ролі початкових і фінальних позицій тексту як «когнітивних гачків», використанню номінативних конструкцій, імперативних форм і риторичного повтору, які формують ефект безальтернативності та знижують критичне сприйняття інформації.

Встановлено, що фонетичні засоби (алітерація, асонанс, ритмізація, інтонаційне подовження) сприяють емоційному залученню аудиторії та підсилюють запам’ятовування повідомлення. Окремо акцентовано на психосоматичних механізмах сугестії, які забезпечують зв’язок мовного впливу з фізіологічними реакціями людини. Як засвідчує інфографіка, сугестія функціює як комплексна система, що охоплює композиційно-синтаксичний, фоносемантичний, психосоматичний рівні, а також екстралінгвальні чинники та архетипні моделі впливу. У висновках підкреслено, що ефективність сугестивного впливу зумовлена взаємодією мовних засобів із когнітивними та емоційними процесами, що сприяє формуванню суспільних установок і моделюванню поведінки.

Ключові слова: сугестія, медіадискурс, мовна маніпуляція, композиційно-синтаксичні стратегії, архітектоніка тексту, імпліцитний вплив, імперативність.

This article presents a comprehensive analysis of the compositional and syntactic strategies and the architectonics of suggestive text in contemporary media discourse. The relevance of this study stems from the transformation of language in the context of digitalisation, where it functions not only as a means of conveying information, but also as a tool for exerting a subtle influence on the audience’s conscious and subconscious minds. The aim of the study is to identify the mechanisms of suggestiveness through the structural organisation of the text and to analyse their impact on the recipient’s cognitive and emotional responses.

The research is based on an interdisciplinary approach that combines achievements in linguistics, psycholinguistics, cognitive psychology and communication theory. The study demonstrates that a suggestive text is a multi-level system in which implicit influence is realised through the synergy of compositional, syntactic and phonosemantic devices. Particular attention is paid to the role of the opening and closing sections of the text as ‘cognitive hooks’, and to the use of nominative constructions, imperative forms and rhetorical repetition, which create a sense of inevitability and reduce critical perception of the information.

It has been established that phonetic devices (alliteration, assonance, rhythm, and intonational prolongation) contribute to the emotional engagement of the audience and enhance the retention of the message. Particular emphasis is placed on the psychosomatic mechanisms of suggestion, which link linguistic influence to human physiological responses. As the infographic shows, suggestion functions as a complex system encompassing compositional-syntactic, phonosemantic and psychosomatic levels, as well as extralinguistic factors and archetypal models of influence. The conclusions emphasise that the effectiveness of suggestive influence is determined by the interaction of linguistic means with cognitive and emotional processes, which contributes to the formation of social attitudes and the modelling of behaviour.

Key words: suggestion, media discourse, linguistic manipulation, compositional-syntactic strategies, text architecture, implicit influence, imperativeness.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В епоху глобальної цифровізації, розвитку гіперзв'язаного суспільства та перманентних трансформацій комунікативного простору мова остаточно втратила статус виключно нейтрального засобу трансляції інформації, перетворившись на потужний, багаторівневий інструмент програмування соціальної реальності й безпосереднього впливу на свідомість, підсвідомість мас.

Лінгвістична маніпуляція та мовна сугестія як комплексні явища набули безпрецедентного статусу ключових механізмів формування суспільної думки, конструювання соціальної дійсності та управління когнітивними установками індивідів. У сучасному динамічному суспільстві активно й безперервно діє механізм маніпуляції людською свідомістю, що знаходить свій найвиразніший вияв у засобах масової інформації, новітніх соціальних мережах та інституті реклами. Ці комунікативні інституції акумулювали неабиякий арсенал прагматичних, психологічних та лінгвістичних методик створення повідомлень, здатних не лише привертати увагу, але й імпліцитно формувати поведінкові реакції читача чи глядача, обходячи його критичний раціональний фільтр.

У цьому контексті вітчизняний і глобальний медіадискурс виступає ареною жорсткого зіткнення діаметрально протилежних мовних картин світу, де кожне слово, синтаксична конструкція чи навіть розділовий знак стають елементами концептуальної зброї. Маніпулятивний вплив сьогодні спрямовується не стільки на формування суто споживацьких преференцій (що було характерно для класичної комерційної реклами минулого століття), скільки на глибинні екзистенційні, ціннісні, соціокультурні та політичні координати цілої нації.

Застосування стратегій прихованого примусу, тонке когнітивне фреймування подій, емоційна бінаризація реальності на «абсолютне добро» та «абсолютне зло», а також філігранне семантичне редагування загроз дозволяють зацікавленим владним або ворожим структурам цілеспрямовано знижувати здатність аудиторії до критичного мислення та ефективно моделювати масову поведінку в кризових ситуаціях. Стислий медіатекст не є просто скороченою копією великої статті; він має унікальну мозаїчну інформаційну структуру, надекстремальну інформаційну насиченість, часто свідоме порушення норм літературної мови, нетрадиційне застосування розділових знаків і виражену мультимодальну інтеграцію (поєднання тексту, відео, аудіо й інтерактивних елементів).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовного впливу й лінгвістичної маніпуляції має глибоко міждисциплінарний характер. Вона була вперше виділена як самостійна наукова проблема на перетині низки напрямів: теоретичної лінгвістики, прагматики, когнітивної психології, соціології. Теоретичну основу для вивчення мовного впливу склали теорія мовної діяльності, теорія комунікації, психолінгвістика та філологічна герменевтика. В українському та світовому мовознавстві на сьогодні сформувався потужний теоретичний фундамент для розуміння механізмів маніпуляції свідомістю. Ця проблематика отримала ґрунтовне висвітлення у працях таких видатних науковців, як Г. Почепцов, Н. Кутуза, О. Бугайова, Т. Голота, Л. Чередник, О. Руда, В. Різун, Ю. Крістєва, Т. Ковалевська та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз композиційно-синтаксичних стратегій та архітектоніки сугестивного тексту в сучасному медіадискурсі з метою виявлення механізмів реалізації прихованого мовного впливу на свідомість і підсвідомість реципієнта.

Виклад основного матеріалу. Сугестивний дискурс не є хаотичним набором маніпулятивних прийомів; це глибоко структурована, багатошарова знакова система, де імпліцитний вплив реалізовано через філігранний, математично вивірений добір лінгвістичних засобів. Специфіка сучасної реклами, медійного мовлення та політичної публіцистики полягає у точковому зверненні до емоційної, ірраціональної сфери людини. Сугестор ставить за мету штучно задовольнити приховані потреби аудиторії, знизити рівень тривоги або, навпаки, активувати глибоко приховані комплекси, стереотипи та страхи [4].

Вплив досягається шляхом синергії різних рівнів мовної системи та психологічних тригерів, архітектоніку яких ми розглянемо нижче в їхній взаємодії. Рівень первинного сприйняття, подальшого усвідомлення та остаточного запам'ятовування рекламної чи політичної інформації (а отже, і досягнення запланованого перлокутивного ефекту) перебуває в площині в прямій залежності від композиційного структурування тексту. Композиція не є жорстко регламентованою, вона є опціональною, проте завжди ієрархічно підпорядковується прагматичним інтенціям автора.

Найбільше смислове навантаження у сугестивному тексті несуть межі надфразової єдності − її абсолютний початок і кінець. Вони працюють як

когнітивні гачки. Надзвичайно ефективним композиційним прийомом є застосування номінативних односкладних речень у функції головного члена комунікативного акту. Використання як непоширених, так і поширених іменників у називному відмінку фіксує увагу на центральному концепті, безжально відсікаючи будь-який зайвий, пояснювальний контекст. Наприклад: *«Тільки дострокові вибори! Тільки повне оновлення політичного класу України!»* (заява політичного діяча, [12]). Така радикальна структурна конденсація позбавляє текст дискусійності; об'єкт репрезентовано не як пропозиція для обговорення, а як доконаний факт або імперативна безальтернативна вимога. За відсутності дієслова-присудка немає динаміки чи розвитку дії, є лише монолітна констатація явища, яку мозок реципієнта схильний приймати без критики.

Імперативна складова висловлення виступає ще одним композиційним фундаментом ефективної сугестії [7]. Вживання дієслів у формі наказового способу та побудова емфатичних конструкцій миттєво формує специфічний рівень авторитету адресанта. Створюється ілюзія прямої, персоніфікованої комунікації та соціального тиску. У сучасних соціально-політичних текстах імперативність набуває більш агресивних форм, часто поєднуючись із лексикою екстреної необхідності та морального ультиматуму: *«Потрібно вчитися на помилках... Гнати сусіда зі свого городу, гнати його з поля і з саду!» або внутрішній монолог: «Все, Миколо! Вставай і йди на Майдан!... Якщо ти не підеш туди, то зрадиш сам себе. І з цією зрадою... будеш мучитися до смерті»* [12]. Тут композиція тексту вибудована як суворий безальтернативний імператив, порушення якого загрожує екзистенційним крахом індивіда [1].

Риторична фігура повтору заслуговує на окремий, детальний розгляд. Як зазначав Г. Почепцов, покликаючись на дослідження Г. Лебона, повторена ідея долає будь-які інтелектуальні бар'єри свідомості. У рекламному та публіцистичному мовленні повтор виконує не лише композиційну функцію (забезпечення семантичної та синтаксичної єдності), але й глибоко психологічну – прискорення процесу декодування та створення інтенсивного емоційного резонансу через актуалізацію одного й того самого мовного коду. Повтор штучно ритуалізує текст. Ритуалізація мовлення породжує консеквентність образів і символів, значення яких випливає винятково з цілісності композиції, пробуджуючи колективні емоції мас та нівелюючи індивідуальну рефлексію [9].

Цей механізм блискуче ілюструє інструктивні медичні тексти, які фіксують стан екстремального фізичного та психологічного напруження. У репортажі з пологового будинку спостерігаємо акушерський сугестивний вплив: *«Зараз вдихни... і тужся... Давай-давай-давай-давай-давай... тужся-тужся-тужся-тужся-тужся... Надувай-надувай-надувай.... От-от-от-от...»* [12].

Багаторазовий фонетичний і морфологічний повтор у цьому випадку діє як гіпнотичний маятник. Ритміка зовнішніх команд синхронізується з фізіологічними процесами дихання пацієнтки, тим самим витісняючи її власні панічні думки та повністю підпорядковуючи її поведінку волі сугестора-лікаря. Схожий психологічний ефект «зациклення» спостерігається і в політичній публіцистиці, коли оратор бажає емоційно знищити опонента: *«Встаньте, товаришко Матіос! Встаньте! Я би на вашому місці не улибався!»* [12]. Повторення імператива «Встаньте» не залишає простору для діалогу, перетворюючи комунікацію на односторонній акт домінування [9]. Доведено, що фонетичні та фоносемантичні виразні засоби мають винятково потужний сугестивний потенціал [11].

Фонетичний рівень впливу оперує безпосередньо звуковими оболонками слів, які завдяки природним чи набутим синестезійним зв'язкам здатні асоціативно викликати специфічні емоційні стани та фізіологічні реакції ще до того, як свідомість встигне розпізнати та опрацювати лексичне значення слова [5].

Володіння стилістичним «кодом» дає змогу бачити неочевидну рекламу там, де звичайний читач сприймає лише прямий текст [6]. Серед базових фоностилістичних засобів, які інтенсивно експлуатуються в сучасному впливовому дискурсі, виокремлюють алітерацію, асонанс, риму, ономатопею та штучну модифікацію вимови [8]. Специфічна вимова та інтонаційне подовження вокалізму транслює особливий емоційний відтінок, створює ефект безпосередньої фізичної присутності співрозмовника або маркує іронію, перебільшення чи жаль. Класичний приклад із преси: *«Від мене їй малеееееееесенький подарунок, мені дуже совісно...»* [2].

Графічне відтворення фонетичного подовження голосного звуку [е] не є випадковим. Воно змушує зорову систему реципієнта зупинитися, уповільнити процес читання і подумки «промовляти» текст із заданою сугестором інтонацією розтягування, що створює стійкий ефект емпатії або сарказму, залежно від прагматики тексту.

Ритмізований текст апріорі сприймається людським мозком як більш гармонійний і, на підсвідомому рівні, як більш істинний та безпечний. Це явище в когнітивній психології відоме як евристика плавності обробки. Використання рими в політичних заголовках, соціальній рекламі чи вітальних текстах кардинально знижує критичний бар'єр сприйняття [10].

Приклад з дружнього вітального дискурсу: *«Сергію, з ювілеєм, гей! Сімдесят п'яте свято се/Нехай над світом вознесе /Веселу Вашу іпостась. /...Для всіх приваблива висотка,/Отож і Вам туди не зась!»* [12]. Поетичний розмір та рима (се-вознесе, іпостась-зась, сотка-висотка) камуфлюють оцінні судження та побажання під легку, естетично привабливу форму, яка миттєво запам'ятована й викликає позитивні перлокутивні ефекти у реципієнта.

Асонанс та алітерація передбачає створення звукових патернів багаторазово посилює здатність інформації утримуватися в короткостроковій та довгостроковій пам'яті. Приклади політичних заголовків: *«Президент Перехідного Періоду»*, *«Вектори без Віктора»* [12]. Навмисне повторення приголосних звуків [п] та [в] створює фонетичний каркас, що надає відчуття концептуальної цілісності, логічної довершеності та навіть історичної неминучості подій, про які йдеться. Звукова подібність хибно інтерпретовано мозком як смислова спорідненість [3].

Цей рисунок візуалізує сугестію як комплексний, багаторівневий механізм впливу, де жоден елемент не діє ізольовано − усі компоненти взаємопов'язані й підсилюють один одного. У центрі − узагальнена модель впливу, яка розкривається через п'ять ключових площин: композиційно-синтаксичний рівень демонструє, як структура тексту (лаконічність, імперативність, ритмічність) формує відчуття безальтернативності й авторитетності повідомлення. Фоносемантичний рівень підкреслює роль звукової організації мовлення, яка допомагає обійти раціональні фільтри й впливати на підсвідоме сприйняття.

Психосоматичні механізми акцентують на зв'язку мови з тілесними реакціями − фактично, слово може викликати емоційні та фізіологічні стани. Архетип «Своє – Чуже» відображає глибинний соціально-психологічний інструмент поляризації, який швидко мобілізує або розділяє аудиторію. Екстралінгвальні фактори вказують на залежність сугестії від контексту − історичних подій, криз, війни, які змінюють значення слів і їхній вплив. Загалом інфографіка добре підкреслює головну ідею: сугестія − це не просто мовний прийом, а складна адаптивна система впливу, що поєднує лінгвістичні, психологічні та соціокультурні чинники.

Рис. 1. Різновекторна природа сугестії[1]

[1] Таблицю створено за допомоги інтерфейсу Napkin.ai, платформи на основі штучного інтелекту, яка автоматично перетворює текст на візуальні елементи, такі як схеми, інфографіка та діаграми. Вона дозволяє швидко візуалізувати ідеї, значно спрощуючи процес створення графічного контенту, презентацій та освітніх матеріалів.

Висновки. Отже, аналіз реалізації сугестії у сучасному медіадискурсі та рекламних текстах дозволяє окреслити її як складну багаторівневу систему впливу, що охоплює всі рівні мовного коду − від лексики до синтаксису й фоносемантики. Сугестивні стратегії формують ілюзію безальтернативності, активізують емоційне сприйняття та сприяють некритичному засвоєнню інформації.

Ефективність такого впливу ґрунтується на взаємодії мовних конструкцій із психофізіологічними механізмами, зокрема ефектами плацебо/ноцебо, що дозволяє модулювати емоційні та когнітивні стани аудиторії. Саме це забезпечує швидку поляризацію суспільства та підсилює маніпулятивний ефект. Сугестія не є статичним явищем: вона трансформується під впливом соціальних і екстралінгвальних чинників. Зокрема, в умовах війни змінюються семантичні акценти − комерційні смисли витісняються патріотичними та мобілізаційними. Це засвідчує адаптивність мови сугестії та її тісний зв'язок із досвідом суспільства. Усвідомлення цих механізмів є необхідною умовою для критичного сприйняття інформації та протидії маніпулятивному впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортун К.О. Семантико-прагматичні прийоми сугестивного впливу в імперативних висловленнях. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*: зб. наук. праць. Дрогобич, 2020. № 13. С. 16−21. DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214317.

2. Бортун К.О. Засоби реалізації сугестії в імперативних висловленнях. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 32. Т.1. 2023. С. 15–19. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.2

3. Бортун К.О. Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. V (39). С. 11–16.

4. Бутенко Наталія Юріївна Соціальна психологія в рекламі. Соціальна психологія в рекламі. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan /Butenko-sots.-psykholohiya-v-reklami.pdf (дата звернення: 20.04.2026).

5. Денисевич О.В., Недашківська Т.Є. Емоційність рекламної лексики (на матеріалі вільного асоціативного експерименту). *Український інформаційний простір:* Науковий журнал. Число 2. Київ: КНУКіМ, 2014. С. 270 – 276.

6. Дебенко І. Б. Механізми символізації в конструюванні політичної реальності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 3. С. 9-15.

7. І.В. Сахарук Стратегії й тактики сугестії в сучасному українському медійному дискурсі. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки*. Вип. 1-2, 2014. С. 216-222.

8. Король А., Волощук В. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному німецькомовному медіадискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. 31(2). С. 80–85. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/31.213847

9. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ: Видавничий центр «Київський ун-т», 1999. 307 с.

10. Руденко Н. Лінгвостилістичні засоби сугестії в сенсаційних матеріалах електронних газет «USA today», «The Guardian» і «China daily». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика».* Херсон, 2018. № 34. С.80-84.

11. Цупікова О.А., Авраменко А.І. (2023) Мовні засоби рекламного медичного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. № 99. С. 146–154. DOI https://doi .org/10.35433/ philology.1(99).2023.146-154.

12. Апостроф. URL: https://apostrophe.ua/ (дата звернення: 12.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81’42:81’27:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.32

STRATEGIC COMMUNICATION IN ENGLISH-LANGUAGE INTERVIEWS: A LINGUISTIC ANALYSIS

СТРАТЕГІЧНА КОМУНІКАЦІЯ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ’Ю: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Diachuk N.V.,
orcid.org/0000-0002-5905-6813
PhD in Psychology, Associate Professor
Associate Professor at the Department of English and Applied Linguistics
Zhytomyr Ivan Franko State University

The study undertakes a comprehensive analysis of the interview as a communicative genre in contemporary media discourse. The interview is conceptualised as a dialogic encounter in which participants exchange information, opinions, emotions, and ideas of social relevance. A typology of interviews is presented, encompassing classifications by textual structure, communicative purpose, organisational format, and mode of information delivery. Each type is shown to require different levels of preparation, with television interviews identified as the most complex and time-consuming. Their distinctive advantage lies in the visibility of non-verbal cues – facial expressions, gestures, and emotional reactions – which enrich the communicative process and enhance audience engagement. The research outlines the structural stages of interview preparation and execution, emphasising the interviewer’s role as the initiator and the necessity of combining organisational, technical, and psychological skills to achieve a productive dialogue. Beyond logistics, the interviewer’s ability to employ communicative strategies determines the quality of the exchange. The second part of the study focuses on the notion of image, understood as a constellation of recognisable traits and associations that shape public perception. Case analyses illustrate how celebrities deliberately construct their image to enhance their reputation and visibility. Communicative strategies are further explored through examples from Alan Carr’s Chatty Man. The analysis reveals that Carr relies on strategies of inquiry and contact to guide the conversation, while respondents typically adopt informative strategies to promote their careers and projects. Within these strategies, tactics such as direct response, explanation, humour, and anecdotal storytelling are employed to sustain audience interest and build rapport. The study demonstrates that language functions as the central instrument of interview discourse: carefully chosen words and tactics not only shape the character of the dialogue but also ensure that the interaction fulfils both journalistic and promotional purposes.

Overall, the findings underscore the growing relevance of interviews as a form of media communication. They highlight the interplay between image construction and communicative strategy, showing how both interviewer and respondent pursue distinct yet complementary goals. The research points to new questions for further exploration, including the evolving role of interviews in digital platforms and the impact of shifting audience expectations. In this way, the interview remains a dynamic and fertile ground for scholarly inquiry, balancing entertainment, information, and interpersonal connection.

Key words: communicative tactics; media interaction, image construction; media discourse, talk shows

У дослідженні здійснено ґрунтовний аналіз інтерв’ю як комунікативного жанру сучасного медіадискурсу. Інтерв’ю розглядається як діалогічна взаємодія, у межах якої учасники обмінюються інформацією, думками, емоціями та ідеями, що мають суспільну значущість. Запропоновано типологію інтерв’ю, яка охоплює класифікації за текстовою структурою, комунікативною метою, організаційним форматом та способом подання інформації. Кожен різновид інтерв’ю потребує різного рівня підготовки; при цьому телевізійні інтерв’ю визначено як найбільш складні та тривалі. Їхня особлива перевага полягає у можливості спостерігати невербальні засоби комунікації – міміку, жести та емоційні реакції, що збагачують процес спілкування та підсилюють залученість аудиторії. У роботі окреслено структурні етапи підготовки та проведення інтерв’ю, наголошено на ролі інтерв’юера як ініціатора та на необхідності поєднання організаційних, технічних і психологічних навичок для досягнення продуктивного діалогу. Важливим чинником є використання комунікативних стратегій, які визначають якість обміну. У другій частині дослідження увагу зосереджено на понятті «імідж», що трактується як сукупність упізнаваних рис та асоціацій, які формують суспільне сприйняття. На прикладах показано, як знаменитості свідомо конструюють власний імідж для підвищення репутації та видимості.

Комунікативні стратегії докладно проаналізовано на матеріалі ток-шоу Алана Карра Chatty Man. Виявлено, що ведучий застосовує стратегії запиту та встановлення контакту, тоді як респонденти здебільшого використовують інформативну стратегію для популяризації своєї творчості та проєктів. У межах цих стратегій реалізуються тактики прямої відповіді, пояснення, використання гумору та анекдотичних історій, які підтримують інтерес аудиторії та сприяють формуванню довіри. Доведено, що мова є головним інструментом інтерв’ю: ретельно підібрані слова та комунікативні прийоми визначають характер діалогу й забезпечують виконання як журналістських, так і промоційних завдань. Загалом результати дослідження підтверджують зростаючу актуальність інтерв’ю як форми медіакомунікації. Вони демонструють взаємозв’язок між конструюванням іміджу та застосуванням комунікативних стратегій, показуючи, що інтерв’юер і респондент переслідують різні, але взаємодоповнювальні цілі. Окреслено перспективи подальших досліджень, зокрема щодо ролі інтерв’ю на цифрових платформах та впливу змінних очікувань аудиторії. Таким чином, інтерв’ю постає як динамічний і багатогранний об’єкт наукового аналізу, що поєднує інформативність, розважальність та міжособистісну взаємодію.

Ключові слова: комунікативні тактики; медіавзаємодія; конструювання іміджу; медіадискурс; ток-шоу; невербальна комунікація; публічне сприйняття.

Introduction. The significance of this research lies in the growing prominence of the interview as a primary method of information gathering across diverse domains of social life. Within contemporary communicative practices, the interview functions not merely as a journalistic genre but as a complex discursive event in which linguistic resources are strategically mobilised to construct identities, negotiate meanings, and influence public perception. This study analyses image formation and communicative strategies through linguistic means in the context of interviews. The **topicality** of the article is further underscored by the need to examine the dynamic interaction between interviewer and respondent, which shapes behavioural patterns and elicits emotional responses.

The research aims to investigate and explicate the linguistic mechanisms employed in constructing the public image of representatives of the English-speaking entertainment industry within interview discourse. To achieve this aim, the study pursues the following objectives: to define and critically analyse the concept of the "interview" and its functions in contemporary communicative practice; to examine existing classifications of interviews and identify the most prevalent types in modern media; to describe the structural organisation of interviews and elucidate the principles underlying successful interview performance; to conceptualize the notion of "image" and explore its discursive realization within interview settings and to identify and analyse communicative strategies conducive to effective interviewing, with particular attention to their manifestation in the talk show *Alan Carr: Chatty Man*.

To achieve the aim and objectives of the paper, several complementary **methods** were applied. Descriptive and comparative methods were used to identify and classify different types of interviews, providing a clear picture of their variety and usage. Discourse analysis was employed to examine the interaction between interviewer and respondent, with a focus on communicative strategies and the ways they shape meaning within the interview format. Analytical methods helped to explore the specifics of how interlocutors interact not only with each other but also with their audience, highlighting the mechanisms through which image and communicative intent are constructed. Together, these methods form a coherent framework that allows for a thorough investigation of linguistic tools, communicative strategies, and the role of image-making in interviews.

Analysis of recent research and publications. Recent scholarship on communicative strategies in English language interviews reveals a dynamic interplay between linguistic choices, power relations, and intercultural competence. For instance, Mu-Hsuan Chou demonstrates how learners of English employ message reduction, fluency-oriented strategies, and negotiation for meaning during interviews, highlighting the importance of lexical and grammatical knowledge in building confidence [6]. Complementing the educational perspective, Olena Buzdugan, Nataliia Oskina, and colleagues analyse communicative models, emphasising the role of sociocultural communicative competence and intercultural communicative language teaching in shaping effective interview discourse [4]. From a discourse-analytic standpoint, Gianmarco Vignozzi provides a corpus-based study, showing how interviewees strategically deploy epistemic stance adverbs to project certainty and reliability, while interviewers rely on hedging and structured questioning to maintain control [10]. Similarly, Morad Alsahafi identifies discursive devices such as interruption, topic control, and formulation as central to managing authority in news interviews [2]. Taken together, these studies illustrate that communicative strategies in English interviews are multifaceted: they encompass cognitive-linguistic adjustments by learners, educational models for competence development, and discourse mechanisms for negotiating power and stance.

The study. The interview represents one of the most complex yet widely practised genres of contemporary journalism. Its very nature brings it close to the format of a "conversation," most often realised as a dialogue – either spontaneous or carefully prepared – between a presenter and a figure of public interest [3; 7; 8]. Such interlocutors may include political leaders, cultural representatives, social activists, celebrities, or even ordinary passers-by whose perspectives acquire relevance in a given moment.

In today's media landscape, interviews permeate virtually every platform: they can be read in newspapers, heard on the radio, or viewed on television. What remains largely invisible to the general audience, however, is the considerable effort required to produce a high-quality interview. To achieve effectiveness, the presenter must draw upon the full range of professional skills and accumulated experience. The essential condition for a successful interview lies in adherence to its structural conventions, while simultaneously recognising the specific features of each interview type. In this process, the interviewer relies not only on methodological competence but also on subtle communicative strategies and rhetorical techniques [5].

Thus, although the interview is both demanding and inherently creative, a well-executed and infor-

mative exchange can significantly enhance the presenter's professional reputation and career trajectory. Once an interviewer gains recognition, public figures themselves often seek opportunities to be interviewed, viewing the encounter as a means of amplifying their own visibility and prestige [2; 8].

A vivid example of communicative strategies in practice can be observed in the British talk show Chatty Man hosted by Alan Carr [1]. The programme exemplifies how interview discourse in entertainment contexts blends information seeking with humour, rapport-building, and audience engagement. A. Carr frequently employs contact strategies – such as establishing immediate rapport through compliments or light banter – to create a relaxed atmosphere that encourages openness from celebrity guests. His questioning style demonstrates a deliberate mix of direct inquiries (eliciting factual details about projects), indirect prompts (framed as humorous anecdotes or references to social media), and provocative questions designed to spark playful tension without undermining the guest's comfort. These tactics illustrate how the interviewer strategically balances the dual aims of informing the audience and entertaining them. Moreover, Carr's reliance on non-verbal cues – gestures, laughter, exaggerated facial expressions – reinforces the conversational tone and sustains the rhythm of interaction. As such, Chatty Man serves as a practical case study of how communicative strategies are adapted in media interviews to achieve both journalistic and performative objectives, demonstrating the fluid interplay between structure, spontaneity, and audience expectations.

The realisation of communicative strategies is shaped by a variety of contextual factors, including the degree of familiarity between interlocutors, their social status, gender, and national-cultural or ethnic identity. By analysing these variables, speakers select the strategy most appropriate to the situation. Importantly, strategies are not static; they may shift during the course of interaction depending on the evolving character of the conversation [7; 9].

The strategy of inquiry is employed when the interviewer seeks to learn more about the respondent or to clarify ambiguous points. Tactics within this strategy include:

- Direct questioning**:** How long did that take to film?
- Indirect questioning**:** Did you know there's an Instagram page dedicated to you? Have you seen this?
- Provocative questioning**:** Are you a dangerous woman? Have you ever killed someone?
- Secondary or casual questioning (to create comfort): What can I get you to drink?
- Complimenting the respondent**:** I love your hair. Such a good song!
- Clarification**:** He does all your stuff, doesn't he?
- Commentary leading to information**:** We need to talk about your new film. Explain what the crazed work was.
- Prompting or guiding**:** On your last album you had ballads and dance tracks. What's on this one?

Beyond the strategies outlined above, a host employs every available communicative resource to steer the interview in a direction that is both informative and entertaining. Since talk shows are designed for mass audiences, the conversation must balance factual content with lightness and humour. To guide the interaction effectively, interviewers often begin with contact strategies**,** including establishing rapport, introducing the topic, providing communicative support, and appropriately closing the exchange [2; 9]. These strategies ensure that the interview remains coherent, engaging, and aligned with audience expectations.

At the beginning of an interview, the host typically employs the tactic of establishing contact – greeting the guest and introducing them to the audience. The interviewer immediately creates a friendly and relaxed atmosphere so that the respondent feels at ease.

- ***Alan Carr:*** *It is so good to have you back.* ***Tom Hardy:*** *Thanks for having me.*
- ***Alan Carr:*** *Go nuts! Go wild! For the woman who's quite simply the biggest thing in pop right now! Give it up for the brilliant Taylor Swift! Well, hello.* ***Taylor Swift:*** *Hello.*
- ***Alan Carr:*** *He's quite simply one of the hottest movie stars on the planet. I tell you, if I were wearing any pants, I'd throw them off. Ryan Reynolds.* [1]

The tactic of establishing contact relies on the use of exclamatory sentences, double greetings, and an informal conversational style to create a positive emotional tone [3].

A distinctive feature of Alan Carr's show is that immediately after greeting the celebrity, he offers them a drink. This idea is designed to help the guest relax and momentarily forget about the upcoming questions.

- ***Alan Carr:*** *What can I get you to drink, my love?*
- ***Alan Carr:*** *What do you want to drink, my love?*
- ***Alan Carr:*** *Let me get you a drink. Come on. What do you want, my love?*

• ***Alan Carr:*** *Now listen, it's my last show of the series and all these drinks have to be used. Whatever you want, please*. [1]

What is particularly interesting is that Alan does not simply offer every celebrity the same beverages – he selects drinks according to each guest's personal preferences. This demonstrates that the host prepares thoroughly for his interviews and researches all available information about his guests.

• ***Taylor Swift:*** *What are you having?* ***Alan Carr:*** *Well, I heard that you love cider.*

• ***Alan Carr:*** *What can I get you to drink?*[1]

After greetings and initial contact, the interviewer immediately moves to the tactic of introducing the topic. At this stage, both the audience and the respondent are informed about the subject of the meeting and the focus of the discussion. This tactic is typically characterised by declarative sentences with direct word order, followed by questions that develop the theme.

• ***Alan Carr:*** *Now, you're performing your new single for us in a day.*

• ***Alan Carr:*** *Now, you're back with a new album 1989…*

• ***Alan Carr:*** *Now, listen, we've got to talk about your new film Legend…* [1]

The tactic of communicative support is realised through the interviewer's confirmation of the respondent's statements and the addition of his own arguments. The presenter agrees with or reinforces the guest's opinion, thereby influencing the respondent's emotions and building trust. As a result, the guest may begin to share more personal details without even noticing.

• ***Selena Gomez:*** *Basically, I did. I feel I've worked on this album for over a year and there was so much nonsense happening publicly. I just couldn't wait for people to hear it. So yes, I wanted it out already. That's how I feel. I'm excited.* ***Alan Carr:*** *Oh, that's good. You're more confident. That's great.*

• ***Ryan Reynolds:*** *I do some running. I like to run. That's about it.*

Alan Carr: *Yeah, I'm fit when I'm not on the telly, yeah.* [1]

The tactic of concluding the conversation is equally important. Ending the interview on a positive note is crucial, as the interviewer may wish to invite the celebrity again in the future. The closing remarks typically emphasise politeness, gratitude, and encouragement.

• ***Alan Carr:*** *All right, it's so lovely to speak with you.* ***Ryan Reynolds:*** *Thank you so much. Thank you for having me here.* ***Alan Carr:*** *Good luck.*

• ***Alan Carr:*** *Good luck with the album.* ***Selena Gomez:*** *Thank you.* [1]

Alan Carr often ends his conversations with exclamatory remarks and heartfelt wishes, reinforcing a celebratory tone and leaving the audience with a sense of closure:

• ***Alan Carr:*** *"Selena Gomez, everybody."*

• ***Alan Carr:*** *"Bring it up for Tom Hardy, everyone."*

• ***Alan Carr:*** *"Good luck with the series. It's absolutely brilliant. Karl Pilkington, everyone."* [1]

Such endings are typically characterised by enthusiastic intonation and genuine encouragement. Although Carr may vary his strategies throughout the interview, the opening and closing stages remain relatively stable, as they frame the encounter and ensure a memorable finish.

Celebrities provide extended answers, often adding engaging details to capture the audience's attention. Humour is a common device, with anecdotes from filming or recording sessions serving to humanise the star and entertain viewers.

• ***Alan Carr:*** *"How much say did you have in how the characters were drawn, because you do come off quite well in it?"* ***Ryan Reynolds:*** *"I think I came away luckier than some of the others. It changed many, many times. I see that they've eliminated the hairy shoulders, which I enjoyed."*

• ***Alan Carr:*** *"Could you actually say not give you birth**?"*** ***Selena Gomez:*** *"Yes, I could say that. I didn't even need to say it – that was so awkward. So yes, I did say randomly that I felt like I was nine months pregnant."*[1]

Ultimately, language is the principal tool for achieving communicative goals in interviews. The deliberate use of linguistic strategies enables the interviewer to guide the conversation, elicit information, and shape the tone of interaction. Carefully chosen words and tactics not only determine the character of the dialogue but also ensure that the exchange fulfills both journalistic and promotional purposes. In this way, interviews become a dynamic interplay of discourse strategies – balancing entertainment, information, and rapport-building – and demonstrating how language itself structures the success of media communication.

Results. Image and communicative strategies are indispensable for conducting an effective and successful interview. An individual's image is shaped by recognisable features – branded clothing, manner of speech, a distinctive accent, habitual gestures, or even a loud laugh – all of which allow the public to identify and differentiate them.

In the sphere of show business, celebrities deliberately construct their image in order to enhance fame and appear fashionable and contemporary in the eyes of their fans. A star who combines stylish attire with etiquette and politeness strengthens their reputation and gains greater respect.

Communicative strategies, in turn, are employed throughout the interview process. Both interviewer and respondent rely on specific tactics to ensure the quality of the exchange. Each tactic is distinguished by its linguistic means, its level of emotionality, and its communicative purpose.

The interviewer typically employs a wider range of strategies, since their primary goal is to guide the conversation and obtain information of social relevance. The respondent, however, also makes use of strategies – not only to increase their influence on the audience but also to safeguard and reinforce their public reputation.

REFERENCES:

1. Alan Carr: Chatty Man. Hosted by Alan Carr, Channel 4, Open Mike Productions, 2009–2017.

2. Alsahafi, M. Power relations in institutional discourse: A conversation analytic approach. Journal of Language Teaching and Research. 2024. 15(2), 297–305. https://doi.org/10.17507/jltr.1502.32

3. Bondarchuk, J., Dvorianchykova, S., Yuhan, N., & Holovenko, K. (2024). Strategic approaches: Practical applications of English communication skills in various real-life scenarios. Multidisciplinary Science Journal. https://doi.org/10.31893/multiscience.2025100

4. Buzdugan, O., Oskina, N., & colleagues. Approaches to communication strategies and their implementation in English language instruction at universities. Archives Des Sciences. 2024. 77(3), 304–315. https://doi.org/10.62227/as/74304

5. Buzdugan, O., Oskina, N., Stryga, E., Avramenko, B., & Dyshel, G. Approaches to communication strategies and their implementation in English language instruction at universities. Archives Des Sciences. 2024. 74(3), 19–25. https://doi.org/10.62227/as/74304

6. Chou, M.-H. Communication strategies, difficulties, and speaking tasks in foreign language learning. SAGE Open. 2024. 14(2). https://doi.org/10.1177/21582440241266324

7. Ji, Y., & Jiang, F. Review of The Bloomsbury Handbook of Discourse Analysis. Applied Linguistics. 2024. 46(4), 729–732. https://doi.org/10.1093/applin/amae044

8. Pham, N. D. Application of the multimodal discourse analysis theory to the teaching of listening and speaking skills. South Asian Research Journal of Arts, Language and Literature. 2025. 7(2), 34–40. https://doi.org/10.36346/sarjall.2025.v07i02.001

9. Radhi, Z. M., Ibrahim, A. H., & Al-Obaydi, L. H. (2022). A pragmatic study of gestural strategies in English political TV interviews. ELS Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities. 2022. 5(3). https://doi.org/10.34050/elsjish.v5i3.23125

10. Vignozzi, G. A linguistic analysis of interviewing discourse during a talk show in the U.K. In Corpus-based studies in English discourse. Springer. 2022. pp. 45–67 https://doi.org/10.1007/978-981-19-0576-6

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81'373.23
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.33

TOPONYMS IN THE ENGLISH TESTS: POLISH AND UKRAINIAN CASE

ТОПОНІМИ У ТЕСТАХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПОЛЬСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ПРИКЛАД

Nasakina S.V.,
orcid.org/0000-0002-8288-0405
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Sciences,
Odesa State Agrarian University

This article presents the results of a study of the English language tests in the Republic of Poland (Matura) and Ukraine (External Independent Evaluation). The object of the research is the English examination texts. The subject of research is the toponyms in these texts. In this regard, the question arises what are the similarities and differences in the lexical content of tests in the Slavonic countries? The aim of the study is to analyze place names functioning in the English language tests. The purpose determines the choice of methods in our study. First of all, we used the general scientific methods of systematization, analysis and synthesis, besides, the quantitative analysis was used. Among the special linguistic methods we used structural and functional ones which served to determine the features of the examination text structure and the functions of toponyms. The source material for this study was tests taken from educational websites of these countries. Moreover, special attention has been focused on the toponyms typology in the researched tests. The article presents a brief description of the examination texts structure, as well as it highlights the certain structural features of proper names in examination texts. Summarizing the above mentioned, we can emphasize that an analysis of toponyms in the examination texts in English helps to better understand culture and tradition of the English-speaking countries. As a result of the investigation, the peculiarities of proper names functioning in the English linguistic worldview were studied. The findings of this paper can find application in the development of work programs, the creation of English language manuals and online textbooks, as well as in the creation of methodological recommendations for English tests preparing in different countries.

Key words: EIE (External Independent Evaluation), English test, Matura, proper names, intersubject connections.

У статті представлено результати дослідження тестів з англійської мови в Республіці Польща (Matura) та Україні (Зовнішне незалежне оцінювання). Об'єктом дослідження є тексти іспитів з англійської мови. Предметом дослідження є топоніми в цих текстах. У зв'язку з цим постає питання: які подібності та відмінності існують у лексичному наповненні тестів у слов'янських країнах? Мета дослідження – проаналізувати топоніми, що використовуються в тестах з англійської мови. Мета визначає вибір методів у нашому дослідженні. Перш за все, ми використовували загальні наукові методи систематизації, аналізу та синтезу, крім того, було застосовано кількісний аналіз. Серед спеціальних лінгвістичних методів ми використовували структурні та функціональні, які слугували для визначення особливостей структури екзаменаційного тексту та функцій топонімів та розкриття їхніх лінгвокультурологічних аспектів. Джерелом для цього дослідження стали тести, взяті з освітніх веб-сайтів цих країн. Крім того, особлива увага приділялася типології топонімів у досліджуваних тестах. У статті подано короткий опис структури екзаменаційних текстів, а також висвітлено певні структурні особливості власних назв у цих текстах. Підсумовуючи вищезазначене, можна підкреслити, що аналіз топонімів в екзаменаційних текстах з англійської мови допомагає зрозуміти культуру та традиції англомовних країн. У результаті дослідження було виявлено особливості функціонування власних назв. Результати даної роботи можуть бути використані при розробці навчальних програм, створенні посібників з англійської мови та онлайн-підручників, а також при розробці методичних рекомендацій щодо підготовки до іспитів з англійської мови в різних країнах.

Ключові слова: ЗНО (Зовнішне незалежне оцінювання), іспит з англійської мови, Матура, власні імена, міжпредметні зв'язки.

Problem statement. Ministries of education in every part of our planet evaluate their students and pupils` knowledge at the end of school. The universal spread and use of the English language throughout the world, as well as the globalization of the educational process, have influenced the inclusion of an English language test among the compulsory subjects that school graduates are required to take. According to the study by the Sociological Group "Rating", nearly a half (47%) of population of Ukraine supported the idea of introducing a mandatory "Foreign language" test [2, 2018, p. 4]. The Republic of Poland, and Ukraine had already implemented English in their National Exam Set and scholars point out that in the modern Poland "English enjoys prestige among all ages because it is perceived as the language of professional and financial success and because it does not have the negative historical and political associations for Poles of German and Russian" [11, p. 218]. Researchers think that the main aims of the External Independent Testing, for example in Ukraine, were to combat corruption, increase equal opportunities, provide equal access to high quality tertiary education, and create a national assessment system

to monitor educational quality [7, p. 24]. External Independent Evaluation (EIE) in Ukraine is known as the National Multi-Subject Test (NMT) from 2022. EIE included mandatory tests in Ukrainian Language and Literature, Mathematics, and there is a choice between History of Ukraine or a foreign language (English, French, German and Spanish). Most Ukrainian applicants usually choose English at EIE. The Ministry of Education and Science of Ukraine reported that over 105,000 graduates took EIE in English, and over 2,000 in Spanish, German, and French [1].

There are similarities and differences in the English tests in Ukraine and Poland. The English part of the Ukrainian EIE is typically consisted of 1) Reading Section, 2) Use of English Section, 3) Writing Section and 4) Listening Section. There are multiple text passages with varied difficulty, multiple-choice questions testing comprehension and matching tasks (headings to paragraphs, statements to texts) in the Reading Section. The Use of English Section includes grammar and vocabulary exercises, multiple-choice questions, word formation tasks, gap-filling exercises. There are multiple audio recordings (dialogues, monologues, and announcements), multiple-choice questions, true/false statements, matching exercises in the Listening Section. Students have to write the task (typically a formal/informal letter, email, or short essay) in the Writing Section.

The Polish Matura exam for English is divided into: the Basic Level (Poziom Podstawowy), which includes Reading comprehension (3-4 texts with tasks like true/false, multiple choice), Listening comprehension (3-4 recordings with similar task types, etc.), Grammar and vocabulary exercises (gap-filling, sentence transformations), Writing (one task, typically an email, letter, or short message). Besides, there is the Extended Level (Poziom Rozszerzony) which is Optional one. This part of Matura includes more complex reading texts with advanced vocabulary, more challenging listening tasks, broader grammar and vocabulary assessment, longer essay (200-250 words) on more abstract topics and elements of knowledge about English-speaking countries. Oral Examinations conducted separately with an examiner and includes description of visual materials, role-playing scenarios, discussion on prepared topics. The Matura in Poland is the school-leaving exam, required for graduation from high school and for admission to higher education institutions.

Unresolved aspects of the problem. Despite the extensive research in general onomastics and the study of proper names in linguistics, the specific role of toponyms in national standardized English tests within the Central and Eastern European context remains insufficiently explored. While there are studies focusing on the general structure of the Ukrainian EIE and the Polish Matura, a comparative analysis of how place names are used to balance local identity and global English standards has not yet been conducted. **The aim of the study** is to analyze place names functioning in the English language tests and to identify and compare the functional and quantitative distribution of toponyms in the English language examination materials of Ukraine and Poland.

Analysis of recent research and publications. Proper names are particularly significant units in the structure of any language test because they "may contain a number of connotations or associations" [8, p. 440]. Proper names included in the English test sometimes help students understand the idea of the tasks. The object of this research is English tests for high school graduates in the Republic of Poland, and Ukraine for 2017-2021 years; the subject of research are proper names used in the structure of these tests. A total of 1000 proper names were collected and analyzed (500 onyms are from Polish tests and 500 ones are from Ukraine test). At present, studies on structure and stylistic, grammar and vocabulary, national and cultural aspects of English tests have been carried out in many countries. English tests as the component of the national obligatory or selective tests have long been in the interest of many researchers in the world. Some scholars examine how the need to get students ready for English language exams impacts the teaching of writing to English in Poland [11], another authors research the comparative analysis of different exams in English like EIE (External Independent Evaluation), EVI, TOEFL, IELTS [3], the functional features of proper names in EIE and EVI [3, с. 234] [4]. However, no comparative analysis between tests taken from Ukrainian and Polish national English tests has been carried out.

The study of proper names in language tests reveals the potential of these lexical units, which sometimes act as unique symbols that unite the historical, linguistic and cultural background experience. Speaking about onomastics as an interdisciplinary study, J. Algeo and K. Algeo pointed out the disciplines connected with the study of names, among them anthropology, folklore, history, linguistics, etc. [5, p. 265-266]. Given that proper names are deeply embedded in culture, literature and history, they often carry a great deal of implicit information. This cultural and historical background makes proper names particularly valuable in the language tests contexts. That`s why, the cultural and historical context

enclosed in proper names can be a key to understanding what's being asked in tests.

Presentation of the main material. Toponyms are among the most frequent proper names in the English tests of two countries. The significance of place names is determined by their ability to act as a bearer of cultural and historical heritage. According to ICOS, the toponym is the proper name of a place, both inhabited and uninhabited [9, p. 5]. Five groups of toponyms were found in the studied material: 1) choronym – proper name of a larger geographical or administrative unit of land [[9, p. 2]; 2) settlement name – proper name of all kinds of human settlement [9, p. 5]; 3) hydronym – name of a body of water [9, p. 3], 4) hodonym – route name [9, p. 3]; 5) the nesonym – proper name of an island [9, p. 4]; 6) microtoponym – name referring to smaller objects like fields, pastures, fences, stones, marshes, bogs, ditches etc., and in general used locally by only a limited group of people [9, p. 4]. The central place among the toponyms in the Matura and EIE tests are occupied by the choronyms and settlement names, for example:

(1) ***Roald Dahl's*** *Adventures When* ***Roald*** *was sixteen, he decided to go off on his own to holiday in* ***France****. He [39] _____ the Channel from* ***Dover*** *to* ***Calais*** *with £24 in his pocket [a lot of money in 1933]. Roald wanted to see the* ***Mediterranean Sea****, so he took the train first to* ***Paris****, then to* ***Marseilles*** *where he [40] _____ a bus that went all the way along the coastal road towards* ***Monte Carlo****. He finished up at a place called St Jean Cap Ferrat and [41] _____ there for ten days. He travelled back home the same way but, by the time he reached* ***Dover****, he had [42] _____ no money left. Luckily a fellow passenger gave him ten shillings for his tram [43] _____ home.* ***Roald*** *never forgot this kindness and generosity (*EIE, 2020).

In reading comprehension tasks, personal names play a key role in shaping the reader's understanding of the text. Personal names help to identify main characters and build narrative coherence. The text from the EIE 2020 exam, titled "Roald Dahl's Adventures", demonstrates this power effectively through the repeated use of the name ***Roald. Roald Dahl*** is the name of the main character, a real-life British author. The title Roald Dahl's Adventures immediately gives the passage focus and clarity. Instead of reading about an unnamed young traveler, students know they are learning about a real person, which enhances both interest and credibility. Throughout the passage, the personal name ***Roald*** is repeated to maintain coherence and remind the reader who is experiencing the events. For instance, it is Roald who crosses the Channel, Roald who travels to the Mediterranean, and Roald who is helped by a stranger on his way back home. The consistent use of his name ties the story together and keeps the narrative anchored. The use of *Roald Dahl's* name also provides historical context. Knowing that *Roald* is a real person who later became a famous writer makes his 1933 journey more meaningful. The detail that he had "£24 in his pocket (a lot of money in 1933)" becomes more vivid because readers can place it in a real-life timeline linked to a real individual. By using real names of toponyms, the text creates a sense of authenticity and historical accuracy, making it feel like a genuine adventure from Roald Dahl's life. There are choronym ***France,*** settlement names ***Paris, Marseilles, Monte Carlo, Dover, Calais,*** hydronyms ***Mediterranean Sea*** and ***the Channel***. ***The Channel*** is short for the **English Channel**, the sea strait separating southern England from northern France. Although it's a common noun, in this context it's used as a proper noun referring to a specific, named body of water.

As it was mentioned above the choronyms and the settlement names are frequent enough among all toponyms, especially in contrasts to nesonyms and hodonyms in the The English tests. We may suggest that sometimes place names can invoke historical and cultural associations in students minds. A good example of this can be found in the Matura 2022 reading task about the reconstruction and sale of London Bridge.

The use of specific place names, such as **hodonyms** (e.g., London Bridge), **settlement names** (e.g., London), and **choronyms** (e.g., UK, USA), serves as a symbolic rhetorical device. When incorporated into a text or test, these proper nouns can capture the reader's attention and facilitate a more immediate understanding of the article's central theme, as illustrated below:

(2) ***London Bridge*** *was first built in 1209. It stood for centuries, but then started slowly sinking into the river. That is why, in the 19th century, the British Parliament chose a committee to examine the condition of the bridge. Bridge engineers had many ideas and finally the decision was made to build a new, stone bridge in place of the old one. The stone bridge was good enough for horse carriages, but in the 20th century, when cars and buses crossed it day and night, the bridge started sinking again. So in the 1960s, the Bridge Committee of* ***London*** *agreed to replace the bridge once more. When the decision was made, Archie Galloway, who was employed by the city council, had the idea of selling the old one. He advertised it for sale in the* ***UK*** *and* ***USA.*** *He*

was sure someone would be interested in buying it (Matura, 2022).

In this task from the English test, there is only one anthroponym Archie Galloway. This immediately signals to the reader that he is an important figure in the story. Personal names like Archie Galloway also help readers remember the sequence of events**.** Personal names and place names in such tasks work as mental landmarks, allowing students to recall what happened more easily.

In the next example, the English test task incorporates the anthroponym *Erden Eruc,* the nesonym ***the Solomon Islands*** alongside the choronyms ***California, Australia*** and the hydronym ***the Pacific Ocean*****:**

(3) *Since Erden Eruc left* ***California*** *in a 7-meter-long boat, he has been rowing across* ***the Pacific Ocean****, heading for* ***Australia*** *with only birds, fish, and sharks for company. As if that isn't amazing enough, crossing the Pacific is only a part of his journey. Eruc has decided to go all the way around the world using only his own energy. Oh, and his plan includes climbing the tallest peak on six continents along the way. Eruc will row, bike, walk, and climb the world without the help from any motors at all. Why would he try to complete a difficult goal like this? He explains that he wants to inspire children to dream their dreams and reach their own goals. He wants to show kids that there might be tough parts along the way, and sometimes they might not even reach that final goal. But they can have great adventures and learn a lot along the way. Eruc has already faced some disappointments and challenges. For example, because he has to row about 10 hours a day, he brought along an MP3 player to listen to music, audiobooks, and study Spanish to pass the time. Unfortunately, the nearly daily tropical rain for several months has forced him to keep his player packed away where it's safe and dry. Not only that, but wind and waves keep pushing him westward when he wants to go south toward* ***the Solomon Islands****.* (EIE, 2020).

The proper names provide a clear and logical path for the *Erden Eruc`s* journey. The reader can mentally track the traveler`s progress from California across the Pacific towards Australia, and then understand the specific navigational challenge of reaching the Solomon Islands. All proper names make the story more vivid, engaging, and informative.

Analyzing the toponyms in the following example, it is worth saying that among the settlement place ***Coober Pedy,*** *hydronym* ***lake Eyre,*** there is the toponym ***Dingo fence***.

(4) ***Coober Pedy*** *is known as the Opal Capital as it is the biggest opal mine in the world. This tiny town has approximately 3,500 inhabitants – half of whom live underground. The desert cave hotel, ancient golf club,* ***lake Eyre****, and 3488 miles long* ***Dingo fence*** *are the places that are worth visiting. Visitors can see popular film sets like Moon Plain, Pitch Black, Mad Max, Red Planet, and Queen of Desserts. Tourists can also try digging the landscapes or hire expensive tunnel machinery. But before you think of mining your fortune in* ***Coober Pedy****, know that it is hot – hellishly hot. Temperatures can rise to over 45° Celsius in the shade* (EIE, 2020).

Coober Pedy is the name of a town in South Australia, famous for its opal mines and underground homes, and students could know about this settlement from the Geography lessons at school or from the films like **Moon Plain, Pitch Black, Mad Max, Red Planet**, and **Queen of Desserts**. These movies are recognizable works that capitalize on Coober Pedy's otherworldly landscape. By naming these films, the text taps into shared cultural knowledge. However, there are some place names in this task that learners might not be familiar with, for example, ***Dingo fence***. At first look, it seems a microtoponym, but in fact it is a macrotoponym. The Dingo Fence, stretching thousands of kilometers across Australia, is a significant geographical feature, yet its name might still confuse those unfamiliar with its history or purpose. This highlights how cultural and geographical context play an important role in understanding place names in particular and all proper names in general. To mitigate the "cognitive trap" effect of unfamiliar toponyms learners should have specific lessons where they learn not only the English proper names but also the history and cultural context behind them. We support the statement that "when researchers and teachers assume proper names are UNKNOWN, they are in a position to [re]consider potential difficulties inherent in each proper name for that particular target L2 reader group [6, p. 154]. A more effective pedagogical approach necessitates first of all a dedicated study of geographical names; and secondly, the implementation of interdisciplinary, collaborative lessons. By connecting the study of place names to subjects like history, antropology, and geography, we empower students to understand and use this vocabulary meaningfully, turning a simple list of words into a powerful tool for understanding and communication.

As a result of the accelerated integration of nations into a unified global system, most national examinations now feature a standardized set of toponyms representing nearly all regions of the world. This set is presented by almost all parts of the Earth. The results are presented in the **Table 1.**

Table 1

Toponyms deal with	Matura	%	EIE	%
The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland	45	29**%**	68	**29 %**
The USA	59	37 **%**	63	**27 %**
The European Union	31	19 **%**	52	**23 %**
Asian countries	13	**8,7 %**	14	6 %
African countries	3	**1,8 %**	13	**5 %**
American countries	3	**1,8 %**	8	**3 %**
Australia	4	**2 %**	12	**4 %**
Arctic and Antarctic	-	-	3	2%
Poland	1	**0,7 %**	-	-
Ukraine	-		-	-
Total	159	100%	233	100%

Table 2 presents a comparative analysis of the toponyms used in the English-language exam tasks of the Matura (Poland) and EIE (Ukraine). The data reveal both overlapping tendencies and distinct national priorities in the selection of culturally and geographically relevant content. Both tests show a strong focus on English-speaking countries, but with different emphases. The Polish Matura dedicates 66% of its toponyms to the UK and USA combined (29% UK, 37% USA), while the Ukrainian EIE allocates 56% (29% UK, 27% USA). This reflects the practical focus on major English-speaking nations where students might study or work. It must be added the results of the study of some researchers confirmed "the presence of not only the geographical, but also the cultural proximity of Ukraine and Poland" [10, p. 15] The Ukrainian EIE shows notably higher representation of European Union countries (23% vs 19% in Matura). This could reflect Ukraine's European integration aspirations and the importance of EU knowledge for Ukrainian students, especially given the country's EU candidacy status.

Both exams incorporate references to Asia, Africa, the Americas, and Australia, though their percentages remain relatively low. These regions collectively account for approximately 16% of toponyms in Matura and around 20% in EIE. Interestingly, the EIE includes more toponyms related to the Arctic and Antarctic (2%) and Australia (4%), pointing to a broader geographical scope in the Ukrainian exam.

While Matura includes a single reference to Poland (0.7%), EIE avoids direct references to Ukraine or local geography, which may reflect differing views on the appropriateness of including domestic content in a foreign language test. The absence of national references in the Ukrainian context suggests a deliberate strategy to maintain international focus and avoid regional bias.

Overall, the analysis of Table 2 highlights how the use of toponyms in both exams goes beyond linguistic input to reflect broader educational, cultural, and geopolitical orientations. The inclusion of diverse geographical references not only enriches students' intercultural competence but also prepares them for real-world communicative contexts where such knowledge is essential. The results of all kinds of proper names and toponyms found in the researched material are presented in the Table 2.

Table 2

	The total number of proper names	**Toponyms**	% **toponyms**
Matura [Poland]	500	159	32%
EIE [Ukraune]	500	233	47%

Conclusions. This study investigated the role of proper names in English language proficiency tests, specifically the Ukrainian EIE and Polish Matura exams, based on an analysis of 1000 proper names from tests administered between 2017 and 2021. The study of toponyms revealed that both tests heavily emphasize countries from the English-speaking world and the European Union, with a particular focus on the United States of America and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. The Ukrainian EIE, however, showed a slightly broader global representation compared to the Polish Matura. All in all, five groups of toponyms were found in the studied material: 1) the choronyms; 2) settlement names; 3) the hydronyms, 4) the hodonyms; 5) the nesonyms. The central place among the toponyms in the tests are occupied by the choronyms and settlement names. A total of 159 toponyms were counted in the Polish Matura test, while 233 were counted in the

Ukrainian EIE test of 500 proper names. The most frequently mentioned toponyms in the Matura test are related to the USA (37%) and the UK (29%). In the EIE test, the most common toponyms are also the UK (29%) and the USA (27%).The toponyms of European Union are mentioned in 19% of the toponyms in the Matura test and 23% in the EIE test. Asian, African, and American countries appear less frequently in both tests. In the Matura test, Poland is mentioned in less than 1% of the toponyms, while Ukraine is not mentioned at all. The EIE test also includes mentions of the Arctic and Antarctic, which are not present in the Matura test. The findings indicate that both tests heavily emphasize countries from the English-speaking world and the European Union, with a particular focus on the USA and the UK. The Ukrainian test demonstrates broader global representation. While both tests have limited coverage of non-Western regions, the EIE includes more diverse geographical references.

Prospects for further research in this area lie in a deeper psycholinguistic analysis of how students from different countries perceive unfamiliar English toponyms.

REFERENCES:

1. ЗНО з англійської мови складали понад 105 тис випускників, з іспанської, німецької та французької – більш ніж 2 тис / Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: https://mon.gov.ua/news/zno-z-angliyskoi-movi-skladali-ponad-105-tis-vipusknikiv-z-ispanskoi-nimetskoi-ta-frantsuzkoi-bilsh-nizh-2-tis (дата звернення: 30.04.2026).

2. Динаміка ставлення українців до ЗНО [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». Київ, 2018. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_zno_052018.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

3. Модестова Т. В., Крсек О. Є. До питання складання іспитів з англійської мови в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 2, ч. 1. С. 146–151. DOI https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/25

4. Насакіна С. В., Маєв А. П. Власні назви в текстах ЗНО та ЄВІ в ракурсі вивчення англійської мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. № 20. С. 90–94. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.1.17

5. Algeo J., Algeo K. Onomastics as an Interdisciplinary Study. *Names*. 2000. Vol. 48, No. 3/4. P. 265–266.

6. Klassen K. Proper Name Theory and Implications for Second Language Reading. *Language Teaching*. 2022. Vol. 55. P. 149–155.

7. Klein E. Ukraine's External Independent Testing Innovation. *International Higher Education*. 2014. No. 75. P. 24–25.

8. Langendonk W. V. Proper names as the Prototypical Nominal Category. *Names*. 2007. Vol. 55, No. 4. P. 437–444.

9. List of Key Onomastic Terms / The International Council of Onomastic Sciences. – URL: https://icosweb.net/drupal/terminology (дата звернення: 30.04.2026).

10. Prokopenko O., Kryvoruchko L. Similarities and Cultural Differences as a Basis for the Development of Mutually Beneficial Relations Between Poland and Ukraine. *Perspectives on Culture*. 2017. No. 17. P. 7–16.

11. Reichelt M. English-language writing instruction in Poland. *Journal of Second Language Writing*. 2005. Vol. 14. P. 215–232.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 37.064.2:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.34

ЯК РОЗПІЗНАТИ КІБЕРБУЛІНГ В ОСВІТІ: ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ТА ЦИФРОВА ЕТИКА

IDENTIFYING CYBERBULLYING IN EDUCATIONAL SETTINGS: LINGUISTIC INDICATORS AND DIGITAL ETHICS

Частник О.С.,
orcid.org/0000-0001-5188-5097
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Мошинська О. Ю.,
orcid.org/0000-0001-6652-8674
кандидатка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Романцова Я.В.,
orcid.org/0000-0003-1972-9224
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено комплексне дослідження лінгвістичних маркерів кібербулінгу в цифровому освітньому дискурсі з урахуванням комунікативно-прагматичного підходу. Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням агресивних і токсичних форм мовлення в онлайн-комунікації, цифровізацією освітнього процесу та розширенням комунікативного простору поза межами традиційного навчального середовища. У таких умовах забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу набуває особливої значущості, оскільки мова виступає ключовим інструментом реалізації агресії, маніпуляції та соціального тиску.

У роботі окреслено основні групи лінгвістичних маркерів кібербулінгу: лексичні, граматичні, стилістичні та прагматично-дискурсивні, які формують деструктивний характер комунікації. Проаналізовано їхні функції у формуванні агресивної поведінки, конструюванні асиметричних комунікативних ролей та закріпленні домінантної позиції агресора. Встановлено, що поєднання різних типів маркерів у межах одного повідомлення підсилює негативний ефект і сприяє ескалації конфліктної взаємодії.

Окрему увагу зосереджено на трансформаціях нетикету через використання непрямих форм мовної агресії. Обґрунтовано, що такі стратегії дозволяють маскувати порушення етичних норм під жартівливу або нейтральну форму, створюючи ілюзію дотримання мережевого етикету. Визначено, що латентна агресія є особливо небезпечною для освітнього середовища, оскільки деформує етичні бар'єри та ускладнює ідентифікацію булінгу учасниками, педагогами й адміністраторами платформ.

Обґрунтовано, що системний аналіз лінгвістичних маркерів створює підґрунтя для розроблення ефективних механізмів виявлення та профілактики кібербулінгу. Визначено, що ідентифікація мовних індикаторів агресії сприяє підвищенню цифрової культури, розвитку критичного мислення та формуванню безпечного освітнього середовища, у якому забезпечується психологічний комфорт усіх учасників комунікації.

Ключові слова: кібербулінг; мовна агресія; лінгвістичні маркери; нетикет; комунікативно-прагматичний аспект; онлайн-комунікація.

The article presents a comprehensive study of linguistic markers of cyberbullying in digital educational discourse, taking into account a communicative-pragmatic approach. The relevance of the study is determined by the rapid increase in aggressive and toxic forms of speech in online communication, the digitalization of the educational process, and the expansion of the communicative space beyond the traditional learning environment. Under these conditions, ensuring the psychological safety of participants in the educational process becomes especially important, as language serves as a key instrument for expressing aggression, manipulation, and social pressure.

The paper outlines the main groups of linguistic markers of cyberbullying: lexical, grammatical, stylistic, and pragmatic-discursive, which shape the destructive nature of communication. Their functions in the formation of aggressive behavior, the construction of asymmetrical communicative roles, and the consolidation of the dominant position of the aggressor are analyzed. It is established that the combination of different types of markers within a single message intensifies the negative effect and contributes to the escalation of conflict interaction.

Special attention is given to the transformations of netiquette through the use of indirect forms of verbal aggression. It is substantiated that such strategies allow violations of ethical norms to be masked as humorous or neutral forms, creating the illusion of adherence to online etiquette. It is determined that latent aggression is particularly dangerous for the educational environment, as it distorts ethical boundaries and complicates the identification of bullying by participants, educators, and platform administrators.

It is substantiated that a systematic analysis of linguistic markers provides the basis for developing effective mechanisms for the detection and prevention of cyberbullying. It is determined that the identification of linguistic indicators of aggression helps to increase digital culture, develop critical thinking, and form a safe educational environment that ensures the psychological well-being of all participants in communication.

Key words: cyberbullying; verbal aggression; linguistic markers; netiquette; communicative-pragmatic aspect; online communication.

Постановка проблеми. Стрімка цифровізація освітнього простору та перехід до онлайн та змішаних форм навчання обумовили появу нових викликів, серед яких найбільш деструктивним є кібербулінг. На відміну від традиційного булінгу, агресія в цифровому середовищі характеризується анонімністю, відсутністю часових чи просторових меж та можливістю миттєвого охоплення великої аудиторії, що посилює психологічний тиск на жертву [1; 3; 5].

Проблема ідентифікації кібербулінгу в закладах освіти ускладнюється його латентністю: агресори часто використовують закриті групи в месенджерах, приховані профілі або специфічні мовні коди, які педагоги не завжди здатні розпізнати як прояви насилля. Сучасний освітній процес потребує не лише технічних інструментів захисту даних, а й глибокого лінгвістичного та етичного аналізу комунікації.

На особливу увагу заслуговує дефіцит чітких критеріїв розмежування міжособистісного конфлікту та системного кіберцькування в учнівському та студентському середовищах. Відсутність сформованої цифрової етики та ігнорування нетикету (*Netiquette, від англ. Network Etiquette* – мережевий етикет) призводять до нормалізації агресивної лексики, що стає підґрунтям для тривалих психологічних травм учасників освітнього процесу. Таким чином, виникає гостра наукова та практична потреба у визначенні специфічних мовних маркерів, що сигналізують про початок кібербулінгу, та розробці стратегій впровадження стандартів цифрової етики як фундаменту безпечного освітнього середовища.

Це потребує переосмислення ролі філологічної та педагогічної експертизи в системі превентивних заходів сучасного закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема кібербулінгу як деструктивної форми комунікації в цифровому середовищі перебуває у центрі уваги широкого кола вітчизняних та зарубіжних дослідників. Аналіз наукового доробку останніх років свідчить про багатоаспектність цього явища, що вивчається на перетині педагогіки, психології, лінгвістики та юриспруденції.

Теоретичний фундамент розпізнавання агресії в інтернеті та перші методичні рекомендації щодо захисту дитини були закладені ще у працях Л. Найденової, яка однією з перших в Україні систематизувала способи ідентифікації кіберцькування [4]. Питання юридичної кваліфікації кібербулінгу як форми насильства в соціальних мережах ґрунтовно висвітлено у дослідженні Є. Гіденка, де акцентується увага на правових аспектах відповідальності за цифрову агресію [1].

Особливого значення у сучасних умовах набуває вивчення булінгу в межах цифрового освітнього середовища. Зокрема, у працях В. Шахрая [3, 5] подано ґрунтовний аналіз категоріального апарату та розкрито теоретико-практичні підходи до подолання цього явища, що знайшло відображення у колективній монографії за участю Л. Гончар, Т. Федорченко та Р. Малиношевського [3]. Питання реагування педагогів на прояви порушень у закладах освіти та розробка дієвих алгоритмів взаємодії детально описані у роботах Л. Гретченко [2].

Зарубіжний досвід суттєво доповнює розуміння психологічних та глобальних тригерів агресії. Так, R. Navarro аналізує вплив гендерних та сімейних факторів на ментальне здоров'я жертв кібербулінгу в глобальному масштабі [9]. Дослідження M. Nicho та M. Bularca зосереджені на превалентності та специфіці поширення агресії саме у соціальних медіа з точки зору студентської молоді [7, 10].

Важливим аспектом для лінгвістичного аналізу є робота H. Zhu, де розглядається зв'язок між стилем агресивного гумору та схильністю до кібербулінгу, що дозволяє глибше зрозуміти мотивацію мовленнєвих деструкцій [12]. Технологічні підходи до ідентифікації булінгу в мережі висвітлюють N. Ejaz та S. Choudhury, пропонуючи комплексні методи виявлення цифрової агресії [8].

У контексті медіакомунікацій, Л. Хижняк та К. Біленко аналізують особливості презентації кібербулінгу в сучасному комунікативному просторі, підкреслюючи роль медіа у формуванні суспільного сприйняття цієї проблеми [6]. Водночас, етичний складник використання мобільних технологій у навчанні та відповідні регулятивні настанови закладені у програмних документах UNESCO, які визначають межі допустимої цифрової взаємодії [13].

Незважаючи на значну кількість публікацій, питання трансформації мовних маркерів та роль цифрової етики як інструменту превенції латентного булінгу в умовах тотальної цифровізації освіти потребують подальшого детального дослідження.

Метою статті є комплексне теоретико-лінгвістичне обґрунтування та практична детермінація специфічних мовних маркерів кібербулінгу в сучасному освітньому дискурсі, а також розкриття потенціалу цифрової етики як фундаментального інструменту забезпечення психологічної безпеки учасників навчального процесу. Дослідження спрямоване на виявлення закономірностей трансформації мовної агресії у віртуальному середовищі, де анонімність та дистантність комунікації породили нові форми деструктивного впливу.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких **завдань:** схарактеризувати лінгвістичну природу кібербулінгу як специфічної форми комунікативної деструкції, що виникає в умовах тотальної цифровізації освіти та деформації традиційних етичних бар'єрів; виявити та класифікувати ключові мовні маркери (вербальні та паралінгвістичні), що вказують на латентні або явні прояви цькування в мережі, дозволяючи ідентифікувати агресію на ранніх етапах; розкрити зміст поняття «нетикет» як системи правил і норм поведінки, що регулюють взаємодію користувачів у віртуальному просторі; обґрунтувати необхідність інтеграції принципів цифрової етики у систему медіаосвіти для формування культури відповідального цифрового громадянства та мінімізації конфліктності в освітніх екосистемах; запропонувати рекомендації для педагогів щодо вчасного розпізнавання цифрової агресії через аналіз дискурсу учасників освітнього процесу, що дозволить розробити дієві механізми протидії латентному булінгу.

Виклад основного матеріалу. Кібербулінг в освітньому середовищі сьогодні – це не просто «погані слова» в чаті, а складна динамічна система, що використовує інструменти соціальної інженерії, сленгу та цифрової анонімності. Для педагога здатність ідентифікувати ці процеси на ранніх етапах є критичною.

Розглянемо детальніше класифікацію лінгвістичних маркерів, які допомагають розпізнати цькування в цифровому просторі [1; 4; 5].

Отже, лінгвістична природа кібербулінгу – це не просто набір образливих слів, а складна трансформація мовленнєвої діяльності, де цифрова мова стає інструментом соціальної деструкції [6; 10]. В умовах цифровізації освіти традиційні етичні бар'єри (сором, візуальний контакт, емпатія) стираються, поступаючись місцем специфічним лінгвістичним механізмам.

Наведемо характеристику кібербулінгу як специфічної форми комунікативної деструкції через призму лінгвістики [7; 12].

Ефект «дистантного розгальмування» та втрата мовного етикету. У віртуальному середовищі зникає фізична присутність адресата. Це призводить до лінгвістичної деформації:

- *деперсоналізація:* агресор сприймає жертву не як людину, а як «аватар» або «нікнейм», що знімає внутрішні цензурні обмеження.
- *ерозія ввічливості:* відсутність невербальних сигналів (міміки, тону) компенсується гіперболізованою агресією, щоб гарантовано «вцілити» в опонента.

Специфічні рівні лінгвістичної деструкції. Кібербулінг функціонує на кількох взаємопов'язаних рівнях:

- *графо-семіотичний рівень*: використання ідеограм (емодзі, стікерів) як інструментів приниження. Наприклад, масове надсилання емодзі клоуна або іншого образливого стікера під кожним дописом жертви.
- *«візуальний крик»:* надмірне використання *Caps Lock* та пунктуаційна агресія (!!!!, ???), що створює ефект постійного психологічного тиску.
- *лексико-фразеологічний рівень:* інвектива (пряма образа, що в цифровій освіті часто маскується під «жарт» або локальний мем); діалект «чужих» (створення специфічних прізвиськ, які зрозумілі лише закритій групі (класу, спільноті), що маркує жертву як ізгоя).
- *дискурсивний рівень:* створення токсичних наративів про жертву, які поширюються через репости, що створює ефект «цифрової луни».

Лінгво-технологічні форми агресії. Цифрове середовище породило нові жанри деструктивної комунікації, які мають чітку лінгвістичну структуру:

- *флеймінг* – спонтанний обмін емоційними репліками, часто беззмістовними, спрямованими на розпалювання конфлікту заради конфлікту.
- *кіберсталкінг* – систематичні нав'язливі повідомлення, моніторинг кожної фрази жертви для створення відчуття тотального контролю.
- *тролінг* – використання провокативних питань та іронії, що призводить до руйнування конструктивного діалогу в навчальних чатах.
- *гейтспіч* – використання лексики, що дискримінує за певними ознаками, спрямоване на соціальну ізоляцію жертви.

Трансформація мовленнєвого акту. У традиційній лінгвістиці мовленнєвий акт має на меті взаєморозуміння. У кібербулінгу відбувається деформація комунікативного наміру, коли головною ціллю стає не порозуміння з опонентом, а його свідоме приниження та самоствердження за його рахунок

• *мета – не діалог, а монологічне подавлення.* Жертві часто не дають права на відповідь (блокування або масовий спам).

• *анонімність як щит:* Використання фейкових акаунтів дозволяє агресору застосовувати мовні стратегії, які він ніколи б не використав у реальному житті через страх соціальної санкції.

Деформація етичних бар'єрів в освіті. Тотальна цифровізація освіти (дистанційне навчання, шкільні чати в Viber/Telegram) призвела до того, що *приватне стало публічним* (те, що раніше шепотіли на вухо, тепер пишеться в груповому чаті на 40 осіб); *відсутність «права на забуття»* (образа зафіксована у тексті/скріншоті робить комунікативну травму перманентною); *легітимізація через масовість* (якщо повідомлення агресора отримує багато «лайків», лінгвістична деструкція сприймається групою як нормативна поведінка).

Отже, лінгвістична природа кібербулінгу полягає у використанні мови як зброї, де відсутність фізичного контакту та анонімність деформують класичну модель комунікації, перетворюючи її з інструменту пізнання на інструмент соціального знищення [6; 10].

Також слід зазначити, що особливої актуальності набуває вивчення механізмів, що забезпечують стабільність та етичність міжособистісної взаємодії у віртуальному середовищі. Одним із таких ключових механізмів постає нетикет (акронім від англ. *network etiquette*), який у широкому науковому сенсі слід трактувати як складну, багаторівневу систему соціальних норм, морально-етичних приписів та техніко-лінгвістичних протоколів, що детермінують поведінку суб'єктів у цифровому комунікативному просторі. У контексті освітнього дискурсу нетикет розглядається як етичний кодекс, що запобігає деструктивним лінгвістичним проявам та сприяє створенню безпечного комунікативного середовища, це система правил і норм поведінки, що регулюють взаємодію користувачів у віртуальному просторі [11].

Генезис поняття нетикету нерозривно пов'язаний із розвитком глобальної мережі, проте в сучасному педагогічному дискурсі він еволюціонував від набору технічних порад до статусу важливого компонента цифрової компетентності. Фундаментальні розробки Вірджинії Ши, викладені у її програмній праці *«Netiquette»*, заклали аксіологічний фундамент мережевої етики. Вона наголошує на необхідності перенесення традиційних моральних імперативів у площину віртуальності, де відсутність безпосереднього візуального контакту часто призводить до ерозії емпатії [11].

З наукової точки зору, нетикет виконує функцію «соціального мастила», що мінімізує тертя у процесі конфліктного зіткнення інтересів усередині академічних спільнот (чатів, форумів, освітніх платформ).

Для глибокого розуміння природи нетикету як регулятора, доцільно здійснити його диференціацію за декількома функціональними рівнями:

Аксіологічно-нормативний рівень: визначає базові ціннісні орієнтири користувача. Це сфера внутрішнього самоконтролю, що базується на визнанні суб'єктності іншого учасника комунікації. В умовах цифровізації освіти цей рівень протидіє «ефекту розгальмування», змушуючи індивіда усвідомлювати відповідальність за кожну оприлюднену лексему.

Лінгво-семіотичний та прагматичний рівень: регламентує зовнішні прояви комунікації. Він включає вимоги до орфографічної та пунктуаційної грамотності, адекватності використання емотиконів, а також табу на використання агресивних графічних маркерів (наприклад, масового вживання *Caps Lock* як символу вербальної домінації та психологічного тиску).

Етико-процесуальний (хронотипічний) рівень: встановлює межі допустимого в контексті часу та простору. Це стосується культури асинхронного спілкування, поваги до права на «цифрову тишу» та дотримання регламенту навчальних дискусій [11].

Розглядаючи нетикет через призму комунікативної деструкції, ми можемо стверджувати, що він виступає первинним захисним бар'єром. Тотальна цифровізація освіти деформувала традиційні етичні бар'єри, створивши ілюзію анонімності та безкарності. У цьому контексті нетикет виконує наступні завдання:

Інституціоналізація взаємодії: створення чітких правил гри в межах навчальної групи дозволяє ідентифікувати будь-яке відхилення як порушення норми, що полегшує роботу педагога з фактами кіберцькування.

Герменевтична функція: сприяє правильній інтерпретації повідомлень. Оскільки в цифровій комунікації відсутні невербальні сигнали, чітке дотримання етикетних норм нівелює ризик

помилкового сприйняття нейтральної інформації як ворожої.

Отже, нетикет не є статичним переліком заборон, а постає динамічною системою, що адаптується до нових викликів цифрового суспільства. Впровадження принципів мережевої етики в освітній процес є не лише вимогою часу, а й стратегічною необхідністю для формування безпечного, толерантного та конструктивного середовища, де цифрові інструменти слугують цілям розвитку, а не стають знаряддям для деструктивного впливу на особистість.

Як уже неодноразово зазначалось, сучасна освітня екосистема переросла межі фізичного класу, перетворившись на гібридний простір, де цифрова комунікація є домінантною. У цих умовах медіаосвіта не може обмежуватися лише технічною грамотністю, вона має базуватися на фундаменті цифрової етики.

Необхідність такої інтеграції зумовлена наступними чинниками:

Формування відповідального цифрового громадянства обумовлює виховання суб'єкта, який усвідомлює наслідки своїх дій у мережі не лише на правовому, а й на морально-етичному рівні. Це перетворює цифрову етику з «набору заборон» на внутрішній фільтр особистості.

Мінімізація конфліктності вимагає впровадження принципів нетикету, що дозволяє знизити рівень токсичності в навчальних чатах, запобігаючи перетворенню конструктивної критики на деструктивний флеймінг.

Створення безпечного середовища, в якому цифрова етика виступає як превентивний інструмент, що легітимізує культуру підтримки та взаємоповаги, роблячи середовище «непридатним» для існування агресорів [2; 3; 13].

Отже, інтеграція цифрової етики в медіаосвітній процес є стратегічною умовою стабілізації сучасної освітньої екосистеми. Перехід від суто технічного володіння інструментарієм до формування етичного самоконтролю дозволяє не лише мінімізувати прояви кібербулінгу, а й закласти підґрунтя для відповідального цифрового громадянства, де повага до особистості стає базовим стандартом віртуальної взаємодії.

Для вчасного виявлення латентного (прихованого) булінгу педагог має володіти навичками лінгвістичного моніторингу. Цифрова агресія зрідка починається з прямої лайки; вона розвивається через специфічні дискурсивні практики [2; 3].

Педагогу слід звертати увагу на такі прояви у поведінці як: *маркери відчуження* (використання займенників «ми» проти «він/вона», що свідчить про групову ізоляцію окремого учня); *пасивна агресія* (регулярне використання іронічних лапок («наш геній», «твої успіхи», що знецінюють досягнення жертви); *емоційні аномалії* (раптовий перехід від нормативного стилю спілкування до акцентованого використання *Caps Lock* або специфічних «токсичних» емодзі у контексті звернення до певної особи).

Отже, беручи до уваги вищевикладене, можна запропонувати практичні кроки для мінімізації латентного булінгу.

По-перше, впровадження меморандуму безпечного спілкування [2]. Спільно з учнями розробити правила спілкування в конкретному класному чаті. Коли норми встановлені самими учасниками, їх порушення сприймається групою як девіація.

По-друге, реконструкція мовних стратегій: на уроках медіаграмотності розбирати кейси (анонімні скріншоти), пояснюючи, як слова можуть завдавати реального болю. Це розвиває когнітивну емпатію.

По-третє, медіація в цифровому просторі: при виявленні мовних маркерів агресії педагог не повинен просто видаляти повідомлення. Важливо провести розмову про прихований мотив або справжні наміри дитини: «Що ти насправді хотів цим донести?», «Якої реакції ти очікував?»

По-четверте, моніторинг «цифрових тіней»: звертати увагу на учнів, які раптово перестали бути активними в загальних чатах (це може бути ознакою їхньої соціальної ізоляції або прихованого тиску в особистих повідомленнях).

Інтеграція цифрової етики у медіаосвіту дозволяє викладу матеріалу вийти за межі простого інформування [3, 11, 13]. Тільки через глибокий аналіз дискурсу та виховання культури відповідальності можна трансформувати освітню екосистему з поля потенційних конфліктів у простір інтелектуального та етичного зростання.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що ефективна протидія кібербулінгу в сучасній системі освіти можлива лише за умови поєднання лінгвістичної пильності та впровадження культури нетикету в систему медіаосвіти. Такий підхід дозволяє переформатувати цифрову екосистему закладу, змістивши акцент із вирішення конфліктів на створення безпечного середовища для особистісного розвитку. Ключовим елементом формування відповідального цифрового громадянина є здатність ідентифікувати приховану агресію на ранніх етапах. У зв'язку з цим, майбутні розвідки мають бути зосереджені

на розробці алгоритмів автоматичного виявлення деструктивних мовних маркерів у цифровому просторі. Особливої уваги потребує дешифрування сучасного сленгу та емоційних кодів, що використовуються в підлітковому середовищі для прихованого цькування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гіденко Є. С. Кібербулінг: насильство в соціальній мережі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2021. № 50. С. 26–29. *DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.6*

2. Гретченко Л. Кібербулінг в закладі освіти: найбільш поширені прояви порушень та алгоритми дієвого реагування. Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія : зб. матеріалів ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 06–10 лютого 2023 р.). Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. С. 175–181.

3. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: теоретичні і практичні підходи : монографія В. М. Шахрай, Л. В. Гончар, Т. Є. Федорченко, Р. В. Малиношевський ; за ред. В. М. Шахрай. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 104 с. *DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-8768-07-2-2025-104*

4. Найдьонова Л. А. Кібербуллінґ або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : метод. рек. Київ, 2014. 80 с. *URL: КІБЕРБУЛЛІНҐ АБО АГРЕСІЯ В ІНТЕРНЕТІ- СПОСОБИ РОЗПІЗНАННЯ І ЗАХИСТ ДИТИНИ (дата звернення 28.03.2026 р.)*

5. Шахрай В. М. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: визначення основних понять. Вісник науки та освіти. 2024. № 1 (19). С. 1375–1387. *DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387*

6. Хижняк Л. М., Біленко К. В. Кібербулінг у комунікативному просторі: особливості презентації у медіакомунікаціях. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2025. Вип. 108. С. 110–118. *DOI: https://doi.org/10.32782/2707-9147.2025.108.9*

7. Bularca M. C., Cristescu S., Coman C. Analyzing the cyberbullying phenomenon on social media from the perspective of students. Frontiers in Psychology. 2024. *URL: https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2024.1458079/full?utm_source (дата звернення 20.03.2026 р.)*

8. Ejaz N., Kashif F., Choudhury S. Towards comprehensive cyberbullying detection // Computers in Human Be havior. 2024.*URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0747563223004740?utm_source (дата звернення 26.03.2026 р.)*

9. Navarro R., Yubero S., Larrañaga E. Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health. Cham : Springer, 2015. 283 p. *URL: Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health | Springer Nature Link (дата звернення 27.03.2026 р.)*

10. Nicho M. Cyberbullying on social media: definitions, prevalence, and impact // Journal of Cybersecurity. 20 24. Vol. 10, no. 1. *URL:https://academic.oup.com/cybersecurity/article/10/1/tyae026/7928395?utm_source (дата звернення 28.03.2026 р.)*

11. Shea V. Netiquette. San Francisco : Albion Books, 1994. 148 p. *URL: Netiquette by Virginia Shea | Open Library (дата звернення 18.03.2026 р.)*

12. Zhu H., Ou Y., Zhu Z. Aggressive humor style and cyberbullying perpetration // Frontiers in Psychology. 202 2. *URL:https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.1095318/full?utm_source (дата звернення 28.03.2026 р.)*

13. UNESCO. Policy guidelines for mobile learning. Paris, 2019. *URL: https://www.slideshare.net/slideshow/unesco-policy-guidelines-for-mobile-learning-e-lav2/24849734 (дата звернення 20.03.2026 р.)*

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 8
ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111’36 + 811.161.2’36
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.35

ОЦІННІСТЬ ЯК ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

EVALUATIVITY AS A GRAMMATICAL CATEGORY: A CONTRASTIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UKRAINIAN

Хавкіна О.М.,
orcid.org/0000-0001-6673-5382
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»

Статтю присвячено дослідженню оцінності як граматичної категорії з опорою на порівняльний аналіз англійської та української мов. Обґрунтовано доцільність переосмислення граматики як ресурсу смислотворення та реалізації комунікативних інтенцій мовця. Особливу увагу приділено граматичному виміру оцінності, який у попередніх дослідженнях здебільшого поступався лексичному рівню.

Актуальність роботи зумовлена розвитком функційно-комунікативних і когнітивно-дискурсивних підходів, у межах яких оцінність постає як інтегрована складова мовної системи. Метою статті є виявлення спільних і відмінних рис граматики оцінності в англійській та українській мовах. У дослідженні застосовано описовий, зіставний та контекстуально-інтерпретаційний методи.

Проаналізовано основні граматичні засоби вираження оцінності – ступені порівняння, інтенсифікатори та синтаксичні конструкції. Встановлено, що категорія градуальності є ключовим механізмом реалізації оцінності, забезпечуючи варіювання інтенсивності ознаки та її суб’єктивну інтерпретацію. Показано, що компаративні й суперлативні форми виконують оцінну функцію, а інтенсифікатори модифікують ступінь ознаки й маркують емоційну залученість мовця.

Окрему увагу приділено синтаксичним моделям, які формують оцінний фрейм висловлювання та реалізують прагматичні функції, зокрема пом’якшення категоричності. Розглянуто також засоби вираження негативної оцінності через аналітичні конструкції та перифрастичне заперечення.

У контрастивному аспекті встановлено, що англійська мова тяжіє до аналітичних і формалізованих засобів вираження оцінності, тоді як українська характеризується ширшим використанням морфологічних ресурсів і більшою варіативністю моделей.

Наукова новизна полягає у комплексному підході до граматики оцінності як міжрівневого явища та у переосмисленні статусу нестандартних граматичних форм як функційно мотивованих засобів інтенсифікації. Практичне значення роботи пов’язане з можливістю використання її результатів у викладанні теоретичної та порівняльної граматики.

Ключові слова: оцінність, граматична категорія, градуальність, інтенсифікатори, контрастивний аналіз.

The article explores evaluativity as a grammatical category, based on a contrastive analysis of English and Ukrainian. It substantiates the need to reconceptualise grammar as a resource for meaning-making and the realisation of communicative intentions. Particular attention is paid to the grammatical dimension of evaluativity, which has often been overshadowed by the lexical level.

The relevance of the study is determined by the development of functional-communicative and cognitive-discursive approaches, within which evaluativity is viewed as an integral component of the linguistic system. The aim of the article is to identify common and distinctive features of evaluative grammar in English and Ukrainian. The study employs descriptive, contrastive, and contextual-interpretative methods.

The main grammatical means of expressing evaluativity are analysed, including degrees of comparison, intensifiers, and syntactic constructions. Gradability is identified as a key mechanism underlying evaluativity, enabling variation in intensity and subjective interpretation. Comparative and superlative forms perform an evaluative function, while intensifiers modify the degree of a feature and signal the speaker’s emotional involvement.

Special attention is given to syntactic models that shape the evaluative frame of an utterance and realise pragmatic functions, particularly the mitigation of categorical statements. Means of expressing negative evaluativity through analytical constructions and periphrastic negation are also examined.

From a contrastive perspective, English tends to rely on analytical and structurally formalised means of expressing evaluativity, whereas Ukrainian is characterised by broader use of morphological resources and greater variability of patterns.

The scientific novelty lies in a comprehensive approach to evaluative grammar as an interlevel phenomenon and in the reinterpretation of non-standard grammatical forms as functionally motivated means of intensification. The practical significance is linked to applying the results in teaching theoretical and contrastive grammar.

Key words: evaluativity, grammatical category, gradability, intensifiers, contrastive analysis.

У сучасній лінгвістиці спостерігається виразний зсув від трактування граматики як суто формальної системи до її розуміння як інструмента смислотворення та дискурсивної взаємодії. Одним із проявів цієї тенденції є зростання інтересу до категорії оцінності (*evaluativity*), яка відображає здатність мовця виражати суб'єктивне ставлення до об'єктів, явищ і подій за допомогою різнорівневих мовних засобів. Традиційно оцінність розглядалася переважно в межах лексичного рівня, однак сучасні дослідження дедалі частіше акцентують увагу на її граматичній репрезентації, що зумовлює необхідність перегляду усталених уявлень про функції граматики.

Актуальність дослідження зумовлена потребою системного переосмислення ролі граматики в процесах оцінювання, зокрема у світлі функційно-комунікативних і когнітивно-дискурсивних підходів. Попри значну кількість праць, присвячених оцінності, її граматичний вимір залишається недостатньо описаним, особливо в контрастивному аспекті. У цьому контексті граматика постає не лише як система правил, а як ресурс для вираження інтенцій мовця, включно з оцінними значеннями. Особливо перспективним є зіставний аналіз оцінних граматичних засобів у мовах різних типів – аналітичній (англійській) та синтетичній (українській), що дає змогу виявити як універсальні, так і мовно-специфічні механізми граматикалізації оцінності.

Матеріалом дослідження слугували приклади сучасного англомовного та україномовного дискурсу, відібрані з публіцистичних текстів, освітніх ресурсів і медіа. У роботі застосовано такі методи: *описовий* – для систематизації граматичних засобів оцінності; *зіставний* – для виявлення типологічних відмінностей; *контекстуально-інтерпретаційний* – для аналізу прагматичних функцій.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці, присвячені мовній оцінності та її функціонуванню в дискурсі. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики зроблено в межах теорії *appraisal*, запропонованої Дж. Мартіном і П. Вайтом, де оцінність розглядається як системний компонент міжособистісного значення, що реалізується через підсистеми *attitude, engagemens* і *graduation* [10]. У межах цього підходу особливого значення набуває градуальність як механізм інтенсифікації оцінки, що безпосередньо пов'язує оцінність із граматичними засобами її вираження.

У працях С. Ханстон і Дж. Томпсона оцінка трактується як невід'ємна характеристика тексту, яка пронизує всі рівні мовної організації та виконує важливу роль у конструюванні авторської позиції [7]. У дослідженні *A Local Grammar of Evaluation* підкреслюється, що оцінність реалізується через повторювані граматичні патерни, які формують локальні моделі вираження ставлення [6]. У цьому контексті граматика розглядається не лише як формальна система, а як ресурс для організації оцінного значення в дискурсі.

Подальший розвиток ці ідеї отримали в межах функційної граматики, де граматичні структури трактуються як засоби реалізації комунікативних намірів мовця [5; 12]. У таких підходах оцінність постає як інтегрована складова граматичної системи, що проявляється, зокрема, у використанні ступенів порівняння, інтенсифікаторів і синтаксичних моделей. Корпусні дослідження також підтверджують, що граматичні засоби відіграють ключову роль у вираженні оцінності в різних типах дискурсу, зокрема медійному [2].

Важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз градуальності та ступеня ознаки як основи оцінного значення. У працях К. Кеннеді та Л. Макналлі [8] обґрунтовано семантичну природу градуальних предикатів, тоді як К. Парадіс [11] акцентує увагу на когнітивних механізмах інтерпретації ступеня. Дослідження Д. Болінджера [4] заклали підґрунтя для вивчення інтенсифікаторів як засобів модифікації значення. У сукупності ці підходи дозволяють розглядати граматичні засоби як ключовий інструмент градуації оцінності.

У контрастивному аспекті проблематика оцінності висвітлюється в працях, присвячених зіставленню англійської та української мов. Зокрема, О. Ковтун [9] аналізує оцінні конструкції в обох мовах, виявляючи як спільні функційні моделі, так і типологічні відмінності. У межах української лінгвістичної традиції Л. Марчук [1] розглядає категорію оцінності як невід'ємний елемент мовної картини світу.

Окремий напрям становлять студії, присвячені нестандартним і надлишковим граматичним формам, які традиційно кваліфікуються як помилки, однак у сучасному дискурсі виконують важливі прагматичні функції. З огляду на сучасні функ-

ційні підходи, подібні конструкції можуть розглядатися як засоби інтенсифікації оцінки, що реалізують потенціал граматики як ресурсу вираження суб'єктивного ставлення [7; 10].

Попри значну кількість досліджень, присвячених оцінності, її граматичний вимір, зокрема у контрастивному аспекті англійської та української мов, залишається недостатньо системно описаним. Наявні праці здебільшого зосереджені на лексичних засобах вираження оцінки або розглядають граматичні явища фрагментарно, без урахування їх функційно-семантичної та прагматичної інтеграції. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу граматики оцінності як міжрівневого явища. Наукова новизна полягає у здійсненні цілісного порівняльного аналізу граматичних засобів вираження оцінності в англійській та українській мовах із урахуванням їх структурних, семантичних і прагматичних характеристик, а також у переосмисленні статусу нестандартних граматичних форм як функційно мотивованих елементів оцінного дискурсу.

Метою статті є виявлення спільних і відмінних рис граматики оцінності в англійській та українській мовах. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати основні теоретичні підходи до трактування оцінності; визначити ключові граматичні засоби її вираження в англійській та українській мовах; здійснити їх порівняльний аналіз; охарактеризувати роль нестандартних і надлишкових форм у сучасному дискурсі; з'ясувати прагматичні функції оцінних конструкцій.

Категорія оцінності (evaluativity) посідає центральне місце в сучасних функційно-комунікативних і дискурсивних дослідженнях мови, оскільки відображає здатність мовця інтерпретувати дійсність крізь призму суб'єктивного ставлення. У найзагальнішому вигляді оцінність визначають як вираження ставлення або позиції мовця щодо змісту висловлювання [7, с. 5].

Традиційно оцінність розглядалася переважно на лексичному рівні, однак сучасні дослідження засвідчують розширення цього поняття на морфологічний і синтаксичний рівні. У цьому контексті формується поняття «граматики оцінності» (*evaluative grammar*), що передбачає аналіз граматичних структур як інструментів вираження оцінних значень.

Одним із ключових механізмів реалізації оцінності є градуальність (gradability), що відображає можливість варіювання інтенсивності ознаки. Градуальність реалізується через морфологічні (ступені порівняння), лексико-граматичні (інтенсифікатори) та синтаксичні засоби, що створює багаторівневу систему вираження оцінності.

Одним із центральних граматичних засобів вираження оцінності в порівнюваних мовах є категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників, яка безпосередньо пов'язана з градуальністю ознаки та її інтерпретацією як більш або менш значущої. На відміну від суто дескриптивної функції, у дискурсивному вживанні ці форми системно виконують оцінну роль, сигналізуючи ставлення мовця до об'єкта висловлювання.

В англійській мові ступені порівняння реалізуються як синтетично (*colder, healthier*), так і аналітично (*more comfortable, more important*). Українська мова демонструє типологічно подібну, але функційно не тотожну систему: поряд із синтетичними формами (*вищий, яскравіший*) функціонують аналітичні конструкції (*більш важливий, більш звичний*). Водночас між мовами спостерігається суттєва різниця у прагматичному навантаженні цих форм: якщо в англійській аналітичні компаративи є нейтральними і частотними, то в українській вони нерідко марковані стилістично (відносяться до офіційно-ділового, наукового регістру) або використовуються для смислового виділення ознаки.

Порівняльні конструкції в обох мовах виходять за межі встановлення об'єктних відношень і виконують функцію оцінювання. Наприклад: *This is a better solution. → Це краще рішення; That was a smarter move. → Це був розумніший хід.* У наведених прикладах компаративи *better* і *smarter* не лише співвідносять об'єкти, а й сигналізують про позитивну оцінку. Аналогічно в українській мові форма *краще* часто функціонує як маркер схвалення, навіть без явно вираженого стандарту порівняння: *Так буде краще* (імпліцитно: це бажаніший варіант).

Особливий інтерес становлять суперлативні форми, які в обох мовах схильні до семантичного зсуву від об'єктивного максимуму до гіперболізованої оцінки. В англійській мові це проявляється у конструкціях на кшталт: *This is the best coffee I've ever had; That was the worst day of my life.* В українській мові спостерігаємо аналогічні моделі: Це *найкраща кава, яку я коли-небудь пив; Це був найгірший день у моєму житті.* У таких випадках суперлатив втрачає строго порівняльну функцію і набуває інтенсивно-оцінного значення, виступаючи засобом суб'єктивної гіперболізації.

Водночас українська мова демонструє ширший спектр морфологічних можливостей для експресивної градуації через префіксальні утворення типу ***якнай****кращий,* ***щонай****важливіший,*

які не мають прямого структурного відповідника в англійській. Наприклад: *Ми маємо знайти якнайшвидше рішення → We need to find a solution as quickly as possible.* Бачимо, що англійська мова компенсує відсутність морфологічного засобу синтаксичною конструкцією (*as… as possible*), що свідчить про типологічну відмінність у способах граматикалізації максимальної оцінки.

Ще однією спільною рисою обох мов є використання компаративних форм без явного стандарту порівняння, що підсилює їх оцінну функцію. Наприклад: *Things are getting better. → Справи покращуються; It could be worse. → Могло бути й гірше.* У таких випадках компаратив функціонує як засіб загальної оцінки ситуації, а не як інструмент порівняння конкретних об'єктів.

Важливу роль у вираженні оцінності відіграють інтенсифікатори – лексико-граматичні елементи, що модифікують ступінь ознаки та забезпечують її градуацію. На відміну від ступенів порівняння, які задають відносну шкалу, інтенсифікатори функціонують як засоби локального підсилення або послаблення оцінки, не змінюючи граматичної форми прикметника чи прислівника, але істотно впливаючи на його інтерпретацію.

В англійській мові до найуживаніших інтенсифікаторів належать *absolutely, extremely, so, too, very*, тоді як в українській – *абсолютно, вкрай, дуже, надзвичайно*. Наприклад: *absolutely amazing → абсолютно неймовірний, very important → дуже важливий.* В обох мовах простежується семантичне розмежування між градуйованими та неградуйованими ознаками, що впливає на сполучуваність прикметників і прислівників із градуальними та абсолютними інтенсифікаторами. Останні, як правило, поєднуються з прикметниками, що позначають крайні (неградуйовані) стани: *absolutely impossible → абсолютно неможливий, completely wrong → цілком неправильний*. Подібні поєднання розглядаються як нормативні, тоді як комбінації на зразок *very impossible → дуже неможливий* сприймаються як марковані або ненормативні.

Особливий інтерес становлять комбіновані структури, у яких інтенсифікатори взаємодіють зі ступенями порівняння, утворюючи багаторівневу градуацію ознаки. В англійській мові такі конструкції є надзвичайно продуктивними: ***far*** *more interesting → значно цікавіший,* ***much*** *better → набагато кращий,* ***a lot*** *more complicated → набагато складніший.* В українській мові аналогічна функція реалізується за допомогою прислівників-інтенсифікаторів: ***значно*** *ефективніший,* ***набагато*** *важливіший,* ***суттєво*** *краще*.

Крім того, в обох мовах інтенсифікатори можуть виконувати не лише підсилювальну, а й прагматичну функцію, зокрема сигналізувати про суб'єктивну залученість мовця або його емоційне ставлення до висловлюваного. Порівняймо: *That's so interesting! → Це так цікаво!* Або *It's really important. → Це справді важливо.* У таких випадках інтенсифікатор не лише збільшує ступінь ознаки, а й маркує емоційно-оцінний характер висловлювання.

Окрім морфологічних і лексико-граматичних засобів, оцінність системно реалізується на синтаксичному рівні – через конструкції, які задають інтерпретаційний фрейм висловлювання та спрямовують його оцінне прочитання. Такі моделі не лише передають пропозиційний зміст, а й маркують ставлення мовця до повідомлюваного, часто імпліцитно, без використання прямих оцінних прикметників.

Однією з найбільш продуктивних моделей в англійській мові є так звані екстрапозиційні конструкції з формальним підметом *it*, які дозволяють винести оцінний компонент у позицію теми висловлювання: *It is important that we reconsider the data. → Важливо, щоб ми переглянули дані*; *It is essential to understand the context. → Вкрай важливо зрозуміти контекст.* В українській мові їм відповідають безособові предикативні конструкції, однак структурно вони відрізняються від англійських, оскільки не містять формального підмета: *Важливо, що…, Вкрай важливо…, Дивно, що…, Необхідно врахувати…* тощо. Ця відмінність відображає типологічну специфіку мов: англійська мова тяжіє до формально експлікованої синтаксичної структури (обов'язковий підмет), тоді як українська допускає імпліцитність і предикативну безособовість.

Іншою продуктивною моделлю є конструкції з дієсловами ментальної оцінки або модальності, які дозволяють дистанціювати оцінку від мовця: *It seems that this approach is more effective. → Здається, що цей підхід ефективніший; It appears that the solution is less reliable. → Видається, що це рішення менш надійне.* В українській мові такі значення передаються як за допомогою безособових форм (*здається, видається*), так і вставних слів (*очевидно, мабуть*): *Очевидно, що цей метод менш ефективний; Мабуть, це не найкраще рішення.*

Подібні конструкції виконують важливу прагматичну функцію – пом'якшення оцінки (*hedging*), що особливо характерно для наукового та академічного дискурсу.

Окрему групу становлять корелятивні компаративні конструкції, які поєднують градуальність із оцінністю: *The more you read, the better you understand. → Чим більше читаєш, тим краще розумієш; The less we invest, the worse the outcome. → Чим менше ми інвестуємо, тим гірший результат*. У таких моделях оцінність реалізується через встановлення закономірної залежності між діями та їх наслідками, причому позитивна або негативна оцінка імпліцитно закладена в самій структурі.

Важливо зазначити, що в англійській мові синтаксичні моделі оцінності часто є більш формалізованими та шаблонізованими: *It is essenial that…*, *It seems that…*, тоді як українська мова демонструє більшу варіативність у їх реалізації, активно залучаючи інтонацію, порядок слів і вставні компоненти: *Цікаво, що результати збігаються; Результати, що цікаво, збігаються.* Таким чином, оцінність на синтаксичному рівні в обох мовах реалізується через моделі, що задають інтерпретаційну рамку висловлювання, однак способи їх формального оформлення відображають типологічні особливості мов: англійська – більш структурно фіксована, українська – більш гнучка й контекстуально варіативна.

Важливим аспектом граматики оцінності є також *negative evaluativity*, тобто вираження негативної оцінки за допомогою граматичних, а не безпосередньо лексичних засобів. У таких випадках мовець уникає прямої негативної номінації (наприклад, *bad, poor → поганий*), а натомість використовує конструкції, що знижують інтенсивність ознаки або подають її опосередковано. Це дозволяє реалізувати стратегію пом'якшення (*mitigation*), зменшити категоричність висловлювання та підвищити його прагматичну прийнятність, особливо в академічному й офіційно-діловому дискурсі.

Одним із базових механізмів є використання аналітичних конструкцій із *less / менш*, які сигналізують зниження ступеня ознаки без прямого заперечення: *less important, less convincing, less effective → менш важливий, менш переконливий, менш ефективний.* На відміну від прямих негативних прикметників (*ineffective, poor*), такі форми репрезентують оцінку як відносну, що дає змогу уникнути різкої критики. В українській мові ці конструкції часто додатково модифікуються інтенсифікаторами: *дещо менш ефективний, значно менш переконливий*. Це забезпечує ще точнішу градуацію негативності.

Іншим поширеним засобом є перифрастичне заперечення, яке обмежує позитивну характеристику замість прямого її заперечення: *not very good, not particularly useful → не дуже хороший, не надто корисний*. У таких структурах негативна оцінка виникає імпліцитно, через редукцію позитивної ознаки. В українській мові ця стратегія реалізується за допомогою часток *не дуже, не надто, не зовсім*, які мають високий ступінь прагматичної гнучкості та широко використовуються в розмовному й академічному мовленні.

Ще одним важливим типом є конструкції дистанційованої оцінки, які дозволяють зменшити відповідальність мовця за висловлену позицію: *It is not the best solution*; *This approach is far from ideal. → Це не найкраще / далеко не ідеальне рішення.* У таких випадках негативна оцінка подається не як категоричне твердження, а як пом'якшена альтернатива, що знижує конфліктність висловлювання. Українська мова активно використовує відповідники *не найкращий, далеко не, аж ніяк не*, які виконують аналогічну функцію.

У контрастивному аспекті обидві мови демонструють близькі функційні моделі вираження негативної оцінки, однак англійська мова характеризується більшою формалізованістю цих стратегій, особливо в академічному дискурсі, де конструкції типу *less + Adj* або *not very + Adj* є стандартними засобами пом'якшення критики. Українська мова, зі свого боку, виявляє більшу варіативність, поєднуючи граматичні, лексичні та частково інтонаційні засоби (*не дуже, не зовсім, далеко не, дещо*), що забезпечує ширший спектр нюансів оцінювання.

Отже, вираження негативної оцінки виконує низку важливих прагматичних функцій, серед яких ключовими є пом'якшення (*mitigation*), стратегія ввічливості та регуляція ступеня категоричності висловлювання. Використання таких конструкцій свідчить про те, що граматика виступає не лише засобом формального оформлення висловлювання, а й інструментом тонкого налаштування оцінного значення відповідно до комунікативних намірів мовця.

Особливий інтерес у межах граматики оцінності становлять так звані нестандартні або надлишкові граматичні форми, які формально порушують нормативні правила, однак активно функціонують у реальному мовленні як засоби підсилення оцінного значення. До них належать, зокрема, конструкції з подвійною маркацією ступеня порівняння: *more better*, *most happiest*; *більш кращий, найбільш оптимальний*. З погляду кодифікованої норми такі форми в обох мовах вважаються помилковими, оскільки дублюють граматичні показники компаративності або

суперлативності. Проте їх уживання не є випадковим: воно зумовлене прагненнями мовця до максимальної інтенсифікації оцінки шляхом накладання кількох засобів градуації. У цьому сенсі подібні конструкції можна розглядати як прояв гіперболізації, що виходить за межі стандартної граматичної системи. Наприклад: *That was the most happiest moment ever!* В українській мові спостерігаємо функціонально подібні моделі: *Це був самий кращий день у моєму житті!* У наведених прикладах поєднання кількох маркерів (інтенсифікатор + компаратив / суперлатив) створює ефект надмірної, гіперінтенсивної оцінки, що має виразне емоційне забарвлення. Такі форми особливо характерні для розмовного мовлення, рекламного дискурсу та цифрової комунікації, де експресивність і вплив на адресата мають пріоритет над дотриманням нормативних обмежень.

Крім того, в обох мовах можливі випадки свідомого використання таких форм як стилістичного прийому. Наприклад, у рекламних слоганах або неформальній комунікації вони можуть функціонувати як засіб привернення уваги або створення надмірної позитивності: *The most cheapest ticket you'll ever find!; Найбільш найкраща пропозиція цього сезону!* У таких випадках порушення граматичної норми стає функційно вмотивованим і виконує прагматичну роль – підсилює емоційний вплив висловлювання.

Наведемо показовий приклад відхилення від граматичної норми: *Та much**ly**! → Дякую дуже!* (див. Рис. 1). У цьому випадку спостерігається нетипове словотвірне моделювання: до квантифікатора *much* додається суфікс *-ly*, який у сучасній англійській мові продуктивно використовується для утворення прислівників від прикметників: slow → *slow**ly**, successful* → *successful**ly***. Водночас форма *muchly* не належить до нормативних одиниць мови і функціонує переважно як стилістично маркований, ігровий елемент.

З погляду функційної інтерпретації, подібні утворення не є випадковими: вони реалізують прагнення мовця до експресивного підсилення оцінки, зокрема вдячності. Додавання суфікса *-ly* створює ефект «надмірності» форми, що корелює з надмірністю емоційного змісту. У цьому контексті граматичне «відхилення» доцільно трактувати не як помилку, а як функційно мотивований стилістичний прийом, що підсилює емоційний вплив висловлювання. Це узгоджується з сучасним розумінням граматики як динамічної системи, чутливої до прагматичних інтенцій мовця.

Отже, граматичні засоби відіграють визначальну роль у вираженні оцінності в англійській та українській мовах, забезпечуючи градуацію, інтенсифікацію та прагматичну модифікацію значення. Дослідження підтверджує, що оцінність реалізується не лише на лексичному, а й на граматичному рівні, а граматика функціонує як інструмент вираження суб'єктивного ставлення мовця до висловлюваного.

Встановлено, що в обох мовах граматика оцінності базується на спільних функційних механізмах, передусім на категорії градуальності. Основними засобами її реалізації є ступені порівняння, інтенсифікатори та синтаксичні моделі, що формують оцінний фрейм висловлювання. Водночас виявлено типологічні відмінності: англійська мова більшою мірою спирається на

Рис. 1. Листівка подяки

аналітичні та синтаксичні засоби, тоді як українська активно залучає морфологічні ресурси й демонструє більшу варіативність у використанні модифікаторів.

Аналіз показав, що нестандартні граматичні форми, попри їх невідповідність нормі, виконують важливі прагматичні функції – інтенсифікаційну та експресивну. Це дає підстави розглядати їх не лише як помилки, а як функційно вмотивовані засоби вираження оцінності, що відображають динамічний характер граматичної системи. Водночас в обох мовах простежується тенденція до поєднання різнорівневих засобів, що свідчить про універсальність прагнення до підсилення оцінного значення.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до граматики оцінності як міжрівневого явища та у переосмисленні статусу нестандартних граматичних форм як функційно значущих елементів дискурсу. Практичне значення дослідження пов'язане з можливостю використання його результатів у курсах порівняльної та теоретичної граматики, а також у викладанні англійської мови.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази (зокрема, на основі корпусних даних) та у вивченні граматики оцінності в різних типах дискурсу, насамперед у цифровій комунікації, де спостерігаються найдинамічніші зміни мовних норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марчук Л. Категорія оцінки в сучасній українській мові. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2022. № XVI. С. 349–352.

2. Bednarek M. Evaluation in media discourse: Analysis of a newspaper corpus. London : Continuum, 2008. 274 p.

3. Longman grammar of spoken and written English / Biber D. London : Longman. 1999. 1204 p.

4. Bolinger D. Degree words. De Gruyter, 2013. 324 p.

5. Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. Halliday's introduction to functional grammar (4th ed.). Routledge, 2014. 480 p. https://doi.org/10.4324/9780203783771

6. Hunston S., Sinclair J**.** A local grammar of evaluation. *Evaluation in text : Authorial stance and the construction of discourse*. Oxford, Oxford University Press, 2000. P. 74–101.

7. Hunston S., Thompson G. Evaluation : An introduction. *Evaluation in text: Authorial stance and the construction of discourse*. Oxford, Oxford University Press, 2000. P. 1–27. https://doi.org/10.1093/oso/9780198238546.001.0001

8. Kennedy C., McNally L. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates. *Language.* 2005. No. 81(2). P. 345–381. https://doi.org/10.1353/lan.2005.0071

9. Kovtun O. Evaluative Grammar and Non-Standard Comparatives: A Cross-Linguistic Analysis of Ukrainian and English. *Languages*10, 2025, No. 8:191. https://doi.org/10.3390/languages10080191

10. Martin J. R., White P. R. R. The language of evaluation : Appraisal in English. London, 2005. 278 p.

11. Paradis C. Configurations, construals and change: Expressions of degree. *English Language and Linguistics.* 2008. No. 12(2). P. 317–343. https://doi.org/10.1017/S1360674308002645

12. Thompson G. Introducing functional grammar (3rd ed.). London : Routledge. 2014. 328 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 9
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2 – 3.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.36

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ АРХЕТИПІВ У РОМАНІ М. ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР» ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

INTERPRETATION OF NATIONAL ARCHETYPES IN THE NOVEL BU M. DOCHYNETS «KRYNYCHAR» AS A COMPONENT OF THE UKRAINIAN CULTURAL SPACE

Гонюк О.В.,
orcid.org/0000-0002-4985-6075
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Кропивко І.В.,
orcid.org/0000-0002-9648-8340
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано особливості втілення національних архетипів як складника українського культурного простору в романі «Криничар» М. Дочинця. Увагу акцентовано на виявленні основних архетипних образів, які формують художню систему твору: води, криниці, дому, землі, матері, мудрого старця, долі та ін. Автори доводять, що архетип води, який займає домінантне місце в структурі роману, поєднується з архетипом матері, набуваючи сакрального значення життєдайної сили, очищення, духовного оновлення. Через образ ріки Латориці М. Дочинець реалізує ідею безперервності буття, циклічності життя, єднання людини з природою. Криниця зображена в прямому та метафоричному значенні як криниця душі, також асоціюється з жінкою. У наративну структуру роману уведені розлогі описи криниць та джерельної води, яка споконвік дарує наснагу, наділена цілющою силою. Герой наголошує на тому, що воду треба відчувати, символом Батьківщини стає «своя вода».

Архетип дому інтерпретується у двох іпостасях – як осередок захищеності та як метафора тимчасовості людського існування. У романі репрезентований архетип мудрого старця, втілений в образах Ліня, Жиги, Симеона, котрі увібрали глибокий народний досвід, внутрішню свободу і силу духу. Особливу увагу приділено архетипу долі, який осмислюється і в християнській, і в язичницькій традиціях, поєднуючи мотиви призначення, випробування та духовного зростання.

Змодельований письменником культурний простір роману постає як цілісна система, у якій архетипи стають ключем до розуміння українського світогляду, ментальних цінностей і філософії життя. Автори підкреслюють, що роман «Криничар» є художньою репрезентацією національного коду, у якому відображено єдність людини, природи й духовності як основи української ідентичності.

Ключові слова: архетип, культурний простір, національна ідентичність, роман, культурні коди.

The article analyzes the features of the embodiment of national archetypes as a component of the Ukrainian cultural space in the novel «Krynychar» by M. Dochynets. Attention is focused on identifying the main archetypal images that form the artistic system of the work: water, well, house, earth, mother, wise old man, fate, etc. The authors prove that the archetype of water, which occupies a dominant place in the structure of the novel, combines with the archetype of the mother, acquiring the sacred meaning of life-giving force, purification, and spiritual renewal. Through the image of the Latoritsa River, M. Dochynets realizes the idea of the continuity of existence, the cyclical nature of life, and the unity of man with nature. The well is depicted in a direct and metaphorical sense as the well of the soul, and is also associated with a woman. The narrative structure of the novel includes extensive descriptions of wells and spring water, which has always been a source of inspiration and healing power. The hero emphasizes that water must be felt, and that «one's own water» becomes a symbol of the Motherland.

The archetype of the house is interpreted in two guises – as a center of protection and as a metaphor for the transience of human existence. The novel represents the archetype of the wise old man, embodied in the images of Lin, Zhiga, Simeon, who have absorbed deep folk experience, inner freedom and strength of spirit. Special attention is paid to the archetype of fate, which is interpreted in both Christian and pagan traditions, combining the motifs of destiny, testing and spiritual growth.

The cultural space of the novel modeled by the writer appears as a holistic system in which archetypes become the key to understanding the Ukrainian worldview, mental values, and philosophy of life. The authors emphasize that the novel «Krynychar» is an artistic representation of the national code, which reflects the unity of man, nature, and spirituality as the foundations of Ukrainian identity.

Key words: archetype, cultural space, national identity, novel, cultural codes.

Постановка проблеми. Особливим твором у літературній спадщині М. Дочинця є роман «Криничар». «Криничар. Діяріюш найбагатшої людини Мукачівської домінії» – це чергова сповідь унікальної людини, історія душі у вигляді щоденникових нотаток головного героя – аскета-багача, який прийшов до власної філософії самообмеження. Літературознавець Петро Сорока назвав цю книжку Мирослава Дочинця «наймудрішим художнім твором сучасної української літератури» [1]. «Душу цього роману можна відчути тільки душею, – зазначає літературознавець. – Хоча це не тільки роман серця, а й розуму. Я вже не надіявся знайти в сучасній українській літературі таку річ, де розум і серце були б так міцно поєднані й жодне не торувало над іншим. Власне, цей роман – гімн Мудрості чи, точніше, – похвала Мудрості. А ще твір наскрізь притчовий. Усе в ньому дихає народними повір'ями і звичаями, легендами і переказами. Вони – його повітря і водночас легені» [1, с. 5].

Мирослав Дочинець є автором близько двадцяти книг – «Він і вона», «Краєвид із жінкою», «Хліб і шоколад», «Руки і душа», «Лис», «Дорога в небо – до людей», «Булава і серце», «Місячна роса», «Вічник», «Криничар», «Горянин», «Світован», Мафтей, філософсько-психологічних заповітів карпатського мудреця «Многії літа. Благії літа», що стали народним бестселером.

Важливим принципом формування образної системи романістики М. Дочинця є використання національних українських архетипів (землі, води, ріки, криниці, дому, мудрого старця та ін.). У романі «Криничар» художньо осмислюються ключові архетипи, що становлять ядро української культури: архетип дому пов'язаний із слов'янським архетипом Матері-Землі, годувальниці, саме цим пояснюється прив'язаність до власної домівки, своєрідно інтерпретується архетип долі (фаталізм поєднується з вірою в призначення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу творчості М. Дочинця зверталися такі літературознавці, як В. Базилевський, М. Васьків, А. Вегеш, Л. Демидюк, О. Капленко, М. Слабошпицький, П. Сорока та ін. У мережі Інтернет можна зустріти безліч замітоk і читацьких рецензій на найвідоміші його твори: «Вічник», «Криничар», «Горянин». Як зауважив П. Сорока, ці романи сприймаються як цикл, об'єднаний ідеєю «стяжання духу» [1]. Дослідженням наративних особливостей, символіки та поетики роману «Криничар» займалися А. Вегеш, М. Васьків, Л. Горболіс, О. Левицька. Зокрема О. Левицька аналізувала філософсько-етичні аспекти творів письменника, зокрема роман «Криничар», у якому національні архетипи є основою світогляду героя. Однак детального дослідження національних архетипів як складника культурного простору цього твору письменника наразі немає, чим і зумовлюється **новизна** нашої роботи.

Постановка завдання. Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження специфіки виявлення в культурному просторі роману «Криничар» М. Дочинця первинних образів та ментальних структур, закладених у несвідомому українців. Незважаючи на значний інтерес науковців, роман «Криничар» на сьогодні мало вивчений. «Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» – твір, який поєднав ознаки філософського роману з щоденниковою оповідною структурою, проте особливості реалізації жанрового канону та специфіка національних архетипів у романі не досліджені. Мета статті полягає у виявленні особливостей втілення національних архетипів у романі М. Дочинця «Криничар».

Виклад основного матеріалу. Домінантним у творі є використання архетипу води як наскрізного образу. Назва роману «Криничар» збігається з одним із прізвиськ головного героя. Криничар – той, хто копає криниці. «Криничар – моє прилюдне ймення. Це від задавненого мого ремесла. Чужі люди так мене й прописали в паперах», – пояснює герой твору, справжнє ім'я якого Овферій, а ще одне прізвисько – пан Кутьо [2, с. 22]. Отже, прізвисько Овферія асоціативно, опосередковано пов'язане із семантикою життєдайної сили води.

Образ-символ води як втілення архетипних уявлень є наскрізним в образній системі роману: вода, криниця, джерело, струмок, ріка, море, роса, сльози. Як стверджує А. Вегеш, «вода сприймається як носій ідеї душі й тіла, уособлення щастя, самого життя. Вона є символом

вічності й заодно нескінченного плину часу («Ріки течуть, і ми мусимо текти. Бо наша свобода – це постійний рух, дорога кудись, втеча від чогось»). Тому автор і знаходить таку символічну назву для того, хто дарує воду, копає криниці» [3, с.24].

На сторінках роману М. Дочинця знаходимо фольклорні замовляння: «Водице-кринице, рідна сестрице! Як вічно нуртуєш у джерелі, так вічно підживляй тіло й душу мені… Хвала твоїм вічним джерелам, дощам, росам і лагідним хмарам!» [2, с. 24]. Майстер Петро Солома, навчаючи юного Овферія, наділяє воду «людськими характеристиками»: «Вода, як і чоловік, різниться. Вода буває і пуста, і блудлива, і млява, і хвора» [2, с. 24].

Латориця репрезентується як вічна ріка, символ життя й водночас смерті. Ріка асоціюється в Овферія з рідним Мукачево: «І несподівано виблискувала крізь мури й дерева ріка – як розлите й забуте на землі небо» [2, с. 33]. Автор наголошує на циклічності буття. Вода Латориці подарувала хлопцеві матір і забрала її.

Як відомо, архетип води належить до жіночих архетипів і тісно пов'язаний з архетипом матері. У романі М. Дочинця також простежується їх тісний взаємозв’язок. Коли народилася матір Овферія, то жінка, яка її народила, вирішила позбавитися каліки: «Розсудила, що треба позбавитися того виплодка. Але губити живу душу грішно, то вона, коли прала покрівці, пустила кошик з дитиною за водою» [2, с. 19]. Оповідь про жахливий вчинок матері супроводжується журливою співанкою: «Плавле кача, плавле,/ Само собі кряче,/Мамка ня втопила,/Тепер за мнов плаче…» [2, с. 19].

Латориця зберегла життя дівчинки, яка стала відомою жінкою-змією мандруючого цирку. Народивши Овферія, жінка-змія померла, і її тіло прийняла Латориця, оскільки жоден дяк не захотів читати молитви над блудницею, а поховання на кладовищі було під забороною.

Як згадує Овферій, потопи мордували Мукачево, забирали життя багатьох мешканців, але під час такого потопу Латориця зберегла його життя, і вдова Влена, яка взяла хлопця на виховання, знайшла його неушкодженого. Латориця в романі стає символом безкінечності, безмежності буття: «Кликала, зачаровувала і в’язала до себе назавжди. Це друга пуповина, котра не обрізається часом» [2, с. 33]. Криничару відкривається «серце Латориці».

Образ Латориці нерозривно поєднано з образом матері головного героя, що ми можемо пояснити впливом архетипу Великої Матері, який виявляється в іпостасях материнського начала, матері-природи. Такий тісний взаємозв’язок автор мотивує також історією народження й смерті жінки-змії. Ріка відповідно реагує на бажання Криничара побудувати міст, озивається до нього голосом «нещасниці», а також символічно вказує на місце, де найкраще забивати сваї, даючи знак, – змія показує герою місце лагідної переправи. «Ачей то була підказка від самої матері», – переконаний Криничар [2, с. 22].

Майже всі ремесла, які опанував Овферій, мають відношення до води: гончарство, виготовлення фарб і лаків, садівництво, копання криниць, гірничі справи, водогін, мостобудування: «Виходило, що ми з тієї ж землі зліплені, і розмочені водою. Тому й прив’язані до неї незримою пуповиною, з неї сили беремо через плід і злак» [2, с. 195].

Вода також символізує очищення: «Ріка змиває сажу снів і наливає тіло силою, принесеною з горових печер і лісових кореневищ» [2, с. 61], «Відпусти гризоти з водою» [2, с. 86], «Дівчина мовчки здригалася, приймаючи воду, як причастя» [2, с. 219]. Вода – це те, на чому тримається світ: «Тому я виджу світ переломленим, – таким, як очеретина у воді. Вода ліпше нам показує, ніж воздух, бо ми й самі з води» [2, с. 60].

Криниця зображена в прямому та метафоричному значенні як криниця душі: «Відкрилася порожнеча моєї нутряної криниці. Її належало вичистити, вишкребти, звільнити від намулу, аби піднявся зі споду новий, чистий нурт» [2, с. 242]. Овферій стверджує, що про українські криниці можна говорити «з невичерпним подивом. Воістину, якщо ставки й озера – очі цієї землі, то криниці – її живе нутро, душа» [2, с. 270]. Для ворогів криниці «пахли труйною солодкавістю», а для своїх – «запалі криниці стали відживати, повнитися чистою і сласною водою. Тут воду не п’ють, як ми, нею ласують, і ставлення до неї побожне» [2, с. 270].

У наративну структуру роману уведені розлогі описи криниць та джерельної води, яка споконвік дарує наснагу, наділена цілющою силою. Як говорить Овферій, про українські криниці він міг би говорити довго й з невичерпним подивом.

Герой наголошує на тому, що воду треба відчувати, символом Батьківщини стає «своя вода»: «Своя вода…Які прочуття збурюють ці прості слова! Бо все на світі схоже, лише не вода. І все на світі має запах, лише не вода. Зате на смак вона така різна… Навіть коли п’єш ту саму воду з різ-

ного посуду – це інша вода. Із залізного горнятка вона солодка. Із скла – тверда на зуби. З каменя – тяжка для серця. Із жмені – м'яка й податлива. З дерев'яної коновочки – сонна, притихла. З листа лопушного – гіркувата й щиплива. З волового рогу – ламка. Через тростину – вичахла, перестигла. А найсмачніша вода, коли тягнеш її з джерельця губами – гостра, дражлива, ситна. Тоді вода довірливо відкривається тобі, як жінка, що простягає свої уста» [2, с. 264]. За спостереженням героя, «вода, як і чоловік, різниться… Міркуй далі, бийся доти, доки не нападеш справедливу жилу, що склом задзвенить на зубах, що аж скроні зведе від свіжості. Така вода й думки промиє, не лише кості. Вода – як дарунок долі. І тішишся тоді, як дитина: ще один земний замочок відімкнув» [2, с. 159].

Міст, що будує Криничар, з'єднуючи береги Латориці, зберігає традиційну архетипну семантику: це зв'язок часів, поколінь символ єднання, адже, як пояснює герой, «не для мене – для себе і для своїх дітей, онуків. Залишите їм міст, як лишають по собі тестамент» [2, с. 21]. Цей міст «має стати воротами Мукачева, через які в город прийдуть нові люди, а з ними нові приспіхи, нові ремесла, нові гроші» [2, с. 46]. Образ мосту ми спостерігаємо також в одному з епіграфів до твору, узятому зі старої приказки: «Коли стаєш на міст, спробуй палицею – чи надійний» [2, с. 3].

В образі Мукачево уособлений архетип рідної землі: «За три найбільші ласки безмежно вдячний я Господу: за те, що народив мене людиною, а не твариною; за те, що народив мене русином; за те, що народив мене в Мукачеві. Бо тут мій новий Вавилон, осяйний мій Єрусалим. Тут моє глибоке закорінення і моя листата крона» [2, с. 33]. Образ землі невіддільний від води, які творять людину: «Виходило, що ми з тієї ж землі і зліплені, і розмочені водою. Тому й прив'язані до неї незримою пуповиною, з неї беремо через плід і знак» [2, с. 195].

Архетип раю втілюється в романі в образі дитинства, яке автор устами головного героя прямо називає раєм, описуючи яке, використовує ліризовану оповідь: «Батьку мій небесний, не прошу в тебе дарунка ціннішого – лишень змогу бодай на часину вернутися в дитинство. Там, де грають на гуселькаx цвіркуни, де липи скапують медом, де горлиці п'ють з моїх долоньок, де можна наїстися солодом косиць, де літня днина тягнеться як рік, де тернини пробивають п'яти аж до серця, а твердолобі хрущі гупають у твої груденята так, що завмирає дух…Там і досі моє серце» [2, с. 27]. Український національний архетип раю також тісно пов'язаний з образами саду та ріки: «Як Трійця нероздільна, так нероздільний я зі своєю Рікою і своїм Садом. Ніщо так не пахне чоловіку, як сад, посаджений ним власноручно. Я посадив свій сад двадцять років тому і називаю його давнім гарним словом – вертоград» [2, с. 116]. «Що найдорожче для чоловіка? На небі – рай, а на землі – воля», – стверджує Криничар [2, с. 173].

В образі-символі «таємничої руки» в романі втілився архетип долі: «Коли пильніше придивитися до свого поступу, то збагнеш, що водить тебе якась таємнича рука. Направляє твої кроки, відкриває потрібні дороги» [2, с. 35]. Образ долі розкривається в язичницькому варіанті, як те, що дається людині при народженні: «Доля – не підкова, важко зломити її. А от вона тебе зігне і зломить на дух… все значуще і все посутнє дається нам на зломі. Наче доля бере нас на зуб: чи добрий метал, що з нього можна скувати? І гамселить, і розпікає, і гартує, доки щось не вийде – криця чи шлак…Коли іскри летять з-під підкови – це ознака, що криця вже дозріла, вже не вкришиться і не вломиться. Хіба що зноситься» [2, с. 156]. Доля трактується й у біблійному варіанті – як хрест: «А вам уділено, то й несіть свій хрест. Коли легкий, а коли тяжкий, як у кожного з нас. Таланного чи безталанного. Ви творіть, а ми будемо оглядати й судити. Бо легкі на суд ті, що не творять» [2, с. 57].

Архетип мудрого старця (у юнгівському трактуванні, дотичний до українських народних казок) М. Дочинець уособлює в романі в образах Ліня, Гречина, Мордка, Жиги, Симеона та інших мудрих навчителів Овферія, із якими його зводило життя. Так, Лінь характеризується як дивний чоловік, дивний, майже чудний: «Тепер, через десятки літ, я розумію, що лінькуватість Ліня, відстороненість від оружжя і подій були для нього рятівною Пустотою, в яку він ховався, як равлик у мушлю. Це була не осоружна, гнітюча порожнеча, як у нас, котру ми наповнювали хто чим – хто страхом, хто млявим гнівом, а хто пустослов'ям. Він свою порожнечу залишав вільною» [2, с. 10]. В образі Ліня втілено національний український архетип волі, незалежності ні від життєвих обставин, ні від матеріальних благ: «Легкість серця для таких людей важливіша за твердість м'язів, широку кість і тягар корисних речей, які ми громадимо собі впродовж життя» [2, с. 10]. Архетип свободи набуває в тексті двох значень: свободи від страху і свободи від злиднів: «лише ці дві свободи владні привести до того, що керує світом

і людьми – до грошей» [2, с. 27]. Автор осмислює поняття внутрішньої свободи: «Мудрі кажуть, що чоловік є те, за кого себе має. Я б ще додав: скільки має в собі свободи. Оце головний хребет людської істоти, головна наповненість, важніша за силу, багатство й щастя…чоловік скільки свободи зважиться заковтнути, стільки й матиме її, а з нею – добробут, повагу і вдоволення життям. Все від нашої нутряної волі, від сили жадання, від потреби вибирати й домагатися свого. Наскільки народ в собі це осмислив і виховав, настільки він і панує в цьому світі» [2, с. 316].

Втіленням архетипу мудрого старця є також монастирський маляр Жига, що жив під мостом на Руському кінці: «Таку посілість, що й домом не назвеш, міг собі придумати лише цей чоловік. Чотири мостові палі були обсновані дикою лозою й попідтикані тим, що принесла ріка» [2, с. 53]. Із образом Жиги пов'язані опозиційні поняття рідної домівки й бездомності.

Архетипні уявлення про дім як уособлення надійного притулку, захищеності набули у творі семантики тимчасовості, хисткого становища у світі, оскільки Латориця, виходячи з берегів, руйнувала час від часу домівку Жиги, і Жига починав облаштовувати своє помешкання спочатку: «Раз у п'ять-сім літ надходила велика вода і забирала це житловище…Жига брався обчищати стовпи від намулу й ліпити довкола них нове гніздо» [2, с. 53]. Проте образ дому набуває й протилежної семантики. У поєднанні з мікрообразом грошей – це втілення добробуту: «Перший набуток сміло вкладай у зведення свого житловища. Гарний дім на доброму місці – розумне й вигідне розміщення грошей… Дім твій – твоє животворне притулище, яке кріпить сили і множить старання, і є надійним схроном твоїх надбань» [2, с. 136].

Архетип дому, безсумнівно, один із найдавніших українських архетипів. В інтерпретації письменника образ дому розкривається також через художню деталь – дим – «це віддих людського житла, добрий дух хижі» [2, с.6].

Уособленням батьківського архетипу у творі є образ Спасителя, а також образ Майстра. Образ Спасителя створений Жигою: «Зморщена смола вкривала полотнище, як кора старе дерево» [2, с. 55]. У діалозі з Овферієм Жига пояснює, що одних він спасає «від недоброго світу. Других – від недобрих людей. Третіх – від лихих діл. Четвертих – від самих себе» [2, с. 55]. Образ Спасителя всеприсутній і неосяжний для хлопця: «Він є. Не завжди видиш птицю, а вона співає для тебе. Ти не можеш підняти очі на сонце, а відчуваєш його. Вчорашній день уже минув, та якщо ти обернешся пам'яттю, трапунки дня знову будуть із тобою. Як і люди, котрих тримає твоя пам'ять» [2, с. 55]. Образ Ісуса Христа як уособлення батьківського начала наскрізний: «Сину мій, Господь з тобою. Це його милосердя – намістити тебе туди, де ти не маєш нічого. Лише так може прийти розуміння ціни всьому…Господь думає про нас, але нашими головами. Господь помагає нам – нашими руками» [2, с. 211].

Образ Ісуса Христа трансформується в образ Майстра або, навпаки, будь-яка творчість підноситься до божественного рівня: «Я відбочувався від чужих людей. Тепер відкрилося, що всі вони однаково наміряні і зліплені з …великих кендюхів і малих голів. Всі рівні, голі й ниці перед Майстром…» [2, с. 84]. Образ працьовитої людини також обожествляється. Поряд з іншими в романі знайшов втілення національний український архетип козака-химерника, уособлений в збірному образі українського козацтва, цей архетип поєднався з архетипом єзуїта, втіленим в образі Богдана Хмельницького: «ці люди, що називають себе черкесами, козаками, лицарями волі. Їм є що боронити, є за що битися. «Доля» і «воля» – ці два слова висічені по два боки леза їх шабель. Батько Хмель (так вони називали свого першого проводиря), що підняв їх на опір, дав кожному землі стільки, скільки зможе зорати й засіяти» [2, с. 270].

Висновки. Культурний простір у романі М. Дочинця «Криничар» формують національні архетипи (землі, води, ріки, криниці, дому, матері, мудрого старця та ін.). Вони інтегруються в культурний простір твору на рівні формування характерів, визначають топос роману. Домінантним у творі є використання архетипу води як наскрізного образу. Латориця репрезентується як вічна ріка, символ життя й водночас смерті. Архетип води належить до жіночих архетипів і тісно пов'язаний з архетипом матері. У романі М. Дочинця також простежується їх тісний взаємозв'язок. Образ Латориці нерозривно поєднано з образом матері головного героя, що ми можемо пояснити впливом архетипу Великої Матері, який виявляється в іпостасях материнського начала, матері-природи. Архетипні уявлення про дім як уособлення надійного притулку, захищеності набули у творі семантики тимчасовості, хисткого становища у світі. Отже, можна зробити висновки, що всі образи-архетипи тісно пов'язані між собою, яскраво відображають українське національне світосприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сорока П. Відкритий лист до Мирослава Дочинця. *Українська літературна газета*. 2012. 14 груд. С. 5.

2. Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії [Текст]: роман. Мукачево: Карпатська вежа, 2012. 331 с.

3. Вегеш А. Символічні назви героїв у романі «Криничар» Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія Філологія. Соціальні комунікації. 2014. Вип. 2. С . 8 – 12.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.112.2.09(436):94(477)"1941/1945"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.37

ІМАГОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ В РОМАНІ Й. ВІНКЛЕРА «ВИВЕЗЕНА: НЄТОЧКА ІЛЛЯШЕНКО РОЗПОВІДАЄ ПРО СВОЄ УКРАЇНСЬКЕ ДИТИНСТВО»

IMAGOLOGICAL REPRESENTATION OF THE HOLODOMOR IN J. WINKLER'S NOVEL «DEPORTED: NETOCHKA ILYASHENKO TELLS ABOUT HER UKRAINIAN CHILDHOOD»

Горбач Н.В.,
orcid.org/0000-0001-7743-9845
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент, завідувач кафедри української літератури
Запорізького національного університету

У статті проаналізовано художню репрезентацію Голодомору в романі австрійського письменника Й. Вінклера «Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство». Вихідною є теза про те, що зарубіжна література, конструюючи образ України, тяжіє до осмислення її історичного минулого, передусім його травматичних вимірів, що визначає специфіку рецепції українського досвіду в глобальному культурному просторі. Окреслено, що роман Й. Вінклера займає особливе місце серед творів, у яких тема Голодомору входить у поле художнього осмислення, оскільки поєднує документальну основу зі свідомою авторською установкою на мінімальне втручання в оповідь головної героїні. Така стратегія зумовлює специфічну форму тексту, що перебуває на межі біографії та художнього роману, і визначає характер репрезентації травматичного досвіду як безпосереднього свідчення. Доведено, що мотив голоду в творі виконує функцію наскрізного екзистенційного маркера, який структурує оповідь і поєднує різні етапи життя героїні – дитинство в умовах Голодомору та подальший досвід підневільної праці. Голод постає як штучно сконструйований інструмент тоталітарного насильства, що спрямований на підкорення людини, руйнування її соціальних зв'язків і позбавлення базових умов існування. Він набуває значення не лише історичного факту, а універсального коду несвободи. Проаналізовано, як репрезентація Голодомору здійснюється через тілесно марковані образи, які передають граничність пережитого досвіду. Тіло героїні виступає носієм пам'яті, у якому закарбовується травма, що не зникає з часом, а продовжує визначати її сприйняття реальності та емоційні реакції. Пам'ять у романі постає як нелінійний процес, що актуалізується через повторюваність мотивів, фрагментарність і зміщення часових планів. Встановлено, що художня стратегія Й. Вінклера спрямована не на реконструкцію історичної події як такої, а на осмислення її антропологічних наслідків. У результаті індивідуальна історія Нєточки Ілляшенко набуває значення колективного свідчення, а роман функціонує як форма репрезентації історичної травми, формує імагологічний образ України як простору граничного досвіду.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, імагологія, Голодомор, мотив голоду, екзистенційний маркер, пам'ять, травма, тоталітаризм.

The article analyses the artistic representation of the Holodomor in the novel by the Austrian writer J. Winkler «Deported: Netochka Ilyashenko Tells about Her Ukrainian Childhood». The starting point is the thesis that foreign literature, constructing the image of Ukraine, tends to comprehend its historical past, primarily its traumatic dimensions, which determines the specifics of the reception of the Ukrainian experience in the global cultural space. It is outlined that J. Winkler's novel occupies a special place among the works in which the theme of the Holodomor enters the field of artistic interpretation, since it combines a documentary basis with a conscious author's attitude to minimal intervention in the main character's narrative. Such a strategy determines the specific form of the text, which is on the border between biography and fiction novel, and determines the nature of the representation of traumatic experience as direct testimony. It is proven that the motif of hunger in the work performs the function of a cross-cutting existential marker that structures the narrative and connects different stages of the heroine's life – childhood in the conditions of the Holodomor and the subsequent experience of forced labor. Hunger appears as an artificially constructed instrument of totalitarian violence aimed at subjugating a person, destroying their social ties and depriving them of basic conditions of existence. It acquires the meaning of not only a historical fact, but also a universal code of unfreedom. It is analysed how the representation of the Holodomor is carried out through bodily marked images that convey the limitlessness of the real experience. The heroine's body acts as a memory carrier in which the trauma is imprinted, which does not disappear over time, but continues to determine her perception of reality and emotional reactions. Memory in the novel appears as a nonlinear process that is actualised through the repetition of motifs, fragmentation and displacement of time plans. It is established that J. Winkler's artistic strategy is aimed not at the reconstruction of the historical event as such, but at understanding its anthropological consequences. As a result, the individual story of Netochka Ilyashenko acquires the meaning of collective testimony, and the novel functions as a form of representation of historical trauma, forming an imagological image of Ukraine as a space of limitless experience.

Key words: intercultural communication, imagology, Holodomor, famine motif, existential marker, memory, trauma, totalitarianism.

Постановка проблеми. Художні твори, що репрезентують образи інших культур, є важливим інструментом міжкультурної комунікації. У цьому сенсі літературознавча імагологія дозволяє побачити, що будь-який образ країни в літературі не є фіксованим чи об'єктивним: він формується на перетині авторського досвіду, культурних стереотипів, очікувань читацької аудиторії. Відтак художній текст не просто «показує» іншу культуру, а створює її версію, яка функціонує в уяві читача як певна ментальна модель. Художні тексти набувають квазідокументального статусу, моделюючи «візію інших країн і народів як із погляду об'єктивної обумовленості – історичних, політичних, соціальних обставин, традиційних уявлень – культури, фольклору, релігії, міфології, так і через посередництво суб'єктивних чинників – авторських вражень, переживань тощо» [2, с. 309]. Сформовані ними уявлення про ту чи ту країну часто значно ефективніші, ніж суто фактографічні описи. Саме тому література виконує функцію своєрідної культурної дипломатії, впливаючи на образ країни в глобальному просторі без прямого інституційного втручання.

Звернення зарубіжної літератури до образу України демонструє виразну тенденцію: у процесі його імагологічного конструювання автори часто апелюють до подій минулого («Королівське дзеркало» В. Генріксен, «Спадок» та «Гра» А. Шевченко, «Що сказано» А. Мельничука ін.), бо історія є найбільш «перекладним» матеріалом для іншої культури. Більш того, образ України дедалі частіше постає крізь оптику історичної травми, бо письменники нерідко віддають перевагу саме тим історичним періодам, які пов'язані з граничними випробуваннями: революціями, війнами, тоталітарними режимами, репресіями, депортаціями («Проїздом у Києві» М. Тірі, «Квіти пітьми» А. Апельфельд, «Подорож» І. Фінк, «Все ясно» Д. С. Фоєр, «Омріяний край» Л. Хайд, «Мабуть Естер» К. Петровська, «Хлопчик узимку» («A Boy in Winter»[1]) Р. Зайферт, «Вона була з Маріуполя» Н. Водін, «Викрадене дитя» й «Ми робили бомби для Гітлера» М. Форчук Скрипух, «Лист в Україну» В. Міттіх та ін.). У такій перспективі Україна постає не просто як географічний чи культурний простір, а як місце, де історія набуває екстремальних форм, а людський досвід загострюється до межі виживання. Ця оптика, з одного боку, дозволяє актуалізувати важливі сторінки минулого, з іншого – створює ризик редукції складної культурної реальності до набору кризових наративів, що потребує критичного прочитання. Водночас така тенденція зумовлена як специфікою українського історичного досвіду, позначеного численними катастрофами, так і механізмами культурного сприйняття, за якими саме драматичні сюжети стають найбільш «видимими» та зрозумілими для зовнішнього читача.

Дедалі частіше одним із маркерів української історичної пам'яті у поле уваги зарубіжних авторів входить тема Голодомору. Фоновим травматичним досвідом вона представлена в романах «Коротка історія тракторів по-українськи» М. Левицької, «Посол мертвих» А. Мельничука, «Солодкий сніг» («Sweet Snow») О. Мотиля. Історії врятованих від голодної смерті інтерпретовані італійським художником Ігортом (Ігором Тувері) у формі коміксу «Українські зошити (спогади про радянські часи)» («Quaderni ucraini: memorie dai tempi dell'URSS»). До цієї групи творів належить і роман австрійського письменника Йозефа Вінклера «Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство» (1983), перекладений українською мовою 2012 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри помітні зрушення упродовж останніх трьох десятиліть у розвитку імагології як галузі літературознавства, що досліджує образи інших культур (праці Ю. Барабаша, В. Будного, Р. Голика, Н. Горбач, Г. Грабовича, О. Демчук, Т. Денисової, Н. Кіор, Д. Наливайка, А. Малиновського, О. Пахльовської, І. Приліпко, Д. Чика та ін.[2]), роман Й. Вінклера «Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство» об'єктом такого вивчення не був, що й зумовило наше звертання до нього.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження специфіки художньої репрезентації Голодомору в романі Й. Вінклера «Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство», зокрема осмислення мотиву голоду як екзистенційного маркера – семантично навантаженого елементу художнього тексту, що структурує індивідуальний досвід героїні, репрезентує Голодомор як форму тоталітарного насильства та визначає способи функціонування пам'яті, тілесності й ідентичності особи в умовах підневільного існування.

Виклад основного матеріалу. Й. Вінклер народився 1953 року в Камерінгу поблизу міста Патерніона (регіон Каринтія, Австрія) та фор-

[1] Іншомовна назва подається для творів, які на момент написання статті не були перекладені українською мовою

[2] Детальніше про здобутки вітчизняної літературної імагології див.: Горбач Н. Свій, Чужий, Інший – межі чутливості в прозі про Шоа. С. 71.

мувався як особистість в умовах сільського середовища на батьківській фермі. Соціально-психологічний контекст його дитинства визначався напруженими родинними взаєминами: емоційною відчуженістю батька, мовчазною травмованістю матері через передчасну втрату братів та присутністю глухонімої наймички. Через це власний дім він означував як «безмовний світ», що зумовило раннє усвідомлення мови як ключового інструменту самовираження. А брак доступу до книжок сприяв усвідомленню інтелектуальної й культурної нерівності між різними соціальними групами, що актуалізувало для Й. Вінклера книжку й мову як форму подолання обмежень.

Літературне визнання письменникові приніс роман «Людина» («Menschenkind»), 1979, удостоєний премії Інґеборґ Бахман, що разом із творами «Акерман з Каринтії» («Der Ackermann aus Kärnten»), 1980, та «Рідна мова» («Muttersprache»), 1982, утворює трилогію «Дика Каринтія» («Das wilde Kärnten»). У подальшому творчість автора неодноразово відзначалася, зокрема, преміями Альфреда Дьобліна (2001), Георга Бюхнера (2008), Франца Кафки (2024) тощо. Доробок Й. Вінклера тематично зосереджений на проблематиці смерті, тілесності та гомосексуальності, критиці патріархально-католицької моделі світу, а поетикально виразно маркований автобіографічним досвідом і співвідноситься з німецькомовною та світовою літературною традицією, що актуалізує мотиви ізоляції та екзистенційної межовості. Підтвердженням цьому є і аналізований нами твір.

Переїзд письменника 1981 року на ферму в Каринтії, після тривалого перебування у Відні, був зумовлений потребою завершити роман «Рідна мова» («Muttersprache»). Оселившись у родині депортованої гітлерівськими окупантами у березні 1943 року українки Валентини Нідерштарцер (Нєточки Василівни Ілляшенко), він упродовж року слухає історією її життя. «Я познайомився з Нєточкою Василівною Ілляшенко випадково на початку 1980-х у селі, де писав третій роман, – згадував письменник. – Власне, зустріти її міг деінде. Мені тоді було приблизно 28 років, і раніше нічого про її світ не знав. Однак одразу зрозумів, що її історія жахлива, сповнена важких переживань. Коли такі люди йдуть із життя, їхні історії губляться. Почуте потрібно було зафіксувати, записати, втримати, щоб не втратити. Я такого ніколи не робив, ні доти, ні опісля. «Вивезена» – це моя четверта книжка, і з-поміж написаних мною 20 творів вона має осібне місце» [5].

Автор не втручається в розповідь своєї героїні, він фіксує «історію української підневільної робітниці Нєточки Ілляшенко з абсолютною безпристрасною об'єктивністю» [6]. Структурно текст, що стоїть на межі документальної біографії та художнього роману, поділений на преамбулу – вступ із саморефлексією автора, і основну частину – розповідь Нєточки. Вона розповідала про матір, яка відчайдушно боролася за виживання родини, про своє дитинство, затьмарене колективізацією та Голодомором, у селі Добенка на Черкащині, що згодом опинилося під водами Кременчуцького водосховища. Також Нєточка згадувала примусове вивезення з України до Каринтії на роботу та перший рік життя на гірській фермі. «Я не знався на цьому матеріалі, навіть не уявляв, що це таке, – зазначав автор. – І хотів передати історію так, як Нєточка її прожила і як переказала. Волів подати так, щоб вона читала цю книжку і, прочитавши, сказала, що це її історія. Проте не хотів, щоб це частково стало моєю історією. Тому літературної обробки з мого боку немає. І тому я обрав форму хроніки. Перші 60 сторінок описую, як я жив у тому селі, слухав цю історію. Наступні 200 сторінок – це її хронологічна оповідь. Масштабом була саме ця автентичність. Я був лише рукою, що писала. Щодо стилю, письма, звісно, це мій роман. Але історія її, і я не хотів її якось сфальшувати» [5].

Мотив голоду в романі Й. Вінклера виконує функцію наскрізного екзистенційного маркера, який поєднує український і вигнанський етапи життя героїні, водночас увиразнюючи її підневільне становище. Голод у дитинстві Нєточки – це передусім історичний досвід Голодомору, штучну природу якого вона цілком усвідомлює: «Проводячи колективізацію, колгоспне керівництво забирало в людей зерно й тоннами скидало в Дніпро. Вони штучно створили голод, щоб люди пішли робити в колгосп, аби не померти з голоду, бо за цілоденну працю вони отримували на колективній кухні хліб і юшку, і більш нічого» [1, с. 74]. Від того моменту, як батько Нєточки виходить із колгоспу й згодом втікає з села, родина Ілляшенків стає об'єктом усіляких можливих утисків: «Колгоспне керівництво мішками вигребло в нас збіжжя з горища, вони нічого нам не залишили. Я добре пам'ятаю, як мати піднімалася на горище й від голоду збирала зернинки, що позападали у тріщинки в глиняній долівці» [1, с. 75]. Але цього представникам сільської влади видалося замало, тому вони викидають матір із двома дітьми з хати, забороняючи односельцям прихищати їх у себе: «Так, дітки,

тепер нам треба буде вмирати, тепер вони в нас хату забрали, тепер хоч вмирай з голоду», – згадує її слова головна героїня [1, с. 78]. Жінці з доньками навіть не дозволяли рибалити чи збирати ягоди або зілля: «коли матір заставали на річці, її проганяли, а рибу забирали» [1, с. 80]; «наглядачі весь час стежили, щоб ми не знайшли собі нічого попоїсти, вони хотіли, щоб ми повмирали з голоду, щоб нужда нас загризла, бо мої батько і мати їм не корилися» [1, с. 84]; «нам не дозволяли навіть вкосити трави, не кажучи вже про кілька молочних початків кукурудзи чи ще чогось... Вони нам нічогісінько не дозволяли... навіть найменшої крихти хліба, вони хотіли, щоб ми зійшли на пси, щоб повмирали з голоду» [1, с. 110–111] тощо.

Як можемо переконатися з наведених цитат, голод у романі стає не лише історичним фактом чи соціальною обставиною, що визначала буття українських селян у добу сталінського терору, а й елементом, який структурує досвід дитинства героїні та формує її подальшу ідентичність. Голод у Й. Вінклера виступає маркером несвободи, адже він репрезентує не природну нестачу, а свідомо створений інструмент підкорення. Відсутність їжі стає знаком тотального контролю над тілом і життєвим простором селян; через це голод символізує позбавлення базових прав – на існування, на історичну тяглість. У цьому сенсі письменник розуміє голод як інструмент колоніального і тоталітарного насильства, котрий зводить людину до життя, позбавленого соціальних і духовних опор.

У наративі Нєточки голод функціонує як ознака граничного фізичного стану, у якому людина постає в найуразливішому вигляді: «в мене почалася дизентерія... Я, повністю виснажена й слабка, лежала в затінку під дубом і виглядала матір. На мене вже насіли мухи, вони роїлися навколо і присмоктувалися до мене. Пряма кишка, що вилізла мені з заду, була аж обліплена мухами. Повз мене проходили люди й казали: Помре, бідна, помре» [1, с. 86].

Неодноразові свідчення головної героїні про канібалізм під час Голодомору доводять, що людина перед загрозою голодної смерті позбавляється не лише всіх надлишкових соціальних ролей, а навіть таких основоположних, як батьківство: «В Добенці говорили, що ці селяни з шаленого голоду вбили та з'їли власну дитину. Іноді мені здавалося, що я чую, як ця горбата дівчина, сестра з'їденої дитини, шкребеться в сіні. Либонь, вона шукала щось їстівне... А батьки повмирали, дарма що з'їли своє дитя» [1, с. 89].

Але Й. Вінклера цікавить не стільки документальний аспект Голодомору як масового злочину, а те, як голод вписується в людську пам'ять, як він змінює відчуття світу, тіла та власного «я». Для нього це не історична реконструкція, а художнє осмислення сили людського духу, пам'ятник тим, хто вижив, але не мав часу на рефлексію чи освіту, що могла б формувати глибше усвідомлення. Спогади Нєточки постають як динамічний, багатошаровий процес, що редагується часом і наративом, а читач отримує можливість сприймати їх у поєднанні з власними знаннями та досвідом. Через повторювані описи виснаженого дитячого тіла, розірваної щоденності, розпаду родинних зв'язків та всепроникного страху роман демонструє, що голод є досвідом, який не минає, а закарбовується в особистості як «ядро» її пам'яті. Такий досвід не підлягає подоланню: він продовжує визначати поведінку, реакції та способи емоційного життя людини навіть у вигнанні.

Коли Нєточку примусово вивозять, мотив голоду повторюється. Голод, за словами Г. Грінченко, є невіддільним складником остарбайтерського досвіду і часто тематичним пріоритетом у їхніх спогадах (див.: Грінченко 2007). У романі він функціонує як універсальна метафора несвободи, як символ зруйнованого світу, у якому тіло стає заручником політичних рішень і системного насильства: «У Добенці я часто недоїдала й голодувала, тому тут я не дуже страждала від голоду, на відміну від інших полонянок і бранців. Власне, я більше ніколи не переживала справжнього голоду, бо звикла їсти мало, а то й зовсім не їсти» [1, с. 148]. Чотирнадцятилітньою, потрапивши в дім австрійських селян (в «чорну хату», яка була без димаря і тому мала закурені стіни), вона боїться бути з'їденою («з часів Голодомору в Україні я чула, що голодні люди ловили дівчат і хлопців, смажили їх і їли» [1, с. 151], «зсередини будинок виглядав …наче пекло. Від такої картин моя фантазія так розгулялася, що я зрештою вирішила, що мене тут засмажать» [1, с. 164]). І лише отримавши чашку чаю та шматок хліба з маслом, переконується у відсутності злих намірів щодо себе. Через цю повторювану тему Й. Вінклер показує, що тіло героїні зберігає пам'ять травми – голод стає її «мовою» пам'яті, свідченням підневільного існування, у якому виживання замінювало життя.

У романі голод постає як екзистенційна межа, на якій стираються звичні координати часу та простору. Для дитини, що переживає постійний брак їжі, світ звужується до первинних тілесних відчуттів, а майбутнє набуває примарності. Такий розпад часової перспективи робить голод не просто подією минулого, а постійним супутником

життя Нєточки, який визначає її ставлення до дому, родини, праці, і навіть до самої себе. Цей вимір голоду стає ключем до розуміння того, чому пам'ять героїні зберігає не лише факти, а й психологічні інтонації дитячого виживання, що продовжують формувати її у дорослому віці.

Висновки. Отже, аналіз роману Й. Вінклера «Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство» дає підстави стверджувати, що імагологічний образ України постає в ньому як простір граничного історичного досвіду, позначеного травмою Голодомору та тоталітарного насильства. У цьому контексті мотив голоду виконує не лише функцію історичного тла, а набуває значення ключового екзистенційного маркера, який визначає спосіб переживання реальності, формує тілесну пам'ять і впливає на конструювання ідентичності героїні. Голод у творі репрезентовано як свідомо організований механізм підкорення, що трансформує базові умови людського існування, зводячи їх до боротьби за виживання та руйнуючи соціальні, етичні й родинні зв'язки. Водночас він постає як досвід, що не обмежується історичним минулим, а продовжує існувати в пам'яті та тілесності головної героїні, визначаючи її сприйняття світу навіть поза Україною. Особливістю художньої стратегії Й. Вінклера є максимальне збереження автентичності свідчення, що дозволяє поєднати документальний і літературний виміри тексту. Завдяки цьому роман функціонує не лише як індивідуальна історія, а як форма репрезентації колективної травми, в якій особистий досвід стає репрезентативним для ширшого історичного контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінклер Й. Вивезена: Нєточка Ілляшенко розповідає про своє українське дитинство : пер. з нім. Неля Ваховська. Київ : Критика, 2012. 189 с.

2. Горбач Н. Література як культурне картографування: візуалізація України. *XI Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»*. München : Open Publishing LMU, 2021. № 11. С. 308–317.

3. Горбач Н. «Свій», «чужий», «інший» – межі чутливості в прозі про Шоа. *Голокост: художні виміри української прози: колективна монографія* / за заг. ред. І. Павленко. Дніпро : Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2019. С. 70–95.

4. Грінченко Г. Усні свідчення колишніх остарбайтерів: спроба аналізу. *Україна модерна*. 2007. № 11. С. 111–126.

5. Трегуб Г. Світ без прикрас. Йозеф Вінклер про сучасну австрійську літературу, українських остарбайтерів і мовну віртуозність. URL: https://surl.lt/wwbiol

6. Weinzierl U. Josef Winkler. URL: https://surl.lt/ofpnev

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111.09-31:82-055.2:004
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.38

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПЕРФОРМАТИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР» ТА В. ВУЛФ «ОРЛАНДО»)

DIGITAL TOOLS FOR THE STUDY OF GENDER PERFORMATIVITY (BASED ON THE NOVEL "JANE EYRE" BY CH. BRONTË AND "ORLANDO" BY V. WOOLF)

Ігнатенко Д.Є.,
orcid.org/0000-0003-4580-1058
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичних засобів конструювання гендерної ідентичності в англійській прозі XIX-XX століть, зокрема в романах «Джейн Ейр» Ш. Бронте та «Орландо» В. Вулф. Здійснено спробу цифрового аналізу текстів аналізованих романів для перевірки реалізації теорії гендерної перформативності Дж. Батлер, відповідно до якої заперечується біологічний детермінізм і стверджується, що гендер не є вродженою сутністю, не трактується як стійка ідентичність, а постає через стилізоване повторення дій (актів). Використання інструментарію Voyant Tools дозволило здійснити компаративний аналіз текстів романів Ш. Бронте та В. Вулф і виявити суттєві відмінності у вербалізації гендерних образів. Було встановлено, що в романі «Джейн Ейр» гендер персонажів виявляється як статична бінарна опозиція, а в романі «Орландо» як динамічний соціокультурний перформанс.

Основна увага зосереджена на аналізі контекстуальних зв'язків, що виявляють «повторювані дії», які формують гендерну ідентичність персонажа. Встановлено, що у вікторіанському дискурсі, який репрезентований у романі Ш. Бронте «Джейн Ейр» гендерна ідентичність героїні суворо детермінується патріархальною ієрархією, що підтверджується стійкими лексичними зв'язками імені персонажа з маркерами соціального статусу та владного підпорядкування. Натомість у модерністському романі В. Вулф «Орландо» виявляється лінгвістична нестабільність репрезентації гендеру: іронічне використання гендерно-маркованих дієслів та описів одягу як зовнішнього атрибута перформансу гендеру підтверджує тезу про гендер як конструкт, що не залежить від внутрішньої сутності суб'єкта. Результати дослідження підтверджують гіпотезу про те, що цифрові методи аналізу дозволяють виявити приховані моделі «повторюваних дій», які конструюють гендерну ідентичність персонажів у художньому тексті.

Ключові слова: гендерна перформативність, обчислювальні літературознавчі дослідження, дискурс, Voyant Tools, корпусний аналіз.

The article examines the linguistic means of gender identity construction in English prose of the 19th-20th centuries, specifically in the novels "Jane Eyre" by Ch. Brontë and "Orlando" by V. Woolf. The study employs digital text analysis as a means of verifying Judith Butler's theory of gender performativity, which rejects biological determinism and argues that gender is not an innate essence but emerges through the "stylised repetition of acts". The application of Voyant Tools enabled a comparative analysis of the two novels and revealed significant differences in the verbalisation of gendered images. It was found that in "Jane Eyre" gender is manifested as a static binary opposition, whereas in "Orlando" it functions as a dynamic sociocultural performance. The analysis focuses on contextual links (Links, Contexts tools) that reveal the «repetitive acts», which constitute a character's gender identity. In the Victorian discourse represented in Brontë's novel, the heroine's gender identity is strictly determined by the patriarchal hierarchy, as evidenced by stable lexical associations between the character's name and markers of social status and power subordination. In Woolf's modernist novel, by contrast, gender representation exhibits linguistic instability: the ironic use of gender-marked verbs and descriptions of clothing as an external attribute of gender performance supports the claim that gender is a construct independent of the subject's inner essence. The results confirm the hypothesis that digital analytical methods can reveal concealed patterns of «repetitive acts» that construct characters' gender identities in literary texts. It is important to note that digital methods should be considered a useful tool for hypothesis verification, requiring mandatory supplementation with qualitative approaches.

Key words: gender performativity, computational literary studies, discourse, Voyant Tools, corpus analysis.

Постановка проблеми. Сучасна наукова філологічна парадигма відзначається міждисциплінарним підходом, а в літературознавчих дослідженнях – інтенсивним пошуком точок перетину між класичною літературною критикою та цифровими методами обробки даних. Проблема формування гендерної ідентичності персонажів у художніх творах, яка тривалий час була об'єктом дослідження переважно у межах герменевтичного аналізу, сьогодні може розглядатися відповідно до нових підходів, зокрема в межах Computational Literary Studies (обчислювальних літературознавчих досліджень).

Питання про те, яким чином мова художнього тексту конструює, підтримує або руйнує гендерні ідентичності персонажів, набуло значущості у контексті теорії гендерної перформативності Джудіт Батлер [1], відповідно до якої гендер постає не як статична сутність, а як «повторювана стилізована

дія». Цей підхід сприяв появі великої кількості досліджень, що аналізують мову і дискурс як місце творення гендерних ідентичностей. Таким чином сьогодні особливої актуальності набуває питання кількісного виміру таких повторів у художньому дискурсі.

Ця теорія є надзвичайно перспективною для аналізу літературного тексту: якщо гендер конструюється через повторювані акти, то в художньому дискурсі такі акти можуть бути ідентифіковані як стійкі лексичні, синтаксичні та контекстуальні патерни, які формують гендерну репрезентацію персонажа. Однак варто зауважити, що в літературно-гендерних дослідженнях домінує традиційне уважне читання, яке має принципові обмеження: воно спирається на вибіркові текстові спостереження і з погляду методології не може охопити весь корпус «повторюваних актів» у великих за обсягом текстах. У цьому випадку цифрові засоби є надзвичайно цінними для доповнення традиційного герменевтичного підходу. Інструментарій Voyant Tools – відкритого веб-середовища для корпусного аналізу текстів [2] дає змогу виявити приховані кількісні закономірності в розподілі лексики, контекстуальних зв'язків, семантичних полів, унеможливлюючи суб'єктивізм вибіркового читання. Як засвідчує дослідницька практика, Voyant Tools є перевіреним інструментом цифрового аналізу в гуманітаристиці: він використовується для аналізу тематики, стилю, ідеологічних патернів, а також гендерних дискурсів у текстах різних жанрів [2].

Романи Ш. Бронте «Джейн Ейр» (1847) [3] та В. Вулф «Орландо» (1928) [4] репрезентують два принципово різні типи гендерного дискурсу – вікторіанський і модерністський. У романі «Джейн Ейр» гендерна ідентичність героїні вибудовується у суворій патріархальній ієрархії вікторіанського суспільства, натомість роман «Орландо» можна розглядати як відображення гендерної нестабільності і плинності. В. Вулф аналізує творчість Ш. Бронте як своєї попередниці у есе "A Room of One's Own" [5], високо оцінює її талант, але водночас критикує стиль її письма через вплив на неї патріархальних обмежень, які спричиняли те, що в її письмі проривався її особистий «гнівний» голос [5, с. 76], що шкодило їй як митцю. Варто також зазначити, що у більшості наукових розвідок твори «Джейн Ейр» та «Орландо» розглядаються окремо, натомість менш дослідженим лишається порівняльний аналіз цих романів крізь призму перформативності з використанням цифрових інструментів, що й зумовлює актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фомуванню теорії гендерної перформативності присвячена низка робіт Дж. Батлер, зокрема "Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory" (1988) [6], "Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity" (1990) [1], "Bodies That Matter: On the Discursive Limits of «Sex»" (1993) [7]. Дж. Батлер бере під сумнів усталені уявлення про гендер як природну, біологічно детерміновану сутність. Вихідним положенням цієї теорії є те, що гендер не є відображенням внутрішньої сутності суб'єкта, а встановлюється через стилізоване повторення у часі тілесних, вербальних, дискурсивних актів – тобто є перформативним [1, с. 140]. Дж. Батлер запозичує поняття «перформатива» у засновника теорії мовленнєвих актів Дж. Л. Остіна і припускає, що подібно до того, як перформативне висловлювання, наприклад, «Оголошую вас чоловіком і дружиною», не описує, а виконує дію, гендерні акти так само не виражають вже наявну ідентичність, а виконують (здійснюють) її в процесі повторення [7, с. 2]. Ця концепція значно вплинула на методологію гендерних літературознавчих досліджень, змістивши акцент з дослідження «репрезентації гендеру» на дослідження «перформації гендеру» в тексті.

Дослідженню творчості В. Вулф, зокрема, роману «Орландо» присвячена значна кількість наукових розвідок. Найчастіше цей твір аналізується як текст, що підриває бінарні уявлення про гендер і демонструє плинність гендерних ідентичностей крізь час і простір.

У літературознавчих розвідках, присвячених аналізу роману В. Вулф «Орландо», теорія Дж. Батлер, починаючи з кінця 1990-х рр. і донині використовується як ключова інтерпретативна основа для опису гендерних репрезентацій в романі. Так, комплексний аналіз роману «Орландо» здійснено в праці [8], в якій автори, спираючись на теорію гендерної перформативності, розглядали його як художнє втілення тези про те, що стать і гендер не є природно відповідними одне одному, а конструюються через послідовності повторюваних актів і вчинків. Дослідники переконливо демонструють, що перетворення Орландо з чоловіка на жінку є не описом «справжньої» ідентичності, а ілюстрацією її соціокультурної сконструйованості: гендерні норми соціально інституйовані, а одяг у романі функціонує як зовнішній атрибут гендерного перформансу [8, с. 3–4].

Дещо ширший і теоретично обґрунтованіший погляд на проблему гендеру, перформативності та суб'єктності в романі «Орландо» пропонується

в науковій праці [9, с. 10]. У цьому дослідженні розглядається поняття *гендеру*, який, відповідно до теорії Дж. Батлер не є вродженим, а конструюється через «діяння» (acting), тобто гендер розглядається як ідентичність, яка поступово формується у часі через стилізоване повторення дій, без яких гендер не існує; *перформативності* – постійної дії, яка приводить суб'єкт до існування (саме гендерна перформативність створює враження стабільної ідентичності); *агентності* (Agency), яка виникає завдяки можливості варіацій у повторенні норм, що дозволяє суб'єкту чинити опір встановленим правилам, вона не існує поза дискурсивними практиками. Науковці стверджують, що В. Вулф навмисно вдається до ускладненого опису формування гендерної ідентичності персонажів, щоб продемонструвати реальну складність гендеру крізь призму часу. Письменниця відобразила гендер як плинну сутність, яка не залежить від біологічної статі та набувається через ритуальні дії. Агентність у романі «Орландо», на думку авторів, виявляється через здатність персонажів (Орландо, Гаррі) протистояти встановленим правилам своєї епохи. Дослідники вважають, що між розвитком жіночих персонажів у В. Вулф і концепцією суб'єкта як активного агента перформативності Дж. Батлер існує глибокий концептуальний збіг [9, с. 10].

Роман Ш. Бронте «Джейн Ейр» також досить часто досліджувався в гендерному вимірі, але рідко в контексті теорії гендерної перформативності. Досить закономірно, що роман «Джейн Ейр» найчастіше розглядається у контексті вікторіанської епохи з її жорсткою гендерною ієрархією, тому дослідники фокусують свою увагу на репрезентації жіночої суб'єктності та обмеженнях, зумовлених соціальними нормами, підкреслюючи статичність і непорушність бінарної гендерної системи. Досить дискусійним залишається питання про те, чи можна розглядати роман «Джейн Ейр» як феміністський текст, оскільки шлюб і материнство Джейн наприкінці роману нібито зменшують її прагнення до незалежності і спротив соціально сконструйованим нормам відповідної жіночності [10, с. 54]. Водночас дослідники, які спираються на феміністсько-марксистський та постколоніальний підходи, доводять, що патріархальні риси та гендерні коди вікторіанського суспільства пригнічували жіночі ідентичності і деформували жіночу психіку, а Ш. Бронте у своєму романі якраз і зафіксувала цей механізм з художньою точністю [11].

Наявні також і дослідження роману «Джейн Ейр» Ш. Бронте за допомогою цифрових засобів, зокрема і Voyant Tools. Так, Г. Рокуелл та С. Сінклер використали роман «Джейн Ейр» як ілюстративний матеріал для цифрового тематичного аналізу і продемонстрували, що поєднання частотного і контекстуального аналізу засобами Voyant Tools дозволяє виявити тематичні патерни, що є підґрунтям критичної інтерпретації [2, с. 139–142]. Варто наголосити, що цифровий аналіз не замінює герменевтичний, а радше підкріплює його достовірність. Такі інструменти як Links та Contexts дають змогу ідентифікувати т. зв. «повторювані акти», тобто верифікувати теоретичні положення на емпіричному текстовому матеріалі.

Постановка завдання. Мета пропонованої розвідки полягає у виявленні й описі лінгвістичних механізмів конструювання гендерної ідентичності в романах «Джейн Ейр» та «Орландо» за допомогою засобів цифрового аналізу з опертям на теорію гендерної перформативності Дж. Батлер. Цифровим інструментом аналізу обрано платформу Voyant Tools, оскільки вона дає змогу візуалізувати лексичні зв'язки та частотні характеристики концептів, що формують гендерну ідентичність персонажів. Об'єктом дослідження стали цифрові корпуси текстів аналізованих романів, сформовані на основі електронних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контекст творчої взаємодії Ш. Бронте та В. Вулф є предметом численних компаративних студій, у яких увага зосереджується на аналізі впливу вікторіанської традиції на модернізм і виявленні суттєвої дистанції між цими художніми системами. В есе "A Room of One's Own" В. Вулф стверджувала, що Ш. Бронте «писала в стані гніву», а цей гнів, який був спричинений патріархальними обмеженнями, деформував її текст, не даючи їй досягти «андрогінного розуму», який, на думку В. Вулф, необхідний митцю для справжнього художнього вираження [5, с. 76–77]. Тому ці романи перебувають у стані своєрідної літературної полеміки. Деякі дослідники інтерпретують роман «Орландо» як відповідь В. Вулф на ті гендерні обмеження, які вона виявила у творчості Ш. Бронте [12; 13].

Перший крок корпусного аналізу романів «Джейн Ейр» і «Орландо» у Voyant Tools передбачає порівняння базових кількісних характеристик аналізованих романів (див. Таблицю 1).

Роман «Джейн Ейр» за загальним обсягом майже вдвічі більший за роман «Орландо». Така різниця може відображати жанрові відмінності. Роман «Джейн Ейр» (1847) написаний в традиції реалістичного роману виховання, в якому розгорнута оповідь про життя головної героїні є жанровою нормою. Натомість роман «Орландо» (1928) є фантастичною біографією-пародією, в якому

авторка свідомо стискає час і простір, оперуючи ним як художньою метафорою, а не як реалістичним хронотопом. Таким чином можна прослідкувати у письменниць і відмінні концепції часу: у Ш. Бронте час розгортається послідовно й докладно, у В. Вулф стискається, а хронологія порушується. Незважаючи на вдвічі менший обсяг, кількість унікальних словоформ у романі «Орландо» (9 139 типів) є значною. Індекс читабельності, що обчислюється платформою Voyant Tools на основі алгоритму, який враховує середню довжину речень та середню кількість складів у словах, демонструє досить високий рівень складності аналізованих текстів. Варто зауважити, що ці метрики надають додаткову інформацію про характеристики аналізованого матеріалу та дозволяють оцінити ступінь лексичної варіативності й синтаксичної складності текстів у кількісному вираженні.

Таблиця 1

Загальні кількісні параметри романів «Джейн Ейр» і «Орландо»

Показник	Роман «Джейн Ейр»	Роман «Орландо»
Кількість слів (токенів)	187 335	79 277
Кількість типів (унікальних словоформ)	12 692	9 139
Середня довжина речення (слів)	19,74	23,56
Індекс читабельності	8,196	8,806

У романі Ш. Бронте речення переважно є короткими і лаконічними, відображають емоційну безпосередність оповідачки, також наявні численні діалоги, наприклад, "*I was cold; no one spoke to me*"; "*So I answered after I had waked from the trance-like dream. It was yet night, but July nights are short: soon after midnight, dawn comes*" [3]. У романі «Орландо» наявні довгі, часто ускладнені однорідними членами речення, які ніби імітують плин свідомості, замість діалогічного мовлення більшою мірою представлене внутрішнє мовлення героїв, наприклад, "*Rivers could be seen and pleasure boats gliding on them; and galleons setting out to sea; and armadas with puffs of smoke from which came the dull thud of cannon firing; and forts on the coast; and castles among the meadows; and here a watch tower; and there a fortress; and again some vast mansion like that of Orlando's father, massed like a town in the valley circled by walls*"; "*And as she drove, we may seize the opportunity, since the landscape was of a simple English kind which needs no description, to draw the reader's attention more particularly than we could at the moment to one or two remarks which have slipped in here and there in the course of the narrative*" [4].

Аналіз найчастіше вживаних лексичних одиниць у текстах обох аналізованих романів показав, що найчастотнішим словом є *said* (755 вживань загалом, з них 583 – в романі «Джейн Ейр» та 172 в романі «Орландо»), що свідчить про діалогічну природу роману «Джейн Ейр», в якому мова персонажів є головним інструментом розкриття характерів та соціальних відносин. Звертання *mr* (618) та *sir* (344) також трапляються більшою мірою в романі Ш. Бронте (543 і 316 відповідно), наприклад, *Mr Rochester, Sir, Miss Eyre*, і маркують соціальну дистанцію між персонажами.

Слово *time* (374 вживання) є спільною лексичною домінантою, але в романі «Орландо» воно набуває певного екзистенційного виміру, оскільки час у цьому романі – не хронологічна фіксація подій, а його суб'єктивне переживання, адже герой/героїня «проживає» майже три з половиною сторіччя, постійно розмірковуючи над природою статі, ідентичності і творчості.

Часте використання лексеми *room* (340 вживань) також заслуговує на окреме пояснення. У романі «Джейн Ейр» кімната для головної героїні – це одночасно простір ув'язнення (кімната для покарань у дитинстві), небезпеки (таємнича кімната Берти Мейсон на горищі), але водночас і притулку (власна кімната в Торнфілді). В романі «Орландо» топос кімнати також є значущим, але має інше символічне значення: маєток в романі з незліченними кімнатами можна розглядати як просторову метафору багатошарової особистості (у гендерному аспекті).

Варто також звернути увагу на те, що корпусний аналіз лексеми *sex* виявив суттєву розбіжність у концептуалізації біологічної статі в аналізованих романах. У романі «Джейн Ейр» зафіксовано лише два вживання цієї лексеми (відносна частотність – 0.000010), що свідчить про її статус як усталеної норми вікторіанського суспільства, яка не потребує ані осмислення, ані обговорення. Натомість у романі «Орландо» частотність зростає до 0.000555 (44 вживання), що вказує на перетворення статі з біологічної даності на об'єкт дискурсивної рефлексії.

Контекстуальний аналіз підтверджує, що В. Вулф послідовно пов'язує лексему *sex* із семантичними полями «зміни» та «одягу» (зовнішніх атрибутів). Це може слугувати підтвердженням теорії Дж. Батлер про те, що стать є лише основою для гендерного перформансу, а не його причиною. Цікаво, що у епізодах роману «Орландо»,

які стосуються вікторіанських часів, слово *sex* супроводжується конотаціями «обмеження» та «темряви», що прямо іронізує з тим розумінням самоочевидності статі, яку можна побачити у романі «Джейн Ейр» Ш. Бронте.

Відповідно до даних корпусного аналізу, репрезентація гендеру через загальні назви має суттєві відмінності в обох романах. Основна увага приділялася порівнянню кількісних показників (відносних частот) (див. Таблицю 2) та якісного контексту (KWIC — Key Word In Context) вживання гендерно маркованих лексем *man* та *woman*, а також займенників *she*, *he*, *they*, що дозволило виявити певні «повторювані акти» відповідно до теорії Дж. Батлер.

Таблиця 2

Відносна частотність лексем, що репрезентують гендер в романах «Джейн Ейр» і «Орландо»

Лексема	Відносна частотність лексеми в романі «Джейн Ейр»	Відносна частотність лексеми в романі «Орландо»
man	0.00118	0.00169
woman	0.00087	0.00128
she	0,00778	0,01650
he	0,01009	0,01039
they	0,00268	0,00479

У романі «Орландо» В. Вулф відносна частотність лексем вища, ніж у романі «Джейн Ейр» Ш. Бронте. Це може свідчити про те, що у романі «Орландо» категорія гендеру частіше стає об'єктом прямого обговорення та рефлексії. Цікаво, що в обох текстах лексема *man* кількісно переважає *woman*, проте у В. Вулф цей розрив менш помітний, що вказує на спробу збалансувати гендерний дискурс. Проте кількісний показник тут не є вирішальним. Важливим показником є відносна частотність лексем, зокрема *woman* та *man*, оскільки саме він підтверджує, що В. Вулф приділяє цим гендерно маркованим лексемам значно більше «текстового простору» на кожну тисячу слів, ніж Ш. Бронте.

У романі «Джейн Ейр» Ш. Бронте лексема *man* часто трапляється у контекстах, що маркують соціальну ієрархію та авторитет. Вона тісно пов'язана з поняттями власності, обов'язку та розуму. Чоловік у Ш. Бронте майже завжди виступає як «господар» ситуації і є досить статичною фігурою. У романі «Орландо» В. Вулф чоловік часто описується як об'єкт спостереження, також увага може акцентуватися на його зовнішніх атрибутах (одяг, манери). Лексема *man* у Ш. Бронте функціонує як маркер влади та стабільності, тоді як у В. Вулф вона стає об'єктом зовнішньої стилізації.

У романі «Джейн Ейр» жінка часто визначається через її відношення до чоловіка або соціальної ролі (гувернантка, наречена, дружина). Контексти вживання часто містять слова *duty, heart, feeling*. Лексема *woman* у романі «Орландо» має вищу частотність у контекстах, пов'язаних із усвідомленим виконанням ролі (плач, сором'язливість, одяг), наприклад: *…remembering that it is becoming in a woman to weep* (героїня не плаче «природно», вона «згадує», що це личить її нинішній ролі). Таким чином, можна припустити, що лексема *woman* у романі «Орландо» маркує не сутність суб'єкта, а сценарій поведінки. Варто зауважити, що обидва романи відображають спільний хронотоп – Англію вікторіанських часів, але авторки описують його з принципово різних позицій. Ш. Бронте – зсередини, як сучасниця, чий жіночий голос прориває крізь соціальні і гендерні обмеження, В. Вулф – ззовні, через ретроспективну іронію модерністки, яка використовує вікторіанство як дзеркало для критики патріархальних обмежень. Особливий інтерес у романі «Орландо» викликають епізоди, що стосуються повернення Орландо до Англії (вікторіанська епоха) через розмите використання лексем *men* і *women*, наприклад: «*That men cry as frequently and as unreasonably as women... she was beginning to be aware that women should be shocked»*. У цьому прикладі лексеми *men* і *women* зближуються через спільну дію (*cry*), а різниця між ними позиціонується як суто перформативна – жінка «має бути шокована», бо так вимагає роль, а не тому, що вона відчуває цей шок насправді.

Займенник *she* у романі «Джейн Ейр» має показник відносної частотності 0,00778, в романі «Орландо» – 0,01650, тобто більш ніж вдвічі більший. Це корелює з наративною структурою твору, оскільки в ньому головний персонаж – чоловік перетворюється на жінку приблизно в середині твору, і друга половина повністю зосереджена на жіночій суб'єктності. Натомість у романі «Джейн Ейр» жіноча суб'єктість обмежена соціальними рамками.

Частотність вживання займенника *he* є майже однаковою в обох творах. Займенник *he* у романі «Джейн Ейр» зазвичай стосується містера Рочестера або Сент-Джона і супроводжується дієсловами волевиявлення та контролю (*commanded*, *decided*). В першій половині роману «Орландо» займенник *he* називає Орландо-чоловіка (часто в іронічному контексті). Однак стверджувати, що В. Вулф «викреслює» чоловіче не можна, вона

радше насичує текст жіночим та нейтральним дискурсом, створюючи простір для перформансу.

Значно вищим є показник відносної частотності вживання займенника *they* в романі «Орландо», який часто використовується для опису ідентичності Орландо в моменти, коли вона виходить за межі усталеного розуміння статі: "*The change of sex... did nothing whatever to alter their identity"* [4].

Висновки. Проведене дослідження особливостей репрезентації гендерної ідентичності персонажів у романах «Джейн Ейр» Ш. Бронте та «Орландо» В. Вулф засвідчує, що застосування платформи Voyant Tools як інструменту цифрового аналізу художнього тексту дозволяє виявити приховані лексичні та контекстуальні моделі, які під час традиційного художнього аналізу системно виявити не можна. Зіставний корпусний аналіз романів «Джейн Ейр» Ш. Бронте та «Орландо» В Вулф підтвердив гіпотезу про принципово відмінний статус гендерної категорії в цих текстах. У вікторіанському дискурсі роману «Джейн Ейр», який представляє Ш. Бронте, гендер функціонує як мовчазно прийнята соціальна норма, чітко детермінована і на лексичному рівні. У модерністському романі «Орландо» В. Вулф гендер перетворюється на предмет відкритої дискурсивної рефлексії та іронічного переосмислення. Аналіз контекстуальних зв'язків, частотності гендерно маркованих лексем підтверджує ключові положення теорії гендерної перформативності Дж. Батлер на емпіричному текстовому матеріалі.

Водночас результати дослідження спонукають до критичного осмислення методологічних можливостей і обмежень цифрових інструментів аналізу. Незважаючи на безперечну цінність кількісних даних, цифровий аналіз сам по собі не є інтерпретативно самодостатнім: частотні показники та лексичні зв'язки потребують пояснення з опертям на широкий літературний, соціальний, культурний та сторичний контекст. Виявлені показники набувають аналітичної значущості лише у поєднанні з наративним та герменевтичним аналізом. Тому цифрові методи доцільно розглядати як корисний інструмент верифікації гіпотез, що потребує обов'язкового доповнення якісними підходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ*:*

1. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge, 1990. 221 p. URL: https://selforganizedseminar.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/07/butler-gender_trouble.pdf

2. Rockwell G., Sinclair S. Hermeneutica: Computer-Assisted Interpretation in the Humanities. Cambridge, MA: MIT Press, 2016. 248 p. DOI: 10.7551/mitpress/9522.001.0001

3. Brontë Ch. Jane Eyre: An Autobiography. London: W. Nicholson&Sons, 1890. 392 p. URL: https://ia801305.us.archive.org/24/items/JaneEyre-CharlotteBronte/jane_eyre.pdf (Last accessed: 26.04.2026).

4. Woolf V. Orlando: A Biography. Oxford University Press, 1998. 345 p.

5. Woolf V. A Room of One's Own. Broadview Press, 2001. 134 p.

6. Butler J. Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*. 1988. № 40(4). P. 519–531. DOI: 10.2307/3207893

7. Butler J. Bodies That Matter: On the Discursive Limits of «Sex». New York: Routledge, 1993. 256 p.

8. Moslehi M., Niazi N. A study of gender performativity in Virginia Woolf's Orlando: A Mocking Biography. *A Biannual Publication on the Study of Language and Literature*. 2016. Vol. 18(1). P. 1–7. DOI: 10.9744/kata.18.1.1-7

9. Sadjadi B., Hozhabri S. Gender, performativity, and agency in Virginia Woolf: A Butlerian reading of Orlando. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*. 2019. Vol. 22(4). P. 5–23. DOI: 10.5782/2223-2621.2019.22.4.5

10. Williams A. Charlotte Brontë's circumvention of patriarchy: Gender, labour and financial agency in Jane Eyre. *Brontë Studies. The Journal of the Brontë Society*. 2013. Vol. 38, Iss. 1. P. 54–65. DOI: 10.1179/1474893212Z.00000000052

11. Khan A. R. Patriarchal ideology as gender discrimination: A feminist analysis of Jane Eyre. *International Journal of Innovation, Creativity and Change.* 2021. Vol. 15, Iss. 5,. P. 312–325. URL: https://www.ijicc.net/images/Vol_15/Iss_5/15703_Khan_2021_E_R1.pdf (Last accessed: 28.04.2026)

12. Briggs J. Virginia Woolf: An Inner Life. Harcourt Incorporated, 2005. 527 p.

13. Showalter E. A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing. Princeton: Princeton University Press, 1999. 384 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.25026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.161.2.09-311.6:115.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.39

ХРОНОТОПНИЙ АНАЛІЗ ТВОРУ: СПЕЦИФІКА І ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО)

CHRONOTOPIC ANALYSIS OF A LITERARY WORK: SPECIFICS AND RESEARCH METHODS (BASED ON THE WORKS OF IVAN NECHUY-LEVYTSKYI)

Йолкіна Л.В.,
orcid.org/0000-0002-4342-9160
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

У науковій статті досліджено теоретичні засади та практичні аспекти хронотопного аналізу художнього тексту на матеріалі творчості Івана Нечуя-Левицького, зокрема повісті «Хмари». Автор зосереджує увагу на категорії хронотопу як фундаментальному сюжетотворчому чиннику, що визначає жанрову специфіку та ідейну спрямованість реалістичної прози.

У теоретичній частині роботи розкрито специфіку часопросторової організації як активної структури, що моделює художній світ. Хронотоп трактується не лише як тло для розгортання подій, а як інструмент типізації персонажів та візуалізації світоглядних конфліктів. Визначено основні шляхи дослідження хронотопу: від аналізу опозицій «центр – периферія» до вивчення функцій пейзажу та інтер'єру як складників часопростору.

Практична частина дослідження присвячена аналізу повісті «Хмари», де через призму хронотопу простежено конфлікт між різними генераціями української інтелігенції. Акцентовано увагу на просторовому дуалізмі твору – протиставленні Києва як інтелектуального, але «затягнутого хмарами» реакції центру, та провінції (Стеблева) як ідилічного локусу національної пам'яті.

Доведено, що образи головних героїв – Дашковича, Воздвиженського та Радюка – тісно пов'язані з їхніми персональними хронотопами. Кабінетна замкненість Дашковича символізує статику й історичну вичерпність «старих» українофілів, тоді як розімкнений, динамічний простір Радюка маркує перехід до активної фази національного будівництва.

Окрему увагу приділено пейзажу, який у хронотопній структурі твору виконує роль психологічного регулятора та маркера національної ідентичності. Якщо Дашкович символізує минуле (стагнацію), а Радюк – майбутнє (рух), то Воздвиженський втілює хронотоп «прагматичного теперішнього». Його часопросторова характеристика позбавлена національного чи ідейного коріння.

Для Воздвиженського простір не має сакрального значення (як Рось для Радюка). Київ для нього – це лише сукупність установ, де можна отримати посаду. Його локус – це канцелярія, офіційний кабінет та будинки «потрібних» людей. Час Воздвиженського лінійний, прагматичний і короткозорий. Це час кар'єрного зростання, де кожна хвилина спрямована на особисте збагачення та соціальне самоствердження.

Результати дослідження підтверджують, що хронотопний аналіз дозволяє глибше інтерпретувати авторську концепцію боротьби за українське культурне середовище в умовах імперського тиску XIX століття.

Ключові слова: хронотоп, хронотопний аналіз художнього твору, сюжет, інтелігенція, пейзаж, опозиція, Київ.

The scientific article explores the theoretical foundations and practical aspects of the chronotopic analysis of a literary text based on the works of Ivan Nechuy-Levytsky, specifically the novella "Clouds" (Khmari). The author focuses on the category of the chronotope as a fundamental plot-forming factor that determines the genre specificity and ideological orientation of realistic prose.

The theoretical section of the study reveals the specifics of spatio-temporal organization as an active structure that models the fictional world. The chronotope is interpreted not merely as a background for the unfolding events, but as a tool for character typification and the visualization of worldview conflicts. The study identifies primary methods of chronotopic research: from the analysis of "center-periphery" oppositions to the examination of the functions of landscape and interior as components of the spatio-temporal continuum.

The practical part of the research is dedicated to the analysis of the novella "Clouds," where the conflict between different generations of the Ukrainian intelligentsia is traced through the prism of the chronotope. Emphasis is placed on the spatial dualism of the work – the opposition of Kyiv, as an intellectual center overshadowed by the "clouds" of imperial reaction, and the province (Stebliv), as an idyllic locus of national memory.

It is demonstrated that the images of the main characters – Dashkovych, Vozdvyzhensky, and Radyuk – are closely linked to their personal chronotopes. Dashkovych's cloistered cabinet environment symbolizes the statics and historical exhaustion of the "old" Ukrainophiles, whereas Radyuk's open, dynamic space marks the transition to an active phase of national building.

Special attention is paid to the landscape, which, within the work's chronotopic structure, serves as a psychological regulator and a marker of national identity. While Dashkovych symbolizes the past (stagnation) and Radyuk the future (movement), Vozdvyzhensky embodies the chronotope of the "pragmatic present." His spatio-temporal characterization is devoid of national or ideological roots. For Vozdvyzhensky, space holds no sacred meaning (unlike the Ros River for Radyuk). For him, Kyiv is merely a collection of institutions for career advancement. His locus is the office, the official cab-

inet, and the homes of "useful" people. Vozdvyzhensky's time is linear, pragmatic, and short-sighted; it is a time of career growth where every minute is directed toward personal enrichment and social self-assertion.

The findings of the study confirm that chronotopic analysis allows for a deeper interpretation of the author's concept of the struggle for a Ukrainian cultural environment under the conditions of 19th-century imperial pressure.

Key words: chronotope, chronotopic analysis of a literary work, plot, intelligentsia, landscape, opposition, Kyiv.

Постановка проблеми. Хронотопний аналіз в літературознавстві набуває все більшої актуальності. Це пояснюється важливістю часопростору не лише в царині фіксації часу і простору та створенні тла подій, а й у виконанні ним ключових функцій: сюжетотворчої, жанроутворюючої, образотворчої тощо.

Хронотопний аналіз є ефективним інструментом для розкриття жанрової специфіки та індивідуального стилю письменника. І. Стаднік зазначає, що «Відношення часово-просторових зв'язків у художньому творі, поетичному зокрема, відіграє надзвичайно важливу текстотвірну роль. По-перше, час і простір складають основу тексту, а по-друге, саме вони слугують підґрунтям формування та розвитку сюжету» [1, с. 175]. І хоча хронотопний аналіз досить популярний у сучасному літературознавстві напрям вивчення художніх творів, його теоретична сторона ще потребує уточнень, систематизації та вироблення алгоритму дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Західні філологи Т. Адорно, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Г. Прінс, Е. Саїд розглянули хронотоп як естетичну, філософську, історико-культурну, соціальну та політичну категорії.

В українському літературознавстві категорія хронотопу є однією з найбільш досліджуваних. Учені постійно розширюють його розуміння, адаптуючи до національного контексту. Серед сучасних дослідників, хто заглибився в проблеми цього методу варто відмітити О. Горпинич, Н. Копистянську, Т. Кушнірову, С. Скварчинську, О. Журавську та інших. Дослідники й дослідниці здійснюють пошуки в напрямі вивчення хронотопу дому (з'ясування того, як образ «дому» постає ціннісним центром в епічних текстах); хронотопу дороги (аналіз динамічного простору у подорожніх записках і под.), психологічний часопростір (вивчення внутрішнього часу героя, спогадів), аналіз жанротворчої функція (розгляд хронотопу як основи для визначення жанру – історичний роман, повість, новела тощо) і подібне. І це лише верхівка айсберга. Хронотопний аналіз таїть великі перспективи для літературознавчих досліджень тексту.

Постановка завдання. Завдання нашого дослідження полягає в уточненні, конкретизації та систематизації процесу реалізації хронотопного підходу під час аналізу художнього твору. Художнім матеріалом для реалізації теоретичних суджень послужила повість Івана Нечуя-Левицького «Хмари».

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні виходимо з того, що хронотопний аналіз художнього твору є складовою методології літературознавчих досліджень, тісно пов'язаний з вивченням єдності просторових і часових характеристик твору в ході дослідження різних аспектів літературного тексту. Термін «часопростір» розглядаємо як окреслення єдності, що об'єднує час і простір для вираження художнього змісту, створення художньої моделі літературного тексту.

Хронотоп постає як сюжетотвірний та композиційний механізм формування літературного твору. У літературознавчому дискурсі категорію хронотопу розглядають не лише як формальний складник художнього простору, а і як фундаментальний сюжетотвірний фактор, що забезпечує цілісність твору та структурує перебіг подій. Його функціональна роль полягає у візуалізації та «матеріалізації» часу через просторові координати, що створює необхідний підґрунтя для розгортання динаміки сюжету. Тож маємо справу із сюжетотвірним елементом, а не декорацією подій. Органічний взаємозв'язок часу і простору формує художню динаміку та структурує образи. У зв'язку з цим, вивчення ключових функцій хронотопу є принципово важливим.

Тут варто розглянути функцію формування сюжетної динаміки твору. Хронотоп є основою для виникнення подій, оскільки останні розвиваються в певний час у межах певного простору. Він визначає ці межі кожної дії та її роль у розгортанні оповіді. Наприклад, у творах на історичну тематику з'являються конкретні локації, пов'язані з фактом розгортання бою чи відомої події, формують межі можливостей персонажів (приміром, у «Чорній раді» П. Куліша з'являються такі локації, як Київ, хутір Хмарище, дорога з Києва до Ніжина тощо). Перехід між різними типами простору (від ізольованого до вільного) зазвичай маркує ключові повороти сюжету, особистісну трансформацію героїв або зміну жанрових акцентів (зокрема в романі Леоніда Полтави «Тисяча сімсот дев'ять» образ Івана Мазепи розкрива-

ється поступово з опертям на змалювання його поведінки під час перебування в різних локаціях, які демонструють і рух часу: прийом у Петра I, перебування в Батурині, розмови з власним оточенням тощо).

Смислова концентрація та ідеологічний потенціал художнього тексту також залежні від часу і місця розгортання подій, адже абстрактні концепції та філософські ідеї втілюються в тексті через часопросторові координати, які надають їм конкретної форми. Хронотоп стає тим центром, у якому фокусуються основні конфлікти. Наприклад, специфічний простір (дім, дорога чи мегаполіс) перестає бути лише місцем дії, перетворюючись на активний чинник, що формує долю персонажів і розкриває авторську позицію (зокрема, у згаданому вище романі П. Куліша «Чорна рада» дорогою з Києва до місця проведення Ради розкриваються основні проблеми, закладені у творі, серед яких і протистоянні різних верств населення України, що призвело до поразки Сомка). Деталі побуту, особливості житла чи соціальне середовище (наприклад, замкнений простір провінції чи динаміка великого міста) виступають не просто декораціями, а активними чинниками, що диктують поведінку героїв, виявляють їхній статус та розкривають авторський задум.

Хронотоп детермінує образ через соціально-комунікативний простір, установлює межі, у яких відбувається формування особистості. Розвиток персонажа в межах навчального чи робочого простору (університет, офіс, фабрика) формує особливий тип поведінки, спрямований на професійну самореалізацію або отримання вигоди. Якщо «закритий хронотоп» побуту чи кабінетної праці сприяє рефлексії та внутрішній трансформації, то «відкритий» простір соціальної взаємодії диктує логіку кар'єрного зростання та боротьби за ресурс, боротьби за виживання. Саме через освоєння цих просторів герой реалізує свою роль у сюжеті (так, у романі Р. Володимира «Нація на світанку» національний і соціальний пресінг, що чинили поляки на українців, сприяли формуванню національної самоідентифікації Славка – головного героя твору – та зростання його від хлопчика, який цікавився історією України, до свідомого борця за незалежність своєї держави).

Отже, відповідно до окреслених функцій часопростору в жудожньому творі, здійснюємо хронотопний аналіз повісті Івана Нечуя-Левицького на сюжетно-композиційному, жанровому, образному та ідейно-тематичному рівнях.

Окреслимо загальну тезу дослідження: у повісті «Хмари» Івана Нечуя-Левицького: часопросторова організація виступає базовим структурним елементом, який упорядковує подієвий ряд і слугує платформою для розгортання світоглядного протистояння між різними генераціями.

На перший план висувається просторовий дуалізм: Київ та провінція. І тут часові межі вкладаються в період від прибуття до столиці України головних героїв твору – Радюка і Воздвиженського – до досягнення ними вже солідного віку й вагомого статусу. Перший з них – виходець з українського села, другий – прибулець з московської глибинки.

Сюжетна лінія повісті Івана Нечуя-Левицького «Хмари» опирається на чітку опозицію двох головних локацій, що відображає концепцію «центру» та «периферії». Так, Київ (центр) постає як простір інтелектуального життя, навчання в академії та професійної діяльності. Саме тут формуються вектори руху героїв, а місто перетворюється на простір для зіткнення ідей (дискусії в салонах, лекції тощо). Науковці наголошують, що київський простір в Івана Нечуя-Левицького – це середовище формування національної еліти. Як зазначає Н. Зелінська, урбаністичний простір письменника «набуває ознак інтелектуального центру, де відбувається кристалізація української ідеї в умовах імперського тиску» [2].

Провінційний простір, зокрема Стеблів, виступає втіленням автентичного укладу та етнографічної незмінності. Сюжетна лінія періодично повертає Радюка до цих локацій, щоб протиставити умоглядні концепції живому народному досвіду. С. Хаврусь підкреслює, що «природа Стеблева та сільський побут виступають у повісті як опозиція до міського „хмарного" неба, символізуючи вітальні сили народу, які підживлюють головних героїв» [3, с. 65].

Дуалізм «Київ – периферія» створює особливу динаміку сюжету, де переміщення героя між містом і селом маркує його духовні пошуки. За словами Т. Гундорової, простір в Івана Нечуя-Левицького часто «стає формою вияву культурної ідентичності» [4, с. 102], де Київ символізує модерний шлях розвитку, а провінція – незмінну основу нації.

Походження Воздвиженського з московської глибинки (духовної семінарії) є ключовим для розуміння його образу. Це не просто біографічна деталь, а чинник, що визначає його чужість та прагматизм. Для нього Київ – це не святиня, а місце для кар'єри. Іван Нечуй-Левицький розкриває це через опис його амбіцій:

«Воздвиженський був син священника з далекої московської губернії... Він приїхав у Київ з надією завоювати собі місце під сонцем, і те місце мало бути теплим та затишним» і далі – «Наука для нього була тільки засобом для служби, *як сухар для того, щоб наїстися. Він не жив наукою, він її відбував*» [5, с. 112]. Його семінарське виховання виробило в ньому сухий формалізм. Сергій Єфремов в «Історії українського письменства»): зазначав, що Воздвиженський – це тип «культурного зайди», який приносить у київське середовище дух «обскурантизму та мертвої схоластики» [6, с. 342]. За Єфремовим, походження героя з російської глибинки пояснює його органічну нездатність зрозуміти українські національні потреби.

У межах психоаналізу Н. Зборовська трактує Воздвиженського як суб'єкта, чиє буття обмежене рамками «імперського хронотопу». Для такого типу особистості простір Києва не стає місцем тривалого історичного чи культурного вкорінення («проживання»), а трансформується в тимчасове поле колоніальної експансії, де час вимірюється лише просуванням по вертикалі влади [7].

У візії В. Панченка хронотоп Воздвиженського позначений розривом між динамічним часом юнацьких ідей та інертним часом міщанського побуту. Дослідник зазначає, що минуле героя (провінційна бідність) зумовило його капітуляцію перед «ситим» простором будинку Сухобрусів. Як наслідок, духовна еволюція персонажа зупиняється, фіксуючи його в обмежених межах «омі-щанення». [8, с. 50].

Аналіз повісті Івана Нечуя-Левицького «Хмари» крізь призму хронотопу розкриває ідеологічний конфлікт між «кабінетним» світом Дашковича та динамічним простором Радюка, що втілюють різні моделі національного існування. Дослідники, зокрема Н. Крутікова, підкреслюють символізм замкнених і відкритих локацій [9], а Т. Гундорова пов'язує цей хронотоп із формуванням нової культурної ідентичності [4].

Хронотоп у «Хмарах» не лише оточує героїв, а й визначає їхню типологію. Через часопросторову характеристику автор протиставляє образи Радюка та Дашковича, розводить їх по різних полюсах українського суспільного життя.

Хронотоп постає засобом типізації героїв. Взаємозв'язок персонажа з часопростором у повісті «Хмари» дозволяє глибше зрозуміти ідейну еволюцію української інтелігенції. Образи Дашковича та Радюка втілюють дві різні моделі існування в історії. Так, часопростір Дашковича: «Застиглий час і замкнений простір» [5, с. 56]. Старше покоління інтелігенції, представлене Дашковичем, нерозривно пов'язане з хронотопом кабінету та академії. Його світ обмежений стінами квартири, книгами та минулим. Це простір консервації ідей, де зовнішній світ сприймається як загроза або далеке відлуння. Для Дашковича час зупинився. Він живе спогадами про «золоту добу» україно-фільства, але не готовий до викликів сучасності. Його сюжетна траєкторія статична, що підкреслює пасивність цього типу діячів.

Хронотоп Радюка – це відкритий простір та динаміка змін. Радюк представляє «нову кров», чий хронотоп є принципово іншим – експансивним та розімкненим. Його сюжетний рух постійно розширюється: від навчання в Києві до активних подорожей провінцією, відвідування народних вечорниць та селянських хат. Для Радюка простір – це поле діяльності, а не сховище. Це час «теперішнього», спрямованого в «майбутнє». Радюк намагається синхронізувати свої дії з ритмом епохи, виступаючи проти «хмар» реакції. Його час насичений подіями, дискусіями та змінами локацій.

У художньому світі Нечуя-Левицького завжди спостерігаємо функціональний пейзаж. Він розділяє світ твору на два типи буття: урбаністичний пейзаж (Київ): образи пилу, спеки або гнітючих хмар. Це простір, де панує офіційність і духовна задуха. Міський пейзаж у «Хмарах» часто маркує моменти ідейних криз героїв: *«Над Києвом стояли густі хмари... вони ніби давили місто своїм важким тягарем»* [5, с. 112]. Тут пейзаж перетворюється на метафору політичного тиску. Водночас Н. Зелінська вважає, що міський простір у Івана Нечуя-Левицького набуває рис інтелектуального центру [2, с. 112], де відбувається кристалізація національної ідеї.

Природний пейзаж (Рось, Стеблів) уособлює ідилічний час та простір вічних цінностей. Саме через опис природи автор показує справжнє обличчя України, не спотворене чужинськими впливами.

Стан природи корелює з внутрішнім світом героїв. Коли Радюк переживає піднесення, природа «грає»; коли він у розпачі – природа постає похмурою. Розлогі описи Росі зупиняють динамічний час міста, змушуючи читача (і героя) замислитися над корінням. Це «час роздумів», необхідний для переоцінки цінностей.

Річка Рось стає «вертикаллю» хронотопу, що поєднує минуле (історію) з теперішнім і символізує національний простір.

Висновки. Отже, хронотоп у художньому тексті постає не просто пасивним тлом для розгор-

тання подій, а фундаментальною категорією, що визначає жанрову природу та сюжетну динаміку твору. Аналіз часопростору дозволяє виявити глибоку взаємозалежність між фізичним рухом персонажа та його внутрішньою трансформацією. У будь-якому літературному тексті хронотоп виконує низку ключових функцій: сюжетотворчу (визначає межі та логіку подій); аксіологічну (маркує ціннісні орієнтири – свій/чужий, минуле/майбутнє тощо); композиційну (структурує текст через систему опозицій – місто/село, закритий/відкритий простір тощо). Таким чином, хронотопний аналіз є універсальним інструментом дешифрування авторської моделі світу, де час і простір зливаються в єдиний смисловий вузол.

У художньому світі Івана Нечуя-Левицького (зокрема в повісті «Хмари») хронотоп набуває виразного ідеологічного та національно-культурного забарвлення. У творі спостерігаємо просторовий дуалізм: простір у письменника завжди поляризований. Контраст між «урбаністичним центром» (Київ) та «етнографічною ідилією» (Стеблів) відтворює реальний стан української інтелігенції XIX століття. Автор майстерно використовує категорію часу для передачі соціальної атмосфери. Образ «хмар» стає часовим маркером епохи реакції, яка гальмує розвиток нації. **П**риродні об'єкти (зокрема річка Рось) виступають хронотопом «пам'яті роду», що протиставляється офіційним, деперсоніфікованим кабінетним просторам. У підсумку, для Івана Нечуя-Левицького хронотоп є засобом візуалізації ідейної боротьби: переміщення героїв у просторі завжди супроводжується зміною їхнього світоглядного статусу, перетворюючи географічний рух на шлях національного самоусвідомлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стаднік І. Хронотоп і його роль у розкритті концепту war//війна в поетичному дискурсі: перекладознавчий аспект. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 13. С. 175–182.

2. Зелінська Н. *Інтелектуальні контексти міського хронотопу в українській прозі XIX ст.* Львів : Світ, 2012. 216 с.

3. Хаврусь С. *Стеблів у житті і творчості Івана Нечуя-Левицького*. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 120 с.

4. Гундорова Т. *Просвітництво і романтизм: дискурс українського реалізму*. Київ : Либідь, 2005. 188 с.

5. Нечуй-Левицький І. Хмари : повість. Київ : Знання, 2014. 318 с.

6. Єфремов С. *Історія українського письменства*. Київ : Femina, 1995. 688 с.

7. Зборовська Н. *Код української літератури: Проєкт психоісторії новітньої української літератури*. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.

8. Панченко В. Нечуй-Левицький: подорож у «хмарах». *Дивослово*. 2008. № 11. С. 48–53.

9. Крутікова Н. *Іван Нечуй-Левицький: Життя і творчість*. Київ : Дніпро, 1966. 487 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.133.1-32.09:141.2Шмітт Е. Е.
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.40

ІМ'Я ПСА: ФІЛОСОФЕМА ДОСВІДУ ЛЮДСЬКОГО ОБЛИЧЧЯ В ОПОВІДАННІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА «БОСЕРОН» (2012)

THE NAME OF THE DOG: THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF THE HUMAN FACE EXPERIENCE IN ERIC-EMMANUEL SCHMITT'S SHORT STORY «LE CHIEN» (2012)

Кобчінська О.І.,
orcid.org/0000-0003-2778-6632
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри зарубіжної літератури
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснено літературознавчий аналіз оповідання сучасного франко-бельгійського письменника Еріка-Емманюеля Шмітта «Босерон» *(фр. «Le Chien»)*, що увійшло до збірки оповідань «Двоє добродіїв із Брюсселя» (2012). В основу методології дослідження покладено компаративний та інтертекстуальний підходи, зокрема, класифікація інтертекстуальних зв'язків Жерара Женетта. Основну увагу зосереджено на художній імплементації філософеми «досвіду людського обличчя», запропонованої Емманюелем Левінасом у філософському есеї «Ім'я пса, або природне право» (1963), зокрема на специфіці її переосмислення в художньому дискурсі оповідання Шмітта. Так, проаналізовано концептуальний діалог письменника з ідеями, метафорами та символами, вжитими задля філософської ілюстрації тварини як Іншого в тексті Левінаса, а також тез щодо етичної природи Іншого, відповідальності та меж людяності в умовах історичних катастроф та їхнього переживання. Інтертекстуальні зв'язки між оповіданням «Босерон» і філософським есеєм Левінаса виявлено, зокрема, через анімалістичні метафори та осмислення концепції антисемітизму як досвіду інтернування (позбавлення усіх форм свободи) та дегуманізації. Встановлено, що центральним сюжетним ядром твору є історія взаємодії людини і тварини, в якій пес постає як Інший, що повертає людині втрачений досвід людяності та гідності. Окрему увагу приділено художньому втіленню досвіду концтабору, який в обох текстах – Шмітта і Левінаса – репрезентовано через трансформацію образу людського обличчя – живого як символу людської ідентичності та мертвого як символу її втрати. Окрім того, у статті окреслено функціонування мотиву одіссеї як важливого композиційного й смислотворчого чинника, що опосередковує та структурує шлях травмованого концтабором героя упродовж післявоєнного повернення до життя та соціуму. Продемонстровано, що в оповіданні Шмітта мотив одіссеї постає як алюзія, тоді як сам античний міф про Одіссея та його повернення додому з війни формують універсальний міфологічний та символічний вимір оповідання, акцентують циклічність пам'яті, людського досвіду, життя і смерті. Зроблено висновок, що твір Шмітта синтезує філософський, етико-антропологічний та художній виміри, унаочнює складну й багатошарову природу міжособистісних відносин та засвідчує можливість відновлення людяності через екзистенційну зустріч із Іншим.

Ключові слова: алюзія, батьки і діти, Голокост, інтертекст, література і фотографія, одіссея, студії травми, філософема Іншого.

This article presents a literary analysis of the short story «Beauceron» (French: «Le Chien») by the contemporary Franco-Belgian writer Éric-Emmanuel Schmitt, which appears in the collection of short stories «Two Gentlemen from Brussels» (2012). The research methodology is based on comparative and intertextual approaches, in particular Gérard Genette's classification of intertextual relations. The focus is placed on the artistic implementation of the philosophical concept of the 'experience of the human face', proposed by Emmanuel Levinas in his philosophical essay 'The Name of the Dog, or Natural Law' (1963), and specifically on the particularities of its reinterpretation in the artistic discourse of Schmitt's story. Thus, the author analyses the writer's conceptual dialogue with the ideas, metaphors and symbols employed for the philosophical illustration of the animal as the Other in Levinas's text, as well as the theses regarding the ethical nature of the Other, responsibility and the limits of humanity in the context of historical catastrophes and their experience. Intertextual links between the story «Le Chien» and Levinas's philosophical essay are revealed, in particular, through animalistic metaphors and the interpretation of the concept of anti-Semitism as an experience of internment (deprivation of all forms of freedom) and dehumanisation. It has been established that the central plot core of the work is the story of the interaction between man and animal, in which the dog appears as the Other, restoring to man the lost experience of humanity and dignity. Particular attention is paid to the artistic embodiment of the concentration camp experience, which in both texts – by Schmitt and Levinas – is represented through the transformation of the image of the human face: the living face as a symbol of human identity and the dead face as a symbol of its loss. Furthermore, the article outlines the functioning of the odyssey motif as a significant compositional and meaning-generating factor that mediates and structures the journey of the concentration camp-traumatised protagonist throughout his post-war return to life and society. It is demonstrated that in Schmitt's story, the odyssey motif appears as an allusion, whilst the ancient myth of Odysseus and his return home from war forms the universal mythological and symbolic dimension of the narrative, emphasising the cyclical nature of memory, human experience, life and death. It is concluded that Schmitt's work includes philosophical, ethical-anthropological and artistic dimensions, illustrates the complex and multi-layered nature of interpersonal relationships, and attests to the possibility of restoring humanity through an existential encounter with the Other.

Key words: allusion, the Holocaust, intertext, parents and children, literature and photography, odyssey, the philosophical concept of the Other, trauma studies.

Постановка проблеми. Аналіз тенденцій новітньої франкофонної літератури засвідчує неперебутній інтерес до філософеми Іншого, що набула гостроактуального звучання у другій половині XX-го та перших десятиліттях XXI-го століття, зокрема у зв'язку з розвитком постколоніальних та мультикультурних методологій прочитання художнього тексту, а також студій ідентичності, пам'яті і травми. У переліку значимих франкофонних авторів сучасності вагоме місце посідає франко-бельгійський філософ, драматург і прозаїк Ерік-Емманюель Шмітт, відомий українському читачеві з численних перекладів, досліджень та театральних постановок в національних театрах, а також почесний гість фестивалю «Французька весна» в Україні 2013 року. Філософ за освітою, у своїх творах митець зрушує та крізь призму художніх текстів досліджує складні філософеми, чільне місце серед яких традиційно для традицій французької гуманітаристики й антропології належить категорії Іншого й інтерес до якої, як зізнається сам митець, він перейняв від свого видатного вчителя Жака Дерріди [7, с. 177]. Не менш цікавим є концептуальний діалог Шмітта щодо філософеми Іншого з його колегами-попередниками, як-от Емманюель Левінас, і виразною ілюстрацією якого є оповідання митця «Босерон» (*фр. «Le Chien»*), що увійшло до авторової збірки короткої прози «Двоє добродіїв із Брюсселя» (2012) та є об'єктом нашої наукової розвідки. Запропонований Шміттом погляд на філософему досвіду людського обличчя, свого часу сформовану Левінасом в контексті пережитих мислителем історичних та особистісних потрясінь, покликаний розширити інтерпретаційне поле актуальної категорії Іншого в сучасній франкофонній літературі, висвітливши літературознавчі й етико-естетичні первні її художньої реалізації в короткій прозі Шмітта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текст оповідання Е.-Е. Шмітта «Босерон» вже був об'єктом наукового інтересу в Україні, що засвідчує актуальність і неперебутність зрушених письменником філософських питань. Знаково, що 2019 року Кафедра українського літературознавства та компаративістики спільно з Кафедрою філософії Житомирського державного університету опублікувала збірник матеріалів міждисциплінарного тематичного семінару «Пес як Інший». Автори збірника розглядають основні аспекти філософського осмислення світу тварини, розкриваються засади філософського та літературознавчого дискурсу собаки, зокрема у світлі Animal Philosophy у XX-XXI століть [3]. У цьому виданні окрема увага зосереджена на дослідженні буття людини з собакою як філософській формі співбуття, що знаходить вираження у текстах сучасної культури. Так, стаття учасниці міждисциплінарного семінару, молодої дослідниці Євгенії Шкурлатівської під назвою «Чому Босерон або історія «Людини з концтабору» (за новелою «Босерон» Е.-Е. Шмітта)» пропонує читацьку призму на пригоди лікаря Геймана та його пса-побратима в умовах межової ситуації війни та Голокосту [6, с. 13-16]. Також етико-антропологічний аналіз оповідання «Босерон» був здійснений в науковій статті Босерон Е.-Е. Шмітта і Жуль Д. Ковеларта: Пес як Інший (2017) українською філософинею Оксаною Чаплінською, яка стала однією з редакторок вищезгаданого збірника наукових матеріалів. Задекларована мета статті Оксани Чаплінської – здійснити компаративний та етико-антропологічний аналіз концепту деантропологізації тварини у дискурсі філософії Іншого та ейдетичного діалогу. Так, дослідниця робить правомірний висновок, що в художньому тексті Е.-Е. Шмітта Іншим постає пес, оскільки *«<…> не маючи гуманістичної ілюзії щодо людини, пес спонукає до критичної переоцінки себе, до подолання тотальності»* [5, с. 111]. До аналізу короткої прози Е.-Е. Шмітта зверталася також румунська літературознавиця Доріна Кіш-Тоя. Так, у своїй статті «Світ оповідань Еріка-Емманюеля Шмітта» (2018) вона здійснює сюжетно-тематичний аналіз новели «Босерон» в ширшому контексті дискурсу збірки «Двоє добродіїв із Брюсселя» крізь призму філософії міжособистісних стосунків, зокрема аспектів любові, дружби, гідності та надії [8, с. 151]. Дослідниця доходить висновку, що ця четверта в літературній кар'єрі Шмітта збірка короткої прози має продуману композицію: згідно з авторським задумом, одна історія приховує іншу, потаємну. У такий спосіб обидві історії – явна й прихована стають невід'ємними і взаємопроникними, а також сходяться в сюжеті зустрічі, що зрушує неясні почуття, які ми не в змозі звірити ані самим собі, ані нашим близьким, адже вони, будучи оприявненими, активними й рушійними, тим не менше лишаються на межі несвідомого [8, с. 152]. У докторській дисертації «Розмаїття тем і множинність дискурсів у доробкові Еріка-Емманюеля Шмітта» (2016) алжирська дослідниця Беньяміна Каутер з-поміж інших творів франко-бельгійського письменника звертається до оповідання «Босерон», зокрема актуалізує подоланий лікарем Гейманном шлях через мотив одіссеї. Науковиця зазначає, що інтертекст одіссеї близький Шмітту з моменту публікації

його роману «Улісс із Багдада» (2008), тоді як в оповіданні «Босерон» автор продовжує експериментувати з епічним тлом Гомерової «Одіссеї» в жанрі короткої прози. Так, науковицею зроблено висновок, що надихаючись «Одіссеєю», автор переписує міф на реаліях XX-го століття та водночас актуалізує його у пародійному та іронічному ключі, у той час як сам міф про повернення героя набуває метафоричного ядра художнього тексту, естетично збагачуючи його та структуруючи символічний потенціал оповідання [11, с. 337].

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – прослідкувати насамперед художньо-естетичні первні імплементації філософеми "досвіду людського обличчя" до тексту оповідання Е.-Е. Шмітта «Босерон» із використанням інтертекстуального методу літературознавства (до дослідження залучено концепцію інтертекстуальних зв'язків Жерара Женетта). Задля цього передбачено виконати окремі завдання, а саме з'ясувати аспекти концептуального діалогу Е.-Е. Шмітта з тезами філософського есею Левінаса, охарактеризувавши творчо обіграні Е.-Е. Шміттом елементи його образної поетики, а також проілюструвати розгортання в тексті мотиву одіссеї як художнього втілення екзистенційних викликів протагоніста оповідання після пережитої війни й Голокосту. Такий підхід покликаний доповнити наявні філософський та етико-антропологічний аналіз твору власне літературознавчим підходом, розкривши глибину сюжетно-композиційного та образно-поетикального первнів цього художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Філософема "досвіду людського обличчя" була запропонована французьким філософом XX століття Емманюелем Левінасом в есеї «Ім'я пса, або природне право», що увійшов до праці «Непроста свобода: есеї про юдаїзм» (1963). Її авторську інтерпретацію Е.-Е. Шміттом запропоновано в оповіданні «Босерон» *(в оригінальному варіанті французькою заголовок оповідання – Le Chien – Пес)*, що увійшло до авторової збірки короткої прози «Двоє добродіїв із Брюсселя» (2012, Видавництво Анетти Антоненко, переклад з французької Івана Рябчія). Тексти цієї збірки сучасного франко-бельгійського письменника і драматурга об'єднані дискусійними темами сьогодення, кожна з яких має багаторівневий культурно-етичний вимір та залучає авторський діалог із філософами XX століття – попередниками і сучасниками Шмітта. За гострософіальним тлом Шміттового твору імплементована сфера невидимого, незримого, почасти таємного первня людського буття – такого, який персонажі митця, учасники складних життєвих ситуацій, приховують від світу та почасти від самих себе. Водночас, поза схожою естетикою, ці оповідання мають також спільні тематичні вектори, що їх виділив сам автор у «Письменницькому щоденнику», запропонованому читачеві наприкінці збірки. Шмітт називає їх "волокнинами", *«<…> з яких плететься прядиво сюжету»* [7, с. 188]. Серед таких тематичних ниток митець виділяє три, а саме – мотив *«таємної згоди»,* мотив *«необхідного втручання»* та мотив *«символічного втілення»* [с. 188-189]. Кожен із перерахованих письменником мотивів реалізований у п'ятьох текстах його оповідань на рівні сюжету й композиції, художніх деталей, хронотопу, образів, а також філософем, що вибудовують цілісну архітектоніку тексту збірки короткої прози. Зокрема, щодо реалізації трьох мотивів в оповіданні «Босерон» письменник коментує: *«Докторові Гейманну вдалося вижити в апокаліпсисі війни лише завдяки дружбі з твариною»* [7, с. 188] (таємна згода); далі – *«Пси Аргоси стають докторові Гейманну за дружину, Міранді ж – за матір»* [7, с. 189] (символічне втілення); і насамкінець: *«Через Аргоса Самюель Гейманн сприймає людей, завдяки псові уникає жорстокої помсти та спізнає радість прощення»* [с. 188] (необхідне втручання). Своєю чергою ці закладені до твору наскрізні мотиви оприявнюють авторський інтерес до концепту Іншого як фундаментальної філософеми французьких гуманітарних студій XX-XXI століть.

Власне філософема Іншого постає однією із наскрізних у всіх п'яти оповіданнях збірки «Двоє добродіїв із Брюсселя». Акцентована категоріями просвітницької філософії, що в цілому близька Шмітту-мислителю та доповнена здобутками філософів XX століття, як-от Емманюель Левінас і Жак Дерріда, вона відтінює оригінальні авторські міркування щодо природи міжсуб'єктних відносин, етики вибору та відповідальності за Іншого. Зокрема, у стосунку до оповідання «Босерон», увагу Е-Е. Шмітта привертає концепція Е. Левінаса – французького мислителя єврейського походження – щодо досвіду обличчя, яке, згідно з філософом, є фундаментальним для людства досвідом. Згідно з Левінасом, саме цей досвід *«впізнавання людського обличчя»* постає основою впізнавання Іншого як представника людської гідності та фундує основоположний етичний досвід людини, яка не має права на вбивство собі подібної істоти [2, с. 91]. В оповіданні «Босерон» Е.-Е. Шмітт художньо розгортає цю філософема та ставить питання у світлі Левінасового підходу. Так, у коментарі щодо задуму свого оповідання

письменник коментує: *«Нацисти зациклювались на «досвіді обличчя», вважаючи євреїв, циган, гомосексуалів та інвалідів тваринами, нижчими від себе. Однак оте «Ти вже не вбиватимеш!» – перше, про що промовляє обличчя. Отже, це основний наказ. Поява обличчя – ніби команда, ніби поява вищого за рангом. Дивна річ – варварство. Воно піддається пережитому досвіду. Воно власноруч осліплює себе. А пес на таке не здатен. Виходить, пес людяніший за людину? Принаймні пси не бувають расистами. І ніколи не замислюються над ідеологіями. Але чому пес здатен роздивитися обличчя, яке вже не помічають кати? І чи є обличчя у пса?»* [7, с. 176]. Як зазначає Шмітт у «Письменницькому щоденнику», коли це питання свого часу поставили самому Левінасу, той уникнув відповіді. Тож, вступаючи в діалог зі своїм колегою-філософом Левінасом, митець моделює художню історію колишнього в'язня Аушвіца – доктора Самюеля Гейманна, який, будучи позбавлений усього людського в концтаборі (домівки, статків, становища, імені, навіть волосся) й ставши віч-на-віч із оголеністю свого існування, випадково зустрічає там приблудного пса. Символічно, як і свого часу міфічний Одіссей, який вертає додому та загалом до світу людей з війни крізь хаос і небуття, молодий чоловік нарікає собаку прізвиськом Аргос. Пес, який супроводжує героя в поневіряннях, стає супутником на шляху героя додому, а потому й вірним другом упродовж повоєнного життя, де є місце пекучій ненависті та свободі прощення. У підсумку пес фактично стає Іншим, який не будучи людиною, повертає іншій людині здатність і силу жити серед людей.

Задля з'ясування художніх особливостей розгортання окресленої Шміттом філософеми прирученої тварини як Іншого, насамперед прослідкуємо в авторському тексті Шмітта маємо інтертекстуальні імплікації досвіду, пережитого і описаного Емманюелем Левінасом, пам'яті якого Шмітт присвячує своє оповідання. Так, прицільний аналіз фрагментів есею «Ім'я пса, або природне право», зокрема символів, образів, метафор та біблійних цитат, до яких вдається французький філософ, уможливлює відчуття та осмислення досвіду полону, яким ділиться французький філософ. Так філософ розпочинає з міркування про метафізичну роль пса в житті людини, цитуючи Біблію, зокрема слова з книги «Вихід»: *«У 7-му вірші 11-ї глави спантеличені пси вражені разючим світлом посеред ночі*[1]*. Вони не гавкають! Тимчасом старий світ добігає кінця. Це та сама доленосна ніч "смерті єгипетських первістків". Ізраїлеві судився вихід із рабства. Раби, дотепер поневолені рабами влади, відтепер покликані найвищим голосом, найвільнішим шляхом. Це символ людяності! Свобода людини – це свобода визволеного, який пам'ятає своє рабство і є солідарним із усіма поневоленими. Натовп рабів святкуватиме це найвище з людських таїнств, тоді як «пес не поворухне язиком»* [переклад наш. – Авт.; 12]. Для Левінаса наведений біблійний епізод стає символічним, оскільки у псові – істоті без етики чи голосу – він вбачає не лише друга людини, що перед ним вона у невідплатному боргу, але й насамперед дещо більше – своєрідну трансцендентальність у тварині, що в переломну пору людського становлення, вихід з рабства, засвідчує людську гідність [12]. Далі Левінас ділиться своїми спогадами з німецького полону за часів Другої світової війни (філософ був звільнений з німецького полону 1945 року) та зазначає, що всі сімдесят ізраїльських військовополонених у таборі під символічним номером 1492 (рік вигнання євреїв з Іспанії за правління Фердинанда V Арагонського) були зодягнені у французьку уніформу, яка, однак, нікого не захищала від гітлерівського насилля: «*Але інші чоловіки, так би мовити вільні над нами, які давали нам роботу й накази, а бувало й посміхалися, а ще діти та жінки, що минали повз й іноді зводили на нас очі, немов живцем знімали з нас шкіру. Для них ми були лише недо-людьми, зграєю мавп. Сила і горе гоніння, зловісний внутрішній голос нагадували нам, що ми істоти мислячі. Та ми вже не належали світові. Усе, що ми без упину долали, наші страждання і сміх, наші хвороби і розваги, робота наших рук і тривоги очей, листи, отримані з Франції й надіслані нами листи – все це було мовби взяте в лапки, мов не насправжки. Ми були замкнені у своєму виді істоти і, попри словниковий запас, позбавлені мови»* [переклад наш. – Авт.; 12]. Опираючись на анімалістичну метафору позбавлених прав і людського обличчя мавп, Левінас таким чином унаочнює та узагальнює природу антисемітизму. Пережитий в полоні фізичний та екзистенційний досвід дозволяє мислителеві виснувати, що так само, як расизм постає актом винесення людини за дужки самого факту її біологічної природи, антисемітизм є своєрідним архетипом інтернування – позбавлення людиною усіх видів свободи [12]. Потому Левінас розповідає про доленосну зустріч із бездомним псом, що забрів на територію табору та став своєрідним проявом того, що Шмітт у своєму опо-

[1] «А в усіх синів Ізраїлевих і пес не поворухне язиком своїм – ні на людину, ні на худобу, – щоб ви знали, що Господь відрізняє між Єгиптом та між Ізраїлем» (переклад Івана Огієнка).

віданні охарактеризував як символічне втілення. Так, Левінас згадує про пса Боббі, який раптом з'являється біля поселення знецінених антигуманним вишкілом полонених і починає грайливо з ними бавитися. У цей поворотний момент есей Левінаса набуває форми свідчення-одкровення: тієї миті пес, що раптом постав перед деперсоналізованими в'язнями, впізнавши, визнавши та засвідчивши їхнє людське обличчя, символічно ніби зрівняв їх у людському праві на гідність. Не інша людина, а саме пес нагадав людині про те, що вона – людина і тим само дав їй надію здолати духовну безодню, а ще сили жити у світі інших людей, серед яких і колишні кати. Саме цей переломний епізод із життєвого досвіду Левінаса привертає увагу Шмітта, ставши сюжетним ядром оповідання «Босерон».

Із перших рядків опису концтабору, до якого потрапляє зраджений непоміркованим однолітком де Сіром Гейманн і в якому втрачає всю свою родину, стають очевидними паралелі між досвідом засвідченим досвідом Левінаса та досвідом протагоніста: *«Табір мав на меті перетворити нас на худобу, позбавивши особистих прагнень*, – звіряється в листі доньці Гейманн. – *Аушвіц забирав у нас все людське: прибувши сюди, ми втратили домівки, становище у суспільстві та статки (у кого вони були); у нас, які тут залишилися, мали відібрати імена, одяг, волосся, гідність; ми були голі – голі навіть у благенькому одностої, голі якимсь інакшим способом голизни, – позначені татуюваннями, зведені до жалюгідного номеру, перетворені на рабів, знаряддя праці та піддослідні тіла для лікарів. Я, достоту худоба, став звичайним майном вищої раси – нацистів, – які наділили себе правом робити зі мною, що заманеться»* [7, с. 73]. У контексті філософського діалогу Шмітта й Левінаса важливо підкреслити анімалістичну метафору, яку обирає митець для самопрезентації свого героя: якщо в Левінаса образ полоненого асоційований із мавпою як істотою, що лише автоматично копіює, наслідує людську поведінку, то в Шмітта метафора худоби акцентує ієрархічність табору й втрату людської волі до життя в ситуації поневолення. Так, важливо, що спочатку в'язень Гейманн опирається, він навіть пробує сприйняти своє випробування як пригоду, а також наділяє її певним сенсом – його метою є триматися будь-якою ціною, аби вижити й побачити рідних (паралеллю до цього є засаднича теза логотерапії вцілілого в концтаборі Віктора Франкла щодо надавання людиною сенсу травматичним, найбільш абсурдним подіям як способу втриматися від прірви депресії й небажання жити) [4]. Однак згодом надлюдські зусилля відступають перед мороком страждання, тож в'язень здається: *«Задум вижити зник; лише архаїчний тваринний інстинкт, що не залежав ні від волі, ні від моралі, дозволяв мені бути живим. Я щодуху повз. Бився за кожну крихтину <…> Під час маршів до фабрики і назад я байдуже переступав через трупи; мої очі лишалися порожніми і сухими – достоту очі небіжчиків; я не мав часу на сльози. Якщо вдавалось упізнати обличчя померлого, я відчував лише заздрість: ось тіло, яке замерзло і якому нарешті не зимно»* [7, с. 74]. У даному уривку оповідання спостерігаємо гротескне художнє обігравання філософеми досвіду людського обличчя, що фактично перетворюється на досвід обличчя мертвої людини: так, за задумом Шмітта, будучи приреченою на втрату гідності, людина приречена на духовну смерть.

Як і в історії Е. Левінаса, доктора Гейманна рятує приблудний до концтабору пес: у немічному в'язневі, якого всі вважали за нелюда, пес усього-на-всього розгледів людину – таку ж само, як і нацисти, таку само, як і граф де Сір, що видав його замолоду: партнера для ігор, звірника, господаря. Він нагадав Самюелеві, що він людина, коли той сам припинив у це вірити, припинив це бачити. У листі до Міранди Гейман коментує: *«Що я казав? Я йому дякував. За те, що подарував мені сміх, адже я вже рік як не сміявся. За те, що подарував мені сльози – сльози радісні, не тужливі. Він зворушив мене, запросивши до гри після насміхання солдатів. Я ж гадав-бо, що він не лише грати зі мною не схоче, а й узагалі не помітить. Адже я був ніби невидимий – на мене ніхто не звертав уваги. На думку нацистів, я належав до ницої раси, гідної смерті та важкої праці перед загибеллю. Тож, коли пес позначив мене своїм щастям, я ніби знову набув людської подоби»* [7, с. 77]. Наголосимо, що в цьому уривку Шмітт очевидно обіграє тезу Левінаса про невідплатний борг людини перед псом, актуалізовану вище.

Самюель і його приблудний пес повертаються додому разом, а надалі їхні долі будуть нерозлучними. В оповіданні історію повернення героя додому крізь апокаліптичну повоєнну Європу реалізовано на рівні епістем пізнання та хронотопу дороги, а точніше через поширений в прозі автора мотив подорожі, що, на думку українського дослідника Михайла Бондаренка, постає як наративний і смислотворчий чинник сюжету, а також своєрідна алегорія духовної трансформації [1, с. 111]. Мандри Гейманна скаліченою Європою серед тисяч таких само загублених доль

відлунюють у його спогадах про довгу виснажливу дорогу з численними пересадками, сухопутними та морськими маршрутами: *«Повернення тривало довго, з перервами і безладною блуканиною. Дивна когорта в'язнів Аушвіцу шкандибала голодною розореною Європою, де мігранти разом із місцевими журилися, не розуміючи, в чиїх руках нині влада. Щоб повернутися до Намюра, я перетнув Чехословаччину, Румунію і Болгарію, сів на корабель у Стамбулі, пересів на інший човен на Сицилії, нарешті остаточно висадився в Марселі і потягом перетнув Францію аж до Брюсселя. І впродовж подорожі Аргос не відходив від мене»* [7, с. 81]. Так, в описі маршруту Гейманна очевидна алюзія на одіссею. Саме так – *«наша одіссея»* – Гейманн називає свою подорож із собакою додому крізь безлюдні поля, пустирі та понівечені війною міста. Зазначимо, що термінологічно мотив одіссеї в тексті Шмітта ми як алюзію, згідно з класифікацією інтертекстуальних зв'язків, запропонованих французьким науковцем Жераром Женеттом, серед яких точне або перефразоване цитування, плагіат як пряме, утім непроголошене текстове запозичення, а також алюзію – висловлювання, націлене на оприявнення того чи іншого зв'язку між первинним і вторинним текстами [9, с. 14]. У цьому сенсі в тексті Шмітта невипадковим є обране для собаки прізвисько Аргос – саме так звали славнозвісного пса Одіссея, що в класичній літературі узвичаєно постає як символ вірності й відданості людині:

« *– Будеш Аргосом. Так звали собаку Улісса. Він насупився – мовби сумніваючись, чи зрозумів.*

– Аргос… Пригадуєш? Аргос був єдиним, хто упізнав Улісса, коли той по двадцяти роках мандрів повернувся на Ітаку замаскований.

Аргос люб'язно кивнув – мовляв, пам'ятаю, авжеж. По тому він радісно ловив свою кличку з моїх вуст і доводив, що розуміє, виконуючи всі команди» [7, с. 81].

Отже, у своєму тексті Шмітт витворює сюжет повернення героя з прирученою твариною додому з інтертекстуальним опертям на мотив одіссеї. Знаково, що упродовж життя в доктора Гейманна було кількох собак породи Босерон – кожного з них він іменував Аргосом і щоразу в розпліднику в Арденнах обирав максимально схоже на попереднє цуценя аж до свого самогубства у віці 80 років. Цим циклічним прийомом Шмітт майстерно надає життєпису людини й собаки універсального міфологічного виміру: час, подія, знання, мудрість рухаються та передаються циклічно, вони відтворені з покоління в покоління, вони явні, однак водночас мають прихований символічний вимір про пережите повернення до нового життя та неуникне збереження пам'яті про минуле, його містерійною консервацією в психіці Гейманна (насправді чи не єдиним її профанним проявом стає десятиліттями прихована Гейманном чорно-біла світлина зі своїм першим псом в уніформі концтабору після звільнення). У такий спосіб у міфологічно стилізованій циклічній історії Шмітт поєднує минуле й майбутнє, істину та її пошук, предків і наступників, батьків і дітей, добро і зло, моральне й абсурдне, жертву і ката, ненависть і прощення, формуючи в оповіді сконденсовану правду про саму суперечливість життя. Так само, як Одіссей повертається додому із вод світового океану – символічного небуття – й має на меті відтворити втрачену гармонію – антропологічну, соціальну, родинно-побутову, так і доктор Гейманн вертається з небуття повоєнної Європи, із надр призупиненої історії, що овіває високі постаті живих мерців на шляху до світу людей.

На художньо-композиційному рівні аналізі оповідання також знаково, що вже у мирному житті Шмітт вибудовує житло Гейманна власне як алюзію на острів посеред людського моря – доктор обрав оселитися у великому оповитому плющем будинку посеред пустиря, де більше ніхто не живе, а ген до обрію зеленіє море трав. Ця несвідома інтенція ізолювати пережитий досвід суголосить з історією Одіссея як травмованого війною героя, який насамперед втілює патерн вороття додому (англ. homecoming) з пекла війни, а також примирення з пережитим та налагодження зв'язку, в тому числі й через його радикальний розрив, з оточуючими вже після завершення конфлікту [10].

Алюзію на одіссею художньо віддзеркалює і донька доктора Гейманна Міранда – так само, як і Телемах, вона символічно "шукає" батька не лише після його смерті, але й за життя, адже, як виявляється, за життя зовсім не знала його, як і його таємниці, ніколи не була з ним по-справжньою близькою. Тож саме цей символічний пошук – між листів, спогадів, фотокарток та стертих слідів пам'яті – приводить її до перевідкриття батька насамеперд як людини, як незнаного Іншого. Невипадково, що а пошуку молодій дівчині допомагає письменник, Е.-Е. Шмітт, який нібито оповідає цю історію з позиції «Я-оповіді» і якого вона просить допомогти їй провести власне розслідування. Так розкривається історія самого господаря та його вірного пса: адже оповідання названо загальним поняттям – пес, босерон

як вид, тоді як окремішнє ім'я – Аргос – в ході самої розповіді постає як ім'я живої унікальної істоти, що упродовж життя була поруч з людиною й засвідчувала виклики її існування. Загалом же стає зрозуміло, що і сам письменник, який засобом художнього шукає не тільки естетичної насолоди оповісти історію, але й установити правду та засвідчити істину, стає тим символічним Іншим, про якого у фіналі свого есею говорить Левінас: він допомагає одній людині впізнати іншу, прийти до неї та стріти її в спільності буття [12]. І якщо, за словами доктора Гейманна, пес вірить в людину, а людина вірить в собаку, то, перефразовуючи Шмітта, митець вірить в людину, а людина – вірить митцеві.

Висновки. Здійснений аналіз філософеми досвіду людського обличчя в оповіданні Е.-Е. Шмітта «Босерон» засвідчує глибокий інтерес автора-філософа до категорії Іншого у світлі антропологічних студій та тяглого концептуального діалогу з філософами-попередниками, зокрема французьким філософом єврейського походження Емманюелем Левінасом. Лишаючись вірним художнім прийомам філософських повістей доби Просвітництва і філософським традиціям скептицизму, сучасний франко-бельгійський автор-мислитель ставить перед читачем складне питання, пошук відповідей на яке само по собі перетворено на квест з елементами інтриги та детективного розслідування. Майстерно імплікований до тексту новели універсальний міфологічний мотив подорожі протагоніста повоєнною Європою додому постає як алюзія на одіссею, в межах якої, як і давньогрецький герой, протагоніст Шмітта має відновити антропологічні, екзистенційні та соціальні первні втраченої у лихолітті війни й хаосу гармонії через викличну зустріч з Іншим в переході до новопосталого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко М. Дискурс подорожі в романі «Ніч вогню» Еріка-Емманюеля Шмітта. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Мовознавство. Літературознавство.* 2025. Т. 1, № 87. С. 233–237. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/87_2025/part_1/35.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
2. Левінас Е. Етика і безкінечність: діалоги з Філіпом Немо / пер. з фр. О. Білий. Київ : Port-Royal, 2001. 140 с.
3. *Пес як Інший* : зб. матеріалів міждисциплінар. семінару, м. Житомир / ред.: О. О. Юрчук, С. В. Чаплінська. Житомир : Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2019. 48 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/29473/1/pes.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
4. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойська. Харків : Книжк. Клуб «Клуб Сімейн. Дозвілля», 2016. 160 с.
5. Чаплінська О. Босерон» Е.-Е. Шмітта і «Жуль» Д. Ковеларта: пес як Інший. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філософські науки.* 2017. № 83. С. 111–114. URL: https://eprints.zu.edu.ua/45200/1/22.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
6. Шкурлатівська Є. Чому «Босерон», або історія «людини з концтабору» (за новелою «Босерон» Е.-Е. Шмітта). *Пес як Інший* : зб. матеріалів міждисциплінар. семінару, м. Житомир. Житомир : Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2019. С. 9–12. URL: https://eprints.zu.edu.ua/29473/1/pes.pdf (дата звернення: 29.04.2026).
7. Шмітт Е.-Е. Двоє добродіїв із Брюсселя : новели / пер. з фр. І. Рябчій. Львів : Вид-во Анетти Антоненко, 2015. 192 с.
8. Chiș-Toia D. The world of Eric-Emmanuel Schmitt's novellas. *Mediating Globalization: Identities in Dialogue. Literature* / ed. by I. Boldea, D.-M. Buda, C. Sigmirean. Tîrgu Mureş, 2018. P. 151–156. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/GIDNI-05-Lite_2018.pdf#page=151 (date of access: 29.04.2026).
9. Genette G. Palimpsestes : la littérature au second degré. Paris : Seuil, 1982. 467 p.
10. Higgins C. The Odyssey: a soldier's road home. *The Gardian*. 2013. 30 November. URL: https://www.theguardian.com/books/2013/nov/30/odyssey-soldier-afghanistan-military-homer (date of access: 29.04.2026).
11. Kaouter B. Eclatement des thèmes et pluralité discursive dans l'œuvre d'Eric-Emmanuel Schmitt : doctoral dissertation. Constantine, 2016. 422 p. URL: https://bu.umc.edu.dz/theses/francais/BEN1437.pdf (date of access: 29.04.2026).
12. Lévinas E. Nom d'un chien ou le droit naturel. *Difficile liberté. 3e éd. revue et corrigée*. Paris, 1976. P. 213–216. URL: http://bibliodroitsanimaux.free.fr/levinasnomdunchienentier.html (date of access: 29.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111.09:1(540):7.01
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.41

МЕТАФІЗИЧНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕЦЕПЦІЇ ДАВНЬОІНДІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ У ТВОРЧОСТІ Т. С. ЕЛІОТА

METAPHYSICAL AND AESTHETIC ASPECTS OF THE RECEPTION OF ANCIENT INDIAN PHILOSOPHY IN THE WORKS OF T. S. ELIOT

Статкевич Л.П.,
orcid.org/0000-0002-8394-8811
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті проаналізовано вплив давньоіндійської інтелектуальної традиції на художню практику та літературно-критичні погляди Т. С. Еліота. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення східних елементів у поетиці модернізму як фундаментального складника метафізичної системи автора. Особливу увагу зосереджено на рецепції ведичної думки, метафізики Упанішад, «Бгаґавад-ґіти» та «Йога-сутр» Патанджалі.

Простежено генезу академічного зацікавлення поета санскритом і палі під час навчання у Гарвардському університеті (1911–1914). Доведено, що цей досвід став вирішальним для формування теорії деперсоналізації митця та методу «об'єктивного кореляту». Аргументовано, що еліотівська «втеча від особистості» корелює з індійським поняттям «Я-свідка» (*Sakshi*), а інтелектуальна відстороненість – зі станом духовної непохитності (*Sthitaprajna*).

Детально досліджено образ «нерухомої точки» (*the still point*) у поемі «Чотири квартети» як центр подолання бінарних опозицій: часу й вічності, руху й спокою, суб'єктивного й надособистісного. Новаторським є розгляд цього образу через призму принципів індійського танцю Одіссі, де статика пози досягається завдяки внутрішній динамічній рівновазі, що слугує метафорою еліотівської «динамічної статики».

Окремо висвітлено зворотний вплив: рецепцію творчості Еліота в літературах Індії XX століття (каннада, маратхі, одія), де його поетика стала каталізатором модернізації. Зроблено висновок, що звернення Еліота до індійської спадщини мало концептуальний характер, ставши джерелом його естетичної системи, яка синтезує західний раціоналізм із далекосхідною метафізикою.

Ключові слова: Т. С. Еліот, модернізм, індійська філософія, Бгаґавад-ґіта, Патанджалі, деперсоналізація, «об'єктивний корелят», «нерухома точка», «Безплідна земля», «Чотири квартети», рецепція, Одіссі.

The article analyzes the influence of the ancient Indian intellectual tradition on the artistic practice and literary-critical views of T. S. Eliot. The relevance of the study stems from the need to re-evaluate Eastern elements in modernist poetics not as mere exotic borrowings, but as fundamental components of the author's metaphysical system. Particular attention is paid to the reception of Vedic thought, the metaphysics of the Upanishads, the *Bhagavad Gita*, and Patanjali's *Yoga Sutras*.

The study traces the genesis of the poet's academic interest in Sanskrit and Pali during his studies at Harvard University (1911–1914). It is argued that this experience was decisive in shaping his theory of depersonalization and the concept of the «objective correlative». The article contends that Eliot's «escape from personality» correlates with the Indian concept of the «Witness-Self» (*Sakshi*), while his intellectual detachment aligns with the state of spiritual equanimity (*Sthitaprajna*).

The image of the «still point» in *Four Quartets* is examined in detail as a center for transcending binary oppositions: time and eternity, movement and stillness, the subjective and the transpersonal. A novel approach is the analysis of this image through the principles of classical Indian Odissi dance, where the statics of a pose is achieved through internal dynamic equilibrium, serving as a metaphor for Eliot's «"dynamic stillness».

The article also highlights the reverse influence: the reception of Eliot's work in 20th-century Indian literatures (Kannada, Marathi, Odia), where his poetics acted as a catalyst for modernization. It is concluded that Eliot's engagement with Indian heritage was conceptual in nature, serving as a cornerstone of his aesthetic system that synthesizes Western rationalism with Far Eastern metaphysics.

Key words: T. S. Eliot, modernism, Indian philosophy, Bhagavad Gita, Patanjali, depersonalization, objective correlative, still point, «The Waste Land», «Four Quartets», reception, Odissi.

Постановка проблеми. Творчість Томаса Стернза Еліота посідає центральне місце в літературі англомовного модернізму XX століття. Його поезія та есеїстика сформували нову модель художнього мислення, засновану на поєднанні культурної пам'яті, фрагментарності форми, інтелектуалізму та інтертекстуальності. Водночас рецепція Еліота в європейському літературознавстві тривалий час зосереджувалася переважно на християнських, класичних і західноєвропейських джерелах його поетики, тоді як вплив індійської філософії часто трактувався як периферійний або суто декоративний елемент.

Однак біографічні та текстологічні джерела свідчать, що інтерес Еліота до давньоіндійської думки мав системний характер. Під час нав-

чання в Гарвардському університеті він вивчав санскрит, палі, індійську філософію та релігійні системи Сходу. Ці інтелектуальні зацікавлення залишили помітний слід як у його ранній творчості, так і в зрілих творах, передусім у поемах «Безплідна земля» та «Чотири квартети».

Аналіз останніх досліджень. Проблема інтертекстуальних зв'язків творчості Т. С. Еліота неодноразово привертала увагу дослідників його творчості. В українському літературознавстві питання форм і функцій інтертекстуальності в його поезії ґрунтовно висвітлено у нашій праці та низці публікацій. Зарубіжні студії зосереджуються на релігійних, філософських та культурологічних джерелах поетики Еліота.

Окремий напрям становлять роботи, присвячені його інтересу до йоги та індійської філософії. Дослідники наголошують на ролі Гарвардського періоду в інтелектуальному становленні поета, а також на значенні перекладу Дж. Г. Вудса *The Yoga-System of Patanjali* для формування його світоглядних орієнтирів. У сучасних роботах простежується тенденція трактувати східні алюзії Еліота не як екзотичний декор, а як органічний елемент його естетики.

Разом із тим недостатньо вивченим залишається питання взаємозв'язку між індійськими студіями Еліота та його концепціями деперсоналізації, об'єктивного кореляту, а також образу «нерухомої точки» як універсального символу духовної рівноваги.

Мета цієї статті полягає в аналізі впливу академічного вивчення санскриту та індійської естетики на формування еліотівської концепції об'єктивного кореляту й теорії деперсоналізації, а також у дослідженні образу «нерухомої точки» як духовного та хореографічного центру його поетичного ідіостилю.

Постановка завдань: Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. Вивчити генезу та системний характер академічного зацікавлення Т. С. Еліота давньоіндійською думкою під час його навчання в Гарвардському університеті.

2. Простежити зв'язок між філософією йоги Патанджалі та формуванням ключових еліотівських концепцій – «деперсоналізації» митця та «об'єктивного кореляту».

3. Проаналізувати образ «нерухомої точки» (*the still point*) у поемах «Безплідна земля» та «Чотири квартети» як метафізичного та естетичного центру подолання бінарних опозицій.

4. Дослідити хореографічний аспект образу «нерухомої точки» через паралелі з принципами індійського класичного танцю Одіссі.

5. Висвітлити особливості рецепції творчості Т. С. Еліота в національних літературах Індії XX століття та її роль у процесах їх модернізації.

Виклад основного матеріалу. Інтерес Еліота до індійської думки не був випадковим захопленням, характерним для частини модерністської інтелігенції початку XX століття. Він формувався в академічному середовищі Гарвардського університету, де поет вивчав санскрит і палі під керівництвом Чарльза Роквелла Ланмана. Паралельно Еліот слухав курси з індійської філософії та ознайомлювався з основними текстами ведичної та постведичної традиції [3].

Особливе значення для становлення його ідіостилю мало знайомство з філософією йоги через працю Джеймса Гаутона Вудса *The Yoga-System of Patanjali*. Саме тут Еліот міг зустріти формулу про припинення коливань свідомості як передумову внутрішнього спокою. Ця ідея в подальшому набуває не лише духовного, а й естетичного виміру, адже поет прагне створити вільну від хаотичної суб'єктивності форму мистецтва [4; 5; 6; 7].

Однією з центральних ідей еліотівської естетики стала концепція деперсоналізації. У відомому есеї «Tradition and the Individual Talent» поет стверджував, що мистецтво є не самовираженням особистості, а втечею від неї. Автор у творчому процесі постає не джерелом емоцій, а середовищем їхнього перетворення на художню форму [3].

Такий підхід виявляє типологічну близькість до індійського поняття «Я-свідка» – внутрішньої свідомості, що спостерігає за подіями, не ототожнюючись із ними. У цьому контексті деперсоналізацію можна трактувати не як втрату індивідуальності, а як дисципліну свідомості. Із цією ж логікою пов'язана концепція об'єктивного кореляту – системи образів або ситуацій, через які передається емоція без прямого психологічного коментаря автора. Сам Еліот описував свій стан після трьох років навчання як «просвітлену містифікацію» (*enlightened mystification*). Це поняття описує його болісну спробу вийти за межі західного раціоналізму [3].

Саме Гарвардський період став фундаментом для подальшої поетичної практики Еліота. Йогічне визначення йоги як «припинення коливань розумової субстанції» (*fluctuations of the mind-stuff*) стало для поета не лише психологічним інструментом подолання особистої кризи, а й естетичним орієнтиром для створення «нерухомої точки» у власному поетичному вимірі. Індійська філософія навчила поета сприймати реальність як щось єдине, нероздільне на інтелек-

туальні категорії, що безпосередньо корелювало з його прагненням до «об'єктивної поезії», позбавленої ознак авторського «Я».

В межах цієї концепції поет виступає не як суб'єкт, що сповідається, а як «нейтральний медіум», чия свідомість здатна синтезувати полярні фрагменти людського досвіду в єдине художнє ціле. Це прагнення трансформувати суб'єктивні почуття в «об'єктивні емоції» за допомогою конкретних образів і символів стало основою його методу деперсоналізації, де митець прагне постійної самопожертви та втечі від власної особистості.

Центральним символом цього стану стає «нерухома точка», яка в індійській духовності ототожнюється з Вищою Свідомістю або Атманом – незмінним центром у «світі, що обертається». Цей образ розкривається через метафору колеса, де попри постійний рух периферії, центр залишається нерухомим, втілюючи вічний спокій посеред хаосу. У контексті танцю Одіссі «нерухома точка» постає як динамічна рівновага: навіть у застиглій позі тіло виконує мільйони мікрорухів для підтримки балансу, що робить такий спокій не відсутністю дії, а її медитативним втіленням.

Цей онтологічний парадокс «динамічного спокою», де фізична статика танцюриста зустрічається з вічною незмінністю Атмана, вимагав від поета створення особливого «об'єктивного кореляту» на рівні самої мови. Прагнучи вербалізувати стан, що лежить у точці перетину вічності та моменту, Еліот звертається до семантичної багатошаровості, яка дозволяє примирити рух і нерухомість через саму структуру англійського слова.

Отож, для створення семантичних площин Еліот використовує лінгвістичну двозначність лексеми *still*, сприймаючи її і як прикметник (фізична тиша), і як прислівник, що означає стан продовження – момент, коли шлях «ще не досяг кінця», але дух наполегливо триває у часі. Автор майстерно використовує морфологічну гнучкість англійської мови, де слово *still* одночасно функціонує у кількох граматичних та семантичних площинах, створюючи ефект інтелектуального резонансу. У значенні прикметника *still* фіксує стан фізичного спокою, тиші та нерухомості. Це безпосередньо корелює з індійською категорією *shanti* (мир, спокій) та йогічним ідеалом припинення коливань розуму (*chitta vritti nirodhah*). «Нерухома точка» у цьому контексті постає як абсолютний центр, позбавлений зовнішньої динаміки, але сповнений внутрішньої інтенсивності. Водночас Еліот актуалізує значення *still* як прислівника, що вказує на тривалість, неперервність дії у часі («все ще», «досі»). Це додає образу процесуальності: нерухомість не є кінцевою точкою чи смертю, вона є станом, який триває. Відтак, *still* поєднує в собі миттєвість та вічність, що ілюструє еліотівську ідею про перебування «поза часом, але у часі». Така семантична дифузія дозволяє поету подолати дуалізм руху та спокою. У поетичному вимірі Еліота «нерухома точка» є *still* (тихою/нерухомою) і водночас *still* (такою, що продовжує бути). Це створює парадокс «динамічної статики», де нерухомість є найвищою формою дії. Мовна гра стає інструментом деперсоналізації: авторське «Я» розчиняється у цій багатозначності, дозволяючи слову самостійно генерувати метафізичні смисли.

Отже, семантична багатошаровість лексеми *still* слугує лінгвістичним фундаментом для побудови «об'єктивного кореляту» містичного досвіду читача. Через амбівалентність слова Еліот вербалізує стан, який у межах західного раціоналізму вважався б суперечливим, проте в межах індійської естетичної традиції постає як вища форма гармонії.

Зрештою, такий відсторонений погляд оповідача, втілений у постаті Тіресія, перегукується з йогічним поняттям «Я-свідка» (*witnessing self*), який спостерігає за плином подій, не залучаючись до них емоційно, що дозволяє поезії Еліота вийти за межі індивідуального та стати мистецтвом пророчим і месіанським.

Академічне занурення Еліота в індійську філософію було не просто інтелектуальним зацікавленням, а глибоким трансформаційним досвідом, що визначив структуру усіх його найважливіших творів. Поет зазначав, що для справжнього розуміння індійських мислителів йому довелося спробувати стерти зі свого розуму всі категорії та розрізнення, властиві європейській філософії з часів давніх греків. Він дійшов висновку, що єдиний спосіб «проникнути в серце цієї таємниці» – це забути, як думати і відчувати як американець чи європеєць. Зрештою, з практичних та особистих причин, Еліот вирішив не зрікатися своєї західної ідентичності повністю, проте цей інтелектуальний штурм дозволив йому створити концепцію «об'єктивної поезії». Вона базувалася на ідеї, що реальність неподільна на інтелектуальні категорії, а свідомість і дійсність єдині в момент досвіду – концепція, що ідеально збігалася з ведичною думкою. Таким чином, індійські студії дали Еліоту інструменти для деперсоналізації мистецтва, дозволивши йому дивитися на світ очима «Я-свідка» (*witnessing self*), що спостерігає за хаосом сучасності з нерухомого центру.

Структура поеми «Безплідна земля» часто інтерпретується дослідниками не просто як набір фрагментів, а як цілісна духовна подорож, що має паралелі з етапами йогічного шляху, описаними Патанджалі. Поема починається з визнання страждання та розпізнавання перешкод на шляху до спокою. Ключовим метафоричним образом першої частини поеми є «коріння та насіння», які Еліот пов'язує з пам'яттю та бажанням. У термінах йоги це відповідає поняттю самскар – підсвідомих відбитків минулого досвіду, які заважають концентрації. Згідно з джерелами, Патанджалі стверджував, що ці «насіння карми» не можна просто ігнорувати; їх потрібно «спалити» за допомогою йогічної практики, щоб вони не могли прорости знову. Стан «духовної зими», описаний на початку поеми, відображає опір героя початку цієї важкої трансформації [6; 7].

У «Вогненній проповіді» Еліот безпосередньо поєднує східний та західний аскетизм, цитуючи Будду та Св. Августина. Стан відсторонення та розрізнення, що є фундаментальним для йоги, втілюється через почуття відрази до матеріального світу та плотських бажань. Фінал поеми інтертекстуально корелює з Брихадараньяка-упанішаді, пропонуючи вихід із хаосу через три заповіді: *Datta* (давай), *Dayadhvam* (співчувай) та *Damyata* (контролюй себе). Завершальний рефрен «Shantih Shantih Shantih» за традицією Упанішад означає «мир вищий будь-якого розуміння», символізуючи досягнення стану духовного спокою [4].

Найбільш зріле втілення індійської філософії Еліота спостерігається у «Чотирьох квартетах», де центральним образом стає «нерухома точка світу, що обертається» (*the still point of the turning world*). Цей концепт має глибоке філософське та естетичне коріння. «Нерухома точка» є поетичним еквівалентом Атмана або Брахмана – незмінної Вищої Реальності, яка є джерелом вічного спокою. Вона нагадує «нерухомий центр» із Бхагавад-гіти, де панує божественна свідомість поза межами лінійного часу. Еліот використовує метафору колеса, центр якого залишається стабільним, попри постійний рух периферії. У контексті індійського класичного танцю (зокрема Одіссі) нерухомість сприймається як динамічна рівновага. Аналіз техніки виконання свідчить, що при створенні статуарної пози танцюрист здійснює мільйони мікрорухів м'язами, щоб підтримувати баланс тіла. Отже, «нерухома точка» – це місце, де танець живе у своїй найвищій інтенсивності, а спокій є результатом досконалої дії. Таким чином, для Еліота «нерухома точка» стала способом примирити рух і нерухомість, час і вічність, створивши простір для «об'єктивної емоції», що виходить за межі індивідуального страждання.

Одним із найважливіших внесків Еліота в теорію літератури є його концепція деперсоналізації, яка тісно перегукується з його індійськими студіями. Поет стверджував, що мистецтво – це не вираження особистості, а «втеча від особистості». У цій системі розум митця постає як «нейтральний медіум», здатний синтезувати розрізнені фрагменти досвіду в об'єктивну художню форму.

Цей підхід має прямі паралелі з індійською філософською та естетичною традиціями. Дослідники зазначають, що постать Тіресія у «Безплідній землі» відображає йогічне поняття про глибоке «Я», яке є відстороненим спостерігачем зовнішніх подій. Це дозволяє створювати «об'єктивну поезію», де особисті почуття трансформуються в естетичні об'єкти, позбавлені ознак авторського *ego*.

Вплив Патанджалі помітний навіть у структурі вірша. Афористичний, уривчастий та подекуди еліптичний стиль «Йога-сутр» відобразився в поетичній техніці Еліота, де кожне слово або аналогія набуває значущості лише в контексті ширшої традиції та коментарів. Творчість Еліота не лише вбирала східні ідеї, а й сама стала потужним чинником модернізації літератур Індії. Його поема «Безплідна земля» стала для індійських митців інструментом самопізнання та переосмислення власної традиції через призму англо-американського модернізму. Видатний драматург Махеш Елкунчвар прямо назвав «Безплідну землю» «світловим стовпом» у кривавій історії 20-го століття. Поема Еліота сприймалася індійською інтелігенцією не як чужорідний західний текст, а як складний філософський твір, що допомагав осмислити післявоєнну дезоляцію та тогочасний урбаністичний хаос [6]. Використання санскритського рефрену «Shantih Shantih Shantih» та понять *Datta, Dayadhvam, Damyata* сприймалося індійськими критиками як «гармонійне та творче злиття Східної та Західної філософій». Еліот продемонстрував, що давні тексти можуть бути актуальними для вирішення сучасних моральних криз.

Вплив Т. С. Еліота виявився вирішальним чинником у процесі модернізації національних літератур у різних регіонах Індії, ставши для місцевих митців дієвим інструментом самопізнання та переосмислення власних традицій крізь призму модернізму. Для багатьох індійських поетів знайомство з його «Піснею кохання Дж. Альфреда Пруфрока» стало справжнім «обрядом переходу до модерності», що позначило глибокий духовний та естетич-

ний перелом. Зокрема, творчість Гопалакрішни Адіги, який ініціював модерністську фазу Navya, значною мірою спиралася на еліотівські моделі; це дозволило тогочасним митцям відійти від традиційних структурних обмежень і сформувати сучасну ідентичність, яка гармонійно поєднувала давню індійську спадщину з глобальним інтелектуальним контекстом XX століття [6].

У маратхській літературі Бал Сітарам Мардхекар, якого вважають батьком місцевого модернізму, впровадив ідеї авангарду та інтелектуальної відстороненості, що безпосередньо корелювали з еліотівською теорією деперсоналізації. Він використовував «темні сюрреалістичні образи» (зокрема у збірці «Skeletons Laugh»), які відображали радикальний розрив із традиційними літературними кліше та встановлювали нову урбаністичну свідомість.

Рецепція творчості Еліота охопила також Одійський, Телугу та Бенгальський регіони. Поети Гурупрасад Моханті та Бхануджі Рао (Одія) під його впливом докорінно змінили свій ідіостиль, а митці Паттабхі та Алурі Байрагі (Телугу) почали активно використовувати вільний вірш та специфічні урбаністичні метафори, натхненні метричними експериментами «Безплідної землі». Еліотівська техніка та впровадження образів міського життя допомогли індійським інтелектуалам з'єднати давню спадщину з глобальним контекстом XX століття, створивши власну сучасну ідентичність [5].

Особливий резонанс в Індії викликало те, що Еліот інтегрував у свої тексти заповіді з Упанішад та Бхагавад-гіти. Використання санскритського рефрену «Shantih Shantih Shantih» та понять *Datta, Dayadhvam, Damyata* сприймалося індійськими критиками як «гармонійне та творче злиття Східної та Західної філософій». Еліот продемонстрував, що давні тексти можуть бути актуальними для вирішення сучасних моральних криз [4; 6]. Індійські митці запозичили у Еліота не лише теми, а й техніку письма. Замість чітких структур вони почали використовувати «нераціональну логіку уяви», що дозволяло глибше передавати психологічні стани. Концепція Еліота про «втечу від особистості» знайшла відгук у тих, хто шукав нові способи вираження об'єктивної істини, вільної від авторського «Я».

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що давньоіндійська філософська та естетична традиція стала для Т. С. Еліота не зовнішнім декоративним запозиченням, а фундаментальною основою його метафізичної системи та поетичного методу. Системне вивчення санскриту та палі в Гарвардському університеті під керівництвом Ч. Р. Ланмана та Дж. Г. Вудса дозволило поету глибоко опанувати першоджерела – Упанішади, «Бгаґавад-ґіту» та «Йога-сутри», що заклало фундамент для інтелектуального синтезу західного раціоналізму зі східною метафізикою та виходу за межі традиційного європейського світосприйняття. Доведено, що ключові естетичні теорії Еліота, зокрема концепція деперсоналізації («втечі від особистості») та метод «об'єктивного кореляту», мають прямі паралелі в індійській філософії, виявляючи типологічну близькість до поняття «Я-свідка» (*Sakshi*) – стану свідомості, що спостерігає за хаосом буття з позиції відстороненої мудрості (*Sthitaprajna*). Це дозволило автору трансформувати суб'єктивні переживання в універсальні художні емоції.

Важливим складником роботи стало визначення образу «нерухомої точки» (*the still point*) у зрілій поезії Еліота як онтологічного центру, де долаються бінарні опозиції часу й вічності, руху й спокою, а сам концепт у «Чотирьох квартетах» постає еквівалентом Атмана – незмінного начала посеред плинності сансаричного світу. Новаторським у дослідженні є обґрунтування хореографічної природи еліотівського спокою через призму індійського танцю Одіссі, де «нерухома точка» трактується не як відсутність дії, а як стан «динамічної статики», що досягається через найвищу інтенсивність внутрішньої рівноваги.

Окрему увагу приділено рецепції творчості Еліота в Індії (літератури каннада, маратхі, одія), яка продемонструвала унікальний зворотний зв'язок: модерністська поетика автора стала для індійських митців інструментом деколонізації та модернізації власної традиції в глобальному контексті XX століття. Таким чином, індійські студії Т. С. Еліота стали ключем до розв'язання «герметичності» його творів, підтверджуючи, що за фрагментарністю модерністської форми прихована цілісна духовна подорож до центру буття, де панує вічний мир (*Shantih*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статкевич Л. П. Форми і функції інтертекстуальності в поезії Т. С. Еліота : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2008. 215 с.

2. An Exploration of T. S. Eliot's Four Quartets Through the Lens of Contemporary Indian Dance / University of California, Irvine, 2023. URL: https://escholarship.org/uc/item/7fz286cd (дата звернення: 8.02.2026).

3. Cloud J. T. S. Eliot, “The Waste Land”, and Yoga Philosophy : Master’s Theses. University of Southern Mississippi, 2018. 338 p. URL: https://aquila.usm.edu/masters_theses/338 (дата звернення: 18.04.2026).

4. Eliot T. S. The Complete Poems and Plays, 1909–1950. New York : Harcourt, Brace & World, 1971. 392 p.

5. Eternal Echoes: The Bhagavad Gita's Influence On T. S. Eliot’s Poetic Vision. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT)*. 2025. Vol. 13, Issue 4. URL: https://www.ijcrt.org/papers/IJCRT2504218.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

6. Review of T. S. Eliot and Indian Literature. The Book Point India. URL: https://www.thebookpointindia.com/media/978-93-5442-363-5_review.pdf (дата звернення: 18.04.2026).

7. Woods J. H. The Yoga-System of Patañjali: Or the Ancient Hindu Doctrine of Concentration of Mind. Harvard Oriental Series. Vol. 17. Cambridge : Harvard University Press, 1914. 384 p. URL: https://archive.org/details/yogasystemofpata00wooduoft/page/226/mode/2up (дата звернення: 17.03.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111-7.09(091/092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.42

АНГЛІЙСЬКА САТИРИЧНА ТРАДИЦІЯ В ДІАХРОНІЧНОМУ РОЗРІЗІ: КЛЮЧОВІ ПЕРСОНАЛІЇ, ТВОРИ, ІНСТРУМЕНТАРІЙ (ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЕКСКУРС)

ENGLISH SATIRICAL TRADITION IN A DIACHRONIC PERSPECTIVE: KEY FIGURES, WORKS, TOOLS (HISTORICAL AND LITERARY EXCURSION)

Федоряка Л.Д.,
orcid.org/0000-0003-0987-9544
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Криворізького державного педагогічного університету

У статті представлено панорамний огляд сатиричної традиції англійської літератури в діахронічному аспекті від середньовіччя до текстів кінця XX – початку XXI ст. Досліджується трансформація сатиричного модусу, питому увагу приділено засобам художньої виразності.

Наголошено, що англійська сатирична традиція бере початок у творчості Дж. Чосера, який у «Кетерберійських оповідях» застосував доброзичливий гумор у напрямку соціальних і моральних проблем та представників духовенства. Різких обертів сатира набирає у творчості В. Ленгленда, який у алегоричній формі у «Видінні Петра Орача» засуджує моральні проблеми представників пізнього середньовіччя. Небувалого раніше розвитку набуває сатира у добу Ренеансу, на яку припадає творчість Т. Неша, Дж. Голла та Дж. Марстона, а також Бена Джонсона. Кожен із них віддавав перевагу багатоаспектній і безкомпромісній сатирі в різних жанрах, але застосовував для цього різні форми і мовні засоби.

Доба Просвітництва характеризується появою раціональної сатири, що яскраво проявилася у романі «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта, і яка допомогла йому на інтелектуальному рівні розвінчати суспільні вади. У романістиці віторіанців Ч. Діккенса і В. Теккерея переважає соціальна сатира, але різна модель її реалізації. Поява повісті Дж.К. Джерома «Троє в човні (не рахуючи пса)» виступила яскравим зразком побутового гумору та залучила широкий спектр стилістичних прийомів задля його вираження.

XX століття розвиває політичну сатиру у творчості авторів антиутопій О. Гакслі та Дж. Орвелла, а друга половина століття виводить на літературну арену майстрів холодної дистанційної критики І. Во та М. Спарк, та прихильника металітературної гри, сатирика-реформатора Дж. Барнса.

Було встановлено, що англійська сатира наразі вже функціонує не як жанр, а як дискурс або складна наративна стратегія, а головні стилістичні засоби, взалежнені від авторського фокусу і прагматичний цілей, варіюються від епітетів та іронії до повторів, дистанціювання і чорного гумору.

Ключові слова: англійська сатира, сатиричний модус, критика, дискурс, стратегія, жанр, прийом, засіб сатири.

This article presents a comprehensive overview of the satirical tradition in English literature from a diachronic perspective, spanning from the Middle Ages to texts from the late 20th and early 21st centuries. It examines the transformation of the satirical mode, with particular attention paid to the means of artistic expression.

It is emphasised that the English satirical tradition has its origins in the work of Geoffry Chaucer, who, in *The Canterbury Tales*, employed good-natured humour to address social and moral issues and members of the clergy. Satire takes a sharp turn in the works of William Langland, who, in allegorical form of the poem *Peter Ploughman*, condemns the moral failings of figures from the late Middle Ages. Satire underwent unprecedented development during the Renaissance, a period that saw the works of Thomas Nashe, Joseph Hall and John Marston, as well as Ben Jonson. Each of them favoured multifaceted and uncompromising satire across various genres, but employed different forms and linguistic devices to achieve this.

The Age of Enlightenment is characterised by the emergence of rational satire, which found vivid expression in Jonathan Swift's novel *Gulliver's Travels* and which enabled him to expose societal flaws on an intellectual level. In the novels of the Victorians Charles Dickens and William Thackeray, social satire predominates, though the manner of its execution differs. The publication of J. K. Jerome's work *Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog)* served as a striking example of domestic humour and employed a wide range of stylistic devices to convey it.

The 20th century saw the development of political satire in the works of dystopian authors Aldous Huxley and George Orwell, while the second half of the century brought to the literary arena the masters of cold, detached criticism, Evelyn Waugh and Muriel Spark, and the proponent of meta-literary play, the satirist-reformer Julian Barnes.

It has been established that English satire now functions not as a genre, but as a discourse or a complex narrative strategy, and the main stylistic devices, depending on the author's focus and pragmatic goals, range from epithets and irony to repetition, distancing and black humour.

Key words: English satire, satirical mode, criticism, discourse, strategy, genre, device, a means of satire.

Постановка проблеми. Англійська літературна сатирична традиція формувалася впродовж багатьох століть як складна система художньої критики, спрямованої на осмислення соціальних, моральних, релігійних і політичних суперечностей. Сатира в англійській літературі рідко

зводиться до відвертих веселощів і відкритого фарсу, а тяжіє натомість до інтелектуальної дистанції, часто приховується між рядків художнього твору і вкрай рідко викликає безтурботний сміх. Її специфіка, на загал, полягає в поєднанні різних відтінків гумору та етичної «серйозності», що дозволяє одночасно аналізувати й викривати. Представники цієї національної традиції спроможні зробити фокусом своєї критики будь-який об'єкт, подію, явище реальної дійсності, а то й суб'єкт. Сатиричне начало в англійській літературі від середньовіччя і до сучасності тримається на мовній точності і актуалізує абсолютно всі мовні засоби (лексичні, синтаксичні, стилістичні, наративні) задля глибокого і ефективного критичного аналізу зображуваних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження англійської сатиричної традиції в літературознавчому та стилістичному аспектах спирається на ґрунтовні праці авторитетних учених, які розглядають цей тип художнього тексту як складну естетичну систему і важіль соціальної критики, а також репрезентують ключові характеристики сатири загалом і її англійського варіанту зокрема.

У світовому науковому дискурсі сатира теоретизується через різноманітні етичні, структурні та історичні перспективи. Д. Гріффін пропонує гнучку інтерпретацію, згідно з якою сатира постає як «... *жанр*, що постійно змінює свою форму і чинить опір самим визначенням, які критики намагаються йому нав'язати» [39, с. 3]. Ідея протиріччя між реальністю і ідеалом як основи для сатиричного розвінчання розвивається у концепції Н. Фрая, який визначає природу *жанру* через термін «войовнича іронія». Фрай стверджує, що «*сатира* – це *войовнича іронія*: її моральна догматика є суттєвою, оскільки вона відтворює стандарти, за якими вимірюються рівень гротескості і абсурдності об'єкту критичного зображення» [38, с. 223].

Напрочуд суттєвим для цієї розвідки є розуміння кореляції між сатирою та іронією і у плані експлікації та імплікації художніх імперативів автора. Ж. Вайсбергер наголошує, що сатира та іронія виконують роль медіаторів між автором і читачем, а успіх викриття залежить від спільного інтелектуального коду: «Сатира вимагає від аудиторії не лише розшифрування іронічного підтексту, а й активної *співучасті* у винесенні морального вироку, що перетворює читання на акт соціальної солідарності» [76, с. 162]. Теоретичний фундамент дослідження англійської викривальної традиції доповнюється розумінням сатири як специфічної *форми комунікації*, де іронія виступає не просто стилістичним прийомом, а стратегією передачі смислу.

Фундамент соціального аналізу сатири заклав Г. Гайет, який вважав її формою протесту, а її суть вбачав «не в сміхові, а в *нападі*» [41, с. 4]. Учений акцентує на специфічній ролі і характеристиці автора, який може вважатися сатириком: «Сатирик не є безстороннім спостерігачем. Він – самопроголошений *охоронець* стандартів, і його зброєю є *викриття* розриву між реальністю та ідеалом» [41, с. 156]. У свою чергу М. Годґарт зосереджується на технічних прийомах редукції і зауважує, що типовим методом сатирика є «зведення складної людської природи до єдиної механічної пристрасті або пороку» [45, с. 121].

Зі структурної точки зору, як стверджує Е. Кернан, сатира організована навколо конфлікту «між ідеальним і реальним, розумом і безумством, нормою та відхиленням» [46, с. 14], а також переконує, що сатира в англійській літературі «рідко повнстю знищує свій об'єкт; вона його *викриває*» [46, с. 37]. Р. Полсон акцентує увагу на тому, що «сатира завжди має *подвійний* фокус: вона є водночас репрезентацією історичного пороку та розбудовою формального, естетичного об'єкта» [57, с. 9].

Г. та І. Діри переконують, що риторична природа англійської сатири тісно пов'язана з концепцією *інтелектуальної гри* («rhetorical play»), яка використовує маскування та перебільшення не для розваги, а для суттєвої переоцінки реальності. Дослідники зазначають: «Сатирична гра руйнує звичні межі сприйняття, змушуючи нас побачити абсурдність у тому, що ми вважали нормативним; це ігрове маніпулювання формою дозволяє сатирику атакувати інституції, залишаючись у межах естетичного простору» [30, с. 75]. Цей ігровий елемент є визначальним для «лагідної іронії» Дж. Чосера або побутового гумору Дж. К. Джерома, в яких комічна невідповідність між серйозним тоном і дріб'язковим об'єктом стає головним рушієм творення сатиричного ефекту. Такий синтез поглядів дає змогу трактувати англійську сатиричну традицію як *динамічне поєднання морального імперативу та витонченої ігрової стилістики*.

Філософський вимір сатиричного модусу розкривається через *аналогію* та *етичний аналіз*. Н. Діль підкреслює, що сатира функціонує як своєрідна *моральна філософія*, вона «не просто критикує порок, вона конструює ідентичні світи, де вада доводиться до свого логічного, часто жахливого завершення, тим самим змушуючи нас визнати її руйнівну природу» [32, с. 19].

Мета і завдання статті. *Метою* цієї розвідки є панорамний огляд англійської сатиричної традиції від середньовіччя до сучасного періоду, що сприятиме виявленню загальних закономірностей функціонування сатиричної поетики художнього твору. *Завданням* роботи є встановлення її ключових параметрів, а саме визначення основних форм, типів, об'єктів і засобів реалізації сатиричного модусу в доробку провідних представників англійської літератури. Важливим аспектом розвідки є експлікація чинників змін, що спричиняють зміну вектора сатиричного зображення відповідно до культурно-історичного контексту епохи. Діахронічний аналіз дозволяє простежити трансформації сатиричного вектора від середньовічної гумористичної традиції до унікальних форм іронії та деконструкції тексту в XX–XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Англійська сатира бере початок у творчості **Джеффрі Чосера** (1340-1405), у його «Кентерберійських оповідях» («The Canterbury Tales», 1392). Точніше, у цьому творі Чосер закладає підвалини англійської гумористичної традиції репрезентації дійсності. Гумор у нього є засобом глибокої соціальної типізації, а специфіка художнього методу полягає у відмові від прямої агресії на користь іронічно відстороненого імпліцитного викриття. Г. Честертон зауважує, що «Чосер – це гуморист у найширшому розумінні слова; він не стільки карає грішника, скільки насолоджується абсурдністю самого гріха» [25, с. 148]. Людські вади і слабкощі поет розглядає як невід'ємну частину строкатої картини світу, що робить його висміювання «сонячним» та позбавленим злості.

Д. Брюер акцентує на тому, що гумор Дж. Чосера базується на «співчутливому спостереженні», основу якого складає його улюблена іронія: «Чосерівська іронія є засобом включення, а не виключення; вона дозволяє йому критикувати суспільний стан, водночас залишаючись у межах людської солідарності з тими, кого він описує» [22, с. 74].

Середньовічні витоки цієї традиції Дж. Чосер демонструє у «Оповіді Мірошника» («The Miller's Tale»). Іронія в напрямку людської наївності і тілесності відчутна у фінальній сцені, де автор висміює недолугість теслі Джона, чия сліпа довірливість стає причиною його публічного сорому. Коли Джон падає в своєму барилі, сподіваючись на «другий потоп», то збігаються всі сусіди і, як описує Чосер, починають сміятися з його біди, а всі його виправдання перетворюють на жарт.

На думку Е. Дональдсона, специфіка авторської іронії в описаному випадку полягає в тому, що «Чосер майстерно використовує фізичну незграбність своїх персонажів, аби виявити їхню духовну обмеженість; у «Оповіді Мірошника» тіло завжди перемагає абстрактні фантазії наївного розуму» [33, с. 54]. Мірошник змальований в оповіді через гротескні деталі зовнішності: автор акцентує увагу на величезній бородавці на носі з пучком рудого волосся, яке нагадує щетину свині, та на пащі, яка «була великою, наче піч». Така гіперболізація фізичної грубості (він міг вибити двері головою) корелює з його низьким соціальним станом і інтелектуальною обмеженістю, проте подається Чосером без дидактичного гніву.

Об'єктами подібної доброзичливої насмішки в «Кентерберійських оповідях» виступають персонажі, чиї недоліки є скоріше кумедними проявами людської натури, ніж фатальними вадами або злочинами. Наприклад, у портреті жінки з Бату («The Wife of Bath's Tale») автор використовує гіперболу, зазначаючи, що її хустки важили «не менше десяти фунтів», а детальний опис я зовнішності, як-то «червоне обличчя» та «щербаті зуби», підкреслює її нестримну життєву енергію та чуттєвість.

Гнівну художню рецепцію Дж. Чосера викликають представники духовенства, чий спосіб життя радикально суперечить церковним канонам. Їхню жадібність, лицемірство та духовну деградацію автор викриває через образ Ченця, який віддає перевагу полюванню та розкошам замість аскези й молитви. Іронія митця проступає у характеристиці Продавця індульгенцій, чий образ уособлює цинічну торгівлю вірою. «Він мав у сумці прощі та листи, / Що їх привіз із Рима... / Та головне – реліквій мав доволі, / Хоч то лиш ганчірки старі» – імпліцитно висміює Чосер [17, с. 369].

Основною причиною появи гумору у «Кентерберійських оповідях» Дж. Чосера постає невідповідність між професійним статусом персонажа та його реальними вчинками. Але, як стверджує медієвіст Н. Когхілл, «сміх Чосера є актом милосердя; він бачить суперечності життя як частину Божественної комедії, де кожна людина, попри свої хиби, має право на своє місце під сонцем» [28, с. 92]. Таким чином, критика у «Кентерберійських оповідях» досягається через «лагідну іронію», яка виявляє істину про стан тогочасного суспільства значно глибше, ніж це зробили би прямі моралізаторські нападки, а також, що найбільш суттєво, спрямована на

покращення духовності представників англійської нації часів пізнього середньовіччя.

Ще більш потужною у плані сатиричної репрезентації пізньої середньовічної дійсності є моралізаторська творчість англійського поета **Вільяма Ленгленда** (бл. 1332–1386), і, зокрема, його алегорична поема «Видіння про Петра Орача» («Piers Plowman», 1377).

Чи не найбільш рельєфним у цій поемі В. Ленгленд є викриття корупції в колах духовенства, яке зрадило свої ідеали заради наживи, та спричинену нею соціальну несправедливість: «Там бачив я ченців усіх чотирьох орденів, / Що проповідували людям задля власного зиску, / Тлумачили Євангеліє так, як їм було зручно» – гнівно зауважує В. Ленгленд [48]. Одним із центральних об'єктів його сатири через це стає Леді Мед (Lady Meed) – алегорія підкупу та незаконної винагороди, що роз'їдає державні й церковні інституції.

Як зазначає Д. Пірсолл, «сатира Ленгленда – це не просто критика звичаїв, а відчайдушний заклик до реставрації божественного порядку в світі, де праця Орача є єдиним мірилом істини» [58, с. 124]. Е. Міддлтон підкреслює, що автор обирає «публічний голос» для захисту спільного блага, де «мова поеми стає інструментом викриття економічного гніту, трансформуючи сатиру на форму громадянської сповіді» [55, с. 95]. Якщо Чосер фіксує невідповідність людської натури ідеалу з посмішкою, то Ленгленд використовує сатиру як гостру духовну зброю для очищення соціуму. У алегоричній формі Ленгленд критикує соціальні і моральні вади та пропонує позбутися їх усіх так само, як Петро Орач від «гріховного куколю» (бур'яну, який заважає рости пшениці), – викорінити раз і назавжди.

Ренесансна сатира набуває ще різкішого характеру у прозі найвідомішого єлизаветинського сатирика **Томаса Неша** (1567-?1601), якого називають одним із найвпливовіших критичних голосів останньої декади XVI ст. Л. Привалова зауважує, що Неш як представник «скептико-сатиричного крила тогочасної літератури остаточно пориває з гуманістичними ілюзіями, замінюючи їх жорстким реалізмом та іронічною деконструкцією дійсності» [11, с. 112]. С. Веллз говорить, що Нешева репутація і слава визначається насамперед тим, що він в «володар гострого розуму та глумливого сатиричного пера» [70, с. 5].

Т. Неш був майстром висловити критику як у повний голос, так і приховати у глибині оповіді, спрямовуючи своє сатиричне жало проти соціальних дефектів, явищ і моральних вад свої сучасників, а також окремих одіозних персоналій тогочасся. Граючи блазня, одягаючи різні маски, Неш-сатирик «використовує максимум негативно-забарвленої експресії на адресу новоспечених дворян, купців, ремісників, орендарів, антикварів, псевдовчених та багатьох інших представників англійського соціуму в памфлеті «Пірс Безгрошовий» [15, с. 78], а памфлеті «Нічні жахи» («The Terrors of The Night», 1594) критикує відьомство, відьом та усіх, хто вірить у ірреальні сили. У його творчості можна виокремити сатиру на пуританів «Мигдаль для папуги»(«An Almond for a Parrot», 1590), королеву Єлизавету та Двір («Nashe's Lenten Stuff», 1599). Він використовує напрочуд широкий арсенал засобів – текстових і стилістичних – для реалізації сатиричних інтенцій. Назви творів, структура, вставні оповідки, засоби всіх мовних рівнів (фонетичні, лексичні, синтаксичні) становлять той інструментарій, яким послуговувався Неш для розвінчання соціальних, моральних та персоналізованих об'єктів сатири.

Нешева безкомпромісна і їдка сатира звучить у згаданому пафлеті «Пірс Безгрошовий» («Pierce Penniless's Supplication to the Devil», 1592). У ньому Неш у традиціях середньовічних мораліте анатомізує Сім смертних гріхів, завдяки чому цей памфлет є зразком моральної сатири. У романі «Нещасливий мандрівник» («The Unfortunate Traveller», 1593). Неш поєднує пікарескну традицію з памфлетною нарацією, використовуючи інвективу і розлогі описи у стилі В. Ленгленда, а також епітети, перифрази і порівняння для критики тогочасного європейського суспільства та її ефективної екстраполяції на єлизаветинський ґрунт. Головний герой роману Джек Вілтон у своїх шахрайських жартах цілеспрямовано йде «по дорозі до чеснот» [61]. У цьому вислові закодоване Нешеве прагнення привернути особливу увагу європейців до духовних вад з метою боротьби з ними і відтак покращення морального здоров'я італійців, французів, іспанців та англійців.

Для критики пуританина Т. Неш використовує ономатопею, для викриття розпутної поведінки Єлизавети – алюзію до давньогрецької богині Діани, для засудження жадібності іспанського Короля Філіпа – анімалістичні порівняння, а для критики тогочасних «вискочнів» оперує «ботанічними» метафорами. Аби якомога болючіше вжалити свого запеклого ворога Габріеля Ґарві Неш написав цілу псевдобіографію «Забирайтесь геть до Саффрона-Валдена» («Have with You to Saffron-Walden, or, Gabriell Harveys Hunt Is Up»,

1596), а також памфлет-пасквіль «Дивні новини» («Strange News», 1592), тож зазначені твори вже за жанровою ознакою є інструментами його викривального пафосу.

У Т. Неша були талановиті послідовники, творчість яких припадає вже на XVII ст. Це, передусім, поети **Дж. Голл** (1574-1656) та **Дж. Марстон** (1576-1634). Джон Марстон (1576-1634) робить сатиру єлизаветинської та якобінської епохи ще гострішою. Він поєднує театральність із безкомпромісною соціальною анатомією. У своєму найрепрезентативнішому творі «The Scourge of Villanie» (1598) поет декларує відмову від толерантності на користь агресивної прямоти у розвінчанні суспільних вад. Марстон звертається до своєї Музи з вимогою бути максимально жорсткою: «О, нехай мої рядки будуть грубими, як і саме життя; я не прагну догодити розніженому слуху, а прагну вичавити цю гнійну масу» [50, с. 98]. С. Кларк зазначає, що Марстон та його сучасники сформували так звану «естетику відрази»: «Сатирик у Марстона перетворюється на анатома, який не просто фіксує вади, а змушує читача відчути фізичну огиду до них через перенасичення тексту образами хвороб та розпаду» [27, с. 142]. Р. Маккейб вважає, що твір Дж. Голла «Virgidemiarum» (1653) теж великою мірою вплинув на формування англійської сатиричної традиції, адже «Голл майстерно використав сувору класичну форму сатири, щоб висловити протест проти соціальної несправедливості та моральної розбещеності» [51, с. 32].

Значний внесок у розвиток англійської сатиричної традиції доби Ренесансу належить **Бену Джонсону** (1572-1637), чия творчість утвердила сатиру як форму високої «організації розуму». Його літературний шлях розпочався з сатиричного драматичного твору «Острів Собак» («The Isle of Dogs», 1597, у співавторстві з Т. Нешем), в якому містилася критика на адресу королеви Єлизавети I та Двору і за яку автора було заарештовано за звинуваченням у наклепі. Справжнє ж визнання Джонсону принесла п'єса «Every Man in His Humour» (1598), яка заклала фундамент «комедії звичаїв» – жанру, зосередженого на витончених, але крутійських нормах поведінки богемних кіл суспільства.

Сучасними літературознавцями цей жанр розглядається крізь призму типізації людських вад. Зазначається, що в основі «комедії звичаїв» лежить «відтворення комічних рис характеру персонажа (скупості, марнославства, хвастощів, лицемірства тощо), які мають певну соціальну зумовленість» [7, с. 351]. Засоби критики в таких творах досліджують як комплексну систему, де головним інструментом виступає не стільки моральне засудження, скільки стилістичне – через іронію та парадокс. Дієвими засобами є також самовикриття персонажів у діалогах, використання промовистих прізвищ та створення ситуацій, у яких зовнішня правильність манер дисонує із внутрішньою ницістю.

Теоретичне підґрунтя творчого методу Бена Джонсона набуло практичного розвитку у п'єсі «Every Man out of His Humour» (1599), в якій драматург інтерпретує і так звану теорію гуморів. Згідно з нею, характер людини визначається пропорцією чотирьох основних речовин в організмі (крові, жовчі, води та флегми), а домінування однієї з них призводить до морального перекосу, який стає об'єктом сатиричного висміювання. Як зазначає Р. Еванс, «Джонсон використовує гумори не як медичний діагноз, а як моральну метафору людської надмірної пристрасті, що руйнує соціальний порядок» [36, с. 82].

Вінцем джонсонівської сатири стали його великі комедії 1605-1610-х років. У «Вольпоне» («Volpone, or The Fox», 1605) драматург піддає нищівній критиці жадібність крізь анімалістичні метафори: хитрий лис Вольпоне та круки-спадкоємці створюють світ, в якому «золотий тілець» замінив релігію та право. Е. Бартон підкреслює, що тут «сатира Джонсона перетворює Венецію на дзеркало лондонських пороків, де інтелект героїв спрямований виключно на хижацьке маніпулювання ближнім» [19, с. 108].

У комедіях «Епіцена або тиха жінка» («Epicoene or The Silent Woman», 1609) та «Алхімік» («The Alchemist», 1910) об'єктами викриття обрано соціальну претензійність та людську наївність. У «Алхіміку» шахрайство Фейса і Сатла перетворюється на метафору тотального обману, а маніпуляції відображають жагу до швидкого збагачення. Р. Даттон наголошує, що в цих творах «Джонсон карає своїх героїв не вогнем, а сміхом, визнаючи, що найбільшим покаранням для дурня є його власна безглуздість» [34, с. 124]. Дж. Гілл з цього приводу додає, що «Джонсон створює простір, де інтелектуальна перевага шахрая є лише тимчасовою ілюзією перед неминучим судом авторської іронії» [43, с. 47].

У п'єсі «Казка про бочку» («A Tale of a Tub», 1633) Бен Джонсон фокусується на провінційних звичаях та бюрократичному абсурді, висміюючи спроби дрібного чиновництва імітувати власну велич. На відміну від ранніх «італійських» творів, викриття у цій п'єсі набуває специфічно англійського колориту. Вона є свідченням

невтомної віри драматурга в те, що сатира має виправляти певні «локальні абсурди», викликані духовними проблемами і соціальними обставинами англійського соціуму. На загал, творчий доробок Бена Джонсона фіксує перехід сатири від безцеременного кепкування, до якого дуже часто вдавалися його попередники (зокрема, Т. Неш у памфлетах-пасквілях), до всебічного аналізу контрасту між соціальною маскою і справжньою сутністю людини.

У XVIII ст. англійська сатира сягає концептуальної зрілості у творчості **Джонатана Свіфта** (1667-1745), чий метод базується на комбінації алегорії, стилістичної мімікрії під науковий дискурс, а також на застосуванні «мовної псевдосерйозності», де бездоганна логічна послідовність, доведена до абсурду, стає засобом викриття соціальних та моральних аспектів.

У найвідомішому романі Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера» («Gulliver's Travels», 1726) раціоналізм перестає бути етичним орієнтиром і постає джерелом небезпечної інтелектуальної самовпевненості: «…коли я бачу грудку нечистот і хвороб, що породжені гординею, я вмить виводить мене з рівноваги», – зізнається автор [12, с. 290]. Ця сентенція Гуллівера є кульмінацією його антропологічної сатири, об'єктом деконструкції в якій є сама претензія людини на статус раціональної істоти. Використання натуралістичних метафоричних перифразів («грудка нечистот») у поєднанні з категорією із середньоічних мораліте (гординею) оприявнює фундаментальний розрив між біологічною недосконалістю людства та його інтелектуальною самовпевненістю. Ця суспільно небезпечна невідповідність, що продукує безглузді вчинки представників соціуму і формує відповідну мораль, є майданчиком для появи свіфтівської сатиричної рецепції, яка, як пояснює Ф. Кермод, употужнює себе за рахунок «логічної точності» і уможливлює розвінчання «морального абсурду» [47, с. 112]. Цей раціональний «гумор без сміху» (а точніше, зі скупими сльозами на очах)) перетворює сатиру Свіфта у цікавий інтелектуальний експеримент.

Залучення до твору ліліпутів, втілене за допомогою літоти, дозволяє автору продемонструвати мізерність людських амбіцій: релігійні розколи через спосіб розбивання яєць та запекла боротьба політичних партій «високих» і «низьких» підборів стають нищівною пародією на державний устрій тогочасної Британії. Послуговуючись літотою, Свіфт висміює претензії сучасного йому суспільства на європейську винятковість, зводячи «великі» історичні події та військову звитягу Англії до нікчемних забав у сприйнятті велетнів. У Бробдінгнезі ж протилежним чином діє гіпербола: фізичне збільшення тіл робить видимими найменші дефекти – від фізіологічних вад до моральної недосконалості людства, яке в очах короля-велетня постає як «плазуюча та огидна раса маленьких гадюк» [12, с. 120]. Гіперболічна манера опису в третій частині роману спрямована проти оманливої вченості та псевдонаукового фанатизму академіків Лапути: автор викриває абсурдність проєктів видобування сонячного проміння з огірків або перетворення відходів на їжу, що засвідчує кризу раціоналізму. Р. Елліот порівнює метод сатирика з «анатомічним розтином» суспільства: «Гіпербола Свіфта – це не засіб комізму, а хірургічний інструмент, що викриває невідповідність між претензіями людини на раціональність та її тваринними інстинктами» [35, с. 192].

Гострота раціональної сатири найбільш відчутна у памфлеті Дж. Свіфта «Скромна пропозиція» («A Modest Proposal», 1729). Із холодною, майже бухгалтерською стриманістю і переконливістю автор формулює жахливий проєкт вирішення проблеми бідності – продавати дітей із бідних ірландських родин на їжу для елітних кіл суспільства: «Я щиро переконаний, що ця пропозиція не матиме ні найменшого заперечення і... сприятиме доброботу людей» [64]. Аналізуючи цей вислів, І. Гіггінс акцентує на невідповідності форми та суті у цьому памфлеті загалом: «Найбільш зла іронія Свіфта походить від спокійного, розважливого тону, яким він артикулює потворне» [42, с. 197].

У памфлеті «Проти скасування християнства» («An Argument Against Abolishing Christianity», 1708) автор іронічно захищає релігію не з духовних міркувань, а через її номінальну користь для соціуму, висміюючи релігійне вільнодумство тогочасної Англії. У памфлеті «Пророцтва Ісаака Бікерстаффа» («Predictions for the Year», 1708), Свіфт використовує засіб стилізування під астрологічний дискурс, аби дотепно познущатися над шарлатанством та людською наївністю, «передбачивши» смерть реального альманашника Джона Партріджа. Прикриваючись маскою простого торговельника, у циклі «Листи сукнаря» («Drapier's Letters», 1724) Свіфт спрямовує свою сатиричну зброю проти економічної експлуатації Ірландії та корупції, засуджує небезпеку впровадження неповноцінної мідної монети Вільяма Вуда.

Під маскою «сумлінного проєктанта» Дж. Свіфт провокує читача на інтелектуальний шок

від усвідомлення того, як легко раціональна логіка може виправдати нелюдські дії. М. Сейдел підкреслює, що цей прийом є найвищою формою «сатиричної організації», адже автор «не засуджує протагоніста, а дозволяє його власній бездоганній логіці стати його ж катом» [61, с. 134]. Свіфтова «жорстка» стилістика, що виросла на ґрунті інтелектуального експерименту, дозволяє різнобічно розвінчати моральні і соціальні аспекти доби Просвітництва.

Генрі Філдінг (1707-1754), постать якого знаменує становлення класичного англійського роману, визначав свій художній метод як «комічний епос у прозі». Його творчість спиралася на традиції іспанського шахрайського роману та французької «комічної» прози XVII ст. (Ш. Сорель, П. Скаррон, А. Фюретьєр). Утім, якщо його попередники зосереджувалися на житті соціальних «низів» у площині гіперболи і гротеску, то Філдінг увів у літературу репрезентанта нового часу – звичайного громадянина у «прозовому костюмі», таких як містер Оллверті чи Том Джонс. Автор наполегливо відмежовував новий жанр від бурлеску та карикатури, які вважав «абсурдними й жахливими» викривленнями дійсності.

Основним об'єктом критики Г. Філдінга постають лицемірство та афект, які він тлумачив як єдині справжні джерела комічного. У передмові до роману «Джозеф Ендрюс» («Joseph Andrews», 1742) автор так і формулює свою етичну позицію: «Єдиним джерелом Справжнього Сміху, на мою думку, є афект..., а афект походить з одного з двох джерел: марнославства або лицемірства» [37]. Прикметно, що сатира Філдінга спрямована не стільки на індивідуальні вади, скільки на суспільний фасад «респектабельності», за яким ховається егоїзм, нещирість, підлість.

У романі «Історія Тома Джонса, найди» («The History of Tom Jones, a Foundling», 1749) автор блискуче висміює жорстку моральну догматику через образи Твакема та Сквоєра, чиї нескінченні суперечки про чесноти контрастують із їхньою повною відсутністю емпатії. Показовою є авторська іронічна характеристика філософських претензій: «Він був настільки зайнятий вивченням теорії добра, що не мав часу на допомогу жодній конкретній людині» [14, с. 142].

М. Баттестін зазначає, що сатира Г. Філдінга націлена на встановлення балансу між «добрим серцем» (good nature) та соціальною розсудливістю: «Для Філдінга сатира – це засіб викриття фальшивої доброчесності; він сміється над тими, хто використовує релігію чи філософію як ширму для своєї ницості» [20, с. 82]. Р. Поулсон додає, що метод Філдінга – «сатира демонстрації, а не розправи; автор не прагне знищити персонажа, він лише знімає з нього перуку, аби показати справжню сутність» [57, с. 104]. На відміну від свіфтівської «жорстокої іронії», гумор Філдінга є «теплим» і оптимістичним, оскільки ґрунтується на вірі в те, що людина здатна виправитися, усвідомивши свої помилки. К. Роусон характеризує авторську позицію Філдінга як «голос доброзичливого деміурга, який спостерігає за людськими слабкостями з висоти інтелектуальної переваги, але без презирства» [60, с. 56].

Вікторіанська епоха розширює соціальний масштаб сатири, що яскраво виражена у прозі **Чарльза Діккенса** (1812-1870). Його виступи проти інституційної і соціальної несправедливості і бездушності відчутні насамперед у романах «Домбі і син» («Dealings with the Firm of Dombey and Son: Wholesale, Retail and for Exportation», 1846–1848); «Холодний дім» («Bleak House», 1852–1853); «Тяжкі часи» («Hard Times: For These Times», 1854); «Крихітка Дорріт» («Little Dorrit», 1855–1857); «Великі сподівання» («Great Expectations», 1860–1861); «Наш спільний друг» («Our Mutual Friend», 1864–1865).

У «Посмертних записках Піквікського клубу» («The Posthumous Papers of the Pickwick Club», 1837) Ч. Діккенс піддає нищівній критиці соціальні інституції не прямими критичними випадами, а крізь їхні мовні та поведінкові моделі. Саме мовна перенасиченість – канцеляризми, повтори, комічні формули та карикатурні ситуації, в яких зашифровані гуманістичні імперативи автора, постають засобами авторської сатири. Слушною в цьому контексті є думка Дж. Кері про те, що «гумор Діккенса викриває соціальну жорстокість, гіпертрофуючи її лінгвістичні звички, а не лише дії» [24, с. 8].

Прикладом такої лінгвістичної надмірності та використання «комічних формул» у романі «Посмертні записки Піквікського клубу» є специфічна манера мовлення містера Джінгля, яка формується на уривчастих фразах і хаотичних нагромадженнях іменників та «розірваний» синтаксис. Коли цей містер описує небезпеку проїзду під низькою аркою, його мова перетворюється на карикатурну послідовність: «Жахлива подія – п'ятеро дітей – мати-красуня – висока дама – їсть сендвічі – забула про арку – бах! – голова геть – сендвіч у руці – нікому покласти в рота – жах, жах!» [4].

Об'єктом найгострішої критики у означеному романі є британська правова система (про-

цес «Барделл проти Піквіка») та бюрократичний апарат. «Юридичні заклади, створені для захисту здорового глузду, зазвичай виявляються найбільш невразливими до нього», – глузує Ч. Діккенс [4]. Крізь призму образів адвокатів Додсона і Фоґґа Діккенс викриває паразитичну природу закону, який перетворює людські долі на нескінченні паперові впровадження. А засуджуючи дегуманізовану систему освіти (школа Градграйнда) та індустріальне рабство (Коктаун) у романі «Тяжкі часи», Діккенс послуговується засобом стилістичної опозиції: сухій, «квадратній» мові фактів він протиставляє живий, метафоричний світ цирку, що стає втіленням втраченої людяності, а сатира еволюціонує тут від традиційного для нього викриття до соціальної філософії.

Якщо Дж. Свіфт анатомізував людську природу як таку, то Ч. Діккенс зосереджується на «нелюдських» механізмах вікторіанського суспільства. У романі «Тяжкі часи» цей критичний модус кристалізується у програмній установці містера Градграйнда: «Тепер мені потрібні Факти. Навчайте цих хлопчиків та дівчаток лише Фактам. У житті потрібні лише Факти» [5]. Сатиричний ефект тут проявляється у ритмічній повторюваності цього гасла, яка змальовує освіту як конвеєр з виробництва «людей-рахункових машин». Як зазначає Ф. Лівіс, Діккенс викриває саму суть утилітаризму як «філософію заперечення людської душі». Дослідник підкреслює, що «сатира у «Тяжких часах» спрямована проти аналітичного розуму, який, втративши зв'язок із уявою та почуттями, перетворює світ на суху статистичну таблицю» [49, с. 234].

На відміну від діккенсівського всеохопного критичного модусу, сатира **Вільяма М. Теккерея** (1811-1863) зосереджена загалом на викритті соціальної респектабельності. У романі «Ярмарок суєти» («Vanity Fair», 1848) автор розглядає марноту як нормативний стан суспільної культури. Про місце дії свого твору Теккерей повідомлює іронічно: «Це не моральне місце, хоча воно й дуже світське» [13, с. 5]. Дж. Сазерленд, пояснює, що «іронія Теккерея полягає у виявленні марноти як соціальної норми, а не особистої хиби» [66, с. 72]. Сатирик резюмує про відчуття марноти у фінальному пасажі роману: «Ах! VanitasVanitatum! Хто з нас щасливий у цьому світі? Хто з нас отримав те, чого бажав, а отримавши – не розчарувався?» [13, с. 809]. Іронія як ключовий прийом романіста не руйнує соціум ззовні, а демонструє його екзистенційну поверховість, приховану за презентабельним лоском.

Об'єктом гострої критики в романі В. Теккерея постає також англійське офіцерство та аристократія, втілені в образах Родона Кроулі та родини Седлі. Сатирична рецепція лицемірного соціуму опредмечується і в образі Беккі Шарп, яка фальсифікує соціальний статус за допомогою мовної партії. Одним із основних засобів творення комічного ефекту є також фігура насмішкувато-іронічного та дистанційованого від персонажів наратора-ляльковода, який споглядає спектакль амбіцій. Цей образ, що певною мірою нагадує Джека Вілтона із роману Т. Неша «Нещасливий мандрівник», дозволяє Теккереєві продемонструвати контраст між «світською маскою» та внутрішнім прагматизмом: лексика високого товариства, сповнена етикетних формул, лише заповнює моральну порожнечу мовця.

Специфіка теккереївської сатири полягає у відмові від прямого викриття на користь тонкої психологічної гри, за допомогою якої автор зображує неминучість краху ілюзій і самообману. Яскравим прикладом цього методу сатирика є сцена, де Родон Кроулі застає Беккі Шарп у спальні з лордом Стейном: за зовнішнім лоском і світською люб'язністю криється простий фінансовий розрахунок та моральна низькість. Як зазначає Б. Гарді, «Теккерей – це майстер іронічного спостереження, який не карає своїх героїв, а дозволяє їм викривати самих себе через невідповідність між їхніми соціальними масками та істинними спонуканнями» [40, с. 114]. Така стратегія дозволяє автору вбачати марноту не випадковою вадою, а засадничим принципом існування героїв у романі «Ярмарок суєти».

Кінець XIX ст. ознаменований розквітом англійського побутового гумору, взірцем якого є творчість **Джерома К. Джерома** (1859-1927). У повісті «Троє у човні, не рахуючи собаки» («Three Men in a Boat («To Say Nothing of the Dog»), 1889) автор вибудовує комізм на ґрунті іронічної саморефлексії персонажів та деконструкції вікторіанської «серйозності». Основний художній ефект виникає внаслідок зіткнення свідомої невідповідності між піднесеною оповідною манерою та тривіальністю життєвих ситуацій. Джером іронізує над «новим містянином» – представником середнього класу, чиї претензії на компетентність і контроль над обставинами незмінно зазнають краху, а іпохондрична зосередженість на собі фіксується у влучній сентенції: «Це надзвичайно дивно, але кожен, хто страждає на якусь недугу, переконаний, що його хвороба – найважча, а він сам – найбільш терплячий страдник у світі» [3, с. 10]. За допомогою образів Джорджа

і Гарріса автор демонструє, що здатність сміятися над власною безпорадністю є чи не єдиною формою інтелектуальної свободи в суспільстві, що живе за усталеними нормами.

Побутовий гумор письменника укорінений у повсякденних справах: Джером висміює комічну безпорадність героїв перед лицем елементарних завдань, як-от марні спроби розставити намет, нездатність відкрити бляшанку з консервами без ножа чи невміння дядька Поджера повісити картину, не залучивши до цього всю родину. Окремим об'єктом кепкування виступають «джентльменські» хобі, зокрема, невдале рибальство, хаотичне пакування валіз та ілюзорна віра у власну здатність керувати човном, що в сукупності деконструює міф про вікторіанську «правильність» і раціональність.

Дослідник П. Делані основним мовним інструментом письменника вважає іронію, яка, на його думку є, «способом примирення з абсурдністю модерного життя; він (Дж. К. Джером – Л.Ф.) висміює марні спроби своїх героїв зберегти гідність у світі, де речі мають більшу владу, ніж люди» [31, с. 154]. Схожої думки дотримується й О. Ніколенко, яка зауважує, що за експліцитною легкістю тексту прихована глибока філософська дистанція: комізм Джерома ідеалізує затишний світ англійського обивателя та водночас викриває його «інтелектуальну обмеженість, де мовна самоіронія слугує запобіжником від соціальної стагнації» [8, с. 142]. П. Фоменко нарахувала двадцять шість стилістичних тропів і синтаксичних фігур, в яких проявляється комічна модальність Дж. К. Джерома. Вона наголошує, що «гумор отримує розвиток і знаходить своє вираження за допомогою метафори, повтору, синтаксичної конвергенції, порівняння, перерахувань і ритму»; також дослідниця вважає продуктивними для автора «іронію, гіперболу, вставні конструкції, уособлення, перифраз, оказіональні новоутворення…» [16, с. 4].

У XX ст. англійська сатира набуває гранично жорстких, інтелектуалізованих форм, а магістральним об'єктом критичного аналізу виступає технократична утопія та політичний тоталітаризм. **Олдос Гакслі** (1894-1963) у романі «Який чудесний світ новий!» («Brave New World», 1932) майстерно використовує лексику науки та прогресу в якості механізмів сатири. Дж. Мекієр наголошує на лінгвоцентричності цього методу: «Сатира Гакслі є передусім лінгвістичною; вона викриває те, як сам словниковий запас нормалізує дегуманізацію» [54, с. 182]. Прикладом такої дегуманізації є використання слова «кондиціювання» (*conditioning*) замість «виховання», що перетворює процес формування особистості на суто фізіологічне дресирування. Також іронія автора реалізується шляхом хибного тлумачення емоцій: замість душевного спокою чи подолання кризи герої використовують «сому» (*soma*), а будь-який прояв індивідуальної рефлексії трактується як «несоціальна поведінка», терміни «декантація» (*decanting*) замість народження та «процес Бокановського» (*Bokanovsky's Process*), вжиті задля опису масового тиражування людей-близнюків, перетворюють сакральний акт дітонародження на промислову операцію.

Через образи Бернарда Маркса та Дикуна зі вказаного роману О. Гакслі переконує, що ідеологічне програмування (гіпнопедія) підміняє живу думку набором клішованих гасел. Гакслі висміює світ, в якому емоції замінені сомою, а духовність – споживацьким комфортом. Показовою є іронічна максима системи: «Кожен належить кожному іншому» [2, с. 45], що перетворює людську спільноту на безособовий інкубатор. Як зазначає Н. Постмен, сатира Гакслі пророчо викриває не зовнішнє гноблення, а «цивілізацію, яка сміється над власною свободою, замінюючи істину розвагою» [59, с. 37].

Цей мотив максимально інтенсифікує **Джордж Орвелл** (1903-1950), у творчості якого мова постає інструментом і атрибутом абсолютної влади. У романі «1984» (1949) сатира ґрунтується на семантичному зсуві та концепції «новомови» (Newspeak), а контроль над лексикою ототожнюється з тотальним контролем над мисленням. Ключовий принцип роману «якщо думка псує мову, то і мова може псувати думку», а також абсурдні лозунги на кшталт «Війна – це мир. Свобода – це рабство. Неуцтво – це сила» [9, с. 101] є свідченням знищення об'єктивної реальності шляхом лінгвістичного маніпулювання. Б. Крік зазначає, що потужність орвеллівської сатири полягає у «лінгвістичному спрощенні, яке оголює ідеологічне спотворення» [29, с. 352].

У повісті «Колгосп тварин» («Animal Farm», 1945) ця стратегія репрезентується в алогічному, позбавленому глузду постулаті: «Усі тварини рівні, але деякі тварини рівніші за інших» [10, с. 112]. Напрочуд актуальним сьогодні є звернення Орвелла до сатиричної повісті «про Сталіна», що спрямована на розвінчання тоталітарного режиму. Автор викриває здатність політичного режиму, втіленого в образах Наполеона чи О'Браєна, маніпулювати минулим і майбутнім за допомогою свідомого перекручування значень слів. Дж. Саймонс підкреслює, що

Орвелл модифікує сатиру, перетворюючи її на «етичне дзеркало»: «Орвелл не просто висміює диктатуру; він анатомує саму структуру брехні, яка робить диктатуру можливою» [67, с. 92].

Наслідуючи Дж. Орвелла, своєрідну лінію «стриманої абсурдності» у британській літературній традиції розвиває **Івлін Во** (1903-1966), чия сатира зосереджується на запереченні життєвого хаосу та конфлікті між наївною гуманістичною свідомістю та абсурдним механізмом соціуму, який функціонує поза межами логіки чи моралі. Дж. Маккартні зауважує, що сатиричний метод І. Во базується на «естетизації безладу», а авторська іронія є спробою захиститися від розпаду цивілізації» [52, с. 62]. Основними інструментами автора є стилістична точність та підкреслена емоційна відстороненість, які яскраво контрастують із гротескними фабулами творів.

Наприклад, у романі «Занепад і руйнування» («Decline and Fall», 1928) зовнішня респектабельність освітніх та соціальних інституцій лише підкреслює внутрішню аморальність системи. Сповна відчувши інституційну несправедливість, головний герой твору вчитель Пол Пенніфезер іронічно констатує: «Я б ніколи не подумав, що освіта може бути настільки небезпечною для особистого спокою» [68, с. 45]. Автор часто доводить ситуації до абсурду, перетворюючи соціальні катастрофи, як-от відрахування Пола Пенніфезера з Оксфорда, на серію випадкових, майже механічних подій. Таке трактування створює специфічний ефект «сміху на краю прірви», де мовна елегантність лише підсилює відчуття екзистенційного «шляху в нікуди». На думку Дж. Каренса, сатира Во – це «світ, де соціальні норми стали настільки ритуалізованими, що вони втратили будь-який зв'язок із людською сутністю, перетворивши життя на серію блискуче описаних нещасних випадків» [23, с. 38].

Апологетом подібної письменницької філософії є і **Мюріел Спарк** (1918-2006) – майстриня витонченої інтелектуально-етичної сатири повоєнного періоду. Сатира Спарк – «холодна» й «точна» – є переконливим протестом проти інституційної тиранії, фальшивої обраності та інтелектуального снобізму. Персонажі романів Спарк стають заручниками соціальних обставин, адже за пафосом і бездоганними манерами авторка приховує трагікомічну відсутність справжнього буття. Стиль сатирикині відзначається суворою мовною економією; її іронічна дистанція позбавлена експресивності, що дозволяє кожному слову транслювати чітку моральну позицію.

Приміром, у романі «Розквіт Міс Джин Броді» («The Prime of Miss Jean Brodie», 1969) сатира фокусується на руйнівній природі авторитету та педагогічної маніпуляції. Мовлення Джин Броді, побудоване на безапеляційних деклараціях та оцінних судженнях, поступово набуває іронічного звучання, оскільки лексика «величі» вступає у протиріччя з реальним контекстом. Репліка вчительки «Муссоліні був одним із найвидатніших людей, які коли-небудь жили» [63] звучить як демонстративна формула ідеологічної естетизації. Комічне в тексті народжується не з карикатури, а з інтонаційної сухості і стилістичної економії, які змушують читача самостійно виявляти внутрішню порожнечу Міс Броді крізь призму раціональної дистанційної іронії. У романі «The Girls of Slender Means» (1963) іронічна і спостережлива героїня Джейн Райт стверджує: «Ми були бідні, але культурні, і вже в цьому ми вбачали перемогу» [62]. Повоєнна бідність тут інтерпретується як сумнівна духовна перевага, над якою зло сміється М. Спарк.

На прагматичній специфіці іронічних суджень у романістиці М. Спарк акцентує М. МакКвіллан: «Іронія Спарк працює через моральне применшення, а не перебільшення; вона змушує нас бачити зло у дрібницях» [53, с. 141]. Цю думку розвиває і А. Болд, підкреслюючи, що стиль сатири Спарк – це «хірургічне втручання в тканину соціальної ввічливості, де під скальпелем лаконічної фрази оголюється нерв духовного розпаду» [21, с. 54]. Р. Ваймер підсумовує, що сатира Спарк, розбудована на іронічному фундаменті, діє через «повторення очевидного, доки воно не стає морально нестерпним» [72, с. 112].

Панорамний огляд творчості письменниці засвідчує, що об'єктами її сатири виступають релігійний фанатизм (як, приміром, у «The Abbess of Crewe»), бездіяльність середнього англійського класу (як у «The Ballad of Peckham Rye») та ін. Окрім «холодної» іронії, реалізація сатиричного модусу відбувається і через гру слів, чорний гумор, пролепсис (випередження подій) та гротескне зіставлення буденного й надзвичайного.

У постмодерному вимірі сучасний англійський письменник **Джуліан Барнс** (1946) розбудовує метасатиру, спрямовану на руйнування історичних наративів та культурних міфів. У романі «Папуга Флобера» («Flaubert's Parrot», 1984) звучить його основоположна теза: «Історія – це лише той спосіб бачити минуле, з яким ми змирилися» [18, с. 90]. Барнс наполягає, що історія є не об'єктивним фактом, а оповідною конструкцією, вразливою до інтерпретацій. Ключовим засобом критики у його

романах постає іронія, яка, як зазначає П. Во, «демонтує авторитет історії, викриваючи її наративну випадковість» [69, с. 118]. П. Чайлдс характеризує метод Барнса як «іронію сумніву», де стилістична гра слугує засобом перевірки будь-якої ідеї на справжність [26, с. 74].

Метасатиричний вимір Дж. Барнса особливо гостро проявляється в романі «Англія, Англія» («England, England», 1996), об'єктом викриття в якому є комерціалізація національної пам'яті. Автор демонструє, як історія перетворюється на маркетинговий продукт, а ідентичність – на тематичний парк: «Ми не пропонуємо саму Англію; ми пропонуємо Англію в її найбільш концентрованому, зручному та доступному вигляді. Навіщо їхати до справжнього Стоунхенджа, де йде дощ і черги, якщо можна побачити наш – кращий за справжній, бо він чистий і поруч із паркінгом? Ми продаємо не історію, а міф про неї, бо міф завжди прибутковіший за реальність» [1, с. 118].

Висновки. За кількістю представників сатиричної традиції пальму першості утримує єлизаветинська доба: Томас Неш із його орієнтацією на Джеффрі Чосера і Вільяма Ленгленда у структуруванні сатиричної картини світу, Джозеф Голл і Джон Марстон, які першими серед сучасників намагалися вкласти ренесансний зміст і критику у класичну форму, і, звичайно, Бен Джонсон, у творах якого міститься як спроба обґрунтувати сатиру, так і бажання втілити свою теорію у комедіях.

Літературна спадщина Джонатана Свіфта є вершиною інтелектуального руйнування соціальних очікувань та моральних ілюзій. У класичному визначенні про «сатиру як дзеркало» [65] зашифроване прагнення сатирика спонукати тих, хто в нього дивиться, бачити свої недоліки і боротися з ними. Вікторіанська доба розширює соціальний діапазон сатири у прозі Чарльза Діккенса та Вільяма Теккерея. Обидва письменники плідно співпрацювали із популярним у ті часи сатиричним журналом «Punch», але сповідували різну «філософію гумору»: якщо Діккенс висміював лексичні штампи соціальних інститутів і моральні хиби їхніх представників, то метод Теккерея – це «сатира зсередини», в якій іронія залишається єдиним способом зберегти гідність у тотальній системі лицемірства.

У XX ст. політична сатира Джорджа Орвелла демонструє, що мова остаточно стає інструментом влади. К. Гітченс зазначає, що творчість Орвелла – це сатира інтелектуальної чесності, спрямована проти «ідеологічного туману» [44, с. 64], який розмиває значення слів. Ця лінія знаходить своє втілення і у прозі Олдоса Гакслі, який викриває наукову термінологію та лексику споживання, які нормалізують дегуманізацію соціуму, перетворюючи людину на біологічну істоту. Повоєнна проза Івліна Во та Мюріел Спарк трансформує цю лінію у витончену екзистенційну іронію: Спарк використовує дистанційну стриманість, а Во – «бездоганно контрольований абсурд». Таким чином, англійська сатирична традиція замикається у колі від «дзеркала» Свіфта до «лінзи» Во, залишаючись незмінним інструментом підтвердження недосконалої реальності. У постмодерному дискурсі Джуліана Барнса цей інструментарій трансформується у метаісторичну іронію, де сатира стає засобом деконструкції самих культурних міфів та офіційних наративів минулого.

Історико-літературний екскурс, проведений у цьому дослідженні, уможливлює говорити про англійську сатиру «не як жанр суто сміхової культури» [6, с. 605], а скоріше як про наративну стратегію або дискурс. Вона реалізується авторами у різних жанрах (оповіданнях, памфлетах, поемах, комедіях, романах та ін.), але скрізь її поява викликана вродженим розумом, високими інтелектуальними здібностями, критичним мисленням письменника, філософсько-скептичною рецепцією дійсності, які в підсумку обумовлюють манеру художнього спілкування та формують прагматичну цінність твору, який можна вважати сатиричним.

Як дискурс, сатира розвивається уже більше шістьох століть, і за цей тривалий час поетика сатиричного твору зазнавала змін у залежності від суспільної актуальності. Деякі об'єкти втрачали свою релевантність, а інші, навпаки, з'являлися і надовго закріплювалися у фікційному просторі; також актуальними для різних авторів у різні періоди поставали різні мовні засоби. Від Дж. Чосера і до XIX ст. вони найчастіше вибудовувалися на фундаменті іронії, і були так би мовити емоційно-спрямованими (епітет, метафора, порівняння, перифраз, гіпербола). У XX-XXI ст. вони починають транслювати інший тип авторської сатири – холодної, дистанційної і раціональної (гра слів, чорний гумор, гротеск, сарказм).

На захист тези про англійську сатиру як дискурс можуть слугувати і перегуки між представниками різних періодів. М'який гумор Дж. Чосера через кілька століть знайде продовження у побутовій творчості Дж. К. Джерома, проблематика релігійно-політичних памфлетів Т. Неша за своєю концептуальністю і художнім втіленням нагадує інтепретацію релігійних мотивів у памфлетистиці Дж. Свіфта, а також у романістиці

М. Спарк; викривальні інтенції в напрямку освіти, освіченості і науки є магістральними для Дж. Чосера, Т. Неша, Дж. Свіфта, Ч. Діккенса, Дж. Орвелла, І. Во та М. Спарк.

Утім, кожен із представників англійської сатиричної традиції покладається на свої унікальні компоненти сатиричної поетики – у кожного свої улюблені теми, тип сатири і засоби її вираження. Так, Ч. Діккенс відомий своєю потужною (як ніколи раніше і пізніше) соціальною сатирою, О. Гакслі і Дж. Орвел – визнані і неперевершені майстри політичних звинувачень. Крім В. Ленгленда, лише Дж. Орвелл так ефективно використовував алегорію для вираження своїх викривальних імперативів, краще Т. Неша ніхто ніколи не писав персональних сатиричних памфлетів-пасквілів, а краще і ефективніше, ніж М. Спарк, ніхто з чоловіків-сатириків не вправлявся в «чорному гуморі».

Водночас, як і належить дискурсові, багатовікова англійська сатирична традиція демонструє еволюцію від критики певного соціального типу і моральної вади до мовної та наративної сатиризації. Попри розмаїття об'єктів сатири і форм її реалізації, англійська сатира значною мірою функціонує як форма глибикого етичного аналізу, що найчастіше взалежнюється від соціальних обставин. Моральний імператив завжди виступав основоположним у процесі розвитку англійської сатиричної традиції, його вплив то посилювався (як у часи Ренесансу), то послаблювався (як у добу Просвітництва), інколи він домінував (як у творчості вікторіанських сатириків), але він незмінно був і завжди проростав із соціального ґрунту.

Усі представники англійської сатиричної традиції структурують багатовекторну художньо-естетичну систему, що має закономірності функціонування і спрямована на фікціоналізацію авторських критичних імперативів. У цій системі кожен має свою індивідуальну траєкторію реалізації сатиричних інтенцій, але в той же час виступає конституентом сатири як цілісного феномена. Сатира розвивається від періоду до періоду, спираючись на традиції попередників і вдосконалюючись згідно з напрямком індивідуального сатиричного вектора: від доброго гумору і комічного широсердя Дж. Чосера, крізь їдку сатиру Т. Неша і раціональну логіку Дж. Свіфта до мовної анатомізації в політичній сатирі Дж. Орвелла, від соціальної критики В. Теккерея до критичного погляду на відстані М. Спарк та метаісторичної іронії Дж. Барнса.

Тож без доброзичливого гумору Чосера навряд чи такою органічною і ефективною би виступала зараз «нова» іронія Барнса. Іронія, що створює гумористичний ефект, щодалі від творчості Дж. Чосера починає набувати рис гіркої, різкої і поступово перетворюється на різного характеру сатиру (імпліцитну, а зголом експліцитну). Тож іронічний ефект, що притаманний англійській сатиричній традиції, спостерігається лише на рівні фактуальної організації тексту, а достеменні авторські прагнення – критично-викривальні – найчастіше заховані глибоко між рядків або опредмечуються через систему персонажів.

Також варто підкреслити, що чим далі від своїх витоків англійська сатира збільшує інтелектуальну дистанцію. У XX ст. сатира стає відстороненою, холодною, але оперує ефективними засобами, які уможливлюють формування сатиричного ефекту такої ж художньої переконливості, як і у творах представників попередніх літературних епох.

Результати цього дослідження, яке представляє англійську сатиру як складний літературно-естетичний феномен, дискурс або стратегію, закладають фундамент для проведення майбутніх фундаментальних розвідок, присвячених як теоретичному осмисленню сатири у вітчизняному філолологічному просторі, так і практичним студіям зі всебічного і ґрунтовного вивчення поетики англійських сатиричних творів різних історико-літературних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барнс Дж. Англія, Англія / пер. з англ. В. Кузнецової. Київ: Темпора, 2011. 352 с.
2. Гакслі О. Який чудесний світ новий! / пер. з англ. В. Морозова. Київ: Вид-во «КМ-Букс», 2016. 304 с.
3. Джером К. Дж. Троє у човні (якщо не рахувати собаки) / пер. з англ. Ю. Лісняка. Київ: Знання, 2014. 238 с.
4. Діккенс Ч. Посмертні записки Піквікського клубу / пер. з англ. В. Панченка. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2024. 808 с. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8612 (дата звернення: 16.02.2026).
5. Діккенс Ч. Тяжкі часи / пер. з англ. Ю. Лісняка. Київ: Дніпро, 1970. 299 с. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printitzip.php?tid=728 (дата звернення: 15.02.2026).
6. Зубрицька М. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. Львів: Літопис, 2001. 832 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалів, В.І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21STR=ukr0000833 (дата звернення: 31.03.2026).

8. Ніколенко О. Комічне у західноєвропейській літературі XIX століття. Полтава, 2011. 248 с.
9. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Видавництво Жупанського, 2015. 312 с.
10. Орвелл Дж. Колгосп тварин / пер. з англ. І. Чернятинського. Київ: Видавництво Жупанського, 2015. 120 с.
11. Привалова Л. П. Основные жанровые особенности модификаций английского романа последней трети XVI века: дисс… канд. филол. наук. Днепропетровск, 1987
12. Свіфт Дж. Мандри Гуллівера / пер. з англ. Ю. Лісняка. Київ: Веселка, 1991. 285 с.
13. Теккерей В. М. Ярмарок сує ти / пер. з англ. О. Сенюк. Київ: Дніпро, 1979. 880 с.
14. Філдінг Г. Історія Тома Джонса, знайди / пер. з англ. А. Онишка. Київ: Дніпро, 1986. 144 с.
15. Федоряка Л. Творчі пошуки Томаса Неша-сатирика в культурному контексті англійського Ренесансу: дис… канд. філ. наук. 10.01.04. Запоріжжя, 2009. 240 с.
16. Фоменко П. С. Повтор як домінанта авторського стилю Джерома К. Джерома. *Філологічні науки. International Electronic Scientific Journal 'Science Online'.* 2018. С. 4–12. URL: https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2018/12/Fomenko.pdf (дата звернення: 12.03.2026).
17. Чосер Дж. Кентерберійські оповіді / пер. з англ. переклад М. Стріхи. 2 ч. Ч.1, Львів: Астролябія. 2021. 528 р.
18. Barnes J. Flaubert's Parrot. London: Jonathan Cape, 1984. 192 p.
19. Barton A. Ben Jonson, Dramatist. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 384 p.
20. Battestin M. The Moral Basis of Fielding's Art. Middletown: Wesleyan University Press, 1959. 195 p.
21. Bold A. Muriel Spark (Modern Novelists). London: Macmillan, 1986. 128 p.
22. Brewer D. Chaucer: The Critical Heritage. London: Routledge, 1984. 250 p.
23. Carens J. The Satiric Art of Evelyn Waugh. Seattle: University of Washington Press, 1966. 195p.
24. Carey J. The Violent Effigy: A Study of Dickens' Imagination. London: Faber & Faber, 1973. 183 p.
25. Chesterton G. K. Chaucer. London: Faber & Faber, 1932. 286 p.
26. Childs P. Julian Barnes (Contemporary British Novelists). Manchester: Manchester University Press, 2011. 192 p.
27. Clark S. The Elizabethan Pamphleteers. London: Athlone Press, 1983. 272 p.
28. Coghill N. The Poet Chaucer. Oxford: Oxford University Press, 1967. 160 p.
29. Crick B. George Orwell: A Life. London: Secker & Warburg, 1980. 473 p.
30. Deer H., Deer I. Satire: The Rhetorical Art. New York: Harper & Row, 1977. 115p.
31. Delany P. Literature, Money and the Market. London: Palgrave, 2002. 238 p.
32. Diehl N. Satire and the Ethic of Ambiguity. *Journal of Aesthetic Education*. 2013. Vol. 47, № 2. P. 19–35.
33. Donaldson E. T. Speaking of Chaucer. London: Athlone Press, 1970. 178 p.
34. Dutton R. Ben Jonson: Authority: Criticism. London: Macmillan, 2000. 249 p.
35. Elliott R. The Power of Satire: Ritual, Magic, Art. Princeton: Princeton University Press, 1960. 300 p.
36. Evans R. Jonson and the Psychology of Public Theater. Princeton: Princeton University Press, 1994. 250 p.
37. Fielding H. Joseph Andrews. Project Gutenberg, Joseph Andrews. Project Gutenberg, 2003. London: Pan Books, 1973. 349 p. URL: https://www.gutenberg.org/files/9611/9611-h/9611-h.htm (дата звернення: 11.03.2026).
38. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton: Princeton University Press, 1957. 383 p.
39. Griffin D. Satire: A Critical Introduction. Lexington: University Press of Kentucky, 1994. 256 p.
40. Hardy B. The Exposure of Luxury: Radical Themes in Thackeray. London: Peter Owen, 1972. 190 p.
41. Highet G. The Anatomy of Satire. Princeton: Princeton University Press, 1962. 301 p.
42. Higgins I. Swift's Politics: A Study in Disaffection. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 232 p.
43. Hill J. The Cambridge Introduction to Early Modern Drama. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 230 p.
44. Hitchens C. Why Orwell Matters. New York: Basic Books, 2002. 224 p.
45. Hodgart M. Satire. London: World University Library, 1969. 255 p.
46. Kernan A. The Plot of Satire. New Haven: Yale University Press, 1965. 226 p.
47. Kermode F. The Uses of Error. London: Collins, 1990. 448 p.
48. Langland W**.** Piers Plowman: The B-Text Prologue. Poetry Foundation. URL: https://www.poetryfoundation.org/poems/159123/piers-plowman-b-prologue (дата звернення: 31.03.2026).
49. Leavis F. R. The Great Tradition. London: Chatto & Windus, 1948. 266 p.
50. Marston J. The Scourge of Villanie / ed. by G. B. Harrison. London: Penguin, 2002. 128 p.
51. McCabe R. Joseph Hall: A Study in Satire. Oxford: Clarendon Press, 1982. 210 p.
52. McCartney G. Evelyn Waugh and the Modernist Tradition. London: Transaction Publishers, 1987. 205 p.
53. McQuillan M. Muriel Spark (Contemporary British Novelists). London: Routledge, 2002. 184 p.
54. Meckier J. Aldous Huxley: An English Intellectual. London: Routledge, 2002. 240 p.
55. Middleton A**.** The Idea of Public Poetry in the Reign of Richard II. *Speculum*. 1978. Vol. 53, No. 1. P. 94–114.

56. Nashe Th. The Unfortunate Traveller. London: T. Scarlett for C. Burby, 1594. 68p. URL: http://www.oxford-shakespeare.com/Nashe/Unfortunate_Traveller.pdf (дата зверення: 25.02. 2026).
57. Paulson R. The Fictions of Satire. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1967. 228 p.
58. Pearsall D. Old English and Middle English Poetry. London: Routledge & Kegan Paul, 1981. 352 p.
59. Postman N. Amusing Ourselves to Death. New York: Viking Penguin, 1985. 163p.
60. Rawson C. God, Gulliver, and Genocide. Oxford: Oxford University Press, 2002. 416 p.
61. Seidel M. Satiric Inheritance: Rabelais to Sterne. Princeton: Princeton University Press, 1979. 283 p.
62. Spark M. The Girls of Slender Means. London: Macmillan, 1963. 176 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Hmu41ZGZCaQC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 28.01.2026).
63. Spark M. The Prime of Miss Jean Brodie. London: Macmillan, 1961. 170 p. URL: https://www.goodreads.com/book/show/517188 (дата звернення: 30.01.2026).
64. Swift J. A Modest Proposal. Internet Archive. 2008. 18 p. URL: https://ia600906.us.archive.org/27/items/ost-english-a-modest-proposal-by-r/A%20Modest%20Proposal%2C%20by%20Dr.pdf (дата звернення: 18.02.2026).
65. Swift J. A Tale of a Tub. Internet Archive. 2017. 80 p. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.40202/page/n147/mode/2up (дата звернення: 23.02.2026).
66. Sutherland J. Thackeray at Work. London: Athlone Press, 1984. 176 p.
67. Symons J. 1984 Revisited: Totalitarianism in Our Century. New York: Harper & Row, 1984. 280 p.
68. Waugh E. Decline and Fall. London: Penguin Classics, 2004. 224 p.
69. Waugh P. Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction. London: Routledge, 1984. 176 p.
70. Wells S. Thomas Nashe (English Authors). London: Edward Arnold, 1964. 240p.
71. Weisgerber J. Satire and Irony as Means of Communication. *Comparative Literature Studies*. 1973. Vol. 10, No. 2. P. 157–172.
72. Wymer R. Webster and Ford (English Dramatists). London: Macmillan Education UK, 1995. 166 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.521-31.09"19":[81'373.613'342.2:7.047]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.43

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПИСІВ ПРИРОДИ ТА ЇХ КОЛЬОРОВА ГАМА В ТВОРАХ КАВАБАТИ ЯСУНАРІ «СТУГІН ГОРИ» ТА «КРАЇНА СНІГУ»

STYLISTIC FEATURES OF NATURE DESCRIPTIONS AND THEIR COLOR PALETTE IN THE WORKS OF KAWABATA YASUNARI “THE SOUND OF THE MOUNTAIN” AND “SNOW COUNTRY”

Батюк І. Ю.,
orcid.org/0009-0004-2936-1798
старша викладачка кафедри сходознавства імені професора Ярослава Дашкевича Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено аналізу стилістики пейзажних описів та їх кольорового наповнення у романі «Стугін гори» та повісті «Країна снігу» японського письменника Кавабати Ясунарі, лауреата Нобелівської премії з літератури 1968 року. Його творчість є ключем до розуміння японської естетики. Досліджено роль звукових образів (ономатопей, акустичних асоціацій) у створенні емоційної атмосфери творів, зокрема через передачу звуків природи – сюрчання цикад, шелесту крилець, гулу гір та шуму моря. Основну увагу приділено аналізу художніх засобів – порівнянь, метафор, епітетів, персоніфікацій та оксиморонів, які формують індивідуальний стиль автора. Гора, як розрізане яйце, рій бабок, схожий на пух кульбаби, соняшники, як людські голови, цвіт сливи, як парасолька, а крижані голки-бурульки на хризантемах, наче краплі желатину, – це та багато іншого віднаходимо у згаданих творах Кавабати Ясунарі. Саме увага до деталей характеризує стиль письменника, як-от каштан, що вдарився об кам’яну плиту і покотився в гірський потічок, чи метелик, який наче прилип до сітки.

Встановлено, що пейзаж у творах виконує не лише описову, а й психологічну функцію, відображаючи внутрішній стан героїв. Окремими штрихами розглянуто кольористику образів природи, зокрема використання традиційних японських кольороназв, що мають культурно-історичне підґрунтя. Це й темно-червоний відтінок кипарисової кори, і тьмяно-жовтий, популярний ще з періоду Нара. Сріблястий колір також доповнює кольорову гаму, особливо в описі цвітіння кущів хаґі чи птахів, а червоно-бура барва руди - осінній гірський краєвид.

З’ясовано, що поєднання зорових та слухових елементів створює цілісну художню картину, у якій природа постає як важливий засіб розкриття філософського змісту творів і переживань героїв.

Ключові слова: японська література, пейзаж, троп, ономатопея, колір.

The article is dedicated to the analysis of the stylistics of landscape descriptions and their color composition in the novel “The Sound of the Mountain” and the novella “Snow Country” by the Japanese writer Kawabata Yasunari, the winner of the 1968 Nobel Prize in Literature. His works serve as a key to understanding Japanese aesthetics. The study explores the role of sound imagery (onomatopoeia, acoustic associations) in creating the emotional atmosphere of the works, particularly through the transmission of nature sounds – the chirping of cicadas, the rustling of wings, the hum of mountains, and the noise of the sea. The main focus is on the analysis of literary devices – similes, metaphors, epithets, personifications, and oxymorons – which shape the author's individual style. The mountain, compared to a cracked egg, a swarm of dragonflies resembling dandelion fluff, sunflowers like human heads, plum blossoms like umbrellas, and ice needles (icicles) on chrysanthemums resembling jelly drops – these and many other images are found in the aforementioned works of Kawabata Yasunari. The writer pays great attention to detail, as seen in the description of a chestnut hitting a stone slab and rolling into a mountain stream, and a butterfly seemingly sticking to the mesh.

It has been established that the landscape in these works performs not only a descriptive function, but also a psychological one, reflecting the inner state of the characters. The color palette of the nature images is also examined, with a particular focus on the use of traditional Japanese color names, which hold cultural and historical significance. Examples include the dark red hue of cypress bark and the dull yellow that has been popular since the Nara period. A silvery color complements the overall palette, particularly in descriptions of flowering hagi bushes or birds, while reddish-brown consummates the autumn mountain landscape.

It has been found that the combination of visual and auditory elements creates a holistic artistic image, where nature plays a key role in revealing both the philosophical content of the works and the emotional depth of the characters.

Key words: Japanese literature, landscape, trope, onomatopoeia, color.

Постановка проблеми. Авторське художнє світосприйняття є об'єктом сучасної літературознавчої стилістики, оскільки воно визначає унікальну індивідуальну манеру творчого зображення дійсності та внутрішнього світу героїв. Незважаючи на чималу кількість досліджень японської літератури, стилістичним особливостям описів природи відведено мало місця.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження зображення пейзажів здебільшого репрезентовано у статтях про українських та англомовних письменників [5, 6]. Якщо розглядати пласт розвідок з японської літератури, то можна помітити, що увагу науковців зосереджено на окремих символах світу природи. До прикладу, в статтях про японського письменника Кавабату Ясунарі йдеться про такі символічні елементи, як ворон, короп, бабки, світлячки, а також фіалки, бамбук, сосна та інші [1, 2].

Постановка завдання. Завдання даного дослідження полягає у висвітленні художніх засобів пейзажних описів роману «Стугін гори» (『山の音』) та повісті «Країна снігу» (『雪国』), а також їх звукового та кольорового наповнення. Вирішення даного питання допоможе краще сформувати уявлення про авторський стиль Кавабати Ясунарі, а також окреслить нові напрямки дослідження в галузі японської літературознавчої стилістики.

Виклад основного матеріалу. У романі «Стугін гори» Кавабата Ясунарі вже з перших сторінкок деякими штрихами зосереджує увагу на звуках природи, щоб створити певний ефект та настрій твору. Навіть сама назва - «Стугін гори» певним чином задіює органи чуття читача на підсвідомому рівні.

Спочатку згадано сюрчання цикад через спостереження головного героя Сінґо (транскрипцію імені збережено з оригінального перекладу, хоча дотримуємося погляду, що замість «сі» має бути «ші», тобто Шінґо): 「ぎゃあっ、ぎゃあっ、ぎゃあっ。」と聞える鳴声が庭でした。右手の桜(さくら);桜の幹の蝉(せみ);蝉である。蝉がこんな不気味な声を出すかと疑ったが、蝉なのだ [8, c. 56]。«У саду настирливо сюрчала цикада. Цикада, що сиділа на стовбурі вишні з лівого боку. Невже у цикади такий настирливий голос? – подумав Сінґо. Та все-таки це була цикада» [4, c. 276]. В оригіналі використано ономатопею ぎゃあっ、ぎゃあっ、ぎゃあっ, яка передає дещо неприємний за відчуттям звук, тому перекладено як «настирливо».

Далі за твором йде опис звучання гір, і це має прямий стосунок до його назви: 鎌倉(かまくら);鎌倉のいわゆる谷(やと);谷の奥(おく);奥で、彼が聞こえる夜もあるから、信吾は海の音かと疑ったが、やはり山の音だった。

遠い風の音に似ているが、地鳴りとでもいう深い圧力があった……魔(ま);魔が通りかかって山を鳴らして行ったかのようであった [8, c. 57-58]。Іноді ночами з болотистого узбережжя Камакури долинав шум хвиль, а тому Сінґо подумав, що, може, це море рокоче. Та ні, це таки стугонить гора.

Цей звук скидався на далеке завивання вітру, в якому вчувалася прихована сила підземного гуркоту… Здавалося, ніби нечиста сила пронеслася з таким шалом, що аж гора задвигтіла [4, c. 277]. 山の音 дослівно можна перекласти як «звук (шум) гори», але тут зазначено його схожість до завивання вітру, містичну появу, наче з надр землі. Він викликає навіть страх смерті у головного героя.

У розділі «Крильця цикади» увагу знову зосереджено на звук, який йде від шелесту крилець цих комах, що схожий на помах крил горобців: 毎夜、桜の木から▪が家のなかへ飛びこんで来る。庭へ出たついでに、信吾はその桜の木の下へ行ってみた。

八方に飛び立つ▪の羽音がした。信吾は▪の数にもおどろいたが、羽音にはおどろいた。雀(すずめ);雀の群が飛び立つくらいの羽音だと感じた [8, c. 95-96]。Щоночі в будинок залітають з вишні цикади. Вийшовши в сад, Сінґо наблизився до вишні.

Розлітаючись на всі боки цикади зашелестіли крильцями. Сінґо вразила як їх кількість, так і шелест крилець. Йому здалося ніби з дерева спурхувала зграйка горобців [4, c. 302].

У романі різними елементами також показано плавну зміну пір року від літа до зими, увагу часто зосереджено на певних дрібних деталях, які милували око головного героя. Це міг бути каштан, який вдарився об кам'яну плиту і покотився в гірський потічок, метелики в кущах запущеного саду, крики шуліки навесні, віття слив та вишні у повному цвітінні, поява бруньок на дереві гінкго. Навіть назви розділів «Каштан», «Вишня взимку», «У дощ» та інші сигналізують про це.

Далі детальніше перейдемо до аналізу тропів, наявних у творі. Помітною рисою стилю є використання порівнянь. Наприклад, гора, до якої прикута увага Сінґо, має то форму стіни на схилі, то стає схожою до розрізаного яйця: 急な勾配(こうばい);勾配なのが、水気をふくんだ夜色のために、山の前面は暗い壁(かべ);壁のように立って見えた。信吾の家の庭におさまるほどの小山だから、壁と言っても、卵形を半分に切って立てたように見える [8, c. 58]。У нічній пітьмі,

напоєній вологою, крутий схил гори мав вигляд темної стіни. Сама гора була така мала – вміщалася в саду Сінґо, - що скоріше нагадувала розрізане навпіл велетенське яйце [4, с. 278].

В описі флори є оригінальні порівняння, особливо коли це стосується соняшників. Герой твору побачив їхні великі квіти у повному цвітінні на чужому подвір'ї, і в нього з'явилася асоціація з головами видатних людей. У поданій цитаті детально розкрито таке своєрідне бачення: 「偉人(いじん);偉人の頭のようじゃないか。」……花は人間の頭の鉢廻(はちまわ);鉢廻りより大きい。それの秩序整然とした量感に、信吾は人間の脳を、とっさに連想したのだろう[8, с. 84]。«– Як голови видатних людей, правда?»... Соняшникова квітка своїм обсягом більша за людську голову. Напевне, досконаліть, яку гостро відчув Сінґо, навела його на думку про її схожість з людським мозком [4, с. 294]. Крім того, ще є порівняння її пелюсток з дівчатами: しべの円盤のまわりの花弁が、女性であるかのように黄色に見える[8, с. 85]。Пелюстки навколо соняшникового диска здавалися дівчатами в золотистих шатах [4, с. 294].

Пізніше у романі дещо змінюється тональність, і письменник повертається до опису соняшників вже не у повному розквіті, а після тайфуну, коли їх пошкодила буря. Там також є порівняння квітів з людськими головами, які через негоду лежали на землі: 茎を五六尺つけて吹き切られ、路ばたに落ちていた。花は幾日も落ちたままになっていた。人間の首でも落ちているようだった……首を落とされたあとの、日まわりの茎の下の方は、門口にそのまま立っていた。葉がついていない [8, с. 129]。Їхні стебла, поламані на дрібні шматки, лежали на узбіччі дороги. Кілька днів валялися на землі також їхні суцвіття, схожі на людські голови… Голі, безлисті стебла соняшників з одірваними голівками все ще стояли біля воріт [4, с. 324].

В описі цвітіння зимової вишні посеред зими бачимо асоціацію автора з позасвітньою весною: 熱海(あたみ);熱海の宿の庭には、一月の中ごろに桜が満開だった。

寒桜ということで、年の暮から咲きはじめているとのことだが、信吾は別世界の春に会ったように感じた [8, с. 205]。 У готельному саду в Атамі в середині січня цвіла вишня. Казали, що така зимова вишня починає вкриватися цвітом з кінця року, але Сінґо здавалося, ніби він потрапив у весну якогось іншого світу [4, с. 373].

Далі після вишні автор змальовує різнокольоровий цвіт сливи, який йому здавався то квітом персика, то абрикоси, то мав форму парасольки: 紅梅(こうばい);紅梅を信吾は緋桃(ひもも);緋桃の花と見ちがえた。白梅(しらうめ)s12 ;白梅が杏子(あんず)c2 ;杏子かなにかの花に見えた……向う岸へ傘の形の紅梅を見に行った [8, с. 205]。 Цвіт рожевої сливи Сінґо помилково вважав цвітом персика. А цвіт білої сливи здавався йому цвітом абрикоса… Потім перейшов на протилежний бік глянути на рожеву сливу, схожу на парасольку [4, с. 373].

В описі фауни також помічаємо порівняння. Наприклад, воно є у спогляданнях за горобцями, які наче в пилюці : 雀はほこりにまみれたように見えた [8, с. 151]。 Горобці здавалися припорошеними пилом [4, с. 338]. В їхньому описі також віднаходимо персоніфікацію, тобто згадку про можливу сварку пернатих: 雀と頬白と喧嘩(けんか);喧嘩するかと、しばらく眺めていた。

しかし、雀は雀で呼び合って飛び交(か);交い、頬白は頬白で寄り合って、なんとなく別れているだけで、時には入りまじっても、喧嘩する風はなかった [8, с. 151]。 Сінґо якийсь час стежив, чи горобці та вівсянки не посваряться.

Та горобці, ніби домовившись, перепурхували з місця на місце, збирались докупи й вівсянки – обидві зграйки раптом розлітались, а якщо іноді й перемішувалися одні з одними, до сварки не доходило [4, с. 338].

У романі віднаходимо порівняння і в зображенні проміння сонця: 朝日が明るかった。冬の朝日が春の雨に濡れた後のような暖かい光だった[8, с. 208]。 Був яскравий ранок. Зимове сонце струменіло теплим промінням, наче омитим весняним дощем [4, с. 375].

В зображенні лісу наявна персоніфікація, коли йдеться про дві сосни, які стоять поряд, наче обіймаються: ……朝の電車から、池上の森を見るのが、信吾の癖になっていた。

ところが、いく年も見て通りながら、その森に、二本の松を発見したのは、最近のことだった。

二本の松だけが高くぬきんでている。その二本の松は抱き合おうとするかのように、上身をおたがいに傾け合っている。梢(こずえ);梢は今にも抱き合いそうに近づいている [8, с. 296]。…Для нього стало звичкою поглядати з вікна електрички на ліс Ікеґамі.

І хоча не один рік, проїжджаючи мимо, він дивився на цей ліс, та лише недавно помітив в ньому дві сосни.

Тільки вони дві вивищувалися над іншими. Їхні стовбури, ніби намагаючись обнятися, схилили один до одного свої верхи. Вони так зблизилися, що, здавалось, от-от обіймуться [4, с. 430].

Герой повертається до їхнього образу, коли в електричці проїжджає повз дерева і дізнається

про аборт невістки Кікуко, яка терпить його зрадливого сина. З того часу сприйняття цих двох сосен на фоні лісу змінюється, барва їхня стає наче заплямованою: 修一が白状した朝、二本の松は吹き降りのなかに薄く、池上の森ととけ合っていた。しかし今朝は、森と離れて、堕胎がまつわって、松はよごれた色のように見えた。天気がよ過ぎたせいかもしれない[8, c. 326]。Того ранку, коли Сюіті зізнався, крізь вітер з дощем обидві сосни ледве видніли і зливалися з лісом Ікеґамі. А от сьогодні вони відділилися від лісу й, пов'язуючись з абортом Кікуко, наче набули бруднуватого відтінку. Можливо, тому, що погода була надто гарною [4, с. 448].

Кавабата використовує в описах метафори. У назві розділу 「雲の炎」 «Полум'я хмар» можемо побачити приклад цього. Крім асоціації хмар з полум'ям, наведено їх схожість до мандрівних вогнів: 月のまわりの雲が、不動の背の炎か、あるいは狐(きつね) jc2 hps12 oadsup 13 きつね;狐の玉の炎か、そういう絵にかいた炎を思わせる、珍奇(ちんき);珍奇な形の雲だった[8, c. 122]。 Дивовижні хмари навколо місяця викликали в пам'яті картини полум'я – чи то полум'я за плечима божества Фудо, чи то мандрівні вогні [4, с. 319]. В продовженні згаданої вище цитати використано також епітети «блідий» та «холодний» в описі сяйва від місяця та хмар, і водночас є оксиморон, коли йдеться про їх холодне полум'я: しかし、その雲の炎は冷たく薄白く、月も冷たく薄白く、信吾は急に秋気がしてみた[8, c. 122]。Однак полум'я хмар, як і місяця, було таким холодним і блідим, що на Сінґо війнуло осінню [4, с. 319].

Метафору використано і в описі цвіту вишні навесні, який плив і сповнював собою небеса: ひる過ぎの日を受けて、桜の花は空に大きく浮いていた。色も形も強くないが、空間に満ちた感じだ [8, с. 267]。 Вишневий цвіт велично плив у світлі пополуднього сонця. Його пелюстки, неяскраві й невеликі, здавалось, заповнювали собою увесь простір [4, с. 411-412].

Той самий троп віднаходимо, коли йдеться про птахів, які виблискували сріблом: 六郷川の光る流れをすれすれに飛ぶ鳥も、銀色に光った [8, с. 324]。 Птахи, що мало не торкалися крилами лискучої поверхні ріки Рокуґоґава, виблискували сріблом[4, с. 447].

Метафора також наявна у цитаті, де згадано споглядання Сінґо та Кікуко могутнього дерева, яке здатне вивести із зажури. Через дзенське занурення у природу відбудеться очищення їхніх душ від турбот та жалів: 芝生のなかにひときわ高い木があって、信吾はその木にひかれて行った。

その大樹を見上げて近づくうちに、聳(そび);聳え立つ緑の品格と量感と信吾に大きく伝わって来て、自分と菊子との鬱悶(うつもん);鬱悶を自然が洗ってくれる……それは百合の木だった。近づくと三本で一つの姿をつくっているのが知られた [8, с. 336-337]。На газоні одне дерево вивищувалося над іншими й привернуло до себе увагу Сінґо.

Поки Сінґо, звівши очі вгору, наближався до велетенського дерева, пишнота його зеленої крони й могутність стовбура вливалися в його душу й змивали смуток з нього та Кікуко… Це було тюльпанне дерево. Підійшовши до нього ближче, Сінґо побачив, що насправді перед ним три дерева [4, с. 455].

Щодо «Країни снігу», то варто звернути увагу на багатство оригінальних описів природи півночі Японії, яка створює тло для розвитку подій у творі. До прикладу, наявний епітет «суворий» у зображенні краєвиду, а також відсутній в перекладі 虚しい «безжиттєвий», коли йдеться про швидкість: 一面の雪の凍りつく音が地の底深く鳴っているような、厳しい夜景であった。月はなかった。嘘のように多い星は、見上げていると、虚(むな);虚しい速さで落ちつつあると思われるほど、あざやかに浮き出ていた。星の群が目へ近づいて来るにつれて、空はいよいよ遠く夜の色を深めた。国境の山々はもう重なりも見分けられず、そのかわりそれだけの厚さがありそうないぶした黒で、星空の裾に重みを垂れていた。すべて冴(さ);冴え静まった調和であった[7, с. 43]。…Перед вікном розстилався суворий нічний краєвид. Земля наче відлунювала тріскотінням сніжинок, що промерзали на холоді. Місяця на небі не було. Міріади зірок, мовби летючи до землі, яскравішали дедалі більше. Щораз далі назад відступало небо, чимраз густішою ставала його чорнота. Гори на межі країни снігу губили в сутінках свої зморшки й висіли край неба важкою чорною, мов сажа, масою. Над світом запанувала тиха злагода [3, с. 62].

Далі зустрічаємо епітети в описі гір, які здавалися «прозорими й сумними»: しかし、山々の色は黒いにかかわらず、どうしたはずみかそれがまざまざと白雪の色に見えた。そうすると山々が透明で寂しいものであるかのように感じられて来た。空と山とは調和などしていない[7, с. 43]。Гори, незважаючи на свою чорноту, іноді раптом ставали білими від снігу. І тоді вони здавались прозорими й сумними. Між горами й небом зникала гармонія [3, с. 62].

Автор звертає увагу на сніг та порівнює його холодний блиск з паланням, яке створює фон для підкреслення жіночої краси: もう日が昇る

のか、鏡の雪は冷たく燃えるような輝きを増して来た。それにつれて雪に浮ぶ女の髪もあざやかな紫光りの黒を強めた[7, с. 47]。 Сонце, здається, вже сходило, й сніг у дзеркалі запалав холодним блиском. Чорного, як смола, жінчиного волосся на сніговому тлі торкнулися фіолетові тони [3, с. 64].

Кавабата зіставляє крижані голки-бурульки (в перекладі краплі) на хризантемах з агаром: 窓の下に目を落すと、枯れた菊の籬(まがき);籬には寒天のような霜柱が立っていた。しかし、屋根の雪の解ける樋(とい);樋の音は絶え間なかった[7, с. 74]。«…Сімамура глянув униз, під вікно: на сухих кущиках хризантем висіли бурульки, ніби краплі желатину. Однак сніг на даху розтавав і краплини води безперервно видзвонювали у риштаку» [3, с. 82].

Цікавою є асоціація місяця з кинджалом, наче встромленим у лід: 月はまるで青い氷のなかの刃(やいば);刃のように澄み出ていた [7, с. 74]。 Місяць сяяв, як кинджал, устромлений в голубий лід [3, с. 82].

Кавабата звертає увагу на окремі дерева, опис яких доповнює суворість краєвиду. Він порівнянює гілля криптомерії з кілками, схожими на зброю божества. Крім того, в поданій цитаті наявний оксиморон – «бриніла тиша»: その杉は岩にうしろ手を突いて胸まで反(そ);反らないと目の届かぬ高さ、しかも実に一直線に幹が立ち並び、暗い葉が空をふさいでいるので、しいんと静けさが鳴っていた。島村が背を寄せている幹は、なかでも最も年古(としふ);年古りたものだったが、どうしてか北側の枝だけが上まですっかり枯れて、その落ち残った根元は尖(とが);尖った杭(くい);杭を逆立ちに幹へ植え重ねたと見え、なにか恐しい神の武器のようであった[7, с. 29]。 Струнке криптомерії − такі височенні, що Сімамура мусив зіпертися руками на кам'яну брилу ззаду й задерти голову, щоб побачити вершечки, − своїм тьмавим листям заслоняли небо. Ледь бриніла тиша. Дерево за спиною Сімамури було найстаріше: гілля на його північному боці аж до самого вершечка пообсихало й оголилося, й здавалося, ніби у стовбурі стирчать гострі кілки, схожі на страхітливу зброю якогось божества [3, с. 53-54].

Головний герой твору Сімамура часто споглядає природу і його увагу привертає навіть метелик, який наче приклеївся до дротяної сітки і на фоні гір здавався безживним. У поданій цитаті є також порівняння вусик комахи з пухом, а крилець – з цигарковим папером:

窓はまだ夏の虫除(むしよ);虫除けの金網が張ったままであった。その網へ貼りつけたように、やはり蛾が一匹じっと静まっていた。檜皮色(ひわだいろ);檜皮色の小さい羽毛のような触角を突き出していた。しかし翅(はね);翅は透き通るような薄緑だった。女の指の長さほどある翅だった。その向うに連(つらな)c2 ;連る国境の山々は夕日を受けて、もう秋に色づいているので、この一点の薄緑はかえって死のようであった。前の翅と後の翅との重なっている部分だけは、緑が濃い。秋風が来ると、その翅は薄紙のようにひらひらと揺れた[7, с. 86]。 Вікна ще з літа були запнуті дротяними сітками від комах. На сітці знадвору теж умостився метеличок з блідо-зеленими, майже прозорими крильцями й тонкими, як пух, вусиками кольору кипарисової кори. Ті крильця були завдовжки з палець Комако. Пасмо гір у світлі надвечірнього сонця вже забарвилося в осінні тони, і блідо-зелена цятка метелика на цьому тлі здавалась безживною. Лише там, де верхні й нижні крильця склалися одне на одне, зелений колір густішав. Коли повівав осінній вітерець, крильця метелика тремтіли, як цигарковий папір [3, с. 89].

Цікавим також є вибір кольору для опису вусик метеликів – 檜皮色 – темно-червоно-коричневий колір, схожий на кору кипариса (в перекладі «колір кипарисової кори»). Він був відомий ще в період Хейан, адже можна віднайти в описах одягу на сторінках роману «Повісті про Ґенджі» [9].

Далі герой звертає увагу на рій бабок, який порівняв з пухом кульбаби, і річку, що наче витікала з верхівок криптомерій:よく見ると、その向うの杉林の前には、数知れぬ蜻蛉(とんぼ);蜻蛉の群が流れていた。たんぽぽの綿毛が飛んでいるようだった。

山裾(やますそ);山裾の川は杉の梢(こずえ);梢から流れ出るように見えた [7, с. 86] 。Сімамура уважно придивився – на тлі криптомерієвого гаю пролітали хмарки незліченних бабок. Здавалось, то носиться в повітрі кульбабин пух.

Річка біля підніжжя гори наче витікала з верхівок криптомерій [3, с. 90].

Порівняння є також в цитаті, де герой бачить сріблястий цвіт кущів хагі, який виблискує, наче щедре осіннє сонце: 島村が汽車から降りて真先に目についたのは、この山の白い花だった。急傾斜の山腹の頂上近く、一面に咲き乱れて銀色に光っている。それは山に降りそそぐ秋の日光そのもののようで、ああと彼は感情を染められたのだった [7, с. 89]。Перше, що впало в очі Сімамурі, коли він зійшов з поїзда, – це білі квіти в горах. Сріблястий цвіт буяв на косогорі, а надто біля його гребеня. Здавалось, своїм блиском він

не поступався щедрому осінньому сонцю, що в його промінні купалися гори. Сімамура не стримав свого захоплення [3, с. 91].

В Кавабати є асоціація просторів з билинами сусукі, відблиск яких схожий на фонтан: 土坡（どは）jc2 hps12 oadsup 13どは;土坡の上に糸（いと）jc2 hps12 oadsup 13いと;糸薄（すすき）jc2 hps12 oadsup 13すすき;薄を植えた垣（かき）jc2 hps12 oadsup 13かき;垣があった。糸薄は桑染色（くわぞめいろ）jc2 hps12 oadsup 13くわぞめいろ;桑染色の花盛りであった。その細い葉が一株ずつ美しく噴水のような形に拡（ひろ）;拡がっていた [7, с. 105]。Стрункі блідо-жовті стебла сусукі буяли на глиняній огорожі. Їхні билинки казковим фонтаном тяглися до сонця [3, с. 102]. Забарвлення трави також цікаве, оскільки Кавабата вибрав 桑染色 «тьмяно-жовтий» (у творі в перекладі «блідо-жовтий»), який отримують за допомогою барвника, видобутого з кори та коренів шовковиці. Цей колір має різноманітні відтінки – від жовто-коричневого до темно-коричневого – і є традиційним пігментом одягу, який використовували ще в період Нара для пошиття вбрання аристократів, а згодом, у період Едо, для виготовлення повсякденного одягу простих людей, рушників та інших предметів побуту [10].

Письменник у творі звертає увагу на зміну пір року. Він описує, як з настанням холоду гинуть комахи. Мертвих метеликів порівнює з сухими листочками: 窓の金網にいつまでもとまっていると思うと、それは死んでいて、枯葉のように散ってゆく蛾（が）;蛾もあった。壁から落ちて来るのもあった [7, с. 129]。На дротяній віконній сітці завжди сиділи метелички, та несподівано Сімамура помітив, що деякі з них уже мертві – вони падали на землю, як сухі листочки. Декотрі падали зі стін [3, с. 116-117].

У творі є зіставлення надвечірньої барви осінніх гір з холодним блиском мінералу (руди) 赤錆色: 国境の山々は赤錆色（あかさびいろ）;赤錆色が深まって、夕日を受けると少し冷たい鉱石のように鈍く光り、宿は紅葉の客の盛りであった [7, с. 129]。Червоно-рудувата барва гір на межі країни снігу стала густішою. У промінні надвечірнього сонця їхні схили, вкриті осіннім листям, тьмяно виблискували, наче були вирізьблені з холодного мінералу [3, с. 117].

У творі наявна персоніфікація, коли йдеться про гори, які ожили від першого снігу: 紅葉の錆色（さびいろ）;錆色が日毎（ひごと）;日毎に暗くなっていた遠い山は、初雪であざやかに生きかえった [7, с. 149]。Далекі гори, що кожного дня втрачали своє червоно-буре забарвлення, наче ожили, заясніли від першого снігу [3, с. 128]. Тут також автор зосереджує увагу на червоно-бурому кольорі 錆色.

Цікавим є те, що як і в романі «Стугін гори», звуки природи, а саме гір, мають особливе значення, оскільки сигналізують про прихід зими. Гудіння гір Кавабата порівнює з далеким громом: ……海のあるところは海が鳴り、山の深いところは山が鳴る。遠雷のようである。これを胴鳴りという。岳廻りを見、胴鳴りを聞いて、雪が遠くないことを知る。昔の本にそう書かれているのを島村は思い出した [7, с. 156]。…Вздовж узбережжя шумить море, а в горах стугонить земля, як далекий грім. Тоді люди кажуть: «Гори гудуть». Коли оббілить верхів'я, а в горах загуде – значить, бути снігу... Сімамура пригадав, що так написано в одній стародавній книзі [3, с. 134].

Раніше в дослідженні ми зупинялися на описі небесних світил, але цього разу йдеться вже про зорі, споглядання яких додає відчуття холоду, який наче їх шліфує: 弱い光の日が落ちてからは寒気が星を磨き出すように冴（さ）;冴えて来た [7, с. 157]。Бліде сонце сіло за обрій, і на небі заяскріли, немов одшліфовані холодом, зорі [3, с. 134].

Персоніфікація так само є в цитаті про Молочний Шлях. В перекладі є невеличка відмінність від оригіналу, оскільки йдеться про те, що 裸の天の河 «голий Молочний Шлях» наче збирався огорнути землю: 裸の天の河は夜の大地を素肌で巻こうとして、すぐそこに降りて来ている。恐ろしいなまめかしさだ。島村は自分の小さい影が地上から逆に天の河へ写っていそうに感じた。天の河にいっぱいの星が一つ一つ見えるばかりでなく、ところどころ光雲の銀砂子も一粒一粒見えるほど澄み渡り、しかも天の河の底なしの深さが視線を吸い込んで行った [7, с. 163]。Молочний Шлях, немов палаючи жагою обійняти голу нічну землю, спадав униз. Нестерпна спокуса! Сімамурі ввижалося, наче його власна маленька тінь падає на ту велетенську дорогу. Небо було таке прозоре, що на ньому вирізнялися не тільки міріади зірок, а й сріблясті пилинки осяйних туманностей. І все ж погляд тонув у його безодні, як у чорному проваллі [3, с. 138].

Глибокі переживання героя нерозривно переплітаються з Молочним Шляхом, який у поданій цитаті наче з гуркотом струменіє вниз в єство Сімамури: 踏みこたえて目を上げたとたん、さあと音を立てて天の河が島村のなかへ流れ落ちるようであった [7, с. 173]。А коли встояв на ногах і звів очі вгору, Молочний Шлях з гуркотом наринув на нього [3, с. 144].

Висновки. Кавабата Ясунарі у романі «Стугін гори» та повісті «Країна снігу» велику увагу приділив опису природи, навколишнім звукам та кольористиці. Сюрчання комах, шурхіт крилець цикад, гул гір доповнюють звукообразну картину творів. Метелики, бабки, квіти соняшників, цвіт сливи, вишні та кущів хаґі, билини сусукі, сосни, хмари, сонце, місяць та зірки – все це автор задіює та художньо переосмислює у тексті. Ми виокремили чималу кількість порівнянь, метафор та інших художніх засобів, які створюють загальний фон для подій, а також подекуди доповнюють переживання героїв. Дана робота може слугувати пошовхом до подальших досліджень творів Кавабати Ясунарі та інших японських письменників у схожому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аністратенко Л. С. Елементи символізму у творчості Ясунарі Кавабата. *Сходознавство*. 2006. Вип. 35-36. С. 3-14.

2. Дебейко О. В., Аністратенко Л. С. Проблема інтерпретації символів роману Ясунарі Кавабата «Давня столиця». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Східні мови та літератури*. 2007. №12. С. 44-47.

3. Кавабата Я. Країна снігу: оповідання й повісті / пер. з япон. І. П. Дзюба. Харків : Фоліо, 2008. 251 с.

4. Кавабата Я. Сплячі красуні. Давня столиця. Стугін гори / пер. з япон. І. П. Дзюба. Харків : Фоліо, 2016. 536 с.

5. Лук'яненко І. О., Герделеску М. О. Стилістичні особливості пейзажних описів у романі Т. Майн Ріда "The Headless Horsman". Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 20. Т. 2. С. 33-40.

6. Майборода Н. Г. Опис природи у художніх творах Д. І. Яворницького як компонент етнолінгвістичної картини світу. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». 2008. Т. 16. № 14. С. 166–172

7. 川端康成. 雪国. 東京 : 新潮文庫, 2023. 224 頁.

8. ちくま日本文学026川端康成. 東京 : 筑摩書房, 2008. 480 頁.

9. 伝統色のいろは- Traditional colors of Japan-. URL: https://irocore.com/hihada-iro/ (дата звернення: 23.03.2026).

10. 和色. URL: https://wa-iro.com/%E6%A1%91%E6%9F%93/ (дата звернення: 23.03.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.521
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.44

ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЯПОНСЬКИХ КАЗОК: СИСТЕМА КЕЙҐО СЕКІ ТА ІНДЕКС ААРНЕ–ТОМПСОНА–УТЕРА

TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF JAPANESE FAIRY TALES: THE SEKI KEIGO SYSTEM AND THE AARNE–THOMPSON–UTHER INDEX

Вознюк Г.А.,
orcid.org/0000-0002-9544-1655
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри корейської і японської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Статтю присвячено порівняльному аналізу двох основних систем типологічної класифікації японських народних казок: покажчика Кейґо Секі (関敬吾, 1966) та міжнародного індексу Аарне–Томпсона–Утера (ATU, 2004). Розкрито теоретичне підґрунтя обох підходів: тематично-функціональні засади системи Секі, що виросла з науково-фольклористичної традиції Куніо Янаґіти (柳田　国男) та його концепції дослідження японського фольклору виходячи з власної внутрішньої логіки, а не за допомогою апріорних зарубіжних схем, – та формально-сюжетний принцип ATU, орієнтований переважно на індоєвропейський матеріал. Систематично описано всі 18 категорій класифікації Секі з оригінальними японськими термінами, їхніми українськими відповідниками та орієнтовними паралелями в ATU. На матеріалі канонічних казок («Момотаро», «Кагуя-хіме», «Журавлина подяка») продемонстровано зони конвергенції та принципові розбіжності між двома системами, зокрема в способах репрезентації надприродного (концепти *камі, оні, ен*), концепції героя та проблемі мультикатегоріальності текстів. Виявлено, що значна частина японських казок не піддається однозначній класифікації засобами ATU: такі твори, як «Кагуя-хіме» та «Момотаро», є класифікаційно надлишковими для індексу ATU, тоді як у системі Секі вони займають центральне місце відповідних категорій. Встановлено три системні обмеження ATU щодо японського матеріалу: неадекватне відображення онтологічного статусу надприродного з його синтоїстськими та буддійськими конотаціями, спрощення ролі героя зведенням її до універсальної квестової моделі та неможливість описати тексти, що функціонують одночасно як казка і як релігійна легенда. Обґрунтовано необхідність інтегративного підходу, що поєднує ATU для міжнародної компаративістики та ареального аналізу й систему Секі для інтерпретації культурних смислів у японському контексті. Визначено перспективи подальших досліджень: побудова повноцінної таблиці відповідностей між двома системами на матеріалі повного корпусу казок Секі та розробка методологічних засад україномовної наукової рецепції японського фольклору.

Ключові слова: японська народна казка, типологічна класифікація, Кейґо Секі, покажчик ATU, Аарне–Томпсон–Утер, фольклористика, японістика, компаративний аналіз.

The article is devoted to a comparative analysis of the two main systems of typological classification for Japanese folktales: Keigo Seki's index (関 敬吾, 1966) and the international Aarne–Thompson–Uther index (ATU, 2004). It explores the theoretical foundations of both approaches: the thematic-functional principles of Seki's system, which grew out of the scholarly folklore tradition of Kunio Yanagita (柳田　国男) and his concept of studying Japanese folklore according to its own internal logic rather than through a priori foreign frameworks, and the formal plot-based principle of the ATU, oriented primarily toward Indo-European material. All 18 categories of Seki's classification are systematically described, including the original Japanese terms, their Ukrainian equivalents, and approximate parallels in the ATU. Using canonical tales ("Momotaro", "Kaguya-hime", "The Crane's Gratitude"), the study demonstrates zones of convergence and fundamental differences between the two systems, particularly in the representation of the supernatural (the concepts of kami, oni, en), the concept of the hero, and the issue of multi-categorical texts. It is shown that a substantial portion of Japanese folktales resists unambiguous classification using the ATU: works such as "Kaguya-hime" and "Momotaro" are classificatorily excessive for the ATU index, while in Seki's system they occupy a central place within their respective categories. Three systemic limitations of the ATU with regard to Japanese material are identified: inadequate representation of the ontological status of the supernatural with its Shinto and Buddhist connotations, the reduction of the hero's role to a universal quest model, and the inability to describe texts that function simultaneously as folktale and religious legend. The necessity of an integrative approach is justified, combining the ATU for international comparative studies and areal analysis with Seki's system for interpreting cultural meanings within the Japanese context. Prospects for further research are outlined: the construction of a comprehensive correspondence table between the two systems based on the complete corpus of Seki's tales (457 items), and the development of methodological foundations for the Ukrainian-language scholarly reception of Japanese folklore.

Key words: Japanese folktale, typological classification, Keigo Seki, ATU index, Aarne–Thompson–Uther, folklore studies, Japanese studies, comparative analysis.

Постановка проблеми. Типологічна класифікація народної прози є однією з фундаментальних проблем фольклористики, оскільки від обраної методологічної бази безпосередньо залежать результати компаративних досліджень та ступінь їхньої відтворюваності в міжнародному науковому дискурсі. Кожна класифікаційна система відображає певне уявлення про природу казко-

вого тексту, критерії виокремлення типу та межі між жанрами. У японській науковій традиції ця проблема вибору системи класифікації казок набула особливої гостроти через самобутність національного казкового фонду, що не завжди піддається описові засобами, виробленими в рамках порівняльно-типологічної школи, орієнтованої передусім на індоєвропейський матеріал. Японська народна проза вирізняється своєрідним поєднанням автохтонних синтоїстських уявлень, буддійської символіки та рис, спільних із суміжними фольклорними традиціями Східної Азії, що ускладнює її однозначне вписування в систему ATU. Зіставлення класифікаційної системи Кейґо Секі (関　敬吾) з каталогом Аарне–Томпсона–Утера (ATU) дозволяє виявити як точки конвергенції двох підходів, так і принципові розбіжності, зумовлені різним розумінням природи й функції казкового тексту. **Актуальність** такого зіставлення визначається кількома чинниками. По-перше, активна інтеграція японської фольклористики у світовий компаративістський дискурс вимагає прозорих інструментів взаємного перекладу між національними та міжнародними класифікаційними системами. По-друге, зростання інтересу українських японістів до фольклорних текстів як першоджерел для вивчення культури і ментальності Японії ставить питання про прийнятні аналітичні рамки, якими слід послуговуватися у науковому та навчальному контекстах. По-третє, порівняльна розмітка фольклорних текстів набуває безпосереднього прикладного значення для укладання пошукових баз даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальний внесок Кейґо Секі в японську фольклористику пов'язаний із його покажчиком японських народних казок «Types of Japanese Folktales», опублікованому в журналі «*Asian Folklore Studies*» (1966 р.) [1], де він запропонував класифікаційну схему з 18 категорій, що відображає специфіку японської народно-оповідальної традиції. На відміну від покажчика ATU, побудованого за принципом сюжетного типу як абстрактної схеми, Секі виходив із тематично-функціональних критеріїв, властивих саме японській культурі, залишаючи простір для культурно специфічних конфігурацій [2, с. 234]. Важливим теоретичним контекстом для розуміння підходу Секі є традиція японської фольклористики, закладена Куніо Янаґітою (柳田　国男), котрий у своїх «Нотатках про народні казки» (昔話覚書, 1943 р.) обґрунтував необхідність досліджувати японський фольклор виходячи з його власної внутрішньої логіки, а не підпорядковувати його апріорним схемам, запозиченим із зарубіжної компаративістики. Класифікація Янаґіти, заснована на тематичних і функціональних засадах, стала безпосереднім попередником системи Секі. Міжнародна система ATU є результатом поступового розширення покажчика Аарне (1910), доповненого Томпсоном (1928, 1961) та суттєво переглянутого Утером у 2004 році: Утер включив близько 250 нових типів, уточнив ареальні характеристики та посилив ботанічну та зооморфну документацію [3]. Розширення ATU не усунуло фундаментальної асиметрії між добре задокументованими центральноєвропейськими традиціями та периферійними щодо цієї системи традиціями Східної та Південно-Східної Азії. У корпусі досліджень, присвячених японській фольклористиці, відому роль відіграли праці Річарда Дорсона, зокрема його зведені томи японських легенд та казок (Dorson, 1975), у яких автор звернув увагу на складнощі застосування порівняльних методів до японського матеріалу. Психоаналітичний вимір японської казки розробляв Каваї Хаяо у монографії «The Japanese Psyche» (1996, вперше опублікована в 1988 р.) [4], де він інтерпретував своєрідність японської наративної структури як відображення колективного несвідомого, відмінного від юнґіанських архетипів у їхньому «базовому» євроцентричному прочитанні. Ці дослідження утворюють теоретичний фундамент, на якому ґрунтується пропонований компаративний аналіз двох класифікаційних систем.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльний аналіз типологічної класифікації японських народних казок Секі Кейґо та міжнародного покажчика Аарне–Томпсона–Утера (ATU) з метою виявлення зон конвергенції та розбіжності між двома системами, а також визначення меж застосовності кожної з них стосовно японського фольклорного матеріалу. Для досягнення зазначеної мети вирішуються такі завдання: (1) систематичний опис 18 категорій класифікації Кейґо Секі з урахуванням їхнього японськомовного термінологічного апарату та культурно-специфічних конотацій; (2) зіставлення цих категорій із відповідними розділами індексу ATU та виявлення випадків збігу, часткового перетину та несумісності; (3) обґрунтування необхідності інтегративного підходу, що поєднує обидві системи для потреб сучасної порівняльної фольклористики та японістики.

Виклад основного матеріалу. Наведемо ці 18 категорій з оригінальними японськими назвами, українськими відповідниками та орієнтовними паралелями в системі Аарне–Томпсона–Утера (ATU):

1. 動物の起源 (*Добуцу-но кіген*) – «казки про походження тварин». Пояснювальні (етіологічні) казки про фізичні особливості тварин: колір пір'я, голоси птахів тощо. Казки 1-30 у переліку Кейґо Секі. ATU 1–299 (приблизно, точного відповідника немає).

2. 動物昔話 (*Добуцу мукашібанаші*) – «казки про тварин». Оповіді, де головними персонажами виступають тварини. Казки 31-74. ATU 1-199.

3. 人間と動物 (*Нінґен то добуцу*) – «казки про людей і тварин»: (1) 逃竄譚 (*тоодзан тан*) – «казки про втечу від демонів»; (2) 愚かな動物 (*орокана добуцу*) – «казки про дурних тварин»; (3) 動物報恩 (*добуцу хоон*) – «казки про вдячних тварин». Казки 75-132. ATU 400–559 або 750–849.

4. 異類婚姻譚 (*Іруе конін тан*) – «казки про міжвидові шлюби»: (1) 異類聟 (*іруе муко*) – «казки про нареченого іншого виду»; (2) 異類女房 (*іруе ньобо*) – «казки про наречену іншого виду». Казки 133-150. ATU 400–459.

5. 異常誕生 (*Іджьо танджьо*) – «казки про незвичайне народження» (з персика, бамбука тощо) надзвичайно обдарованих дітей-богатирів («*Момотаро*», «*Кінтаро*», «*Іссун-боші*»). Казки 151-165. ATU 700 (частково, більшість категорії не покривається класифікацією ATU).

6. 人と水神 (*Хіто то суйджін*) – «казки про взаємодію людини з підводними духами», подорожі в підводний світ. Казки 166-170. ATU 470.

7. 呪宝譚 (*Джюхо тан*) – «казки про чарівні магічні предмети»: зачаровані скарби (перстень, палицю, молоток тощо). Казки 171-182. ATU 560-569.

8. 運命の期待 (*Унмей но кітай*) – «казки про долю»: визначена наперед нещаслива доля змінюється завдяки вірі та зусиллям. Казки 183-188. ATU 930-949.

9. 婚姻譚 (*Конін тан*) – «казки про людський шлюб» та пошук своєї другої половини. Казки 189-200. ATU 850-879.

10. 至富譚 (*Чіфу тан*) – «казки про багатство»: про те, як бідна людина завдяки удачі, кмітливості або дару долі накопичує великий статок і стає багатієм. Казки 201-209. ATU 1640–1674 або 945 (часткова відповідність).

11. 葛藤譚 (*Каттo тан*) – «казки про конфлікти»: (1) 親と子葛藤 (*Оя то ко каттo*) – «оповіді про конфлікт батьків та дітей»; (2) 兄/姉と弟/妹葛藤 (*Ані/ане то ототo/імото каттo*) – «оповіді про конфлікт братів, сестер»; 隣人葛藤 (*Рінджін каттo*) – «оповіді про конфлікти сусідів». Казки 210-253. ATU 480, 510A.

12. 狡猾者譚 (*Кокацушя тан*) – «казки про хитрунів»: оповіді, де головний герой використовує свою кмітливість і хитрість, щоб обдурити інших, вдаючи дурня, тим самим отримуючи прибуток. Казки 254-262. ATU 920-929.

13. おどけ者話 (*Одокешя-банаші*) – «жартівливі казки»: гумористичні оповіді, в яких дотепність та комічні дії персонажів, мають на меті розсмішити слухача. Казки 263-308. ATU 1350–1439 (жарти про подружжя), 1440–1524 (про жінок), 1525–1639 (розумні вчинки) тощо → ATU 1350–1899.

14. 業比べ (*Вадза курабе*) – «казки про змагання»: оповіді, де майстри змагаються у вдосконаленні своїх навичок та хвалять здібності один одного. Казки 309-326. ATU 1060-1114.

15. 和尚と小僧 (*Ошьо то кодзо*) – «казки про ченця та його учня»: гумористичні оповіді, в яких розумний і бешкетний учень хитрощами отримує перевагу над жадібним та дещо дурним ченцем. Казки 327-344. ATU 1725-1849.

16. 偶然の幸福 (*Ґудзен но кофуку*) – «казки про несподівану удачу»: оповіді, де несподівані події та зустрічі приносять удачу або багатство. Казки 345-356. ATU 1640-1674.

17. 愚人譚 (*Ґуджін тан*) «казки про дурнів»: оповіді, де головними героями є дурні селяни, зяті та невістки. Їх дії є комічними через незнання або непорозуміння. (1) 愚か者 (*орока моно*) – «оповіді про дурнів»; (2) あわて者 (*авате моно*) – «оповіді про незграб»; (3) 愚か村 (*орока мура*) – «оповіді про село, де живуть дурні чи наївні люди»; (4) 愚か聟（息子） (*орока муко/мусуко*) – «оповіді про сина чи зятя-дурня»; (5) 愚か嫁 (*орока йоме*) – «оповіді про дурну невістку». Казки 357-452. ATU 1200-1349.

18. 形式譚 (*Кейшікі тан*) – «формульні казки»: вид казок, сюжет яких будується на багаторазовому повторенні одних і тих же дій, діалогів або епізодів. Вони працюють як ланцюжок: кожен новий персонаж додає нову ланку, повторюючи попередні, що створює ефект накопичення. Казки 453-457. ATU 2000-2399.

Наведені приклади засвідчують, що категорії Секі не є рівнозначними за обсягом: одні охоплюють великі цикли, тоді як інші об'єднують відносно невелику кількість текстів. Показовим є те, що такі знакові казки, як «Казка про *Момотаро*» (桃太郎) чи «*Казка про Кагую-хіме*» (かぐや姫), у системі ATU або відсутні, або отримують лише приблизні паралелі, тоді як у класифікації Секі вони займають центральне місце відповідних категорій [5].

Міжнародний покажчик казкових типів ATU (Uther, 2004) будується за формально-сюжетним принципом: кожному типу присвоюється числовий індекс, а опис зводиться до переліку сюжетних

елементів (мотивів). Застосування системи ATU до японського матеріалу виявляє серйозні методологічні обмеження. По-перше, значна частина японських казок утворює самостійні типи, не передбачені ATU. По-друге, система ATU погано вловлює ті характеристики японської казки, що пов'язані з функцією тексту в ритуальному та соціальному контексті, – аспект, який Секі вважав принциповим [4]. Так, образ *демона-оні* (鬼) в казках категорії 15 лише формально відповідає «дурному великану» в розділі ATU 1000–1029, проте несе принципово інше культурне навантаження, пов'язане з концепцією *магацухі* (禍津日) – деструктивної надприродної сили [4].

Зіставлення двох систем виявляє такі закономірності. Зони перетину свідчать про певну універсальність базових наративних структур [6]: категорія 2 за класифікацією Секі (動物昔話 (*Добуцу мукашібанаші*) – «казки про тварин»; напр. «Битва мавпи й краба» – さるかに合戦) приблизно відповідає ATU 1–299; категорія 11 за класифікацією Секі (葛藤譚 (*Каттo тан*) – «казки про конфлікти»; «*Ічіго-хіме*») подібні до ATU 510A (казка «Попелюшка»); категорія 15 за класифікацією Секі (和尚と小僧 (*Ошьо то кодзо*) – «казки проченця та його учня» перегукується з ATU 1000–1029. З іншого боку, принципові відмінності стосуються трьох вимірів:

• *Онтологічний статус надприродного*: казки категорій 3, 6, 7, 8, 16 охоплюють уявлення про контакт із *камі* (神) та *ен* (縁, «доля»/«зв'язок»), що мають виразно синтоїстське та буддійське підґрунтя. Казка «Журавлина подяка» (鶴の恩返し) ілюструє категорію 4 («казки про міжвидові шлюби») та 3 («казки про вдячних тварин») одночасно, що свідчить про нежорстку границю між категоріями Секі порівняно з ATU, де той самий тип отримує один фіксований номер.

• *Роль героя*: у казках категорії 5 («казки про незвичайне народження») такі персонажі, як «*Момотаро*» чи «*Іссун-боші*», уособлюють суспільний ідеал героїзму мікроспільноти, а не індивідуальний «квест» за моделлю ATU 300–399 [2].

• *Проблема мультикатегоріальності*: «*Кагуя-хіме*» одночасно є казкою про незвичайне народження (кат. 5), про відмову від шлюбу (кат. 9) та легендою з релігійною основою, що ускладнює однозначну класифікацію за будь-якою з двох систем [4].

Висновки. Проведений порівняльний аналіз двох класифікаційних систем – типологічного покажчика Секі Кейґо та міжнародного індексу Аарне–Томпсона–Утера (ATU) – дає підстави для таких висновків. По-перше, система Кейґо Секі та покажчик ATU є взаємодоповнювальними, а не конкурентними інструментами дослідження: ATU забезпечує міжнародну компаративну перспективу та уможливлює порівняння японського фольклору з традиціями інших народів, тоді як класифікація Кейґо Секі точніше відображає внутрішню структуру японського казкового фонду, зберігаючи культурно специфічні категорії, що не мають прямих відповідників у ATU. По-друге, аналіз засвідчує принципову мультикатегоріальність японських казок: нерідко один текст одночасно охоплює кілька категорій за Секі, утворюючи складні смислові конфігурації, непередбачені лінійною логікою ATU. Показово, що такі канонічні твори, як «Кагуя-хіме» та «Момотаро», виявляються класифікаційно «надлишковими» для ATU, тоді як у системі Секі вони займають центральне місце відповідних категорій. По-третє, застосування ATU до японського матеріалу виявляє три системні обмеження: неадекватне відображення онтологічного статусу надприродного (камі, оні, ен), спрощення ролі героя, зведеної до універсальної квестової моделі, та неможливість описати ті тексти, що функціонують одночасно як казка і як релігійна легенда. По-четверте, для сучасних досліджень японської народної прози – зокрема у форматі цифрових баз даних та міжнародних корпусів – оптимальним є інтегративний підхід, що поєднує обидві системи: нумерацію ATU – для міжнародної ідентифікації типів та ареального аналізу, категорії Секі – для інтерпретації культурних смислів і функції тексту в соціальному та ритуальному контексті. Перспективи подальших досліджень полягають у побудові повноцінної таблиці відповідностей між двома системами на матеріалі повного корпусу казок Секі, а також у розробці методологічних засад україномовної наукової рецепції японського фольклору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Seki K. Types of Japanese folktales. *Asian Folklore Studies*. 1966. Vol. 25. P. 1–220. URL: https://doi.org/10.2307/1177478

2. Dorson R. M. *Folk Legends of Japan*. Tokyo : Charles E. Tuttle, 1975. 296 p.

3. Uther H.-J. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2004. (Folklore Fellows Communications ; No. 284–286).

4. Kawai H. *The Japanese Psyche: Major Motifs in the Fairy Tales of Japan* / transl. S. Reece. 2nd ed. Dallas : Spring Publications, 1996. 234 p. (Orig. publ. 1982).

5. Mayer F. H. (ed., transl.). *The Yanagita Kunio Guide to the Japanese Folk Tale*. Bloomington : Indiana University Press, 1986. 365 p.

6. Dundes A. *The Morphology of North American Indian Folktales*. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 1968. (Folklore Fellows Communications ; No. 195).

7. 関 敬吾. 日本昔話大成 : у 12 т. 東京 ： 角川書店, 1978–1980.

8. 柳田 国男. 昔話覚書. 東京 ： 三省堂, 1943. 290 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 821
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.45

MYTHOLOGICAL TIME AND THE REAL WORLD IN MICHAEL MOORCOCK'S ELRIC OF MELNIBONÉ

МІФОЛОГІЧНИЙ ЧАС І РЕАЛЬНИЙ СВІТ У РОМАНІ МАЙКЛА МУРКОКА «ЕЛРІК ІЗ МЕЛЬНІБОНЕ»

Dadashov Joshgun,
orcid.org/0009-0001-7270-9049
Doctoral Candidate at the Department of World Literature and Theory
Azerbaijan University of Languages

In Michael Moorcock's novel *Elric of Melniboné*, mythological time intersects with historical and empirical reality, creating a complex temporal structure in which eternal and cyclical dimensions converge. The protagonist, Elric, represents the Eternal Champion–a recurring metaphysical figure condemned to fight across temporal and spatial boundaries. Although Elric appears to exercise free will, his destiny is ultimately shaped by higher cosmic forces that govern the mythological universe of the narrative. As the Eternal Champion, Elric embodies a single spirit reborn repeatedly in parallel worlds, perpetually engaged in the struggle between Chaos and Cosmic Order. This article examines the temporal organization of the novel and its mythopoetic framework. It argues that Moorcock constructs a multilayered concept of time that combines cyclical, recurring, and empirical temporal dimensions. Mythic time operates beyond linear chronology, positioning Elric within an archetypal narrative of eternal return. At the same time, empirical time situates the character within tangible historical and narrative events, creating a fusion of myth and reality. Through this structure, Moorcock reinterprets the heroic archetype, presenting Elric as both a tragic antihero and a mythological instrument of cosmic balance. The study further demonstrates that the opposition between Chaos and Order functions not merely as a thematic device but as a metaphysical principle shaping the narrative universe. Elric's identity is defined by his role in this eternal and inevitable conflict, rendering him both autonomous and predetermined. By blending mythological motifs with philosophical reflections on destiny and freedom, Moorcock constructs a modern epic in which time itself becomes a central narrative force. The novel thus redefines heroic mythology within a contemporary literary framework.

Key words: Michael Moorcock; Elric of Melniboné; Eternal Champion; Mythological Time; Chaos and Order; Cyclical Narrative

У романі Майкла Муркока *Elric of Melniboné* міфологічний час перетинається з історичною та емпіричною реальністю, формуючи складну часову структуру, у якій поєднуються вічний і циклічний виміри. Головний герой, Елрік, уособлює Вічного Чемпіона – повторювану метафізичну постать, приречену вести боротьбу крізь часові й просторові межі. Хоча Елрік нібито має свободу волі, його доля зрештою визначається вищими космічними силами, що керують міфологічним всесвітом твору. Як Вічний Чемпіон, Елрік втілює єдиний дух, який знову і знову народжується в паралельних світах, постійно беручи участь у боротьбі між Хаосом і Космічним Порядком.

У статті аналізується часова організація роману та його міфопоетична структура. Доводиться, що Муркок вибудовує багатошарову концепцію часу, поєднуючи циклічний, повторюваний та емпіричний часові виміри. Міфічний час функціонує поза межами лінійної хронології, розміщуючи Елріка в архетипній наративній моделі вічного повернення. Водночас емпіричний час пов'язує персонажа з конкретними історичними й сюжетними подіями, створюючи синтез міфу та реальності. Через таку структуру Муркок переосмислює архетип героя, представляючи Елріка водночас як трагічного антигероя і міфологічний інструмент космічної рівноваги.

Дослідження також демонструє, що опозиція Хаосу і Порядку функціонує не лише як тематичний прийом, а й як метафізичний принцип, що формує наративний всесвіт. Ідентичність Елріка визначається його роллю в цьому вічному й неминучому конфлікті, що робить його водночас автономним і зумовленим. Поєднуючи міфологічні мотиви з філософськими роздумами про долю та свободу, Муркок створює модерний епос, у якому сам час стає центральною рушійною силою оповіді. Таким чином, роман переосмислює героїчну міфологію в межах сучасної літературної парадигми.

Ключові слова: Майкл Муркок; *Elric of Melniboné*; Вічний Чемпіон; міфологічний час; Хаос і Порядок; циклічний наратив.

Introduction. The contemporary English writer Michael Moorcock draws upon both fantasy and myth in order to pose questions concerning human, divine, and mythological nature. In doing so, he expands artistic reality in his works, bringing together mythological time and the real world. The author turns to ancient myths and mythological thinking, transferring mythical time into modernity and interpreting it within the context of historical time. This distinctive feature constitutes the central line of Moorcock's творчество and clarifies the concept of mythological time through reinterpretation and re-understanding of myth in his works.

Moorcock's creative work is grounded, on the one hand, in modern systems of belief that deny the supernatural essence of reality, and on the other hand, in ancient conceptions of the origin of the world. This dual foundation is related to the fact that modern myth

is oriented toward an ideal future, whereas ancient myths are directed toward an ideal past. Moorcock employs fantastic and mythological elements to supplement the objective reality familiar to the modern reader with supernatural details. Relying on ancient myths and mythological thinking, he explains the laws of the mythical world through the prism of historical reality.

Moorcock wrote six books about Elric of Melniboné, which may be arranged according to their internal chronology as follows: *Elric of Melniboné*, *The Sailor on the Seas of Fate*, *The Weird of the White Wolf*, *The Vanishing Tower*, *The Bane of the Black Sword*, and *Stormbringer*. It should also be noted that Elric first appeared in the novella *The Dreaming City*, after which the aforementioned series of novels was developed.

Moorcock does not merely turn to myth as the ideological core of his works; he also attempts to construct a principle of mythological thinking. In his writing, myth does not simply subordinate the structure of the text to itself, but rather creates an entire world. For this reason, the author adopts the associative content of myth and foregrounds its essence. In other words, through elements of magical realism, he achieves a mythological perception of reality. In this respect, he can be compared to Borges and García Márquez. The Elric series also operates on the principles of magical realism. Magical elements interact with the everyday reality of the narrative. Mysterious and supernatural details construct the mythic space of the work. The extraordinary events and behaviors associated with them do not create the impression of fiction; on the contrary, the sense of miracle intensifies as the narrative progresses. Magical details diminish the logical perception of reality, and thus miracle and magic become a subtextual expression of the hero's sorrow, pain, and loneliness.

Discussion. Moorcock's novels are concerned with a reality in which eternal, perpetually recurring time intersects with empirical time. For this reason, time travel does not astonish his characters, nor does the transition from one temporal dimension to another appear as an intervention into the natural laws of the world. The existence of dual reality reproduces the real within serial and multidimensional time, while empirical time itself is repeated within an invented world.

Elric is a complex character. He is solitary and constantly burdened by inner tension. Elric feels alien within his own world and remains distant from the customs and traditions of his people. His nation does not understand compassion or mercy, and for this reason they do not accept the contemplative and perpetually hesitant Elric as an ideal emperor. The inhabitants of neighboring lands fear him and are wary of him because he is a sorcerer. Elric is excessively compassionate, well-read, and feels most comfortable among books. At the same time, however, he commits merciless killings. He is brave and courageous, yet condemned to a life he does not desire. Elric is a tragic hero who embodies the image of a lonely individual without like-minded companions.

Unlike his ancestors, Elric possesses a conscience. He perceives the decline of Melniboné and is troubled by the rise of neighboring countries. Because he refuses to embrace the traditional values of Melniboné, his cousin considers him a coward, interpreting his behavior as weakness.

Elric is the last ruler of Melniboné, known as the Dragon Isle. He is a sorcerer who survives through magic and enchantment: "By magic potions and the chanting of runes, by rare herbs had her son been nurtured, his strength sustained artificially by every art known to the Sorcerer Kings of Melnibone. And he had lived–still lives–thanks to sorcery alone, for he is naturally lassitudinous and, without his drugs, would barely be able to raise his hand from his side through most of a normal day" [4, p. 12]. Born sickly and sustained only through herbs and magical potions, Elric is misunderstood by those around him. His greatest enemy, his cousin Yyrkoon, is also a sorcerer. It should be noted that the inhabitants of Melniboné themselves are sorcerers and do not resemble ordinary humans. They lead cruel and savage lives and are therefore merciless. They kill their enemies ruthlessly and, according to ancient customs, dismember them.

Of ancient Melniboné, only the city of Imrryr remains; the rest have fallen into ruin. Beneath the island, dragons sleep eternally, awaiting the ruler's command for war.

A crucial distinction between magical realism and traditional realism is reflected in the novel. The mysterious and fantastical elements of magical realism function as a vehicle for conveying philosophical ideas. In this sense, the character of Elric embodies the defining features of works written in the genre of magical realism. Elric's dual nature should not be interpreted merely as the opposition between Good and Evil hidden within human nature, but rather as realities that generate and define one another. Elric forgives his cousin, who betrays him and attempts to kill him; in one of the novels, he even relinquishes his throne and departs. However, subsequent events compel him to become ruthless toward his enemy.

The woman who sustains Elric in life is his beloved Cymoril. As a true Melnibonéan, Cymoril herself is

cautious about Elric's behavior. She wishes him to be more resolute and decisive. At times, however, she is frightened by the demonic power she perceives within him: "for it seemed to her in that second that the gentle scholar she loved had been transformed by the elements into a hell-driven demon, into a monster with barely a semblance of humanity. His crimson eyes had flared from the whiteness of his skull like the very flames of the Higher Hell; his hair had been whipped upward so that it had become the crest of a sinister warhelm and, by a trick of the stormlight, his mouth had seemed twisted in a mixture of rage and agony" [4, p. 14].

The Melnibonéans are the last representatives of an empire that ruled the world for thousands of years. Through the power of magic and the sword, they conquered neighboring lands, annihilated rebellious peoples, and enslaved the defeated. By relying on sorcery, they achieved extraordinary dominance and maintained their supremacy for centuries. The rulers of Melniboné entered into pacts with supernatural forces and with lords who governed the elements of nature, accumulating arcane knowledge over millennia.

Yet even an empire sustained by magical power gradually declines. The country loses its former strength, and the events connected with Elric occur during the final years of the empire. Only the city of Imrryr preserves its ancient grandeur, and it is through the aid of prevailing magical forces that the empire continues to be governed.

As is evident, magic constitutes an inseparable component of the Melnibonéan world. The rulers of Melniboné can invoke sorcery and enchantment in two primary ways. One involves ritual summoning of the Higher Powers–forces embodying the elemental principles of Fire, Water, Air, and Earth. According to the ancient pacts forged by their ancestors, Melnibonéan sorcerers are entitled to call upon these elemental entities first and foremost, drawing upon longstanding agreements that bind supernatural forces to their imperial will.Elriki döyüş meydanında xaincəsinə öldürüb dənizə atan əmisi oğlundan fərqli olaraq ona köməyə Sular Hökmdarı gəlir. Son nəfəsində ölmək üzrə olan beynində sehrli duanı kortəbii olaraq təkrarlayan Elrik: "*Death, it appeared, took a long time to come and, while he died, he dreamed. The leading figure had a turquoise beard and hair, pale green skin that seemed made of the sea itself and, when he spoke, a voice that was like a rushing tide. He smiled at Elric.*

"Straasha answers thy summons, mortal. Our destinies are bound together. How may I aid thee, and, in aiding thee, aid myself?" [4, p. 18]. Having entered the mysterious and magical realm, Elric realizes that he has returned from the brink of death. He becomes aware that he is beneath the sea. Yet at the same time, he perceives himself as standing upon land. The seabed resembles the terrestrial world he inhabits: "And Elric felt the water vanish from his lungs and stomach and he breathed. Could it be that he had actually been brought to the legendary plane of the elemental folk–a plane which intersected that of the earth and in which they dwelled, for the most part?" [4, p. 24].

The Lord of the Waters speaks to Elric of intertwined and intersecting destinies, asserting that everything that happens to a human being is written by Higher Powers. The English researcher Anne Hegerfeld, in Lies That Tell the Truth, convincingly argues that fantasy can be created even in places illuminated by the clarity of daylight. Knowledge and reality cannot be reduced merely to facts; human imagination and fears, ideas and beliefs must be considered equally [2, p. 28]. Hegerfeld's reflections on magical realism resonate strongly within the conceptual framework of the novel. In other words, reflections on destiny–believed in by humans as firmly as tangible reality–appear suspended between fiction and actuality in the narrative.

"And remember that our brothers of the air and of fire will try to aid you also. And remember the beasts–they, too, can be of service to you. There is no need to suspect their help. But beware of gods, Elric. Beware of the Lords of the Higher Worlds and remember that their aid and their gifts must always be paid for" [4, p. 26]. This crucial warning from the Lord of the Waters determines the course of Elric's later life. Confronted with death on several occasions, Elric ultimately places his final hope in Arioch, the Lord of Chaos, and calls upon him for assistance. Arioch grants him the Hell-blade–a sword that endows Elric with immense strength and power. It is this sword that provides him with extraordinary might, yet in return it consumes the souls of those he slays. This mysterious and magical trap ultimately ensnares even those whom Elric loves most.

Cymoril's abduction and her prolonged disappearance from the world of Melniboné compel Elric to take a decisive and irreversible step. He turns to Arioch, the Lord of Chaos and one of the most powerful rulers of Evil, seeking his assistance. For sorcerers, appealing to the forces of Chaos is almost an ordinary practice. Yet Elric has always remained distant from that realm and does not consider its aid acceptable. The Higher Powers of Order, who represent cosmic balance, generally refrain from intervening in earthly affairs. The forces of Chaos, by

contrast, remain perpetually in ambush, awaiting the moment when a human being calls upon them. Such an invocation provides them with an opportunity to enter the closed and fragile world of humankind. The powers of Evil stand ready to assist–but the supplicant must pay with blood and life.

Elric, too, falls into the snare of Chaos. In order to rescue Cymoril, he summons Arioch:

"Arioch! I summon thee."

Runes, both rhythmic and fragmented, howled now from Elric's throat. His brain had reached the plane on which Arioch dwelt. Now it sought Arioch himself. "Arioch! It is Elric of Melnibone who summons thee."

Elric glimpsed an eye staring down at him. The eye floated, joined another. The two eyes regarded him.

"Arioch! My Lord of Chaos! Aid me!"

The eyes blinked–and vanished.

"Oh, Arioch! Come to me! Come to me! Aid me and I will serve you!" [4, p. 45].

S. Garayev writes that chaos may be understood as a realm in which the causes of mysterious cosmic events and the loss of life's light are concealed. In this sense, the concept of chaos represents an intellectual construct, signifying a parallel world standing in opposition to cosmos and order [5, p. 25]. Arioch emerges precisely from such a parallel dimension, crossing into Melniboné–the human world. It is for this reason that Elric fears him; he is fully aware of Arioch's immense and unpredictable power. Yet his desperate search for Cymoril compels him to enter into a pact with this lord of Chaos and to draw upon his formidable strength, despite the inevitable and tragic cost that such an alliance entails.

Elric enters into a pact with Arioch, the Lord of Chaos, placing himself under his protection. As if this were not enough, Arioch bestows upon him the Black Sword. This sword grants Elric seemingly boundless strength and transforms him into a formidable warrior. In magical realism, extraordinary and inconceivable events are often described in meticulous detail. At the same time, realistic narration constructs an invented world that resembles empirical reality. On the one hand, the detailed depiction of events continues the tradition of realism; on the other hand, the introduction of miraculous and mysterious occurrences–such as Elric's death and subsequent revival by the Lord of the Waters, his communication with inhabitants of Hell, and his passage into parallel worlds–opens the narrative to the magical realm.

Elric's persistent despair and helplessness distinguish him from conventional fantasy heroes. Each encounter with supernatural forces deepens his isolation and intensifies his inward withdrawal. The enchanted mirror described in the novel further contributes to the revelation of Elric's character. This magical mirror erases the memories of those who gaze into it and drives them to madness; yet it cannot "break" Elric. When he ultimately shatters the mirror, he hears, amid terrifying voices rising from Hell, a prophecy foretelling his death. Magical realism presents the natural and the supernatural as an integrated whole, so that what is natural appears extraordinary, and what is extraordinary appears natural.

Unable to find a path forward, Elric repeatedly turns to Arioch for assistance. However, any bargain with Arioch inevitably results in servitude to Chaos. Elric becomes suspended between Good and Evil, at times fighting on one side and at times on the other. Empowered by the Black Sword, he overcomes any external obstacle, yet simultaneously wages an internal battle against himself. His moral aspirations conflict with the imperatives dictated by Evil, exerting opposing forces upon his consciousness. As researcher R. Safaraliyeva observes, the "self" symbolizes order (cosmos), while the "other" represents disorder (chaos). The opposition between "one's own" and "the alien" in traditional mythological thought corresponds to the confrontation between cosmos and chaos [7, p. 9]. Elric exists within precisely such a conflict, and it is this very opposition that ultimately defines his identity.

Unlike heroes who willingly assume responsibility for defending their homeland, Elric does not seek such a burden. Though he is the ruler of a vast empire, he does not struggle to preserve power for its own sake. He engages in battle with magical entities but also seeks their assistance, negotiating alternately with the Lord of the Waters and the Lord of the Earth. Ultimately, however, it is Arioch, the Lord of Chaos, who determines his fate. Dependent upon magical herbs to sustain his life and enslaved by the dreadful Black Sword, Elric survives through forces that simultaneously empower and destroy him.

Moorcock endows this seemingly inhuman character with distinctly human qualities. Elric is as compassionate as he is cruel. This duality profoundly affects those closest to him. At times, Elric fails to make the right decisions; at other moments, under the influence of the Black Sword, he betrays or even kills those he loves without fully intending to do so. Elric embodies both Good and Evil simultaneously. In this sense, he is, by his very essence, condemned to destruction. Yet he cannot be defined as a negative character. Elric never pursues wealth or power for its own sake; his primary aim is simply survival.

Elric also represents Moorcock's concept of the Eternal Champion–a hero in whom the same spirit is

repeatedly reborn across parallel worlds, perpetually destined to struggle between Chaos and Cosmos. In other words, he embodies the eternal and inevitable conflict between Chaos and Order. As S. Rzayev observes, this struggle forms the very foundation of what we describe as our "ordered" world, which in fact arises from a deeper, seemingly disordered reality [6, p. 8]. Elric thus becomes the living synthesis of opposing forces, a unified whole through which cosmic balance is negotiated.

In his final story, Elric uses the Black Sword to destroy Arioch, the Lord of Chaos, and to bring about the creation of a new universe. However, before Arioch's servant fully assumes his true demonic form, he pierces Elric's chest, destroying him. Although death marks Elric's final encounter within this world, he is reborn in a parallel dimension and continues to fight in new battles as Chaos once again confronts Cosmos.

K. Abdulla aptly writes that Chaos not only signifies disorder but also determines the harmonious transition of the world's processes and structures. Chaos is formlessness and, at the same time, the origin and foundation of form. It represents both disintegration and the basis of organization [1, p. 14]. In this regard, the perspective of the young researcher E. Imamaliyev is also noteworthy: creation itself presupposes death; creation passes through destruction. Thus, before the act of creation, there must inevitably be death–the end of a previous state–namely, a condition of chaos. This signifies the emergence of cosmos from chaos [3, p. 10].

Through Elric's cyclical death and rebirth, Moorcock illustrates precisely this mythological and philosophical principle: destruction is not an end but a transitional state within an eternal cosmic process. Elric's fate, therefore, transcends individual tragedy and becomes an expression of universal metaphysical law.

Conclusion. In Moorcock's artistic universe, dual reality and time travel are realized through the principles of magical realism. This is primarily manifested in the interpenetration of reality and imagination, as well as in the association of empirical existence with miracle and extraordinary events. In the novel *Elric of Melniboné*, the protagonist Elric travels across past centuries, converses with the dead and with supernatural beings, and offers them assistance. At times, he also relies upon their aid.

An analysis of *Elric of Melniboné* demonstrates that, through the use of magical realism, Moorcock structures the narrative around recurring, cyclical, and empirical dimensions of time. Within the novel, mythological time is presented as sacred, while real time is conditioned by the lived experience of human existence. Prince Elric dies, yet he is reborn; in his rebirth, he repeats the trajectory of his previous life. He fights, and this struggle continues eternally–at times Good prevails, at other times Evil gains victory. Only through this cyclical and repetitive temporal structure does it become evident that Moorcock, employing the principles of magical realism, presents the eternal conflict between Good and Evil as a state that reveals the unity and wholeness of being itself.

In this sense, the confrontation between Chaos and Order is not merely a thematic opposition but a structural and metaphysical foundation of the narrative. The fusion of sacred mythic temporality with empirical historical time allows Moorcock to construct a multilayered conception of reality in which death and rebirth, destruction and creation, are interconnected phases of a continuous cosmic process. Thus, magical realism serves not only as an aesthetic strategy but also as a philosophical framework through which the novel articulates the inseparability of opposites and the cyclical nature of existence.

REFERENCES:

1. Abdulla, K. *Gizli Dədə Qorqud*. Bakı: Yazıçı, 1990, 152 s.
2. Hegerfeldt, A. C. *Lies that Tell the Truth: Magic Realism Seen Through Contemporary Fiction from Britain*. Rodopi, 2005, 383 p.
3. İmaməliyev, E. *Türk yaradılış mifləri və Azərbaycan əfsanələri*. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2016, 27 s.
4. Moorcock, M. *Elric of Melniboné*. Gallery Saga Press, 2017, 752 p.
5. Qarayev, S. *Mifoloji xaos: strukturu və poetikası*. Bakı: Elm və Təhsil, 2016, 212 s.
6. Rzasoy, S. *Mifologiya və folklor: nəzəri-metodoloji kontekst*. Bakı: Nurlan, 2008, 188 s.
7. Səfərəliyeva, R. *Azərbaycan xalq dastanlarında qəhrəman tipləri*. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2017, 32 s.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 821.111.09-312
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.46

QUIXOTISM AND SATIRE IN SMALLETT`S 'THE ADVENTURES OF SIR LAUNCELOT GREAVES'.

КІХОТИЗМ ТА САТИРА У РОМАНІ «ПРИГОДИ СЕРА ЛАНСЕЛОТА ГРІВЗА» СМОЛЛЕТТА

Zhaboriuk I.A.,
orcid.org/0000-0002-9479-4029
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic Philogy and Methods of Teaching Foreign Languages
South Ukrainian National Pedagogical University after K.D. Ushinsky

This article is an attempt to explore the Cervantes –inspired elements in Smallet`s *The Adventures of Sir Launcelot Greaves. Launcelot Greaves* does not belong to Smollett's best novels. However, it also does not deserve the emphatically negative attitude repeatedly expressed by critics who considered this novel artistically unsuccessful and its protagonist "a pale copy of the great image created by Miguel de Cervantes." To accept such an assessment as unquestionably correct would, in our view, be a mistake. First, despite the conventional nature of the plot conflict, *Launcelot Greaves* is not devoid of certain, even significant artistic merits, which will be discussed below. Second, in terms of ideological content, the novel represents an example of genuinely topical Enlightenment prose.

Unlike Don Quixote, who attacked imaginary injustices generated by his sick imagination while the real world was full of other, more serious and dangerous injustices, Launcelot directs his assault against entirely real injustices, produced by the existing social order and reality, which in Smollett's time could be "destroyed" only in the imagination of a "madman" The use of mad quixotic heroism to expose the social and moral shortcomings of the age.

The "Cervantean" character of *Launcelot Greaves* is already indicated by the presence of a typical Quixotic situation: the "madman" Launcelot is depicted by the writer surrounded by a "sober inhuman world." But the matter is not limited to this. The very interpretation of Launcelot's character is very close to that given by Cervantes to his hero. Like Don Quixote, Launcelot is a kind, honest, faultlessly just "madman," deeply convinced that, having donned knightly armor and fighting alone, he can put an end to social injustice. In Tobias Smallet`s novel *The Adventures of Sir Launcelot Greaves,* the influence of Miguel de Cervantes is especially noticeable.

Although *Launcelot Greaves* is notusually regarded as one of Smallet`s finest works, it also does not justify the strongly negative judgments of critics who describe it as an artistic failure and saw its hero as merely week imitation of Cervantes`s famous creation. In our opinion, accepting such criticism without question would be unfair.

Key-words: plot conflict, significant artistic merits, Don Quixote, novel, episodes, protagonist, judgments of critics, satirical condemnation, character.

Ця стаття є спробою дослідити вплив творчості Сервантеса на Тобаяса Смоллетта, зокрема на його роман *Пригоди сера Ланселота Грівза***.** *Ланселот Грівз* зазвичай не відносять до найкращих романів Смоллетта. Однак він, також, не заслуговує на різко негативне ставлення, яке неодноразово висловлювали критики, вважаючи цей твір художньо невдалим, а його головного героя – «блідою копією великого образу, створеного Мігелем де Сервантесом». На нашу думку, беззастережно приймати таку оцінку було б помилкою. По-перше, попри певну умовність сюжетного конфлікту, *Ланселот Грівз* не позбавлений окремих, навіть значних художніх переваг, про які йтиметься нижче. По-друге, з ідейного погляду роман є прикладом справді актуальної просвітницької прози.

На відміну від Дон Кіхота, який боровся з уявними несправедливостями, породженими його хворобливою уявою, тоді як реальний світ був сповнений інших, значно серйозніших і небезпечніших вад, Ланселот спрямовує свою боротьбу проти цілком реальних суспільних пороків, породжених існуючим соціальним ладом і дійсністю, які за часів Смоллетта могли бути «знищені» лише в уяві «божевільного». Використання образу божевільного кіхотського героя дає змогу викрити соціальні та моральні недоліки епохи.

«Сервантесівський» характер *Ланселота Грівза* виявляється вже у наявності типової кіхотівської ситуації: «божевільний» Ланселот зображений письменником серед «тверезого нелюдяного світу». Проте цим справа не обмежується. Саме трактування характеру Ланселота дуже близьке до того, яке Сервантес дав своєму героєві. Подібно до Дон Кіхота, Ланселот є добрим, чесним, бездоганно справедливим «божевільним», глибоко переконаним, що вдягнувши лицарські обладунки й борючись самотужки, він зможе покласти край соціальній несправедливості. У романі Тобаяса Смоллетта *Пригоди сера Ланселота Грівза* вплив Мігеля де Сервантеса особливо помітний.

Хоча *Ланселот Грівз* зазвичай не вважають одним із найкращих творів Смоллетта, він також не виправдовує різко негативних суджень критиків, які називали його художньою невдачею, а героя – лише слабким наслідуванням знаменитого персонажа Сервантеса. На нашу думку, беззастережно погоджуватися з такою критикою було б несправедливо.

Ключові слова: сюжетний конфлікт, значні художні переваги, Дон Кіхот, роман, епізоди, головний герой, судження критиків, сатиричне викриття, характер.

Problem statement. In the novel *The Adventures of Sir Launcelot Greaves* byTobias Smollett, the Cervantean element is particularly evident. *Launcelot Greaves* does not belong to Smollett's best novels. However, it also does not deserve the emphatically negative attitude repeatedly expressed by critics who considered this novel artistically unsuccessful and its protagonist "a pale copy of the great image created by Miguel de Cervantes." To accept such an assessment as unquestionably correct would, in our view, be a mistake. First, despite the conventional nature of the plot conflict, *Launcelot Greaves* is not devoid of certain, even significant artistic merits, which will be discussed below. Second, in terms of ideological content, the novel represents an example of genuinely topical Enlightenment prose.

Statement of Objectives.The present article aims to examine the interplay between quixotism and satire in The Adventures of Sir Launcelot Greaves, focusing on how these elements contribute to the construction of the protagonist and the social critique embedded in the narratives.

The plot scheme of *Launcelot Greaves* largely resembles that of Don Quixote. The protagonist of the novel, the young and wealthy squire Launcelot Greaves, being under the irresistible influence of Cervantes's brilliant creation, decides to devote his life to the struggle against injustice, pursuing the noble aim of protecting the poor and oppressed from the despotism of the rich and powerful. Having established, in his own estate, patriarchal arrangements which he considers just, and thereby somewhat improving the condition of his tenants, Launcelot conceives plans to accomplish something similar on a nationwide scale. Like his ideological inspirer Don Quixote, Launcelot dresses himself in knightly armor and, together with his servant, sets out along the roads of England with the noble purpose of rooting out evil and defending virtu The image of Don Quixot became a symbol of the contradiction between idealism and reality,which influenced the development of British literature and cultural self-awareness.[1].

Analysis of recent research and publications. Scholars of Smollett's work, as a rule, tend to underestimate the significance of *Launcelot Greaves*. Unlike Don Quixote, who attacked imaginary injustices generated by his sick imagination while the real world was full of other, more serious and dangerous injustices, Launcelot directs his assault against entirely real injustices, produced by the existing social order and reality, which in Smollett's time could be "destroyed" only in the imagination of a "madman" The use of mad quixotic heroism to expose the social and moral shortcomings of the age [2, p.207]

There is also a love intrigue in *Launcelot Greaves*, but it too, unlike the love intrigue in *Don Quixote*, is not fictional but entirely real. Launcelot loves the good-natured and modest Aurelia, who has lost her parents; the girl returns his affection. But the path to their happiness is blocked by Aurelia's uncle – the heartless egoist, self-seeking, and cunning intriguer, Squire Daryell. Seeking to prevent a marriage undesirable to him, he hides Aurelia from Launcelot, attempting to marry her off to a wealthy gentleman. The trials connected with the love story of Launcelot and Aurelia give the novel greater entertainment value and the necessary plot completeness. The novel ends with a happy resolution: having suffered cruel blows of fate and realized the futility of his quixotic aspirations, Launcelot eventually marries Aurelia and finds peace of mind in a secluded family life.

Main material presentation.The "Cervantean" character of *Launcelot Greaves* is already indicated by the presence of a typical Quixotic situation: the "madman" Launcelot is depicted by the writer surrounded by a "sober inhuman world." But the matter is not limited to this. The very interpretation of Launcelot's character is very close to that given by Cervantes to his hero. Like Don Quixote, Launcelot is a kind, honest, faultlessly just "madman," deeply convinced that, having donned knightly armor and fighting alone, he can put an end to social injustice. In Tobias Smallet`s novel The Adventures of Sir Launcelot Greaves, the influence of Miguel de Cervantes is especially noticeable. Although *Launcelot Greaves* is notusually regarded as one of Smallet`s finest works, it also does not justify the strongly negative judgments of critics who describe it as an artistic failure and saw its hero as merely week imitation of Cervantes`s famous creation. In our opinion, accepting such criticism without question would be unfair. To begin with, despite the somewhat conventional plot structure, the novel possesses a number of clear and even considerable artistic strengths. Furthermore in terms of its ideas and pitethemes, the novel stands as an example of truly relevant Enlightenmeent prose.

Like Cervantes's hero, Launcelot evokes in the reader both admiration and compassion. But, unlike Don Quixote, Launcelot is a madman not in the literal but in the figurative sense, since he fights not with "windmills," but with entirely real "monsters," embodied in the figures of evil and cruel characters: a venal judge, demagogues, corrupt politicians, and other representatives of an unjust social order.

Like Cervantes, Smollett needed the mask of "madness," first, in order to show the tragic position of a hero who does not wish to reconcile himself with "normal" reality, and second, to subject this

very reality to satirical condemnation. The characterof Launcelot Greaves, despite his comic appearance, serve as symbols of criticism and hypocrisy [2, p.206].

The satirical strain in the novel is quite palpable, especially in the episodes revealing the true nature of parliamentary elections, the judicial system, and social practices. Smallett, like Cervantes, employs irony satire, and elements of absurdity to criticize society.[3, p.453]

In certain parts of the novel, the satire acquires a sharply political coloring. Smollett convincingly and truthfully shows the deep contradictions between the formal principles of England's political system and the actually existing order.

The motif of sympathy for the common people sounds particularly strong in *Launcelot Greaves*. Scenes depicting the suffering of poor and destitute individuals are marked by considerable dramatic intensity. Appealing to the reader's feelings and contrasting humanity with cold calculation, Smollett thereby not only calls bourgeois "common sense" into question, but also contributes to strengthening the position of sentimentalism in English literature.

In *Launcelot Greaves*, Smollett for the first time abandoned the plot-compositional principles of the picaresque adventure novel. Following Cervantes and drawing on the experience of Fielding, he structures his work according to the compositional scheme of the "novel of the high road." The novel is based on the motif of travel, which allows the writer to present a broad panorama of social life.

Thus, the novel *The Adventures of Sir Launcelot Greaves* represents an important stage in Smollett's creative evolution. It testifies to the writer's striving to move beyond the picaresque novel and create a work of a new type – a didactic Enlightenment novel with a clearly expressed Cervantean element. Despite certain artistic shortcomings, the novel is of considerable interest both as an attempt to create a positive hero and as an important step on the way toward the writer's mature realism. The image of Don Quixot became a symbol of the contradiction between idealism and reality.[1] To accept such an assessment as unquestionably correct would be a mistake. Despite the conventional nature of the plot conflict, *Launcelot Greaves* is not devoid of certain, even significant artistic merits. In terms of ideological content, the novel represents an example of genuinely topical Enlightenment prose.

The plot scheme of *Launcelot Greaves* largely resembles that of *Don Quixote*. The protagonist of the novel – a young and wealthy squire, Launcelot Greaves – being under the irresistible influence of Cervantes's brilliant creation, decides to devote his life to the struggle against injustice, pursuing the noble aim of protecting the poor and oppressed. Having established just arrangements in his estate and improved the position of his tenants, he strives to implement something similar on the scale of the entire society.

Like Don Quixote, Launcelot sets out on a journey, seeking to eradicate evil and defend virtue. However, unlike Don Quixote, he fights not imaginary but quite real injustices. The novel also contains a love line: Launcelot loves Aurelia, a virtuous and modest girl, and at the end of the novel attains happiness after passing through trials and disappointments

The novel *The Adventures of Sir Launcelot Greaves* represents an important stage in Smollett's creative evolution. Despite certain artistic shortcomings, it is of considerable interest as an example of an Enlightenment novel with a pronounced Cervantean influence.Smallett uses the genre to criticize idealism, replacing the philosophical depth of Quixote with a sarcastic satire of society [4, p.171]

The influence of Cervantes is also manifested in the structure of the novel and the typology of the characters. As in Don Quixote, Smollett employs the motif of the "madman," through whom the author subjects social vices to satire. At the same time, Launcelot's "madness" has a figurative meaning and is used to illuminate real social problems embodied in the figures of evil and unjust rulers, tyrants, corrupt officials, and demagogues.

The novel is distinguished by a more rigorous structure than Smollett's earlier works. There are no accidental episodes; the narrative is subordinated to the overall logic of plot development and to the theme of social justice. In Launcelot Greaves, the political coloring of certain scenes is particularly noticeable, for example, the confrontation with Judge Gobble and other representatives of authority, which emphasizes the connection between artistic fiction and real social criticism.

The moral and ethical dimension of the novel is also important. If in Ferdinand Count Fathom the determining role is played by satire aimed at condemning human deceit and greed, then in Launcelot Greaves the central place is occupied by the affirmation of a positive ideal. The author shows the impossibility of realizing Quixotic illusions while simultaneously emphasizing the nobility, virtue, and generosity of spirit of the protagonist.

Thus, Smollett's early novels, including Ferdinand Count Fathom and Launcelot Greaves, represent characteristic examples of Enlightenment literature. They address problems relevant for their time, pre-

dominantly of a moral and ethical nature, using the device of contrastive opposition between good and evil, human nobility and baseness. These works paved the way for new artistic trends in eighteenth-century English literature, laying the foundations for the development of the novel as a genre combining social criticism, Enlightenment aims, and a realistic artistic manner.

Thus, the novel begins directly with the exposition of the conflict. However, the novel also contains an exposition, the role of which is played by a retrospective account by one of the characters about Launcelot's youth, his love for Aurelia, and the conditions he encountered in his ancestral estate.

The main events forming the basis of the novel's content take place on the "high roads" and country lanes of England, where the writer sends his hero, making him a direct and indignant witness of many social crises. It should be noted that the road in *Launcelot Greaves*, unlike the road in Smollett's earlier novels with its intricacy and sharp turns, is marked by a clearer direction and does not go beyond the boundaries of the "native country."

Submitting to the author's will, Launcelot travels approximately the same route that had previously been taken by the hero of the picaresque novel Roderick Random, but naturally in a different role and under different life circumstances.

In comparison with Smollett's previous novels, *Launcelot Greaves* is distinguished by greater compositional orderliness. It completely lacks accidents that fall outside the plot framework. The plot is built on material consisting of events complete in their meaning – an undeniable result of the influence of Fielding, justly considered an outstanding master of the comic epic.

The growing influence of Fielding is also felt in the strengthening of the author's presence in the narrative. Unlike *Ferdinand Count Fathom*, *Launcelot Greaves* contains no direct statements by the author himself. Nevertheless, his attitude toward the depicted events and characters is manifested very clearly thanks to the sparse but expressive scenes contained in the narrator's commentary. Most often this is achieved with the help of evaluative epithets in phrases such as "poor widow," "honest sailor," "kind heart," and the like when referring to positive characters, or such as "vile crime," "heartless villain," committing "inhuman deeds," when negative characters are characterized.

There is yet another noteworthy feature in *Launcelot Greaves* that testifies to the intense creative searches of its author – namely, the writer's suddenly emerging interest in the depiction of the material world. If in *Ferdinand Count Fathom* Smollett for the first time turned to landscape, then in *Launcelot Greaves* his attention is drawn to the interior. Already on the first page of the novel we encounter a detailed description of the interior of the kitchen of the "Black Lion" inn, distinguished by great expressiveness.

With the help of characteristic, purely everyday realistic details (red fireplace candles, brightly polished pewter and copper utensils, the cheerful fire in the hearth around which the inhabitants of the inn have gathered, and so on), the writer not only gives a clear idea of the setting but also creates a particular mood that prepares the reader for the events that unfolded that evening in the inn kitchen. The detailed depiction of the circumstances in which the characters act, and the concretization and typification of their environment, would later become one of the leading principles of realist literature.

Thus, like Smollett's early novels, *Launcelot Greaves*, in terms of its ideological content, is a characteristic example of Enlightenment literature. [.5]. In them the author raises and attempts to resolve problems relevant to his time, predominantly of a moral and ethical nature, using the device traditional for Enlightenment writers – the contrastive opposition of good and evil, selflessness and acquisitiveness, human nobility and human baseness.

However, the ways of resolving these problems in the novels under consideration are different. In *Ferdinand Count Fathom*, the determining factor is satire – passionate and uncompromising satirical condemnation of human egoism, hypocrisy, and greed embodied in the image of the novel's protagonist. In *Launcelot Greaves*, on the contrary, the affirmation of a positive ideal is paramount, although the satirical strain in it is also very strong. This novel represents an attempt to solve seriously the problem of the positive hero – an attempt that is noble but not entirely successful. Being a realist, Smollett in fact showed the inadequacy of his hero's Quixotic illusions, although the writer himself to a certain extent shared them.

Although close in their ideological orientation, the novels *Ferdinand Count Fathom* and *Launcelot Greaves* differ sharply from each other in structural terms. The structural organization of *Ferdinand Count Fathom* is based on plot-compositional principles characteristic of the picaresque adventure genre. In this sense, *Ferdinand Count Fathom* repeats, with certain modifications, the plot-compositional patterns of the writer's earlier novels.

Conclusions. In *Launcelot Greaves*, Smollett departed from this scheme. Written under the influence of Cervantes's *Don Quixote* and Fielding's

"comic epics," *Launcelot Greaves* represents a distinctive variant of the "novel of the high road" of the Cervantean type.

Both novels bear the imprint of the author's intense creative searches and are distinguished by the writer's innovative approach to solving the ideological and artistic tasks he set himself. Unfortunately, certain artistic losses were also inevitable. Among the most vulnerable aspects of *Ferdinand Count Fathom* are the well-known eclecticism of its artistic structure, the overuse of authorial didactic reflections, and the pronounced schematic treatment of positive characters. The artistic merits of *Launcelot Greaves* are weakened by the conventionality of certain episodes and the insufficient motivation of the behavior of some characters.

However, one cannot ignore the artistic achievements the writer attained in the novels under consideration. In a number of cases they amount to genuine artistic discoveries. In them Smollett appears as an innovator, in particular as one of the first among English novelists to introduce into the artistic fabric of the novel realistic descriptions of nature and of the material world – the objects surrounding human beings.

With his novels, the writer paved the way for new artistic directions in the English literature of his time, facilitating the transition from Enlightenment realism to more complex forms of artistic representation of reality. The experience Smollett gained while working on the novels The Adventures of Ferdinand Count Fathom and The Adventures of Sir Launcelot Greaves enabled him to create his final and most significant work – the novel The Expedition of Humphry Clinker.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Paulson, Ronald. *Don Quixote in England*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998. 12 p

2. Rawson, Claude. "Quixotic Satire in Smollett." In *Order from Confusion Sprung: Studies in Eighteenth-Century Literature*, 201–223. London: Allen & Unwin, 1985. 23 p.

3. Folkenflik, Robert. "Smollett and Cervantes." *Studies in English Literature 1500–1900* 21, no. 3 (1981): 451–468. 18 p.

4. Prescott, Laurence E. "The English Quixote: Smollett's *Sir Launcelot Greaves*." *Eighteenth-Century Studies* 14, no. 2 (1980): 163–181. 19 p.

5. Maynadier, G. H. Introduction to *Sir Launcelot Greaves*. Project Gutenberg / scanned editions. 12 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111(73)+ 82-3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.47

МОВНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ОПОВІДАЧІВ У РОМАНІ ДЕВІДА МІТЧЕЛЛА «АТЛАС ХМАР»

LANGUAGE AND STYLE FEATURES OF INDIVIDUALIZATION OF NARRATORS IN DAVID MITCHELL'S NOVEL "CLOUD ATLAS"

Заплатинський Б.Ю.,
orcid.org/0009-0003-7587-9099
аспірант кафедри словацької філології
Ужгородського національного університету

У статті аналізується роман Девіда Мітчелла «Атлас хмар» як один із яскравих творів постмодерної англомовної прози початку XXI століття. Особливу увагу зосереджено на дослідженні мовно-стильових особливостей індивідуалізації оповідачів, які впливають на його жанрову багатокомпонентну складну будову. У цьому полягає мета роботи.

Доведено, що у «Атласі хмар» втілення індивідуалізацій героїв реалізується не лише на композиційному рівні (поділ на шість автономних, але взаємопов'язаних наративів), а й на стильовому, жанровому та поетологічному рівнях. Текст шести розповідей функціонує як мозаїка жанрів і стилів: історичний роман, морська пригода, епістолярна оповідь, детектив, антиутопія, фентезі, постапокаліптична притча. Така структура наближає твір до жанрової модифікації роману-циклу.

У дослідженні простежується, як фрагментація у Мітчелла поєднується з принципом цілісності: окремі частини твору вступають у складну систему перегуків через мотиви, символи, знаки, образи, ідею повторюваності історії, метафору реінкарнації та концепт взаємозалежності людських доль у часовому, просторовому, філософському вимірах. Композиція «мотрійки», висвітлена у роботі, не лише підкреслює ідею взаємопов'язаності людських доль, а й актуалізує принцип повторюваності історичних сценаріїв у різних культурних і часових формах. Кожен внутрішній наратив функціонує як відображення або варіація попереднього, водночас зберігаючи жанрову й стилістичну автономію. У результаті читач опиняється в полі складної наративної гри, де художньо-філософська цілісність роману вибудовується саме завдяки його гібридній фрагментарності.

У результаті дослідження встановлено, що роман Девіда Мітчелла «Атлас хмар» є зразком складно організованого постмодерного тексту, у якому фрагментація виконує функцію смислотворення. Вона забезпечує жанрову поліфонію, наративну багатоголосість, параболічність, водночас формує змістовну єдність твору. Фрагменти роману не руйнують цілісність, а створюють новий тип художньої єдності – динамічної, нелінійної, гібридної, фрактальної.

Доведено, що жанрова невизначеність і стилістичний еклектизм «Атласу хмар» є усвідомленим художнім прийомом, який дозволяє автору осмислити проблеми історичної повторюваності, моральної відповідальності та взаємозв'язку людських доль. Дослідження поетики фрагментації в романі Мітчелла сприяє глибшому розумінню тенденцій розвитку сучасної англомовної літератури та збагачує теорію постмодерного роману.

Ключові слова: постмодерна література, Девід Мітчелл, «Атлас хмар», мовно-стильові особливості, оповідач, цілісність, фрагментація.

The article analyzes David Mitchell's novel "Cloud Atlas" as one of the most representative examples of postmodern English-language prose of the early 21st century. Particular attention is focused on the problem of linguistic and stylistic features of the narrators' individualization, which determines its genre multidimensionality and complex structure.

The aim of the work is to identify and analyze the linguistic and stylistic features of the narrators' individualization in David Mitchell's novel "Cloud Atlas".

It is proven that in "Cloud Atlas" the highlighting of the characters' individualization is realized not only at the compositional level (division into six autonomous but interconnected narratives), but also at the stylistic, genre and narrative levels. The text functions as a mosaic of genres and styles: historical novel, sea adventure, epistolary narrative, detective, dystopia, science fiction, post-apocalyptic parable. This structure brings the novel closer to the forms of a novel-cycle.

The study traces how fragmentation in Mitchell is combined with the principle of integrity: individual parts of the work enter into a complex system of roll calls through motifs, symbols, images, the idea of the recurrence of history, the metaphor of reincarnation and the concept of the interdependence of human destinies in temporal and spatial dimensions. The composition of the "matryoshka" highlighted in the work not only emphasizes the idea of the interconnectedness of human destinies, but also actualizes the principle of the recurrence of historical scenarios in different cultural and temporal forms. Each internal narrative functions as a reflection or variation of the previous one, while maintaining genre and stylistic autonomy. As a result, the reader finds himself in the field of a complex narrative game, where the integrity of the novel is built precisely due to its fragmentation.

As a result of the study, it was established that David Mitchell's novel "Cloud Atlas" is an example of a complexly organized postmodern text, in which text fragmentation performs a system-forming function. It provides genre polyphony, narrative polyphony and at the same time forms the deep unity of the work. Fragments of the novel do not destroy integrity, but create a new type of artistic integrity - dynamic, nonlinear, fractal.

It is proven that the genre ambiguity and stylistic eclecticism of Cloud Atlas is a conscious artistic technique that allows the author to comprehend the problems of historical recurrence, moral responsibility and the interconnectedness of human destinies. The study of the poetics of fragmentation in Mitchell's novel contributes to a deeper

understanding of the trends in the development of modern English-language literature and enriches the theory of the postmodern novel.

Key words: Postmodern literature, David Mitchell, Cloud Atlas, linguistic and stylistic features, narrator, integrity, fragmentation.

Постановка проблеми. Роман Девіда Мітчелла «Атлас хмар» посідає особливе місце в сучасній англомовній літературі завдяки складній структурі та відчутним ознакам фрагментованої, новелістичної природи. Література давно використовує прийоми фрагментації, тобто подрібнення тексту – у циклах віршів та прози, у вінках сонетів, у онтологіях, у цитатах, ремінісценціях, епіграфах, примітках, ліричних відступах. У XX-XXI столітті фрагментація присутня у стильовій багатоманітності творів, колажах, мозаїці, бриколажі, пастиші, інтертексті, стилізаціях, стилях печворку, кат-апу (cut-up), сильви, в ситуації метатексту – роману в романі, документу в художньому тексті, в наявності двоголосся або «чужого слова» тощо. Оригінальні прийоми фрагментації та гібридизації тексту використовує Д. Мітчелл у «Атласі хмар», їхнє дослідження збагатить поетику постмодерної літератури.

Попри виразну жанрову приналежність до роману, «Атлас хмар» Д. Мітчелла функціонує на межі жанрових модифікацій: роману-циклу, роману-фракталу, збірки новел, епістолярного роману, постмодерного роману-експерименту. Таке жанрове різноманіття забезпечує плідний ґрунт для дослідження жанрово-стильових новацій у романі Д. Мітчелла, що дасть можливість глибше розглянути унікальну архітектоніку твору, одночасно фрагментарного і цілісного за своєю художньою природою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман був опублікований у 2004 році, номінувався на Букерівську премію, отримав кілька нагород: премію «Неб'юла», премію Артура Кларка. 2012 року вийшла екранізація роману під назвою «Атлас хмар» (режисери Лана та Ліллі Вачовскі (тоді ще брати Вачовскі) та Том Тиквер**)**. Фільм відомий своєю складною структурою, де одні й ті ж актори грають різних персонажів, підкреслюючи ідею взаємозв'язку людства.

Роман отримав глибокі і цікаві відгуки світової критики на сторінках «The complete review»: усі критики відзначили новаторську структуру «Атласу хмар», при цьому зауважили яскравість кожного персонажу і його розповідної стилістики: «дивовижний діапазон текстур та голосів поєднується, щоб зробити ці світи реальними» [11]. Критик Адам Біглі зауважив: «Книга працює: складна структура втілює теорію історії, яка є частиною основного змісту роману; розповідь, що постійно минає, розкривається як безперервний цикл; окремі історії досягають дивної єдності; і те, що спочатку здавалося простою кмітливістю, починає виглядати мудрістю» [12]. Критиками відзначається постапокаліптична спрямованість фіналу: «Шість оповідань «Хмарного атласу» значно відрізняються за стилем і тоном, але їх об'єднує одна тема – здатність людства до жорстокості, ненажерливості та насильства…», – пише Вільям Скідельські [16].

В українському літературознавстві вагомими стали численні дослідження «Атласу хмар» київським вченим Д. Дроздовським. Дослідник розглядає роман переважно з точки зору пост-постмодерністського новаторства структури та художньої ідеї, приділяючи увагу мотивам пам'яті, потягу до знань та вмінню людства ними оперувати, аналізує ніцшеанські феномени прагнення до влади та формування над-людини. Таким чином український вчений виразно окреслює постапокаліптичне спрямування роману Д. Мітчелла [4, с. 108–115].

«Атлас хмар» та його кіноадаптація розглянуті Д. Дроздовським у компаративному інтермедіальному аспекті у праці ««Істина завжди одна». Суперструнна реальність Девіда Мітчелла», де цікаво визначені інтертексти глибинних перегуків першої, шостої та п'ятої новел роману [4, с. 108–115]. Дослідник здійснює спробу прочитати роман як нове слово про розвиток людської цивілізації у пост-постмодерністському художньому світі [6, с. 1–10].

Сюжетно-композиційні особливості роману детально аналізує дослідниця С.Ф. Алексенко, яка робить висновок про те, що нелінійна, множинно фрагментована композиція досліджуваного роману формується завдяки попереміній зміні дієгетичних площин «вглиб», кожна наступна з яких є гіподієгезисом до попередньої. Таким чином створюється вертикальна гіперо-гіподієгетична сукупність частин твору. С.Ф. Алексенко досліджує різножанровість композиційної структури роману, описує використані автором прийоми дзеркальної композиції, сурядності, циклічності, монтажу, прийом художнього образу як організатора когерентності, виявляючи процеси переродження людської душі в романній «історичній еволюції» [1, с. 30–36].

Мета роботи – аналіз та узагальнення мовно-стильових і наративних стратегій індивідуалізації оповідачів, що є ключовим у заявленій темі.

Завдання – дослідити фрагментарну природу роману в синтезі романної цілісності; простежити концепт «мотрійки» впродовж усього твору; прослідкувати прийом параболічності в романі «Атлас хмар»; виокремити художні засоби індивідуалізації та типізації характерів.

Методика дослідження. Користуючись методами теоретичної поетики, спрямованими насамперед на жанрово-стильове та сюжетно-композиційне дослідження твору, ми зорієнтуємо увагу на мовленнєві, поетологічні, мотивні, авторські характеристики персонажів для узагальнення світогляду, морально-етичних та естетичних цінностей героїв у їхній часовій та культурній еволюції. Зауважимо, що мовлення персонажів потребує особливої уваги у шостому фрагменті, де герої заговорили «долітературною» мовою, з щільними фольклорними та діалектними нашаруваннями, помилками, спрощенням.

Темою дослідження є мовно-стильові особливості індивідуалізації персонажів, які своєю унікальністю та одночасно типовістю впливають на новелістичну природу і жанрову строкатість роману.

Як слушно зазначає Джонатан Боултер, професор із Університету Західного Онтаріо (Канада), дослідник постмодерністської літератури, «будь-який аналіз «Атласу хмар» має починатися зі структури роману» [13, с. 130]. Структура твору протистоїть традиційному лінійному протіканню історії, натомість спирається на циклічне розгортання подій – в кожному сюжетно-композиційному фрагменті відбувається повернення до попереднього сюжету із одночасним продовженням загальнолюдського історичного та цивілізаційного розвитку. Таке поєднання лінійності та циклічності нагадує форму спіралі у своїй динаміці, відтворює фрагментовану природу часу та простору в романі, що особливо помітно в несподіваних часових «зсувах» новел роману.

Таких історій у книзі шість, і кожна має свою особливу форму розповіді та жанр:

1) «Тихоокеанський журнал Адама Юінга»: це драматичні щоденникові записи, зроблені близько 1850 року, про подорож нотаріуса з Сан-Франциско на батьківщину, до Британії, і про віроломного лікаря, який задумує його вбити.

2) «Листи із Зедельгема»: це переписка англійського музиканта в Бельгії зі своїм приятелем та коханцем, автор листів сам є композитором-початківцем, також він працює помічником відомого композитора, в падчерку якого закохується. Автобіографічна драма у листах датована 1931 роком.

3) «Періоди напіврозпаду. Перше розслідування Луїзи Рей»: фрагмент датований 1975 роком. Молода журналістка Луїза Рей прагне розслідувати змову у великій корпорації з виробництва атомної енергії, це їй вдається з ризиком для життя.

4) «Страхітне поневіряння Тімоті Кавендіша»: це розповідь від першої особи про видавця, який за іронією долі опиняється в будинку для літніх людей. Події відбуваються у наші дні.

5) «Відлуння» фабрики „Сона»» «Орізон Сонмі-451»: фрагмент у жанрі технократичної фантастики, а саме діалог-інтерв'ю із людським клоном Сонмі-451 у державі Ні-Со-Копрос, де клони таємно виборюють свободу від жорстокої тиранії людей.

6) «Пириправа Слуші тай всьо решта». Дія відбувається у постапокаліптичному майбутньому на острові Гаваї через кількасот років після подій попередньої історії. Це розповідь від першої особи (спогади Закрі - Захарії), час -- постапокаліптика. Лунає розповідь про людей, які вижили після атомної катастрофи, повернулися до родоплемінних відносин, втратили систематизовану літературну мову, живуть у міфологічній свідомості, формуючи більш гуманні цінності.

Структура «Атласу хмар» полягає у поєднанні різних фрагментів «життєвих історій» і побудована за принципом «ляльки-мотрійки». У романі цей принцип згадується двічі: насамперед, у назві твору Вів'єна Ейрса «Варіяції Мотрійки», та у теорії часу, сформульованій приятелем композитора Ейрса Іссаком Саксом. На прикладі «мотрійки» відображається модель часу Сакса: теперішнє, вкладене в майбутнє, водночас містить минуле: *«One model of time: an infinite matryoshka doll of painted moments, each "shell" (the present) encased inside a nest of "shells" (previous presents) I call the actual past but which we perceive as the virtual past. The doll of "now" likewise encases a nest of presents yet to be, which I call the actual future but which we perceive as the virtual future (Одна модель часу: нескінченна матрьошка розфарбованих митей, кожну «оболонку» (тепер), що гніздиться в інших оболонках (попередні тепер), я назвав би реальним минулим, яке ми сприймаємо як віртуальне. Лялька «зараз» подібно вмішує і гніздо оболонок «тепер», які ще будуть, які я називаю реальним майбутнім, але які ми сприймаємо як віртуальне майбутнє)*» [9, с. 409]. Письменник створює такі

ситуації, де герої сумніваються в достовірності попереднього оповідача.

Структура «мотрійки» надає автору можливість вкладати кожну історію в іншу. Кавендіш читає історії Фробішера і Луїзи, а Сонмі-451 бачить «минуле» Кавендіша. Зовнішня лялька – «Тихоокеанський щоденник Адама Юінга», перша й остання історії. Далі – «Листи з Зедельгема», і так до центральної історії – «Пириправа Слуші тай всьо решта», єдиної самостійної частини. Структура «мотрійки» допомагає дослідити хитромудру побудову роману: розгортання по черзі всіх історій і збирання фрагментів з впевненістю, що всі частини зрештою складуться в гармонійну цілість.

Через весь твір «Атлас хмар» проходить думка про реінкарнацію душ, на що натякає і сам письменник. Знаком, який поєднує всі розповіді, є родима мітка, яка присутня на тілах ключових героїв, що є ознакою переродження, чи реінкарнаційних процесів: *«She's teased names out of me, she says things like, "Oh, I suppose Federica taught you that? (She plays with that birthmark in the hollow of my shoulder, the one you said resembles a comet – can't abide the woman dabbling with my skin.). – Тепер, коли видурила з мене кілька імен, каже, наприклад: «О, це тебе Федеріка навчила? (Вона бавиться з тею родимкою в западині моєї ключиці – що, ти казав, нагадує комету »* [9, с. 85].

Ця ознака у вигляді родимки згадується ледь не у кожній історії. Згодом ми бачимо схожий знак, тільки вже тепер у Луїзи Рей – американської журналістки: *«Luisa shunts these aside to get a clearer view of a birthmark between her shoulder-blade and collar bone (Луїза згрібає їх набік, аби ясніше роздивитись родиму пляму між своєю лопаткою і ключицею)»* [9, с. 124]. Подібною ознакою на тілі володіє герой роману Тімоті Кавендіш, згадує це він у наступних словах: *«I, too, have a birthmark, below my left armpit, but no lover ever compared it to a comet (У мене також є родима пляма під лівою пахвою, але жодна коханка не порівнювала її із кометою)»* [9, с. 373].

Четверта героїня – робот-андроїд Сонмі 451 під час допиту у Верховного прокурора теж згадує, що має схожий знак на своєму тілі: *«Only my birthmark attracted any passing comment. My birthmark always caused me embarrassment when exposed (Тільки моя родима пляма заслужила побіжний коментар. Ця родимка, коли її видно, завжди змушує мене почуватися ніяково)»* [9, с. 204]. Прокурор дивуючись, повідомляє, що ця родимка прямо нагадує йому комету: *«Xtraordinary. It resembles a comet (Дивовижно. Нагадує комету)»* [9, с. 205]. Востаннє знак згадується у подруги Закрі (одна із героїнь останньої історії), коли Закрі вирішив її вкрити від холоду, роздивляючись її риси тіла: *«Lady Moon lit a whoahsome wyrd birthmark jus' b'low my friend's shoulder blade as she sleeped fin'ly. A sort o' tiny handamrk it were, yay a head o' six streaks strandin' off, pale 'gainst her dark skin, an' I curioed why I'd never seen it b'fore. I covered it over with the blanky so she didn't catch cold (Врешті моя подруга таки заснула. Я подивився тай побачив у неї під лопаткою дивну родиму пляму, що Пані Луна освітила. Трохи схожа на відбиток крихітної долоні, ая, головка тай шість мазків у різні боки. Така бліда на тлі і' темної шкіри. Я задумався чого раньше і' нипомічав ніколи. Я накрив і' ковдрою 'би низастудилась)»* [9, с. 319]. Автор натякає, що всі носії родимої мітки – це одна душа, ця душа мандрує з епохи в епоху і залишає за собою щоденники, листи, романи; сама їх розшукує і знаходить у періоди «вічного повернення», створюючи тяглість історії, культури, життєвої енергії.

Концепція вічного повернення є поширена в літературі, її досліджував німецький мислитель Фрідріх Ніцше. В його збірці афоризмів «Весела наука» є такий вислів: *«Що, якби одного дня або ночі демон прокрався до тебе в твою найнесамовитішу самотність і сказав: «Це життя, яке ти живеш і жив по твоєму теперішньому досвіду, тобі доведеться прожити ще раз і незліченно багато разів; і в ньому не буде нічого нового, але кожен біль і кожна радість, кожна думка і зітхання, і все невимовно мале чи велике в твоєму житті повернеться до тебе в тій самій послідовності»* [18].

Ідея вічного повернення у «Хмарному атласі» відображена в циклі повторів, коли душа проходить процес трансформації у колі часу. Розуміння «вічного повернення» полягає в тому, що воно є повторенням усього в нескінченному часі нескінченну кількість разів. Простежуючи реінкарнацію душ на прикладі героїв роману, ми бачимо, що перед людиною відкриваються «дві можливості для прояву свободи волі, два шляхи до свободи: надати існуванню сенс, або накласти на себе руки» [17, с. 58]. Це можна відстежити на прикладі фінальних роздумів Роберта Фробішера: *«Time cannot permeate this sabbatical. We do not stay dead long. Once my Luger lets me go, my birth, next time around, will be upon me in a heartbeat. In thirteen years from now we'll meet again at Gresham, ten years later I'll be back in this same room, holding this same gun, composing this same letter, my resolution as perfect as my many-*

headed sextet. Such elegant certainties comfort me. (У цей спочинок не просочується час. Ми не залишаємось мертвими надовго. Моє наступне народження настане тієї ж миті, щойно люгер мене вивільнить. Через тринадцять років ми знову зустрінемось у Ґрешемі, ще за десять я буду в цій самій кімнаті, стискатиму цей самий пістолет, писатиму цей самий лист, прийнявши рішення таке ж бездоганне, як і мій багатоголовий секстет. Такі елегантні певності дарують мені відраду)» [9, с. 490].

Через роман проходить становлення людини в різних проявах, від свободи до деградації. Примітно те, що завжди це відбувається ціною здоров'я, а то й життя чи страждання, трагічної смерті: *«People are obscenities. Would rather be music than be a mass of tubes squeezing semi-solids around itself for a few decades before becoming so dribblesome it'll no longer function (Люди гидкі. Я б радше був музикою, ніж масою трубок, що кілька десятиліть перекачують по коду напівтверді тіла, аж доки не трухлявіють настільки, що втрачають життєздатність)»* [9, с. 489]. Отже, за Мітчеллом, ніцшеанське «вічне повернення», принцип якого імплементується в романній структурі «Атласу хмар», повертає всі речі до їхньої власної суті, тому це не стільки «повторення», скільки повернення до себе, до своєї суті і природи, до свого «божественного задуму», але в інший час, епоху, простір, в іншій людській оболонці. Для духовно-філософського задуму роману такі повернення можна інтерпретувати як дороговкази, підказки на шляху людства.

Понадтекстовий, філософський характер роману Д. Мітчелла виявляється у його параболічності. Параболічність – це «властивість літературного твору, при якому він набуває рис притчі або параболи, тобто має прихований зміст, що виходить за рамки сюжету і вказує на універсальні філософські, моральні чи духовні ідеї» [8, с. 519].

У романі ми спостерігаємо, як змінюється світ у різні епохи, змінюється мова, змінюється традиція оповіді, але суть всіх оповідей зводиться до прагнення людини звільнитись від кайданів фізичного та духовного рабства і досягти вільного вибору долі і майбуття: *«You have chosen your friends wiselt, Sonmi – Apis told me. We may achieve changes together, great changes, historic changes to transform our society (Ти мудро вибрала собі друзів, Сонмі, – сказав мені Апіс. – Разом ми зможемо досягти змін, великих змін, історичних змін для перетворення нашого суспільства)»* [9, с. 334]. Отже, роман поєднує реалістичні життєві ситуації, виразно змальовані характери і психологічні портрети із філософськими узагальненнями історії. Параболічності сприяють важливі питання добра і зла, підняті у романі, повторення (мотив «вічного повернення, прийом мотрійки), асоціативні перегуки сюжетів, знаки і символи у поетиці твору, типізація характерів, прагнення автора донести цінності моралі та життєві уроки, використання жанрових і стильових прийомів універсалізації змісту – щоденника, спогадів, листів, роздумів, передсмертних записок, сповіді, щиросердних зізнань тощо.

Попри стилістичну та змістову розбіжність фрагментів, автор наголошує на подібності між ними завдяки знакам, символам, лейтмотивам. Таким стає лейтмотив гноблення людини людиною. Сюжет рухається в хронологічному порядку від минулого, починаючи з Адама Юїнга, як уособлення першої людини на Землі, до далекого утопічного майбутнього, що його уособлює Закрі. Зображення хижацтва є у кожній із історій, воно в кінцевому результаті призводить до знищення цивілізації: *«One fine day, a purely predatory world shall consume itself. Yes, the devil shall take the hindmost until the foremost is the hindmost. In an individual, selfishness uglifies the soul; for the human species, selfishness is extinction (Бо одного прекрасного дня цілком хижацький світ пожере сам себе. Саме так, диявол хапатиме остатніх доти, доки перші не стануть остатніми. Одній людині егоїзм спотворює душу; цілому людству егоїзм пророчить вимирання)»* [9, с. 528]. Світ буде врятований миром і добром: *«If we believe that humanity may transcend tooth & claw, if we believe divers races & creeds can share this world as peaceably as the orphans share their candlenut tree, if we believe leaders must be just, violence muzzled, power accountable & the riches of the Earth & its Oceans shared equitably, such a world will come to pass (Якщо ми повіримо, що людство здатне переступити через владу іклів & пазурів, якщо повіримо, що ріжні раси & віровчення можуть ділити межи собою сей світ так само мирно, як сироти ділять гілля свічкового дерева, якщо ми повіримо, що проводирі мусять бути чесні, жорстокість – присічена, влада – відповідальна & багатства Землі & її Океанів розподілені справедливо, то такий світ зможе збутися)»* [9, с. 528].

Однією з найяскравіших характеристик «Атласу хмар» є його виняткове стилістичне багатоголосся. Автор відтворює шість різних мовних систем, кожна з яких відповідає не лише часовому періоду та жанру окремої новели, а й психології та соціальному становищу оповідача**.** Стиль

тут – ключовий інструмент індивідуалізації, завдяки якому читач відчуває, автономність і неповторність кожного голосу. Стиль визначає епоху, приналежність героя до певних родинних та соціальних прошарків, професію, освіту, манеру і жанр розповіді, моральні та духовні цінності персонажу

Адам Юінг свої пригоди описував у мемуарно-щоденниковому стилі. Щоденник нотаріуса Адама Юінга стилізовано під мемуарну морську прозу XIX століття. Свої записи він вів деталізовано, що перегукується з навичками його професії. Опис емоцій стриманий, відсторонений, підпорядкований професійному мисленню освіченого юриста. Він записує географічні подробиці подорожі, робить зауваги про поведінку жорстокого і жадібного капітана Бурхаава, виявляє гуманне ставлення до втікача-туземця. У щоденнику Юінга переважають пасивні конструкції, морально-етичні рефлексії, характерні для протестантського дискурсу того часу. Саме Юінг зазначає у щоденнику прірву, яка відділяє місіонерів-християн і людяних, співчутливих від природи туземців моріорі із Чатемських островів. Плем'я моріорі тисячоліттями не знало війни, не володіло військовою зброєю, не те, що «*наші Держави Прогресу, якими правлять охочі до війн князьки – у Версалі та Відні, Вашингтоні та Вестмінстері».*

Якщо письмовий стиль Юінга дещо «утискає» його, то життєві коментарі та дружні листи початківця-музиканта Роберта Фробішера до приятеля-коханця Сіксміта – один із найяскравіших прикладів розкутого епістолярного стилю, поєднаного з іронією, естетизмом, безсоромністю еротичних подробиць і декадентською образністю. Мова композитора переповнена іронічними коментарями, естетично насиченими описами музики та побуту. Це мова освіченого, самозакоханого митця, який водночас страждає від грошової нестабільності та творчої невпевненості: *«My dear Sixsmith, this place is a madhouse…» – «Любий Сіксміте, це місце справжня божевільня…».* Спостерігаємо використання екстравагантних метафор та епітетів *(«music consumes me… (музика живить мене)», «Vyvyan is a vampire of art (Вів'єн – це справжній мистецький вампір)»*, вільний синтаксис, експресію, сарказм, автоіронію, відкриту емоційність, численні культурні та літературні алюзії, широкий музичний інтертекст. Роберт живе в епоху модерну, тому протиріччя стає його другим «я»: він поєднує в собі любов до музики і композиторський талант, безсоромні вчинки крадія, аморальність коханця господарки дому. Фробішер – пересічний представник культури, який сам заподіяв собі смерть у молоді роки, але він залишає пам'ять по собі щирим і безмежним коханням до Єви і власним музичним твором, який і надалі захоплює слухачів. «*Секстет «Атлас хмар» містить усе моє життя, є моїм життям; тепер я – феєрверк, що виблискував, але, принаймні, я виблискував».* Епістолярна новела Фробішера зміщує і ускладнює шкалу цінностей людини, коли в поле зору попадає творчість і культура.

Образ Луїзи Рей характеризує її як професійну журналістку, яка бореться проти мафіозної злочинності міліонерів, що збагачуються на енергоносіях за рахунок шахрайства і приховування екологічної небезпеки атомної станції. Оповідь журналістки Луїзи Рей стилізована під репортаж та детективний роман 1970-х. Мова оповіді – динамічна, лаконічна, пронизана короткими дієслівними реченнями, психологічними зауваженнями з мінімумом описовості: *«The elevator stopped. Then the lights died.» – «Ліфт зупинився. Тоді погасло світло»*. Сутність її світу – викриття, доказ, рух, ризик. Зі смертельним ризиком вона здобуває інформацію і оприлюднює її в журналі.

У цьому фрагменті прослідковується напруга та множинні «кліфгенгери», що може бути початком екстремальної ситуації або катастрофи. Саме Луїза Рей застерігає читачів від незворотньої технократичної катастрофи, яка так і не буде подолана. Героїзм Луїзи безпорадний у боротьбі із мільйонними статками і подальшим збагаченням олігархів, які приводять людство до ситуації зникнення.

Мемуари літературного агента **Кавендіша** – це розмовний комедійний стиль, який відтворює усне мовлення старшої людини 80-х-90-х років XX ст. Кавендіш – публіцист, з підкресленою авторською суб'єктивністю, постійно коментує власний досвід – і робить це емоційно, бурлескно: *«A fiasco, a blasted fiasco!» – «Провал, клятий провал!»*.. Він прагне розважити читача, створити сенсацію, будь що утримати його увагу, для чого використовує перебільшення, риторичні запитання, емоційні вигуки *(«You won't believe what happened next (Ти нізащо не повіриш, що було далі)»*. Розповідна манера Тімоті Кавендіша розкриває внутрішній світ людини старшого віку, безмежно волелюбної і романтичної. Через мову читач відчуває ритм життя Кавендіша – хаотичний, метушливий, комічний і зворушливий.

Оповідь андроїда Сонмі-451 подана у формі протоколу допиту/інтерв'ю, що визначає офіційно-діловий стиль, в якому відсутня емо-

ційність: *«Protocol 12: State your fabricant ident.» – «Протокол 12: Вкажіть свою ідентифікацію виробника».* Мова тут – це інструмент влади, дисципліни й підпорядкування. Протокол допиту як форма висловлювання зумовлює відчуження та демонструє дегуманізацію суспільства, в якому мова стала знаряддям контролю. Стиль відзначається імперативністю, інформативністю, точністю, на що вказує використання сухої офіційної лексики (*«compliance (відповідність)», «fabricant (виробник)».* Це мова бюрократичної тоталітарної системи, яка демонструє маніпуляцію, пропаганду, фізичний та моральний контроль, дегуманізацію, страх, покарання.

Слушник Закрі використовує мовлення із діалектними нашаруваннями та елементами усної традиції. Оповідь Закрі є втіленням мови примітивного постапокаліптичного суспільства, яким є залишок врятованого людства після атомної катастрофи. Оповідь містить діалектизми, спрощену граматику, помилки, чудернацькі неологізми, повтори, ритмічні формули, властиві усній традиції та стилізовані під манеру казкової розповіді: *«Souls cross ages like clouds cross skies, an' tho' a cloud's shape, nor hue, nor size dont stay the same, it is still a cloud and so is a soul, who can say where the cloud blowed from or who the soul'll be 'morrow? Only sonmi, the east, the west, an' the compass an' the atlas, yay, only the atlas o' clouds (Душі мандрують віками так, як хмари мандрують небесами, і хоч, ані форма, ані барва, ані розмір хмари не лишаються такі самі, вона все одно лишається хмарою, і душа так само. Хто може знати, звідки пригнало цю хмару і чим ця душа буде завтра? Лиш Сонмі, схід тай захід, компас тай атлас, але атлас хмар)»* [9, с. 324]. Стиль Закрі відтворює міфологічну свідомість, архаїчність мислення племені вцілілих.

У творі стиль стає своєрідним «генетичним кодом» кожної окремої історії, що визначає характер її оповідача, особливості мислення, спосіб інтерпретації дійсності та рівень довіри, яку читач може встановити з тим чи іншим голосом. Стильове різноманіття «Атласу хмар» Девіда Мітчелла виступає не лише способом жанрової гри або технікою художнього експерименту, а однією з фундаментальних опор його романно-новелістичної архітектоніки. Люди змінюються, їхня волелюбність і самопожертва посилюються, морально-етичні цінності – добро, справедливість, гуманність можуть бути рятівними для людства.

Висновки. «Атлас хмар» розглядаємо, як складну інтермедіальну матрицю, де *«стиль виконує роль механізму смислотворення, а поліфонія наративів утворює цілісний універсум»* [10, с. 351]. Кожен із шести голосів – це автономний «світ», але разом вони творять єдиний текстовий космос, у якому мовне різноманіття перетворюється на спосіб зображення антропологічної, культурної та історичної змінності людства. Мовлення кожного оповідача виявляє історичну фазу людської культури. Культура і розвиток людства – це не лінійний шлях, а хвилеподібний рух між цивілізацією та варварством, гуманністю та жорстокістю, свободою та підпорядкуванням.

Розширюється фокус від міста чи нації до глобального масштабу, долаючи часові обмеження. Роман описує час і геолокації героїв від островів Чатем (І р.) до околиць Гаваїв у далекому майбутньому. У зв'язку з цим Пауль Джеймс вважає: *«Атлас хмар» є твором, що «уявляє спільноту за межами кордонів нації»* [14, с. 181]. Таким чином, душа, яка проходить реінкарнацію, «виламується» за межі часових рамок оповіді. Автор відтворює індивідуальний час персонажу, не прив'язуючи його до визначеного топосу чи архетипу. Одне і те ж єство, проходячи фази самоповторень, починає осмислювати себе не суто в одному вимірі, а в глобальному колективі людства.

Зіставлення різних часових, просторових, мовних і жанрових регістрів дозволяє Мітчеллу продемонструвати повторюваність історичних сценаріїв і водночас крихкість цивілізаційних здобутків. Реінкарнаційний мотив у цьому контексті набуває метафоричного значення: він репрезентує тяглість людського досвіду, що не зникає з плином часу, а трансформується, відлунюючи в нових культурних формах. Таким чином, індивідуальна історія персонажа вписується у колективну пам'ять людства, де особисте і загальнолюдське перебувають у постійному діалозі.

«Атлас хмар» можна трактувати як роман-глобус, що моделює світ у його багатовимірності та взаємозв'язках, підкреслюючи відповідальність людини за повторюваність історичних помилок і водночас залишаючи простір для етичного вибору. Людина в романі **перестає визначати «іншого», «чужого»** для особистісної самоідентифікації, натомість відчуває спорідненість із людьми минулого та майбутнього. Запропонована Мітчеллом художня візія утверджує **ідею єдності людства** попри часові, культурні та географічні розриви, що дозволяє розглядати роман як один із ключових текстів постмодерної англомовної літератури початку XXI століття та перспективний об'єкт подальших жанрово-стильових і наратологічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексенко С.Ф. Композиційно-наративні особливості постмодерністського роману (на матеріалі роману Д. Мітчелла «Хмарний атлас»). *Слобожанський наук. вісник. Серія Філологія.* 2023. Вип. 2.С. 30 –36.

2. Дроздовський Д. Дискурс влади і критика споживацтва в романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла. *Міждисциплінарний дискурс.* 2017. С. 204 –214

3. Дроздовський Д.І Економічне й ідеалістичне як модуси дійсності в постпостмодерністському романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла: спроба марксистської критики. *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Випуск 11. Том 2. С. 1–10.

4. Дроздовський Д. І. «Істина завжди одна». Суперструнна реальність Девіда Мітчелла. *Мистецтво*. 2017. 19.01. С. 242–246.

5. Дроздовський Д.І. Композиційно-наративні особливості постмодерністського роману (на матеріалі роману Д. Мітчелла «Хмарний атлас») *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. Вип. 2. С. 30–36.

6. Дроздовський Д. І. Метафізичний детермінізм і постметафізичне мислення в романі «Хмарний атлас» Д. Мітчелла. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України.* 2019. Том 30 (69). № 3. Ч. 2. С. 160–165.

7. Дроздовський Д. Ніцшеанство у дискурсі пост-постмодернізму: досвід долання тоталітарних систем (на матеріалі роману «Хмарний атлас» Д. Мітчелла). *Українське літературознавство.* 2017. Вип. 82. С. 108–115.

8. Літературознавчий словник-довідник. Друге видання виправлене, доповнене. Київ: Видавничий центр «Академія». 2007. С. 519.

9. Мітчелл Д. Атлас хмар [Cloud atlas]. Переклад з англійської. Переклали К. Дудка, О. Українець. Київ: Жорж, 2025. 536 с.

10. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Основи, 2002. 351 с.

11. Bayatt A.C. Cloud Atlas Review. The Guardian. 6/3/2004. The complete review – fiction. URL: https://www.complete-review.com/reviews/mitchelld/cloudas.htm (дата звернення 01.11.2025)

12. Begley A.Cloud Atlas Review. The NY Observer. 16/8/2004. The complete review – fiction. URL: https://www.complete-review.com/reviews/mitchelld/cloudas.htm (дата звернення 01.11.2025)

13. Boulter J. Melancholy and the Archive: Trauma, History and Memory in the Contemporary Novel. London: Bloomsbury, 2011. 130 p.

14. James P. Nation Formation : Towards a Theory of Abstract Community. Politics and Culture: A Theory, Culture & Society Series. London; Thousand Oaks, Calif.: Sage, 1996. 237 p.

15. Mitchell D. Cloud Atlas. London: Sceptre, 2004. 529 p.

16. Skidelsky W. Cloud Atlas Review. «New Statesman». 22/3/2004 The complete review – fiction. URL: https://www.complete-review.com/reviews/mitchelld/cloudas.htm (дата звернення 01.11.2025) .

17. Serrano M. Nietzsche e l'eterno ritorno. Italia: *Europa Lib. Ed. Settimo Sigillo*, 2015. P. 58.

18. Westacott E. Nietzsche's Idea of Eternal Recurrence. 28/08/2020. URL: https://www.thoughtco.com/nietzsches-idea-of-the-eternal-recurrence-2670659: §4. (дата звернення 01.11.2025)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111.09(73):159.923.2](043.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.48

КОНСТРУЮВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ У РОМАНІ КОРМАКА МАККАРТІ «КОНІ, КОНІ»

ADOLESCENT IDENTITY CONSTRUCTION IN ALL THE PRETTY HORSES BY CORMAC MCCARTHY

Косарєва Г.С.,
orcid.org/0000-0003-2407-7259
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

У статті з методологічного аспекту теорії кордонів (Border Theory) та теорії «просторової ідентичності» Анрі Лефевра здійснено комплексний аналіз проблеми конструювання ідентичності підлітків на матеріалі роману Кормака Маккарті «Коні, коні» (All the Pretty Horses, 1992), що став першим у відомій «Прикордонній трилогії». Методологічну базу роботи також становить теорія лімінальності А. ван Геннепа та В. Тернера. Застосування зазначених наукових підходів дає змогу комплексно проаналізувати процес становлення протагоністів роману через призму їхньої взаємодії з простором та подолання внутрішніх і зовнішніх кордонів.

Використання цих методологій дозволяє розглянути географічні (просторові), культурні, ментальні, соціальні кордони як ключові фактори, що впливають на становлення особистості підлітків у лімінальному, так званому «пороговому» просторі пограниччя.

Увагу зосереджено на специфіці характеротворення антитетичних персонажів роману, зокрема Джона Грейді Коула та Лейсі Роулінза, у яких втілено полярні полюси у конструюванні ідентичностей. Якщо Коул продовжує шлях як сформована особистість у пошуках самовизначення, то Ролінс повертається додому, надаючи перевагу родинним цінностям над юнацьким авантюризмом. Наскрізним мотивом у романі є лінія кохання, яка дозволяє автору закцентувати на особистісному чутливому світі Джона Грейді Коула. Також географічний простір роману є важливим чинником формування ідентичності героїв. Техас і Мексика постають як лімінальне порубіжжя – зона інтенсивної взаємодії конфліктних культурних кодів, мов та соціальних норм.

Доведено, що дорога в романі слугує метафорою життєвого шляху та ключовим інструментом художнього моделювання ідентичності персонажів.

Ключові слова: ідентичність підлітків, Кормак Маккарті, «Коні, коні», топос дороги, лімінальний простір, теорія кордонів, мотив втечі.

This article provides a comprehensive analysis of the adolescent identity construction problem from the methodological perspective of Border Theory and Henri Lefebvre's theory of "spatial identity," based on All the Pretty Horses (1992) by Cormac McCarthy, which became the first novel in the well-known "Border Trilogy." The methodological framework of the study also includes the theory of liminality developed by A. van Gennep and V. Turner. The study examines the protagonists' development through their interaction with space and the navigation of internal and external boundaries.

The usage of these methodologies allows geographical (spatial), cultural, mental, and social boundaries to be considered as key factors influencing the formation of adolescent personality within the liminal, so-called "threshold" space of the borderland.

Particular attention is focused on antithetical characterization of John Grady Cole and Lacey Rawlins, who represent polar opposites in identity construction.

While Cole continues his path as a self-actualized individual in pursuit of self-determination, Rawlins chooses to return home, prioritizing family values over youthful adventurousness. A recurring motif in the novel is the theme of love, which allows the author to emphasize the personal sensitive inner world of John Grady Cole. The geographical space of the novel is also an important factor in shaping the characters' identity. Texas and Mexico are depicted as a liminal borderland where conflicting cultural codes, languages, and social norms interact intensely.

It is proven that the road in the novel serves as a metaphor for the life journey and as a key instrument of the artistic modeling of character identity.

Key words: adolescent identity, Cormac McCarthy, All the Pretty Horses, topos of the road, liminal space, Border Theory, motif of escape.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть як у літературознавстві, так і в соціогуманітариних студіях посилилася увага до проблеми конструювання ідентичності (як індивідуальної, особистісної), так і національної, культурної, історичної тощо. Означена проблема знаходиться у фокусі дослідників у різних галузях гуманітаристики, тож її рефлексія в літературознавчому аспекті може виявитися складовою комплексного міждисциплінарного вивчення.

Це питання є актуалізованим у контексті творчості відомого американського письменника, драматурга, автора низки новел, Кормака Маккарті (1933–2023), лауреата Пулітцерівської премії.

Справжнє визнання прийшло до автора з публікацією у 1992 році роману «Коні, коні» (All the Pretty Horses), який разом з «Переправа» (The Crossing, 1994) і «Містами прерії» (Cities of the Plain, 1998) утворює так звану «Прикордонну трилогію».

Роман Кормака Маккарті «Коні, коні», який відкриває «Прикордонну трилогію», репрезентує складну модель підліткової ініціації, у межах якої становлення суб'єкта відбувається на перетині географічних, культурних та онтологічних кордонів. Кормак Маккарті став одним із найвідоміших сучасних письменників, що репрезентують жанрові особливості романів про західний фронтир. Важливим є зазначити, що смерть письменника у 2023 році зумовила новий етап у науковій рецепції його творчої спадщини, актуалізувавши увагу дослідників до способів, з погляду яких персонажі його творів прагнуть до конструювання цілісної ідентичності в умовах переосмислення традиційних метанаративів. Роман «Коні, коні» репрезентує своєрідну модель становлення суб'єкта, у якій формування особистості нерозривно пов'язане з перетином географічних, культурних та онтологічних меж.

Отже, актуальність теми нашої розвідки зумовлена потребою подальшого вивчення цього роману в аспекті формування підліткової ідентичності, зокрема, крізь призму теорії кордонів (Border Theory) та символічного просторового топосу дороги, оприявненого на сторінках цього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вітчизняні (Балан Н. В. [1], Девдюк Н. В. [2], Денисова Т. Н. [3], Діброва В. [4], Качур І. І. [5], Шевченко І. [6] та інші), так і зарубіжні дослідники (Barbu M. [7], Spurgeon S. L. [11]) зверталися до вивчення поетики творчості К. Маккарті, зокрема розглядали його творчість з екзистенційної перспективи, а також відображення історичних подій, деконструкції вестерн-міфів тощо. Так, у розвідці І. Качур наголошено на реалізації екзистенційних вимірів у романі «Дорога» [5]. У дисертаційному дослідженні Ірини Шевченко [6], присвяченому художній інтерпретації екзистенційних мотивів у творчості прозаїка, об'єктом наукової рецепції стали такі романи : «Коні, коні…» (All the Pretty Horses, 1992), «Перехід» (The Crossing, 1994), «Міста рівнини» (Cities of the Plain, 1998), які належать до «Прикордонної трилогії». Водночас фрагментарно дослідженими залишається важливий аспект конструювання ідентичності підлітків, оприявнений у романі «Коні, коні» першої частини «Прикордонної трилогії» письменника.

Наша розвідка прагне наголосити, зокрема на актуальній проблемі «просторової ідентичності» за теорією Анрі Лефевра [9], де конструювання особистості залежить від трансформації природного та соціального просторів кордону. Це дозволить глибше зрозуміти, як географія впливає на внутрішній світ підлітків. Для Маккарті кордон не є лише лінією на мапі, а «місцем зіткнення та діалогу» [10], що одночасно розділяє і з'єднує дві різні цивілізаційні моделі.

Аналізуючи простір, А. Лефевр стверджує, що «(…) ми стикаємося з невизначеною множинністю просторів, кожен із яких нашаровується на інший або, можливо, міститься в ньому: географічний, економічний, демографічний, соціологічний, екологічний, політичний, комерційний, національний, континентальний і глобальний» [9]. А. Лефевр у своїй праці «Виробництво простору» [9] наголошує на трьох вимірах простору: *природний* (фізичний ландшафт), *соціальний* (простір взаємодії та влади) та *ментальний (*уявлення та образи простору). Ці думки є важливими в аспекті літературознавчого аналізу роману Кормака Маккарті «Коні, коні», оскільки дозволить нам проаналізувати, як протагоністи, підлітки, стикаються з розривом між своїм *ментальним* простором (ковбойським міфом) та *соціальним* простором сучасної Мексики, де цей міф більше не працює. Важливою для характеристики образів роману К. Маккарті і, відповідно, конструювання ідентичностей підлітків, є теорія лімінальності, розроблена французьким фольклористом та етнографом А. ван Геннепом і його учнем В. Тернером. В «Енциклопедії психології та релігії» під лімінальністю розуміють «психологічний процес переходу через кордони й межі» [8, с. 519–520]. Вона дає змогу розглядати подорож героїв як перетин кордонів (зовнішніх і внутрішніх). До того ж, герменевтичний потенціал студій з дослідження теорії кордонів допоможе осмислити формування ідентичності підлітка у романі з погляду сучасного читача.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясувати процес конструювання ідентичності підлітків Джона Грейді Коула та його друга Лейсі Роулінса у романі Кормака Маккарті «Коні, коні» крізь призму теорії кордонів. Використання цієї методології дозволяє розглянути фізичні, культурні, психологічні та соціальні кордони як ключові фактори, що впливають на становлення особистості підлітків у лімінальному просторі пограниччя. Завдання цієї розвідки – простежити реалізацію зазначеної проблеми крізь призму топосу дороги як засобу внутрішньої еволюції героїв.

Виклад основного матеріалу. Роман Кормака Маккарті «Коні, коні» є класичним прикладом роману виховання (bildungsroman), який досліджує складний процес формування ідентичності підлітків. Дія розгортається в середині XX століття в Техасі, а згодом у Мексиці, і головний герой, Джон Грейді Коул, переживає серію ініціаційних випробувань, які кардинально змінюють його світосприйняття та самоусвідомлення.

У першому романі трилогії «Коні, коні» у центрі сюжету перебуває шістнадцятирічний Джон Грейді Коул, який після втрати родинного ранчо в Техасі вирушає у подорож верхи до Мексики в пошуках ідеального ковбойського світу. Його мандри разом із другом Лейсі Роулінзом сповнені романтичних очікувань, поступово змінюється зіткненням із жорсткою реальністю соціальних бар'єрів, насильства та несправедливого ув'язнення.

Аналіз сюжетної структури роману дає змогу розглядати подорож Джона Грейді Коула як ініціацію, спричинену розпадом його звичного життєвого світу. Смерть діда та подальша втрата спадкового ранчо стають каталізаторами екзистенційної кризи, що спонукає героя до втечі в мексиканський простір. У цьому контексті постать Лейсі Ролінса маркує останній зв'язок суб'єкта з колишньою ідентичністю, а сама мандрівка набуває ознак романтичної спроби реставрації втраченого минулого.

Прослідковуючи значення подорожі Мексикою, зазначимо, що ця північноамериканська країна та її околиці втілюють у собі для Джона Грейді можливість реалізувати себе: це старий, але водночас небезпечний топос (такий, якими раніше були землі рідного Техасу), де мало що змінилося, місце, де хлопець може довести свою сміливість і, отже, самовизначитися. Припускаємо, що для нього кордон між Техасом і Мексикою уособлює своєрідну межу, певний лімінальний, «пороговий» простір між дитинством і дорослістю, між якими відбувається формування його ідентичності: «They took off their hats and turned and looked back at the country they'd left. No one spoke» [10, p. 127]. У такий спосіб, подорож до Мексики для героя є прагненням зупинити час у межах ідеалізованого простору.

Важливим чинником формування ідентичності Джона Грейді стає лінія кохання, що зумовлює подальшу трансформацію образу головного героя. На відміну від традиційного типу ковбоя американського Заходу, позбавленого сентиментальності, Грейді демонструє вразливість та емоційну відкритість: «He was still looking down the road where she'd gone. There was nothing there to see but he was looking anyway» [10, p. 266]. Конфлікт героя з реальністю поглиблюється через його неспроможність адекватно оцінити соціальну дистанцію між ним та Алехандрою, дочкою багатого мексиканського землевласника. Джон ігнорує ознаки приналежності дівчини до модернізованого світу «prep school» [10, p. 330], що стає причиною непорозуміння між ним та прагматичним Ролінсом. Відмова Алехандри свідчить про те, що герой так і не зміг подолати соціальну прірву між ними, а реальність є іншою. Водночас це кохання стає символом подолання культурних та соціальних кордонів, незважаючи на те, що приносить йому страждання та розчарування.

Географічний простір роману відіграє фундаментальну роль у формуванні ідентичності героїв. Техас, а згодом Мексика, постають як пограниччя – простір, де стикаються та взаємодіють різні культури, мови, цінності та соціальні норми. Для Джона Грейді та Лейсі Роулінс фізичний перетин кордону між США та Мексикою стає символічним актом ініціації, переходом від дитинства до дорослого життя. Перетинаючи кордон, герої потрапляють у лімінальний стан (стан порогу), де старі ідентичності втрачають актуальність, а нові ще не сформовані. Вони опиняються у просторі «між і між», де змушені самостійно визначати свої цінності та життєві орієнтири.

Для Джона Грейді Мексика стає простором свободи, де він може реалізувати свій потенціал і стати «справжнім чоловіком». Він відмовляється від безпечного, але обмежувального життя в Техасі та обирає шлях пригод і небезпек. Цей крок підтверджує його намір реалізувати себе всупереч суспільним нормам.

У фіналі роману бачимо повернення цього протагоніста на свою землю, де він стає чужим на батьківщині. У такий спосіб, становлення ідентичності цього героя відбувається через низку травматичних подій: втрачене кохання і вигнання з раю, нестихаючий біль через забруднені руки у крові в'язня, який був убитий Джоном під час самозахисту у в'язниці, неспокій на душі через пасивну згоду на вбивство Джиммі Блевінса. Цілком логічним для жанру вестерну є фінал твору: Джон Грейді залишається один на один із дорогою та кіньми: «He rode with the sun coppering his face and the red wind blowing out of the west across the evening land and the small desert birds flew chittering among the dry bracken and horse and rider and horse passed on and their long shadows passed in tandem like the shadow of a single being. Passed and paled into the darkening land, the world to

come» [10, p. 850]. Символіка червоного кольору підкреслює вітальність та мужність героя, що контрастує з його фактичною маргінальністю. Попри перебування у статусі «чужого» в обох країнах, фінал залишає відкритим питання соціальної затребуваності Джона Грейді. Його традиційні чесноти – відвага та майстерність – стають анахронізмами, для яких у прагматичному світі сучасної Америки може не знайтися місця.

Антитетичним постає у романі образ іншого протагоніста у романі, Лейсі Ролінса, найкращого друга Джона Грейді. Він також має талант і любов до коней і верхової їзди. Хоча вони є вірними друзями, Ролінс дуже відрізняється від Джона. Цей юнак є дуже розумним, намагається побачити наслідки своїх дій заздалегідь. Він, як правило, має рацію щодо своїх пророцтв, які здійсняться у майбутньому, але ніколи нічого не робить, щоб зупинити їх. Так, наприклад, Ролінс говорить Джону, як тільки помістили у в'язницю: «I tried to reason with you, that's all. Tried any number of times» [10, p.436]. Окрім того, на ранчо його сприймають як одного з лідерів: «(…) the leader glanced across at the bunkhouse» [10, p. 402]. Натомість Ролінс не такий винахідливий, як Джон Грейді і швидко вдається до зброї та насильства. У Ролінса також відсутній моральний кодекс, який є у Джона Грейді. До того ж, зухвала поведінка та різкість Ролінса часто межують із жорстокістю. На відміну від Джона, для якого подорож є пошуком себе, Ролінс сприймає її як звичайну авантюру. Він ігнорує емоційні прив'язаності, проте схильний до релігійних роздумів: «If God wanted me to be born I'd be born» [10, p. 74]. Звернення Ролінса до Бога приводить його до висновку про впорядкованість світу, де кожне явище має свою причину та вихідну точку.

Обережний за природою, Ролінс зазнає психологічного зламу через тюремний досвід (перебування у в'язниці з Джоном), що руйнує його уявлення про світ. Попри зовнішню жорсткість, він виявляє приховану емпатію: героя глибоко вражає як смерть Блевінса, так і трагічні долі інших в'язнів. Звернімося до тексту: «He died. When they carried him out of there I thought how peculiar it would of seemed to him if he could of seen it. It did to me and it wasnt even me. Dying aint in people's plans, is it?» [10, p. 593]. На відміну від Джона Грейді, Ролінс виявляється неспроможним адаптуватися до жорстокої реальності. Тюремний досвід підкреслює втрату цілісності героя**,** викликаючи страх смерті та емоційну вразливість. Цей внутрішній крах переосмислення життєвих цінностей зумовлюють його відмову від подальшої мандрівки та повернення додому.

На відміну від Джона Грейді, позбавленого дому та спадку, Ролінс має можливість повернутися у звичне середовище. Усвідомлення пережитого досвіду приводить його до висновку, що ковбойський спосіб життя вимагає надмірної витривалості. Таким чином, Лейсі починає цінувати родинні зв'язки значно більше, ніж у період своєї ранньої юності. Його поведінка та ідентичність відображають спроможність вийти із лімінального, «порогового» простору, на відміну від друга, Джона Грейді, який перебуває у стані переміщення між просторами та між кордонами (географічними, соціальними, ментальними), за теорією А. Лефевра [9]. Трагічна історія Джона – наслідок неспроможності вийти з лімінальної фази («betwixtand-between») [10, с. 465].

Розглядаючи конструювння ідентичностей підлітків, важливо звернутися до актуалізації екзистенційного топосу дороги. У контексті внутрішньої еволюції персонажів роману К. Маккарті «Коні, коні» простір дороги постає ключовим топосом, що моделює життєвий шлях особистості. Специфіка художнього світу твору визначається триступеневою структурою: від виходу з дому (початку шляху) через кризовий момент (прибуття на гасієнду) до завершення подорожі. Ворота кордону стають символічним порогом, де закривається етап дитинства і відкривається простір екзистенційного випробування. Подальший рух героїв вплітається в канву «великої дороги», де зустріч із Джиммі Блевінсом слугує ключовим моментом. Цей тринадцятирічний хлопець, який з'являється для того, щоб змінити розмірену ходу Джона та Лейсі дорогою. Джиммі втілює у собі героя-трікстера. Він відрізняється лукавством та підступністю. Цей герой завжди одночасно творець і руйнівник, водночас шахрай і жертва обману. У нього немає свідомих бажань, його поведінка визначається інстинктами та імпульсами. На відміну від Ролінса й Джона Грейді, які, здається, не привертають нічого, окрім посмішок офіціантів, Блевінс притягує хаос. Поява Блевінса порушує сенс мандрівки, провокуючи низку випробувань – від стихійних лих – до збройного переслідування. Після вимушеного розриву з ним Джон Грейді та Ролінс потрапляють до гасієнди, яка в структурі роману постає як локус стабільності та безпеки, контрастуючи з хаосом попереднього шляху.

Протягом перебування Джона Грейді у в'язниці особливого значення для психологічного стану героя набуває обмеження у пересуванні. Хронотоп дороги ущільнюється у межах замкнутого простору, видозмінюючись у хронотоп

коридору. У в'язниці місцем зустрічі ув'язнених є подвір'я. Там розгортаються стосунки, які виникають між ув'язненими, і відбувається ще один етап формування свідомості Джона Грейді як дорослого чоловіка. Захищаючи себе, Джон вбиває людину на подвір'ї в'язниці і сам отримує поранення. Він бачить відчинені двері їдальні, з яких лине світло в темний двір. Символічним виявляється бажання Джона йти на світло: у ньому прочитується мовчазна згода Коула померти. Проте, коли його випускають із в'язниці, єдиним реальним бажанням Джона залишається побачити Алехандру, тому він знову вирушає в дорогу, багату на різноманітні перешкоди. Дорога стає ворожою до героя, таким чином, вказуючи йому на необхідність зміни його намірів, проте він прямує до обраної мети. У в'язниці простір для Джона Грейді звужується: хронотоп дороги поступається місцем замкненому простору, де подвір'я стає точкою неповернення для цього героя. Вбивство ворога заради самозахисту завершує процес дорослішання героя. Його рух на світло після поранення символізує межу між життям і смертю, своєрідний «пороговий простір», проте воля до життя перемагає. Попри ворожість подальшого шляху та численні перешкоди, Джон залишається вірним своїй меті – пошуку Алехандри, що підкреслює його незламність.

Показово, що фінальна зустріч Джона та Алехандри відбувається саме в Сакатекасі. Вибір цього міста К. Маккарті не є випадковим, а назви вулиць стають символічним кодом, що розкриває трагізм стосунків героїв: «That she would say her aunt was ill and she would leave tomorrow morning and meet him in Zacatecas. Then she hung up» [10, p.690]. Алехандра погодилася зустрітися з Джоном Грейді та приїхати у Сакатекас лише з однією метою, щоб поховати їхні стосунки. Дівчина розповідає про історичну подію з життя власної сім'ї, пов'язаної з «Esquina de la Calle del Deseo» (Ріг вулиці Бажань) і «el Callejon del Pensador Mexicano» (провулок Мексиканського Мислителя)». Через топоніміку Сакатекаса Алехандра артикулює неможливість спільного майбутнього: конфлікт між «Calle del Deseo» (сфера ірраціональних бажань) та «Pensador Mexicano» (символ раціонального обов'язку перед родиною та нацією) засвідчує її остаточну покірність долі: «As for the Street of Desire it is like the Calle de Noche Triste. They are but names for Mexico» [10, p. 711]. Відтак, екзистенційний розрив між героями, зумовлений конфліктом культур і покорою Алехандри соціальному обов'язку, змушує Джона Грейді продовжити шлях задля відновлення справедливості та власної честі. Цей фінальний етап подорожі завершує остаточну трансформацію особистості героя та демонструє, що справжнє дорослішання – це здатність прийняти внутрішню самотність та неможливість повернення до втраченого раю, зберігаючи при цьому вірність власному «ковбойському кодексу». Отже, топос дороги в романі «Коні, коні» виступає не лише просторовою декорацією, а формальною системою побудови особистісної моделі особистості.

Висновки. Таким чином, Роман Кормака Маккарті постає історією болісного дорослішання і втрати ілюзій, у якій ідентичність підлітка формується через трагічне усвідомлення неможливості повернення до міфологізованого минулого. Протягом художнього часу роману Джон Грейді Коул та Лейсі Ролінс зазнають суттєвої внутрішньої трансформації під впливом екзистенційних випробувань дороги. Якщо Коул продовжує мандрівку як сформована особистість у пошуках власного місця, то Ролінс обирає шлях повернення додому, переосмисливши цінність родинних зв'язків порівняно з юнацьким прагненням до небезпечних пригод.

Розглядаючи проблему кордонів та їхній вплив на формування ідентичності героїв, зазначимо, що Мексика також постає як простір насильства, беззаконня та жорстокості. Герої стикаються з різними формами кордонів: кордон між багатими та бідними, кордон між законом та беззаконням, кордон між життям та смертю. Ці кордони постійно випробовують їх на міцність і змушують робити складні моральні вибори. Топос дороги безпосередньо корелює з внутрішньою еволюцією героїв та етапами їхнього дорослішання. У художньому просторі роману шлях трансформується у розгорнуту метафору життєвого самовизначення персонажів.

У перспективі дослідження стане окреслення подальших векторів творчості Кормака Маккарті у контексті міждисциплінарних студій, зокрема у ракурсі інтермедіальних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балан Н. В. Поліфункціональність мотиву дороги в повісті К. Маккарті «Коні, коні». *Літературознавчі студії.* Київ : Київський університет, 2013. Вип. 37(1). С.25–31.

2. Девдюк І. В. Екзистенційний дискурс в українській та британській прозі міжвоєнного періоду : монографія. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2020. 484 с.

3. Денисова Т. Н. Історія американської літератури XX століття. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 487 с.

4. Діброва В. «Дорога» Кормака Маккарті та питання метатексту. *Американські літературні студії в Україні. Матеріали міжнародного симпозіуму.* 2014. Вип. 8. С. 277–288.

5. Качур І. І. «Найглибші глибини людського буття»: екзистенційні мотиви в романі Кормака Маккарті «Дорога». *Studia Philologica (Філологічні студії).* 2021. Вип. 16. С. 61–67.

6. Шевченко І. І. Художня інтерпретація екзистенціалістських мотивів у романістиці Кормака Маккарті. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія (03 Гуманітарні науки). Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2026. 228 с.

7. Barbu M. Voices of the “In-Between”. Anarchetypal Crossings of the Frontier in Cormac McCarthy’s Border Trilogy. *Caietele Echinox*. 2023. Vol. 45. P. 140–158.

8. Encyclopedia of Psychology and Religion. New York : Springer, 2010. 1023 p.

9. Lefebvre H. The Production of Space / transl. by D. Nicholson-Smith. Oxford : Blackwell, 1991. 454 p.

10. McCarthy C. All the Pretty Horses. Volume One. The Border Trilogy. A Division of Random House, Inc. New York, 1992. 869 p.

11. Spurgeon S. L. (Ed.). Cormac McCarthy: All the Pretty Horses, No Country for Old Men, The Road. : Continuum, 2022. 467 p.

12. Turner V. Frame, Flow and Reflection: Ritual and Drama as Public Liminality. URL: https://nirc.nanzan-u.ac.jp/nfile/2195 (дата звернення: 29.04.17).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.162.1.09]:130.1:111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.49

БІГУНИ О. ТОКАРЧУК ЯК МОДЕЛЬ ОНТОЛОГІЧНОЇ РЕЛЯЦІЙНОСТІ: СТАТИКА VS. ДИНАМІКА ПОЗА ЛОГІКОЮ ПРОТИСТАВЛЕНЬ

FLIGHTS BY O. TOKARCZUK AS A MODEL OF ONTOLOGICAL RELATIONALITY: STATICS VS. DYNAMICS BEYOND BINARY OPPOSITION

Крюкова Ю.Д.,
orcid.org/0000-0002-7769-3402
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у сучасному світі динаміка дедалі частіше абсолютизується як ознака розвитку, ефективності та прогресу, тоді як статика маргіналізується і сприймається як застій або втрата. Така асиметрія призводить до формування патологічних моделей існування, у яких рух набуває характеру втечі, а зупинка – стану стагнації. У цьому сенсі текст О. Токарчук *Бігуни* не лише репрезентує цю проблему, але й відкриває можливість її переосмислення на онтологічному рівні, що робить його надзвичайно релевантним для сучасного літературознавчого і філософського аналізу. **Наукова новизна розвідки** полягає у запропонованій концептуалізації статики і динаміки не як опозиційних категорій, а як взаємозалежних режимів буття, кожен із яких може функціонувати у двох модальностях: позитивній і негативній. Такий підхід дозволяє вийти за межі традиційних оцінних схем і показати, що ключовим є не сам факт руху чи зупинки, а їхній внутрішній режим функціонування і зв'язок із екзистенційним станом суб'єкта.

У статті введено поняття онтологічного ритму, який визначається як динамічна взаємодія статики і динаміки, що забезпечує цілісність людського досвіду. У цьому контексті дослідження демонструє, що втрата цього ритму – тенденція, що є характерною для сучасної культури й характеризується надмірної мобільністю, призводить до розриву між дією і осмисленням, між зовнішнім і внутрішнім виміром існування. Тоді як відновлення цього взаємозв'язку відкриває можливість для формування нової моделі суб'єктності, у якій рух і зупинка взаємореалізують одне одного. Стаття ставить за **мету** обґрунтувати, що роман О. Токарчук *Бігуни* демонструє те, як дихотомія статика vs. динаміка трансформується у складну онтологічну модель, у якій ці категорії функціонують як взаємозалежні режими буття, здатні набувати як патологічних, так і генеративних форм залежно від внутрішнього стану суб'єкта.

Узагальнюючи можемо **зробити висновок**, що стаття пропонує якісно нову концептуальну рамку для аналізу сучасної літератури і культури, у якій статика і динаміка розглядаються не як протилежності, а як взаємозалежні і взаємоперехідні форми буття. Такий підхід не лише поглиблює розуміння роману О. Токарчук, але й відкриває ширші перспективи для дослідження екзистенційних і культурних процесів у добу глобальних змін, коли питання балансу між рухом і зупинкою набуває принципового значення для збереження людської суб'єктності.

Ключові слова: статика, динаміка, онтологія, опозиція, баланс.

The article's relevance deals with the latest world's tendency where dynamics is increasingly being treated as a feature of development, productivity, progress while statis is being marginalized and is treated as stagnation, loss, deterioration. Such asymmetry gives rise to pathological patterns of being where movement is correlated with escape, and stop as a stagnation. In this sense Tokarczyk's text *Flights* not only outlines this problem but also gives the possibility to reconceptualize it ontologically that makes it highly relevant for contemporary literary and philosophical analysis. The research contributes **novel insights** into statics and dynamics conceptualization but not as opposed categories but as interdependent modes of being where each of them can function in both positive and negative modalities. This approach makes it possible to move beyond traditional evaluative frameworks and to demonstrate that what is crucial is not the mere fact of movement or stillness, but their internal mode of functioning and their relation to the existential state of the subject. The article introduces the concept of ontological rhythm, defined as a dynamic interaction between stasis and movement that ensures the integrity of experience. In this context, the study demonstrates that the loss of this rhythm leads to a rupture between action and reflection, between the external and the internal dimensions of existence. Conversely, the restoration of this rhythm opens the possibility for the formation of a new model of subjectivity, in which movement and stillness mutually realize one another.

The article aims to substantiate that in Olga Tokarczuk's novel *Flights*, the dichotomy of stasis vs. dynamics is transformed into a complex ontological model in which these categories function as interdependent modes of being, capable of assuming both pathological and generative forms depending on the subject's internal state**. In summary**, the article proposes a new conceptual framework for the analysis of contemporary literature and culture, in which stasis and movement are understood not as opposites but as interdependent and mutually transitive modes of being. Such an approach not only deepens the understanding of Tokarczuk's novel but also opens broader perspectives for the study of existential and cultural processes in an era of global change, when the question of balance between movement and stillness becomes crucial for the preservation of human subjectivity.

Key words: statics, dynamics, ontology, opposition, balance.

Постановка наукової проблеми. Впродовж історії існування людства завжди є тексти, котрі своїм масштабом мислення екстраполюються за часово-просторові межі, оскільки піднімають питання онтологічного спектру трансформуючи людську думку як таку. Серед міріад написаного зовсім небагато текстів стають тими точками напруження, в яких індивідуальний голос автора ототожнюється глибинним запитам епохи. Й справа тут не лише в художній майстерності, новаторстві форм, а в унікальній здатності бути співзвучним із тим виміром людського досвіду котрий перебуває в лімінальній зоні й чекає осмислень, однак вже є інтуїтивно досяжним. Ідеї закладені в таких текстах резонують не стільки вербально, скільки мають своєрідну стихійну інтелектуально-хвильову природу, яка синхронізується не лише через вербальний рівень, але й внутрішні ритми людства у певний момент його історичної зрілості до змін. Проте така готовність ніколи не є випадковою, бо має тривалий процес кристалізації у кризових точках, коли звичні моделі мислення поступово вичерпують себе, коли екзистенційна напруга між людською природою і світом досягає своїх критичних рівнів. Саме тоді й настає момент, коли нагально-необхідним стає радикальне переосмислення самого способу буття людини в світі. Запити такого рівня й дають поштовх до з'яви текстів, котрі не пропонують готових відповідей й рішень, проте відкривають вимір зовсім іншого бачення, ведуть до змін світоглядної оптики, спонукають до виходу за рамки інерційного існування. Вони розцінюються не стільки як відображення реальності, а як інструменти її осмислення й трансформації.

У такому контексті феномен визнання окремих творів на найвищому рівні, зокрема присудження Нобелівської премії, дає підстави розглядати це не тільки як оцінку літературної якості, але й як індикатор глибинних суспільно-культурних процесів. Такий текст стає немов дзеркалом у якому людство має унікальну можливість побачити й відрефлексувати власний стан розвитку свідомості, стати голосом який артикулює те, що вже назріло в колективному полі й прагне бути вербалізованим й почутим. Твір польської письменниці О. Токарчук *Бігуни* [1] й проблеми сучасної епохи зазвучали в унісон, у момент, коли світ переживає безпрецедентні трансформації: глобалізація, цифровізація, прискорення темпів життя, поява штучного інтелекту – все це нові форми раціональності, що змінюють уявлення про людину і її місце у світі. Усі ці процеси створюють ситуацію, у якій традиційні уявлення про суб'єкт, ідентичність, рух, розвиток опиняються під питанням. Людина сьогодення дедалі глибше занурюється в режим безперервної динаміки, де рух позиціонується не лише як необхідність, а норма, вимушеність, імператив. Перманентна активність, зайнятість, мобільність, зміна інформаційних потоків локацій, функцій, соціальних ролей тощо – формує новий модус існування, в якому зупинка розцінюється як потенційна загроза. Так як перед обличчям норм нинішнього суспільства пауза означає відхилення від потоку накопичення та споживання, а отже втрату своєї актуальності й існування поза системою. Людство навіть не замислюється про те, що саме в безперервності руху приховується одна з головних екзистенційних проблем сучасності. Формується режим буття, на який власне й звертає нашу увагу своєю творчістю О. Токарчук, як на екзистенційну модель людини, яка обирає невпинну динаміку, як спосіб втечі та уникнення себе. Рух, що втрачає зв'язок із внутрішніми налаштуваннями стає деструктивним, бо більше не є вираженням надлишку сил й розвитку, а реакцією на страх перед тишею в якій ми неминуче постанемо обличчя-в-обличчя з власним я. Тому й не дивно, що сучасна культура не далеко відійшла від своїх базових архетипів, які програвались ще в древніх віруваннях, коли образ секти старообрядців (*Бігуни*) та їхня віра в те, що зло, яке керує світом можна оминути лише через постійну динаміку вважалось загальноприйнятим. У такий спосіб рух стає метафорою, інтегрованою в сучасність, що окреслює той спосіб існування людства, що нині набуває глобальних масштабів. Однак ключовою відмінністю є те, що це зло інтеріоризується, бо не переслідує людину ззовні, не існує як зовнішня сила від якої справді можна втекти, а стає частиною суб'єкта, що витісняється, заперечується, а отже не приймається, не інтегрується. У психологічному плані це те, що ми матеріалізуємо як *тінь* й як те, що не вписується у бажаний, очікуваний соціумом образ себе й тому виштовхується з поля свідомості. Проте втеча від того, що є невід'ємною частиною особистості – неможлива. Навпаки виникає певний екзистенційний парадокс: людині здається, що чим швидше вона рухається, тим менше часу вона має для рефлексії й тим менше шансів зустрітись із власними внутрішніми суперечностями. Однак це не зовсім так, бо неусвідомлена динаміка веде до накопичення напруги, до втрати цілісності, до розриву між зовнішнім і внутрішнім. У певний момент цей розрив стає настільки значним, що потребує не косметичних змін, а зупинки й глибинного переосмислення самого способу існування.

Саме окреслена фундаментальна проблематика й надає твору О. Токарчук такої *актуальності*, так як виводить глобальні питання на рівень осмислення та усвідомлення. Його сила й потенціал полягає в тому, що він не моралізує, а підсвічує наші тіньові сторони, де читач може побачити себе у цьому русі, впізнати власні механізми втечі, власну участь у цьому безперервному процесі заперечень. Текст не критикує, а дає нам інструменти розрізнення неусвідомлених структур досвіду, що заважають нам зупинитись й не тікати від самих себе. У світі, де штучний інтелект бере на себе дедалі більше функцій мислення, аналізу, обробки інформації, людина опиняється перед необхідністю переосмислювати власну природу. Усвідомити, що якщо раціональність може бути делегована машині, то що залишається людині? Й відповідь на це питання лежить не у ще більшій динаміці, не у ще вищій продуктивності, бо людині за швидкістю ніколи не дорівнятися машині, тому її сила в здатності до рефлексії, до зупинки, до внутрішнього бачення. Саме ці якості не можуть бути замінені жодною технологією.

Отже, проблема піднята у дослідження на матеріалі тексту О. Токарчук *Бігуни* виходить за межі літератури і набуває онтологічного виміру. Йдеться не просто про інтерпретацію тексту, а про спосіб існування, який визначає майбутнє людства. Якщо людина не навчиться зупинятися, вона ризикує втратити саму можливість розуміння себе. Без цього розуміння будь-який рух втрачає напрям і сенс, перетворюючись на інерційний процес, що веде не до розвитку, а до виснаження, що й складає **новизну дослідження**.

Метою статті є деконструювати опозицію рух vs. зупинка, динаміка vs. статика не як рекомендацію, а як гостру необхідність, яка передбачає не відмову від одного чи іншого, а якісно новий рівень *реляційної взаємодії*, де рух і зупинка в рівній мірі частини одного цілісності. Довести, що людина має генерувати такий онтологічний стан, у якому динаміка більше не має бути втечею, а стати продовженням внутрішньої ясності й для усвідомлення цього потрібна зупинка, як умова цієї ясності, як простір, у якому можливе побачення того, що зазвичай залишається поза увагою. Реалізація мети потребує **виконання наступних завдань**: проаналізувати сучасні теоретичні підходи до проблеми мобільності і прискорення; виявити, як у тексті О. Токарчук репрезентуються різні модальності руху і статики; обґрунтувати їхню взаємозалежність і амбівалентність; співвіднести ці спостереження з ширшими філософськими моделями, зокрема західними і східними концепціями ритму і рівноваги; а також показати, як запропонована модель дозволяє переосмислити сучасний екзистенційний досвід.

Концептуально-теоретична рамка. Методологія розвідки. Проблематика співвідношення статики й динаміки не як взаємовиключних, а як взаємозалежних онтологічних режимів сьогодні потрапляє у міждисциплінарний фокус уваги не лише гуманітаристики, а й інших царин знання. Й хоча існує чимало різних інтерпретаційних рамок усі їх поєднує переконання, що сучасне мислення дедалі більше відмовляється від жорстких бінарних схем на користь процесуальних, реляційних і ритмічних моделей буття. Сучасні реалії лише підкреслюють ці тенденції, коли ми аналізуємо сучасну культуру мобільності, антропології швидкості, постгуманістичних досліджень та метамодерної теорії, де рух і стабільність мисляться не як протилежності, а як тісно співіснуючі феномени. При побудові концептуально-теоретичного підґрунтя статті ми опирались як на погляди дуальної пари статика vs. динаміка у західній так і східній парадигмах мислення. Щоправда ці підходи мають в своїй основі суттєві відмінності. Так, для західного суспільства, що впродовж століть було досить логоцентричним й спрямовувало вектор пізнання назовні й постійне форсування динаміки як способу досягати максимальної продуктивності за принципом *вище швидше сильніше*, що повністю змістило вектор розвитку у русло динаміки. Й лише останнім часом ці традиційні підходи почали зазнавати якісно нових переосмислень. Приміром досить методологічно продуктивним є напрям у сучасних соціогуманітарних студіях, у рамках якого проблема співвідношення статики і динаміки отримала системне опрацювання й має назву *mobility turn* (поворот до мобільності). Попри те, що на перший погляд може здатись, що такий підхід зводиться до простої апології руху, це зовсім не так, бо його ключова інновація полягає у тому, що він демонструє глибинну взаємозалежність динаміки і статики, показуючи, що жодна форма мобільності не існує без відповідних режимів стабілізації. Центральними фігурами тут є британський соціолог Дж. Уррі й його праця *Mobilities* [21], в якій пропонується концептуальна рамка аналізу сучасного світу як мережі взаємопов'язаних рухів. Розвиток і конкретизацію цих ідей знаходимо у працях Т. Крессвелла зокрема у книзі *On the Move: Mobility in the Modern Western World* [4]. Науковець вводить важливе розрізнення між різними аспектами мобільності: одні форми руху заохочуються і легітимують, інші – контролюють

або забороняють. П. Адей, автор праць *Mobility* [3] та *Aerial Life* [2] розвиває ідею, що мобільність є не лише соціальним чи культурним феноменом, але й афективним і тілесним досвідом. У цьому контексті стає очевидним, що мобільність завжди передбачає певні моменти стабілізації: тіло повинно орієнтуватися у просторі, знаходити точки опори, навіть якщо цей простір постійно змінюється. Паралельно з формуванням *повороту до мобільності* у соціогуманітарних науках розгортається не менш впливовий напрям, який можна окреслити як критику *ідеології швидкості*. Якщо *mobility turn* показує структурну взаємозалежність руху і стабілізації, то цей корпус досліджень проблематизує саму норму прискорення в сучасному суспільстві. У центрі уваги опиняється те, як сучасні суспільства перетворюють швидкість на імператив (економічний, технологічний, культурний) і які екзистенційні та політичні наслідки має така абсолютизація динаміки. Відповідно, статика починає мислитися не як анахронізм, а як дефіцитний ресурс, необхідний для відновлення здатності до досвіду, уваги і саморефлексії. Ключовою фігурою тут є П. Вірільйо, який у низці праць *Speed and Politics* [23]*, The Aesthetics of Disappearance* [24]*, The Information Bomb* [25]*, The Original Accident* [26] розробляє концепцію *дромології* (від грец. *dromos* – біг), тобто науки про швидкість. П. Вірільйо пропонує радикальну тезу: швидкість не є просто параметром технічного прогресу, вона є формою влади. Подальший розвиток цієї лінії знаходимо у працях Г. Рози зокрема *Social Acceleration: A New Theory of Modernity* [15] і *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World* [14]. На відміну від П. Вірільйо, який акцентує на політичному аспекті швидкості, Г. Роза аналізує її екзистенційні наслідки. Його ключова теза полягає в тому, що прискорення не веде до насиченішого життя, а породжує відчуження: людина втрачає здатність вступати у глибокі, резонансні стосунки зі світом. У подібному ключі працює Дж. Вайсман у книзі *Pressed for Time: The Acceleration of Life in Digital Capitalism* [27], де вона аналізує, як цифрові технології, замість звільнення часу, створюють постійний стан зайнятості і фрагментації уваги. Важливий внесок у критику швидкості робить також Бюн-Чул Хан у працях *The Burnout Society* [5], *The Transparency Society* [7]*, The Disappearance of Rituals* [6]. Хан описує сучасне суспільство як суспільство самоексплуатації, де суб'єкт постійно мобілізує себе до діяльності. У цьому режимі відсутня зовнішня примусовість, натомість діє внутрішній імператив продуктивності. У культурних студіях ці ідеї підхоплює рух *slow studies*, який розвивається у працях таких авторів, як В. Паркс і Дж. Тімс *Slow Living* [12], а також у ширшому русі *slow culture* (К. Оноре *In Praise of Slow* [8]). Ці підходи не закликають до повної відмови від швидкості, але пропонують переосмислити темп життя, відновити баланс між активністю і паузою. У цьому контексті статика розглядається як умова уваги, якості досвіду і турботи про себе. Не менш важливими є дослідження у сфері медіатеорії. Наприклад, Б. Штіглер у працях *Technics and Time* [18] та *Automatic Society* [16] аналізує, як технології прискорюють процеси сприйняття і мислення, водночас підриваючи здатність до тривалої уваги (*long attention*). Він говорить про необхідність ретардації як уповільнення, відновлення індивідуальної і колективної суб'єктності. У філософському плані значний внесок у переосмислення цієї проблематики роблять дослідження у сфері процесуальної онтології. Особливе місце займають метамодерні студії, які прямо працюють із подоланням бінарних опозицій. Т. Вермеулен і Р. ван ден Аккер [22] у своїй концепції метамодерну вводять поняття *осциляції* як постійного коливання між протилежними полюсами без остаточного синтезу. У цьому контексті статика і динаміка постають не як взаємовиключні стани, а як полюси, між якими розгортається рух сучасної культури.

Однак важливо розуміти фундаментальний внесок саме східної думки, котра на відміну від західної завжди розвивалась у тандемі між рухом та зупинкою, адже саме ця онтологічна єдність лежить в основі всіх процесів, які ведуть до трансформації свідомості та внутрішньої рівноваги. Й дуже часто саме ідеї східної філософії лежать в основі процесів західних переосмислень. Так, розвиток цієї логіки єдності знаходимо ще в працях класичної китайської філософії, передусім у тексті *Дао де цзін*, який традиційно приписують Лао-Цзи [11]. У цьому творі закладено фундаментальну ідею, що реальність функціонує через взаємодію протилежностей, які не є антагоністичними, а взаємно породжують одна одну. В індійській традиції ключовими авторами, які дозволяють осмислити цю проблему, є тексти *Йога-сутр* Патанджалі [13] та філософія санкх'ї, пов'язана з іменем Ішваракрішни (автора *Санкх'я-каріки*) [9]. Тут динаміка і статика виступають як дві фази процесу: рух створює матеріал досвіду, а зупинка дозволяє його осягнути. Суттєвий внесок у розробку цієї проблематики зробили також представники Адвайта-веданти, зокрема Шанкара. У буддистській філософії, особливо у школах махаяни,

ця проблема отримує інше формулювання через концепти порожнечі (*шуньята*) та взаємозалежного виникнення. Сучасні інтерпретації цих традицій представлені у працях таких авторів, як С. Судзукі [20], який популяризував дзен на Заході, або А. Воттс, який у своїх роботах *The Way of Zen, The Wisdom of Insecurity* [28] підкреслював ілюзорність протиставлення руху і спокою. У сучасній академічній філософії варто згадати також Ф. Жюльєна [10] та його праці, який аналізує китайське мислення як альтернативу західній логіці опозицій, показуючи, що у китайській традиції зміна і стабільність мисляться як аспекти одного процесу.

Методологія дослідження у цій темі не може бути одномірною, оскільки сам об'єкт аналізу це взаємодія статики і динаміки як онтологічних режимів у тексті О. Токарчук передбачає багаторівневий підхід, що поєднує літературознавчі, філософські та культурологічні інструменти. Узагальнюючи, можна сказати, що методологія дослідження ґрунтується на поєднанні: герменевтичного методу (інтерпретація тексту як цілісності); концептуального аналізу (реконструкція ключових категорій); наратологічного підходу (аналіз структури і форми); культурно-теоретичного підходу (*mobility turn*, критика швидкості); феноменологічного аналізу досвіду; порівняльно-філософського підходу (інтеграція західної і східної думки). Саме така багаторівнева методологія дозволяє адекватно охопити складність досліджуваного феномену і показати, що у романі О. Токарчук статика і динаміка постають не як опозиція, а як взаємозалежні режими буття, які формують цілісну онтологію сучасної екзистенції.

Виклад основного матеріалу. Людство у своєму розвитку дедалі більше приходить до усвідомлень, що те, що свого часу вважалось беззаперечною істиною, нині зазнає радикальних переосмислень. Так, приміром фундаментальні дихотомії які досить тривалий час визначали європейську раціональність більше не існують в статусі жорстких полярностей. Вони розмиваються, взаємопроникають, виявляють свою залежність одна від одної. Однією з таких базових пар є статика vs. динаміка – категорії, що історично корелювались з протилежними модусами буття. Проте у світлі новітніх філософських і літературознавчих підходів ця бінарність виявляється не просто недостатньою, а принципово хибною, оскільки вона ігнорує глибинну онтологічну взаємозалежність цих феноменів. Роман О. Токарчук *Бігуни* стає одним із тих текстів, де ця взаємозалежність не лише художньо репрезентується, а й концептуально осмислюється як умова самої можливості людської екзистенції. Йдеться не просто про те, що рух і зупинка співіснують, чергуються або вступають у напружену взаємодію, а йдеться про дві сторони єдиного онтологічного процесу, який не може бути редукований до жодної з них окремо: *«Якщо так розуміти час, то людське існування можна поділити на етапи, так само, як рух у просторі поділений паузами – місцями. Ці паузи фіксують нас у часоплині. Той, хто стоїть і втрачає відчуття місця, в якому перебуває, миттю втрачає й відчуття часу. Що більше пауз у просторі – себто що більше місць ми відвідуємо, – то інтенсивнішим є наше відчуття часоплину»* [1, ст. 171]. Хоча й західна традиція довгий час виносила зупинку на маргінес, оскільки в логоцентричному суспільстві єдиною можливою формою прогресу вважався саме рух, як форма накопичення та влади. Західна цивілізація історично робила ставку на динаміку. Від ідеї прогресу Нового часу до сучасної культури швидкості та продуктивності рух постає як безумовна цінність. Бути у русі означає бути живим, активним, успішним. Зупинка ж часто асоціюється із застоєм, регресом, втратою. Проте ця аксіологія руху приховує у собі парадокс: рух, який не має внутрішнього центру, не спрямований до осмислення, поступово втрачає свій продуктивний характер і перетворюється на форму втечі. Однак ця тенденція не була загальнолюдською. Якщо взяти ширший філософський контекст ми побачимо, що в різних культурних традиціях існує чимало прикладів, що демонструють гармонійне взаємоіснування цих здавалося б протилежних начал. Йдеться про божества Шива і Шакті в індуїзмі, де статичний, трансцендентний принцип свідомості немислимий без динамічної енергії прояву; Пуруша і Пракріті у санкх'ї, де чисте споглядання і матеріальна активність співіснують як нерозривна пара; інь і ян у даоській традиції, де темне і світле, пасивне і активне постійно переходять одне в одне, формуючи гармонію світу. Навіть на рівні тілесності ця подвійність виявляється як симпатична і парасимпатична нервові системи, які регулюють стан напруги і розслаблення, мобілізації і відновлення. Навіть у стані повного спокою тіло пульсує, дихає, циркулює кров, відбуваються мікрорухи, які не фіксуються свідомістю. Водночас жоден рух неможливий без моменту стабілізації: щоб зробити крок, потрібно спертися; щоб побачити, потрібно зафіксувати погляд; щоб мислити, потрібно утримати думку. Таким чином, уже на рівні тілесності виявля-

ється, що статика і динаміка – це не альтернативи, а взаємозалежні фази одного і того ж процесу. Рух завжди містить у собі точки опори, а спокій приховану активність. Аналогічно, вдих і видих не є протилежними актами, а фазами одного процесу дихання, яке регулюється затримками між ними, організовуючи процес без якого будь-які форми життя є неможливими. Можемо виснувати, що людське буття як таке розгортається у постійному коливанні між динамікою і статикою, між виходом у світ і поверненням до себе, між розсіюванням і збиранням. Саме цей ритм створює можливість досвіду, пам'яті, ідентичності.

Роман О. Токарчук – ціла художня лабораторія, де цей ритм не лише зображується, а й піддається рефлексії. Він показує, що сучасна культура, захоплена ідеєю руху, ризикує втратити здатність до зупинки, а отже до осмислення. І водночас він нагадує, що статика без руху перетворюється на застиглу форму, позбавлену життя. Саме в цьому напруженому балансі між двома режимами і розгортається людська екзистенція як процес, що ніколи не може бути зведений до однієї з його сторін, але завжди існує як їхня нерозривна єдність. Тож, статика і динаміка є не протилежностями, а взаємозалежними аспектами єдиного онтологічного процесу. Таким чином, можна стверджувати, що О. Токарчук пропонує не опозиційну, а реляційну модель, що має глибокий онтологічний характер й стосується не лише структури тексту чи поведінки персонажів, а самого способу існування людини у світі. Однак у самому тексті цей тандем не подається як гармонійний та збалансований. Навпаки, текст демонструє його напруженість, нестабільність, інколи навіть паталогічність.

Сучасна людина занурена у глобалізований світ постійної мобільності настільки, що зміщується в сторону динаміки. Подорож, переміщення, транзит стають не просто частиною життя, а його домінантною формою. Проте ця гіпердинаміка не веде до розвитку у класичному сенсі, а вона радше розмиває суб'єкт, позбавляє його стабільних координат, заганяє в ілюзії: *«Плинність, мобільність, ілюзорність – ось що значить бути цивілізованим. Варвари не подорожують, вони просто йдуть до мети або вчиняють набіги»* [1, ст. 57]. Людина постає як хаотичний потік, який не конвертуються у досвід. Має місце, те про що свого часу писали філософи-постмодерністи Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, коли концептуалізували процес *становлення* (*becoming*) [5]. У *Бігунах* ми не маємо стабільних суб'єктів, а радше потоки, інтенсивності, які постійно *детериторіалізуються*. Рух персонажів – це не просто переміщення у просторі, а радше *лінії втечі*, які водночас нікуди не ведуть. Це принципова відмінність від наративу подорожі як трансформації з подальшою *ретериторіалізацією* про яку пишуть мислителі [5]. У О. Токарчук подорож стає формою існування, а не інструментом пізнання. Зло, від якого відбувається втеча, у тексті можна прочитати не як зовнішню силу, а як внутрішній вимір, як те, що в юнгіанській традиції називається тінню. Це ті аспекти себе, які витісняються, заперечуються, не приймаються. Рух у такому випадку стає механізмом уникнення: поки ти біжиш, ти не дивишся назад, не озираєшся всередину, але проблема полягає в тому, що від себе втекти неможливо. Тінь не зникає від того, що її ігнорують, а навпаки посилюється. У цьому сенсі письменниця підважує саму ідею руху як безумовного блага. Вона показує, що рух може бути не лише формою свободи, але й формою несвободи якщо він продиктований страхом, уникненням, небажанням зупинитися. І навпаки, зупинка, яка у західній культурі часто сприймається негативно, постає як акт мужності, можливість зустрічі, умова трансформації. Зупинитися означає дозволити собі побачити те, що у русі залишалося невидимим й це лякає: *«А потім, уже витираючись білим пухнастим рушником, подумав, що не такий уже він і впевнений у своєму бажанні досягти просвітлення. В одну коротку мить злякатися істини. Прошити світ зором, наче рентгеном, і побачити скелет Порожнечі»* [1, ст. 169].

Таким чином, *Бігуни* можна читати як своєрідне попередження сучасному людству, яке захоплене швидкістю, мобільністю, постійним рухом, ризикує втратити здатність до зупинки, а отже й до осмислень. Цей рух дедалі більше нагадує пришвидшення без контролю, де сама швидкість стає метою. Але будь-яка система, яка розганяється без можливості стабілізації, рано чи пізно досягає точки перегріву. У метафоричному сенсі можна сказати, що людина ризикує *перегоріти* у цьому надлишку динаміки, втратити зв'язок із собою, із власною екзистенцією. Людина за час свого існування дозволила *раціо* настільки себе поглинути, що вже давно перебуває в його полоні, забувши те ким є насправді: *«У давні часи боги були назовні, недосяжні й потойбічні, так само, як і їхні посланці – ангели й демони. Проте людське его вибухнуло і втягнуло в себе богів, розташувавши їх десь між гіпокампом і довгастим мозком, між шишковидною залозою та зоною Брока. Лише тут могли вижити боги – у тем-*

них тихих закутках людського тіла, у шпаринах мозку, у порожньому просторі між синапсами. Процес розбухання людського «я» дедалі нестримніший – однаковий вплив на дійсність має як правда, так і вигадка. Хто ще подорожує реальністю?» [1, ст. 174]. Саме тому текст польської письменниці привертає увагу до необхідності глибинного онтологічного переосмислення, бо йдеться не про відмову від руху, не про повернення до статики як єдиного правильного стану, а про баланс сил, в якому важливе те й інше.

Проте парадокс полягає в тому, що поруч із цим гіперрухом у тексті постійно з'являється й мотив консервації, збереження, анатомічного фіксування. Історії про збережені органи, музеї, препарати, анатомічні колекції вводять іншу логіку – логіку статики, але це не просто нерухомість, а радше заморожений рух. Тіло, зафіксоване у формаліні, є водночас абсолютно статичним і водночас носієм колишньої динаміки. Таким чином, статика в О. Токарчук виявляється не протилежністю руху, а його радикальною формою, а саме рухом, доведеним до межі і зупиненим у точці максимальної інтенсивності. Саме тому у східних практиках така велика увага приділяється станам зосередження, медитації, споглядання, тим моментам, коли рух призупиняється, коли потік свідомості не зникає, але перестає бути хаотичним і починає прояснюватися. Без цієї зупинки неможливе те, що можна назвати зустріччю з самим собою. Адже істинна природа людини не відкривається у постійному русі, у безперервному переключенні з одного об'єкта на інший. Вона відкривається тоді, коли цей рух сповільнюється настільки, що свідомість починає бачити власні механізми, власні страхи, власні ілюзії. Це момент, який можна описати через відому метафору Ф. Ніцше, коли він каже, що для того, щоб безодня почала дивитися на тебе, потрібно достатньо довго дивитися в неї. Але для цього необхідна сміливість зупинитись.

Однак логіка якою рухається О. Токарчук далі є досить інноваційною, так як вона не оцінює. Дихотомія правильне/хибне, позитивне/негативне, добре/погано, які є основою традиційних наративів, де рух ототожнюється з розвитком, а зупинка зі стагнацією, занепадом, у творі відсутня. Натомість письменниця не лише вибудовує складну, багатовимірну *реляційну онтологію*, а й пропонує значно складнішу модель, у якій поля цієї пари розмиваються та розгортаються у різних режимах та інтенсивностях. Умовно кажучи вибудовується негативний і позитивний виміри, або ж патологічний і гармонійний спектр. Саме такі флуктуації дозволяють О. Токарчук вийти за межі як традиційної дихотомії, так і спрощеної ідеї балансу й запропонувати глибоку онтологічну схему, у якій вирішальним стає не сам факт руху чи зупинки, а спосіб їхнього переживання і внутрішня якість цього досвіду. Через таку своєрідну варіаційну шкалу яка охоплює всі спектри досвіду ми розуміємо, що будь-який режим важливий, оскільки дає можливість проявлятись іншому діапазону якостей. Формуються певні екзистенційні траєкторії становлення, де має місце постійна зміна гами інтенсивності. Так у від'ємному прояві, який у тексті представлений надзвичайно переконливо, рух і статика втрачають свою природну функцію і перетворюються на деформовані, екзистенційно порожні стани. Рух позиціонується не як розвиток, не як відкритість до світу, а як втеча від себе, від необхідності зустрітися з своє внутрішньою природою. Це той тип динаміки, який не має внутрішнього вектору, не інтегрує досвід, а навпаки розсіює його. Людина у такому русі постійно змінює місця, контексти, ролі, але ці зміни не призводять до трансформації; вони лише відсувають момент усвідомлення. Рух стає нескінченним процесом відкладання *хто я* на потім. Формується патологічний характер динаміки, що власне найяскравіше проявляється в самій назві твору *Бігуни*, як секти старообрядців, де рух перетворюється на своєрідну релігійну практику уникнення. Віра у те, що зло можна обійти, постійно перебуваючи у дорозі, є метафорою глибшої антропологічної установки: небажання зупинитися і побачити, що джерело тривоги не зовні, а всередині. Людина біжить, бо думає, що там десь краще: *«Багато хто вірить, ніби на мапі світу є досконала точка, в якій час і місце ідеально співіснують. Можливо, люди й вирушають із дому саме через віру в те, що будь-який рух, навіть хаотичний, збільшує шанси коли-небудь опинитися в такій точці. У потрібному місці в потрібний час. Скористатися нагодою, схопити мить за полу. І тоді шифр замка буде зламано, виграшну комбінацію цифр вгадано, істину розкрито. Не прогавити, ковзати поверхнею випадку, випробовувати збіги обставин і знаки долі»* [1, ст. 157]. У цьому сенсі рух стає не лише фізичним, але й психологічним і онтологічним механізмом захисту. Проте не менш цікавою у цьому полі регресивних якостей постає й статика. Вона більше не є простором споглядання чи інтеграції, а перетворюється на стагнацію, застиглість, майже смерть. Символічним втіленням цього

стану є сцени з анатомічними колекціями, частинами тіл, збереженими у формальдегіді. Це радикальна форма статики, де рух припинено остаточно, але разом із ним зникає і життєвість, і сенс. Такі образи створюють відчуття холодної, неживої стабільності, яка не має нічого спільного з гармонійним спокоєм. Це статика без потенціалу, без внутрішньої динаміки, це мертва фіксація. Таким чином виникає стан у якому онтологічна функція руху і зупинки паралізується, бо динаміка стає деструктивною, а статика стагнаційною. Вони перестають діяти як частини цілого, не перетікають з форми в форму, не створюють резонансу й ритму. Замість цього вони перетворюються на полюси-антагоністи між якими відкривається прірва людської екзистенції. Результатом стає втрата внутрішнього зв'язку з буттям як таким. Однак революційність тексту О. Токарчук полягає в тому, що вона не зупиняється й імпліцитно вводить в текст ще один вимір, у якому ці два базові модуси починають проявляти себе зовсім інакше. Рух перестає бути формою *ескапізму* й стає надлишком сил, творчим імпульсом, формою відкритості, розгортання потенціалу й такий прояв активності не заперечує зупинку, а навпаки розглядає її як невід'ємну фазу. Саме тому й статика в цій конфігурації радикально трансформує свою природу. Вона перестає бути стагнацією й постає простором потенційностей, *великою порожнечею*, де форми з'являються й зникають. Однак ця порожнеча не відсутність, а можливість – стан, у якому ще нічого не визначено й тому може народитися щось нове, цілий світ. У цьому сенсі статика набуває майже космогонічного виміру: вона стає джерелом, із якого виникає динаміка, внутрішнім яке породжує зовнішнє: *«Ще я думаю, що світ – увесь той глобус – міститься всередині, у звивині мозку, у шишкоподібній залозі, він стоїть у горлі. Можна добряче кашлянути і виплюнути»* [1, ст. 58]. Ця ідея має очевидні паралелі зі східними філософськими традиціями, де порожнеча (*шуньята* у буддизмі, *у-вей* у даосизмі) розуміється не як ніщо, а як основа всього. У такій перспективі зупинка є не кінцем, а початком, вона створює умови для прояву. І саме у цій зупинці рух знаходить свій сенс, оскільки стає не хаотичним переміщенням, а вираженням внутрішньої гармонії. Зрештою й сама О. Токарчук пише про це й в такому аспекті.

Отже, плюсовий прояв статики й динаміки дає можливість людині синхронізувати ритми, ввійти в стан резонансу не лише на соціальному рівні, але й як екзистенційне співналаштування зі світом. Ключовим моментом є те, що переходи між цими станами плюсу й мінусу є як зовнішніми так і внутрішніми одночасно, де зміни обставин, середовища, локацій корелюється з внутрішніми станами суб'єкта: *«Коли я вирушаю в подорож, то зникаю з мап. Ніхто не знає, де я. В точці, з якої я вийшла, чи в точці, до якої прямую? Чи існує щось «поміж»? Чи я схожа на той втрачений день, коли летиш на схід? Чи на віднайдену ніч, коли летиш на захід? Чи я підвладна тому законові, яким так пишається квантова фізика, – що частинка може перебувати одночасно у двох місцях? Чи іншому, про який ми ще не знаємо і якого ще не доведено, – що можна подвійно не існувати в одному місці?»* [1, ст. 57]. І власне цей тумблер-перемикач, де людина спроможна відрефлексовувати свої стани, а головне врівноважувати їх, нейтралізувати дисбаланс, знаходиться в зонах ліміальності, перехідному просторі. Згаданий вимір у зовнішньому світі матеріалізується в різних транзитних зонах вокзалів, аеропортів, далеких подорожей й подібне, коли людська ідентичність намить призупиняється, вона немов зникає, людина стає частинкою великого *Ніщо*: *«Гадаю, що таких, як я, багато. Зниклих, неприсутніх. Вони зненацька виникають у терміналах прильотів і починають існувати, коли прикордонники ставлять їм у паспорт штампи або коли гречний портьє в готелі вручає їм ключ. Без сумніву, вони вже збагнули власну непостійність, залежність від місць, пір дня, мов, міст і їхнього клімату»* [1, ст. 57].

Висновки. Твір *Бігуни* О. Токарчук – це глибока антропологічна і онтологічна рефлексію, яка виходить далеко за межі конкретного сюжету. Він показує, що проблема сучасної людини полягає не у надлишку руху як такого, а у втраті здатності до ритму, до переходу між станами. Як результат, саме ця втрата перетворює динаміку на втечу, а статику – на застій. Заразом текст відкриває можливість іншого бачення, де статика vs. динаміка не стільки дихотомічна пара в традиційному сенсі ієрархії, скільки справжня екологія буття, в яких ці на перший погляд полярні стани розливаються безмежним діапазоном потенційностей. Рух стає творчим актом, а зупинка – простором народження. Разом вони формують цілісність, у якій життя перестає бути хаосом чи мертвою фіксацією, і постає як процес, що постійно оновлюється через взаємодію цих двох начал. І саме у цьому процесі, у цьому тонкому балансі між динамікою і статикою, і розгортається справжня можливість людської екзистенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Токарчук О. Бігуни / пер. з пол. Остапа Сливинського. Київ : Темпора, 2019. 416 с.
2. Adey P. Aerial Life: Spaces, Mobilities, Affects. Chichester : Wiley-Blackwell, 2010. 256 p.
3. Adey P. Mobility. London; New York : Routledge, 2010. 239 p.
4. Cresswell T. On the Move: Mobility in the Modern Western World. New York : Routledge, 2006. 327 p.
5. Deleuze, G., Guattari, F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia / transl. by B. Massumi. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1987. 716 p.
6. Han B.-C. The Disappearance of Rituals: A Topology of the Present. Cambridge : Polity Press, 2020. 96 p.
7. Han B.-C. The Transparency Society. Stanford : Stanford University Press, 2015. 96 p.
8. Honoré C. In Praise of Slow: How a Worldwide Movement is Challenging the Cult of Speed. London : Orion Books, 2004. 336 p.
9. Īśvarakṛṣṇa. Sāṁkhya Kārikā. Delhi : Motilal Banarsidass, 1969. 120 p.
10. Jullien F. A Treatise on Efficacy: Between Western and Chinese Thinking. Honolulu : University of Hawai'i Press, 2004. 288 p.
11. Laozi. Tao Te Ching. London : Penguin Classics, 1963. 160 p.
12. Parks V., Timms J. Slow Living. London : Hodder & Stoughton, 2006. 192 p.
13. Patañjali. The Yoga Sutras of Patañjali. New York : North Point Press, 2009. 144 p.
14. Rosa H. Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World. Cambridge : Polity Press, 2019. 576 p.
15. Rosa H. Social Acceleration: A New Theory of Modernity. New York : Columbia University Press, 2013. 512 p.
16. Stiegler B. Automatic Society. Vol. 1: The Future of Work. Cambridge : Polity Press, 2016. 240 p.
17. Stiegler B. Technics and Time, 1: The Fault of Epimetheus. Stanford : Stanford University Press, 1998. 336 p.
18. Stiegler B. Technics and Time, 2: Disorientation. Stanford : Stanford University Press, 2009. 304 p.
19. Stiegler B. Technics and Time, 3: Cinematic Time and the Question of Malaise. Stanford : Stanford University Press, 2011. 344 p.
20. Suzuki D. T. The Way of Zen. New York : Pantheon Books, 1957. 304 p.
21. Urry J. Mobilities. Cambridge : Polity Press, 2007. 335 p.
22. Vermeulen T., van den Akker R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture.* 2010. Vol. 2. P. 1-14.
23. Virilio P. Speed and Politics. New York : Semiotext(e), 1986. 160 p.
24. Virilio P. The Aesthetics of Disappearance. New York : Semiotext(e), 1991. 128 p.
25. Virilio P. The Information Bomb. London; New York : Verso, 2000. 176 p.
26. Virilio P. The Original Accident. Cambridge : Polity Press, 2007. 120 p.
27. Wajcman J. Pressed for Time: The Acceleration of Life in Digital Capitalism. Chicago : University of Chicago Press, 2015. 224 p.
28. Watts A. The Way of Zen. New York : Pantheon Books, 1957. 320 p.
29. Watts A. The Wisdom of Insecurity: A Message for an Age of Anxiety. New York : Pantheon Books, 1951. 152 p.
30. Śaṅkara. A Thousand Teachings: The Upadeśasāhasrī. Albany : SUNY Press, 1992. 400 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 82-93:82.0:008
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.2.50

МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПАМ'ЯТІ «ЖИТТЄВИХ ІСТОРІЙ» У ТВОРАХ УЛЬФА СТАРКА

METAPHORICAL MODELING OF THE MEMORY OF «LIFE STORIES» IN THE WORKS OF ULF STARK

Куций І.П.,
orcid.org/0000-0002-3556-1962
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Куца Л.П.,
orcid.org/0000-0003-4877-9626
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філологічних дисциплін початкової і дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Однією із найпопулярніших галузей сучасної гуманітаристики вчені інтерпретують студії пам'яті. Різні виміри її вивчення формують розгорнуту сферу міждисциплінарного дискурсу. Інтенсивне зацікавлення пам'яттю набуває найрізноманітніших відгалужень. Чи не кожне із них не може перебувати поза межами образних тлумачень: моделі пам'яті, метафорологія, розгорнуті понятійні поля, фігури мислення, взаємодія минулих і сучасних контекстів тощо. Всі вони формують різні опозиційні рівні між «пам'яттями». Складним комплексом наукових проблем постає найперше історична пам'ять, яка привертає увагу вчених дефініційною нестрогістю. У наукових текстах повторюваною стає теза про те, що потреба в уточненні термінологічного інструментарію, який обслуговує науковий дискурс пам'яті, постає майже нагальною.

У статті акцентовано, що пам'яттєвий дискурс в аналізованих творах Ульфа Старка становить цілісний арсенал спогадових смислів, образних фігур пам'яті, топосів пам'яті, сконцентрованих точок фіксацій (давні і нові архітектурні споруди, особисті фіксовані тексти, мистецькі вишивки, ілюстрації титульних сторінок редагованих журналів, приховані домашні архіви тощо). Запропоновано наскрізний аналіз творів У. Старка «Диваки і зануди», «Мій друг Персі, Бофало Біл і я», «Сікстен», у яких зосереджено увагу на метафоричному моделюванні найрізноманітніших відгалужень численних художніх епізодів, що стосуються концепту пам'яттєвих життєвих історій. Акцентовано на специфіці метафорики пам'яті у процесі взаємодії минулого, сучасного та майбутнього часопросторів, домінуючих соціокультурних контекстів тощо.

Визначальною теоретико-методологічною засадою пропонованої статті розглянуто особливості творення, представлення і функціонування життєвих історій як художніх моделей, у яких втілена взаємодія між різнорідними дискурсами пам'яті. Зазначено, що комунікативна пам'ять у творах У. Старка глибоко втілює особистісне бачення світоглядних позицій персонажів, які здатні аналізувати своє минуле і пропонувати сучасне бачення власної своєрідності. Життєві історії Старкових індивідів являють самобутнє бачення власної самосвідомості як сукупності ідей, мотивів поведінки, поглядів, уявлень, позицій, настроїв. Резюмується, що родинна пам'ять персонажів У. Старка метафорично «розлита» у полі їх життєвих історій.

Ключові слова: історична пам'ять, місця пам'яті, родина, метафора, покоління, простір дому.

One of the most prominent fields within contemporary humanities is interpreted by scholars as memory studies. The various dimensions of its investigation constitute an extensive domain of interdisciplinary discourse. The growing scholarly interest in memory has generated numerous branches and directions. Almost none of them can exist outside figurative interpretation: models of memory, metaphorology, extended conceptual fields, figures of thought, the interaction of past and present contexts, etc. All these elements form different oppositional levels between «memories». Historical memory, in particular, emerges as a complex cluster of scholarly problems, attracting attention due to its definitional ambiguity. In academic texts, the recurring thesis emphasizes the urgent need to refine the terminological apparatus that supports the scholarly discourse on memory.

The article emphasizes that the memory discourse in the analysed works of Ulf Stark constitutes a coherent arsenal of mnemonic meanings, figurative representations of memory, topoi of memory, and concentrated points of memory inscriptions (including old and new architectural structures, personal recorded texts, artistic embroidery, illustrations of edited journal cover, hidden home archives, etc.). A comprehensive analysis is proposed of U. Stark's works «Weirdos and Stubborns,» «My Friend Percy, Buffalo Bill and I», and «Sixten», focusing on the metaphorical modeling of various branches of numerous artistic episodes related to the concept of memory-based life stories. Particular attention is paid to the specificity of memory metaphors in the interaction of past, present, and future spatio-temporal dimensions, as well as dominant socio-cultural contexts.

The defining theoretical and methodological foundation of the article lies in examining the peculiarities of the creation, representation, and functioning of life stories as artistic models embodying the interaction between heterogeneous memory discourses. It is noted that communicative memory in U. Stark's works deeply reflects the personal worldview positions of the characters, who are capable of analysing their past and offering a contemporary vision of their own identity. The life

stories of Stark's characters present an original interpretation of self-awareness as a complex of ideas, behavioral motives, views, perceptions, positions, and emotional states. It is concluded that the family memory of U. Stark's characters is metaphorically «diffused» throughout the field of their life stories.

Key words: sites of memory, family, childhood, metaphor, generation, home space.

Постановка проблеми. Інтенсивне зацікавлення пам'яттю, яке сповнюється масштабами якнайширших історичних вимірів, набуває дедалі різноманітніших відгалужень. Як констатує П. Нора, прискорення та глобалізація демократизували сучасну історію. Вона «нав'язується такою, якою її миттєво передає журналіст. Історія висловлюється, проєктується, пишеться; вона – продукт мас-медій, але відразу дістає відбиток клейма пам'яттєвого…» [9, с. 48]. Відмінності і подібності між історією і суспільною пам'яттю вимагають від учених значно посиленішої уваги до проблеми. Хоча з лексемою «суспільна» асоціюють сьогодні «індивідуальну», «колективну», «групову» пам'ять. Не орієнтуючись на визнане науковцями загальносхвалене термінологічне розрізнення, ці дефініції часто використовуються взаємозамінно. Сучасний польський дослідник М. Ґолька доречно лаконізував трактування «суспільної пам'яті», осмисливши його з нових позицій міждисциплінарності. Це суспільностворюване, відносно уніфіковане знання, яке стосується минулого певної суспільної групи. Воно наповнене різними змістами, «виконує різні функції, існує завдяки різним культурним носіям і потрапляє до свідомості осіб із різних джерел. Відносна уніфікація цього знання настає саме завдяки механізмам суспільного життя» [4, с. 29-30]. Польський дослідник акцентує, солідаризуючись із українською соціогуманітарною думкою, що в наукових студіях із проблем пам'яті чи не кожне відгалуження теорії пам'яті характеризується виразною образною орієнтацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний наратив – це насамперед сюжетні лінії та інтерпретаційні моделі у художніх творах. Аналіз величезного пласту літератури стосовно взаємозв'язків історії і пам'яті, історії і культури запропонував Г. Касьянов. У названого автора знаходимо цікаві міркування стосовно історичної пам'яті як різновиду колективної і дотичної до соціальної пам'яті, у яких опосередковується художні структури, відображені насамперед у творах мистецтва. Комунікативна пам'ять, за Г. Касьяновим, має стосунок до спілкування між індивідами і вкладається у життєву історію трьох-чотирьох поколінь, що ми і простежуємо у творах У. Старка. Культурна пам'ять, термін давності якої «згасає», може існувати і передаватися століттями і десятиліттями [8, с. 15; 17; 19].

Стосовно актуалізації життєвих історій у художніх текстах, то не треба оминати загрозливості сучасної пам'яттєво-історіографічної ситуації. Вона полягає насамперед у тому, що у сюжетних лініях сучасність не уступає утискам минулого, а минуле – утискам сучасності. У цьому контексті варто навести міркування Г. Беньяміна: «Справжній образ минулого *пролітає* повз. Тільки як образ, що спалахує лише в мить його пізнаванності і вже ніколи не вертається, можна втримати минуле» [2, с. 291]. Одразу сконкретизуємо запитання, що стосується художнього наративу: який фактор пов'язує між собою художніх персонажів у гурти, групи, об'єднання (незалежно від того, як ці групи будуть поіменовані у суспільстві). Під таким кутом зору А. Ассман актуалізує бачення поняттєвої константи «групова пам'ять» [1, с. 142]. Ця константа створила можливості побутування категорії «стабільності групи». Можна говорити у такому випадку, як уточнював П. Нора, про феномен «розірваної» пам'яті. Дослідники пишуть і про руйнацію групи – як «оселі Божої», як Родини, як «всесвіту Слова». Це уже не дискурс про «розірвану пам'ять», а справжня «родинна руйнація», елементи якої простежуємо в аналізованих творах У. Старка. Стосовно домінування особистісного, тобто персонального рівня (до нього ми досить часто апелюємо у статті), то на формування пам'яті конкретного індивіда впливає найбільшою мірою якраз родина. В аналізованих творах У. Старка найчастіше йдеться про «родинну пам'ять», про батьків, родичів і загалом найближче оточення. У них не ігноруються друзі-однокласники, вчителі, засоби масової інформації, про що пишуть С. Дегтярьов та В. Нестеренко [7, с. 49].

На межі XX – XXI століть відбувся зримий поворот, який небезпідставно називають «поворотом до пам'яті», що призвело до своєрідного буму, а навіть до відчутної втоми від пам'яті (висловлене ілюструє насамперед батько Сікстена, персонаж однойменної повісті). У романі «Диваки і зануди» численні позиції із цієї сфери – належно «непрояснені», «обмежені і приблизні», із мимовільними «прогностичними вимірами» – провокують конфлікти різних пам'ятей [9, с. 4]. Звідси як головну геґелівську константу можна розглядати сучасну актуалізацію пам'яті, тобто осучаснення подій минулого, особливо прагматизацію сьогоднішніх реалей, що яскраво виражені у праці філо-

софа «Феноменологія духу». Ця «прагматизація» сьогоднішності пов'язана з історичною пам'яттю, яка є вічною онтологічною основою, одвічним батьківським началом і найбільш тривким зв'язком з батьками. Ця «корисність для сучасності» [9, с. 19] художньо проілюстрована у повісті «Сікстен».

Мета статті – розглянути проблему пам'яті як таку, що формує композиційну структуру та специфіку моделювання «життєвих» («родинних») історій у художніх творах Ульфа Старка; обгрунтувати наукову потребу в уточненні термінологічного інструментарію, який обслуговує науковий дискурс різних видів пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Композиційний фон «життєвих» («родинних») історій у творах У. Старка пов'язаний із пам'яттю родини. Як уже вказувалось, родинна пам'ять невіддільна від пам'яті індивідуально-культурної, оскільки їх точки фіксації не є антитетичними (фотографії, родинні традиції, ритуали, книги, етичні і культурні засади, обереги духовності). Уточнимо, що найчастіше повторюваною точкою фіксації в текстах У. Старка є фотографії. Про них найчастіше йдеться у повісті «Сікстен». Фігури пам'яті ґрунтуються насамперед на об'єктах індивідуальної пам'яті, втіленої у названих художніх творах (для аналітичного розгляду беремо до уваги фонди індивідуальної пам'яті трьох поколінь художніх персонажів).

Коли аналізувати персональну, тобто індивідуальну пам'ять, то дослідники виокремлюють у ній насамперед два пласти. Перший із них – це той, учасником якого був сам індивід. Наступний пласт пам'яті привнесений у свідомість персонажа засобами сприйняття певної інформації. Так, на свідомість Симони («Диваки і зануди») впливає не тільки родина, але й школа (особливо вчителька), друзі і навіть засоби масової інформації. Наприклад, на сміттєзвалищі Симону вражав несамовитий чаїний крик, який змішувався у її навушниках із уявним шумом гарячого окропу. Одночасно із цим несамовитим «синтезом» в уяві тривав «дурний англійський серіал», який вона дивилася уже десятки разів. Якщо брати до уваги контекст твору, то термінологічний ряд в У. Старка не тільки увиразнюється, але й посутньо уточнюється змістовим наповненням понять комунікативної пам'яті.

Комунікативна пам'ять у творах «Диваки і зануди», «Мій друг Персі, Бофало Біл і я» і «Сікстен» є такою, що «забальзамовує» дух минулих подій. Дух, за Ґ. В. Ф. Геґелем, «це моральне життя народу тією мірою, якою дух є безпосередньою істиною… Дух повинен іти до усвідомлення того, чим він є безпосередньо, повинен… відрізнятися від попередніх форм тим, що вони є реальними духами, власне реальностями і, замість бути лише формами свідомості, є формами світу» [3, с. 303]. Дослідники акцентують, що цей дух зазнає руйнування у сучасності, але не втрачає перспективи зцілення у майбутньому. А. Ассман уточнює, що пам'ять-як-досвід мусить бути перенесеною у «скриню» культурної пам'яті і що «жива пам'ять поступається пам'яті, яка оперта на підтримку засобів інформації, тобто на матеріальні носії… такі як пам'ятники, пам'ятні місця, музеї та архіви» [1, с. 24]. Це той дискурс пам'яті, який Л. Нагорна називає «бурхливою метафоризацією».

Як підсистема, колективна пам'ять має вміщувати й зберігати адекватну інформацію (тобто знання) про пережитий спільний досвід. У необхідні моменти ці знання дають можливість себе актуалізувати, переосмислювати й використовувати задля самозбереження, саморозвитку спільноти. Минуле (пам'ять) постійно опосередковується теперішнім, пристосовується до нього. П. Рікер зауважував із цього приводу: «… Минулого не можна просто «забути» й витерти з пам'яті, його можна хіба що відсунути набік…, щоб потім знову ввести до вжитку…» [6, с. 13]. Подібне прочитуємо про пам'ять як про життєву історію у повісті «Мій друг Персі, Бофало Біл і я». У цьому творі простір пам'яті проглядається як процес «життєвого сум'яття», а точніше – як незвичайна життєва історія. Символічною постає пам'ять про Бофало Біла (письменник Вільям Коді, популярний актор мандрівного «Цирку Дикого Заходу», активний учасник війн з індіанцями). Посиленого зацікавлення сюжетним перепитіям тут надає хвилююча розповідь Ульфового дідуся Готфріда, моряка у молодості. Його пам'ять до деталей зберегла усі подробиці перебування у Лондоні, де Готфрід вперше побачив Бофало Біла. Зупинившись на причалі, він почув про виступ знаменитого «Цирку Дикого Заходу». Щоб дістати кошти на недешеві квитки, Готфрід продав ланцюжок від годинника, який символізував його пам'ять про молодість і любов до Еріки. Неспокійні стада диких буйволів, натовпи галасливих індіанців та ковбоїв, а насамперед постать красеня Бофала Біла на красивому білому коні – все це у творі постає як іманентна сила, яка діє за особливими законами. Яскрава картина кількадесятилітньої пам'яті-спогаду колишнього моряка була б не тільки спрощеною без Еріки, а виявилась би «порожньою». Крім монети срібного

долара, у центр якої безпомильно влучив Бофало і яку так же безпомильно спіймав у повітрі молодий тоді Готфрід, у творі постає ще одна символічна деталь, яка довгі роки не зникала з пам'яті моряка. Це фотолистівка, на якій красень Бофало Біл сидить на коні у ковбойському капелюсі і привітно посміхається. Моряк попросив легендарного героя написати на листівці вітання коханій Еріці. Бофало Біл люб'язно занотував: «Еріці Старк із любов'ю, Ваш Бофало Біл» [12, с. 64]. Юна дружина Готфріда повірила у написане. Воно увійшло у її довірливу пам'ять на все життя. Готфрід докладав чимало зусиль, щоб стати подібним на ковбоя, хоча це аж ніяк не вдавалося.

У дослідженнях сфери пам'яті як історії життя особистості промовистою виявляється модель глибини, з якою корелює модель простору. Концепти глибини і простору ілюструють, що для «похованого» у душі не зникає можливість нового народження того, що довгий час було приспаним: «Його образ щодо цього являє собою надгробне покривало забуття, що трохи відкривається у вирішальну мить між життям і смертю» [1, с. 172]. Стосовно тексту аналізованої повісті, то про «покривало забуття» говорити є зайвим. Символічним виявився образ каменя-валуна, своєрідного мірила випробувань, який особливо зацікавлює читачів. Готфрід-старший, який і досі палко закоханий в Еріку, стоїть біля каменя-валуна, який чорніє посеред грядки червоних полуниць. Темний круглий камінь нагадує надгробок. Готфрідові видавалося, що цей камінь з кожним роком усмоктував у своє єство «горе, злість та розчарування й робився дедалі важчий і чорніший. Дідусь прихилився чолом до його шорсткої поверхні й заклятого мовчання» [12, с. 95].

Перш ніж деталізувати «життєві історії» у «Диваки і зануди», треба увиразнити понятттєве наповнення «пам'яті групи». Якраз групову пам'ять вважаємо за доцільне називати «життєдайною» пам'яттю або, виходячи зі змісту аналізованого тексту, *життєдайною/родовою* пам'яттю. Так, дідусь покинув облаштовану квартиру і пішов «помирати» у пансіонат для літніх людей. Читач легко здогадується, що «життєва історія» дідуся – туга за дружиною – «спричинила зміну теперішнього» (П. Нора). Він залишив рідним багато вишуканих речей (здоровецькі старовинні дзиґарі, дзеркало у позолоченій рамі, стародавнє ліжко з червоного дерева, дорогий саксофон, кришталеву люстру тощо). Зміна теперішнього супроводжує таку ж радикальну і не менш трагічну зміну життєвої історії Симони – адже мама вирішила зійтися з «кретином» Інґве і переїхати на нову квартиру біля сміттєзвалища.

Лексема «сміттєзвалище» досить часто реінкарнує у тексті роману. Стосовно персонажів твору, то вона окреслює їхнє внутрішнє спустошення, постає символом руйнації дому. У квартирі, яку мали покинути мама з Інґве, «все стало догори дриґом»; «купами лежали простирадла, штори, старезні лахи». У день дванадцятиліття Симони довелося довго шукати каструлю і свічечки для торта іменинниці (у квартирі не було жодної). Щоб знайти відповідний подарунок, мама нишпорила між мотлохом із таким азартом, що аж порох кружляв навколо неї. Це видавалося Симоні подібним до кружляння хурделиці у сибірській тундрі. Після нетерпеливих очікувань нарешті з'явилися вантажники, які повинні були занести дідусеві речі у нову квартиру біля сміттєзвалища. Загалом колишня дідусева квартира нагадувала Симоні комедійну виставу прощання із сусідами: один із них недбало грав на гармонії, а мама підігравала на саксофоні. Бравий танцюрист Седерстрем заплющив очі і водив колом немолоду довготелесу пані Білунд; вантажник задоволено кружляв із поважною дамою Енґман; пан Вікман послизнувся на крихтах рибних котлет і наступив собаці Кільроєві на хвоста. Ясний місяць своїм зневажливим оком споглядав те, що відбувалося: танці посеред покинутих меблів; столи, завалені недоїдками та незагашеними недопалками циґарок.

Кільрой дивився на Симону сумними очима, а дівчинка обмізковувала своє безбарвне майбутнє. Вони удвох добре розуміли, що все у цьому дійстві було погано і що далі буде ще гірше. Симона тулилась до сумних очей Кільроя, занурювала обличчя у м'яку білу шерсть і поринала у пам'ять. Згадувала день, коли дідусь (батька у Симони не було) приніс шестирічній хворій на краснуху дівчинці малого Кільроя, заховавши його у пазуху пальта. Тоді на дворі бушувала метелиця. У вухах і досі звучали дідусеві слова: «Ось тобі товариство для твоєї краснухи» [11, с. 78]. Кільрой став надійним сховком пам'яті Симони. Всі свої смутки вона ховала у його білій шерсті. Видавалось, що Кільрой знав і те, в чому мама з дідусем не могли погодитись. Їй, як ілюстратору журналу, було доручено намалювати на журнальній обкладинці «радощі родинного життя». Це виявилось дуже непросто, хоча мама була неабияким художником. Вона стояла на підлозі навкарачки, тримаючи у правій руці малювальне причандалля, тісно обв'язавши голову хусткою. Усі ці вечірні миті ілюстраторки були пронизані

пам'яттю, у якій вона інтенсивно відшукувала власні «життєві історії». Навіть левам на поруччях ліжка у таких випадках ставало смішно. Видавалось, що вони хотіли запитати: «що ти знаєш про радощі життя?» [11, с. 75]. Симона з матір'ю, її другом Інґве та собакою Кільроєм прийняли радикальне рішення залишити стару квартиру, щоб поїхати у безбарвне майбутнє недалеко від сміттєзвалища. Старих пожитків мама забирати не хотіла – віддала їх сусідам. Дзиґарі вибивали час, який могли осягнути у хаотичному просторі нової квартири: вони стояли, висіли, цокали, дзвеніли, а загалом йшли, як попало. Несподівано дівчина оскаженіла – виявилось, що вони забули на старій квартирі Кільроя. Пам'ять її дитинства миттю наповнилася злобою.

Одного ранку у двері квартири на сміттєзвалищі хтось настирливо затарабанив. Симона і мама побачили внизу під дверима чорні жіночі чоботи. Поверх них біліли кальсони. Сорочка лікарняного крою була підперезана в поясі шматочком червоної трубки від крапельниць. На шиї теліпався старовинний золотий годинник: з пансіонату для літніх людей повернувся дідусь. По його щоках текли сльози. Від погляду Симони не заховався спогад про дім її дитинства. Ніби з якогось містичного простору виринули годинники, які вибивали останній час дідуся. «Я прийшов сюди помирати, – сказав він. – Саме тому я тут» [11, с. 29]. Годинники раптом затамували подих. Коли дідусь заспокоївся, то продовжив: «Нічого нарікати… Прекрасний догляд, всього одна чи дві фурії і чудовий оркестр. Але там нема де помирати» [11, с. 29]. Дідусь босоніж потупав по будинку і на кожному годиннику перевів стрілки на правильний час. Позаводив ті, що давно зупинилися.

Симону дратував розгардіяш, від пороху якого чхало і поблискувало очима-камінцями мале цуценя, яке приніс додому Інґве, щоб її втішити. Але злість її була непогамовною: видавалось, що саме через нього, через те, що його приніс у квартиру Інґве, додому не повертався Кільрой. Виникло нестримне бажання припинити цю божевільну життєву історію дванадцятирічного буття Симони. Цуценя розчаровано споглядало на порожній Кільроєвий кошик, з якого ще не вивітрився запах сонця, солі та риби. Але цей запах був для нього чужим. Раптом воно спіткнулося об мамин рулон паперу (рулони всюди валялися у квартирі), зачепило лапкою пляшечку туші, від якої на всі боки попливли чорні бризки. Мама з любов'ю посадила цуценя на коліна, воно задоволено дзявкнуло і по-дитинному притулило свою голівку до її грудей. Симоні, як ніколи, захотілося так само притулитися до маминих грудей, згорнутися калачиком у її обіймах, вдихнути запах парфумів. А далі її коротка життєва історія мала би стати набагато кращою, ніж на обкладинці журналу: мама уявно гладила її, свою Симону, по голівці. А дівчинка розповідала-страждала про власну життєву історію у дідусевому домі.

Загалом дім у творах У. Старка – це певна програма із широким набором життєвих принципів і відповідно життєвих історій. Дім на перший погляд видається досить прозаїчною побудовою. Але його поетологічний аспект являє вишукану художню цілісність або ж багатосистемний символ, унікальний гармонійний космос. Це упорядкований світ, хоча не позбавлений іноді втручання у його структуру хаосу і безладу (метафора «сміттєзвалища»). Якщо брати до уваги антитетичну у більшості творів цього письменника модель «дім – бездомність», то про антитетичність душі «дому» і душі «родини» говорити недопустимо. В цілості локус дому і локус родини програмують читача на родову спадкоємність, на родинну традицію. Такою програмою постає підготовка дідуся до зустрічі з Катериною, якої вже п'ять років немає в живих. Прочитування рецептів («текстових слідів») – це нелегка підготовка до зустрічі з пам'яттю. Цей спогад – наче живий, наче вчорашній день. У даному випадку текстовий слід не лише супроводжує думку – він передує їй як «сигнал активування, інструкція» [1, с. 225]. Далі читач прочитуватиме яскраву метафору «квітчастої сукні», у якій бабуся прийшла на перше побачення із дідусем. Хоча функція цієї метафори виходить за межі звичайного сюжетного аспекту: вона є завершеною життєвою історією; зближує часи і ставить перед Симоною сумнів про можливість у сучасні часи подібного кохання. Зрештою, квітчаста сукня – це уже не просто метафора, це розгорнута модель дому, який живе своїм життям ще від часів дідусевого дідуся. Дім-як-споруда у творах У. Старка хоча і постає мотивом сюжетної дії, але не стає, кажучи словами А. Ассман, звичайною «інструкцією». Дім – це завжди духовний часопростір, що підпорядкований вагомішій меті. Це простір завжди первинного духовного начала. Нагадаємо, що символічного навантаження дім набуває уже в повісті «Тоді я був просто Ульф». Тут місце восьмирічного персонажа уже визначене «дитячою» долею – п'ять гілок нижче від місця на ялині, яке належало старшому братові. Незважаючи на це, модель майбутньої життєвої історії Ульфа як майбутнього письменника спрогнозоване у творі авторитетом батька.

Симона переживала своє друге народження. Мусила стати Симоною, а не Симоном. Мама блукала з Інґве і ніяк не могла придумати, як намалювати для журналу ті «бісові» життєві історії. Симона відшукувала у старій шафі під сходами свої колишні платтячка, спіднички, блузочки. На шийку наділа золоте сердечко, що його подарували їй бабуся і дідусь. Симона не приховувала від дідуся, що з нею відбувалося останнім часом, а найголовніше того, як у її серці поселилася злоба. Все, що вона розказувала, було сумне, заплутане і безнадійне. Дідусь і внучка не могли збагнути, чи то вони «плакали, чи сміялися, чи сміялися і плакали водночас» [11, с. 81]. Найбільшим дивом, яке пережила згодом Симона, стала з'ява Кільроя. Цей тривожний епізод довелося пережити на сміттєзвалищі: «Зателепана брудом звірюка… уперлася в мої груди своїми сильними лаписьками… А там заходилася тицятися смердотною мордою мені в обличчя і злизувати з мене своїм шорстким, як мачула, язиком усю мою машкару… Кільрой! – заверещала я. – … По яких таких смітниках ти валандався, що так смердиш?» [11, с. 144].

Після трагічно-радісної зустрічі почалася гроза. Спалахували блискавки. Повітря здригалося від страху. Дощ лив як з відра. Чорні валуни мало не полягали на дахи. Іскри розсипалися як при електрозварюванні. На сміттєзвалищі спалахувало небо, наче блискавки провадили фотозйомку. Там земля зливалася з небом. А вже потім, коли мамі вдалося оформити обкладинку журналу, вся родина сиділа за столом і смакувала червоним борщем зі сметаною та свіжим хлібом. Дідусь відбувався жартами. Нагадав Симоні, що Хтось, хто створив цей дивовижний світ, цей Хтось створив на небесах Рай. І в цьому Раю з'явилося багато життєвих історій. Дідусь розумів, що людина, яка в своїй буттєвій сутності скерована в безмежність, завжди переживає глибинні життєві історії. Бо подібно до образу Божого, «вона носить у своєму серці тугу за вічністю, за небом» [5, с. 207]. Мама-ілюстраторка, яка здебільшого палала від гніву, бо ж не могла збагнути, що таке «радощі життя», на цей раз повірила: якраз пережиті історії – це і є історії радощів життя. «Ось вони – радощі життя! – вигукнула мама. – Образ радощів. Образ любові, достатку, барв, насолоди, гри й божевілля» [11, с. 98].

Дідусь напередодні відходу у далекі світи вирішив «передати» своїй родині пам'ять про пережиті життєві історії. Він акуратно гортав засмальцьовані сторінки постарілих від часу кухарських книжок, відкладав убік довгі аркушики паперу, списані бабусиними рецептами. Його погляд часто вдивлявся у негоду за вікном. «Дитинка», тобто Симона, мала йому допомогти зібратися для виїзду у подорож Пам'яті, тобто у родинний п'ятипоколіннєвий дім на острові Мейя. Раніше Симона якось і не бачила, що саме виносили мама з Інґве на горище у новій квартирі біля сміттєзвалища. Тепер це горище стало, за Г. Башлярем, наче «колискою дому», «першосвітом» Симони. У старих ящиках і картонних коробках вона знаходила все, що було важливим для дідуся: палицю із срібним руків'ям у формі вовчої голови, фетровий капелюх кремової барви, сорочку з відчіпним комірцем. Дідусь, сяючий, дужий, високий, пах літом і дитинством – справжній франт. Інґве з ними не поїхав: знав, що вони прямують у простір родинного життя, у спогад, який йому, зрозуміло, нічого не навівав.

П'ять років дідусь прожив без бабусі – це був простір із замкненими дверима, у якому продовжувало тривати горе. Квіти, що їх доглядала бабуся, давно зів'яли. Супниця на обідньому столі, накритому на двох, покрилася густим порохом. Вино у кришталевих келихах випарувалося. На поруччі стільця висів елегантний бабусин капелюшок. Її черевики лежали під канапою, наче два перевернуті човни. Старовинний годинник мовчав. Дідусь мовчки гладив долонями дорогі для нього речі. І раптом підняв з підлоги жіночу шпильку – завмер із нею в руках. Потім закрив розгорнуту на письмовому столі книжку. Ступив крок і став перед канапою. Біля одного поруччя лежала вишита подушка. На ній наче ще недавно лежала чиясь голова. Сховав у ній своє обличчя і вдихав знайомий запах.

Вечірнє сонце освітлювало затоку і пагорб, на якому дідусів дідусь побудував будинок. Місток виявився уже потрощеним. У домі оживали звуки – тужливі, муркотливі, злостиві, ніжні. Симона не раз уже слухала у дитинстві цю музику, тобто Другу сонату Баха для віолончелі та фортепіано. На фортепіано ще п'ять років тому грала бабуся. Тепер замість неї кричали чайки, які тужливо оповідали про втрату. Весь звуковий пласт родинної пам'яті був дуже подібним до чорного корпусу фортепіано – дідусь доживав своє життя. І раптом сталося диво: Симона побачила біля нього бабусю, яка своїм вилицюватим обличчям ніжно торкнулася щокою його лисини. Не зводячи погляду з віолончелі, він усміхнувся. Раптом бабуся знову повернулася в музику, звідки і прийшла. Симона подумала: «Невже таке кохання ще буває? … Може, вічне кохання відійшло в небуття так само, як відійшли в небуття мамонти, гасові

ліхтарі та грамофони? … Аж тут темний дерев'яний інструмент мовби захлинувся ні на що несхожим сміхом» [11, с. 115].

Симона прокинулася від того, що дідусь сидів і вдивлявся в її личко, мабуть, хотів увібрати його у свою пам'ять, так само, як і пам'ять про бабусю. Так неодноразово було в дитинстві, коли Симона хворіла і дідусь сидів біля неї на ліжку, тримаючи за руку. Тепер вони разом помандрували у мерехтливу пам'ять: у прохолоду лісів, у кущі чорниці і малини. «Не побивайся так, любонько моя хороша… Я старий… А крім того, мені цікаво, що буде потім. … Або вічний сон, або безсмертя» [11, с. 149]. Дідуся винесли у сад, де він лежав на горі подушок, дуже подібній до купи пелехатих літніх хмар, що злітали з неба. Симона стояла біля його ліжка у квітчастій шовковій сукні, яку бабуся носила дівчиною. Вона не могла зрозуміти: чому на неї все звалилося одночасно? Дідусь наче відчув запитання: «У нашій великій родині є нормальні й ненормальні, диваки й зануди. Твоя мати належить до ненормальних. Я також. Та й моя мати була не така, як усі. Я знаю, що з такими нелегко жити» [11, с. 33]. Він ніжно погладив долонею потилицю Симони. Сонце, таке подібне на достиглий солодкий персик, пливло за пагорбок у бік сміттєзвалища. А «дідусь сидів на ліжку, як усміхнений Бог, спираючись спиною на свої хмари» [11, с. 153]. Западала ніч.

У повісті У. Старка «Сікстен» дещо інший характер моделювання життєвих історій. Після того, як мама залишила Сікстена, переїхавши у Данію, у тата ні до чого не доходять руки. Чистого одягу у хлопця немає: пральна машинка поламалася. Тільки деталі лежать на газеті у ванній кімнаті. На підлозі валялися невипрані футболки і труси. У спекотний день закінчення навчального року Сікстен одягнув уже досить тісні на нього лижні штани, підходящий до них светр і сірі вовняні шкарпетки. Від однієї думки, що треба іти до школи у зимовій одежі в останній день навчального року, Сікстен щораз більше пітнів. У цей день він ще й пережив трагічний для нього випадок: однокласники, наздогнавши на велосипедах, накинулися на нього з кулаками. Сікстен лежав на шкільному подвір'ї доти у своїх лижних штанах, доки хлопці не стомилися його гамселити. Вдома він зачинив двері, заглядаючи в дзеркало і намагаючись осмислити свою зовнішність: а що, якби його таким побачила Емма? Дзеркало в передпокої було тріснуте ще від того часу, коли вони грали з татом у футбол подушками. Тепер тріснули штани. Тріснула губа. Кров'ю заляпаний светр. Те, що тріснули штани, так само не мало ніякого значення – в цей час він споглядав, як над головою тривожно верещали чайки. Зрозуміло, що тато захотів дізнатися, як все це сталося: як Сікстен стояв на воротях, як хлопець з іншої команди розквасив йому губу. Бажаючи відтворити цю картину, батько тримав подушку, перекидаючи її з ноги на ногу. Подушка пролетіла над телевізором і збила із стіни годинник.

У повісті «Сікстен» декілька разів згадується фотографія мами. Уже на першій сторінці читаємо: Сікстен спить у своєму ліжку. Над ним на стіні висить мамина фотографія. Тут же одразу і погляд батька, який їде нічними вулицями і дивиться на фотографію Сікстена. Вся нічна дорога батька – це думки про сина: чи він не грався сірниками у час батькової відсутності; чи не забув зачинити двері квартири; чи у хату не залізли якісь покидьки; чи у квартирі, бува, не замкнулися проводи. Таких думок у тата досить багато, але він все-таки усміхається, хоча і зітхає так голосно, що, здається, наче хтось відчиняє двері автобуса. Сікстен у той час намагається прикидатися – вдавати з себе щасливу людину. Він малює корову з великими очима, демонструє перед вчителькою свою байдужість до краси сонячного дня. Коли ж батько їде на роботу, зачиняється у ванній кімнаті і лежить там разом з одягом, який треба буде до завтра висушити, щоб одягнути його. Ванна дуже гарне місце – місце його спокою. Сікстен хоча і не любить прикидатися, але мусить. Він, наприклад, сидить на кухні у завеликому для нього батьковому халаті. І ніби зовсім байдуже повідомляє, що телефонувала мама. «Нічого, – каже Сікстен. – Мені подобається бути самому» [13, с. 7]. Тому щасливий, що сам вдома.

Ідея друга Юнте одружити Сікстенового батька глибоко проникла у душу хлопця. Таким способом він дав би синові спокій, позбавив би його надмірної опіки. У такій ситуації на допомогу міг прийти Сліпий Свен. Сікстена зацікавлювали всі аспекти життя, побуту, намірів, мистецьких уподобань, навіть віку Свена – у свої п'ятдесят років той мріяв одружитися. Сліпий на одне око Свен не втрачав надії щасливо пережити операцію на друге око і зазнати таким чином щасливого кохання. Ось Свен очікує вечірнього приходу жінки. Юнте намагається розкрити другові таємниці щасливого кохання. Він схвильовано натискує на кнопки телевізора: «Бачиш? … Вони просто дивляться одне на одного. Їм не треба нічого говорити. Бо для них немає нікого іншого в світі. Оце таке кохання, Сікстене. Воно схоже на розмову подумки» [13, с. 27]. Хлопці ще трохи дивляться «сеанс кохання» і хочуть збагнути

цю «розмову подумки». Сікстен зосереджено дивиться на чоловіка і жінку, що стоять, притулившись одне до одного. У його уяві в цей час оживає Емма. «Моя мама розлучається», – каже Сікстен. «А я майже не бачу свого тата», – услід повторює Емма. Увечері батько Сікстена розмовляє по телефону. Хлопець здогадується, що він розмовляє з мамою. «Що вона казала», – запитує він. «Щоб я тебе обняв… Вона не приїде. Бо вони вже знов помирилися» [13, с. 55]. Тоді тато підходить до телевізора і вдаряє по ньому рукою так, що той зовсім гасне.

Висновки. Пам'ять індивідів і поколінневих груп у творах У. Старка різною мірою збігається з минулим і сучасним, а звідси пропонує різні варіації художнього творення життєвих історій. Ці історії у творах художньо приглушуються, коли фонд спільного родинного знання втрачає метафоричне забарвлення. Поколіннєві моделі, що опираються на індивідуальну і комунікативну пам'ять, часто ґрунтуються на усних спогадах індивідів. Незгасний інтерес до теми пам'яті є сьогодні доказом того, що в межах цієї теми цілком доречно перетинаються різні інтереси, які формують потужний міждисциплінарний фонд родинної, індивідуальної, соціально-культурної, комунікативної пам'яті. У творах У. Старка належне місце займає образ латентної пам'яті. Загалом цілісний фонд пам'яті накопичення епізодично занурюється у пам'ять-забуття, яка ще не втратила здатності до впорядкування і структурування. У композиційній побудові життєвих історій вагому функцію виконують точки фіксації, які постають метафоричною засадою пам'яттєвих історій кількох поколінь і символізують старківський концепт духовного буття родини. «Звичайні люди» в аналізованих пам'яттєво-життєвих історіях У. Старка постають художніми моделями «голосів» минулого / теперішнього / майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічевої, О. Юдіна. К. : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Беньямін В. Щодо критики насильства : статті та есеї / пер. з нім. І. Андрущенка. К. : Грані-Т, 2012. 312 с.
3. Геґель Ґ. В. Ф. Феноменологія духу / пер. з нім. П. Таращука. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
4. Ґолька М. Суспільна пам'ять та її імпланти / пер. з польськ. В. Ф. Сагана. К. : Ніка-Центр, 2022. 216 с.
5. Григорчук Ю.М. Діалектика меж і безмежжя в поетичній інтерпретації Григорія Сковороди. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 43. Т. 2. С. 206-211.
6. Гриценко О. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014) : підґрунтя, послання, реалізація, результати. К. : «К.І.С.», 2017. 1136 с.
7. Дегтярьов С.І., Нестеренко В.А. Друга світова війна в політиці пам'яті та «родинній пам'яті». *Сумська старовина.* 2017. № LI. С. 48-63.
8. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К. : Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
9. Нагорна Л. Історична пам'ять : теорії, дискурси, рефлексії. К : ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
10. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з фр. А. Рєпи. К. : ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2014. 272 с.
11. Старк У. Диваки і зануди / пер. з швед. Г. Кирпи. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. 156 с.
12. Старк У. Мій друг Персі, Бофало Біл і я / пер. з швед. Г. Кирпи. Вінниця : Теза, 2008. 224 с.
13. Старк У. Сікстен / пер. з швед. Г. Кирпи. Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. 96 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 46
Том 2

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 37,9.
Дата розміщення онлайн – 29.05.2026 р.
Дата друку – 31.05.2026 р. Замов. № 0526/567. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.